90 kop.

Tomahookide aeg

Omar Volmer

Omar Volmer

Tomahookide aeg

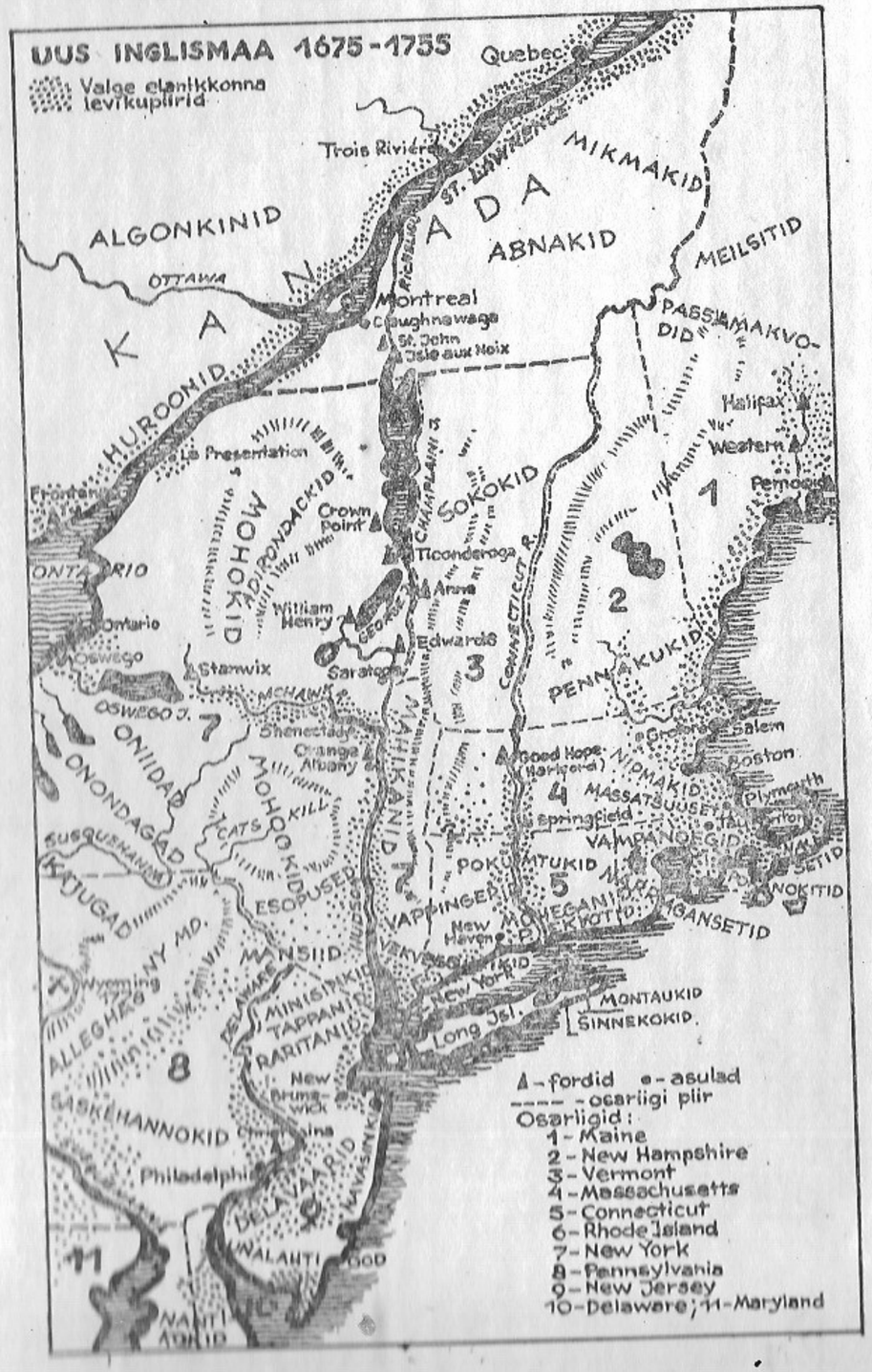
UUS INGLISMAA 1675-1755
Valge elanikkonna levikupiirid
Quebec
Trois Rivières
St. Lawrence
KANADA
MIKMAKID
ALGONKINID
ABNAKID
MEILSITID
OTTAWA
Montreal
Caughnawaga
St. John
Isle aux Noix
PASSAMAKVODID
HUROONID
Halifax
Western
Le Presentation
Frontenac
SOKOKID
Crown Point
Ticonderoga
Arnna
William Henry
Edwards
Saratoga
Ontario
Oswego
Stanwix
OSWEGO J.
ONIIDAD
ONONDAGAD
Shenectady
Orange
Albany
MOHOKID
CATS KILL
ESOPUSED
KAYUGAD
MAHIKANID
VAPPINGED
New Haven
New York
Long Isl.
MONTAUKID
SINNEKOKID
MINSIID
MINISINKID
TAPPANID
RARITANID
New Brunswick
SASKEHANNOKID
Philadelphia
DELAWARID
WALAUTI
NANTICOOD
NAUTIAQUID
PENNAKUKID
Groton
Salem
Boston
Plymouth
Good Hope (Hartford)
NIPMAKID
MASSATSUSET
Springfield
VAMPANOEGID
POKUMTUKID
MOHEGANI
PEQUOTID
NOKITID
TAGANSETID
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
A - fordid
e - asulad
---- - osariigi piir
Osariigid:
1 - Maine
2 - New Hampshire
3 - Vermont
4 - Massachusetts
5 - Connecticut
6 - Rhode Island
7 - New York
8 - Pennsylvania
9 - New Jersey
10 - Delaware; 11 - Maryland

OHIO ORG
MINNESOTA
Wood Lake 1862
Birch Coulee 1862
Ridgely
New Ulm
JANKTON-SIUUD
SIOUXAD
IOWA
CEDAR
DES MOINES
MISSISSIPPI
St. Paul
Snelling
La Cross
SOOKID
Bad Axe 1832
Prairie du Chien 1832
FOXSID
Armstrong
Dearborn
Chicago
KIKAPUUD
Kaskaskia
Tippecanoe 1811
Madison
ILLINOID
SANGAMON
Cahokia
Kaskaskia
St. Louis
MISSOURI
MISSUURID
Atkinson
Lisa
Council Bluffs
KANSAD
Leavenworth
Independence
Osage
OSAGE
OSEIDŽID
MENOMINID
GREEN BAY
ODZIBWED
MICHIGAN
VINBEIGOD
POTAVATOMID
NEUTRAALSED
HURON
Michilimackinac
Detroit
Raisin 1813
Fallen Timbers
Wayne (Miami)
Defiance
Harmar 1790
St. Mary
St. Clair 1791
Greenville
Piqua
Dayton
Hamilton
Washington
Urbana
Chillicothe
Crawford 1782
Grade hutten
Henry
Wheeling
Recovery 1812
MIAMID
Terre Haute (Harrison)
Sackville
Vincennes
Knox
WABASH
Jefferson
OHIO
SONIID
KENTUCKY
TŠEROKIID
Point Pleasant 1774
KANAWHA
1782
KENTUCKY
Duquesne
Braddock 1755
Ligonier
Necessity
Pennsylvania 1755
Carlisle
Washington
SASKEHANNOKID
MANAHOAKIDID
HONNIASONTID
JAMES
MONAKANID
ROANOKE
NOTOVEID
VIRGINIA
POHATANID
Fronteniac
Ontario
Oswego
KAJUGAD
Chemung
1779
Wyoming 1778
SUSQUEHANNA
SENEKAD
Niagara
Presque Isle
ONTARIO
Toronto
Erie
Le Boeuf
ALLEGHENY
Venango
Sandusky
Stephenson
Meigs
EIRID
Thames 1813
THAMES
Malden
RIE
OTTAVAD
HURONID
MONONGAHELA

Omar Volmer

Tomahookide aeg

Peatükke Ameerika vallutusloost

Tallinn
Kirjastus «Eesti Raamat»
1980

9(T)
V 82

Kujundanud O. Volmer

Retsenseerinud J. Kaplinski, H. Ligi ja J. Rähesoo

0506000000
V 10601—589 / M901(16)—80 57—80

© Kirjastus «Eesti Raamat», 1980

Autorilt

Käesolevaga on raamatu kuju võtnud hulk väljakirjutisi, märkmeid ja perfokaarte, mille rittaseadmisega on juba pikemat aega vaeva nähtud. Tubliks tõukeks selles töös oli menu, mille osaliseks sai Dee Browni raamat «Mata mu süda Wounded Knees». Selle indiaanlaste aspektist nähtud teose ilmumine eesti keeles andis mulle võimaluse välja jätta preeriasõdade ajaloo — paljude järgnevas raamatus vaid episoodiliselt käsitletud suguharude edasine saatus on seal hästi jälgitav.

Kuna kaks ajalugu üksteist täiendavad, jäljendasin oma loo ülesehituses Dee Browni ja paigutasin peatükkide algusesse daatumeid, mis aitavad loetut siduda üldise, seejuures ka Eesti ajaloo käiguga. Nagu raamatus «Mata mu süda...», illustreerivad indiaanlaste suhtumist nende originaalsed kõnekatkendid.

Kokkuvõttes ütleb raamatu alapealkiri täpselt, et tegemist pole ei Ameerika ajalooga ega ka uurimislooga. Isegi indiaanisõdade ajalooks ei saa seda nimetada, sest sõdugi on olnud palju rohkem. Vilksamisi paistab indiaanisõdade vahelt lõike valge rahvastiku ajaloost, mis on paratamatu, kuivõrd need aitavad leida niite, mis sõdadeni viisid. Et vallutustele eelnesid maadeavastused, püüdsin leida ruumi ka rajaleidjate ja vallutushimuliste rändurite retkede valgustamiseks eriti sel juhul, kui need on laiemale avalikkusele tundmatud.

Raamatus on jätkuvalt suupärastatud indiaani etnonüümikat ja lähendatud seda õigele hääldusele, püüdes samal ajal üldlevinud inglisekeelset kirjapilti võimalust mööda säilitada. Sellega on seletatav ka silpide «wa, we, wi» jne. transkribeerimine «va, ve, vi»-na, mis on erinev Dee Browni raamatu tõlkest ja kommentaaridest suguharude kohta.

Nagu sealgi, on jäetud muutmata mõned üldtuntud isikunimed, nagu Pontiac, mida on kasutatud automarkide tähistamiseks, või mis on meil ja mujal kirjanduses kindla kirjapildiga juurdunud, nagu Tecumseh, Osceola jt.

Ka geograafiliste kaartide osas hoidusin juba kord Dee Browni raamatu jaoks koostatud lõikudest. Kasutan siinkohal võimalust, et avaldada tänu Nebraska osariigi ajalooühingu liikmele, Fort Robinsoni muuseumi kuraatorile hr. Vance E. Nelsonile, kes osutas mulle lahket abi vanade fortide asukohtade täpsustamisel.

Jah, me teadsime — kui
teie tulete, peame meie surema.

Tšiparopai, vana juma
indiaanlane

I osa
Tomahookide aeg

Pikknugade saabumine

1469 — Aragoni kuninga Fernando II ja Kastiilia kuninganna Isabeli abieluga pannakse alus võimsale Hispaania kuningriigile.
1480 — Venemaa heidab endalt tatari-mongoli ikke.
1492 — 12. oktoobril jõuavad Kolumbuse laevad Guanahani saarele. Saar ristitakse San Salvadoriks. (Praegu Watlingi saar.)
1519 — Üheksateistkümneaastane Hispaania—Sitsiilia kuningas pühitsetakse Saksa—Rooma riigi keisriks Karl V nime all. Keisri eesmärgiks on luua ülemaailmne ja ühtne kristlik monarhia.
1521 — Reformatsiooniliikumine hakkab levima Liivimaal.
1534 — Ignatius Loyola asutab võitluseks reformatsiooni vastu jesuiitide mungaordu.
1558 — Inglismaa troonile astub kuninganna Elizabeth I, kelle eesmärgiks on katoliikliku Hispaania mõjuvõimu piiramine. Vene väed tulevad Tartu piiskopkonnas üle Liivimaa piiri. Algab Liivi sõda.
1566 — Algab Madalmaade kodanlik revolutsioon — esimene kodanlik revolutsioon maailma ajaloos. Revolutsiooni käigus hukkavad Hispaania kuninga Felipe II karistusväed hertsog Alba juhtimisel 8000 vabadusvõitlejat.
1588 — Inglise laevastik purustab Hispaania «Võitmatu armaada». Põhja-Ameerika mandril (v. a. Mehhiko) elab ligikaudu miljon indiaanlast.

«Kõik inimesed, keda ma nägin, olid veel noored; keegi neist ei olnud üle 30 aasta vana. Neil oli hea kehaehitus, keha ja nägu väga ilusad, juuksed aga karedad nagu hobusejõhvid ja lühikesed . . . Nad ei kanna ega tunne rauast relvi: kui näitasin neile mõõka, haarasid nad terast kinni ning lõikasid oma lihtsameelsuses kätte. . .»

Kolumbuse päevikust.[1]

[1] Путешествия Христофора Колумба. М. 1961, с. 91.

Mõõk. Seda Euroopa rüütliau ja õigluse sümbolit nägid Kolumbust tervitama tulnud Ameerika pärismaalased esimest korda. Neil tuli oma heasoovlikkust varsti kibedalt kahetseda. Kolumbuse rajatud veeteed mööda hakkasid Uude Maailma voolama saagihimuliste ja kullanäljaste hispaania konkistadooride hordid. Española (praeguse Haiiti) indiaanlastest, keda saarel võis olla miljoni ümber, jäi 40 aasta pärast järele vaid mälestus.

Nad ei saanud tunda mitte üksnes mõõka — seda imelist relva kandvad Kristuse rüütlid poosid neid kolmeteistkümnékaupa Kristuse enese ja kaheteistkümne apostli auks, põletasid aeglasel tulel ja lasksid koertel lõhki kiskuda.

Kolumbuse ja tema laevakaaslaste mõõgad ei olnud esimesed taolised relvad Uues Maailmas. Kaugel põhjas, rannikumetsades, mis ulatusid Massachusettsist Newfoundlandini, jutustasid vanaisad öiste lõkketulede ääres mustasilmsetele lastelastele viiesajaaastasi legende valgejuukselistest ja habemikest meestest, kes saabuvad Suure vee tagant valgetiivulistel laevadel ja võitlevad imelike pikkade nugadega.

986. aastal asustas norralane Eirikr Raudi ehk Eerik Punane Gröönimaa edelaranniku. Samal aastal sõitis teine norralane Bjarne Herjulvsson Gröönimaale, et sealt omaksed üles otsida.

Pikal sõidul eksitas halb ilm ta teelt ning tuuled kandsid norralase Gröönimaalt edelasse. Ühel päeval nägi ta koos laevakaaslastega metsarikast, mägist rannikut. Teades, et Gröönimaal metsa ei leidu, pöördus ta põhja poole ja jõudiski lõpuks Gröönimaa rannikule.

Gröönimaal elavad normannid, kuulnud tulnuka jutustust, otsustasid suhteliselt lähedal asuvat randa uurida. Eriti meelitas neid tundmatu maa metsarohkus. Eerik Punase poeg Leifr Eiriksson ostis Bjarne laeva ja sõitis 35 kaaslasega seda otsima.

Loeti aasta 1000. Mõnepäevase sõidu järel astusid nad kõledale kaljusele rannale. Uue maa nimetas Leifr Hellulandiks — Kiviseks Maaks. Praegu arvatakse, et see võis olla Labrador. Pööranud oma viikingilaeva nina lõunasse, purjetas ta edasi ja leidis metsase ranniku, mis nimetati Marklandiks — Metsamaaks. Kirjelduse järgi vastab see Newfoundlandi rannikule. Uudishimust haaratuna sõitsid normannid veel kaks päeva lõuna suunas ja jõudsid mingi suure jõe suudmesse. Piki jõge vastuvoolu aerutanud, leiti kena järv, mille metsarikkad kaldad kubisesid jahiloomadest. Üks Leifri kaaslastest, kes, erinevalt teistest, oli pärit Reini aladelt, leidis peagi, et mets on rikas metsviinamarjadest. Meeste imestuseks oli viinamarju nii palju, et uuele paigale anti nimeks Vinland. Kirjeldusele vastavalt võisid norralased viibida praeguse Massachusettsi osariigi rannikul või äärmisel juhul Newfoundlandil.[1]

[1] Saagades leidub ohtralt vasturääkivusi. Leifri oletatava asula koha leidis H. Ingstad 60. aastail Newfoundlandi põhjatipus, kus ei kasva aga viinamarju.

Eiriksson laskis meestel palkonne ehitada ja otsustas samas talvituda. Gröönimaaga võrreldes tundus talv väga pehmena. Järgmisel kevadel pöördusid mehed kütitud karusnahkade ja kuivatatud viinamarjadega Gröönimaale tagasi.

Hiljem veetis Leifri vend kaks aastat Vinlandis. Teisel talvel langes ta kokkupõrkel pärismaalastega, keda saagas nimetatakse skraelingiteks.[1] Seda võib lugeda esimeseks kokkupõrkeks, kus normannid kindlasti kasutasid oma damastseeritud terasest mõõku. Indiaanlased olid mõõka tunda saanud. Kes tüli alustas, ei ole teada.

1020. aasta kevadel saabus Vinlandi normannist kaupmees Thorfinn Karlsefni. Ta tõi sinna umbes 65 inimest koos kaasavõetud koduloomadega. Saabunutel oli kavatsus Vinlandi elama jääda, ent kokkupõrked indiaanlastega tegid neil elu nii kibedaks, et kolme aasta pärast oldi sunnitud tagasi pöörduma.

Sõitudest Vinlandi on Islandi saagades korduvalt juttu. Arheoloogid kinnitavad, et normannide jälgi võib leida isegi Suure järvistu ääres.

Võib arvata, et normannidest kolonistid said hukka indiaanlaste käe läbi või olid sunnitud viimseni lahkuma. Nende avastused Uues Maailmas unustati kauaks. Ent mälestused nendest jäid uuele kontinendile.

Teist korda nägid Põhja-Ameerika indiaanlased mõõka 1497. aastal, kui veneetslane Giovanni Caboto Inglise kuninga Henry VII käsul tegi katse avastada teed Ida-Aasiasse. John Cabot, nagu inglased teda suupäraselt nimetasid, astus kas Newfoundlandis või Labradoris Ameerika mandrile aasta varem kui Kolumbus. Ta sai hästi aru, mida ta on avastanud ja järgmisel aastal korraldati uus retk juba kuuel laeval. Teiskordsest ekspeditsioonist ei teata suurt midagi. Väike laevastik püüdis tungida Davise väina, ent võitluses jääga hukkusid lipulaev ja selle meeskond koos Cabotiga.

Giovanni poeg Sebastiano, kes oli isa esimesest retkest 23-aastasena osa võtnud, jätkas retki Ameerika rannikule aastail 1509 ja 1517. Mõlema retke kohta on andmed ebaselged ja katkendlikud.

Küll on aga teada, et alates 1504. aastast käisid Newfoundlandi madalikul Bretagne'i ja Normandia kalurid, kes sealt suuri tursalaadungeid püüdsid. Oma retkedel maabusid nad Nova Scotia, Maine'i ja Massachusettsi rannikuil, pugesid jõesuudmeisse tormivarju ja kahtlemata suhtlesid kohalike indiaanlastega. 1508. aastal toodi Prantsuse kuninga Louis XII Valois' troonisaali indiaanlane, kelle kalurid olid Ameerikast kaasa kutsunud. Uudishimulik monarh ja õukondlased olid vaimustuses. Tumedanahaline eksoot käitus väärikalt ja ei avaldanud vähimaidki kartuse tundemärke. Keegi ei või kindlalt väita, et ta oli esimene Põhja-Amee-

[1] Loe: skreeling.

rika punanahk, kes Euroopa avastas. Hispaaniasse toodi neil aastail korduvalt indiaani orje. Sellele rassile iseloomulikke jooni võib tänapäevalgi aimata üksikute Kastiilia talupojatüüpide sarnakais nägudes.

1502. aastal Lissabonis joonistatud nn. Cantino kaardil on Kuubast põhja pool manner. 1511. aastal Peter Martyri joonistatud kaardil kannab see maa «Illa de Beimeni parte» nime. Võimalik, et see kanti kaardile indiaanlaste näpunäidete kohaselt, kes ümbritsevaid maid palju paremini tundsid ja täispuidust õõnestatud venedel pikki meresõite ette võtsid. Võib ju arvata, et Kuubat, Haiitit, Jamaikat ja teisi saari asustanud indiaanlased ei olnud sinna tuulest kantud.

Hispaanlased, märgates Kuuba pärismaalaste ninasid ehtivaid väikesi kuldehteid, oletasid, et saarest loodes peaks leiduma mingi maa või suurem saar.

On võimalik, et legend Biminist — imelisest saarest, kus asub allikas, mille vee joojad omandavad igavese nooruse — on pärit indiaanlastelt. Hispaanlased oletasid, et küllap võib nii väärtuslikul saarel olla ka kulda ja hakkasid legendaarset saart otsima.

Puertoriiko vallutaja ja valitseja Juan Ponce de León, mauridega võidelnud aadlik ja tõeline konkistadoor, otsustas kiiresti Bimini ekspeditsiooni kasuks.

Tema sõidukorda seatud laevad lahkusid Puertoriiko sadamast Sant Germánist 3. märtsil 1512. aastal ja võtsid kursi põhja. Möödunud Bahama saartest ja tuttavast Guanahanist, pöörduti loodesse ja jõuti 27. märtsil, lihavõttepühade laupäeval, ererohelise kaldani, mida kattis tihe mangroovivõsa. Laevad loovisid terve nädala, kuni leidsid jõesuu, kuhu ankrusse jääda. Kallas uppus lilledesse. Kuna Hispaanias kannab 2. aprill nime Pascua Florida — õitsvad lihavõtted — nimetas Ponce de León maa Floridaks. Kinnipüütud pärismaalaselt Cansiolt kuuldi, et maal (või saarel, nagu avastajad arvasid) kulda ei leidu.

Meremehed jõid vett mitmest allikast, ent nooremaks ja ilusamaks ei muutunud. Küll olid aga tugevad ja ilusad maa põliselanikud. Seda on de León isiklikult märkinud. Esmakordselt kohtasid hispaanlased sellist kommet nagu skalpeerimine, ja see hämmastas neid tõsiselt, sest ise polnud nad sellele veel tulnud.

Laevad uurisid ka poolsaare lääneranniku ja avastasid lahe, mis siiani Ponce de Leóni nime kannab. Alles 14. juunil keeras laevastik otsad ringi ja purjetas tagasi. Ponce de León sõitis Hispaaniasse ja tegi kuningale ettekande. Ta sai tiitli *adelantado*[1] *de Bimini Florida,* loa maid vallutada ja linnu asutada. Alles hiljem, Puertoriikos, sai ta teada, et Florida on mandri osa. Pärast pikki ettevalmistusi asus ta teise ekspeditsiooni etteotsa, mille eesmärgiks oli Florida asustamine. Laevadesse laaditi sigu, hobuseid, lehmi ja lambaid. Kaks laevatäit inimesi (kokku 200) pidid

[1] Provintsikuberneri tiitel Hispaania kolooniates.

Floridas kanda kinnitama ja saama uue Hispaania koloonia tuumikuks. Ent nende mõõgad olid põliselanikele meelde jäänud. Ei olegi teada, mis nendega juhtus või kes neid ründas. Vähe oli neid, kes sealt tagasi tulid. Ponce de León sai mitu rasket noolehaava. Jõudnud Kuubale lootusetus seisundis, viisid need ta peagi hauda.

1519. aastal, kui Euroopas pühitseti Saksa—Rooma riigi keisriks suurte ambitsioonidega Karl V, aastal, mil mitte väiksemate ambitsioonidega avantürist Hernán Cortez vallutas asteekide pealinna Tenochtitlani, saatis Jamaika, ehk nagu seda tollal nimetati, Santiago kuberner Francisco de Garay kellegi Alonzo Alvarez de Pineda väikese laevastiku eesotsas läbipääsu otsima, mis võimaldaks ümber Põhja-Ameerika ringi tehes Ida-Aasiasse jõuda, nagu algselt Kolumbusegi eesmärk oli olnud.

Pineda laevastik purjetas piki Mehhiko lahe kallast ja, võtnud kursi kirdesse, jõudis ootamatult esilekerkinud rannikule, mis tõkestas ererohelise müürina laevale tee kogu silmapiiri ulatuses.

Hämmeldunud meeskonnad leidsid randumiseks sobiva koha, ent kaldal kohtuti indiaanlastega, kes Ponce de Leóni hästi mäletasid. Korduvate randumiste ja kokkupõrgete tagajärjel kaotas Pineda nii palju mehi, et edasisõit muutus küsitavaks. Üheksa kuu jooksul tegi laevastik asjatuid katseid läbipääsu leidmiseks, mille olemasolus tolleaegsed geograafid olid veendunud.

Lõpuks avanes otsijaile veeväli, mis tõotas tõelist läbipääsu. Päevase retke vältel jõuti veendumusele, et tegemist on hiiglasliku jõega. Pineda nimetas selle Rio Del Espíritu Santoks. Jõe suue oli nii tihedalt asustatud, et 6 leegua[1] jooksul mööduti 40 indiaani külast. Meeskonnad elasid sõbralike pärismaalaste külas 40 päeva ja kauplesid nahku.

Müünud kõik peale hädavajaliku, ent varustatult toiduga, lahkusid mehed vastavastatud Mississippi suudmest ja pöördusid piki rannikut lõunasse, kuni jõudsid praeguse Mehhiko osariigi Veracruzi põhjapiiril voolava Panuco jõeni, mis oli Cortezi valduste põhjapiiriks. (Tõenäoliselt sellepärast, et samal aastal oli see kergete võitudega harjunud rüütel saanud kibeda kaotuse osaliseks: Mehhiko idarannikut palistavas mäeahelikus, Sierra Madre Orientalis, kus elavad uasteegid lõid puruks kõik ta väesalgad. See rahvas jäigi alistamata ja elab siiani, küll tsiviliseerunult, mägedes.)

Pineda lõpetas oma fantastilise päeviku, kus on juttu kullalademetest ja hiiglastest, ning purjetas tagasi Jamaikale. 1520. aastal saatis kuberner Caray ta taas Panuco äärde, kus indiaanlased ta koos kaaslastega maha lõid.

[1] Leegua — vana Hispaania pikkusühik (5572,7 m, mereleegua = 5565,3 m).

Pikknoad ei unustanud vahepeal Põhja-Ameerika rannikut. Endiselt meelitasid suured tursad prantslasi üle ookeani. Montezuma kuld, mida hispaanlastel oli lausa jalaga segada, ei andnud rahu ei Louis XII-le ega tema järglasele François I-le. Prantslastel puudus esialgu hispaanlaste ettevõtlikkus. Nad asutasid Honfleuri sadama ja Dieppe'ist pärinev Thomas Aubert koos Jean Vérasseniga [1] viisid kergemeelselt Roueni terve salga indiaanlasi, kel meresõidu vastu midagi ei olnud. Vaeste punanahkade tagasipääsemine jäeti nende eneste hooleks, mistõttu neil tuli pikemat aega prantsuse kultuuri tundma õppida. Keegi parun De Lery tahtis Ameerikas koloonia luua, ent teda heidutasid külmad talved.

Lõpuks arusaamisele jõudnud, et paremad kullamaad on hispaanlaste saagiks langenud, hakkasid prantslased hoopis Hispaania laevu röövima ja edestasid selles tulusas ametis tublisti inglasi. Nende kuningas François soosis igati piraatlust, tingimusel, et lõviosa saagist laekuks riigikassasse.

1520. aastatel hakatakse kirjutama Giovanni Verrazanost, korsaarist, kes oli Prantsuse krooni teenistuses ja kellel Hispaania galeoonide röövimine alati hästi õnnestus. Hispaanlased nimetasid teda Juan Floriniks ehk firentslaseks. 1523. aastal röövis ta hispaanlastelt laeva, mille Cortez isiklikult teele oli saatnud ja mille trümmis oli üle miljoni kulddublooni väärtuses Montezuma ehteid. 1524. aastal viibis Verrazano Kanada ja Põhja-Carolina rannikul. On andmeid, et ta salaja tegeles orjakaubandusega, viies indiaanlasi põhjapoolselt rannikult Antilli saartele, kus nad hispaanlastele müüdi.

Oma venna Hieronimoga valmistatud kaardile on ta lisanud märkusena: «Sellest idamerest (Atlandi ookean) võib läänemerd (Vaikset ookeani) näha; kuue miili laiune kitsus eraldab neid teineteisest . . .» Võib arvata, et ta avastas Delaware'i lahe.

Viibinud aasta Prantsusmaal, läks Verrazano viie kolonistiga tagasi Ameerikasse. Udustel andmetel, et ta olevat indiaanlaste poolt kinni püütud ja põletatud, ei ole ilmselt alust — Hispaania arhiivides on dokumente, mille najal võib kinnitada, et Juan Florin, prantsuse piraat, vangistati merel 1527. aastal ja poodi Colmenaris, Salamanca ja Toledo vahel.

1521. aastal saadeti Santo Domingost välja laev kapten Francisco Gordillo juhtimisel, kes pidi Bahama saarte taga maad otsima. Teel kohati teist karavelli, mis Pedro de Quexose juhtimisel orje püüdis. Kümne päeva pärast jõuti Florida rannikule, jõe suudmesse, millele anti Ristija Johannese auks nimi San Juan Bautista.[2] Sõbralikud indiaanlased kutsuti laevu vaatama ja kui neid juba 70 pardal oli, hiivati ankur ja tehti neile selgeks, et edaspidi tuleb uute isandate sõna kuulata ja ringihulkumise asemel

[1] Verrazano prantsuspärane nimi.
[2] Praegune St. Johns River Põhja-Florida idakaldal.

tööd teha. Igaks juhuks kinnitati nad ahelatega trümmiseinte külge.

De Quexos tuli nelja aasta pärast Floridasse tagasi ja uuris põhjalikult rannikut. 250 leegua ulatuses püstitati rannale kiviristid Karl V nimega. Järgmisel aastal toodi samasse 600 kolonisti, kelle hulgas ei puudunud arstid ja preestrid. Rannikul loodi San Migueli koloonia, mille saatus kujunes aga kurvaks. Inimesi suri palavikku nagu kärbseid. Koloonia ülem Lucas Vásquez de Ayllon suri samal aastal ja järelejäänud 150 inimest rändas Kuubale tagasi.

Enne kirjeldatud sündmusi Floridas sai võidujoovastuses Cortéz mõtlemapaneva teate.

Kuuba kuberner Velasquez, kelleni ulatusid teated Cortezi peadpööritavatest võitudest, otsustas, maksku mis maksab, liiga suuri maa-alasid vallutanud ning end praktiliselt Mehhiko valitsejaks kuulutanud avantüristi karistada. Oli karta, et nii edukalt tegutsenud *adelantado* võib keisri lemmikuks ja edasi terve Uus-Hispaania asekuningakski saada. Cortezi, kes faktiliselt kuberneriile allus, ent juba ammu kuulekuse oli minetanud, tuli õpetada. Suurt intriigi sepitsedes lootis kuberner India Nõukogu esimehe, kardinal Fonseca toetusele. Ta hakkas kiiruga karistusekspeditsiooni organiseerima, kuulamata *audiencia* — Haiiti ehk Española pealinnas Santo Domingos asuva kuningliku kohtu eitavat arvamust.

Sellist laevastikku, mis kuberneri korraldusel teele asus, ei olnud veel Kariibi merel nähtud. 18 karavelli 900 sõduriga, mitmekümne kahuriga ja ligi tuhande alistatud Kuuba indiaanlasega jõudsid rannikulähedase San Juan de Ulua saareni, kust läkitati saadikud Cortezi poolt püstitatud Veracruzi kindlusse. Kindluse komandant, vapper kapten Sandovál, keeldus kuberneri poolt saadetud sõjaväe ülemjuhatajat Pánphilo de Narváezi kindlusse laskmast, valmistus lahinguks ja vangistas Narváezi saadikud. Viimased seoti kinni ja lähetati indiaanlastest kandjate õlgadel kandetoolides Tenochtitlani, Cortezi juurde.

Raske südamega lahkus Cortez asteekide pealinnast. Tema käsutuses oli ainult seitsekümmend ratsanikku. Sellele lisandus varem Cholulasse jäetud 120-meheline väesalk, mis oli jäetud uute toetuspunktide loomiseks. Rannikul aga liitus temaga Veracruzi garnison — koos eespool mainitutega 260 sõdurit. Seda oli tõesti liiga vähe, et võidelda avalikus lahingus Narváezi suure sõjaväe vastu!

Seekord tegi Cortez seda, mida ta vastane võimalikuks ei pidanud — ületas ööpimeduses troopikavihmadest paisunud märatseva jõe ja ründas kuberneri vägesid nii ootamatult, et kahurväelased ei jõudnud tuldki avada. Öises käsikähmluses kaotas Narváez silma ja valust ulguv rüütel aheldati.

Cortez oli liialt kaval, et käituda ülbe võitjana. Ta andis karistusvägedele tagasi relvad ja külvas nad üle kingitustega. Paari

aasta pärast määras tema ustavuses veendunud keiser ta Uus-Hispaania asekuningaks.

Nii sai Mehhikos lüüa Pánphilo de Narváez, Jamaika ja Kuuba vallutaja, osav ja julm sõjamees, «tõeline saatan», kui tarvitada piiskop Las Casase sõnu. Kõige hullem aga seisis tal veel ees...

Nördinuna hispaanlaste ebaõnnestunud retkest Floridasse, hakkas see nüüdsest ühesilmaline mees uut ekspeditsiooni ette valmistama. Head suhted õukonnaga lubasid tal saada *adelantado* — Florida kuberneri tiitli. Kogunud viis laevatäit õnneotsijaid, läks ta San Lucar de Barrameda sadamast teele ja maabus 15. aprillil 1528. aastal Baya de la Cruzis.[1]

Teekonnast, mis nüüd algas, on vähe teada. Mööda kallast liikus Narváez 300 mehega. 100 meest püüdsid neile laevadel järgneda. Indiaaniasulate elanikud põgenesid habemikke nähes metsa ja mahajäetud küladest leidsid hispaanlased üksikuid pisikesi kuldesemeid. Narváez ei kahelnudki, et ta läheneb kõikide hispaanlaste legendaarsele kullamaale — *Eldorado*'le. Seda kinnitasid ka teel vangistatud indiaanlased, kes seletasid, et kuld on saadud apalatšii indiaanlastelt, kes elavad Apalatšenas, kus neil on suur ja rikas pealinn. Ilmselt valetasid kavalad indiaanlased hispaanlastele ainult selleks, et neist kuidagi lahti saada.

Vaevarikas teekond Suure jõe — Rio de Espíritu Santo poole jätkus. Neil tuli ületada laiu jõgesid, sumada soodes, mis kubisesid alligaatoreist ja lõgismadudest[2], võidelda moskiitodega, kelle hammustustest näod paistetusid.

Mais saatis Narváez laevad mingisse lahte, mille asukohast tal endalgi aimu ei olnud. Laevadega kadus side ja rannikule jäänud 250 meest ei kohanud neid laevu enam iialgi. Pärast asjatut otsimist naasid laevad Kuubale.

Lõpuks jõuti apalatšiide maale, kus ei leitud jälgegi linnadest. Pettunud hispaanlased vaatasid sülitades neljakümmet armetut rookatusega hütti. Ajanud indiaanlased julmalt külast välja, röövisid maadeavastajad nende maisisaagi. Hispaanlased ei osanud küttida ja olid pidevalt näljas, olgugi et jahiloomi leidus külluses.

Edasisel teekonnal sagenesid indiaanlaste kallaletungid. Siin ja seal ootas neid tihedast võsast saadetud noolte rahe. Oma pikkadest vibudest saatsid indiaanlased nooli 200 sammu kaugusele. Need läbistasid kergesti paksu nahkturvise. Veel ohtlikumad olid otsikuteta pilliroost nooled, mis vastu turvist purunesid pikkadeks pindudeks, tungisid turviseliigendite vahelt läbi ja tekitasid piinavaid väikesi haavu.

Mahalangenud puud ja tihe võsa takistasid ratsanikel piinajaid taga ajamast.

Peagi lõppesid hobused ja tuli hakata mõtlema põgenemisele.

---

[1] Apalachicola lahes. (Mõnede andmete järgi Tampa lahes, mis on väheusutav.)

[2] Florida lõgismadu (*Crotalus adamanteus*) — üks maailma suuremaid mürkmadusid (pikkus kuni 250 cm ja ümbermõõt kuni 40 cm).

Ekspeditsioon oli hukkumise äärel. 31. juulil jäädi rannale ja otsustati hakata laevu ehitama, et Panucosse pääseda. Suitsed ja jalused taoti tööriistadeks. Hobusejõhvidega kokkuõmmeldud särgid pidid saama purjedeks.

20. septembriks oli viis paati valmis. Igasse neist pidi mahtuma 50 meest. Magedat vett võeti kaasa viimastę söödud hobuste nahkades. Aeglaselt piki Mehhiko lahe rannikut läände purjetades tehti vahepeatusi, et indiaanlaste rannikuküladest toitu röövida. Jääb üle imestada hispaanlaste saamatust — nii kalarikkas meres ei osanud need sõdurid kalu püüda, ehkki võrke rippus igas paljaksröövitud külas.

Mississippi suudmealal viis tugev vool paadid avamerele, kus nad tormi kätte sattusid. Kõik paadid kadusid jäljetult. Uppus ka Narváez.

Kõik pääsenud langesid indiaanlaste kätte. Ühte suguharusse Galvestoni lahe ääres sattus 80 meest. Kuna pärismaalased toitusid põhiliselt tigudest, suri suurem osa valgeist nälga. Järelejäänud sõid oma kaasmaalaste laipu. Järgmisel kevadel oli neist elus veel 15, nende hulgas ekspeditsiooni kassapidaja Álvar Núñez Cabeza de Vaca, kes hiljem oma reisiga kuulsaks sai.

Koos mõne kaaslasega sattus ta ühes indiaanikülas sulaseseisusse. Ülbe õukondlane pidi oma peremehe ja tema perekonna ülalpidamiseks söödavaid juuri korjama. Teisi aadlikke aitas nende töös neeger Estebanico — tõeline ori, kes oli kuulunud ühele hukkunud ekspeditsiooniliikmele.

Varsti õnnestus neil põgeneda ja nad jätkasid paljajalu oma vaevarikast teekonda läände. Preeriad ja platood, kus nad ettevaatlikult liikusid, olid väheasustatud. Neil oli kokkupuuteid preeriaindiaanlastega, kes hispaanlaste kuritegudest midagi ei olnud kuulnud. Nad võtsid põgenikke rõõmsalt vastu ja pidasid neid päikese saadikuteks. De Vaca, kel oli taipu esineda imearstina, ravis haigeid igas ettejuhtuvas külas palvete ja ristiga.

Nad olid esimesed eurooplased, kes piisoneid nägid. De Vaca kirjutab, et nende liha ületab maitselt mitmekordselt hispaania veiste oma.

Edasi läbi Arizona rännates sattusid põgenikud hopide küladesse, kus neid hämmastas kõrge kultuur, hästiharitud põllud ja imeilus keraamika. Ekspeditsiooni algusest oli möödunud kaheksa aastat. 1536. aastal jõudis Cabeza de Vaca oma salgaga Kalifornia lahe äärde, kus neid kohtas orjakauplejate salk, kes nad lõpuks Mehhikosse toimetas.

Oma reisist rääkides hakkas de Vaca kergesti valetama ja fantaseerima. Tõenäoliselt oli tema see, kes mõtles välja muinasjutu Cíbola seitsmest linnast, kus kõik majad on nelja- ja viiekorruselised, kus aknad on smaragdidest ja kus süüakse ainult kuldliudadelt.

1537. aastal võttis Karl V isiklikult Cabeza de Vaca vastu ja kuulas huviga selle kavala Odüsseuse heietusi kaugest kullamaast.

De Vacale anti «suure sõjamehe» tiitel ja kuninglik luba iseseisvate ekspeditsioonide alustamiseks.

De Vacal kulus uue ekspeditsiooni ettevalmistamiseks palju aega. Ta oli vaimu pudelist välja lasknud — visad kuulujutud Cíbola linnadest ei andnud kullajanustele konkistadooridele kauaks ajaks rahu.

Samal ajal meelitas prantslasi uue mandri põhjarannik, mida juba Verrazano ajast uhkelt Uueks Galliaks nimetati. 1532. aastal sõitis Prantsuse kuningas François I palverännakule Mont Saint Micheli kloostrisse, mis asub ühel Normandia ranniku saartest.

Kohalik abt Jean Levenère esitles talle kloostris «meresõiduasjade meistrit», kes oli pärit lähedal asuvast St. Malo linnakesest. Abti arvates oli «meister» Jacques Cartier «võimeline avastama tundmatuid maid Uues Maailmas». Ei läinud aastatki, kui François ja piiskopitooli saanud Levenère leppisid kokku paavstiga, et kunagine bulla, mis käsitles Uue Maailma jaotamist Hispaania ja Portugali vahel, hakkab nüüdsest kehtima ainult seniavastatud maade kohta.

Prantsusmaale olid seega antud vabad käed uue piruka küljest tüki lõikamiseks ja kuningale meenus kohe «meister» Cartier. Ta andis käsu ekspeditsiooni ettevalmistamiseks ja nimetas «meistri» «kuninga kapteniks ja tüürimeheks».

Cartier' põhiülesandeks jäi siiski teeotsimine Hiinasse. 20. aprillil 1534. aastal lahkusid kaks 60-tonnise veeväljasurvega laeva üle saja inimesega pardal St. Malo sadamast. 10. mail jõudis ekspeditsioon õnnelikult Newfoundlandi rannikule, Bonavista neemele, mida kalurid ammu teadsid. Imestusega vaatasid meremehed tavatut linduderohkust. Laeva toiduvarusid täiendati lindude arvel ja võeti kurss põhja, kus saare rannik neid tahtmatult sundis edelasse pöörama. 10. augustil, Püha Laurentiuse päeval, avanes nende ees suur laht, mida meresõitjad veel ei olnud näinud. Päeva auks nimetati sädelev meri Laurentiuse mereks. Ettevaatlikult sügavust mõõtes sõideti Newfoundlandi saare läänekalda läheduses lõunasse ja, ilmselt uskudes, et tee Hiinasse on leitud, läände, kus nende teele sattus Brioni saar.

Maabunud meremehed olid vaimustatud võimsast metsast ja niitudest, mida näiliselt ei olnud tallanud ükski inimjalg, kus kasvasid metsroosid, maasikad ja metsherned «paksult nagu Bretagne'is», nagu oleks neid põlluharijad külvanud. Samasugune vaimustus valdas neid edaspidi Prints Edwardi saarel ning pärast Miramichi ja Chaleuri lahe avastamist Gaspé poolsaarel.

Esimesi inimesi kohatigi Prints Edwardi saarel parajasti siis, kui nood kanuudega jõge ületasid. Gaspé rannikul sõitsid laeva juurde 40—50 kanuud täis indiaanlasi, kes vehkisid karusnahkadega. Indiaanlased hüüdsid arusaamatuid tervitusi, tantsisid «ja

näitasid mitmesuguseid sõbralikkuse ja rõõmu märke». Cartier, kes neid ei usaldanud, käskis kahest laevakahurist üle nende peade tulistada. Kui suits hajus, olid kanuud teel rannale.

Järgmisel päeval olid laeva teel jälle üheksa kerget sõidurii sta. Jälle hüüdsid indiaanlased tervitusi ja vehkisid odade otsa tõstetud karusnahkadega. Kaks julgemat madrust, keda Cartier kaldale saatis, said väikeste metallesemete vastu kuhja nahkade omanikuks. Järgmisel päeval korraldati tõeline turg, kus mõned hasartsemad kauplejad ka seljast nahad ära müüsid ning alasti koju läksid.

Samal poolsaarel toimus kohtumine huroonide pealiku Donnakonaga, kes oma rahva oli kalale toonud. Cartier oli seekord pettunud, sest noil indiaanlasil «ei olnud hinge taga rohkem kaupa kui viie sou» eest, kanuusid arvestamata. Poolsaarele asetati rist kuninglike liiliate ja pealkirjaga *Vive le Roi de France* [1].

Risti pidulikul püstitamisel tekkis diplomaatilist laadi lahkarvamisi. Pealik Donnakona, kes piduliku sündmuse juures viibis, püüdis protestida, tehes käte ja sõnadega selgeks, et maa kuulub siiski huroonidele ja ilma tema loata ei tohi valged sinna riste püstitada. Asi lahendati rahulikul teel — Donnakona osteti lihtsalt kingitustega ära. On võimalik, et indiaanlased nägid juba siis prantslastes liitlasi, sest huroonid kannatasid pidevalt naabrite kallaletungide all.

Pärast mõningaid lühikesi uurimisretki purjetas Cartier Prantsusmaale tagasi. Oli septembri lõpp. Ta koostas oma tähelepanekute alusel kaardi, millel Newfoundlandi saare taga laiub suur meri, mis viib kontinendi sügavusse. St. Lawrence'i jõe suue jäi seekord avastamata. Kommertshuvid sundisid Prantsuse kuningat leidma veel 3000 liiri teise ekspeditsiooni varustamiseks ja järgmise aasta mais lahkusid Prantsusmaa rannikult juba kolm laeva 110 mehega. Nendega koos purjetasid kodumaale kaks hurooni, kes sügisel pardale võeti ja kes vähem kui aastaga prantsuse keele ära olid õppinud. Neid kavatseti kasutada teejuhtidena.

Seekord sõitsid laevad St. Lawrence'i lahe põhjarannikut pidi, möödusid Anticosti saarest ja sattusid St. Lawrence'i jõe laia suudmesse ehk «Saguenay kuningriiki», nagu seda siis nimetati. Peagi asendus see sõnaga «Kanada».[2]

Ettevaatlikult sügavusi mõõtes jõudsid laevad jõevooge poolitava saareni, millele metsviinamarjade rohkuse tõttu anti nimeks Bacchose saar.[3] Otse saare taga asus suur kindlustatud asula Stadakonna, millele oli tulevikus saatuse poolt määratud Quebeciks saada. Siin kohtus Cartier vana tuttava Donnakonaga.

Cartier'l oli kavatsus edasi, Ošlaaga kindlustatud asulani sõita, mis oli jõele indiaanikeelse nime andnud, ent Donnakona püüdis

[1] Elagu Prantsusmaa kuningas.
[2] Huroonide sõnast «kannatha», mis tähendab küla.
[3] Praegu Ile d'Orléans.

teda igati takistada, ilmselt kartes, et meremehed temale vaenulike suguharudega kontakte loovad. Cartier'd oli aga võimatu veenda. Ühel laeval ja kahel paadil sõitis ta edasi ülesvoolu. Jõe hargnemise tõttu mitmeks madalaks haruks tuli laev maha jätta ja teekonda jätkata paatidel.

Ošlaagas, praeguse Montreali kaldapealsel kohtasid Cartier'd ligi tuhat hurooni. Ta kirjutab: «Ošlaaga on ümmargune ja piiratud tiheda kolmekordse palktaraga..., mille kõrgus on kaks odapikkust. Külasse pääseb ainult ühe värava kaudu, mida võib tugeva riiviga sulgeda. Sissekäigu kohal, aga ka mujal piki tara on ehitatud midagi galeriide taolist, millele viivad trepid. Neile laotud kive kasutavad pärismaalased kaitseks vaenlaste eest. Külas on ligemale 50 maja, igaüks neist 15 sammu või rohkem pikk, aga laiusesse 12—15 sammu. Ja tehtud on need üleni puidust, aga katused on koorest ja seest on majad vooderdatud samuti suurte kooretükkidega, mis on osavalt kohaliku kombe järgi põimitud. Igas majas on palju tube ja panipaiku, aga keskel on suur põrandata pind, kus tehakse lõket ja koos ollakse; pärast lähevad mehed perekonnaliikmetega oma tubadesse. Üleval on veel pööningud, kus nad hoiavad erilist vilja, millest naised leiba küpsetavad.»

Tõusnud samas asuvale mäele, mille Cartier oli jõudnud Mont Royaliks nimetada, nägi ta ühelt taevarannalt teisele ulatuvat võimast jõge, metsi ja taamal sinetavaid mägesid. Sealt paistsid «suurepäraseimad põllumaad, mida üldse võib ette kujutada».

Jõudnud Stadakonnasse, avastas Cartier, et tagasi Prantsusmaale on juba hilja pöörduda. Talvine ookean ei tõotanud midagi head. Ja mehed otsustasid talve Kanadas mööda saata, ehitades selleks väikese kindluse vallikraaviga. Kuna suhted kohalike elanikega olid tunduvalt jahenenud, paigutati vallile laevakahurid.

Detsembris jäid kõik mehed skorbuuti. Poleks olnud huroone, kes õpetasid neid lehtedest ja «annedapuust» jooki valmistama, oleksid nad kevadeks surnud. Jook ravis nad kaheksa päevaga täiesti terveks.

Vastutasuks meelitas Cartier laevale 10 indiaanlast, nende hulgas ka Donnakona, ja võttis nad Prantsusmaale kaasa, et nad isiklikult kuningale oma rikkustest räägiksid. 6. mail sõitis «Lõbus Korsaar» kodumaale tagasi. Kõik indiaanlased, kel ilmselt puudus looduslik vastupanuvõime valgete loendamatuile haigusile, surid Euroopas peagi.

Prantslastel oli koloonia loomisega tõsi taga. Kolmanda ekspeditsiooni juhtimise ja esimese püsiva asula loomise au anti seekord juba aadlikule, Jean-François de la Roque'ile, keda tuntakse lühidalt Robervali nime all. Temal soovitati seekord mitte niivõrd maid uurida, kui «luua asulaid, forte ja kirikuid püha katoliku usu kindlustamiseks» ja kehtestada kohapeal feodaalne kord. Tagaselja nimetati teda juba Kanada kuningaks.

Cartier sai kindralkapteni tiitli ja asus 1541. aasta kevadel

kümne laevaga teele. Nagu varemgi, peatuti Stadakonna asula all, kus neid tervitas uus pealik Agona. Kuuldes Donnakona surmast, asetas ta oma nahast ja vampumhelmestest[1] peaehte Cartier' pähe. See žest aga ei tähendanud kaugeltki uute sõbralike suhete loomise katset. Huroonid hakkasid aimama, et nii paljude valgete saabumine ei tähenda midagi head.

Täiendavalt kindlustatud Fort Charlesbourg'i mustavad kahuriavad olid ähvardavalt Stadakonnale suunatud ning kokkupõrked ei lasknud end kaua oodata. Talv möödus. Nälg ja haigused olid kolonistide hulgas oma töö teinud. Indiaanlaste rünnakud ei lasknud neil hinge tõmmata ja Cartier nägi selgesti, et nii väikese koloonia jõuvarud jõuavad peagi otsakorrale. Ära ootamata Robervali laevu, kasutas ta suve alguse ilusaid ilmu põgenemiseks. Kaasa võeti «paar tünni kulda ja hõbedat ning rubiine ja briljante». Kiirustades seda varandust kuningale viima, ei teinud Cartier kuulmagi Robervali veenmist, kes oma laevadega talle Newfoundlandi saare lähedal vastu tuli. Prantsusmaal selgus, et kaasatoodud varandus osutus rauapüriidiks ja kvartsiks.

Selle reisi tähtsus seisnebki selles, et prantslased said uue kõnekäänu: «Võlts nagu Kanada briljandid.»

Roberval, jõudnud Stadakonna lähistele, kindlustas forti ja rajas uue asula, millele anti nimeks France Roy. Suutmata ületada Ošlaaga kärestikke, jäi ta forti talvituma. Kolonistide elust tol aastal ei olegi andmeid; järgmisel kevadel kolisid ellujäänud laevadele ja hiivasid ankrud. Seekord ei suutnud katoliku kirik Kanadas kanda kinnitada. Müüt ookeanitagusest kuldsest elust osutus sama võltsiks kui Cartier' teemandid.

Euroopas puhastas õhku reformatsioon. Pildirüüstamine käis käsikäes talurahvasõdade ja rahutustega. Feodaalne kord kärises igast õmblusest ja uus klass — kodanlus — ähvardas ohje enda kätte võtta. Hispaanias ja Madalmaades põlesid inkvisitsiooni tuleriidad. Ka Prantsusmaal jahiti hugenottidest protestante. Leidus küllaldaselt tagakiusatuid, kes nägid oma pääsemist kodumaalt lahkumises. Rida ebaõnnestumisi Kanadas suunas uue kodumaa otsijate mõtted avastatud kontinendi lõunarandadele, ent tegudeni jõudmiseks kulus üldises segaduses ja ususõdade keerises aega. Hispaania, katoliikluse kants, ajastu võimsaim mereriik, aga oli oma õitsengu tipul. Mehhikost ja Pizarro poolt vallutatud Peruust voolava kulla hulk sünnitas mõtteid tõelisest kullamaast, tõelisest

[1] Vampum (algonkini k.) — silindrikujuline paksust merekarbist lõigatud helmes, millesse puuriti auk märga liiva kastetud pulgaga. Nöörile lükitud helmestest punuti nn. vampumvöösid, kus mustaks värvitud helmed moodustasid ornamendi valgel foonil. Helmeid kasutati varastes kolooniates rahana, kuni Böömimaal valmistatud portselanhelmed nende väärtuse alla viisid.

Eldoraadost, mille avastamine teeks Hispaaniast maailma rikkaima riigi. Kus on Cíbola opaalimäed ja hõbedaliiva luited?

1535. aastal Cortézi asemel Uus-Hispaania[1] viitsekuningaks määratud Antonio de Mendoza oli üks auahnetest, kellele Cíbola legendid hetkekski rahu ei andnud. Tema eelkäija oli juba 1532. aastal saatnud oma onupoja Diego Hurtado de Mendoza laevadega mandri lääneranniku uurima. Nii avastati California poolsaar. Pärast teist, ebaõnnestunud reisi, tagandatuna viitsekuninga ametist, otsustas Cortez ise õnne proovida. 15. aprillil 1535. aastal läks teele 300-meheline ekspeditsioon kolmel laeval. Paarinädalase rannasõidu järel pöörduti otsustavalt läände ja maabuti kuiva ning viljatu California poolsaare idakaldal, Bahia de la Pazis. Näinud, et maa ei ole isegi asustuskõlblik, pöördus Cortez tagasi vastloodud sadamalinna Acapulcosse, jättes onupoja Diego edasiste uuringute juhiks. Vaikne ookean ei hellitanud kullaotsijate galeoone. Diego de Mendoza jäi igavesti kadunuks.

1538. aastal saatis Cortez veel kolm laeva eesotsas Francisco Ulloaga kadunud onupoega otsima, lootes, et laevade meeskonnad võivad veel elus olla. Ei olnud ju võimatu, et Cíbola aaretemaa on nende meeled täiesti segi ajanud! Saadetud laevadest läks üks kohe karile, teised purjetasid Mendozat leidmata California poolsaare lõunarannikul edasi-tagasi.

Võinuks arvata, et Cortez pärast selliseid ebaõnnestumisi loobub oma ettevõttest. Endise viitsekuninga rahakott lubas siiski veel viie laeva väljasaatmist, mis samuti eesmärki ei saavutanud. Alles siis lõi väsimatu hidalgo käega ja sõitis tagasi Hispaaniasse.

Oma kirjas kuningale kurtis ta, et on pidanud 40 aastat viletsa toidu ja uneta öödega olema. Ta ei olnud ainuke endataoliste seas. Kullaprobleem muutis tollal paljude konkistadooride ööd unetuks.

Kullamaa otsimine meritsi lõppes siiski California ranniku asustamisega. 1542. aastal avastas Juan Rodríguez Cabrillo mitmed tänapäeva Ühendriikide ranniku saared, millest ühel, praegu temanimelisel, ta hukkus. Laeva esimene tüürimees Ferrelo avastas San Francisco lahe ja jõudis praeguse Oregoni osariigi rannikule. Alus California koloniseerimisele oli seega rajatud. Peagi püstitati uuele maaribale kindlused, ehitati kloostrid, mille põldudel hakkasid küürutama kohalikud rahumeelsed indiaanlased, kes seni olid elanud korilusest ja kalapüügist.

Pöördume tagasi viitsekuningas Mendoza juurde, kes lootis lahendada Cíbola saladuse. Tema rahutuse tegelikuks põhjuseks oli ostetud neegerori Estebanico — lobiseja ja fantaseerija, kes koos de Vacaga läbi Texase Arizonasse oli rännanud. Lugu imedest, mida ta seal näinud oli, saigi talle saatuslikuks.

Käputäie indiaanlaste kaitse all saatis Mendoza Cíbola pooleteele frantsiskaanlasest munga vend Marcos de Niza ja andis oma

[1] Uus-Hispaania — Mehhiko.

orja talle teejuhiks. Estebanico oli oma endiselt teekaaslaselt palju õppinud. Nagu de Vaca, hakkas temagi nõidarstiks.

Kuna ta pärines Aafrikast, võib arvata, et ta tegi seda oma õpetajast paremini. Ta ehtis end sulgede, kuljuste ja kirjute kaltsudega ning teelesattunud indiaanisuguharud jälgisid ta vigureid vaimustusest pärani silmil. Nad võtsid teda vastu nagu taevasaadikut, tõid talle kingitusi ja tänu temale oli sellel kummalisel ekspeditsioonil esialgu täiesti roheline tee. Nad rändasid Eldorado poole lillevanikuis, täissöödetuina, saadetuna salgast noortest indiaanineidudest, keda Estebanico kingitustena oli kaasa võtnud. Vend Marcos oli kadedusest lõhkemas. Eriti suurt nördimust tekitas temas Estebanico üha kasvav türkiiside kollektsioon. Neeger sai neid vääriskive tasuks eduka ravimise eest lausa peotäite kaupa.

Ekspeditsioon liikus piki Sonora jõge ja jõudis Arizonasse, kus usk Cíbola seitsme linna lähedusse aina kasvas. Vend Marcos otsustas Estebanico ette luurele saata ja pidada temaga sidet indiaanlastest käskjalgade kaudu. Õnnetuseks ei osanud Estebanico kirjutada; niisiis tulid nad koos mõttele, et luuraja saadab käskjalaga teele puust ristikesi, mille suurus vahelduks vastavalt avastatud kohtade tähtsusele — jalapikkune rist tähendaks tavalist asulat, kahe jala pikkune rikkamaid piirkondi, aga kui Estebanico juhtuks leidma koha, mis on rikkam kui Mehhiko, tuleb tal jooksjaga saata päris suur rist.

Ei möödunud viit päevagi, kui käskjalg tõi Estebanicolt risti, mis oli julgelt munga enese pikkune. Kahe päeva pärast toodi teine samasugune, mis oli selgeks tõendiks, et nad olid leidnud uue, tõelise Eldoraado. Vend Marcos kiirustas koos saatjaskonnaga teele ja pidi tunnistama, et küla, kuhu ta saabus, oli seninähtutega võrreldes rikas. Ümberringi maisipõllud, savimajakesed ja rõõmsad pärismaalased, kel, tõsi küll, ei olnud kulda, see-eest aga võrdlemisi palju türkiisehteid. Külla oli Estebanico jätnud suure risti.

Samal ajal rändas Estebanico oma haaremi saatel juba 300 indiaanlasest koosneva väesalga eesotsas. Kõikjal korraldas ta nõidumisetendusi ja saatis enne küladesse jõudmist käskjalaga kohale suurest kõrvitsakoorest kera, mida kaunistasid punane ja valge sulg ning kuljused — märguandeks, et tulemas on väga tähtis ja tohutu võlujõuga nõid.

Nii lähenes Estebanico ühele puebloindiaanlaste külale, mis oli tõesti suur. Seekord aga keelduti teda sisse laskmast. Ilmselt tekkis indiaanlastel ähmane aimdus, et kuljustega külaline võib osutuda nendesamade pikkade nugadega habemike eelkäijaks, kes ennekuulmatul arvul nende suguvendi on tapnud. Kergesti võisid jutud Mehhiko vallutamisest olla sinna ulatunud. Hispaania orjakauplejad tegutsesid juba Sonoras.

Estebanico, kes oli oma edus kindel, marssis külasse luba küsimata ja nõudis neilt andamit nagu Hispaania maksukoguja.

Kuna tal jätkus jultumust lugeda maksu hulka ka kohalikke kaunitare, nagu ta seda seni Mehhikos oli teinud, ei andestatud talle pueblode maal kohalike olude mittetundmist. Ta löödi lihtsalt maha. Nii hukkus ainuke lõbus kuljustega narr, keda tunneb verise ja sünge konkista ajalugu.

Vend Marcos, kes kuulis Estebanico tapmisest, kiirustas tagasi Mehhikosse. Pueblode linn-kindlus, mida ta kaugelt oli näinud, võttis teel veel suurema kuju ja viitsekuninga juurde jõudnud, teatas ta häbenemata, et üks Cíbola linnadest on leitud. Mendoza hakkas kibekiiresti uut ekspeditsiooni ette valmistama. Selle etteotsa määras ta Mehhiko põhjaprovintsi Uus-Galiitsia kuberneri, Salamancast pärit vaese aadliku Francisco Vásquez de Coronado, kes kogus oma väkke üle 300 kullanäljase hispaanlase ja ligi 800 indiaanlast. Indiaanlaste kasutamine sõjas indiaanlaste vastu oli juba ammu äraproovitud võte.

1540. aasta veebruaris läks see vägi Cullacánist teele. Eesotsas kullatud raudrüüs Coronado, kirju suletutt kiivril lehvimas, tema järel kümmekond raudrüüs hidalgot, kakskümmend arkebuusikandjat ja rida kirjult nahkturvistesse ja juhuslikesse turvisetükkidesse riietatud arbaletikandjaid. Osa hispaanlasi oli relvastatud indiaanlaste odade ja sõjanuiadega. Toiduks aeti kaasa terve kari veiseid.

Vägi liikus aeglaselt läbi Mehhiko põhjaprovintside, teel rüüstates ja tappes kõiki, kes ette juhtusid. Vihased indiaanlased ründasid väesalka, kus aga said.

Samal ajal väljusid La Navidadi sadamast kaks laeva kapten Hernando de Alarcóni juhtimisel ja võtsid suuna Kalifornia lahe põhjaossa, et vajaduse korral sõjaväge abistada. Chiamatlas Coronado ühines Melchior Díazi ja venna Juan Saldibar de Coronadoga, kes olid ette luurele saadetud. Nende jutt lootusetult tühjadest kõrbetest, mis neid ees ootavad, pidi pooled mehed tagasi peletama. Gila jõe ääres loodeti müütilist Chichilticalli asulat leida, aga selle asemel jõuti vaid vanade varemeteni. Mungad, nende hulgas vend Marcos, kinnitasid, et Kalifornia laht on siinsamas lähedal. Tegelikult oli laheni 15 päeva pikkune teekond ja, oletades, et indiaanlased on laeva märganud, ei oleks Alarcónil neid mingit võimalust olnud aidata. Sellele arusaamisele jõudnud, võttis Coronado kursi sisemaale, kust leiti vaid vilets Arizona küla, kus ei olnud toiduaineidki. Edasi tuli neil ületada Pinaleno ja Mogolloni mäeahelikud. Ainsateks rohelisteks taimedeks olid tohutu suured lühterkaktused. Mehed olid alatasa janus ja näljased. Vend Marcos pidi terved päevad kõige hullemat sõimu kuulama, sest ta ei olnud arvestanud, et ka hobustel on süüa vaja. Lõpuks ületati kuivemad alad ja teele sattus rohelisi aasu. Edasi põhja poole minnes jõuti lõpuks praeguse Arizona ja New Mexico piiril asuva sunji külani, kus Estebanico oli tapetud. Külas oli tõepoolest 2000—3000 elanikku, kelle savitellistest majad tõusid trepina üksteise kohale. Kõrgest külast hakkas otsekohe lendama

kive ja nooli. Öösel süüdati külas tuli. Selle signaali peale hakkasid paljudel mäetippudel tuled helendama. Terve ümbruskond signaliseeris kutsumata külaliste saabumisest.

Coronado toit oli otsakorral ja mehed väsimusest pikali kukkumas. Küla otsustati vallutada juba kas või toiduvarude pärast.

Avati tuli arkebuusidest. Hispaanlased püüdsid ka ambudega lasta, aga neil katkesid nöörid, mis olid päikeselõõsas kuivanud. Aimates kuldturvisesse pugenud mehes juhti, püüdsid indiaanlased teda tabada. Täpselt heidetud kivid lõid ta kaks korda jalust maha ja ta sai noole reide.

Meeleheitlikus võitluses õnnestus hispaanlastel küla vallutada ja indiaanlased põgenema lüüa. Nüüd oli neil vähemalt toitu. Aga miski selles külas või pigemini linnas ei rääkinud kullamaa lähedusest. Hispaanlased alistasid veel mitu hopide asulat ja kuulsid ühes neist juttu suurest jõest, mis asuvat põhja pool.

Sinna saadeti luurele väesalk Garcia López de Cardenase juhtimisel. Pärast 20-päevast rasket teekonda avanes hispaanlaste silmade ees selline vaatepilt, mis neid kogu eluks vapustas. Nende ees oli kahe kilomeetri sügavune päikeses punetav Suur kanjon, mille põhjas mühises võimas Colorado jõgi. Janused mehed otsisid kolm päeva kohta, kust alla laskuda, ent järskude kiviseinte kõrgus ehmatas nad kõikjal tagasi. Nad naasid Coronado laagrisse ja rääkisid teistele oma elamustest. Legend suurest kuristikust suri koos nendega ja kanjoni avastasid valged inimesed teistkordselt alles 200 aasta pärast.

Teine luuresalk Melchior Díazi juhtimisel läks kapten Alarcóni otsima. Too oli paatidega mööda Colorado haru Rio Tizóni pidi Gila jõe suudmeni jõudnud ja sinna Coronado jaoks märgitud puude alla kirjad matnud. Alarcón oli tagasi purjetanud. Díaz otsustas Kalifornia pooolsaart uurida, sai aga õnnetult surma ja tema salk pöördus tagasi Mehhikosse.

Coronado juurde tulid indiaanlased Rio Pecose äärsest Cicuyé piirkonnast (Santa Fé lähedal). Nad tõid habemikele võõramaalastele kingituseks nahku, kilpe ja türkiise. Indiaanlaste pealik kutsus neid külla. Coronado võttis küllakutse vastu ja talvitas Cicuyés, Tiguexi külas (asukohta ei teata). Seal kohtasid hispaanlased kuskilt kaugelt pärinevat Mississippil vangistatud indiaanlast, kes oli läände põgenenud. Ammuli sui kuulasid Coronado ja ta kaaslased indiaanlase jutte kulla- ja hõbedarikkast maast, kus voolab suur jõgi, milles elavad hispaanlaste hobuste suurused kalad. Jõel sõitvat suured laevad neljakümne aerutajaga.

Selle idas asuva maa nimi olevat Quivira. Selle maa pealik aga magavat puu all, mille küljes on tuhanded kuldkellukesed. Kõik esemed sellel maal olevat hõbedast ja kullast.[1]

Hispaanlased kontrollisid, kas indiaanlane üldse oskab hõbedat

[1] Krooniku poolt edasiantud jutt on ilmselt ilustatud, kuna sisaldab palju sellist, mida ükski indiaanlane tol ajal poleks osanudki välja mõelda.

kullast eristada, ja andsid talle tinataldriku. Indiaanlane uuris seda ja ütles, et taldrik ei ole ei hõbedast ega kullast. Hispaanlaste kahtlused hajusid.

Talvel tekkisid esimesed tõsised kokkupõrked indiaanlaste ja hispaanlaste vahel, sest Coronado salgad röövisid toitu ja, mis veel hullem — tikkusid ligi indiaani naistele. Pärast üht väga tõsist arveteõiendust laskis Coronado ühes vallutatud külas elusalt põletada 200 indiaanlast ja teistel seejärel pead maha lüüa. Seda kõike tehti pärast seda, kui indiaanlased olid alistunud Coronado sõna peale, et ta kingib neile elu.

1541. aasta kevadeks olid Cicuyé ümbruse indiaanlased alistatud. Coronado läks oma vägedega üle Rio Pecose ja jõudis preeriatesse. Seal nähti jälle piisoneid ja preeriaindiaanlasi, kes oma väheste esemete vedamiseks kasutasid koerarakendiga lohisteid. Indiaanlased vaatasid ehmunult hobuseid ja otsustasid, et tegemist on suurte koertega. Neil ei olnud nende loomade kirjeldamiseks sõna.

Preerias ei olnud ekspeditsioonil kerge. Puudusid orientiirid ja indiaanlasi kohati väga harva. Mahajääjad pidid ootama õhtut, et kindlaks teha, kus on lääs ja ida.

Piisonikarju kohati iga päev. Kroonik jutustab loo üleshirmutatud piisonikarjast, mis tormas ühe jääraku suunas. Kaldast allaveerenud loomad täitsid jääraku ja karja lõpp jooksis üle kuhjunud kehadest silla. Teisal jutustatakse raheteradest, mis lõid läbi telgiriide ja tekitasid raudrüüdele mõlke. Mehed olid retkest tüdinenud, sest päevade kaupa ei olnud peale rohelise ookeani midagi näha.

Kuskil Oklahoma või Texase põhjaosa kandis kohati suuremaid indiaanikülasid, mille elanikud kasvatasid kõrvitsaid ja ube, pidasid kodulinde, ent ei teadnud kõikide hämmastuseks midagi maisist. Müütilisest Quivirast ei olnud nad midagi kuulnud. Süngeks muutunud Coronado vaatas ähvardavalt kaasavõetud indiaanlast, kes oma muinasjutte tõenäoliselt isegi kahetses.

Coronado saatis osa oma väest tagasi Pecose äärde ja jätkas teekonda 30 ratsamehe ja kuue jalamehega. Indiaanlast veeti nüüd juba ahelais. Jõuti üle Arkansase jõe, mis nimetati Rio de San Pedro y San Pabloks. Quivira ei paistnud ikka veel. Kannatuse kaotanud Coronado laskis indiaanlast peksta. Mõned vastassuunas rändavad preeriaindiaanlased kinnitasid, et maa, kuhu nad on saabunud, ongi Quivira. Seda ütles ka üks pealik, kes lisas Coronado küsimusele vastates, et edasi on kõikjal ikka preeria, ainult preeria.

Indiaanlasest muinasjutuvestja oli kõiki petnud. Võib-olla anti talle käsk valged hirmutised Pecose äärest võimalikult kaugele viia. Ta tunnistas rahulikult, et kullamaa asukohast ei ole tal aimugi. Hispaanlased, kes ei olnud nii rahulikud, kägistasid ta sealsamas. Nad kartsid talve. Sügis oli juba käes, ja Coronado salk võis olla kuskil Kansases, Missouris või isegi Nebraskas, kuhu

valged idast jõudsid alles kolmsada aastat hiljem. Nende põgenemisele sarnanev tagasirännak kestis ainult 40 päeva. Teel tuli neil veenduda, kui kiiresti liiguvad sel mandril teated. Keset Kansase preeriat seletasid neile kohalikud indiaanlased, et Suurele jõele on ilmunud valged.[1] New Mexico külades teati väga hästi Alarcóni laevadest, mis viibisid Kalifornia lahes! Vahepeal põhirühmast eemale sõitnud Maldonado kuulis ühelt vanalt ja pimedalt indiaanlaselt, et too olevat juba 13 aastat tagasi näinud nelja hispaanlast, kes inimesi ravinud. (Ilmselt olid need de Vaca ja tema kaaslased).

Talvel korraldati igavusest turniir ja Maldonado tõukas Coronado sadulast nii õnnetult, et hobune talle pähe astus. Coronado võitles terve nädala surmaga, ent jäi siiski ellu. Kaotanud lootuse leida kullamaad, pöördus ekspeditsioon Mehhikosse tagasi. Pecose äärde jäid maha mõned mungad, kes lootsid seal misjonitööd teha. Tasuks Coronado hirmutegude eest aitasid indiaanlased nad varsti lasanda aujärje ette. Peale munkade jäid Coronadost maha veised ja hobused, kel õnnestus avaratel rohumaadel ekspeditsiooni juurest põgeneda. Nad paljunesid peagi ja järgmistel sajanditel kohtasid uurijad pikasarveliste veiste ning mustangide karju.

Üks kallemaid ekspeditsioone oli luhta läinud. Legend Cíbolast hakkas hajuma, ehkki Coronado sellesse veel veidi uskus. Viitsekuninga rahulolematuse leevendamiseks hakkas ta isiklikult uut ekspeditsiooni ette valmistama, aga jäi raskelt haigeks.

Aastatel 1568—1581 käis New Mexicos hulgaliselt uurijaid ja avantüriste: Cano, Orozco, Chamuscado, Ruiz, Espejo ja lõpuks 1597. aastal Juan de Oñate, kes asutas Chama jõe äärde linnakese Villa Real de Santa Fè — püha usu kuningliku linna, kus pesitsesid sajandeid kubernerid, kuhu kogunesid röövlid ja õnneotsijad. Piitsa all ja veriste küünealustega alustasid selle linna ehitamist indiaani orjad. Nende kõige esimeseks ülesandeks oli püstitada põletamata savitellistest kirik, mis pühendati Madonnale.

Õnnetust Narváezi ekspeditsioonist oli möödunud üle kümne aasta, aga hispaanlaste mõtted olid endiselt Florida ja selle taga laiuva kontinendi oletatavate aarete kütkes. Kaks aastat enne Coronado retke mandri sügavusse, 1538. aastal, saadeti Kuubast loots Juan de Anasco Floridasse sadamat otsima. Ekspeditsiooni juhtis ja varustas Hernando de Soto, tuntud konkistadoor, kes oli oma julmusega tuntuks saanud juba Pizarro retkel Peruusse, kus ta oli olnud valitseva inka Atahualpa alatu mõrvamise eestvedaja.

Sellele estremaduuralasele oli naljaasi indiaanlastel kõrvu ja ninasid ära lõigata, neid koertel puruks kiskuda lasta ja neid nende hüttides elusalt põletada. Ta poos rahulikult ka oma sõdureid, uskudes, et selline teguviis kõvendab distsipliini.

---

[1] 1541. aastal oli Hernando de Soto ekspeditsioon Mississippi alamjooksul, Coronadost ligemale 900 km kaugusel.

Pärast Atahualpa surma oskas de Soto Peruust kaduda noosiga, mis tegi ta kodumaal pururikkaks meheks. Põhja-Ameerika Cíbola linnade legend aga ei andnud ahnele kröösusele rahu ja tänu sellele, et tal jätkus raha isegi kuningaperekonnale laenamiseks, sai ta loa Florida-taguste alade uurimiseks.

Pärast Anasco naasmist 1539. aasta mais läks de Soto 600 või isegi 900 mehega merele. Tal oli kaasas 250[1] hobust, mistõttu ta väesalk oli üks suuremaid, mida hispaanlased oma vallutusretkede ajaloos on kogunud. Ta laevad maabusid Espíritu Santo (Tampa) lahes, Florida lääneranniku l. Et toita oma sõjaväge, võttis de Soto tagavaraks kaasa kolmteist siga, kes retke jooksul paljunesid.

Mõned päevad pärast maabumist jälitasid sõdurid üht indiaanlaste salka, kes vaevalt hobuste eest võssa joosta jõudsid. Samas pöördus üks neist sõdurite poole ja karjus puhtas hispaania keeles: «Senjoorid, ärge tapke mind, ma olen kristlane!» Hämmastunud ratsanikud peatusid ja peagi selgus, et tegemist on Juan Ortiziga — Sevilla aadlikuga, kes Narváezi ekspeditsiooni hukkumise päevast alates oli indiaanlaste seas elanud. Ta oskas hispaania keelt juba väga vaevaliselt, aga harjus sellega peagi ja temast sai suurepärane tõlk.

De Soto jättis ühe väesalga laevu valvama ja liikus ülejäänutega põhja poole. Teel tuli läbida soid ja tihedaid padrikuid. Indiaanikülasid oli harva ja needki olid tavaliselt tühjad, sest kõmu valgete pikknugade liikumisest levis kiiresti. Tihedast metsast sooritati pidevalt kallaletunge. Kinninabitud indiaanlased laskis de Soto aheldada ja kasutas neid veoloomadena. Kuna sigu oli vähe, keelas ta sõduritel sigade tapmise ja nood pidid toituma tundmatutest juurtest ja toorest maisist.

Läbi soode sumpavaid hispaanlasi hoidsid pideva hirmu all alligaatorid, kes kevadisel innaajal kohutavalt möirgasid. Kroonik kirjeldab värvikalt, kuidas alligaatorite möirged vööni märgade hispaanlaste vere soontes tarretama panid.

Iga laagriplats otsiti piinliku hoolega läbi, et eemale peletada või tappa tohutu suuri kirevamustrilisi lõgismadusid, kellest Florida sood lausa kubisesid. Tänu ettevaatlikkusele õnnestus hispaanlastel nende vabalt läbi saapa hammustavate roomajate salvamisi vältida.

Satuti indiaaniküladesse, mille elanikud väga hästi mäletasid Narváezi ekspeditsiooni. Üks vihane pealik lubas kõik hispaanlased tappa, kui nad otsekohe tagasi ei lähe. Tõlgi kaudu saadi teada, et Narváez oli lasknud ta nina ära lõigata ja ta ema koertel lõhki kiskuda. Pidevalt sõdides läbiti Urribarracuxi, Acuera ja Occaly provintsid, nagu neid nimetab kroonik.

Ühe väikese jõe ülemjooksul satuti 50 hütist koosnevale külale, mida valitses pealik Otšile koos venna Vitatšukoga. Pealik, kellele

[1] Mõnede andmete kohaselt 350 hobust.

oli võõraste saabumisest ette teatatud, võttis väsinud hispaanlased vastu rünnakuga, milles osales üle mitme tuhande sõduri. Võimalik, et kroonik siinkohal eksib, nagu see konkista ajaloos tavaline, aga lahing, mis järgnes, oli äärmiselt raske. De Sotol õnnestus vastased põgenema lüüa tänu tulirelvade mürisevatele kogupaukudele, millele pärismaalaste närvid vastu ei pidanud. Hulk indiaanlasi, nende hulgas kergesti haavatud, aheldati ja tehti edaspidi kandjateks. Vangide hulka oli sattunud ka Vitatšuko, kes mitme päeva jooksul teistega põgenemisplaane sepitses.

Viibides ühel keskpäeval telgis, kus de Soto aadlikega lõunat sõi, lõi Vitatšuko de Sotot ootamatult rusikaga näkku ja laskis kuuldavale sõjahüüu. Väljas viibivad vangid tormasid välkkiirelt valvuritele kallale, tõmmates kaasa ka suure hulga varem vangivõetuid. De Soto, kel jooksis ninast ja suust verd, püüdis korraldusi jagada, ent enamik ohvitsere oli tegevuses Vitatšukoga, kes telgis nii meeleheitlikult võitles, et kiirel käel valmistatud toidulaud ümber läks. Võitlevail meestel ei olnud selles rüseluses võimalust mööku tarvitada ja läks aega, enne kui nad indiaanlase juhuslike esemetega surnuks suutsid lüüa.

Telgist välja tormanud, leidsid nad eest tõelise põrgu. Röökivad vangid olid sõdurid ootamatu kallaletungiga paanikasse ajanud ja osa neist ei saanud relvigi kätte. Järgnev võitlus oleks lõppenudki vangide võiduga, kui nad ahelais ei oleks olnud. Telgist välja tormanud ohvitserid suutsid mehi koguda ja paljude ohvrite hinnaga löödi 900 vangi maha. Põgeneda õnnestus vähestel. De Soto, kes oli kaotanud rusikahoobi tagajärjel hamba, ei rääkinud kolm nädalat kellegagi sõnakest. Kahe lahingu järel tuli ekspeditsioonil pikemat aega paigal püsida ja haavu lakkuda.

Pärast mõningat marssimist jõuti üle Suwannee jõe, mis oli pealik Otšile maade piiriks. Teisel pool jõge satuti suurematele puitpalissaadiga piiratud linnadele, mille keskel kõrgusid püramiidsed muldkuhjatised pealike majade ja kultuslike ehitustega tipuplatvormil. (Mehhiko lahe põhjakalda nn. maundide ehk muldpüramiidide kultuur, mis ilmselt jäljendas Mehhiko keskplatoo kultuure, oli oma õitsengu tipul. Maunde ehitati kuni 17. sajandi lõpuni ja võimalik, et suurimaid neist — Etowah'd ning Moundsville'i — ei olnud de Soto ajal veel olemaski.)

Florida indiaanlased ei olnud head põllupidajad, vaid jahimehed. Hispaanlasi hämmastas nende noolte läbilöögijõud. Kokkupõrgetes langenud hobustel olid tihti nooled läbi keha tunginud ning ulatusid teiselt poolt välja. Kord laagris olles käskis de Soto ühel indiaanlasel vibu tugevust näidata; korvile asetati paksust nahast hispaania turvis. Pärast lasku haaras üks eemalseisvatest meestest rinnust kinni ja kukkus põlvili. Nool oli turvise läbistanud ja inimese tapnud. Seejärel laskis indiaanlane läbi kaks ülestikku asetatud nahkturvist, mida peeti heaks kaitseks mõõgahoopide ja torgete vastu!

Apalachicola lahe ääres asuvasse apalatšii indiaanlaste linna

jäädi talvituma. Mitte kuigi kaugel leiti ranna ääres koht, kus Narváez kunagi paate oli ehitanud — veel siis lebasid rannal laialipillatuna hobuste pealuud. De Soto saatis 30 ratsanikku tagasi Chirihiguasse käsuga, et laevad nende lähedale lahte sõidaksid. Ühel laeval saadeti Kuubasse reisiaruanne.

Järgmisel kevadel suundus de Soto põhja läbi Altapaka, Atchalaque ja Cofaqui [1] «provintside».

Tee läks läbi tihedate soiste metsade, mis vaheldusid roheliste aasade ja jõelammidega. Kohalikud pealikud saatsid hispaanlastele ette kingitusi, mis olid mõeldud selleks, et sõdurid neid rahule jätaksid. Küllap oli kuuldud, et võõramaalased külasid vallutades need ahnelt tühjaks sõid. Toitu toodi kord 400, kord isegi 2000 kandja poolt. Korvid olid täis kalkuneid, neppe, sooküülikuid [2], maisikooke ja pisikesi «koeri», mille kohta uurijad arvavad, et need olid tõenäoliselt maitsva lihaga opossumid [3] — indiaanlaste tavaline toit.

Teel kuulis de Soto põhja pool asuvast rikkast maast, mille valitsejaks olevat naine. Jõudnud Savannah' jõeni, tulid neid tervitama kaheksa kohalikku ülikunaist, kes neid viisidki pealiku Kofitassiiki [4] ette, kes toodi kohale valge riidega kaetud kandetoolis. Pealik oli tõesti naine ja valitses mitut Savannah' keskjooksul elavat suguharu. Nende sõbralike indiaanlaste seas viibis de Soto mitu nädalat.

Indiaanlased hoidsid oma mumifitseerunud surnuid erilistes onnides. Hauapanuste juurde kuulusid ka kohaliku jõe karpidest saadud pärlid, mis sõduritele silma hakkasid. Salaja hakkasid sõdurid hauakambreid rüüstama ja kogusid nii üle 200 naela pärleid, mis hiljem väärtusetuiks osutusid, sest nende kättesaamiseks olid indiaanlased karpe keetnud. Huvitavam on see, et muude «aarete» hulgas varastas üks sõdur suure smaragdi. Asjatundjad tunnistasid selle üksmeelselt klaasiks ja kui teised mehed onnist raudkirveid leidsid, selgus, et need esemed on saadud de Quexose ja de Aylloni õnnetult otsa saanud San Migueli kolooniast, mis oli asunud ligemale 300 km eemal, Florida rannikul.

Vastuvõtt Kofitassiiki külas oli nii südamlik, et de Soto väest deserteerus mitu neegerorja ja hispaania sõdureidki, kellele kohalikud neiud olid meeldima hakanud. Loobunud jooksikute tagaajamisest, liikus de Soto piki Savannah' orgu üles ja jõudis Apalatši mäeaheliku jalamile ning möödus sellest lõuna poolt. Liikudes nii läbi Tennessee, pöörduti lõunasse, Alabama aladele. Krooniku kirjelduste kohaselt leiti ühe jõe liivas kulda.

---

[1] Paljud de Soto krooniku poolt kirjeldatud paigad ja suguharud ei ole siiani identifitseeritud. On kindel, et 1540. aastal suundus ta Georgia osariiki.

[2] Sooküülik (*Sylvilagus palustris*) elab Ühendriikide idaosas. Ei käi vees häda sunnil, vaid ujub meelsasti ja hästi.

[3] Opossum — 45 cm pikkune öise eluviisiga kukkurrott (*Didelphys marsupialis*).

[4] Kroonikas on pealikul ja külal ühine nimi.

Läbi Guachoula, Ichiaha, Cossa, Acoste ja Talisse jõuti suguharuni, mida valitses kaugeleulatuva kuulsusega pealik Taskaluusa, kes korraldas neile toreda vastuvõtu. Pealik oli niihästi hispaanlastest kui ka kaasmaalastest kaks peajagu pikem ja ei liigutanud ratsutavaid sõdureid nähes kulmugi. Kui ta istus talle kingitud hobusele, ulatusid ta jalad peaaegu maani. Ta kutsus hispaanlased oma ranniku lähedal asuvasse Mobila linna, milles oli 80 suurt kisklaudadest seintega maja ja tornidega palissaad. Linna oli peitunud 10 000 hästirelvastatud sõdurit. Kuna pealiku ja de Soto vahel peagi tüli tekkis, käskis viimane sõdureid linna silmapilkselt rünnata. Puhkes üks suuremaid valgete ja indiaanlaste vahelisi lahinguid, millest ka indiaani naised vapralt osa võtsid. Pärast kümme tundi kestnud pidevat võitlust õnnestus hispaanlastel linn süüdata ja indiaanlased põgenema sundida. Hispaanlastest oli 20 surma saanud. Linna lähistel vedeles 20 hobusekorjust, mis oli ekspeditsioonile tõsiseks hoobiks. Kui järgmiste päevade jooksul veel 60 meest haavadesse surid, hakkasid mõned ohvitserid de Sotot veenma, et too laevadele tagasi pöörduks. Oli ju rand väga lähedal. De Soto, kel oli andmeid, et laevadeni on vaid kuue päeva teekond, pidas saladust enda teada ja keeldus tagasi pöördumast, sest Cíbola rikkused olid ikka veel leidmata. Kuna tol ajal raviti haavu rasvaga, käskis ta langenud indiaanlaste surnukehadest rasva välja keeta ja sellega haavu määrida. Meeste hulgas oli küllalt veel selliseid, kes üle kümne noolehaavaga elu ja surma piiril vaevlesid. Sigu ei lubanud de Soto puutuda.

Indiaanlaste surnukehi oli ümbrus täis. Kroonikates antud tapetute arv kõigub 2500—10 000 vahel ja on ilmselt liialdatud. Ei teata ju linna kaitsjategi arvu täpselt. Kus Taskaluusa surma sai, ei teata. Oletatakse, et ta põles ära, sest temast ei ole pärast seda midagi kuuldud.

Pika peatuse järel, novembri algul, liikus väesalk läände, praeguse Mississippi osariigi territooriumile, ja jäi peatuma külalislahke tšikasoo pealiku juurde, kes jättis hispaanlastele terve küla koos toidutagavaradega ja läks oma rahvaga naabrite juurde. Lahkumispeol pakkusid hispaanlased peremeestele sealiha, mis neile väga meeldis. Indiaanlased patsutasid sigu, naersid ega lakanud neid uurimast.

Pärast seda pidulikku sündmust hakkasid sead ehitatud aedikuist kaduma. Hispaanlased tabasid paar indiaanlast ja de Soto käskis neil käed maha raiuda. Pärast seda sigu ei varastatud.

Märtsi alguses ärkasid hispaanlased möllava tule raginas. Kostis sõjakisa ja aluspesus väljatormanud sõduritele langes noolterahe. Ei leitud relvi ega rõivaid, ning lahing oleks hispaanlastele kurvalt lõppenud, kui tulest ehmunud hobused poleks aeda maha murdnud ja kabuhirmus indiaanlaste sekka tormanud, kes paanikasse sattusid ja taganesid.

Hommikul leiti 40 sõdurit surnutena. 50 hobust oli kadunud,

hulk tulirelvi põlenud. Tohutu suurest seakarjast, mida de Soto kiivalt mustadeks päevadeks hoidis, oli järele jäänud vaid sadakond, ning poolalasti sõdurid, kelle rõivad põlevatesse onnidesse jäid, tunglesid lõkketulede ääres ja sidusid viimaste särgirätsalatega haavu.

De Soto käskis seppadel põlenud relvad korda teha ja sõduritel katta end kuivanud rohust punutud mattidega. Seejärel rännati niikaua, kuni leiti uus küla, millest elanikud välja löödi. Indiaanlased ei jätnud neid aga hetkekski rahule.

1541. aasta aprillis asusid konkistadoorid jälle teele. Suund võeti põhja. Läbinud võimsate lehtmetsade ala, jõudsid nad Tennessee jõe keskjooksule. Sõjakate tšikasoode rünnakud jätkusid. De Soto pöördus järsult läände ja jõudis peagi nii laia jõeni, et selle teine kallas ei paistnud. Hispaanlased ei aimanudki, et tegemist on juba paarkümmend aastat tagasi avastatud Rio de Espíritu Santoga — Mississippiga.[1]

Asjatult püüdsid nad toiduvarude täiendamiseks kohalike suguharudega häid suhteid luua — jutud pikknugade kuritegudest olid neid tugevasti edestanud. Vähe sellest, olukord muutus päev-päevalt ohtlikumaks. De Sotol ei olnud vähimatki soovi piki suure jõe — Chukagua, nagu teda seal nimetati — kallast lõuna poole minna, sest kullalinnad pidid oletuste kohaselt läänes olema. Ta oli piisavalt tark, et aru saada, kuhu suur jõgi voolab.

Enne kui hispaanlased jõudsid alustada paatide ehitamist, saabusid vastaskaldalt pikkades ruhedes indiaanlased. Sõdurid loetlesid 200 paati. Laevastiku lähemale jõudes nähti, et ruhedes istuvad pikad, tugevad, maalitud nägudega ja sulgedest peahetega sõdalased. Nende punutud kilbid olid samuti sulgedega kaunistatud. Sõudjate kõrval seisid laskevalmis vibukütid. Ilmselt oli see dessant näitlik rünnak, sest tulijatel ei olnud halbu kavatsusi — armaada lõpus veeti paate, mis olid täidetud kingituseks toodud toiduainetega ja esimeses paadis seisev pealik andis märku relvade mahapanemiseks.

Ehmunud hispaanlased, kartes uut sõjakavalust, haarasid ammud ja külvasid tulijad raudnooltega üle. Ruhedest ei tulnud ühtegi noolt. Rahulikult ja täies sõjakorras pöördus laevastik ümber ning kadus kiirustamata silmapiiri taha. Neid indiaanlasi ei õnnestunud edaspidi kunagi näha.

Kuu aega tagusid seppadest sõdurid ammunooltest ja teistest raudesemetest naelu, millega löödi kokku neli suurt paati. Esmalt saadeti teisele kaldale luurajad ja neile järgnes kogu väesalk koos sigadega, keda de Soto laskis ikka veel järel ajada. Teisel kaldal raiuti paadid pilbasteks, et naelu jälle kätte saada. Kohe asuti ka teele. Päevade viisi tuli sumada kõhuni ulatuvas vees või kõrges ja tihedas roostikus, millest paljaste kätega oli peaaegu võimatu läbi minna. Krooniku jutu kohaselt olevat see pikk

[1] De Soto jõudis Mississippi äärde umbes Memphise linna kohal.

teekond Arkansases olnud kõige raskem kogu retke jooksul. Lõpuks jõuti praeguse osariigi kirdeossa, mis oli kõrgem ja kuivem. Seal leidus palju indiaanlaste asulaid, mis olid ümbritsetud põldude ja aedadega. Jahiloomade ja eriti kalade küllus andis sõdureile võimaluse korralikult kosuda. De Soto saatis põhja poole luuresalga, kes teatas, et preeriates olevat tohutul hulgal piisoneid. Nende pehmeid ja tihedakarvalisi nahku olid nad juba kohalike indiaanlaste juures näinud. De Soto aga otsustas suunduda lõunasse ja, liikunud veidi aega läbi külluslike indiaanikülade, kus neid toideti kõrvitsate ja ubadega, pöördus uuesti läände, Arkansase keskossa. Sügisel ületati madalad mäed ja pöörduti taas lõunasse, kus Arkansase jõe ääres talvelaager üles löödi. Meeste üldine tervislik seisund ja meeleolu muutus talvekuude jooksul viletsaks. Osa mehi surigi sinna.

1542. aasta aprillis rändas Eldorado otsimise mõttest loobunud ja haige de Soto oma kokkusulanud salgaga Mississippi äärde tagasi. De Sotol oli kavatsus lõunasse rännata ja Mississippi suudmesse linn asutada. Aprilli lõpul jõuti Guachoyasse (Arkansase jõe suudmesse). Suurem osa teest kulges jälle Mississippi kaldaid palistavates soodes. Mehi piinas palavik ja de Soto oli päri mõttega linn samasse jõesuudmesse asutada. Suurem osa salgast oli nii tüdinenud rändamisest, et oli nõus kohapeale elama jääma.

Kohalikud indiaanlased palusid nende abi sõjas Mississippitaguste suguharude vastu. Nad viidi kanuudes üle jõe, kus nad võitlesid Anilko-nimelise pealiku ja tema sõdalastega. Nüüd haigestus palavikku de Soto ise ja suri 21. mail. Tema järglaseks sai Luis Moscoso, kes laskis oma 42-aastase pealiku jaoks valmistada kirstu. De Soto surnukeha mässiti piisoninahkadesse, pandi kirstu ja uputati öösel ühe väikese Mississippi harujõe suudmesse. Mitmesugustel põhjustel olid suhted hiljutiste indiaani liitlastega halvenenud ja hispaanlased ei julgenud neile iitsatadagi, et pealik on surnud. Moscoso teatas ebamääraselt, et de Soto lahkus ajutiselt taevasse, kust nemadki on tulnud, ja kavatseb varsti tagasi saabuda. Ta ise kuulus nende hulka, kes kavatsesid Kuubale tagasi minna. Moscoso käsul hakkas kokkukuivanud väesalk taas rändama. Seekord loodeti koju jõuda Mehhiko kaudu, peaasi, et olla võimalikult kaugel Mississippi soodest.

Peagi oldi Texases, mille kuiv kliima meeste meeleolu tunduvalt tõstis. Kohalikud indiaanlased kostitasid nälgivaid mehi piisoniliha käntsakatega ja kroonik nimetab seetõttu seda kanti «lehmakarjuste maaks». Piisonile ei osatud siis mingit nime anda, aga ühes nad ei eksinud — 300 aastat hiljem teenis Texas selle nime õigusega ära. Suvel piinas mehi kohutav janu ja kuumus, ning Red Riveri äärde jõudsid nad jällegi kurnatutena. Pärast jõe ületamist algasid kokkupõrked indiaanlastega, sest ainus viis toidu hankimiseks oli indiaani külade rüüstamine. Sead oli Moscoso pärast de Soto surma söömiseks välja jaganud. Talvitumiseks ei leitud kohta. Kohalikud indiaanlased olid rändavad kütid, kes

oma nahktelke koertega kaasas vedasid. Talvekülmad saabusid varakult ja piisoninahkadesse mässitud sõdurid, kes sarnanesid pigem kerjustega, lohistasid juhuslikesse nahatükkidesse seotud jalgu üle külmunud maa. Moscoso oli meeleheites tagasi Mississippi poole pöördunud ja kogu jõudu kokku võttes vallutasid nad Arkansase suudme lähedal Aminoja küla, kuhu jäid talve lõpuni. 370 mehest surid erakordselt külmal talvel 60. Moscoso alustas juba talvel suurte paatide ehitamist. Tööd segas märtsikuine üleujutus. Mississippi tõusis kallastest nii välja, et väiksematest puudest paistsid ainult ladvad. Aprillis oli vesi kõrgseisus ja langes alles mai lõpuks. Juuni lõpul olid seitse paati valmis. Hobuste jaoks olid ehitatud madalad pargased. Igasse paati või brigantiini, nagu nad neid uhkelt nimetasid, mahtus 50 meest, kes kaitseks noolte eest katsid pardad paksude rookimpudega. Oleksid hispaanlased teadnud, millise sõja nad veel peavad üle elama, oleksid nad tõenäoliselt jala Mehhikosse rännanud.

Mississippi alamjooksul sõudsid neile vastu ligi tuhat puidust venet, mis olid seninähtutest hulga suuremad. Ühes kirjeldatuist oli 30 sõdalast ja viiskümmend sõudjat. Hispaanlaste laevukesed lausa mattusid noolte ja odade pilve. Pidevalt sõdides püüdsid nad indiaanlasi laskekaugusel hoida. Selline meresõda kestis 10 päeva ja nõudis veel 70 mehe elu. Alles Mississippi suudmes pöördusid indiaanlased (arvatavasti natšed) juubeldades tagasi. Nende arvates olid põgenevad pikknoad igaveseks ära hirmutatud. Hispaanlaste õnnetuseks oli Mississippi delta suurveega allaujunud puutüvedest ummistunud ja paatide tee tuli lausa läbi raiuda.

53 päeva sõudsid surmani väsinud mehed piki Mehhiko lahe kallast ja jõudsid Panucosse siiski jala, sest tugev torm ajas nende paadid enne sihtpunkti kaldale, kus need murdlainetes purunesid. 31 kaltsudesse riietatud luukeredena kõhna konkistadoori jätsid koloonia võimudele nii sügava mulje, et 23. septembril 1561. aastal anti kuninga poolt käsk jätta Florida koloniseerimise katsed, et vältida edasisi ohvreid. Alles 17. sajandi piiril tehti uusi pingutusi mandrialade ulatuslikuks koloniseerimiseks ja liideti Hispaania valdustele umbes miljon ruutkilomeetrit, aga sellel tohutul maa-alal elunevate indiaanlaste vastupanu ei õnnestunud murda. Enamik suguharudest elas vabana kuni möödunud sajandi keskpaigani.

Arveteõiendamised Prantsuse hugenottidega ja süvenev sallimatuse õhkkond sundis neid mõtlema kodumaalt lahkumisele. Üks hugenottide Ameerika-koloonia mõtte algatajaid oli nende juhte admiral Caspar Coligny, kes tähelepanelikult jälgis hispaanlaste tegevust Uues Maailmas.

1555. aastal saatis ta hugenottidest aadlike rahadega teele kaks laeva väljarändajatega, keda juhtis Malta ordu rüütel Nicolao Durentio Villagnon, kes Coligny nõuandel pidi koloonia rajama Brasiilia rannikule.

Juba sajandi algusest kuulus Brasiilia Portugali kuningale, aga maa koloniseerimine ei edenenud. Nüüd asustasid ühe punkti selle rannikul prantslased ja panid kolooniale nimeks Colignium. Vaevalt suutsid kolonistid end sisse seada, kui koloonia idapiirile ilmus Portugali laevastik. Ehitused hävitati laevakahurite tulega ja osa koloniste sai vaevalt pakku joosta.

Pettunud Coligny otsustas õnne proovida Florida või Georgia rannikul. 1562. aastal astusid maale punase habemega meresõitja Jean Ribault' mehed ja avastasid teistkordselt Quexose poolt leitud Rio de San Juan Bautista. Prantslased nimetasid jõe omakorda Maijõeks. Kunagi hispaanlaste poolt sadamana kasutatud St. Helena lahte ehk uude Port Royali asutas Ribault väikese kindluse, kuhu jättis 30-mehelise garnisoni ja sõitis ise Prantsusmaale uute kolonistide järele.

Kodumaal aga kees ususõda, mis ei lasknud niipea toitu ja inimesi üle ookeani vedada. Läks aasta, enne kui Ribault René de Laudonnière'iga taas Floridasse jõudis. Vahepeal olid mahajäänud meeleheites väikese laeva ehitanud ja sellega ookeanile purjetanud. Janus ja näljased mehed oleksid tõenäoliselt hukkunud, ent õnneks võttis nad viimasel silmapilgul peale üks inglise laev, mis nad Londonisse toimetas.

Ribault' laevad, mis piki rannikut purjetasid, et Bautista või praegust St. Johnsi jõge leida, märkasid kaldal forti ja tulistasid laevakahureist õhku. Fort ei andnud elumärki. Ettevaatlikult kaldale läinud, leidis Ribault eest kirja, milles teatati meeskonna viletsast seisukorrast ja lahkumisest. Fort tehti korda ja nimetati Charles IX auks Fort Carolinaks.

Ebamäärased teated prantslaste tegevusest Florida rannikul, mis Ponce de Leóni poolt ametlikult Hispaania krooni valduseks oli kuulutatud, tekitasid Madriidi kuningakojas ärevust. Cádizist saadeti prantslasi karistama Hispaania kullalaevastiku *capitán-general* Pedro Menéndez de Avilés, kes seni oli vastutanud miljonitesse ulatuvate kullalaadungite julgeoleku eest. Kahekuulise ebaõnnestunud reisi järel maabus Avilés 1565. aasta septembris Floridas kahe allesjäänud galeooniga. Tormis olid hukkunud kaks laeva, nende hulgas just see, mis toiduvarusid kandis.

Avilés vedas mehed luupidega kaldale ja hakkas linna ehitama. Mõne päeva pärast pühitseti uue linna esimesed majakesed sisse, püstitati kaldale suur rist ja anti linnale San Agustíni nimi. Tseremoonial viibis kohalik pealik Seloy, kes oma rahvaga samuti risti suudles ja hispaanlastele truudust vandus. Indiaani luurajate käest saadi teada, et hugenottidel on palju rohkem mehi ja laevu. Nende fort oli ainult 35—40 km põhja pool.

Esialgu ei julgenud Avilés prantslasi rünnata, vaid jäi äraootavale seisukohale. Üks tema galeoonidest, mis seisis lahes räbaldunud taglase ja murdunud mastiga, signaliseeris ühel päeval kaldale, et silmapiirile on ilmunud laev. Avilés käskis heisata purjed ja asus võõrast laeva uurima. Too osutus Prantsuse galeooniks,

mis oli parajasti ankru alla lasknud. Nähes ründavat Hispaania laeva, raiusid prantslased ankrutou läbi ja libisesid kesise purjestusega Hispaania laeva eest minema, Hispaania kuninga kohta kõva häälega solvanguid hüüdes.

Mõne päeva pärast tuli Hispaania laevadel lahest põgeneda, sest Ribault tuli oma väikese laevastikuga hispaanlaste linna ründama. Avilési kroonik Solis de Merás kirjutab, et hispaanlaste kaitsmiseks laskis jumal imel sündida. Tõusis järsk idatuul ja kandis Ribault' laevad kaldamadalale, kus mitmed neist hukkusid. Ülejäänud laevadel suutsid prantslased eemale loovida ja kadusid lõuna suunas.

Nüüd arvas kaval Avilés oma tunni olevat saabunud. Tõenäoliselt pidi Fort Carolina olema nõrgalt mehitatud ja et seda kohe maatasa teha, võttis ta oma 600 mehest 500 ja asus põhja poole teele. Ilm oli muutunud, sadas tihedat vihma, ja väesalgal tuli liikuda läbi soode. Lühike rännak kestis neli päeva. Prantsuse fordis oli, nagu Avilés oligi arvanud, ainult 150 sõdurit, käsitöölisi, naisi ja lapsi. Järgnenud metsikus lahingus tapeti 130 inimest. Ülejäänutel õnnestus vaevaga põgeneda. Hispaanlased jäid kõik ellu ja pühitsesid lärmakalt jumalast saadetud võitu. Avilés nimetas fordi San Mateoks ja pöördus ise koju tagasi.

Põgenenud prantslaste hulgas oli ka kunstnik Jacques le Moyne de Morgues, kelle joonistused Florida indiaanlastest on praegu tähtsaks uurimismaterjaliks etnograafidele. Tal õnnestus ühele säilinud Prantsuse laevale pääseda ja, naasnud Euroopasse, asus ta inglase sir Walter Raleigh' teenistusse.

Mõni päev hiljem teatas üks tunnimehi, et hukkunud laevadelt kaldade pääsenud prantslased kavatsevad ümber San Augustíni hiilida ja oma kolooniasse marssida. Muidugi ei olnud prantslastel aimugi, et Fort Carolina on maatasa tehtud.

Avilés sõitis neile 60 mehe ja paatidega vastu. Prantslased leiti väikese jõe äärest, mis takistas nende edasiliikumist. Neid oli 200 meest, näljas ja relvastatud vaid mõne mõõga ja püssiga.

Hispaanlased andsid neile käsu alistuda. Vastasel korral lubati nad nälga suretada. Avilés ütles Prantsuse ohvitseridele, et nad on sisse piiratud ning nõudis lippude üleandmist. Ehmunud prantslased panid relvad maha ja hispaanlased hakkasid neid 10-kaupa üle jõe vedama, kusjuures meestel seoti enne käed selja taha. Nad lubati hispaania forti vangi viia.

Iga paaditäis alistunuid viidi teiste nähes üle kõrgete düünide linna poole. Sealsamas düünide vahel raiusid Hispaania sõdurid nad surnuks.

Paaripäevase vaheaja järel tuli lõunast veel 350 meest, kelle laevad ilmselt sõidukõlbmatuks olid muutunud. Suur osa neist langes sama pettuse ohvriks ja nende surnukehad jäid luidetele. 200 prantslast ei nõustunud vangipõlvega ja pöördus tagasi lõunasse, riskides indiaanlaste kätte sattuda.

Avilés püüdis põgenikud kinni Canaveralí neemel ja tappis nad

koos Ribault'ga. Ellu jäeti vaid mõned katoliiklased ja osa trummilööjaid ning flöödipuhujaid. Avilés laskis veresauna kohale püstitada suure tahvli pealkirjaga: «Seda ei teinud ma neile selle eest, et nad on prantslased, vaid selle eest, et nad on ketserid.»

Trummi- ja flöödihelide saatel kästi ülejäänud prantslastel ära minna ja juhtunust kõigile rääkida.

Kaks aastat hiljem saabus Prantsusmaalt tugev hugenottide üksus, mis Fort Carolina tagasi vallutas. Ellujäänud hispaania sõdurid laskis hugenottide juht Dominique de Gourgues samas tappa ja püstitas nende laipade hunnikule tahvli pealkirjaga: «Seda ei teinud ma neile kui hispaanlastele ja mauridele, vaid kui reetureile ja mõrvareile.» Teades, et väikesel koloonial pole võimsa Hispaania aladel arengulootusi, pööras ta laevad tagasi Prantsusmaale.

San Agustín [1], praegu vanim linn Ühendriikide territooriumil, jäi püsima ja aina kasvas. 1573. aastal tulid Floridasse esimesed frantsiskaani mungad, kes hakkasid indiaanlasi ristima ja misjonitööd tegema. 30 aasta jooksul õnnestus neil üle 2000 indiaanlase ristiusku pöörata. Samasse ehitati klooster. Florida kuberner, kes pärast Avilést kohale määrati (too oli Hispaaniasse tagasi läinud ja suri peagi hüljatuna, sest isegi nii julmustega harjunud maal äratas ta tegu üldist halvakspanu), ütles, et «üks frantsiskaani munk teeb Hispaania kroonile maid hankides rohkem kasu kui sada relvis sõdurit».

See tabav ütlus ilmestab hästi teatavat pöördepunkti Hispaania koloniaalpoliitikas 16. sajandi lõpul ja 17. sajandil. Hispaania verise mõõga võtavad üle põhjas randunud protestandid — puritaanid, kes on fanaatilised ja sallimatud teiseusuliste ning paganate suhtes. Edaspidi võib kuulda indiaanlastest, kes põgenevad Inglise kolooniatest kavalate, aga leplike hispaania munkade hoole alla.

1576. aastal andsid Inglise kaupmehed meresõitjale Martin Frobisherile raha kolme laeva varustamiseks, et uurida loodeväila olemasolu. Teiseks oletasid kaupmehed väga õigesti, et «seal on külluses neid kaupu, mille poolest tuntakse selliseid maid nagu Lapimaa, Venemaa ja Moskoovia, s. t. karusnahku, nahka, vaha, rasva, võid ja muud. Kui isegi selguks, et avastatud maa ulatub põhjapooluseni ja meil ei õnnestu seal läbipääsu leida, võiksime arendada kauplemist neis uutes läänemaades endis.»

Esimesel reisil hukkus üks laev, teine aga pöördus tagasi. Frobisher avastas Baffini maal lahe, mis sai tema nime, ja naasis Inglismaale kivimiprooviga, milles leiti kulda. Kuninganna Elizabeth I hakkas isiklikult asja vastu huvi tundma ja kandis teise reisi kulud riigikassa arvelt. Avastati hõbedamaardla. 1578. aastal sõitis Frobisher põhja juba 15 laevaga. Üks neist hukkus peagi,

[1] Inglispäraselt St. Augustine.

teised said kannatada rüsijääs. Ekspeditsioon kaotas hulga mehi ja tõi tagasi 1300 tonni maaki, millest seekord aga vähe kulda leiti.

Tulusamaks peeti Hispaania kullalaevade röövimist. Elizabeth, kes oli ametis võitlusega katoliikluse vastu, püüdis igati takistada Hispaania muutumist kõikvõimsaks maailmariigiks.

Inglismaal tekkis võimas kaaperlaevastik, mida juhtisid kaupmehed-seiklejad, et mitte öelda mereröövlid. Need kuninganna piraadid, kellele oli kindlustatud Elizabeth I soosing, panidki aluse Inglismaa Ameerika-kolooniatele.

Üheks väljapaistvamaks neist oli sir Francis Drake, hulljulge meremees, kes riskis tungida isegi Hispaania suurde Cádizi sadamasse, et seal seisvad laevad hävitada. 1586. aastal rüüstas Drake Hispaania linnu Kariibi mere saartel. Ühel oma retkel sattus Drake ka Floridasse, San Agustíni linna alla, mille garnisonis oli tollal vaid 150 sõdurit. Oletades, et linnas leidub kulda, tungis Drake 2000 mehega linna ja põletas selle. Pärast Drake'i retke oli hispaanlastel küllaga tegemist, et kaitsta Lääne-India linnu, ja kolooniate ääremaadele ning uute alade vallutamisele pöörati vähem tähelepanu. Hegemoonia meredel koondus inglaste kätesse.

Esimene mees, kes kuninganna Elizabethilt sai patendi maadele Ameerikas, oli sir Humphrey Gilbert. Ta kavatses koloonia luua oma meresõitjast poolvenna sir Walter Raleigh' abiga, kes ekspeditsiooni rahaliselt toetas.

1583. aasta juunis asusid Inglismaalt teele laevad «Swallow», «Delight», «Raleigh» ja «Squirrel». Pärast mõnepäevast purjetamist pöördus neist «Raleigh» teadmata põhjustel tagasi, ülejäänud laevad jõudsid küll õnnelikult Newfoundlandi rannikule, ent seal tabas mehi haigus ja osa, kes olid värvatud kahtlase minevikuga inimeste seast, hakkas mässama. Gilbert oli sunnitud haiged «Swallow'l» tagasi saatma, et alustada retke lõunasse. Samas aga purunes «Delight» tormis ja viisteist ellujäänud meeskonnaliiget pääses paadiga kaldale. Ilm oli nii külm ja tormine, et sir Humphrey otsustas ekspeditsiooni pooleli jätta ja tagasi pöörduda, millega rahulolematud mehed ka päri olid. Teel tabas neid torm ja «Swallow» püüdis jälgida väikese «Squirreli» tulesid, mis lainemägede vahelt väevalt paistsid. Kesköö kadusid tuled käest ja hommikul oli «Squirrel» jäljetult kadunud koos Gilbertiga.

Walter Raleigh oli poolvenna surmast tõsiselt löödud, ent saanud pärandiks maapatendi, otsustas ta 1584. aasta aprillis uuesti õnne proovida. Kaks laeva saadeti koloonia jaoks paremat kohta otsima ja need randusid pärast mõnepäevast sobiva lahe otsimist Pamlico Soundis, Põhja-Carolinas.

Peagi ilmusid rannikult vened sõbralikult meelestatud indiaanlastega. Inglased andsid neile kingitusi ja said vastutasuks toiduaineid. Ekspeditsioon tuli vaimustunult tagasi ja Raleigh löödi uue

koloonia jaoks sobiva ala leidmise eest rüütliks. Tal lubati maa neitsiliku kuninganna auks Virginiaks nimetada.

Järgmise aasta kevadel asus teele hästivarustatud ekspeditsioon sir Richard Grenville'i juhtimisel. Kolonistide hulka kuulusid ka matemaatik ja astronoom Thomas Harriot, kunstnik John White ja Thomas Cavendish, kes hiljem sai kuulsaks oma ümbermaailmareisiga. Teel röövis väike laevastik Hispaania laevu ja jõudis Põhja-Carolinasse Cape Feari juurde alles juulis. Võtnud kursi põhja, ületasid nad Pamlico lahe ja uurisid indiaanlaste külasid Mattamuskeeti järve ääres. Ühes väikeses külas läks reisiseltskonnal kaduma hõbekarikas ja nad olid küllalt ettevaatamatud, et selle pisivarguse eest külaelanikke karistada onnide mahapõletamisega. Selle teoga süüdati püsiv vihavaen. Kuhu nad ka ei ilmunud, kõikjal tuli neil kannatada indiaanlaste kallaletungide all. Saabunud näljaste ja väsinutena tagasi rannikule, oli neil üpris hea meel kohata sinna saabunud sir Francis Drake'i laevastikku, mis neid Inglismaale tagasi viis. Euroopasse viisid samad mehed tubakasuitsetamise kombe, mille nad naljaviluks ära olid õppinud.

1587. aastal saatis Raleigh Ameerikasse veel veidi ülé saja mehe ja naise tulevase kuberneri White'i juhtimisel. Koloonia loodi Roanoke'i saarele ja White sõitis tagasi Inglismaale, et inimesi juurde tuua.

Kodumaal valitses paanika. Kardeti võimsa Hispaania armaada invasiooni ja alles kolme aasta pärast õnnestus laevadel taas Carolinasse, tolleaegsesse Virginiasse sõita. White ohkas kergendatult, kui nägi Roanoke'i saarelt kerkivat suitsusammast. Ta laskis ootavatele kolonistidele kahuripaukudega märku anda ja siirdus paatidega randa. Terve päeva tuli neil koloniste otsida ja õhtul kerkis suitsusammas juba kaugel nende selja taga. Ööseks sõuti laevadele tagasi ja järgmisel hommikul purunes randumisel üks paatidest murdlainetes. Oli päris pime, kui nad lõpuks vilkuvaid tulukesi nägid ja lauldes laagri poole kõmpisid. Kohal, kus White kolme aasta eest kolonistid maha oli jätnud, põlesid kõdunenud palgid ja rohi. Kolonistidest ei olnud jälgegi.

Ühe puu koorelt leidsid nad kiiruga sisselõigatud tähed C R O. Mehed ei teadnud, mida need peaksid tähendama. White ise andis seletuse.

Lahkudes oli ta kolonistidega kokku leppinud, et nood jätaksid võimaluse korral mandrile üle kolides maha puusse lõigatud kohanime, mis võimaldaks neid edaspidi leida. Õnnetuse korral oleksid kolonistid pidanud nime alla risti lõikama. Kuna risti ei olnud, tunnistas White kergendatult, et märgid ei võigi tähendada muud kui lähedal asuvat Croatoani saart. Nad leidsid veel läheduses mahajäetud kindlustuse, mille palktara oli säilinud. Ka sinna oli lõigatud sõna C R O A T O A N ilma ristita selle all. Samas olid lammutatud palkonnid ja rauast ning tinast esemed, nende hulgas ka paar roostetanud turvist. Kui samast leiti ka ilm-

selt indiaanlaste poolt väljakaevatud kirst laialipuistatud esemetega, haaras mehi halb aimdus.

White'i läbisaamine meremeestega ei olnud just parim ning kuna oli tormi oodata, pidid laevad ankru hiivama. Otsimine jäeti pooleli, hoolimata kuberneri härdast palumisest — viimane oli kolonistide hulka jätnud oma tütre.

Laevad olid purjetanud Lääne-Indiasse Hispaania kolooniaid röövima ning kaptenitele paistev võimalus kiireks rikastumiseks ületas nendele pealesunnitud vajaduse koloniste otsida.

Sir Walter Raleigh tegi edaspidi kõik temast oleneva, et kadunud koloniste otsida. Veel kakskümmend aastat hiljem levisid kuuldused, et mõned inglased elavat kuskil indiaanlaste seas, aga kõige tõenäolisem on, et White'i saabumise ajaks olid nad viimseni hukkunud. Kuidas see toimus, jääb alatiseks teadmata.

Nii lõppesid esimeste kolooniate asutamise katsed. Neist püsima olid jäänud hispaanlaste väikesed linnakesed San Agustín ja Santa Fé. Indiaanlased olid veel endiselt vabad, aga uus suur manner oli hakanud pikknugasid meelitama. Nad juba lausa piirasid seda, ning jäädava kannakinnitamise tund oli löönud.

Suitsud rannikul

1602 — Luuakse Hollandi Ida-India kompanii.
1615 — Cervantes lõpetab romaani «Teravmeelne hidalgo don Quijote La Manchast».
1617 — Venemaa sõlmib Rootsiga Stolbovo rahu.
1618 — Saksamaal algab 30-aastane sõda.
1625 — Eesti alistub rootsi võimule.
1628 — Hollandlane Pieter Heyn kaaperdab Hispaania kullalaevad ja viib vabariigile mitu miljonit guldenit.
1632 — 16. novembril langeb Lützeni lahingus Rootsi kuningas Gustav II Adolf, kirjutanud alla Tartu Ülikooli *(Academia Gustaviana)* asutamisürikule.
1634 — Prantslane Nicolet sõuab Michigani järvele ja vinibeigo indiaanlased saadavad ta Mississippi äärde. Lord Baltimore asutab Marylandi koloonia.
1636 — Asutatakse Harvardi kolledž — esimese USA ülikooli alge.

«. . . Miks te võtate jõuga seda, mida saaksite rahulikul teel ja armastuse läbi? Miks te meid, toiduandjaid, hävitate? Mida te sõjaga saavutate? Me võime peita oma toidu ja metsa põgeneda; siis nälgite te sellepärast, et tegite liiga oma sõpradele. Miks te meid kadestate? Me oleme relvitud ja anname teile hea meelega seda, mida te küsite, kui te tulete sõbralikult ja mitte mõõkade ning püssidega, nagu vaenlase vastu sõtta minnakse. Ma ei ole nii lihtsameelne, et ei teaks, kuivõrd parem on süüa head liha, magada rahus, elada vaikselt oma naiste ja lastega, naerda ning rõõmustada koos inglastega ja kaubelda neilt vaske ning kirveid, selle asemel et nende eest ära joosta, külmetada metsas, süüa tõrusid, juuri ja muud rämpsu ning olla nii tagaaetud, et ei saa toitu ega und . . . Nii pean ma lõpetama oma õnnetu elu . . .»

Vohansonakuk, «kuningas Pohatan»
oma kõnes kapten Smithile, 1607. aastal.

Kahe võimsa jõe — Chesapeake'i lahte suubuva Susquehanna ja samanimelisse lahte suubuva Delaware'i — suuete vahelt sirutub ookeani pikk Delmarva poolsaar, mille kitsas lõunatipp peaaegu suleb sissepääsu Chesapeake'i lahte, kuhu voolab ka Apalatši mägedest algav lai Jamesi jõgi; selle metsased kaldad olid suurepärasteks jahialadeks määratlematute aegade eest sinna rännanud ja paigale jäänud ühist algonkini keelt kõnelevaile suguharudele, kes tavaliselt rändasid väikeste gruppidena, kuid kel imelikul kombel oli tugevamini arenenud maaomanditunne, kui see küttivaile rahvastele tavaline. Kütid ei harrasta savinõude valmistamist, ent erandina võib nimetatud suguharude krobelisi potte leida kõikjal nende pikal teekonnal põhjast lõunasse. Need lõunapoolsed algonkinid, kes kunagi elasid kuplitaolistes koorest vigvamides, sattusid kokkupuuteisse Georgias ja Carolinas elavate, kaugelt kõrgemale arengutasandile jõudnud suguharudega, ja olid need kokkupuuted vaenulikku või sõbralikku laadi — neil oli, mida lõunanaabritelt õppida. Nende madalad onnid asendusid suuremate ja püsivamate koorest ja lattidest majadega, mis peagi piirati palkidest püsttaraga; üksikuna seisvad külad ühinesid pidevates sõdades ja peagi tekkisid küll mitte eriti hästi organiseeritud liidud, kuid siiski üksteist sõdade puhul toetavad suguharudegrupid, mida juhtis üks, kõige väljapaistvam pealik.

Lõunanaabrite mõjul õppisid nad põldu harima — kasvatasid maisi, ube ja kõrvitsaid, mis tookord eurooplastele veel võõrad olid. Just nemad olid need, kes esimesi Inglise koloniste külalislahkelt vastu võtsid, neid küttima ja maisi kasvatama õpetasid. Praegugi külvavad vanemad Uus-Inglismaa talupojad neli tera maisi ühte auku: seda on nende esivanemad indiaanlastelt õppinud, sest nood teevad kõike neljakaupa — eurooplased oleksid väga hästi võinud maisi kolme tera kaupa külvata. Nendelt on pärit ka enamik sõnu, millega eurooplased neile tundmatuid asju nimetama hakkasid: seitšem, tomahook, vigvam, skvoo, papuus, mokassiin, tobogan, kalumet ja sakotaš.[1]

Lõppude lõpuks andsid algonkinid ameeriklastele ka nende populaarse nime — *yankees* — jänkid, kuna nad võõra sõna *english* «jingliisi» — või «jingiisi»-taoliselt suupäraseks moonutasid.

Üks võimsamaid väikeste suguharude liite oli 17. sajandi algul tekkinud pohatanide konföderatsioon Chesapeake'i lahe kallastel, kus peagi hakkasid hargnema niihästi indiaanlaste kui ka inglaste jaoks tähtsad sündmused.

1602. aastal maabusid Massachusettsi rannikul järjekordsed

[1] Ingl. k. *sachem, tomahawk, wigwam, squaw, papoose, moccasin, tobbogan, calumet, succotash* — vastavalt: pealik, sõjakirves, onn, indiaaninaine ja -laps, nahkjalats, painutatud esiosaga lame kelk, rahupiip ja populaarne toit lihast ja maisijahust. Tolleaegne tomahook, algonkini k. *tommahik* või *tamahake* oli tavaliselt varretatud puitmuna kivi- või sarveteraga; ese oli kaetud toornahaga. Hiljem kinnitati varrele raudteravik. Peagi hakati terasest tomahooke, nn. Hudsoni lahe kirveid ja piiptomahooke Euroopas tootma.

Inglise kolonistid kapten Gosnoldi laevalt. Cuttyhunki saarel Buzzardi lahes ehitasid nad väikese fordi, ent olid nagu kõik eelnenudki sunnitud nälja tõttu lahkuma. Gosnoldi jutt äärmiselt ilusast rannikust viis selleni, et mitmele reisist osavõtnud inimesele anti kuninglikud patendid Ameerika ranniku asustamiseks 34° ja 45° põhjalaiuse vahelisel ribal. Samas asutati ka kaks kompaniid vastavalt patendisaajate päritolule — Londoni ja Plymouthi kompanii. Neist esimene pretendeeris rannaaladele Cape Feari ja Long Islandi vahel. Veel tuletati kompaniidele meelde, et asustatud alad kuuluvad Inglise kroonile, seal jäävad kehtima Inglise seadused ning usk, ja esimese viie aasta jooksul peavad kolonistid töövahendeid ühisvaraks pidama ja ühisest laost süüa saama.

1606. aastal saatis Plymouthi kompanii teele kaks laeva, millest teine sattus hispaanlaste kätte, esimene aga asutas nn. Popham koloonia.

Samal aastal läkitas Londoni kompanii teele kolm laeva 120 mehega, kel ühtki naist kaasas ei olnud. Õnnetuseks olid pooled neist džentelmenid, kes musta töö tegemist põlgasid ja ilmselt kohe kavatsesid indiaani orjade abil istandusi asutada. Väljapaistvaimaks isikuks laevadel oli kapten John Smith — kunagine türklastega sõdija ja seikleja, kelle mälestused ka kergeusklikke panid päid raputama. Siiski tuli selle mehe ebatavaline ettevõtlikkus tulevastele kolonistidele kasuks. Laevad «Susan Constant», «Godspeed» ja «Discovery» võitlesid teel detsembrikuise halva ilmaga ja otsustasid sihtkohta jõuda Lääne-India saarte kaudu.

Juba teel tekkis rahutusi kapten Smithi käitumise tõttu, kes keeldus avamast kompanii poolt kaasaantud pitseeritud tegutsemisjuhiseid. Pikast meresõidust tülpinud mehed lasksid lahti kuulujutu, et Smith kavatseb koloonia nõukogu liikmed tappa ja end kuningaks kuulutada.

Kolonistidel ei olnudki kindlalt ettenähtud kohta koloonia loomiseks. Oli neid, kes pooldasid Roanoke'i saart, kus Raleigh' pioneerid hukkusid, aga enamik pooldas sissesõitu Chesapeake'i lahte, mille kaldad meresõitjate silma rõõmustasid. Lillede lõhn ulatus kaugele merele ja meeste käed lausa sügelesid labidate ja kirveste järele. Samas avati pitseeritud kiri, milles loetleti seitse nõukogu liiget, kes edaspidi koloonia juhtimise pidid oma õlgadele võtma.

Pärast mitte eriti harmooniliselt kulgenud kohaotsimist peatuti Jamesi jõe kaldal, umbes 40 miili kaugusel suudmest. Oli 13. mai 1607, ja esimene püsiv Inglise koloonia seega asutatud. Ehitatava linnakese nimeks pandi kuninga auks Jamestown.

Euroopas oli veel tol ajalgi igaüks veendunud, et iga suurema jõe või lahe taga Ameerika idarannikul võib peituda paljuotsitud läbipääs Vaiksele ookeanile. Kui selles võimaluses veendunuile oleks öeldud, et tee mandri idarannikult otsitud ookeanini on sama pikk kui tee Inglismaalt Ameerikasse, oleks ütlejat tõenäoliselt naljahambaks peetud.

Sellepärast nägi kompanii instruktsioon ette kohest uurimisreisi mandri sisemusse. Vaevalt mõned hütid valmis ehitanud, läks osa mehi kapten Newporti juhtimisel paadiga ülesvoolu.

Nad uurisid jõge ligemale 150 miili ulatuses ja külastasid paari sõbralikku indiaanipealikut, kes said kingituseks tinakruuse, helmeid ja kirjusid mänguasju. Indiaanlased olid valgete arvates väga tublid põllumehed ja nii paluti vastutasuks maisi, pähkleid, maasikaid, kõrvitsaid ning liha.

Paat jäi pidama Jamesi jõe koskede juures, praeguse Richmondi lähedal. Otsustati tagasiteele asuda. Teel märgati kohe, et asulale lähemale jõudes muutusid jõe kallastel elavad indiaanlased järjest ebasõbralikumaks. Jamestownis selgus, et asulat oli vahepeal rünnatud, meestest üks tapetud ning mitut meest haavatud. Nüüd pühendati kogu jõud kindlustuste ehitamisele. Newport sõitis juuni lõpus Inglismaale, et koloniste juurde tuua.

Kui kolm laeva olid silmapiirilt kadunud, hakkasid kolonistid kokkukantud toiduaineid jagama ja leidsid, et proviandist talveks ei jätku. Indiaanlased saatsid neile kingituste asemel nooli ja põhjust tõsiseks muretsemiseks oli küllaga.

Inglasi piinas ka kuumus, sest Virginia kliima on suvel inglasele talumatu, eriti siis, kui palava päikese käes aina palke tuleb raiuda. Mõned mehed keeldusid töötamast. Kaevu puudusel joodi sooja jõe- ja lombivett, mis enamikule palaviku tõi. Kahtlemata oleksid mehed samasse surnud või tapetud, aga just indiaanlaste ootamatu armulikkus tõi neile pääsemise. Sõjamehed, nähes kummaliste valgete ilmset hääbumist, panid relvad kõrvale ja tõid lausa nälga surevatele kolonistidele hoopis toitu. See päästis pooleni kahanenud koloonia näljasurmast.

Kogu selle hädaaja oli John Smith hea tervise juures. Kui sisetülide tagajärjel oli vahetatud kaks koloonia ülemat, sai ta nõukogu esimehe koha. Varsti pidid ka ta isiklikud vaenlased tunnistama mehe omakasupüüdmatust ja otsusekindlust, mis ta eelkäijatel puudus. Ilmade jahenedes paranes kõikide tervis silmanähtavalt ja osa mehi sai jahiga tegelda. Suhted indiaanlastega paranesid, sest Smithi range, aga õiglane käitumine meeldis neilegi. Talve hakul tegi ta reisi piki Jamesi harujõge Chickahominyt, teel indiaanlastega kaubeldes. Ülemjooksul, kus paadiga edasi ei saanud, võttis ta indiaanlastelt kanuu kahe sõudjaga, ja paigutanud sellesse veel kaks kaasmaalast, sõitis kaugemale, et jõge uurida.

Mahajäänud, selle asemel et Smithi korralduse kohaselt paatide juurde jääda, valgusid laiali ja sattusid tülli mingi indiaanlaste salgaga. Indiaanlased võtsid Smithi jäljed üles ja tabasid ta jahiretkel.

Nähes ründavaid pärismaalasi, ei kaotanud Smith pead, vaid taganes, püüdes kallaletungijaid püssist tabada. Sirutanud neist mõnedki pikali ja imekombel nooltest puutumata jäädes, õnnestus tal end jälitajaist lahti raputada — indiaanlastele tekitas

püss ebausklikku hirmu, aga nagu varem hispaanlaste puhul, tabasid nad kiiresti tundmatu relva laadimise mehaanika ja veendusid selleski, et püssile on omane kindel laskude järgnevuse kiirus, mis jääb kaugele maha vibu laskekiirusest. Mitte kuskil terve kontinendi ulatuses ei suudetud indiaanlasi neile tundmatu relvaga päriselt minema peletada.

Indiaanlased järgnesid kaptenile vaikselt. Smith sattus aga põgenemisel sohu ja muutus külma ilma ning märgade riiete tõttu kaitsetuks — kohmetunud käed ei suutnud püssi küllalt kiiresti laadida. Taas nähtavale ilmunud tumedanahalised sõdalased olid ta peagi sisse piiranud ja andsid märku, et ta relvad maha viskaks. Ta tõmmati mülkast välja ja viidi vangina pealiku ette.

Külmunud kapten aimas õigesti, et ainus viis oma naha päästmiseks on võimalikult üleolev ja rahulik käitumine. Ta tegi panuse õigele kaardile, sest kohalikud sõjamehed oskasid neid voorusi hinnata. Nad vaatasid teda heakskiitva üminaga.

Smith tõmbas taskust kompassi ja näitas selle hüplevat nõela kõigile juuresolijaile. Kompassi kattis klaas, ja asjaolu, et nõela ei saanud näpuga puudutada, äratas üldist imestust.

Oma reisiaruandes kirjeldab Smith, kuidas ta indiaanlastele rääkis päikese ja kuu ringlemisest, sellest, et maakera on ümmargune ja tema alumisel poolel elavad samuti inimesed. Punanahad olevat üllatusest tummad olnud. Pole kahtlust, et siinkohal vapper kapten luuletab. Üdini märjana oli tal vaevalt aega indiaanlastele astronoomiaalast loengut pidada. Ei ole võimalik, et ta nii lühikese ajaga keerulise algonkini keele sedavõrd ära oleks õppinud.

Ta viidi sooja ja teda toideti mõne aja vältel nii hästi, et tal tekkis kahtlus, kas teda mitte pidusöögiks ei nuumata. Osa sõdalasi oli otsustanud ta nooltega surnuks lasta, sest sealsed kombed nõudsid julgele sõjamehele võimalikult aeglast lõppu, mille jooksul õnnetul kaptenil olnuks hea võimalus oma kõigutamatut briti iseloomu näidata. Pealik aga keeldus, sest ta lootis naiivselt Smithi abile Jamestowni vallutamisel.

Smith, püüdes veel indiaanlasi hämmastada, kirjeldas neile paari eset, mida kolonistid talle pidid saatma. Ta kirjutas selleks vastava kirja ja palus indiaani käskjalga läkitus forti viia.

Kui käskjalg nägi tundmatute märkidega paberit, seda, kuidas inglased kirja lugesid ja sõna lausumata nõutud esemed saatsid, kutsus ta kõik mehed kokku ja jutustas habemega pikknoa ebatavalisest nõidumisest. Mehes pidi peituma üleloomulik võim.

Pärast pikka tseremooniat viidi Smith ülempealik Vohansonakuki ette, kes pidi lõplikult otsustama, mida võõraga teha. Smith pidi pealiku otsuse kohaselt surema. Ta seoti ja asetati selili, kuklaga lamedale kivile. Terve kokkukutsutud suguharu silmade all pidid valitud sõjamehed tomahookidega ta pea lõhki lööma.

Sel kriitilisel hetkel astus rahva hulgast esile pealiku 12-aastane tütar Matoaka, kelle hüüdnimi Pocahontas tähendab «mäng-

levat» ehk «vallatut». Tüdruk jooksis Smithi juurde ja kummardus üle ta pea, nii et teda oli võimatu lüüa.

See ootamatu vaheleastumine otsustas Smithi saatuse. Karm pealik, kes oli valmis tütre jaoks kuu taevast alla tooma, pehmenes hetkeks ja kinkis kaptenile elu. Nii on seda seika Smith ise paarkümmend aastat hiljem kirjeldanud. Tundes sealseid kombeid, kalduvad uurijad arvama, et kogu jutt on puhas väljamõeldis. Võimalik, et Smithi ei tahetudki tappa. Kindel on vaid see, et legendi tegelased olid siiski olemas ja Smith saabus pärast kuuenädalast eemalviibimist Jamestowni tagasi. Teda süüdistati kahe mehe surmas ja võib-olla oleksid suguvennad ta peajao lühemaks teinud, kui poleks saabunud kapten Newport ligi 120 uue kolonisti ja suure hulga viljaga, millest osa võidi seemneks kasutada.

Laevade meeskonnad aitasid muidugi kolmekuulise sealviibimise jooksul osa toiduvarudest hävitada ja pöördusid tagasi Inglismaale musta muda laadungitega, milles helklesid kollased terad. Need osutusid kulla asemel püriidiks.

Smith jõudis uurida Chesapeake'i lahte ja joonistas selle kaardi, mis on osutunud üllatavalt õigeks. Samas torkas teda mingi mürgine kala, ja ta kaaslased pidid juba haua valmis kaevama. Seegi kord pääses vapper kapten siiski ainult ehmatusega.

Jamestownis oli sügisel juba 50 õlgkatusega palkhoonet ja puitkirik. Samas kõrgus tubli fort kahuritega. Kolooniasse tuli veel üks laev 70 mehe ja kahe naisega. Koloonia koosseisus oli nüüd veel rohkem Smithile vastumeelseid siidkäsi, kes püüdsid ainult kamandada.

Muude esemete hulgas oli Londonist saadetud punane mantel vaskkrooniga, mis pidi saama pealik Vohansonakuki regaaliaks. Smith oli «kuningliku» kingituse üleandmise vastu, sest ta arvas, et see niigi ülbe pealiku uhkust veel tõstab. Kompanii käsk aga otsustati täita ja tseremoonia kirjeldus on lõbus.

Kui pealikut Jamestowni paluti, laskis ta uhkelt teatada, et ta on juba kuningas ja mantel tuleb seepärast tema juurde tuua. Seda tehtigi, aga kui teda pika tseremoonia järel paluti põlvili laskuda, et talle «kroon» pähe panna, keeldus uus kuningas kategooriliselt. Mõned valged püüdsid teda õlgadest surudes veidi kummarduma sundida ja Newportil õnnestus kroon talle pähe suruda. Karmide nägudega sõdalased, skalbilokid rippumas üle paljaste pealagede, jälgisid toimuvat tähelepanelikult ja olid valvel, et midagi hullemat ei juhtuks. Samas anti «kuningale» üle suur abieluvoodi, metallkann ja kauss koos pisemate väärtuslike esemetega. Kui samas püssidest ootamatu aupauk lasti, pidi pealik äärepealt minema plagama. Ta oli oma sisemas mingit reeturlikku trikki oodanud, ent valged veensid teda jääma. Ebamääraselt taipas ta sümboolset sidet, mis seoses juhtunuga teda, nüüdsest pohatanide kuningat Pohatani, Briti kuningriigiga ühendas.

Inglaste püsiv koloonia ja üha suurenev rahvaarv tekitas õigustatud kahtlusi uue «kuninga» nooremas vennas, ühe suguharu pealikus Opetšankanus, kes ühe Smithi poolt korraldatud kaubaretke ajal kavatses kapteni sõjasalga hävitada.

Teravapilguline Smith märkas hädaohtu ja käskis meestel võimalikult ükskõikselt käituda ning kokku hoida. Ta astus pealiku onni ja sai selge pildi teda ähvardavast ohust. Opetšankanu andis mõista, et inglaste sealviibimine talle ei meeldi. Nüüd kutsus Smith pealikut avalikult lahingusse, lubades võitjaile niihästi indiaanlastelt nõutud vilja kui ka inglaste poolt vahetuseks toodud vase.

Pealik püüdis aja võitmiseks lahingust lahti öelda ja tegi mõned väheveenvad ettepanekud suurema kokkupõrke ärahoidmiseks, ent Smithi mehed märkasid, et nad on juba ümber piiratud.

Smith haaras ootamatult pealiku skalbilokist ja surus püstoli ta meelekohale. Ta tiris indiaanlase onnist väljakule ja hüüdis piirajaile, et ta vähimagi liigutuse puhul pealiku maha laseb. Nii õnnestus tal seekord pääseda, aga sama pealiku näol sai koloonia endale vihase vaenlase.

Londoni Kompanii oli vahepeal koloonia struktuuris muudatusi teinud ja seda põhiliselt Londonisse tagasi rännanud Smithi vaenlaste ettepanekul. Smith kui isehakanu otsustati juhi kohalt kõrvaldada ja asendada uue kuberneriga. Koloonia nõukogu, mis kohe moodustati, pidi edaspidi Londonis istuma.

Uus kuberner või kindralleitnant Thomas Gates saabuski 1609. aastal kolooniasse, ent ei suutnud kohapealset korda muuta. Kaasatoodud kolonistid rajasid veel kolm väiksemat kolooniat Jamesi jõe kallastele, ent käitusid kohalike indiaanlastega ebaausalt, mistõttu pooled neist varsti tapeti.

Smith püüdis neile appi tõtata, aga õnnetuseks süttis paadis tema lähedal kotitäis püssirohtu. Plahvatus põletas teda niivõrd, et ta tuli ravimiseks Inglismaale saata. Pärast tema lahkumist söödi ära koduloomad ja indiaanlastelt vahetatud laotäis vilja, mida Smith oli mustadeks päevadeks hoidnud.

Saabunud talv oli hirmsaim, mida neil tuli kannatada. Mehed olid raskelt skorbuudis ja hakkasid surema. 500 inimesest, keda Smith oli maha jätnud, suri kuue kuu jooksul 440.

Newport ja Gates, kes pidid Inglismaale minema, olid laevahuku tagajärjel Bermuda saartele jäänud, omavahel tülli läinud ja meeskonnagi tülli ajanud. Kevadeks ehitasid nad suured paadid ning purjetasid Jamestowni, kus ellujäänud vaevlesid näljasurma ootel. Koloonia oli niivõrd lootusetus seisundis, et otsustati inimesed kahte paati mahutada ja Newfoundlandini purjetada, kus Inglise kalalaevad nad tõenäoliselt pardale võtaksid. 1610. aasta juulis läksid nad teele ja lühikeseks ajaks said pohatanid pikknugadest täiesti lahti. Nad kolasid mahajäetud fordis ja viisid minema kõik kasutamiskõlblikud esemed.

Kui põgenike paadid olid Chesapeake'i lahte jõudnud, kohtasid nad mere poolt saabuvat luupi, mis oli saadetud laevalt, millega lahesuudmesse saabus uus kuberner, lord De la Warr.

Mõne päeva pärast mindi tagasi ja lordi laevad jäid Jamestowni alla jõele ankrusse. Selle mehe saabumine suure koguse toiduainetega tõi õnnetu koloonia ajaloosse pöörde. Mõne aja möödudes ehitas ta Jamesi suudmesse veel kaks forti. Tal õnnestus indiaanlasi rahustada ja hankida neilt suur kogus maisi. Inglismaalt hakkas tulema laevu koduloomade ja inimestega, ning koloonia hakkas kasvama. Kompanii andis eravaldusse suuri maa-alasid, mis indiaanlastelt võõrandati või osteti, ja alles hiljuti Londonisse viidud tubakas, mis kiiresti levima hakkas, tõotas kolonistidele head profiiti. Varsti kasvatati tubakat ka Jamestowni tänavail.

Indiaanikuninga tütar, kes oli suuremaks kasvanud, veetis suure osa oma ajast Jamestownis, sest talle meeldis vaadata valgete askeldamist. Tegelikult ei sattunud ta sinna mitte omal tahtel, vaid kapten Argylli vangina, kes lootis ta isalt lunarahaks vilja saada.

Vana Vohansonakuk lubas selle asemel krooni maha panna ja Jamestowni ära põletada. Nii alatut rahvast ei olnud ta veel näinud. Ta viha leevendas vaid julge John Rolfe'i saabumine indiaanlaste külasse. Tõlgi kaudu teatas Rolfe, et ta on armunud Pocahontasesse, ning tahab isa luba temaga abiellumiseks. Rolfe'il oli õnnestunud Pocahontast ristiusu eelistes veenda ja noor indiaanlanna ristiti väikese palkidest kiriku palgijupist õõnestatud ristimisnõu juures. Ta sai nimeks Rebecca, ja veidi hiljem hääldas ta püüdlikult inglise sõnu, mis olid vajalikud tema laulatamisel valge peigmehega. Pohatan oli juhtunu üle isegi uhke, kuid ta väärikus ei lubanud teda tütre laulatusele tulla. Oma arusaamade kohaselt oli ta nüüd valgete vend, ja ta jäigi oma rahva hääbumist jälgima, liigutamata sõrmegi rahulolematute suguvendade aitamiseks.

John Rolfe sõitis Pocahontase ja tema vennaga, kes oli saadiku kohustes, Inglismaale. Peab tunnistama, et ilusa indiaanlanna saabumine saarele äratas üldist tähelepanu. Pocahontast hellitati, kuhu ta ka ei sattunud; teda esitleti kuningakojas ja ta võttis osa kõigist suurematest koosviibimistest, mis Londonis toimusid. Noorpaar viibis Inglismaal umbes aasta, mille jooksul neil sündis poeg. Oodates tagasisõiduks sobivat laeva, jäi indiaani printsess haigeks ja suri. Kirjelduste kohaselt võib oletada, et see oli indiaanlastele tundmatu tuberkuloos, mis ta 22-aastaselt mõne kuuga maha murdis. John Rolfe sõitis Jamestowni tagasi ja tänapäeval väidavad sajad enesest lugupidavad Ameerika perekonnad, et nad just Pocahontase pojast pärinevad.

Neil päevil võis Jamestownis kohata indiaanlasi sama tihti kui valgeid. Paljud neist olid ostnud tulirelvi ja käisid linnas tina ja püssirohtu vahetamas. Virginia on ka esimene koht, kus indiaanlased valgete poolt toodud puuvillriidesse ja villastesse tekkidesse riietusid. Paljude rahulolevate või ükskõiksete indiaanimõõgude hulka ilmus aga järjest rohkem neid, kes oma rahulolematust halvasti varjata oskasid. Mõned mustad silmapaarid otsisid uurivalt linna nõrku kohti ja leidsid neid hulgaliselt. Valged kasvatasid palavikuliselt tubakat, korjasid raha, laiendasid oma maid ega mõelnudki enesekaitsele, sest neid oli juba nii palju, et nad ei kujutanud ettegi indiaanlastepoolset rünnakut.

Pärast Vohansonakuki surma 1618. aastal sai pealikuks tema vend Opetšankanu, kes ei olnud hetkekski lakanud valgeid sissetungijaid vihkamast. Ta oli julge ja kannatlik. Metsades toimusid salajased nõupidamised ning aja jooksul õnnestus tal terve pohatanide liiga valgete vastu pöörata. Nüüd valis ta parajat aega, teades, et löök, mis kolooniale antakse, peab olema tõeliselt surmav — pärast seda oleks kerge uusi saabujaid eemal hoida, sest laevad ei toonud neid korraga palju.

Sõja organiseerimine võttis neli aastat, ja kolooniale kõige lähemate suguharude liikmed ei saanud pealiku plaanidest midagi teada.

Ettemääratud ajal, 1622. aasta kevadel, pühkis indiaanisõja torm üle uue koloonia. Värvitud sõdalased kerkisid igal pool nagu maa alt ja tormasid kallale kolonistidele, kes tundsid end juba sama kindlalt nagu Londoni südalinnas.

Indiaanlaste soov külalistest lahti saada oli niivõrd tõsine, et nad ei andnud peale väheste erandite kellelegi armu. Veresaun käis Jamesi jõe kallastel sadade miilide ulatuses. Arvatakse, et sõja esimese tunni jooksul tapeti umbes 400 kolonisti. Siiski oli üks ristiusku pööratud punanahk Jamestowni inimesi hoiatada jõudnud. Linn ja mõned lähemad külad viidi kaitseseisukorda. Seega ei õnnestunud esimene tõsine indiaanlaste ülestõus, sest kaitsele asunud forte ei suutnud nad vallutada. Valgeid oli juba väga palju ning samas algasid nende vasturetked. Tapeti kõik vasevärvilised inimesed, kes silmapiirile ilmusid, hoolimata nende suguharust või suhtumisest kolonistidesse. Esimestest päevadest alates näitasid pikknoad, et nad võivad muutuda metsikumaks kui metslased ise. Armutult tapeti ka kättesaadud lapsed.

Kui lõpuks rahu saabus, see tähendab, kui indiaanlasi käeulatuses enam ei olnud, leiti, et tapetud on üle 2000 kolonisti. Indiaanlaste kaotused olid palju suuremad. Nad tõmbusid kaugetesse metsadesse ja neist ei olnud paarkümmend aastat midagi kuulda. Opetšankanu sai aru, et ta oli liiga kaua oodanud. Koloonia oli kiiresti kasvanud ja aina tugevnes. Vaikselt organiseeris visa pealik uut vastupanuvõitlust. Lootus maad tagasi saada ei olnud veel kustunud.

18. aprillil 1644. aastal indiaanlaste äkkrünnak kordus. Opetšankanu oli juba saja-aastane ja ta viidi lahingusse kandetoolis. Indiaanlased võitlesid sellise ägeduse ja osavusega, et lühikese ajaga tapeti ligi 500 meest.

Kuberner William Berkeley moodustas kiiresti miilitsaväed ja viis need vasturünnakule. Mõlemad pooled võitlesid vapralt, kuid valgete relvade tulejõud oli suurem. Lahingu käigus võeti Opetšankanu vangi ja viidi Jamestowni.

Kui igivana, väärikalt komberdavat pealikut läbi linnatänavaid palistava rahvahulga viidi, sülitasid paljud talle näkku. Ta paigutati vanglasse, mille ümber käratsev inimmass ta kohest kohtuta surma nõudis. Paljud oleksid teda tapma läinudki, aga kuberneri poolt antud valvemeeskond ootas edasisi korraldusi. Üks siseruumide valvureist, kelle sugulane oli indiaanlaste poolt tapetud, kasutas juhust, laadis püssi ning, avanud pealiku kongi ukse, tulistas teda rindu.

Visa hingega pealik tõusis täies pikkuses voodilt, kus ta lamanud oli, ja käskis kohaletormanud valvureil kuberner vanglasse kutsuda.

Kui lõõtsutav Berkeley uksele ilmus, suunas pealik väriseva sõrme talle näkku ja karjus: «Kui minul oleks õnnestunud William Berkeley vangi võtta, ma ei oleks teda alatult rahvale pilkamiseks tassinud!» Seda öelnud, heitis ta väärikalt pikali ja suri.

Pealik oli tõtt rääkinud. Algonkinitel ja paljudel teistel idaranniku suguharudel oli komme vangi piinata. Kui piinatav oskas väärikalt surra, oli see rõõmuks ka piinajaile. Vapra vastase süda söödi pidulikult ära ja joodi tema verdki. Mõnikord jagati terve keha söömiseks, sest indiaanlaste arvates võis osa keha omaniku vaprusest sööjale üle kanduda. Selles ei ole midagi erakordset, sest ühegi Euroopa rahva esindaja ei või kätt südamele pannes kinnitada, et tema esivanemad samuti ei ole toiminud.

Kuberneril ja tema koloonial lihtsalt vedas. Virginia aina õitses ja laienes. Indiaanlasi seal varsti enam ei olnudki. Nende jahimaadel laiuvates istandustes hakkasid töötama neegerorjad.

Ka prantslased ei olnud oma Kanadat unustanud. Hugenotikoloniate hävinemine Floridas ja Brasiilias õhutas Prantsuse võime taas seda paljutõotavat maad uurima. Prantsusmaa troonile oli saanud tark poliitik, katoliku usku pöördunud protestant Henri IV, kelle soov, et iga Prantsuse kodanik sööks pühapäeval kanapraadi, näitas tema tõsist tahet rahva majanduslikku seisukorda parandada. Nantes'i ediktiga (1598) olid ususõjad seal maal lõppenud.

Samal aastal jõudsid järjekordsed Prantsuse laevad markiis de la Roche'i juhtimisel. Sable'i saarele [1], kuhu markiis jättis 40 meest. Tagasiteel Prantsusmaale, kust ta pidi uusi koloniste juurde tooma, markiis aga suri, ja mahajäetud kolonistid jäid nagu tavaliselt nälga. Suure vaevaga said 12 ellujäänut Euroopasse tagasi.

1603. aastal saatis Dieppe'i kuberner Ameerikasse laevad St.

[1] Saar Kanada rannikul, Halifaxist idas.

Maló meremehe Pont Grevé ja Samuel de Champlaini juhtimisel. Otsiti Cartier' poolt avastatud kohti St. Lawrence'i lahe ääres ja pöörduti samal aastal tagasi.

Rikkad aadlikud de Gast ja de Monts said kuningalt mitte üksnes asustamispatendi, vaid peaaegu viitsekuninga õigused maa-aladele Cap May'st kuni Quebecini [1], mida kuninga paberites Akaadiaks nimetati. 1604. aastal väljusid samad laevad uuesti Prantsusmaalt ja jõudsid aprilli lõpul Fundy lahte. Oli kohutavalt külm ning merel ujusid jääpangad. Esimestel päevadel ei kohtutud ühegi kohaliku elanikuga. St. Croix' jõe suudmesse ehitas de Monts St. Croix' fordi, millest Champlain kolme aasta vältel oma uurimisreise korraldas. Ta avastas Massachusettsi lahe, sõitis üles piki St. Lawrence'i jõge ja asutas 1608. aastal Saguenay jõe suudmesse Tadoussaci kaubapunkti. Cartier'-aegse Stadakonna juures pandi aga alus Quebeci linnale.

Ühel juunipäeval 1609. aastal sõitis Champlain üles piki Richelieu' jõge. Tal olid kaasas 60 indiaanlast ja kaks musketäri. Kolmenädalase teekonna järel jõudis uurija praeguse Champlaini järveni, kust paistsid Adirondaci mägede harjad.

Juuli lõpul põrkasid nad kokku kanuude laevastikuga, mis kandis 200 irokeesi sõdalast. Mõlemad jõugud pöördusid kaldale, et lahingut alustada. Järgmiseks hommikuks olid irokeesid primitiivse valli ehitanud ja ootasid rünnakut. Champlain alustas. Tema musketilask tappis korraga kaks pealikut. Samas tulistasid kartetšiga veel kaks musketäri, ning irokeesid pidid põgenema.

Pidevate uurimisreiside tulemusena avastas Champlain Ottawa jõe ja 1615. aastal hea veeühenduse selle ning Huroni järve vahel, mis ta lõpuks Suure järvistuni viis.[2] Champlain määrati kuninga poolt Kanada kuberneriks. Vahepeal asutatud Kanada kompanii ehk Roueni ja St. Maló kompanii tegi aga suhteliselt vähe püsiva asulatevõrgu loomiseks — neile piisas mõnedest faktooriatest, mis suutsid tagada eduka kauplemise karusnahkadega.

Tublisti sekkus uue koloonia loomisse katoliku kirik, kes saatis indiaanlaste hulgas misjonitööd tegema frantsiskaani munki ja jesuiite.

Juba 1622. aastal segas kuberner Champlain end vahele kohalike indiaanlaste pealiku valimisel.

Tal õnnestus pealikuks sokutada valgetele truu indiaanlane, kes sai ametitähiseks mõõga.

«Sellega näitasime teistele pärismaalastele, et kui nad tulevikus tahavad pealikut valida, siis saavad nad seda teha ainult prantslaste loal . . .» kirjutab Champlain ise.

Suhted kohalike algonkinite — ottavade, montanjee-naskapide

[1] Quebec — huroonikeelsest sõnast *kepek* — «kitsus». Teise versiooni kohaselt algonkinikeelsest sõnast *kabek* — «suletud koht».

[2] Champlain avastas ka Niagara joad, mille nimi tuleneb irokeesikeelsest nimest *ongmiara* — «kaheks lõhutud maa».

ja odžibvedega — olid jahedad, ent mitte vaenulikud. Eriti püüdsid prantslased võita suure ja võimsa rahva — huroonide usaldust. Need Suure järvistu äärsed irokeeside sõjakad sugulased tõid faktooriatesse parimaid karusnahku. Et huroonid ei viiks nahku inglaste ja hollandlaste kätte ega liituks Ontariost lõunas elavate irokeesidega, kelle kaudu mainitud kontakt võimalikuks osutus, pidasid prantslased huroonide juures oma agente, kes olid lihtsad Prantsuse päritoluga kütid, tihti indiaanlannadega abielus ja minetanud niihästi euroopaliku riietuse kui ka kombed. Üks selline kuulus metsahulkur Etienne Brulé sai igal aastal 100 kuldraha selle eest, et tõi huroonid nahkadega prantsuse faktooriatesse.

Tuleb märkida, et prantslaste suhted kohalike indiaanlastega olid tublisti paremad kui Inglise kolooniates. Sellegipoolest andsid end tunda Euroopa halvad mõjud.

1627 kirjutas mõjukas kardinal Richelieu alla Uus-Prantsusmaa Kompanii asutamise aktile, mis 300 000 livre'i suuruse kapitaliga pidi valdama kogu territooriumi Floridast polaarjooneni ja Newfoundlandist Suure järvistuni. Kompanii kohustus 1643. aastaks toimetama Kanadasse 4000 kolonisti.

Pärast vabanemist Hispaania ikkest võimaldas vahvate meregööside traditsioon ka Hollandil tolleaegsete mereriikide etteotsa tõusta. Võimas Hollandi Ida-India Kompanii, mis ei olnud kaotanud lootust lühema tee leidmiseks Indiasse, palkas enda teenistusse tuntud inglise meremehe Henry Hudsoni, kelle reisid põhjameredel olid tähelepanu äratanud. Hudson, kes endiselt uskus kirdeväila olemasolusse, sai enda käsutusse väikese laeva nimega «Half Moon» ja purjetas sellega 4. aprillil 1609 Amsterdami sadamast merele. Võtnud kursi põhja, jõudis ta Novaja Zemlja lähistele, kus triivjää sundis teda tagasi pöörama. Purjetanud taas läände ja siis piki Gröönimaa rannikut lõunasse, jõudis ta ookeanile, võttis kursi edelasse ega peatunud enne kui Penobscoti lahes. Nüüd oli ta sooviks täita kompaniile antud lubadus ja avastada mõni uus maa, mis lepingu põhjal Ida-India Kompanii omanduseks kuulutada.

Möödunud Cape Codi neemest, nimetas ta selle Uus-Hollandiks, teadmata, et selle olid avastanud niihästi Gosnold kui ka Champlain. Chesapeake'i lahe ääres leidis ta pettumusega inglased eest ja siirdus uuesti põhja. Leidnud sobiva lahe, laskis ta ankru sisse Sandy Hookis, Hudsoni jõe suudmes.

Laeva pardale tuli indiaanlasi, kes vahetasid tubakat helmeste ja nugade vastu. Järgmisel päeval aga ilmusid laevast vette lastud paadi juurde kaks väikest kanuud, milles olid ilmselt vaenulikud vibulaskurid. Üks Hudsoni meestest langes noole ohvriks ja kahel tuli nooli välja kiskuda. Arvatakse, et laskjad võisid olla kanarsiid, kes elasid Staten Islandil.

«Half Moon» sõitis mööda Hudsonit aeglaselt ülesvoolu.

Jõe kaldaid palistas paks mets, millest vahel ilmusid inimkogud, et seninägematut valgete tiibadega hiigelkanuud imetleda. Hudsoni kirjelduse kohaselt sõbralikud kontaktid jätkusid. 15. septembril, pool kuud pärast jõe avastamist, jõuti umbes Catskilli lähedale, kus indiaanlased tulid pardale tubakat ja värsket aedvilja müüma. Mõned maadid lõbutsesid mahikanide hüttides ja laevaohvitserid kutsusid pealikuid kajutisse ning andsid neile rummi, kuni nad «kõik väga lõbusad olid». Üks pealikutest oli märjukest nii ohtralt pruukinud, et magas ühe öö laevas.

Ilustatud müüt valgete saabumisest jäigi sugupõlvedeks indiaani legendidesse.

23. septembril veendus Hudson, et läbipääsu Vaiksesse ookeani ei ole. Teel osteti nahku ja jõuti varsti tagasi jõe suudmesse, kus üks indiaanlane kajutiaknast sisse ronis ning ühe padja ja rõivastusesemeid varastas. Teda laeva külje alla toonud paate tulistati kahurist ja musketitest. Hudson kiirustas Dartmouthi tagasi ja kirjutas kompaniile aruande. Hollandlased kuulutasid sellest peale lahe ja jõe kompanii omandiks.

Järgmisel aastal käis Hudsonil veel üks Hollandi laev ja oletatavasti mõned Inglise ja Prantsuse laevad. Hudson ise sõitis põhja, kus ta avastas Hudsoni lahe. Samas lahes tõstis meeskond, kuulnud, et ta pärast talvitumist edasi tahab sõita, mässu ja jättis Hudsoni koos poja ning seitsme truu madrusega paadis saatuse hooleks. Laev pöördus tagasi Inglismaale, kus meeskond vangistati, aga Hudsonist ei ole enam midagi kuuldud. On võimalik, et ta eskimote hulgas veel kaua elas, kaotanud igasuguse lootuse tagasipääsemiseks.

Hollandlased uurisid kallast ja kuulutasid selle 40. ja 45. põhjalaiuskraadi vahel Hollandi omandiks. 1613. aastal asutasid nad Hudsoni jõele, väikesele saarele Albany lähedal, väikese asula ja nimetasid jõe Mauritiuse jõeks riigihoidja Oranje Mauritsa auks, kes oli Ameerika koloniseerimise eestvedajaks. Asula sai nimeks Fort Nassau ning oli Quebeci ja Jamestowni vahel ainsaks pikknugade toetuspunktiks. Forti jäeti keegi Jakob Elkens mõne mehega, kes püüdsid kohalikku keelt õppida ja indiaanlastega ülisõbralikke sidemeid hoida.

Samal aastal uuris hollandlane Kleynties kahe kaaslasega Delaware'i jõe suuet ja ülemjooksu. Seal vangistati nad sõjakate saskehannokite poolt ja alles järgmisel aastal õnnestus Fort Nassau asutajal kapten Hendricksenil nad vabaks osta. Kuna kevadine üleujutus vastse Fort Nassau ära uhtus, pidi Elkens kaks miili lõuna pool Tawasentha orus uue fordi ehitama, mis sai nimeks Fort Oranje.

Alles 1624. aastal toodi Hollandist 30 valloonide perekonda ja asutati Manhattanile[1] fort, mida pidi valitsema esimene kuberner

[1] Manhattan olevat saanud oma indiaanikeelse nime — *monnoh-hata* («saar, kus oldi purjus») — Verrazano ajast, kes 1524. aastal seal indiaanlasi jootis.

Cornelis May. Osa koloniste viidi aga Delaware'i äärde, kus nad asutasid uue Fort Nassau. Uue, Hollandis määratud kuberneri Peter Minuiti saabumisega pandi alus suuremale asulale Manhattanil. Peter Minuit ostis saare kanarsii indiaanlastelt 60 guldeni eest. Asula nimeks pandi Nieeuw-Amsterdam — Uus-Amsterdam.

Hollandlasi hakkas nüüd uude kolooniasse üha rohkem valguma ja maahinnad tõusid. Hollandi valitsus siiski nõudis indiaanlastega kauplemisel «ausust, ustavust ja otsekohesust», et ei tekiks põhjust vaenuaktideks. Hollandi ametnikku, kes pettusega tegelevat kolonisti kohe ei trahvinud, ähvardas raske karistus. Indiaanlaste hingede päästmine ei olnud hollandlastele kuigi tähtis. Sellega tegelesid inglased ja prantslased. Küll keelati kolonistidel indiaanlastele hobuseid müüa, et nad neid ei kasvataks ega kasutaks. Sõja puhul olnuksid valgetel ratsa liikudes tunduvad eelised.

Asjatundlik Johan de Laet kirjutab 1624. aastal indiaanlaste usaldatavusest uute naabrite teenistuses: «Pehme ja õige kohtlemise ja kristlastega läbikäimise teel võivad indiaanlased saada tsiviliseerituiks ja neid saab paremini valitseda; eriti kui kaineid ja tagasihoidlikke inimesi üle (ookeani, *O. V.*) tuuakse ja head korda säilitatakse . . .»

Kaineid ja tagasihoidlikke hollandlasi tuli aga liiga vähe, et neist indiaanlastele eeskuju oleks saanud.

Samal ajal hoidsid inglased silma peal prantslaste koloniseerimiskatsetel ja leidsid, et hollandlaste ning prantslaste vahele tuleks tingimata veel üks koloonia asutada. Prantslaste karusnahakaubandus läks edukalt ning hollandi kaupmeeste tegevus terve maailma ulatuses kippus saareriigi kroonitud peale tõsist muret valmistama.

Plymouthi kompanii liikmed saatsid 1614. aastal Ameerikasse tollesama kapten John Smithi, kes oli kuulsaks saanud Virginia koloonia loomisega. Smith uuris põhjalikult praeguse Uus-Inglismaa rannikut ja panigi õieti sellele nime. Tema nimetas ühe jõe Charlesi jõeks ja paar paljast ja inimtühja kohta said uueks nimeks Boston ning Plymouth. Smith koostas ranniku täpse kaardi ja viis selle prints Charlesi kätte. Eriti rõõmustas inglasi turskade küllus Uus-Inglismaa vetes.

Plymouthi kompaniile anti veelkordselt laiendatud õigus kõigile aladele praeguse Pennsylvania ja Kanada asunduste vahel kuni Vaikse ookeanini.

Ilmselt ei hoolinud inglased ka sellest, et «Maailma voorimees» — Hollandi Ida-India Kompanii — neid alasid ammu endale kuuluvaks luges.

Inglismaal, kus usurahutuste tõttu pikemat aega hõõrumisi oli olnud, leidus küllaga tagakiusatud kalviniste ehk puritaane, kes

asjatult olid lootnud, et troonile tõusnud James I — Elizabethi poolt hukatud Maria Stuarti poeg — neid õiglaselt kohtleb.

«Reformatsioon on pahe, sest ta kuulutab võrdsust; võrdsus on aga korra ja korra isa — ühtsuse vaenlane,» leidis James ning ähvardas puritaanid riigist välja peksta. Osa kalvinistlikke kodanlasi eelistaski koos vähese kapitaliga Hollandisse emigreerida. Nendega liitus talupoegi ja käsitöölisi.

Pika aja jooksul selgus, et neil on seal raske elada, olgugi, et Hollandi põhiseadus lubas täielikku usuvabadust. Neid valdas igatsus omakeelse keskkonna järele. Kardeti, et lapsed peagi hollandlasteks muutuvad ja edaspidi täiesti assimileeruvad. Seetõttu oli loomulik, et nad Ameerikasse rändamise mõttest kinni võtsid.

Seal oleksid nad eemal tagakiusamisest, ent ometi Inglise lipu all ja omasuguste hulgas. Pärast pikki läbirääkimisi nõustuski Plymouthi kompanii nende üleviimisega.

Peab ütlema, et tänu puritaanide üleviimisele Ameerika kontinendi põhjarannikule tekkis Inglismaal kaks tõekspidamistelt erinevat kolooniat — anglikaani kirikut toetavate aristokraatide orjatööl rajanevate istandustega Virginia ning väikefarmide ja peatselt tekkiva tööstusega sektantlik-demokraatlik Uus-Inglismaa. Need erinevad tõekspidamised tekitasid lahkhelisid niihästi peatselt saabuva kodanliku revolutsiooni ajal kui ka üle kahesaja aasta hiljem, mil Põhi ja Lõuna üheks 19. sajandi suurimaks verelaskmiseks raginal kokku põrkasid.

Nüüd ostis kompanii Hollandilt laeva «Speedwell», mis pidi 12 aastat Leydenis elanud puritaanid pardale võtma. Thamesil aga laaditi 180-tonnisele «Mayflowerile» proviant ja tööriistad. Üpris nutusel lahkumisõhtul nimetas üks emigrantide juhte — Bradford — neid palveränduriteks ja nii ongi need Uus-Inglismaa jänkide esivanemad ameeriklaste jaoks jäänud «Isadeks Palveränduriteks» *(Pilgrim Fathers)*.

Kuna «Speedwell» osutus merekõlbmatuks, laoti pärast pikemat peatust Plymouthis proviant ja inimesed «Mayflowerile», mis üksi 1620. aasta septembris Atlandile purjetas. Ülesõit kestis 65 päeva, ning kolonistide rõõm oli suur, kui nad Cape Codi lagedaid kaldaid nägid.

Samas laevakajutis kirjutasid nad alla dokumendile, mis kuulutas, et nemad, kuningas Jamesi alamad, on otsustanud Virginia põhjaosas asutada koloonia. Allkirju oli täpselt 41, sest nii suur oli maabunud meeste arv, arvestamata naisi ja lapsi. Uue koloonia kuberneriks valiti John Carver, kes saatis kapten Miles Standishi 16 mehega maad uurima.

Sisemaa tihedas võsas kohtas salk indiaanlasi, kes nende teelt kõrvale hoidusid. Ühel lagendikul leiti vana raudkatel, mis oli kunagi kalameestele kuulunud, ning hulk indiaanlaste poolt maasse kaevatud maisi. Hiljem kohtuti katla omanikega ning maksti mais neile kinni.

Terve kuu elasid kolonistid laeva kitsas trümmis. Väljas oli

karm niiske talv ja Cape Codil puhusid kurjad tuuled. Alles 11. detsembril leiti kunagi Smithi poolt nime saanud Plymouthi laht ja «Mayflower» järgnes paadile, et inimesed kaldale viia. Kõik järgnev on väga tuttav: toiduainetest tuli peagi puudus, inimesed haigestusid skorbuuti ning märtsiks olid pooled kolonistid luidetele maetud. Surnute hulgas oli ka kuberner Carver.

16. märtsil sammus metsast välja nõtke ja pikakasvuline indiaanlane ning tõstis tervituseks juba kaugelt käe. Ta manas näole rõõmsa naeratuse ja oma terveid, skorbuudist puutumata hambaid välgutades hüüdis hämmastunud kolonistidele inglise keeles: «Tere tulemast, inglased! Tere tulemast!»

Paraku oli ta inglise keele oskus omandatud kaluritelt ja mitte kuigi hiilgav. Ta nimi oli Samoset ja ta kuulus pemokidide suguharru. Mõne päeva pärast tõi ta nälgivate kolonistide juurde vampanoegide pealiku Massasoiti. Indiaanlaste hulgast leiti veel Skvanto, kelle üks inglise meremees oli hispaanlastele orjaks müünud ja teine inglane koju tagasi toonud. Neljanda sõbra said kolonistid Hoboma näol. Need neli tegid väga palju, et hukkumise äärele jõudnud inglasi kevadeni elus hoida. Alatasa toodi neile metsloomi ja jagati suguharu maisitagavara nii, et kevadel said kolonistid indiaanlaste õpetuse kohaselt seda suurele maaalale külvatagi.

Kevadel tõi «Mayflower» Ameerikasse veel 35 inimest, kes asusid Plymouthi kolooniasse. Samal ajal saatis keegi Weston Inglismaalt laevatäie koloniste, kes asutasid naabruses Weymouthi asula. Nood osutusid aga äärmiselt laiskadeks ja tülinorivateks sellideks, kes peagi nälga jäid ning indiaanlaste toiduvarusid väevõimuga püüdsid võtta. Varsti tulidki uute asukate naabruses elavad pealikud Plymouthi kaebama. Kuberner Bradford ei suutnud ülbeid kaasmaalasi korrale kutsuda ja ühel päeval hoiatas teda Massasoit, et indiaanlased kavatsevad alatud külalised maha lüüa.

Bradfordil ei jäänud muud üle, kui saata kapten Miles Standish kaheksa mehega näruseid kristlastest vendi päästma. Üliagar kapten, kes indiaanlaste juurde jõudes oma väikese kasvu tõttu üldise naeru esile kutsus, oli sügavalt solvunud ja surmvihane. Just tema tagasihoidmatu ja ülbe käitumine viis vastased läbirääkimiste asemel käsikähmlusse. Inglased lõid tulirelvadega enamiku indiaanlasi põgenema ja tormasid ühte vigvami, kuhu mõned sõdalased olid tõmbunud. Nad tapsid ägedas võitluses nugadega mitu meest. Üks ellujäänu vangistati, viidi Plymouthi ja poodi seal avalikult. Westoni emigrandid saadeti üldise heakskiidu saatel Inglismaale tagasi, aga tehtud viga ei olnud enam võimalik parandada.

Pastor Robinson, kes seda nägi, ütles sõnad, mis said tõeks kogu järgmise kolme sajandi jooksul: «Kus kord verd valama hakatakse, seal ei lakka see kunagi.»

Esimesed maa pärisperemehed, kes kohe taipasid, et valgetest

pikknugadest sõpru ei saa, olid Plymouthi kolooniast lähedal elavad narragansetid — 30 000-liikmeline suguharu, kelle 5000 sõdalast ei mõelnudki käputäit valgeid karta.

Näitamaks pikknugadele oma meelsust, saatsid nad kuberner Bradfordile kimbu lõgismao nahaga seotud nooli — väljakutse sõjaks. Kuberner vaatas kimpu uudishimu ja nõutusega, kuni sõbralikud pealikud talle kingituse tähenduse ära seletasid.

Pika mõtlemise peale laskis Bradford mao naha püssirohtu ja tinakuule täis toppida ning saatis selle tagasi. Sõda esialgu ei järgnenud.

Pikknoad aga valgusid vastavastatud rannikul üha enam laiali. Uusi asulakohti kas osteti või saadi esialgu kingitusena. 1630. aastal asutas koloonia uus kuberner John Winthrop Salemi. Peagi tekkisid Dorchester ja Charlestown. Viimasest läksid mõned kolonistid ilusale künkale, mida indiaanlased nimetasid *boomat* — «palju allikaid» — ning asutasid sinna Bostoni.

1635. aastal kolis grupp kveekerite sekti liikmeid teiste puritaanide usulise tagakiusamise ja põhiliselt agraarsete piiramiste eest Connecticutti. Aasta hiljem aga sai ühiskonnast väljatõugatud Roger Williams, kes igasugust pattu niivõrd kartis, et naistelt looriga käimist nõudis, oma sõbralt pealik Miantonomalt õiguse asulate loomiseks Rhode Islandile. Saar müüdi peotäie helmeste eest.

Kui indiaanlastel oleks olnud võimalus oma kodumaa rannikut eemalt vaadata, oleksid nad kõikjal näinud pikknugade onnide korstnaist tõusvat suitsu.

Tomahoogid kaevatakse välja

1638 — Rootslased asutavad Delaware'i lahe kaldale Fort Christina.
1642 — Inglismaal algab kodanlik revolutsioon.
1648 — Semjon Dežnjov jõuab Aasia ja Ameerika vahelisse väina.
1649 — Inglise kuninga Charles I pea raiutakse maha. Inglise Ameerika koloonias on 51 000 elanikku.
1664 — Lord Shaftesbury asutab Carolina koloonia.
1670 — Inglise prints Rupert asutab Hudsoni Lahe Kompanii.
1680 — New Mexico indiaanlased pesevad endalt ristiusu ja ajavad hispaanlased Rio Grande taha.
1690 — Ilmub esimene ajaleht Inglise kolooniates.
1695 — Eestimaad tabab kolmeaastane ikaldus ja näljahäda.
1699 — Inglise kolooniate rahvaarv on 275 000.

«Suur mees tahtis ainult natukene, õige väheke maad, millel oma supi jaoks taimi kasvatada; nii palju, kui seda mullikanahk kataks. Siin saime me esmakordselt näha nende petlikku meelt.»

Delavaaride arvamus hollandlastest
umbes 1609. aastal

«Sa heitsid meile väga kohatult ette, et meie maa on väike maapealne põrgu võrreldes Prantsusmaaga, mida sa pead maiseks paradiisiks, sest see annab sulle, nagu sa ütlesid, igasugust toitu külluses. Sa ütlesid meie kohta veel, et me oleme kõikidest inimestest kõige õnnetumad, elades usuta, kommeteta, auta, ühise korrata ja, ühesõnaga, ilma igasuguste seadusteta nagu loomad meie metsades. Pole meil leiba ega veini ega tuhandeid teisi mugavusi, mida teil Euroopas pillavalt leidub. Hüva, mu vend, kui sa veel ei tea meie indiaanlaste tõelisi tundeid sinu maa ja kogu sinu rahva vastu, on õigem, et ma seda sulle kohe ütlen.

Ma palun sind uskuda, et kõik, kes me sinu silmis nii õnnetud oleme, kõik me peame end sellegipoolest palju õnnelikumaks kui sina, sest me oleme üpris rahul selle vähesega, mis meil on . . .

Sest kui Prantsusmaa, nagu sa ütled, on maine paradiis, kas siis on mõistlik tegu sealt ära tulla? Ja milleks jätta maha naised, lapsed, sugulased ja sõbrad? Milleks riskida eluga . . . , et tulla võõrale ja metsikule maale, mida sa pead kõige vaesemaks ja õnnetumaks maailmas? Pealegi, olles veendunud vastupidises, me vaevalt küll hakkame Prantsusmaale minema, sest me kardame põhjendatult, et see meid ei rahuldaks, teades oma kogemustest, kuidas need, kes sealt pärit on, igal aastal sealt lahkuvad, et meie kallastel rikastuda. Edasi usume me, et te olete võrreldamatult vaesemad kui meie, ja et te olete lihtsalt rändajad, palgasõdurid, teenijad ja orjad, kõik teie, isandad ja suured kaptenid . . .

On tõsi, et meil pole alati olnud leiba ja veini, mida teie Prantsusmaal tehakse; aga tegelikult, kas meie, gaspeeslased[1]*, ei elanud palju kauem enne prantslaste saabumist siia maile. Ja kui meie hulgas ei ole enam neid vanu saja kolmekümne ja saja neljakümne aastasi mehi, siis ainult sellepärast, et me järk-järgult võtame üle teie elulaadi . . .»*

Gaspeeslaste pealik Prantsuse kaptenitele
Nova Scotias 1676. aastal

Indiaanlastel, kes valgete tegevuses nägid varakult vaid peatset hädade ja viletsuste saabumist, oli õigus. Kuna nad ka omavahel olid sõdinud, ei häirinud väikesed relvastatud konfliktid neid kuigivõrd. Nad võisid leppida ka sellega, et neilt võeti maa, mida nende arvates oli küllalt. Neid võis mõtlema panna see, et neid sellele maale enam iialgi ei lubatud; neid pani kindlasti mõtlema põlgus, mida enamik asunikest ei varjanud, sallimatus nende «paganlike ja kuradist pärit kommete» suhtes ja rida nähtusi, mida nad pealetükkivate külalistega seostasid.

Tsiviliseeritud kristlased tõid neile ju peale lutikate, kirpude ja täide haigusi, mida nad ei tundnud ega osanud ka ravida, hoolimata sellest, et kohalikud taimetargad haavade ja tuntud tõbedega suurepäraselt hakkama said. Ent hädas pöördusid valged asunikud veel aastasadade jooksul indiaani nõidarstide poole, kõiki religioosseid tõekspidamisi maha surudes.

Massiliselt suri indiaanlasi leetritesse, mida Euroopas lastehaiguseks peeti. Ühes väikeses misjonipiirkonnas suri 1639. aastal üle 360 indiaanilapse, mis tekitas üldist õudust ja paanikat. Mõnikümmend aastat hiljem surid peaaegu kogu St. Lawrence'i alamjooksul elavad algonkinite suguharud rõugetesse, millest sai tõeline indiaanlaste piits.

Muidugi oli veel vara koloniste indiaanlaste tahtlikus nakatamises süüdistada, aga ei saa ka öelda, et see neile rõõmu poleks valmistanud.

Kuivõrd kõik kolooniad iga aastaga laienesid, kasvas igasuguste pisikokkupõrgete arv. Ida-India Kompanii püüdis indiaanlastega kauplemisel võimalikult ausat äri ajada ja maksis saadud naha eest igale valgele täpselt niisama palju kui indiaanlastele, et

[1] Gaspeeslased — praegu mikmakideks nim. indiaani suguharu Ida-Kanadas.

ära hoida ohtlikku vaheltkauplemist. Hoolimata karmidest seadustest, tikkusid üha suurenevad erakaupmeeste salgad metsadesse, kus nende avantüristlike tegude tõttu aina kähmlusi ja pisisõdu tekkis.

Ükski veel väikestest ja nõrkadest kolooniatest ei olnud nii rumal, et poleks taibanud, kui oluline on ühe või teise suure suguharu toetus kas või puhtmajanduslikus võistluses teistega. Vanad suguharudevahelised vaenud kasutati osavalt ära ja enne, kui vaesed indiaanlased arugi said, olid nad seotud kaugel teisel pool ookeani asuvate suurriikide omavaheliste sõdade ja hõõrumistega.

Põhja-Ohios, Pennsylvanias, New Yorgi osariigis ja Suurte järvede ääres leidsid pikknoad eest irokeesi keelegruppi kuuluvad suguharud, keda nende elulaadilt ja kommetelt võiks pidada huvitavamateks Põhja-Ameerikas.

Pole kahtlust, et nad olid oma aladele tulnud lõunast, jättes teele maha nendega sarnast keelt kõnelevad taskarorad ja tšerokiid.

Nad olid ühed nendest, kes kandsid endaga Mehhiko kõrgkultuuride traditsioone, mis on jätnud nii palju jälgi kontinendi maapõue ja Mississippi oru varaste uurijate märkmetesse. Nad olid liikunud aeglaselt põhja kuni Ontarioni ja nende sugulased, huroonid ja eirid, veidi edasigi.

Nii olid nad end kiilunud algonkini keeli rääkivate suguharude vahele, pidevalt vasakule ja paremale hoope jagades, pidevalt sõdides, kuni sõda tõelise elu alusena peaaegu kultusliku iseloomu võttis ja paljas irokeeside nime suhuvõtmine surmahirmu tekitas.

Algselt sõdisid kõik irokeesid ka omavahel, kuni legendaarne pealik Degandavida ja veel müütilisem Haiavata[1] viis suuremat suguharu ühiseks liiduks sidusid. See sündis kas 15. sajandil või mõnede arvates mitte enne 1570. aastat; võib-olla vastukaaluks võimsa sugulasrahva huroonide liidule.

Viis ühinenud rahvast — senekad, kajugad, onondagad, oniidad ja mohookid — elasid Ontario järvest idas, nii, et senekad olid läänepoolseimad ja mohookid idapoolseimad. Maa, mille eest nad olid võidelnud, oli rikas jahiloomadest ja väga viljakas. Irokeesid tundsid viitteist maisiliiki, poolsada liiki ube ja kõrvitsaid. Vahtrasuhkur oli neile tuntud ammu enne seda, kui eurooplased suhkru maitse suhu said. Nad elasid külades, mis olid kindlustatud kõrge püstpalkidest taraga, millesse mahtus mitukümmend eluhoonet. Erinevalt algonkinidest ei elanud nad ovaalsetes vigvamites, vaid pikkades kumera katusega majades, mille habras karkass oli kaetud jalakakoorega. Sellises majas elas mitu ühest

[1] Haiavata nime kasutas H. W. Longfellow odžibve legendide ümbertöötlusele tugineva poeemi peategelase nimena. Irokeesidel ei ole nende lugudega mingit seost.

klannist pärinevat perekonda, kes olid sugulased emaliinis, sest irokeeside ühiskond oli klassikaline matriarhaalne ühiskond. Põllud, viljasaak, majad ja majatarbed kuulusid naistele. Abiellunud mehed läksid elama naise perekonda ja tähtsam kui oma isa oli lastele ema vend. Pealiku surma puhul valis uue pealiku sugulasliini kõige vanem naine ja pakkus alles siis kandidatuuri teistele naistele otsustamiseks. Ühesõnaga — naised ei valitsenud, aga valisid valitsejaid.

Oma valitsussüsteemi olevat irokeesid saanud Degandavida unenäost — suurest kuusest, mis olevat ulatunud läbi taeva, Elu Valitsejani. Puu kujutavat kõikide suguharude õelikkust (mitte vennalikkust!) ja selle juured olevat viis irokeeside suguharu. Puu tipus istuvat kotkas. See omapärane ühinenud rahvaste organisatsiooni idee — «Suur rahu», nagu nad seda nimetasid — sai *Pax Iroquoia*'na[1] tuntuks niihästi Prantsusmaal kui ka Inglise kolooniates. Benjamin Franklin võttis selle mitmeid aspekte eeskujuks Ühendriikide valitsemissüsteemi, konstitutsiooni ning laiemas laastus Põhja-Ameerika riikide föderatsiooni projekti loomisel. *Pax Iroquoia* aluseks oli kolm paarisprintsiipi: terve keha ja mõistus ning rahu üksikisikute ja suguharude vahel; õige juhtimine ja mõtlemine ning õiglus ja lugupidamine inimõigustest; valmisolek kaitseks ja orendaks nimetatud vaimse jõu säilitamine ning tugevdamine. Mis puutub orendasse, täiesti impersonaalsesse kultuslikku ettekujutusse mingist «vaimust», siis selle raamatu ülesanne ei ole taolisi probleeme lahendada. Arvatavasti on valge mehe seletused selliste asjade kohta alati ebapiisavad.

Pax Iroquoia idee olevat ellu viinud pealik Haiavata ja see ei ole tänaseni kadunud, sest irokeeside liit eksisteerib, paraku küll rohkem sümboolselt. Liidul oli põhiliselt kaitseotstarve ja liidu nõukogu tegeles sõja- ning diplomaatiaküsimuste lahendamisega, aga samal ajal ei saanud nõukogu end iga üksiku liidusuguharu siseasjadesse segada. Küll lepitas aga liidu nõukogu suguharusid tülide puhul.

Nõukogu eesotsas oli viiskümmend pealikut; igast suguharust kümme. Nagu eespool mainitud olid need naiste poolt valitud. Kuna nad olid alati kindlaist sugulusliinidest, sarnanesid nad kaudselt aadliga. Sellise «ülemkoja» kõrval oli grupp mehi või isegi naisi, keda hüüti «mändideks». Selle tiitli võis saada väljapaistev isik ükskõik millisest perekonnast. Kuna autoriteeti saavutada oli kõige lihtsam sõjas, koosnes «mändide» grupp enamikus sõjameestest. See «alamkoda» võis olla nõuandjaks, aga liikmetel puudus hääleõigus.

Nõukogu käis koos igal suvel ja nõupidamiskoht asus keskmise suguharu — onondagade maal. Nõukogus rääkisid ainult pealikud ja «männid», ent nad võisid rääkida iga inimese nimel. Lõpliku otsuse tegemiseks tõmbusid iga suguharu pealikud omavahel nõu-

[1] Idee assotsieerub Rooma impeeriumi nimetusega *Pax Romana*, aga on täiesti originaalne. Irokeese on tihti nimetatud Uue Maailma roomlasteks.

pidamisele, ja nii kokkuleppele jõudnud, teatasid otsusest nõukogus. Üldise otsuse tegemiseks oli igal suguharul üks hääl ja otsus ei jõustunud nii kaua, kuni suguharud ei olnud jõudnud täielikule kokkuleppele. Olgugi et irokeesid ei teinud sõjast kultust sel määral, nagu seda tegid lõunapoolsed rahvad, oli sõda noorele mehele põhiliseks redeliks ühiskonna tippu jõudmisel. Irokeesid ründasid teisi suguharusid väikeste salkadena. Vahel võis mõni noormees siirduda sõjakäigule tuhandete miilide taha, et saada mõne eksootilise eseme või haruldase skalbi omanikuks. Sõjad olid siiski liidu nõukogu kontrolli all ja sõda võis alustada ainult siis, kui nõukogu üksmeelselt mingile suguharule sõja kuulutas.

Pärastpoole, kui valged kolonistid hakkasid viie rahva liidu sõprust otsima ja seda oma huvides kasutama, võis liit lahingusse saata mitmetuhandemehelisi vägesid. Selliseid jõude ei olnud kontinendil suuteline lahingusse viima ükski suurriik ja irokeesid olid kaua aega jõudude tasakaalu määravaks teguriks. Paljud suguharud maksid liidule tribuuti, saades tasuks kindla kaitse. Suguharud, kes olid pikemat aega liidule vaenulikud olnud, leidsid hiljem valgete poolt minema aetuna irokeeside liidus kaitset. Nii sulasid irokeeside hulka delavaarid. Mõned suguharud sõdisid nii kaua, kuni olid sunnitud alistuma; seejärel võeti nad hea meelega liidu kaitse alla.

Irokeesidega oli kolonistidel esialgu vähe tegemist. Nood olid hõivatud sõjaga sugulaskeelt kõnelevate rahvaste vastu, kes elasid Erie ja Ontario järve ääres ning olid koos prantslaste mõju alla sattunud Kanada algonkinitega moodustanud kaubandusliku liidu, mis sulges irokeesidele tee St. Lawrence'i ääres asuvatesse prantslaste karusnahafaktooriatesse. Need rahvad olid eirid, huroonid ehk vaiandod ja niinimetatud neutraalsed, kelle õiget nimetust — atiuandaronk— ei kasutatagi.

Pärast 1630. aastat alanud verised kokkupõrked irokeeside ja huroonide vahel kujunesid 1647. aastaks tõeliseks sõjaks, millest edaspidi tuleb veel juttu. Esialgu piisab faktist, et hollandlased, kes irokeesides nägid head liitlast võitluses prantslaste vastu, püüdsid edaspidi igati nende usaldust võita.

Kõige lähemal Hollandi kolooniale elas idapoolseim irokeeside suguharu — mohookid, kes oma nahku peagi Hudsoni jõge pidi alla hakkasid vedama. Teel tekkis neil arusaamatusi jõe idakaldal elavate mahikanidega, kes nagu enamik sealseid suguharusid algonkini keelt rääkisid. Kuna kaugelt saabunud mohookid olid hollandlaste jaoks algul võõrad, mahikanid aga vanad sõbrad, siis saadeti mahikanide kaitseks Hudsoni äärde rühm sõdureid. Hollandlastel puudus õige arusaamine irokeeside sõjajõust.

Järgmisel retkel korraldasid mohookid mahikanidele sellise sõja, et mahikanidel ei olnud aega saabunud sõduritele mõeldagi. Kui lõpuks rahu majja saadi, selgus, et irokeesid olid ka Hollandi sõdurid ilma aukartuseta maha tapnud. Mõne aja pärast ilmus

nende pealikute saatkond Fort Oranjesse ja, ladunud üllatunud hollandlaste ette kingituseks toodud nahad, palus sügavalt vabandust tekkinud eksituse pärast, avaldades ühtlasi tõsist imestust, et pikknoad end pärisperemeeste omavahelistesse asjadesse segavad. Kuna hollandlastel pärast juhtunut kõhe hakkas, võtsid nad kingitused vastu ja tegid kõik, et kauplemine irokeesidega võiks jätkuda.

Hollandlased lootsid mohookidelt abi ka lausa kulutulena laienevate Inglise kolooniate vastu. Head suhted rikkus peagi Fort Oranje komissariks määratud jämeda käitumisega kaupmees Hans Jorissen Houtom. Tühistel põhjustel vangistas ta ühe mohooki pealiku ja nõudis tema vabastamise eest suure hulga nahku. Kui mohookid talle nahad ära saatsid, ei mõelnudki ta pealikut vabastada, vaid laskis ta kastreerida, mille tagajärjel mees samas suri. Järgmine mohookide saatkond, kuulnud seda, pani müügiks toodud nahad kokku ja kadus. Varsti pandi jõel põlema väike purjekas. Fordi ümbruses tapeti hollandlaste koduloomad ja alles pärast seda, kui Houtom purjus peaga ühes kakluses surma oli saanud, õnnestus hollandlastel kontakt mohookidega taastada. Pärast pikki läbirääkimisi, mille jooksul hollandlased püüdsid mohooke veenda, et need huroone ei kimbutaks, vaid, vastupidi, neid hollandi faktooriatesse meelitaks ja läbi laseks, jõudsid kolonistid veendumusele, et neetud sinnekenidel — nii nimetasid hollandlased siniika irokeeside suguharu järgi kõiki irokeese — olid huroonidega omad arved õiendada.

Kui päris tõsiselt uurida huroonide ja irokeeside lahkhelide põhjusi, siis tuleb neil, kes tüli ainuüksi majanduslike teguritega, s. o. nahakaubanduse monopoli haaramisega põhjendavad, käed üles tõsta. Irokeesidel oli sõjaks ka teisi motiive, ning vaevalt tõelist põhjust teada saadaksegi. Hõõrumised Hollandi—Prantsuse piiril aga sundisid vähemalt mohooke Kanada prantslastega rahu sõlmima. Nüüd voolas osa nahku hollandlaste nina alt minema.

Juba 1632. aastal olid Hollandi sõdurid Connecticuti jõe ääres, et tõkestada teed Plymouthi inglastele. Maad osteti mõlemal pool jõge. Kui järgmisel aastal inglased veidi ülesvoolu Windsori fordi asutasid ja seal nahad hollandlaste nina eest ära ostsid, läks 70 sõdurit neid ära ajama. Inglased olid otsustanud vastu panna ning Hollandi kompanii kutsus mehed tagasi. Algavat sõda poleks enam keegi naljalt lõpetanud. Inglased asutasid 1635. aastal otse Hollandi fordi külje alla Hartfordi ja mõni miil allavoolu Wethersfieldi asula. Kummalgi koloonial ei olnud aega mõelda, kuhu peaks minema suur pekvoti suguharu — üks piirkonna võimsamaid. Need inglastele jalgu jäänud indiaanlased, kelle üldarv ei olnud küll suur, kuid kes olid head sõjamehed, hakkasid lähedal asuvate suguharudega liitu otsima, et inglasi tagasi tõrjuda. Neil oleks äärepealt õnnestunud narraganset endale liitlasteks saada, ent õnnetuseks viibis samas narraganseti laagris väsimatu palvevend Roger Williams, kes oli jõudnud nende hulgas peaaegu

koduneda. Williamsil, kes ise hirmust värises, õnnestus rahulik nägu teha ja kõhkleva pealiku meelt muuta. Suurt osa mängis seejuures Williamsi keeleoskus. Ta kuulus taoliste meeste hulka nagu Roxbury pastor John Eliot, kes meeletut vaeva nähes ühe algonkini murde ära õppis ja peagi selles keeles jutlusi pidas.

Sellistel meestel ei olnud oma misjonärivaimustuses iialgi arusaamist, et nad oma püüdlustega indiaanlastele karuteene osutavad. Eliotil näiteks õnnestus organiseerida neliteist nn. palvetavate indiaanlaste asulat, kuhu võis kuuluda inimesi erinevatest suguharudest, põhiliselt aga väiksemast (õieti juba rõugetest laastatud) massatšuseti suguharust. Ta õpetas mõned indiaanlased lugema ja kirjutama, määras nende küladesse magistraadid või külavanemad ja pani korda hoidma indiaanlastest konstaablid. Neist ühele kuulub ka kõige esimene Põhja-Ameerika indiaanlase kirjutatud ja säilinud kiri. Külavanem kirjutab konstaablile:

«1. Mina, Hidondi. 2. Sina, Peter Waterman. 3. Jeremy Wicket. 4. Kiiresti sa võta ta kinni. 5. Hoia teda kõvasti. 6. Otse too ta. 7. Minu ette. Hidondi.»

Nendest «palvetajatest» ei saanud midagi. Suurem osa suri haigustesse, hoolimata nende keelde tõlgitud piiblist, millega Eliot 20—30-tähelisi sõnu[1] ritta lükkides vaeva oli näinud. Neist ei saanud naabreid oma kristlikele valgetele vendadele, kes neid põlgasid. Veel vähem sai neist abistajaid oma õnnetuile kaasmaalastele, kes otsustasid kas võidelda või surra. Tänu misjonäridele ei saanud paljudest suguharudest pekvotitele liitlasi.

Nad pöördusid ka moheganide poole, kes samuti abist keeldusid, ilmselt vana vaenu tõttu.

1636. aastal alustasid pekvotid võsasõda valgete asunike vastu. Nad tapsid inimesi põldudel, põletasid maju ja tungisid isegi Weathersfieldi linna kallale, tappes suure osa selle elanikest. Bostoni kallale nad ei tihanud tungida, teades, et selle vallil on neli kahurit — kolmetolline «Minion», kohmakas «Saker», mis tulistas kartetšiga 360 jardi kaugusele ja kaks poolenaelaste kuulidega laetavat väikest toru — küllalt, et indiaanlasi linnast eemal hoida. Bostoni kuberner saatis 90 miilitsameest Block Islandile, kus need mitu pekvotite küla maha põletasid ja naisilapsi tapsid. Mehed olid enamasti umbes 1000-päises sõjasalgas ja liikusid mööda kolooniat oma suure linnuse poole.

Massachusettsist paluti abi. Seal koguti umbes 80 heade relvadega kolonisti elukutselise sõduri John Masoni lipu alla. Liitlasteks kutsuti ligemale sada mohegani pealik Unkase juhtimisel. Kogu see vägi paigutati kolmele väikesele laevale ja sõideti vaenulike indiaanlaste kindlustatud asula lähistele, mis asus Mystic'i jõe kõrgel kaldal. Piirajate väega liitusid veel 200 narraganseti sõdalast.

[1] Aglutineerivais indiaani keeltes sisaldab selline «sõna» kõiki lauseelemente lühendatud kujul.

Kolme ja poole meetri kõrguse palktaraga piiratud linnus näis algul piirajatele võitmatuna. Masonil ei olnud veel aimugi indiaanlaste sõjakommetest, kes linnuste piiramisest ei vaimustunud, vaid eelistasid kiireid rünnakuid ja varitsusi metsas. Nüüdki jäid sünged indiaani liitlased käed vaheliti seisma ja ootama, mida Mason ette võtab.

Valgete pealik ootas öö saabumist ja roomas vastu hommikut kolonistide eesotsas linnuse ühe sissepääsu poole, mis mõne põõsaga kinni oli topitud. Osa mehi saatis ta teisele poole, kus samuti ava oli märgatud.

Hiilijate lõhna tundis koer, kes jalamaid linnuse kaitsjad äratas. Sissepääsude juures puhkes äge käsitsivõitlus ja Masonil õnnestus tarasse tungida. Pekvotid, kes olid une pealt tabatud, võitlesid elu eest ja hästi. Oli ilmne, et valgetel tuli taganeda. Ühest vigvamist suutis aga Mason tuki haarata ja see puukoorest katusele heita, mis silmapilkselt tuld võttis. Peagi levis üha suurenev tuli kogu linnust täitvaile onnidele ja Masoni mehed seisid laskevalmis relvadega ümber tara, et väljatungijaid kuulidega vastu võtta. Inglaste relvade hulka kuulusid merelahinguis kuulsaks saanud trombloonid, ette laieneva lühikese rauaga püssid, mis laeti tina ja rauatükkidega ning mille lask lähivõitluses mitut meest korraga võis tappa ja haavata. Nii õnnestus vähestel väljatormajatel ellu jääda. Keda ei jõutud tulistada, tapeti mõõgaga, ja taamal, metsa piiril püüdsid indiaani liitlased kinni need, kel õnnestus püssimeeste rõngast läbi tormata. Hommikuks oli linnus põlenud ja ligemale tuhat indiaanlast, kaasa arvatud naised ja lapsed, tapetud. Valgetest olid vaid kaks surma saanud, ent haavatuid oli väga palju.

Vaevaliselt liikus Mason laevade poole. Ootamatult ilmus teele veel 300 pekvoti sõdalast. Taas algas meeleheitlik lahing ja kolonistide sõjasalka ähvardas lausa silmanähtavalt hukkumine, sest enamik indiaani liitlasi oli laiali valgunud. Masonil õnnestus osava manöövriga taganeda ja selg ees aeglaselt laevade poole liikuda, kust tuli appi suur rühm laevu valvanud mehi.

Mason kammis terve koloonia läbi ja hävitas nüüd väikeste salkadena liikuvaid pekvoti sõjamehi, kus neid aga leidis. Suur osa andis end vangi ja viidi Bermuda saartele orjadeks. Ülejäänud sulasid teistesse suguharudesse ja pärast seda esimest ja nende jaoks viimast sõda neist enam ei räägitud.

Alles hiljem selgus, miks moheganid neid reetsid; see arvult võib-olla veidi väiksem suguharu oli pekvoti pealiku Sassacuse võimu all (või juba varem üldse pekvotitele alluv) ning alles Unkas oli see, kes oma äia Sassacuse vastu mässu tõstis ja veidi enne kirjeldatud sündmusi suguharu taas iseseisvaks muutis. Pärast pekvotite linnuse langemist sai ta endale osa nende maast ja muutus automaatselt ka väheste allesjäänute pealikuks, sest Sassacus, kel õnnestus põgeneda, läks oma endiste vaenlaste mohookide juurde ja palus seal varjupaika. Need praktilised ini-

mesed aga lõikasid tal pea otsast ja saatsid selle lojaalsuse märgiks Bostonisse.

Terve rahva nii kiire hävitamine pani kõik naabersuguharud mõtlema. Tähendab, polegi nii kerge valgeid merre tagasi ajada, nagu pekvotid lootsid!

Hollandlaste kauplemine Delaware'i jõe rajoonis jäi pärast pekvoti sõda soiku. Sealsed algonkini keelt kõnelevad delavaarid ja irokeeside sugulased saskehannokid olid isegi hädas mohookidega, kes hollandlastelt ostetud tulirelvadega nende elu kibedaks tegid.

Peagi saabusid nendele aladele rootsi väljarändajad. Seega täitus Gustav II Adolfi ammune unistus — luua koloonia Uues Maailmas, mis jäi tema enneaegse surma tõttu teostamata. Indiaanlased müüsid rootslastele paha aimamata sama maad, mille eest nad juba kord hollandlastelt tasu olid saanud. Delaware'il olid rootslased nüüd oluliseks jõuks ja karusnahakaubandus selles piirkonnas läks nende kätesse. Hollandlased, kes polnud sellist asja oodanudki, lugesid oma kahjud kuidagi kokku ja leidsid, et nad on aastas 30 000 guldenist ilma jäänud. Kuna rootslasi kohalike kolooniate poliitika eriti ei huvitanud, olid nad meelsasti nõus indiaanlastele tulirelvi vahetama. Sellepärast saadi indiaanlastega hästi läbi ja maade kokkuostmine laabus konfliktideta. Peab märkima, et Rootsi koloonia elanikud, keda ei olnud tol ajal üle kolmesaja, pärinesid Liivimaa provintsist ning olid põhiliselt läti[1] talupojad või isegi liivlased. Võib ette kujutada, millise paradiisina neile võis näida Uus Maailm, kus peotäie helmeste eest võis saada isikliku maalahmaka omanikuks!

Rootslaste iseteadvus ja aktiivsus ajas nende hollandlastest naabrid edaspidi marru. 1651. aastal ehitas Hollandi puujalaga kuberner Peter Stuyvesant otse Fort Christina külje alla uue fordi, mille garnisoni rootslane Johan Rising kolm aastat hiljem kapituleeruma sundis.

Nüüd oli see hollandlaste jaoks viimseks õlekõrreks nende koormas. Peter Stuyvesant, kes oli ühtlasi Hollandi Lääne-India asevalitseja, tuli otse Curaçaost seitsme laevaga ja sundis rootslasi lippu vardast tõmbama. Rootsi koloonial, mis oli eksisteerinud 17 aastat, oli lõpp. Kolonistid jäid Hollandi võimu all paigale. Nende aladel aga polnud edaspidi ühtki tõsist kokkupõrget indiaanlastega.

Hollandlaste ja inglaste aladel aga jätkusid verised sõjad. Inglaste koloonia oli nii suureks paisunud, et osa koloniste kolis Long Islandile, Hollandi lipu alla elama. Kohalikud väikesed algonkini suguharud[2] müüsid Long Islandit tükkide kaupa ja kohati üht ja sama maatükki mitu korda. Kõige toredam oli see, et indiaanlased müüsid inglastele korduvalt maatükke, mis olid

[1] Mingil määral etnograafilisi iseärasusi ja keelt säilitanud läti talupoegi leidub samas tänaseni.

[2] Vt. lühike indiaanisuguharude andmestik — Long Islandi suguharud.

juba kord hollandlastele müüdud. See tähendab lihtsalt seda, et indiaanlastel puudus absoluutselt arusaamine maaomandist kui sellisest. Eurooplane ostis lahmaka maad ja kujutas ette, et see on igavesti tema omand. Ta tegi selle ühte otsa põllu ja pani samasse sööma oma loomad, lootuses, et kunagi saabub aeg, mil kasutusele võtta ülejäänud osa või siis see kasuga maha müüa. Indiaanlane, kes oli maa müünud, nägi väga hästi, et omanik kasutas sellest ainult väikest osa ja müüs ülejäänu veel kord uuele ostjale.

Staten Island osteti kolm korda, aga indiaanlased jäid sinna elama. Kahtlemata tegi see kolonistidele pahameelt. Poolmetsikud indiaani koerad tapsid kodulinde ja -loomi. Juhtus, et valgete veised tallasid indiaanlaste tarastamata maisipõldudel ja tapeti selle eest. Seetõttu olid isiklikud suhted indiaanlaste ja valgete vahel pidevalt halvad. Valitsus püüdis küll edasiste sõdade äraholdmiseks üht-teist teha ja kaitses mõneti indiaanlasi. On säilinud kohtukirju, kus hollandi asunikke kästakse tagasi anda indiaanlastelt vägisi võetud vilja ja esemeid. Pisitülid olid aga nii sagedased ja õhkkond pinev, et kuberner Kieft käskis igal mehel relva kodus hoida.

1640. aasta sügisel mindi tappanitelt maisimaksu koguma, mille hollandlased olid kehtestanud. Maksukogujale de Vriesile ütlesid tappanid, et «seitšem» (mõeldi kuberner Kiefti), kes nüüd fordis elab, peab olema väga alatu inimene, et tuli nende maale elama ja tahab nüüd neilt ei millegi eest maisi ära võtta.

Aasta hiljem ründasid raritanid Kiefti farmi Staten Islandil, tapsid neli inimest ja põletasid hooned maha. Kieft lubas teistele indiaanlastele iga raritani pea eest 6 fathomit[1] vampumit ja ehitas samasse väikese reduudi. Varsti oligi järjekordne tapmine Westchesteris. Üks indiaanlane vekvesgiki suguharust oli tapnud ühe mehe ja kõik ta majatarbed ära viinud. Asja uurimiseks kutsuti pealik kuberneri ette, aga too ütles rahulikult, et tapja maksis svannekenile kätte oma onu eest, kelle see mees 15 aastat tagasi oli tapnud. Kieft ja Tienhoven, nõukogu liige, leidsid, et svannekenidel, nagu indiaanlased hollandlasi nimetasid, on ülim aeg indiaanlasi karistada. Perekonnapeade nõukogu, mis kokku kutsuti, keeldus sõjast. Elati ju lausa indiaanlaste hulgas. Siiski otsustati mõrvar välja nõuda. 12 pealikut, kes selleks nõukogu ette kutsuti, keeldusid järsult, sest nende arust oli tapmine õiglane. Hollandlased kutsusid kokku vabatahtlike salga ja läksid ilma kuberneri loata indiaanlasi karistama. Teel aga eksiti ja salgal tuli nälja tõttu häbiga tagasi pöörduda. Indiaanlased, kes asjast teada said, nõudsid rahu ja kevadel sõlmiti järjekordne leping.

Uus pahandus tekkis sellepärast, et pealikud keelasid viinamüügi noortele indiaanlastele. Hollandlased nende keelust ei hoo-

[1] Hollandi fathom — 1,6 meetrit.

linud ja müüsid viina rahulikult edasi. 1643. aasta veebruaris tulid inglise kolonistide külla 80—90 sõdalast, kõik püssidega relvastatud, ning nõudsid omakorda maksu maa kasutamise eest. Sõdalastes tunti ära vekvesgikid. Mehed ei hakanud indiaanlastega vaidlemagi, vaid avasid tule. Tapeti 17 indiaanlast, aga osal õnnestus põgenedes röövida naisi ja lapsi. Hirmunud kolonistid, kes taipasid, et neile makstakse kindlasti kätte, põgenesid hollandlaste juurde ja palusid jumalakeeli abi. Samas meenutati ka kahe aasta eest tapetud meest, kelle elu oli samuti vekvesgikide hinge peal.

See, mis nüüd järgnes, oli ainuüksi Kiefti süü. Kuberner organiseeris kiiresti ja nõukogu teadmata sõdurite salga ning saatis van Tienhoveni koos kapral Steeniga uurima, kus indiaanlased asuvad. Need leiti peagi ja Kieft andis seersant Rodolffile käsu vekvesgikide laager sisse piirata ja tappa kõik selles leiduvad mehed, naisi-lapsi võimaluse piires säästes.

25. veebruaril läksid 80 sõdurit üle jää Manhattanile ja tungisid kesköö indiaanlaste laagrisse. Veresaunast, mis nüüd järgnes, kirjutab hollandlaste kroonik: «... Väikesed lapsed lõigati vanemate silme all tükkideks ja heideti tükikaupa tulle ja vette ... nii et see murraks ka kivist südame. Osa lastest visati vette elusalt ja kui nende emad neid välja tuua tahtsid, ei lastud neid kaldale ning nad uppusid külmas vees. Mõned 5—6-aastased lapsed ja raugad, kes olid põõsastesse peitu pugenud, tulid hommikul ise välja ja palusid end tule juurde lasta. Nemad visati samuti jõkke. Mõnedel indiaanlastel õnnestus asunike juurde põgeneda. Osa neist olid kas ühe käe või jalaga, mõned hoidsid kätega kõhust rippuvaid soolikaid. Inimesed arvasid, et neid on mohookid või makvad [1] rünnanud ...»

Samasugune veresaun korraldati Corlaers Hookis, kus indiaanlasi tappis Maryn Adriaensen. Sinna jäi maha ligemale 120 laipa. Järgmisel päeval tänas Kieft isiklikult sõdureid osutatud teenete eest.

Kaks päeva hiljem palusid 27 Long Islandi elanikku, et «hävitataks või võidetaks» kanarsii külad «kuni rahu jääb igaveseks». Avalikkus ei lubanud nüüd juba hirmust kanarsiide vastu sõjakäiku ette võtta, aga kolm neist indiaanlastest tapeti meeste poolt, kes olid otsustanud kanarsiide naisi röövida.

Pärast nimetatud sündmusi tõusid jalule üksteist Nieeuw-Amsterdami ümbritsevat suguharu ja hakkasid valgete farme rüüstama. Mõned farmerid ei teadnudki, mis Nieeuw-Amsterdami võimud korda olid saatnud, ning nad tabati ootamatult.

Hollandi asunikud said Kiefti peale maruvihaseks. Kieft ajas süü Maryn Adriaenseni kaela, kes oli parajasti ründajaid tagasi löömas. Adriaensen sai omakorda Kiefti peale vihaseks, tuli tagasi ja püüdis kuberneri tappa. Ta pandi aga enne vangi. Tund

[1] Makva — nagu ka mingo või minkve — irokeeside üks vanu nimetusi.

hiljem püüdis Kiefti tappa ta oma teenija, aga tunnimees, kes kähmlust nägi, jõudis ta maha lasta. Kieft, kes Adriaenseni partisane kartis, saatis vangi Hollandisse.

Osa suguharusid, kes kartsid, et neil ei tulegi võimalust maisi külvamiseks, püüdsid rahu sõlmida ja de Vries võttis nende ettepaneku vastu. Samas aga sõdisid teised edasi ja kihutasid ka Hudsoni alamjooksul vappingerid üles. Kaldasuguharud tungisid Uus-Inglismaale ja hävitasid Newtowni. Farmid olid maha jäetud ja sõda käis kogu maal.

Mõned hollandlased palusid Uus-Inglismaalt abi ja lubasid vastutasuks kogu maa. Hollandi kompanii oli pankrotis ja ei saanud kuidagi aidata. Samas palusid Greenwichi inglise asunikud, keda hollandlased kaitsma pidid, abi Kieftilt, kes saatiski neile 120 meest. De Vries pöördus paljude asunikega Hollandisse tagasi. Suguharude rahvaarv vähenes kohutavalt karistussalklaste tegevuse läbi, kes põletasid peamiselt rahulikke külasid. Tekkinud segaduses ei tehtud mingit vahet, milline suguharu sõja oli kuulutanud või milline rahulepingust kinni pidas.

Kiefti peale, kes oli sõda alustanud, kaevati Hollandis ja tal tuli kohtu ette sõita. Uueks kuberneriks tuli Curaçaolt Peter Stuyvesant, kes tõi Brasiiliast 130 sõdurit, kellele ei saanud aga raha maksta. Puujalaga Stuyvesant püüdis siiski rahu teha ja 29. augustil 1645. aastal tuli forti kokku seninägematu hulk pealikuid, kes fanfaarihelide saatel sõjakirve matsid. Isegi mohookide saadikud olid kohal. Indiaanlased lubasid, et nad Hollandi asulatesse relvis ei tule, ja hollandlased tõotasid, et ette teatamata ei astu nad relvastatult indiaani küladesse. Peeti üldist tänupüha sõja lõpu puhul.

1653. aastal teatas inglaste liitlane, moheganide pealik Unkas, et hollandlased plaanitsevad koos narraganseti liitlastega sõda Uus-Inglismaa vastu. Hollandlased ässitasid tõepoolest tugevaid põhjasuguharusid inglaste kallale. Kui Peter Stuyvesant Plymouthi kubernerile Bradfordile hoopis indiaanivastase liidu loomise ideed pakub, hoiab viimane kahtlustavalt kõrvale. 1650. aastal oli küll sõlmitud Hollandi ja Inglise kolooniate piire kinnitav leping, aga seda rikkusid mõlemad pooled. Kui Cromwelli Inglismaa 1652. aastal Hollandiga sõdima hakkas, oli Stuyvesant päris hädas. Ta teatas küll inglastele, et koloonia jääb neutraalseks, aga ise sõlmis tõepoolest indiaanlastega salajasi inglaste-vastaseid lepinguid. Unkase teade ajas Inglise kolooniad marru. New Haven, Connecticut ja Plymouth tahtsid hollandlastega kohe sõda alustada, ent Massachusetts kasutas oma vetoõigust ja kohalik sõda jäi ära. Kui Cromwelli laevastik 1654. aastal lõpuks Inglise kolooniatesse saabus, et Uus-Holland okupeerida, jõudis Bostonisse teade, et Euroopas on sõlmitud rahu. Hollandi koloonia oleks äärepealt ära võetud ja jäi alles tänu juhusele. Küll aga libisesid vägisi käest Delaware'i alad, sest ei jätkunud inimesi nende asustamiseks.

Irokeeside liit oli samal ajal põhjas kõige suurem jõud. Huroonide-vastane sõda jätkus ja peamist rolli mängisid selles siniikad, kajugad ning onondagad. Prantslaste nahakaubandus oli soikumas, sest irokeesid olid St. Lawrence'i äärde paigutanud püsivad patrullid ja huroonide nahalaevastikud ei pääsenud sealt läbi. Lühikeseks ajaks õnnestus prantslastel küll irokeesidega rahu teha. Õieti said sellega hakkama jesuiidi paatrid. Kui 1646. aastal üks paater, isa Jogues, tapeti, alustasid irokeesid uut sõda, ja tänu hollandlastelt hangitud tulirelvadele peksid nad huroonid lõplikult kodukohtadest minema. See suguharu peaaegu lakkas olemast ja viimased riismed imbusid Ohiosse. Sama saatus tabas ka teisi sugulasrahvaid. Eirid hävitati nii põhjalikult, et sellest suguharust midagi olulist ei teatagi. Nad kadusid irokeeside kuulide all, hoolimata sellest, et nende arv oli küllalt suur; võib-olla oli neid ainult veidi vähem kui irokeese üldse kokku. Niinimetatud neutraalsete suguharu, kes kohe pärast huroonide hävitamist irokeesidega sõdima hakkas, kadus nagu huroonidki juba 1651. aastal. Seega oli irokeeside piir juba prantslaste liitlaste, algonkini ottavadeni nihutatud. Prantslased olid niivõrd hirmul, et palusid inglastelt abi. Inglased, kes mohookidega hästi läbi said, keeldusid igasugusest abist. Seepärast olid prantslased ülimalt hämmeldunud, kui viie irokeesi rahva esindajad 1653. aastal ise pidulikult rahu tulid tegema. Rahu oli tõesti pretsedenditu. Irokeesid palusid ise, et jesuiidid nende juurde tuleksid ja valgete vägeva jumala sõnu kuulutaksid. Aasta jooksul loodi nende juurde terve rida misjoneid. Prantslased lausa juubeldasid, et sellise liitlase olid saanud. Jesuiitide peakorter — 60 misjonäri — oli onondagade juures ja mohookid said isegi veidi kadedaks.

«Jesuiidid tulid pikka majja (s. o. irokeeside liitu — *O. V.*) läbi suitsuaugu, selle asemel, et tulla sinna lääneuksest,» ütlesid nad nõupidamisel. Ise nad veidi kahtlustasid nende juurde saadetud isa Le Moyne'i. Irokeesidele sai aga paari aasta jooksul selgeks, et prantslased kavatsevad neist varsti valgeid või valgete abilisi teha ja seejärel ilmselt ka nende maale elama asuda, nagu seda teiste suguharudega oli tehtud. Pealegi hakkasid nende aladel loomad väheseks jääma ja põhjapoolsed ottavad võtsid peagi kogu nahakaubanduse oma kätesse. Irokeesid ei kavatsenudki palvetama hakata, nagu pühad isad väga soovisid.

Ka hollandlased olid mohookide juurde saatnud kalvinistliku misjonäri Johannes Megapolensise, kes õppis kuue aastaga nende keelegi selgeks. Kalvinism — range nagu see oli, ei leidnud indiaanlaste juures pooltki sellist vastukaja nagu prantslaste katolitsism, mille sümbolid olid nähtavad ja mõistetavamad. Mohookide suhtumine ususse oli vähejulgustav.

«Kui me palvetasime,» kirjutab Megapolensis, «naersid nad meid. Mõned põlastavad meid avalikult ja mõned vaatavad vaikides ja hämmastunult. Jutluse ajal tulevad 10—12 meest, pikad piibud suus, ja seisatavad ning küsivad pärast, mida me

teeme. . . . Ma ütlen neile, et manitsen kristlasi, et nad ei varastaks, ei jooks ega hooraks, ei tapaks ja et nemad ei tohiks ka midagi sellist teha . . . Selle peale ütlevad nemad, et ma teen hästi, et õpetan neid, kristlasi; aga lisavad kohe: «Miks siis nii paljud kristlased seda teevad?»»

Ühel päeval lõid nad puruks ottavade kanuudelaevastiku. Sõda alustasid mohookid ja oneidad, ning pole võimatu, et selles oli inglaste käsi mängus.

Jesuiidid põgenesid uskumatute raskustega ka onondagade juurest. Sõda laienes kogu Kanada piiri ulatuses. Hollandlased müüsid aga püsse ja hõõrusid käsi, sest prantslaste liit irokeesidega oli neile tõsist peavalu valmistanud. Fort Oranjes ütles üks mohook: «Svannekenid ütlevad, et me oleme vennad ja kettidega liidetud. See aga kestab niikaua, kuni meil on kopranahku. Pärast ei pane meid keegi tähele. Vaadake prantslasi, mida nad teevad oma indiaanlaste kaitseks, kui need hädas on! Tehke teiegi nii ja aidake meie kindlusi tugevdada.»

Stuyvesanti käsul saadetigi 10 hollandlast mohooki kindlusse Koonavaagasse 75 naela püssirohu, 100 naela tina, 15 kirve ja mõne noaga. Nad tegid raha ja nahkade eest indiaanlaste püsse korda.

Mohookid palusid hollandlastelt ka hobuseid palisaadi palkide veoks ning kolme kahurit, millest nad siiski ilma jäid.

Kindlust oli neil tõesti vaja, sest vahepeal oli neil tekkinud tüli senekadega, mis kiiresti summutati, aga kui senekad ja saskehannokid, kes olid omakorda mohookidega rahus elanud, sõdima hakkasid, said sõdivate poolte vahele jäänud mohookid sokokitelt tõsiselt peksa. Idast ähvardasid neid mahikanid, kes vahepeal tervele Hollandi kolooniale sõja olid kuulutanud. Nende oma aladel aga ei saanud Hollandi võimud korda luua. Mohooke, kes olid nahkadega Fort Oranjesse tulnud, peksti võistlevate kaupmeeste poolt kaigastega. Mohookid kurtsid kubernerile, et neid tiritakse väevõimuga majadesse, joodetakse ja varastatakse paljaks. Ka olevat ähvardused ja väljapressimised tavaliseks asjaks. Stuyvesant andis karmid korraldused, et indiaanlastega hästi käitutaks. Ta lõi isegi spetsiaalse valveposti, mille tara taha kaupmehed minna ei tohtinud ja kus indiaanlased sõdurite kaitse all puhata said.

«Armutud ja laisad bushloperid[1] kolavad fordi ümber terved päevad hommikust õhtuni, isegi Jumala laupäeval ja pühapäeval, oodates indiaanlasi . . . saates aega mööda kasutult ja jumalakartmatul kombel kaarte mängides, juues ning muid roppusi tehes . . .» kirjutas Stuyvesant hiljem oma päevikus.

Kui puujalaga kuberner 1655. aastal Rootsi kolooniat vallutamas oli, tuli Nieeuw-Amsterdami 64 kanuutäit indiaanlasi. Nad läksid fordi ette ja ütlesid, et otsivad taga põhjast tulnud sugu-

[1] Bushloper (holl. k.) — trapper ja metsahulkur.

vendi, kellega tahavad arveid õiendada. Nad lubasid õhtul lahkuda, aga peagi tuli veel 200 meest juurde. Keegi kodanikest tulistas neid üle jõe, mille tagajärjel palisaadil seisnud lipnik sai noole rindu.

Indiaanlased sõudsid üle jõe ja alustasid ägedat taplust. Terve Staten Island rüüstati, süüdati farmid ja tapeti loomad. Surma sai 50 kolonisti ja ligemale 100 naist-last viidi vangi.

Peagi selgus, et rüüstajad olid vappingerid ja esopused — Hudsoni alamjooksu suguharud.

Nii algas «Aprikoosisõda». Keegi Hendrick van Dyck oli tapnud indiaanitüdruku, kes võttis ta aiast ühe aprikoosi.[1] 800 indiaanlast tuli taas Fort Amsterdami ja ähvardas linna maatasa teha. Long Islandil algas tohutu paanika, sest kardeti, et inglased koos oma indiaanlastega seda ründavad. Pea kaotanud inimesed ei teadnudki enam, kuhu põgeneda, sest fordi ja linna vahel oli indiaanlaste vägi. Stuyvesantil õnnestus tagasi tulles 60—70 vangi püssirohu eest tagasi osta ja ta alustas asja uurimist. Tema arvates oli süüdi juba tuntud van Tienhoven, kes oli purjus olnud ja fordi juures laskmist alustanud; ta vallandati kompanii teenistusest. Sõjategevus soikus peagi, sest hollandlased vastupealetungile ei läinud ning indiaanlased enam rünnata ei julgenud. Varsti tehti rahu. Pealikud süüdistasid hollandlasi, et nad ise viina müüvad ja seega noori sõjamehi sellistele tegudele õhutavad.

Sõda rajamaadel aga jätkus ega lõppenudki. Paljud suguharud, kes rahu polnud sõlminud, põletasid endiselt külasid ja farme. Hollandlased läksid nüüd juba Curaçaosse hobuseid ja neegreid tooma. Viimastest loodeti hea sõjavägi luua. Pöörduti ka Virginia poole, et sealt šotlasi saada, kes olid head palgasõdurid. Soovijaid siiski ei leitud.

1664. aastal, kui Uus-Hollandis oli 10 000 kolonisti, saatis troonile saanud Charles II oma vennale Yorgi ja Albany hertsogile Jamesile kirja, millega kinkis talle Ameerikas maa-ala Delaware'ist Connecticutini. Maikuus, kui kõik oli õites, randusid Inglise laevad Nieeuw-Amsterdami all ja neist marssisid välja inglise sõdurid kolonel Richard Nicollsiga eesotsas. Linnalt nõuti tingimusteta alistumist. Püüti läbirääkimisi alustada, sest mõõgaga ei olnud siin enam midagi teha, olgugi, et Stuyvesant kompsis puujalaga mööda linna ning püüdis elanikke võitlusele kutsuda. Inglastest elanikud juubeldasid ja hollandlased olid võrdlemisi üksköiksed, sest inglased lubasid neil paigale jääda ning säilitada sidemed emamaaga. Linnal ja koloonial vahetus ainult lipp.

8. septembril nimetati linn New Yorgiks. Fort Oranje sai nimeks Albany. Seega oli Hollandi koloonia kadunud ja mohookid pidid uute liitlastega sõprust looma.

---

[1] Mõnede arvates õhutasid sõda rootslased, kes hollandlaste vallutusplaanidest teada olid saanud.

Vahepeal juhtus Inglise kloonias mõndagi, mis edaspidi kutsus välja ühe suurima sõja, mille all Uus-Inglismaa on kannatanud.

Plymouthis maabunud kolonistid olid tõepoolest hästi läbi saanud pealik Massasoitiga, vampanoegide suure pealikuga, kes 1660. aastal igavestele jahimaadele oli läinud. Tema järglasteks said ta kaks poega Metakomet (või Pometakom) ja Vamsutta, keda valged sõbrad vastavalt Philipiks ja Alexanderiks olid ristinud. Neist tegelik võim suguharu üle oli Philipil ehk kuningas Philipil, nagu teda naljatades nimetati.

Kaks aastat pärast isa surma levisid Alexanderi kohta kuuldused, et ta valgetele truudust murdvat ja narragansetitega liidus sõda plaanitseb. Inglased lasksid Alexanderi Plymouthi kõrge kohtu ette kutsuda. Selline häbematus oli uhkele indiaanlasele, kelle seljataguseks oli paarituhandeline rahvas, liig ja ta keeldus kohtusse sõitmast.

Ühel päeval tulid tema külasse sõdurid ja viisid ta vangina linna, kus ta kohe suri. Inglased on siiani kinnitanud, et surma põhjuseks oli kas kauakestnud haigus või südameatakk, aga peagi hakkasid levima kuuldused, et pealik inglaste poolt mürgitati. Eriti sügavad kahtlused piinasid ta leinavat naist, kes suguharus visalt mürgitamise versiooni levitas. Philip käis venna surma järel samuti kohtus ning kinnitas, et mingit sõjaplaani tema suguharul ei ole. Pärast pikki ristküsitlusi sundisid inglased teda rahulepingule alla kirjutama, mis sõja puhul teda süüdlaseks oleks teinud. Sellele järgnes viis aastat rahu.

Edasise sõja põhjused pole täpselt teada. Kindlasti olid need samad, mis teistelgi indiaanisõdadel — valgete üha laienev maavaldus, ülbe käitumine ja kohalike suguharude vaikne, kuid selgelt ennustatav hääbumine.

1671. aastal tapeti Dedhamis, Massachusettsis üks valge mees. Millegipärast kahtlustati jälle Philipit ja talle saadeti teade, et ta asja arutamiseks Taunton Greeni ilmuks. Võib oletada, et põhjusi kahtluseks oli mõlemal poolel, sest Philip ilmus palkidest ehitatud kohtumajja terve sõjasalga eesotsas. Kõik kandsid sõjavärve ning olid hästi relvastatud. Nad seisid kohtus sirgelt ja tõsistena ning ilmselt ei olnud neil vaenulikke kavatsusi. Võibolla tahtsid nad vaid viidata oma suguharu vägevusele, või ei meeldinud Philipile eelmine kohtuistung, kus ta üksi ja kaitsetult kohtunike ja sõdurite ees seisma oli pidanud. Inglased tõid kohe kohtusse sõdurid ja nõudsid, et indiaanlased relvad ära annaksid. Nad panid vaikides relvad maha ja kuulasid ära kohtunike kaebused. Koju läksid nad aga ilmse pahameelega ja solvunult.

Möödus veel paar aastat, enne kui kuulujutud taas häireolukorra tekitasid. Eespool mainitud Elioti «palvetavate indiaanlaste» hulgas oli keegi Sassamon, kes liikus vabalt niihästi indiaanlaste kui ka valgete seas. Ta rääkis Eliotile pidevalt, mida «metsikud» teevad, ning Philipi indiaanlased hakkasid teda kahtlustama.

Ühel päeval leiti ta laip Middleborough' tiigist jää alt. Ta oli tapetud. Lõpuks leiti üks indiaanlane, kes oli teda kolme teise punanaha seltsis samas lähedal näinud. Need mehed otsiti välja ja neil tuli seista kuuest indiaanlasest ja kuuest valgest koosneva kohtu ees. Nad mõisteti süüdi ning poodi.

Samal 1675. aastal selgus, et Philip oli tõesti plaanitsenud valgete merreajamist ja Sassamon oli ta plaanid reetnud. Märgati, et indiaanlased on liikvele läinud. Varjamatult relvis ja sõjavärvides sõdalased liikusid Bristoli lähedal mäeharjadel, ning keegi oli märganud naisi ja lapsi hulgana narragansetite poole rändamas. Mõnes kohas kuuldi trumme. Oli palav juunikuu.

Asunikel hakkas kõhe. Indiaanisõdadest oli maa kaua puutumata ja varjugi ei olnud kuhugile minna. Massachusettsi, Connecticuti, Plymouthi ja Rhode Islandi 35 000 inimese vastu oli küll ainult 20 000 indiaanlast, kuid sõja puhul oleks verevalamine olnud tohutu.

Indiaanlaste löök tuli ootamatult. Nad hiilisid läbi metsade ja tormasid Swanseale kallale niisuguse kiiruse ja hulgaga, et pühkisid selle maa pealt. Kohe järgnesid Taunton, Middleborough ja Dartmouth. Farmid indiaanlaste teel leegitsesid ning väga vähesed ellujäänud põgenesid surmahirmus Bostonisse ja Plymouthi, kus kuulutati välja mobilisatsioon ja saadi esimese kolme tunniga 110 meest lipu alla.

Kolonistide sõjavägi oli nelja päeva pärast Swanseas, kus nende eest põgenes üks suur salk indiaanlasi. Linnast oli järele jäänud tuhahunnik. Indiaanlaste kannul marssisid sõdurid Philipi kodukülani, mis oli täiesti tühi. Väravas tervitasid neid kaheksa valge mehe pead, mis olid vardasse torgatud. Võimalik, et see oli kunagine aulik kohus. Üks leitnant sai mõni päev hiljem kätte paar indiaanlast ning saatis sõja esimesed skalbid Bostonisse.

Sõtta sekkus ka endine indiaanlaste sõber Benjamin Church Rhode Islandilt. Ta oli kolooniate saatuse pärast mures, ning Swansea tragöödia oli ta keeletuks teinud. Suure miilitsasalga eesotsas otsis ta Philipit Mount Hope'i poolsaarelt, sest koloonia ülemad olid ta seal öelnud olevat. Teinud asjatu retke poolsaarele, pöördus ta ja alustas otsimist Pocassetist. Samast tuligi Philip ja liikus, teel tappes ning põletades, Plymouthi suunas.

Church jagas oma jõud ning püüdis 19 mehega pealiku tee ära lõigata, ent üks 300-liikmeline indiaanlaste sõjasalk ründas teda ja tappis kõik ta mehed. Churchil õnnestus juhusliku paadiga põgeneda.

Juuli lõpul olid jalul suured miilitsaväed ja otsisid kõikjalt indiaanlasi, kes pidevalt minema libisesid. Alati jäädi hiljaks, kui kuskil midagi põlema pandi või kedagi tapeti. Lõpuks teatas keegi, et indiaanlased on Tauntoni lähedal soos.

Nüüd hakkas suur miilitsaüksus kiirmarsil soo poole liikuma.

Luure ei olnud petnud — valged kolonistid sattusid otse indiaanlaste laagrile, kust kõik jooksu pistsid ja näilises segaduses sohu taandusid. Jälle saatis Church osa mehi ringiga põgenejate teed ära lõikama, kui nood soost peaksid läbi sumama. Suurem üksus mehi järgnes indiaanlastele otse sohu ja püsis aeglaselt edasijõudvate sõdalaste kannul. Jõuti raskesti läbitavasse laugaste piirkonda ja otsustati väga lähedal sumavate indiaanlaste pihta tuli avada. Esimesed paugud kõlasid, ja meestel ei olnud mahti vaadatagi, kus nimelt. Kui üks või teine miilitsamees näoli vette kukkus, saadi aru, et tulistatakse põõsastest, ja mitte ainult külgedelt, vaid ka tagant. Philip oli peajõud osavalt võssa peitnud ning meelitas kolonistid lõksu. Mehed püüdsid end koguda ja suutsid vaevaga ja suurte kaotuste hinnaga rõngast läbi murda.

Nüüd piirati soo sisse ja alustati selle läbikammimist. Sealt ei leitud kedagi. Jälgede järgi tehti kindlaks, et indiaanlased olid varustatud kanuudega ning öösel jõge pidi soost välja sõitnud. Mitu päeva kestnud operatsioon läks tühja.

Vahepeal oli Philip liitunud nipmaki suguharuga ja jõudnud Connecticuti jõe orgu. Ta piiras seal Brookfieldi linnakest, mille elanikud pääsesid ainult tänu 50 ratsamehe saabumisele. Linnakese majad olid põlenud ja elanikud nälgisid väikeses puitfordis. Järgnenud lahingus, mida juhtis 70-aastane veteran major Simon Willard, tapeti 80 nipmaki sõdalast. Indiaanlaste peajõud lahingust osa ei võtnud, vaid põletasid järjekorras Hadley, Northfieldi, Deerfieldi, Medfieldi ja tosina teisi linnakesi. Philip võis vallutada ka suuremaid linnu, sest temaga ühinesid narragansetid.

Suures hädas organiseerisid Inglise kolooniad ühise armee, kuhu saadi täiendavalt 970 meest, kellega vastumeelselt liitusid 150 mahikani. Armee etteotsa valiti Plymouthi kuberner Josiah Winslow. 3500 narragansetit olid end Rhode Islandil Kingstowni fordis sisse seadnud, selle valgetest tunduvalt paremini üles ehitanud, ning ootasid nüüd pikknugade saabumist. Fort asus soosaarel, kuhu viis kitsas hagudest tee.

Winslow ja Church jagasid mehed pooleks ja otsustasid forti kahelt poolt korraga rünnata. Churchil õnnestus meeleheitlikult võideldes üle palisaadi tungida. Nelja raske haavaga ei olnud temast seespool sõdijat, ent ta käskis otsekohe kõik kindluses leiduvad onnid põlema panna. Fordi teises otsas olid Winslow mehed suurte kaotustega palisaadini tunginud, kus nende rünnakuhoog vaibus. Indiaanlastel õnnestus fordist välja tungida ja metsa pageda. Nad olid kaotanud ligi 1000 meest. Winslow loendas 80 surnut, aga paarsada meest olid haavatud ja külmumas, sest novembris olid ilmad järsult külmaks muutunud.

Rhode Islandil algas selline sõda, kus keegi ei saanud aru, kes põgeneb või kes keda taga ajab. Connecticutis olid inimesed linnadesse ja fortidesse pagenud ja toiduained hakkasid otsakorrale jõudma.

Mõlemaid pooli ähvardas nälg, sest keegi ei julgenud kevadel põllule minna.

Bostoni kapten Turner leidiski Deersfieldi lähedalt 300 indiaanlast, kes kiiruga maisi istutasid. Arvatavasti olid need Philipi mehed. Tal õnnestus neid ootamatult rünnata ja neist suure osa tappa, aga võiduõnn oli sel puhul üürike. Kui nad skalpidega tagasi marssisid, tabas neid teel indiaanlaste luuresalk. Turner langes peagi ja kolmandik ta meestest tapeti. Ülejäänutel õnnestus põgeneda.

Philip saigi kolooniale vaid kiireid haavu lüüa, sest otsustavaks sõjaks jäi jõude väheseks. Indiaanlased ei olnud pikkade sõdadega harjunud ja neile ei tulnud alul pähegi, et püssirohi otsa saab. Keegi indiaanlastega ei kaubelnud, ning tulirelvad muutusid aegapidi kasutuks. Kolooniatele toodi aga pidevalt värskeid jõude ning relvi.

Church, kes oli saadud haavadest paranenud, alustas taas Philipi jälitamist. Ühes külas õnnestus tal tappa 130 indiaanlast, nende hulgas ka Philipi naine ja poeg.

Suurem osa Philipi vägedest hulkus soodes ja püüdis sealt kiireid hoope anda, mis osutusid enamikus ebaõnnestunuiks. Temagi sõjavägi kahanes iga päevaga, sest paljud olid hulkumisest tüdinud ning põgenesid läänepoolsete suguharude kaitse alla.

Ühel päeval tegi üks sõjameestest ettepaneku alla anda. Philip, näljane ja närustes nahkriietes, naise ja poja kaotusest niigi meeleheitel, lõi sõdalase sõna lausumata surnuks. Tapetu vend, kel oli põhjust ka oma elu pärast karta, põgenes ning otsis üles kapten Churchi. Ta reetis Philipi peidukoha ja juhtis miilitsaväed oma pealiku selja taha. See oli 12. augustil 1676. aastal.

Viimne võitlus oli meeleheitlik. Taplus käis terves soos, sest võitlevad meestegrupid valgusid laiali. Philip pidas oma ustavamate sõpradega kaua vastu, ent needki langesid ükshaaval. Kui ring koomale tõmbus, õnnestus Philipil põõsaste varjus eemale hiilida. Nüüd otsis ta vaid Churchi ja temaga kaasasolevat indiaanlast. Soos sumpavatest sõduritest eemale põigeldes õnnestus tal sooservani jõuda, kus Church ratsahobusel põgenevaid indiaanlasi nottis. Philip sööstis kiiresti läbi põõsaste, et vaenlaste juht võimalikult lähedalt ja kindlalt sadulast maha lasta. Indiaanlasest reetur märkas nende poole tormavat Philipit ja jõudis inglast hoiatada. Church tulistas mööda, aga indiaanlase musketilask sirutas Philipi maha. Ta tühjendas oma musketi veel teistkordselt lamava pealiku pihta, enne kui lähemale usaldas minna.

Churchi sõnade kohaselt oli Philip nüüd «ainult suur, kurb, alasti ja räpane loom». Ta käskis ühel indiaanlasel Philipi pea otsast lõigata ja keha neljaks tükeldada. Pea viidi Plymouthi ja riputati 20 päevaks teiste pealikute hirmuks teibasse. Üks ta kätest rippus Bostoni väljakul. Seega oli rahu peaaegu saabunud. Väikesi põletamisi oli New Hampshire'is veel aasta jooksul. Metsades hulkuvad vampanoegid olid lindpriiks kuulutatud ja enne kolooniast lahkumist püüdsid nad pealiku surma eest kätte maksta, nagu oskasid. Rahu hind oli suur. Tapetud oli mitu tuhat kolonisti, maani maha põletatud kaksteist asulat, ja koloonial oli 100 000 naela võlgasid, mis olid tehtud mässu mahasurumise nimel.

Indiaanlased olid sõja kaotanud. Nüüd oli neilt võetud õigus elada vabade meestena. Paljud algonkini suguharud lahkusid kolooniast ja otsisid kaitset prantslastelt või adopteeriti läänepoolsete suguharude poolt.

Sedamööda, kuidas lõunapoolne Inglise koloonia, mida ikka Virginiaks nimetati, kasvas, sagenesid ka selle põhjaosas piiritülid. Asunikud, kel oli veel meeles viimase indiaanisõja kibe õppetund ja kes sellegipoolest pürgisid põhja poole, Pennsylvania lõunapiirile, ei suutnud seni rahulikena tundunud suguharudega enam läbi saada. 1675. aastaks olid kolonistide ja indiaanlaste arveteõiendamised juba sellise ulatuse võtnud, et koloonia džentelmenid seadsid kokku terve armee, et tüütuid paganaid ahvatlevamatelt maa-aladelt igaveseks minema lüüa. Ettevõtte hingeks oli sir Henry Chicheley, kelle lipu alla relvatäristajad kogunesid.

Kainemad pead tegid siiski ettekande kubernerile, kartes õigusega, et suures osas maaomandita ja varanduseta nadikaeltest koosnev sõjavägi võib hoolimatu tegevuse resultaadina tuua kolooniа kaela mitte ainult pisisuguharud, vaid irokeeside viis rahvast, mida tolleaegsed kolooniad vaevalt üle oleksid elanud. Kuberner Berkeley, kes asja üle järele mõtles, saatis vastloodud armee karmi käsuga laiali. Võis ette arvata, et see tegu enamikus põhja piiriasunikes vaimustust ei äratanud. Kuberneri hakati süüdistama indiaanlaste soosimises. Kohe oli käepärast ka põhjus — Berkeley tegeles ise nahakaubandusega ja sestap hoolitses pigemini nahku vahetavate metslaste kui omaenda õnnetute kaasmaalaste eest. Oli selge, et kuningavõimu esindajad saabuvat verevalamist ära ei hoia, sest sõjakad hääled kostsid kõigist üle. Oli vaja veel tikk püssirohutünni visata.

Ühel päeval leitigi ühe üksiku maja trepimademel tapetud indiaanlane ja hingeheitev asunik, kes enne surma jõudis sosistada vaid tapja nime. Need olevat olnud toegid, nagu neid touatšguane[1] delavaaride keele järgi lühidalt hüüti.

Samas koostati 30 vabatahtlikust karistussalk ja mindi süüdlasi jälitama. Pärast pikemat retke läks rada kaheks ja meestesalk otsustas lahku minna. Kumbki pool ei kohtunud enne, kui nad asulasse tagasi olid jõudnud. Ühed hooplesid, et olid toegide külas 11 indiaanlast tapnud, teised olevat ka küla leidnud ja juba

[1] Touatšguanid — vt. nantikokid. (Andmeid raamatus käsitletud suguharude kohta.)

eemalt tulistamist alustades alles pärast avastanud, et tegemist oli saskehannokitega. Igal juhul arvati üksmeelselt, et metslasi on kenasti karistatud ja et küll see neile ära kulus.

Saskehannokid ja nantikokid seda asja nii ei jätnud. Nad hakkasid kohe trumme lööma, ja nagu mõistlikumad pead olid arvanudki, läksid senekade juurde ning palusid neilt abi. Senekad, kes sedakorda saskehannokitega hästi läbi said, lubasidki appi tulla.

Kolooniatega kauplevate rahulike suguharude kaudu sai ilmseks, et sõda on möödapääsmatu. Virginia ja Maryland mobiliseerisid kohe tuhat meest, et indiaanlasi ennetada. Nad ei tahtnud sattuda olukorda, milles olid olnud põhjakolooniad, kus algas Philipi sõda. Uue armee juhtimise võttis endale kolonel John Washington, tulevase presidendi vaarisa.

Valgete väed liikusid marsikorras saskehannokite maa poole. Piscati linnuse ees, kus oli juba paos kohalike indiaanlaste naisi ja lapsi, korraldati suur nõupidamine, kuhu kutsuti ka kuus saskehannokite pealikut, kes linnusest kohale ilmusid ja lõkke juures istet võtsid.

Järgneva, pigem ülekuulamisele sarnaneva jutuajamise käigus selgus pealikute kinnitust mööda, et tapmises saskehannokid süüdi ei ole. Sünged pealikud ei eitanud, et farmeri võisid tappa sõjakäigul viibivad seneka noormehed, kuid oma suguharus toimuvast olid nad teadlikud, ning pärisid omakorda aru, miks valged sõda kuulutamata 14 rahulikku külaelanikku on tapnud. Ka see oli mõrv, ning küllap kaalukamgi kuritegu.

Niikaua, kui Washington ohvitseridega nõu pidas, mõrvati päris laagri külje all farmis mees ja naine. Kes olid tegelikult tapjad, jääb teadmata, aga järgmisel hommikul, kui tapetute laibad laagrisse toodi, tõusis sõdurite seas selline raev ja segadus (millel ei puudunud varjatud õhutajad), et viis pealikut kinni võeti ning samas maha löödi.

See sündmus tekitas koloonia võimude hulgas õigustatud meelepaha ja väed kutsuti tagasi. Lähemalt uurimata, kas farmereid ei võinud tappa mõned sõda ihkavad kolonistidest provokaatorid, anti kohtu alla major Truman, kes toimunu eest otseselt vastutas ning kes pealegi oli lubanud saadikute puutumatuse tagada. Kui kolonel Washington koloonia assambleel oma tavalisele kohale istus, süüdistas kuberner Berkeley teda teravate sõnadega koloonia huvide reetmises. See oli ka ainus karistus, mille ta sai. Trumani karistamise kohta ei ole dokumente säilinud.

Saskehannokid ei jätnud pealikute tapmist niisama. Algas pidev asunike küttimine Rapahannocki, Jamesi ning Yorki jõgede ääres. Talvel oli raske suurematesse asulatesse põgeneda ja hirmust värisevad farmerid jälgisid õhtuti taevaserva, et põlevate asulate kuma järgi aimata indiaanisalkade liikumisteid. Kevadeks oli andmeid üle 50 tapmise kohta. Berkeley ei olnud veel otsustanud, mida ette võtta.

Üks nõukogu liikmeist, impulsiivne noor Nathaniel Bacon, kes oli alles paar aastat Ameerikas elanud, aga koloonia nõukogu liikmena väga populaarne, tõusis nõupidamisel püsti ja ütles, et järgmise indiaanlaste kallaletungi korral kutsub ta ise rahvamiilitsa kokku ning alustab sõda. Berkeley, kes noormeest tema liiga demokraatlike vaadete pärast ammu vihkas, ei lausunud ikka veel sõnagi.

Ei möödunud palju aega, kui Baconi farmi, mis asus Richmondi lähedal, rünnati. Tulevahetuses said surma üks istanduse ülevaatajaist ning teener. Nüüd kutsuski Bacon kokku kohalikest asunikest rahvaväe ja asus tasuretkele. Kuulnud sellisest omavolist, saatis kuberner ratsaväeüksuse teda areteerima. Samal ajal aga tekkisid Jamestownis rahutused. Nõuti uusi valimisi ja maksude vähendamist, ning Berkeley ei saanud mahti Baconiga tegelda.

Omavolitsevad rahvaväelased põletasid maha ühe saskehannokite linnuse ja tapsid selle 150 kaitsjat; nad sõna tõsises mõttes «puhastasid» neist indiaanlastest suure maa-ala. Suguharu tõmbus põhja poole, ent sattus aasta pärast irokeeside viha alla, kes neid omakorda hävitasid. Virginias aga algasid sündmused, mis ei lasknud Baconil võitudest rõõmu tunda.

Kuulnud Jamestownis alanud rahutustest, marssis ta linna oma rahvaväega, mis oli paisunud 8000-pealiseks. Berkeley ja teised kuninga võimukandjad olid sunnitud põgenema ja eemal jõude koondama. Lõhnas kodusõja järele. Kui Berkeley lõpuks Jamestowni peale marssis, süütasid Baconi poolehoidjad terve linna, mis maani maha põles. Veidi hiljem, enne otsustavat kokkupõrget, suri Bacon kollapalavikku ja Berkeleyl õnnestus võim koloonias oma kätte saada. Ta laskis Baconi poolehoidjad puua, ning sõitis Inglismaale tagasi. Tema järglane Henry Chicheley tegi lõpuks põhjapoolsete suguharudega rahulepingu.

1644. aastal sündis Londonis väljapaistva Briti admirali Penni perekonnas poeg, kellele pandi nimeks William. Nutika lapsena oli ta juba viieteistkümneaastasena küps, astumaks Oxfordi ülikooli, kust ta aga aasta pärast välja visati, kuna ta mingi kveekerist jutlustaja mõjul teisigi üliõpilasi ässitas anglikaani kirikust taganema. Jõukana veetis ta aega reisimisega Hollandis ja Prantsusmaal ning elas kuuldavasti ülilõbusat elu, kuni üks tuttav kveeker ta kindlalt vennaskonna tiiva alla tõi, kus talle kaine ja tagasihoidliku elu eelised niivõrd oskuslikult selgeks tehti, et ta otsustas isegi oma ülisuure päranduse ära kasutada teda äratanud vennaskonna huvides.

Ta huvitus väljarändamisest, nagu tollal riigikirikust taganejaile tavaline. Märkimisväärne oli aga William Penni sõprusvahekord pärast restauratsiooni troonile saanud Charles II venna, Yorgi hertsogi ja troonipärija Jamesiga, kes, olles ise katoliiklane, kinkis talle õiguse tuhandele ruutmiilile Uues Maailmas; tõsi küll, mingi admiralist isale tasumata jäänud võla katteks.

Penn ei olnud tavaline kolonisaator, kes kirve ja labidaga varustatud mehi odava tasu eest uude Eedenisse veaks. Enne tegelikku väljasõitu kavandas ta uue koloonia seadustiku ja tegi selle avalikuks, et endaga ainult mõttekaaslasi üle ookeani viia. Tolle mitte eriti valgustatud ajastu kohta olid Penni mõtted küllalt tähelepanuäratavad. Võib-olla tuli tal arvesse võtta ka naljamehest kuninga Jamesi kuiva märkust selle kohta, et maa antakse talle ainult tingimusel, kui ta indiaanlasi skalpeerima ei hakka.

Penni projekti kohaselt pidi tulevases koloonias kehtima usuvabadus. Surmanuhtlust pidi kohaldatama ainult mõrva ja riigireetmise eest, kohtud pidid saama mitte ainult juurdlus- ja süüdimõistmisorganeiks, vaid nõuandjaiks kõigis küsimustes. Kohtuprotsessil, mida peetakse indiaanlase üle, pidi kohus koosnema kuuest indiaanlasest ja kuuest valgest asunikust. Maad lubas Penn müüa 40 šillingi eest 100 aakrit, ja kui ta lõpuks oma ennekuulmatud tingimused oli avaldanud, hakkas talle avaldusi laekuma mitte ainult Inglismaalt, vaid ka teistest Euroopa maadest.

1681. aastal saatis Penn teele kolm laeva, mis Delaware'i jões peatusid. Ta ise saabus neljandal laeval koos lähemate sõpradega Essexist.

Kohalikud rootsi ja hollandi asukad tervitasid saabunuid küllaltki rõõmsalt ja järgmisel päeval demonstreeris Penn väikeses hollandi kirikus Yorgi hertsogi patenti, mis tegi ta nende maade valitsejaks. Uus koloonia nimetati Pennsylvaniaks, ent Marylandi valdaja lord Baltimore'iga ei õnnestunud tal kokkuleppele jõuda, kas Delaware'i koloonia jääb uue või vana koloonia koosseisu. 14. oktoobril 1682 viibis Penn nõupidamisel Šakamaksonis, vanas indiaanlaste nõupidamiskohas Delaware'i jõe kaldal[1]. Temaga tulid kohtuma maa pärisperemehed — lenni-lenaped, keda lord De la Ware'i järgi delavaarideks nimetati.

Indiaanlaste lihaselised kehad olid kaetud punase, sinise ja kollase maalinguga, nende skalbilokkides helklesid valgetelt saadud vask- ja hõbeehted läbisegi sulgedega. Üle seemisnahast vööpõllede rippusid laiad vampumhelmestest vööd. Indiaanlaste tõsise saatkonna eesotsas oli vana pealik Tamenend, kelle peaehte tähtsamaks osaks oli suur sarv.

Kõheldes vaatasid laiaäärelistes kaabudes ja pannaldega kingades kolonistid kord Penni, kord indiaanlasi ja tegid märgi, et Penn alustaks.

«Me kohtume,» ütles valgete tüse pealik, «hea tahte ja ustavuse laial teel. Kumbki pool ei pea saama enamkasu, vaid avameelsuse ja armastuse osaliseks. Mina ei hüüa teid lasteks, sest vanemad karistavad tihti lapsi liiga karmilt. Ka ei hüüa ma teid vendadeks, sest vennad on erinevad. Ma ei võrdle sõprust minu ja teie vahel ketiga, sest see roostetab vihmas või murrab selle

[1] Praegu Kensington, üks Philadelphia rajoone.

langev puu. Parem püüame tunda, nagu oleksime ühe inimese keha eraldi osad, sest me oleme kõik üks inimkond; me kõik oleme ühest lihast ja verest.»

Ilusas ja voolavas algonkini keeles jõudis kõne tõlkide kaudu tähelepanelikult kuulavate delavaarideni. Keegi ei naeratanud. Tamenend pidas samasuguse ilusa ja sõbraliku kõne, ning suure jalaka all, mis nõupidamiskohale varju andis, kirjutati alla pärgamendirullile, millega indiaanlased loobusid kolooniale vajalikust maa-alast. Yorgi hertsogist ja sellest, et ta maa suurelise enesestmõistetavusega Pennile oli kinkinud, teadsid nad samapalju kui kunagisest Hollandi—India Kompaniist. Penn maksis maa eest ausalt ja tegi saatkonnale rikkalikke kingitusi, mis tagas lepingu rikkumatuse kuuekümneks aastaks.

Schuylkilli ja Delaware'i jõe ühinemiskohale, mida indiaanlased nimetasid Vikokou, rajas Penn koloonia pealinna Philadelphia — «vennaliku armastuse linna». Linn planeeriti korrapäraste laiade tänavatega ja kahe aasta pärast seisis seal kuussada maja.

Sel ajal oli Penn ise Inglismaal, et hajutada kuuldusi, nagu tahaks ta jesuiitide abiga taastada roomakatoliku usku Inglise koloonias. Ühtlasi õnnestus tal saada kinnitus Delaware'i lahe läänekalda kuulumise kohta uue koloonia koosseisu. Tagasi õnnestus tal tulla alles 15 aastat hiljem, kui koloonias oli juba 20 000 elanikku. Paraku ei olnud tal seal midagi teha. Õilsate mõtetega alustatud koloonia oli käest ära ja ei erinenud milleski teistest. Inglismaa troonile saanud Hollandi asehaldur Oranje Wilhelm ehk William III oli koloonia allutanud New Yorgi kubernerile. Tänu kveekerite suhteliselt õiglasele indiaanipoliitikale jäi Pennsylvania kauaks sõdadest puutumatuks.

Samal ajal, kui hollandlased ja inglased rannikul maid jagasid ja indiaanlastega sõdisid, laiendasid prantslased tublisti karusnahakaubandust ning tundsid Põhja-Ameerika mandri tagamaade vastu kaugelt suuremat huvi. Lihtsad prantsuse kütid, kes meelsasti indiaanlannadega naitusid, olid andnud juba põlvkonna segaverelisi, keda nimetati naljatades *bois brulé*'deks — «kõrvetatud puudeks». Neil kahte või kolme keelt valdavail metsahulkureil oli lihtne kaugemate indiaanisuguharudega tutvuda ja kergetel kasetohust kanuudel tungisid nad veeteid pidi kõikide jõgede läteteni.

Juba 1634. aastal tutvus Cherbourg'ist pärit Jean Nicolet Michigani järve ääres elavate vinibeigodega. Seljas hiina damastist mantel kirjude lindude ja lilledega, vööl kaks tulelukuga püstolit, nägi ta küllalt fantastiline välja, et lihtsaid jahimehi enda isiku ebamaisuses veenduma panna. Vinibeigod näitasid talle Wisconsini jõge ja viisid ta Mitše-sepeni — «Suure veeni», mida ta ookeaniks pidas. Selle jõe lätted leidsid 25 aastat hiljem D'Esp-

rit ja Chouart, kes irokeeside eest põgenevate ottavadega nii kaugele sattusid. Seal kohtasid prantslased esmakordselt dakootasid ja panid neile oma reisikirjelduses nimeks *nadovessioux*, sest algonkini keeli rääkivad naabrid nimetasid neid *nado-ue-ssi-ueg* ehk «rästikud».

Siit tulenebki naljakas tõsiasi, et enamik indiaani suguharusid on meile tuntud kas sõimunimede kaudu, millega naabrid neid olid ristinud, või mingi muu tunnuse järgi, mis ikka pärineb naabritelt ja väga harva rahvalt endalt. Tutvuti ju võõra suguharuga juba tuttava suguharu kaudu. Algonkinid on paljusid võõrast keelt rääkivaid suguharusid «rästikuteks» nimetanud. «Rästikud» on notoueid ja irokeesid. Lõunapoolsed algonkinid nimetasid neid minkva või mingo, mis tähendab reetureid. Pekvotid olid «hävitajad või lõhkujad» oma suguvendadelegi, vampanoegid aga lihtsalt «idapoolne rahvas».

«Suurel veel» — Mississippil — on aegade jooksul olnud ka palju nimesid. Hispaanlastele oli ta mitte ainult Rio del Espíritu Santo, vaid ka Rio Palisada ja Rio de la Enlata. Alamjooksul elavatele indiaanlastele oli ta Mico — «valitseja», Okimo-mitto — «suur veetee» ja Tšukagua — «suur vesi». Praeguse nime sai ta siiski rahvastelt, kes elasid ta lätete ümbruses.

Suure jõe legend meelitas ka prantsuse võime. 1666. aastal tuli Kanadasse René Robert Cavelier, *sieur* de La Salle, kes kohtus Louis Jolliet'ga — mehega, kes 1669. aastal avastas Erie järve. Kuulnud kontinendi tohutu suurtest tagamaadest, tuli La Salle mõttele luua Mississippi orus suur koloniaalriik ja ta sõitis tagasi Prantsusmaale, et selleks kuninglikku patenti taotleda. Nii uhke väljavaade pidi auahnele Louis XIV-le meeldima. Veel rohkem meeldis see kuninga kõige tähtsamale, vaikivale «mustale ministrile» Colbert'ile, kelle kinnisideeks oli Prantsuse koloniaalimpeeriumi rajamine. La Salle sai mitte ainult patendi, vaid ka monopoli karusnahkadega kauplemisele, mis küll ei meeldinud Kanada kubernerile Frontenacile.

La Salle käis 1679. aastal Champlaini poolt kirjeldatud Niagara joal, Huronil ja Michiganil. «Ma olin surmani jahmunud seda juga nähes...» kirjutas ta oma lähedastele. Püüdes Prantsuse valdusi maksku mis maksab laiendada, ehitas ta Michiganile Crèvecoeuri fordi, mille irokeesid varsti põletasid. Pettunult sõbralike illinoide juurde rännanud, nägi ta põletatud külasid ja laipu söövaid hunte. Ka sinna olid irokeeside sõjaretked ulatunud. See rahvas näis vihkavat kõiki, kes prantslastega hästi läbi said või huroone varjasid. Veetnud talve maiaamide suguharus, kes elasid tollal Indianas ja praeguse Chicago aladel, läks ta 23 prantslase ja salga ustavate maiaamidega Missouri ja Ohio jõgede suudmeteni ja siis arkansade maale, kus Jolliet ja Marquette kunagi olid käinud. Edasiliikumine oli suhteliselt kerge ja peagi võtsid neid vastu taensad, kelle linn oli savitellistest ning kelle

pealiku majas põles igavene tuli. Läbi natšede, koroade ja teiste suguharude maa jõudis La Salle aprillis 1682 Mississippi deltasse ja nimetas kogu läbitud maa Kaljumägedest, millest tal oli kuulduste kaudu nõrgalt aimu, kuni Alleghanydeni kuninga auks Louisianaks.

Vaevaga ülemjooksule tagasi jõudnud, ehitas ta Illinoisi jõe suudmele St. Louis' fordi, mis jäi kauaks ajaks ümbruse suguharudele — illinoidele, maiaamidele, šoniidele ja vinibeigodele usaldatavaks kaubapunktiks ja hiljem varjupaigaks irokeeside eest.

Kanadasse naasnud, leidis ta siin eest hulga vaenlasi, kes tema impeeriumi loomise plaane ei toetanud. La Salle, kelle energial ei olnud piire, sõitis jälle Prantsusmaale ja rääkis oma plaanidest isiklikult kuningaga. Talle anti neli laeva hulga sõdurite ja kolonistidega, kes Mississippi suudmealal toetuspunkti pidid looma. Laevastiku kapten Beaujeu oli tõre ja rumal, ning tema süü läbi sattus üks laevadest hispaanlaste kätte. La Salle'i vaevas merel mingi tõbi, ja kui lõpuks Texase kaldaid nähti, ei osanud neist keegi Mississippi suuet leida. Päris ranniku ääres läks põhja veel üks laevadest.

Tigestunud Beaujeu laadis kolonistid ja sõdurid tundmatus kohas kaldale ja sõitis tagasi Prantsusmaale, viies endaga kõik püssirohu, kuulid ning kahurid, mis olid määratud ehitatavale fordile. Alles hiljem selgus, et nad olid Matagorda lahe rannikul; umbes 600 kilomeetrit Mississippist läänes. La Salle'il kulus kaks aastat Mississippi suudme otsimiseks. Ta oli meeleheitel. Väikese saatjaskonnaga sumpasid nad soodes, käisid päevade kaupa mööda rannikut ja nägid vaeva väikeste jõgede soiste suudmete ületamisega. Osa mehi uppus, osa suri maohammustustesse ja osa tapsid indiaanlaste nooled. Indiaanlased olid ilmunud hispaanlaste käsul, et võõraid rannikult eemale peletada. Ootav kolonistide grupp Matagordas oli samuti kokku sulanud. Säilinud 45 hinge püüdsid end kuidagi elatada.

La Salle tegi viimase meeleheitliku katse leida suurt jõge rännakul üle preeriate. Tema arvestuse kohaselt oleks ta pidanud vähemalt Kanadani jõudma, kust oleks võimalik abi paluda.

7. jaanuaril 1687. aastal läks ta Matagordast kirde suunas, kaasas käputäis mehi, kes valisid raske retke lootuses kiiremini Kanadasse pääseda ja sealt edasi koju sõita. Kõigil oli Ameerikast villand. Mahajääjad, kes neid lehvitades teele saatsid, nägid neid viimast korda.

Tee läks tuhandeid miile läbi alade, kus valgeist olid säilinud ebamäärased legendid. Ühed suguharud olid läinud, teised tulnud ning pidevalt kohtuti indiaanlastega, kes saabusid ratsa, istudes kindlalt oma sadulata hobustel, nagu oleksid nad sinna külge kasvanud.

Hispaania pikknugade poolt toodud «suured koerad» olid punanahkade ellu toonud olulisi muudatusi. Hobuste kasutuselevõt-

mine oli teinud nad liikuvaks ja piisonite küttimine oli nüüd hõlbus. Uus kultuur oli alles tekkimas. Need indiaanlased olid tavaliselt sõbralikud või vähemalt ükskõiksed ja La Salle'il ei tekkinud kokkupõrkeid, mis ta väikesele grupile oleksid saatuslikuks osutunud. Millegipärast ei püüdnud nad hobuseid osta, vaid liikusid jalgsi edasi. Jõed ületati roost parvedel.

Ühel jahiretkel tapeti teadmata põhjusel La Salle'i onupoeg ning kaks teda saatvat sõdurit. Tapjateks olid nende oma kaaslased, ilmselt kuritegelike kalduvustega tüübid. Võib-olla tahtsid nad röövida raha ja rõivad, et paremas varustuses ja hästi relvastatuna kiiremini edasi liikuda ja leida võimalus laevale pääsemiseks. Oli ju Prantsusmaa enamikule kättesaamatuks unistuseks muutunud. Võib-olla tekkis tulevahetus mingi tüli tagajärjel, aga see ei jäänud nende viimaseks mõrvaks. La Salle läks kadunud jahilisi otsima, ning oletatavast karistusest pääsemiseks lasti ta selja tagant maha. Mõrvarid röövisid ta rõivad ning jätsid surnukeha preeriasse raisakullide nokkida.

La Salle'i vend Jean Cavelier, kes kuriteo avastas, tundis end nii ebakindlalt, et põgenes ülejäänud kaaslastega sündmuskohalt. Veel mitmeid päevi kardeti mõrvarite jälitamist ja liiguti võimalikult kiiresti läände. Kuskil Mississippi läheduses sattus salk palkonnile ja suurele ristile, mis onni kõrval kõrgus. Onnist leiti misjonärid Couture ja Lounay, kes olid tulnud St. Louis' fordist ning teadsid rääkida, et juba eelmisel aastal oli fordi ülem Tonty La Salle'i otsinud. Väsinud mehed aidati Kanadasse, kust nad peagi Prantsusmaale sõitsid. Preeriasse kadunud mõrvareid aga ei leitudki.

Kuningas Louis, kuulanud ära La Salle'i hukkumisloo, ei liigutanud Matagordasse jäänute abistamiseks sõrmegi. Hispaanlased avastasid vähesed järelejäänud ja lasksid nad indiaanlastel tappa.

Ajapikku hakkas Prantsusmaa siiski Louisianat asustama. 1699. aastal rajati Mississippi suudmesse esimene Prantsuse asula Rosalia, millele 19 aastat hiljem järgnes Nouvel Orléans ja terve 60 fordist koosnev ahel piki Mississippit. La Salle'i unistus täituski — Prantsuse impeerium ulatus Labradorist Mehhiko laheni.

Aastaid pärast Philipi tapmist jätkusid indiaanisõjad New Hampshire's. Põhjusi selleks oli.

Ühel päeval vaidlesid inglise madrused, kas indiaanlased õpivad ujuma või ujuvad sündimisest saadik nagu koerad. Et asjasse selgust tuua, lükati jõel ümber paat, milles sõitis kohaliku pealiku naine väikese imikuga. Hirmunud ema haaras lapse ja ujus kaldale, aga laps oli saanud šoki ja surnud.

Tekkinud rahutused sundisid asunikke järjekordselt relvi haarama. Kennebeckis kästi indiaanlastel kõik püssid ära anda, mis omakorda õli tulle valas. Pealegi elas kohalike suguharude seas

põgenenud sõjamehi ja naisi, kes pärinesid purustatud vampanoegide suguharust. Indiaanirahutuste mahasurumise võttis enda peale major Waldron, kes alustas tegevust nii kasuliku operatsiooniga, et ta võistlejad pidid kadedusest lõhkema. Esinedes valge rahulipu all, õnnestus tal kerge vaevaga vangistada 200 pahaaimamatut ja relvitut indiaanlast, kes hea raha eest orjadeks müüdi. Oli üldiselt teada, et indiaanlastest häid orje ei saa. Nad muutusid raskemeelseks ja tavaliselt surid kiiresti. Neegrid olid palju vastupidavamad, aga ka kallimad. Sellepärast tasus indiaanlasigi osta, neid ju siis veel jätkus.

Uusi põletamisi ja tapmisi omistati penobskoti suguharule, kes elas praeguse Maine'i osariigi aladel. Neid indiaanlasi, kes seni olid rahulikult valgetest eemal elanud, ajas nüüd taga kapten Hawthorne. 160-mehelise väekoondise eesotsas sattus ta iga päev indiaanlaste kannule, aga nood libisesid tal osavalt peost.

1676. aasta kevadel tuli üks indiaanlaste pealik Portsmouthi rahulepingut sõlmima. Ta saadeti Bostonisse, kus leping alla kirjutati. Selles oli ette nähtud ka vangide vahetamine. Pealik viis lepingu ka penobskoti suguharu pealikule, kes sellele samuti alla kirjutas. Penobskot tahtis tõsiselt rahu. Salapärane pealik aga kadus koos lepinguga ja oli selge, et kogu lepingusõlmimise lavastus mõeldi indiaanlaste poolt välja selleks, et aega võita. Siiani tundmatu pealik käis mööda suguharusid ja ässitas neid hoopis sõjale. Sellest saadi peagi teada.

Portsmouthi rahvas oli nii hirmul, et palus ametivõimude vahelesegamist. Jälle saadeti major Waldron korda looma. Tugeva inglise sõduriväega liikus kaasas natiki indiaanlaste salk, kes oli inglastele truudusevande andnud. Väikesed kokkupõrked indiaanisalkadega jätkusid pidevalt, ent Waldronil ei õnnestunud mingit otsustavat lahingut anda. Näis, et indiaanlased on loobunud koondatud vastupanust — nende külad olid tühjad ja sõjavägi väsis asjatust tagaajamisest. Parajasti siis, kui nad marssisid sisemaal, sõitsid indiaanlased öösel kergetes kanuudes reidil seisvate laevade juurde, ronisid pardale, tapsid valvurid ja meeskonna, hävitasid lasti ja põletasid laevad. Asunike hütid lõõmasid samas rannikul.

Massachusettsi ülemkohus saatis agendid mohookide juurde ja palus nende vahelesegamist. Olid ju mohookid rannikuindiaanlaste vanad vaenlased. Mohookid asusidki sõjateele, aga andsid esimese hoobi eksikombel Waldroniga koos tegutsevate indiaanlaste ja majori enese pihta. Pärast lahingut ja sellele järgnenud arvete klaarimist läksid mohookid tagasi ning jätsid valged toetuseta.

Hulk vange, keda Waldron oli müümiseks Bostonisse saatnud, põgenesid ja tulid tagasi metsadesse, et rääkida, milline saatus ülejäänuid ootab. Neil õnnestus sõdijate arvu veelgi suurendada.

Ühel suveõhtul tulid Doveri linnakesse mõned skvood ja palusid öömaja. Kuna keegi ei osanud naisi kahtlustada, lubati nad ööbima palisaadiga piiratud palkhoonesse, kus peatus ka major

Waldron. Öösel avasid skvood vaikselt värava ja lasksid sisse indiaanlaste luuresalga, kelle eesmärgiks oli Waldroni tabamine. Peagi leiti tuba, kus ta magas. Waldron hüppas jalule, ent hilja. Ta püüdis end mõõgaga kaitsta, aga vihased indiaanlased said temast tomahookidega kiiresti jagu. Nad kadusid varjudena niisama äkki, kui olid ilmunud, jättes maha 25 surnut ja lõõmavad hooned.

Peagi selgus, et sõja tõeliseks põhjustajaks olid prantslased, kel penobskoti ja abnaki suguharudega oli õnnestunud kokku leppida. Et hingetõmbeaega saada, pidid inglased rahu sõlmima mitte indiaanlaste, vaid prantslastega. Seda tehti, aga mitte kauaks. Edasiste indiaanisõdade põhjuseks said kahe suurriigi huvid.

Indiaanlased, piibel ja püssid

1700 — Euroopas algab Põhjasõda. Peeter I saab Narva all lüüa.
1701 — Algab Hispaania pärilussõda. Louis XIV liidus jõuetu Hispaaniaga, kelle laevastikust on järel vaid 15 fregatti, sõdib 13 aastat «Suure koalitsiooni» vastu. Sõja lõpul on Prantsusmaa kokkuvarisemise äärel ja Inglismaa saab endale Newfoundlandi, Akaadia (Nova Scotia) ja juurdepääsuteed Prantsuse Kanadale.
1709 — 27. juunil toimub Poltaava lahing. Rootsi armee saab lüüa ja jõudude vahekord Euroopas muutub.
1710 — Peeter I väed vallutavad Pärnu ja Tallinna.
1728 — Vitus Bering purjetab läbi Aasiat Põhja-Ameerikast eraldava väina, mis nüüd kannab tema nime.
1734 — Voltaire kirjutab oma «Filosoofilised kirjad Inglismaalt».
1739 — Anton Thor Helle tõlgib eesti keelde piibli.
1740 — Esimene suurem neegerorjade ülestõus Lõuna-Carolinas.

«Kes andis teile kõik need maad, kus te nüüd elate? Mis õigusega te neid anastate? Varem kuulusid need kõik algonkinitele. Ausalt, mu kallis vend, mul on sinust hinge põhjani kahju. Kuula mu nõuannet ja hakka hurooniks, sest ma näen selgelt kohutavat vahet sinu ja minu seisukorra vahel. Mina olen enese ja oma seisukorra peremees. Ma olen omaenda keha peremees. Ma valitsen enese üle täielikult; ma teen, mida tahan; ma olen oma rahva hulgas esimene ja viimane; ma ei karda kedagi ja sõltun ainult Suurest Vaimust, samal ajal kui sinu keha nagu su hingki on seatud sõltuvusse sinu Suurest Kaptenist. Sinu viitsekuningas käsutab sind; sul ei ole vabadust teha, mida sa sooviksid; sa kardad röövleid, valetunnistajaid, mõrvareid ja nii edasi. Sa sõltud lõpmata paljudest isikutest, keda nende koht on sinust kõrgemale tõstnud. On see tõsi või mitte?»

Huroonide pealik Kondiaronk parun de Lahontanile.

«Vend, kuula edasi. Sa ütled, et sind on saadetud meid õpetama, kuidas olla Suurele Vaimule meelepärane; ja et kui me ei pea kinni usust, mida teie, valged, meile õpetate, peame me õnne-

tud olema. Sa ütled, et sul on õigus ja meie oleme kadunud. Kuidas võiksime teada, et see nii on? Meie arusaamise järgi on sinu usk raamatusse kirjutatud. Kui see on mõeldud niihästi meile kui teile, miks siis Suur Vaim pole andnud meile — ja mitte ainult meile, vaid ka meie esiisadele — teadmisi sellest raamatust koos võimalusega seda mõista? Meie teame ainult seda, mida sa meile seletad. Kuidas võiksimegi teada, millal sind uskuda, kui meid valged nii tihti petavad?

Vend, sa ütled, et on olemas ainult üks viis Suure Vaimu teenimiseks. Kui on olemas ainult üks usk, miks siis teie, valged inimesed, selles usus üksmeelsed ei ole? Miks te kõik ühe usuga ei lepi, kui te oskate raamatut lugeda?

Vend, meile öeldi, et sa oled siin lähedal valgete eest palvetanud. Need inimesed on meie naabrid. Me tunneme neid. Me ootame veidi ja vaatame, mis sinu palvetest kasu on. Kui me näeme, et see teeb neile head, teeb nad ausaks ja nad ei püüa indiaanlasi petta, alles siis mõtleme sinu sõnade üle järele.»

Senekade pealik ja irokeeside kõnemees
Sa-go-je-vata ehk Punakuub evangeeliumiusu misjonärile Cramile.

Varasem ajalookirjandus, eriti möödunud sajandil ilmunud indiaanisõdu käsitlevad teosed kubisevad veristest kuritegudest, mida indiaanlased esimeste asunike kallal toime on pannud. Arusaadavail põhjustel minnakse mööda veel verisematest faktidest, mis sisaldavad arveteõiendamisi sõnakuulmatute suguharudega. Stereotüüpne lugu vaesest jumalakartlikust farmerist, kes ürgmetsade keskele rajatud põllulapil adra taga tapetakse ja kelle naine ning lapsed tomahookidega hakitult väikesesse armsasse kodusse sisse põlevad, on tüüpiline motiiv ühiskondlikku arvamust kujundavas ilu- ja ajakirjanduses. Selliste vastutustundetute kirjameeste lugulaulud mõjutasid juba varakult ameerika kujuneva rahvuse suhtumist punastesse vendadesse. Ei ole raske mõista, et üksik asunik või väike kogukond ei saanud elama asuda absoluutsesse romantilise loodusega vaakumisse, millesse seletamatul põhjusel tungisid verejanulised punanahad. Ei olnud ükski farmer nii rumal, et oleks oma üksiku kodu loonud metsikute pärismaalaste sõjatandrile.

Esimesed asunikud said oma maa indiaanlastelt kõige rahulikumal viisil kas ostu või tihti kinke teel ja elasid naabritega rahus niikaua, kuni nende verejanulised valged vennad lähemal või kaugemal maa põlisomanikud meeleheitele olid viinud.

Naiste ja laste tapmise õppisid indiaanlased ajapikku just valgetelt. Tasub vaid lugeda Euroopa sõdade pikka ajalugu, et mõista, kuivõrd veriselt pidasid sõdu meie kristlikud esivanemad. Sattunud uuele mandrile, õiendasid valged sõdurid indiaanlastega arveid väga julmalt — oli ju tegemist paganatega, peaaegu

loomadega. Puhkenud sõdades kutsus julmus esile julmuse, ning tekkinud ahelreaktsioon ei saanudki enne lõppeda, kuni üks pooltest — loomulikult indiaanlased — lõplikult hävitati või maha suruti.

Indiaanlased sõdisid omavahel ka enne valgete tulekut. Tavaliselt olid nende sõjad lühikesed röövretked ja haruharva mõeldud maade anastamiseks või teiste hõimude hävitamiseks. Teatud kultuuritaseme juures võtsid sõjad kultusliku iseloomu, nagu see on tüüpiline mandri idaosa lõunapoolsetele suguharudele. Mõneti sarnane suhtumine sõjasse oli ka irokeesidel, kes esinesid põhjas sissetungijate osas ja lõunast pärit kombeid ka põhjapoolsetele algonkinitele tutvustasid.

Irokeesid olid südamlikud ja ausad, nende rituaalid ja laulud olid poeetilised, aga just nemad olid need, kes hoolitsesid selle eest, et eurooplaste kujutluses tekiks vange piinava punanaha õudustäratav kuju.

Sõjavange, nende hulgas naisi ja lapsi, aeti küladesse loomakarjana. Lapsed tavaliselt adopteeriti ilma pikema jututa ja nad said endale head kasuvanemad. Paljudel juhtudel jäid nad ema juurde, kelle seisund sarnanes edaspidi teenija (või, kasutades kodumaist terminit — sauniku) omaga. Vanad mehed jäid samuti sulastena tööd tegema, mis oli küllalt alandav — indiaanlaste juures tegid põllutöid eranditult naised. Noored mehed seati ritta ja suguharu matroonid otsustasid, kes neist peavad surema ja kes adopteeritakse. Oli tavaline, et sõjas mehe või poja kaotanud naisele valis vanaema uue, hiljutise vaenlase, kes võis kergesti olla kadunud perekonnaliikme tapja. Vaenlase sõjamees võeti suguharu liikmeks tingimusteta ja temast sai hea irokees. Leidus neidki, kes sellest aust vabatahtlikult loobusid. See oli eriti uhke. Need vähesed julged jagasid surmale valitute saatust. Tegelikult pidi sõjamees sellega alati arvestama, et ta piinasambasse võib sattuda.

Piinamine oli ohver Aireskoile — sõja- ja jahivaimule ning võib-olla ka päikesele. See rituaal oli jälle omane teatavatele kontinendi kaguosa indiaanlastele ja ka selles võib näha hägusat järelkaja Mehhiko massilistele ohverdamistele. Tagusid ju irokeesidki uue aasta saabumisel, jaanuari lõpul või veebruari alul, puruks oma potid ning süütasid uued tuled — täpselt nagu seda tegid tolteegid ja asteegid.

Ohver, kui tal oli piisavalt enesest lugupidamist, pidi vastu pidama ligi 24 tundi, kui ta ei tahtnud end häbistada. Kõigepealt anti talle hästi süüa, et ta vastu peaks. Pidusöögist võtsid osa tema vangistajad ja tal lasti laulda ning tantsida ja igati näidata, kui vähe ta surma kardab.

Irokeeside ja huroonide vahelise sõja ajal toodi huroonide juurde irokeesist vang, kelle käed olid raskelt vigastatud. Pärast pidusööki pöördus tema poole pealik, kelle perekonda ta oleks adopteeritud, ja ütles tõelise kurbusega, et nii vigaste kätega

meest ei saa ta oma pojaks teha. «Kogu siis julgust,» ütles ta, «ja valmistu surema täna öösel nagu vapper mees kunagi...» Vangi haavade eest hoolitseti õrnalt ja loo kirjeldaja arvates tundsid paljud huroonid talle kaasa ja oleksid meeleldi leidnud võimaluse tema ellujätmiseks. See ei takistanud neid teda tulega piinamast. Protseduur kestis kaksteist tundi. Piinajad rääkisid ohvriga sõbralikul toonil, lasksid tal vahepeal puhata ja hinge tõmmata. Neil vaheaegadel jutustas irokees rahulikult huroonidest, kes olid tema suguharusse vastu võetud. Ühel piinamise vaheajal ta laulis. Kui ta lõpuks suri, lõigati ta pisikesteks tükkideks, mis jagati söömiseks.

Seda ei tehtud muidugi gurmaanlikust huvist inimliha vastu, vaid selleks, et saada endale osake vastase vaprusest.

Piinamise õppisid irokeesidelt ka algonkini rahvad, aga piinasid nad tavaliselt irokeese. Mitte kättemaksuks, vaid lihtsalt selleks, et lasta vastasel auväärselt ja tema südamele armsa kombe kohaselt surra. Otsatud lood vapratest valgetest meestest piinasambas on enamikus fiktsioon. Võib arvata, kui vähe valgetest lugu peeti ja vaevalt neile see au osaks sai. Erandid ei ole välistatud, seda võidi teha lihtsalt irvitamiseks. Põhja ja Lääne suguharudel sellist kommet ei olnud.

Algselt oli maagiline tähendus ka skalpeerimisel, sest paljude maailma rahvaste arusaamade kohaselt peitub inimese jõud tema juustes. Nagu põhjalikud uurimused näitavad, oli skalpeerimine tuntud ainult mõnedele idaranniku hõimudele. Selle õppisid selgeks hispaanlased ja tutvustasid uut kommet kõigile Hispaania valdustes elavaile suguharudele, eriti neile, kellega lahkarvamisi tekkis. Idarannikul hoolitsesid selle kombe leviku eest prantsuse ja inglise kolonistid, kes sõbralikele suguharudele rauast skalbinuge jagasid ja nn. skalbipreemia kehtestasid. Esimese taolise andsid välja küll hollandlased, kelle kursi kohaselt skalp maksis 5 guldenit ehk 20 meetrit niidile aetud vampumhelmeid. Isegi leebe iseloomuga Pennsylvania kveekerid maksid 1756. aastal riigikassasse 60 000 naela skalbipreemiate jagamiseks; täpsemaid andmeid on Marxil, kes oma «Kapitalis» häbimärgistab inglaste skalbipoliitikat: «Protestantismi kained virtuoosid, Uus-Inglismaa puritaanid, määrasid oma *Assembly* (esinduskogu) otsusega 1703. aastal 40 naelsterlingi suuruse preemia iga indiaani skalbi ja püütud punanaha eest; 1720. aastal 100 naelsterlingit iga skalbi eest, 1744. aastal, pärast seda, kui Massachusetts-Bay oli kuulutanud ühe suguharu mässajaks, määrati järgmised hinnad: üle 12 aasta vanuse mehe skalp 100 naelsterlingit uues vääringus, meesvang 105 naelsterlingit, naisvang ja lapsed 35 naelsterlingit, naiste ja laste skalbid 50 naelsterlingit! Mõnikümmend aastat hiljem maksis koloniaalsüsteem kätte nende vagade rändajate isade (*pilgrim fathers*) vahepeal mässama hakanud järglastele. Inglismaa käsul ja raha eest tomahoogiti nüüd neid. Briti parlament kuulu-

tas, et verekoerad ja skalpeerimine on vahendid, mille jumal ja loodus on tema kätte andnud.»[1]

Viimane preemia skalbi eest maksti välja Indiana territooriumil veel 1814. aastal. Selleks ajaks oli skalpeerimine laialt levinud, skalp kaotanud igasuguse maagilise sisu ja muutunud sõjatrofeeks, mida koguti, nagu filatelist kogub marke.

Eks olnud valgetel kolonistidelgi oma tõekspidamisi. Kui 1692. aastal Massachusettsi kuberneriks määrati sir William Phips, kes oli rikastunud Hispaania uppunud kullalaevade tühjendamisega indiaanlastest sukeldujate abil, võttis puritaanide vaimse isa, vaga reverend Cotton Matheri poolt õhutatud koloonia nõidadest puhastamise kampaania tõsise hoo. Tubli Phips oli veendunud, et mõnedel vanadel daamidel on kombeks öösiti luua seljas sõita ja peagi tõestas ta üldsusele, kuivõrd tõsist tööd teeb saatan isegi nii usklikus ühiskonnas, nagu seda olid Inglise kolooniad.

Kellegi John Goodwini väike tütar süüdistas iirlasest pesunaist varguses ja sai pesunaise ema käest nii pragada, et tal tekkisid hüsteerilised krambid. Hüsteeria kandus üle ka tüdrukukese õdedele-vendadele. Vana ema Clover, nagu naist hüüti, kutsuti Cotton Matheri juurde ülekuulamisele ning samas leiti paar tunnistajat, kes olevat teda kuulnud korstna kaudu majja tulemas. Vana naise kodust leiti kujukesi, mis võisid olla küll seoses tema katoliku usuga, kuid nüüd tunnistati nõiduse instrumentideks. Ema Clover mõisteti nõiaks ja poodi.

Lapsed paranesid, aga Cotton Mather kasutas iga võimalust, et puhuda kirgi lõkkele. Ta suutis oma jutluste ja proklamatsioonidega sellise nõiahüsteeria tekitada, et koloonia elanikkond peale nõidade midagi muud ei näinudki. Kogu maal algas nõiajaht. Salemi külas elav jutlustaja Parris, kel oli indiaanlasest ori John ja tema neegri-indiaani segaverd naine Tituba, avastas, et nimetatud segavereline õpetab tema tütrele ja naabritüdrukutele trikikesi, mida siis ja praegugi mustkunstiks nimetatakse. Tüdrukud, kes olid kuulnud räägitavat Goodwini tütrest ja tema haiguse sümptoomidest, hakkasid hüsteerikut jäljendama. Kas naljapärast või tõsiselt tekkis neilgi hüsteeria tundemärke ning isa kutsus kohale arsti. Tõsine tohter uuris lapsi ning langetas saalomonliku otsuse — lapsed on nõiutud.

Järgmine küsimus oli keerulisem: kes on nõid? Vaga isa Parris tundis väga ebakristlikku soovi õiendada arveid vana vaenlasega ja ta käskis lastel nimetada koguduse musta lamba, Sarah Goodi nime. Vaene naine võeti kinni ja poodi kiiresti. Varsti järgnes talle 80-aastane sõnakehv vanamees, kelle jonnakas vaikimine kohtus tõi talle kaela ebatavalise surmanuhtluse lämmatamise läbi.

Kuberner Phipsil oli nüüd põhjus erikohtu loomiseks ja ta raiskas palju aega protsessidel istumiseks. Tõsi küll, esialgu ei

[1] K. Marx, «Kapital» I kd., lk. 654.

kasutanud see pragmaatiline kohus nõidade piinamist, aga ta töötas inkvisitsioonist kaugelt kiiremini. Kurjategijaks kuulutasid Phips ja Mather ka need, kes nõidusesse ei uskunud.

Peagi tõmmati võlla noor Rebecca Nourse, mitme lapse ema. Tema peale lihtsalt kaevati. Massipsühhoosi õhkkonnas ei julgenud keegi süüdistatute kasuks sõna öelda. Võllasse läks konstaabel, kes ei tahtnud haleda südame tõttu paari nõida areteerida, ja lõpuks vaga isa Parrise eelkäija reverend Stephen Burrows, kelle peale Parris viha kandis. Suur, tugev ja südamlik perekonnaisa pidas enne poomist kõne ja luges issameiet nii haledalt, et mõned mehed teda vabastada kavatsesid. Cotton Mather, ratsa hobuse seljas, tuletas rahvahulgale meelde, et kurat võib vahel ka helendava inglina esineda. Jumalasulane poodi nagu tavaline võllaroog.

«Seal ripub kaheksa põrgu tuleharki!» karjus Salemi hingekarjane võllamäest mööda sõites, ning osutas näpuga rippuvatele poodutele. Kogu 1692. aasta suve ja sügise jooksul kestsid protsessid. 19 inimest oli poodud; 55 inimest olid piinatud või sunnitud ülestunnistusi andma, 150 inimest ootas vanglas kohut. Suur hulk kainema mõtlemisega mehi oli põgenenud.

Hullumeelsus kestis nii kaua, kuni kohtupinki sattus Phipsi naine ja süüdistusi laekus ka Cotton Matheri sugulaste kohta.

Võikad kohtunikud publitseerisid vaga ja alandliku patukahetsuskirja, sest avalikkuse protest kasvas nii võimsaks, et valitsus määras ametisse erakorralise tribunali, mis vabastas kõik süüdistatud. Salemi isehakanud kohtunikke vastutusele ei võetud, sest nad olid tegutsenud tões ja vaimus jumala nimel.

Mustamantlimehed külvasid hukatust ka indiaanlaste seas. Katoliiklike maadega võrreldes oli reformatsioon kiriku riigist lahutanud. Kirik jutlustas moraali seal, kus riik ebamoraalseid tegusid tegi; aga võideldes oma majandusliku heaolu eest, julgustas ta tihti riiki ebamoraalseid tegusid tegema. Algusest peale on misjonärid harva oma vagade taotluste ja kasusaamise vahel vahet teinud. Kõigepealt ehitasid nad palvemajad, kirikumõisad, laod ja muud vajalikud religioossed monumendid. Nad tulid palvetama ja jäid valitsema. Üks indiaanlane on öelnud, et kui misjonärid tulid, oli neil ainult piibel ja indiaanlastel ainult maa. Pärast oli indiaanlastel ainult piibel ja misjonäridel maa.

Ristiusk mõjus indiaanlastele demoraliseerivalt ja rikkus suguharudesisese ühtekuuluvustunde. Vähesed suguharud, keda siis tervenisti õnnestus ristiusku pöörata, ei võtnud enam osa vabadusvõitlusest, integreerusid või hävitati reeturluse eest oma suguvendade poolt. Indiaanlaste religioon oli individuaalne. Neil ei olnud doktriine ega ususallivuse probleeme. Misjonärid pidasid indiaani nõidu saatana sigitisteks; ometi ravisid need nõiad inimesi. Jutlustajad sundisid indiaanlasi võõraid ideid — uut ja vana testamenti, katekismust ning kümmet käsku — õppima ja asendasid arusaadava, elava religiooni arusaamatuga.

Eriti väljapaistev oli prantsuse jesuiitide tegevus. Jesuiidid, kes olid pihitooli kaudu selle maailma vägevate nõuandjaiks ja valvajaiks, olid väljas mitte ainult oma ordu, vaid kogu katoliku kiriku võimu ja katoliiklike suurriikide poliitika nimel.

«Me oleme kalamehed jumala järvel,» ütlesid nad ise. «Ja me püüame kalu jumala võrkudesse...» Jesuiidid ei piinanud indiaanlasi järjekindla piibliõpetamisega ja keeruliste dogmadega, nagu seda tegid protestandid, vaid olid nõus võrdlemisi pealiskaudse ristimise ja patukahetsusega. 18. sajandi keskel allus Ameerika kolooniates 2260 jesuiidile 717 000 indiaanlast. Mississippi orgu tunginud jesuiidi misjonärid õhutasid avalikult indiaanlasi inglaste vastu. Neile õpetati, et Neitsi Maarja on prantslanna; et Jeesus Kristuse tapsid inglased ning igaüks, kes tahab ära teenida nende armu, peab Kristuse vere eest kätte maksma.

Ei maksa arvata, et iga jumalasõna jutlustav misjonär tingimata indiaanlastele halba soovis; ent oma pimedas headuses tegid kuhjaga kurja kõige suuremad filantroobid, nende hulgas ka apostelliku agarusega rahu, armastust ja indiaanlaste jaoks silmakirjalikku vooruslikkust jutlustavad moraavia vennad ehk hernhuutlased, kes põgenesid tagakiusamise eest Saksimaalt ning Böömi- ja Määrimaalt Ameerikasse. Nende tegevust juhtis algul vennaskonna looja, Liivimaalgi jutlustanud krahv Zinzendorf, kes koos tütrega indiaanlaste juures külast-külasse rändas, päid segi ajas ja suguharude loomuliku võitlusvaimu kustutas.

Nõidadepoojast kuberner Phips oli loomulikult ka usin indiaanlaste vastu võitleja. 450 mehega käis ta mööda Maine'i osariiki, tappis indiaanlasi ja ehitas suurt forti. Kaebused tema üliagaruse kohta püha ristiusu kaitsmisel jõudsid aga kuningakotta ning ta kutsuti Inglismaale kohtu ette. Inglismaal ta surigi.

Järgmisel kolmel aastal võitles Massachusettsi indiaanlastega Cotton Matheri südamesõber Stoughton. Prantslaste poolt sõjale õhutatud indiaanlased ei jätnud kolooniat hetkekski rahule ja provints oli kurvas olukorras — farmid olid varemeis, kaubandus soikunud ja rahvas suurematesse asulatesse kogunenud.

1702. aastal troonile saanud James II tütar Anne määras kolooniа kuberneriks teise Cotton Matheri sõbra Dudley. Sõda Inglismaa ja Prantsusmaa vahel käis ning indiaanlaste retked üha sagenesid. Prantslased olid kolooniast põhja poole taganenud algonkini suguharudega sõbralikus vahekorras ja indiaanlased said sõdimise eest head tasu.

1704. aastal tulid indiaanlased ja prantslased Connecticuti orgu, Deerfieldi asula alla ja inglased olid kohutavalt ehmunud. Oli see ju küllalt kaugel kahe riigi vahelisest, ametlikult kehtestamata piirist. Retke juht ja organisaator De Rouville laskis tappa 50 inimest ja viis sada elanikku Kanadasse vangi. Mõned kuud hiljem juhtus sama lugu Lancasteriga.

Kuberner Dudley ratsutas Maine'i ja laskis kohalike suguharude pealikud nõupidamisele kutsuda. Kokkurutanud pealikud

andsid mõista, et neil ei ole inglastega mingeid arusaamatusi; nad kinkisid kubernerile vampumvöö ja ehitasid kaks kividest püramiidi, mis pidid sümboliseerima kahe rahva sõprust. Dudley ratsutas rahulikult minema ja sai alles hiljem teada, et ta oleks samas prantslaste poolt vangi võetud, kui prantsuse sõdurite salk poleks veidi hilinenud. Terve rahunõukogu osutus lavastuseks ja kivihunnikud püstitati vaid selleks, et aega võita. Philipi sõja veteran kolonel Church saadeti 500 sõduriga piirkonda vaos hoidma, kuid tal õnnestus vangistada vaid paar prantslast ning indiaanlast ja hävitada mõned külad, mis indiaanlasi veel rohkem vihale ajas.

Olukord Massachusettsis oli nii pinev, et osa asunikke kolis sealt minema. Skalbipreemiaid aina tõsteti. Ka prantslased maksid inglase skalbist korralikku raha.

Inglismaa ja eriti kolooniate sooviks oli maksku mis maksab Prantsuse alad ära võtta ja selleks mobiliseeriti nüüd kõik jõud. 1707. aastal marssis Nova Scotiasse juba tuhandemeheline armee ja katsus asjatult Port Royali vallutada. Rünnakul kaotati kolm neljandikku meestest, seega oli see üks sõja raskemaid kaotusi. Alles 1710. aastal, kui fordi külje alla tulid kuus Bostonist saadetud laeva viie rügemendiga, pidi sama Prantsuse ohvitser, kes eelmised rünnakud tagasi oli löönud, mõõga vastupanuta lauale panema.

Inglismaa, kus ehitati palavikuliselt suurt laevastikku, tuli mõttele hakata Ameerikast metsa vedama ja peagi hakkasid kuninglikud ametnikud asunike maadel ringi käima ning paremaid puid märkima. Kolonistid, kes oma vere hinnaga saadud maalappi kaitsta tahtsid, areteeriti. Metsaraiumine kutsus esile esimesi emamaa-vastaseid mässe.

Kuigi Hispaania pärilussõda lõppes Inglise kolooniate laiendamisega Kanada arvel, ei lakanud indiaanisõjad niipea. Norridgewocki indiaanikülas elas juba 40 aastat prantsuse jesuiit, isa Sebastian Rasle, kes oli omaks võtnud indiaanlaste elulaadi ning suutnud terve küla ristiusku pöörata. Tema mõju lähedastele suguharudele näis aina kasvavat. Kuna ta oli prantslane ja Kanada kuberneri mõttekaaslane, saadeti teda püüdma terve rügement inglasi. Kahel korral õnnestus Rasle'il sõdurite käest põgeneda, aga ühel päeval tabati ta külas hetkel, kui suurem osa indiaanlasi oli jahile läinud. Külla jäänud indiaanlased jooksid metsa laiali. Kui jahimehed koju tulid, leidsid nad jesuiidi tükkideks raiutult ja skalpeerituna.

Kanada indiaanlased tulid Inglise kolooniatesse juba lumerajade ja mokassiinide koormaga, et kaasavõetud vangid tagasiteel kiiremini liikuda saaksid.

Lootes lõpetada indiaanlaste sõjaretked, saatsid inglased saadikud Montreali, kuberner Vaudreuil' juurde. Kuberner võttis nad ülilahkelt ja viisakalt vastu, aga läks palju aega, enne kui ta soostus indiaanlastele rahuläkitust saatma. Maine'i suguharude peali-

kud, nähes, et nende liitlane tõmbub otsesest sõjast tagasi, said aru, et inglaste poolt võib järgneda veel tugevam sõjaline surve, ja tegid samuti rahu, mis peale väikeste ja tähtsusetute vahejuhtumite kestis 1740. aastani, ent ainult selles piirkonnas.

Carolina kolooniate ajalugu sarnaneb paljuski Uus-Inglismaa ajalooga. Aeglane koloniseerimine ja indiaanlaste maade ostmine algas ammu enne 1630. aastat, ja 1680. aastail kannatasid ahned asunikud indiaanisõdade all. Kui põhjas ei saanud inglased prantslastega läbi, siis karoliinalased kannatasid hispaanlaste kallaletungide all. Nagu prantslasedki, varustasid hispaanlased lojaalseid indiaanlasi tulirelvadega ja ässitasid neid Inglise kolooniа kallale. Nendes pisisõdades olid tõeliseks kannatajaks pooleks muidugi indiaanlased.

Koloonia põhjapiiril elas irokeeside sugulashõim — taskarorad. Nende kindlustatud külad asusid Roanoke'i, Tari, Pamlico ja Neuse'i jõgede kallastel. See piisavalt suur suguharu, mis võis hoobelda 1200 sõjamehega, elas valgetega esialgu rahus ja haris oma põlde, kuni ta kiiluti Virginia ning Carolina asunike vahele. Esialgu maadest heaga loobunud, jõudsid nad sajandivahetusel arusaamiseni, et valged nad varsti alla neelavad.

1711. aastal tõusid taskarorad üles ja tapsid Pamlico piirkonnas üle 130 kolonisti.

Taskarorade pealik Hancock, keda tuntakse ainult valgete poolt antud nimega, tahtis Carolina vähesed kolonistid Virginiast ära lõigata ja tagasi merre ajada. Tal õnnestus liituda korii, pamliko ja matšapanga suguharudega ning sõda võttis suure ulatuse.

Osa koloniste pages Virginiasse ja palus sealt abi. Lõunapoolsed asunikud olid aga paanikas, sest nad olid põletavate ja laastavate taskarorade ning hispaaniameelsete Florida suguharude vahele jäänud. Kolonistid suutsid kolonel Barnwelli eestvõtmisel leida 500 teadmata päritoluga indiaanlast [1], kes taskarorasid vaenlasteks pidasid. Tänu sellele liitlasväele õnnestus Barnwellil vallutada üks taskarorade küla ja koos mõnekümne valgega siirdus ta Hancocki residentsi Kotetšnit piirama. Taskarorad, nähes viiesajapealist sulgedega ehitud armeed ja püsse paugutavaid koloniste, ei liigutanud kulmugi. Pealik teatas piirajatele, et rünnaku puhul tapetakse viimseni kõik inglased, kes vangidena linnuses viibisid. Neid oli seal üsna palju, ning Barnwell oli sunnitud Hancockiga rahu sõlmima. Tal tuli tagasi pöörduda. Teel vangistas ta aga kõik vastutulevad indiaanlased, kes kiiresti levinud rahusõnumit olid uskunud. Talv möödus pinevas ootuses, sest taskarorad ei saanud sellist ülekohut niisama jätta.

Järgmise aasta kevadel puhkes sõda uuesti ja seekord ületas valgete liitlasväge 900 piiri. Indiaanlasi juhtis mõnekümne valge eesotsas energilisem ja julmem kolonel Moore. Märtsi lõpul jõu-

[1] Tõenäoliselt olid need katoobad.

dis ta Neoheroka linnuse alla, vallutas selle ja tappis kõik, kelle kätte sai, kokku 950 indiaanlast.

Taskarorad olid sellest veresaunast niivõrd masendatud, et lahkusid hästikindlustatud Kohuntše linnusest ja otsustasid põhja poole kolida. Nende mitte kõige ustavamad liitlased olid araks löönud ja suguharu oli enne valgete tulekutki elanud vaenulikus ümbruses, kaitstuna oma suurusest ja võitlejamainest. Nad oletasid, et pärast sellist hoopi tungivad neile kallale kõik suguharud, kellega nad iganes vaenujalal on olnud, ja liikusid ettevaatlikult läbi Virginia asustatud alade oma võimsate sugulaste — irokeeside kaitse alla. Neid adopteerisid oniidad, aga 1722. aastal said taskarorad liidu nõukogus liikmessuguharu õigused ja nende saatus oli edaspidi seotud Viie Rahva Liiduga.

Väike osa kolonistide külje all elavaid taskarorasid Tom Bluntiga eesotsas oli jäänud erapooletuks ja elas Carolinas edasi. Neist paarisajast hingest kolisid sajandi keskel pooled irokeeside juurde, pooled aga jäid viletsatele maalappidele põldu harima, kuni nad päris alla käisid ja peaaegu almustest elasid. 1802. aastal tuli taskarorade ametlik delegatsioon Põhja-Carolina võimudelt anastatud maade eest tasu nõudma. Ei ole teada, palju neile maksti, aga viimased taskarorad läksid rõõmsalt koos sugulastega New Yorgi osariiki, kus saadud raha eest väike reservatsioon osteti.

Lõuna-Carolinas elasid tolsamal ajal kriikide lähedased sugulased jamasiid, kes eelmise sajandi lõpul olid hispaanlastega sõdinud, oma kodumaalt Georgiast lahkunud ja inglastelt maad ostnud.

Ei ole teada, kes neile nime pani, aga nende maskogii-emakeeles tähendab «jamasii» üllast ning suuremeelset. Neil oli esialgu inglise asunikega väga hea läbisaamine, nad elasid rahulikult Savannah' jõe kallastel ja neil ei olnud aimugi, et ühel päeval võib valgetel maa otsa saada.

See päev tuli väga kiiresti. Uued naabrid ei sarnanenud hispaanlastega, kes ühtepuhku kirikukelli helistasid, veini jõid ja keskpäeval magasid. Hispaanlastel ei olnud maast puudus, nad käisid aeg-ajalt makse kogumas ja võisid inimesi pekstagi, aga nad ei ajanud kedagi ära. Savannah' kaldale ei jõudnud jamasiid veel end korralikult sissegi seada, kui neid hakkasid ümbritsema valged asunikud. Kõikjale kerkis maju, maa künti üles ja istandustesse toodi musti orje, keda inglased ahelates hoidsid. Nüüd tuli ka see päev, mil inglased nende maad taas endale tahtsid. Ei ole teada, mis nende heade inimeste karika üle voolama pani. Tihti varjasid lõunakolooniate indiaanlased põgenenud orje, kelle jälitajad võisid varjajaid karistada; võib-olla tekkis tüli maa pärast või sai jamasiidel lihtsalt mõõt täis. Neist 87 sõdurit oli valgete liitlaste hulgas käinud taskarorade kindlust vallutamas. Nad olid valgeid aidanud, teadmata, et neid kohe taskarorade saatus ootab. Valgetel ei olnud tänulikkust.

1715. aastal haarasid jamasiid relvad ja korraldasid oma lähemas ümbruses põrgu. Enne kui inglased midagi aru said, oli neist kuni 300 tapetud. Jamasiid püüdsid oma maad kaitsta, aga valged kogusid end peagi, ning nende tuli oli nii hävitav, et tervel suguharul tuli taganeda. Instinktiivselt võtsid nad suuna lõunasse. Neid oli järel veel kolmandik, 360 hinge, ja nad ei peatunud enne, kui olid Florida hispaanlaste juures tagasi. Vanad arved ei kuulunud klaarimisele ja neid ei mäletatudki. Jamasiid hakkasid hispaanlaste liitlasteks.

Katoobad, üks suuremaid paikseid Carolina suguharusid, ja apalatšiid Tallahasseest ning Georgiast olid jamasiide sõtta segatud. Esimesed neist, jamasiidest kaks korda suurem suguharu, aitasid valgeid taskarorade ülestõusu ajal. Võimalik, et just nemad moodustasid suurema osa liitlasväest, aga jamasiide sõja ajal olid nemadki ülestõusnute poolel. Jõudmata jamasiidega liituda, panid nad relvad maha ja surid hiljem valgete haigustesse. Apalatšiid, kes olid hispaanlaste liitlased olnud, said Hispaania pärilussõja ajal taskarorade võitja kolonel Moore'i käest nii lüüa, et nende rahvas praktiliselt hävis. Järelejäänud viis Moore New Windsorisse tööd tegema. Jamasiide sõja ajal põgenesid nad kõik ülestõusnute poolele ja taganesid koos nendega Floridasse. Sajandi keskel, kui hispaanlasedki pidid läände põgenema, läksid nad Louisianasse ja mõnekümne aasta pärast jäi neist järele käputäis hulkureid, kelle suguharu nimegi keegi ei mäletanud.

Arheoloogid on palju vaielnud selle üle, kes võisid ehitada tohutute muldkehadega maunde ja kanda kultuuri, mis ulatus Mississippi orust Ohioni. Kes olid nende järeltulijad?

Mississippi org oli viljakas ja maundide ehitajate kultuur kõrge. Seega pidi ta olema ümberkaudsetele primitiivsematele suguharudele pidevaks kiusatuseks. Paistab, et seda rünnatigi ja vallutati juba mitusada aastat enne pikknugade tulekut. Vallutajad nagu kunagi barbarid Roomas või asteegid tolteekide maal võtsid allaheidetutelt väga palju üle, aga esialgne langusperiood oli paratamatu. Hilisemad maundid on väiksemad ja tarbekunstiesemed viletsama töötlusega.

Samas on siiski üks rahvas, kes võis pärineda otse vana kultuuri kandjaist, — Mississippi natšed,[1] kes elasid Suure vee alamjooksul, Mississippi osariigi lõunapiiriga ühel laiusel.

Põhja-Ameerika indiaanlastel on palju kultuure ja New Mexico pueblod erinevad, ütleme, delavaaridest niisama palju kui hollandlased araablastest. Natšede suguharu erines kõigist teistest selle poolest, et neil oli tõeline absolutistlik monarh — kuningas, keda nimetati «päikeseks». Ta oli oma olemuselt nii püha, et ta jalg ei tohtinud maad puutuda. Ta kõndis vaipadel ja teda tassiti

[1] Eesti keelde tõlgitud kirjanduses seni natšesid pr. *natchez'* järgi. Viimasel ajal soovitatakse ka ainsust lubavat vormi natše; seda enam, et natšede naabrid nimetasid neid ani-natsi.

kandetoolis. Oma sulgedest krooni ja sulgedest mantliga võis ta väga ülevalt mõjuda. Teda teenisid vabatahtlikud, kes juba ette teadsid, et «päikese» surma puhul ka nemad tapetakse, teenimaks kuningat teisel pool elu piiri.

Kui paljudel kaguosa indiaanlastel võis vaevu märgata mingi ülikkonna teket, siis natšed olid rangelt kaheks klassiks jagunenud. Olid olemas aristokraadid ja lihtrahvas. Aristokraatiagi redel oli kolmepulgaline — «päikesed» ehk kuningliku perekonna liikmed, «üllad» ja «auväärsed». Lihtrahvale oli välja mõeldud alandav üldnimetus — «haisvad».

Erinevus Vana Maailma klassiühiskonnast seisnes siiski selles, et kui «haisvad» võisid omavahel abielluda kuidas tahtsid, siis aristokraadid ei tohtinud naituda inimesega oma klassist. Kõik nad pidid abielluma «haisvaga». Kui aristokraadist mees abiellus lihtrahva hulgast pärineva naisega, olid ta lapsed automaatselt klassi võrra allpool. Seega «auväärse» mehe lapsed muutusid «haisvateks». Kui aga aristokraadist naine abiellus «haisvaga», jäid ta lapsed samasse klassi. Nii oli isegi «päike» isaliinis «haisev».

Oma vanade kommete, õilsa käitumise, suurte muldkehade otsas kõrguvate pillirooga kaetud templite ja päikesekummardamisega seotud kirevate ja pühalike rituaalidega jätsid nad esimestele valgetele külastajatele põrutava mulje. See oli tõeline väike pilliroost Mehhiko.

Umbes samal ajal, kui jamasiid oma olemasolu eest võitlesid, tegutses Pariisis umbes 40-aastane šotlane John Law, kes armastas oma nimele lisada aadelliku lisandi of Lauriston, sest ta rikas kullassepast isa oli talle pärandanud mõisa, mille ta oleks kindlasti maha joonud, kui ei oleks vahepeal duellil üht meest tapnud. Mõrva eest mõisteti ta võllasse, kust pääses kuninga armuandmise läbi. Pärast vanglast vabanemist kolis ta Prantsusmaale.

Pariisis tunti Law'd kui meeletut kaardimängijat, kes võitis ja kaotas tohutu suuri summasid. Sellistel meestel õnnestub tihti tutvuda kõrgest seltskonnast pärit päevavarastega. Law' teele jäi kuidagi Orléans'i hertsog, kuninglik paipoiss.

Prantsuse riigikassa oli üpris tühi või, õigemini, sisaldas hulganisti võlgu. Hispaania pärilussõda oli ju midagi maksnud. Law, kel rahaasjandusest arusaamist jätkus, tegi valitsusele ettepaneku, et kassa täitmine temale usaldataks, aga Louis XIV ei usaldanud teda sellepärast, et ta oli protestant. Law tegi samu ettepanekuid teistegi riikide valitsustele, ent edutult.

Vahepeal õnnestus tal kaardimänguga võita ja ta tuli Pariisi tagasi miljoni livre'iga. Valitsus heitles ikka veel kõikuma löönud kaubanduse ja väljamaksmata sõduripalkadega. Louis oli surnud ja regent oli nõus haarama ükskõik millisest kõrrest, et riiki mitte haamri alla lasta.

Rahandusminister, Noailles'i hertsog, võttis Law' ettepanekuid kuulda. Need olid lihtsad. Law asutas Orléans'i hertsogiga panga,

mille põhikapital oli kuus miljonit ja mis võis väljastada paberraha, mida sai vahetada müntide vastu. Kuna riik ise panka kasutas, äratas asutus usaldust ja erahoiuste arvel kapital aina tõusis. Pank tervendas kogu riigi kaubandust ja Law avas osakondi igas suuremas linnas.

Samal ajal oli Law otsinud mingit kaubanduslikku monopoli, mida kontrollides oleks olnud võimalik suuremaid kasumeid lõigata. Ta pilk jäi peatuma kellelgi Crozat' nimelisel härrasmehel, kes oli saanud patendi Mississippi koloonia kaubandusele, aga ei olnud sellega midagi teeninud. Crozat' andis ohjad meeleldi Law'le. Ta moodustas kohe kompanii, mis pidi kontrollima Kanada karusnahaäri ja Mississippi-äärsete istanduste kaubandust. Leping kehtis 25 aastat. Kompanii andis kolonistidele avanssi ja saatis neid avansi eest ka Ameerikasse. Soovijaid oli murdu. Väga ebamääraste piiridega Louisiana kuberneriks määrati Bienville, kes 1718. aastal pani aluse koloonia pealinnale Nouvel Orléans'ile.

Uus kuberner, kuuldes Hispaania—Prantsuse tülidest, kasutas juhust ja vallutas Pensacola fordi, mis käis lähema aja jooksul paar korda käest kätte. Uude pealinna toodi veel samal aastal Gineast 500 neegrit ja järgnevatel aastatel rahvaarv kasvas peadpööritava kiirusega. Karusnahku toodi jõgepidi juba Missourilt, ja lääne preeriates hakkasid kolama prantsuse karusnahakütid, kaupmehed ning muidugi ka jesuiidid, kes oma misjoneid Mississippi kallastele ehitasid. Sel ajal rändas Illinoisi kaudu Mississippile ja sealt alla Nouvel Orléans'i ka jesuiidi misjonär Charlevoix, kes jättis oma reisist väga täpse kirjelduse.

Law ühendas oma kompanii või Lääne Assotsiatsiooni Prantsuse Ida-India Kompaniiga India Kompanii nime all. Ta müüs kompanii aktsiaid ja neid osteti õhinal, sest kõik lootsid suurtele dividendidele. Prantslased ei märganud, et haarasid kinni köiest, mis ei olnud millegi külge seotud. Järgnenud krahh oli kiire nagu laviin. Law põgenes Pariisist ja ta varandus pandi sekvestri alla. Ta suri peagi täielikus vaesuses.

Temast ei tasunukski rääkida, kui ta ei oleks mänginud nii tähtsat rolli Mississippi oru asustamisel. Nouvel Orléans'i mitmetuhandeline elanikkond valgus küll laiali, aga Prantsusmaa oli end Inglise kolooniate tagamaale ilusasti sisse seadnud. John Law' afäär läks ajalukku «Mississippi seebimulli» nime all.

18. sajandi esimesel aastakümnel olid prantslaste ja inglaste suhted lõunas sama teravad kui Uus-Inglismaa — Kanada piiril. Carolina koloonia inglise kaupmehed tõid juba nahku indiaanlastelt, kes elasid teisel pool Mississippit. Prantslased ei saanud teisiti, kui pidid kohalikke suguharusid inglaste vastu ässitama. Peale Nouvel Orléans'i oli prantslastel veel rida kaubapunkte, millest suurimad olid Natchitoches Red Riveri alamjooksul ja Natchez natše indiaanlaste alal. Natšed olid algul valgete vastu

ebasõbralikud, ent hiljem tekkisid neil prantslastega normaalsed kaubasuhted ja prantslased lugesid neid oma alamate hulka.

Suure vee ääres oli ilusaid kohti küllaga, aga Prantsuse ohvitser, komandör Chépart, kes polnud suurem diplomaat, hakkas natšedelt maad nõudma. Käitudes indiaanlastega nagu Prantsuse krooni alamatega, pöördus ta nõudmistega «päikese» enda poole ja laskis tõlgi kaudu seletada, et prantslaste tohutu suur pealik vajab just nimelt seda maad, millel asub natšede «pealinn». Chépart'il oli seda kohta vaja isikliku istanduse asutamiseks. «Päike» oli Prantsuse ohvitseri jultunud nõudmisest keeletu ja hakkas protesteerima. Chépart'i poolt järeleandmisi ei tulnud. Ta nõudis suure küla likvideerimist vähemalt kahe kuu jooksul. Natšedel ei jäänud muud üle, kui nõustuda jonnaka prantslase ettepanekuga ja jätta mulje, et nad teda kardavad. Oleks vaene Chépart teadnud, et Natchez on nende indiaanlaste pühim koht, ning paljalt sellise nõudmise esitamine on nende arvates surmanuhtlust vääriv, oleks ta oma ideest loobunud ja valinud mõne teise viljaka maalapi, aga nüüd oli ta saavutatud kokkuleppega rahul ning jäi käsi hõõrudes ootama, millal räpased punanahad tema tulevaselt tubakapõllult kummardusi tehes taanduvad.

Natšed kutsusid kokku terve hõimu nõukogu ja jõudsid üksmeelsele järeldusele, et nii häbematu pikknugade tõug tuleb Suure vee kallastelt igaveseks ära ajada. Natšed tegid kokkuleppe neist põhja pool elavate tšoktodega, kes esialgu samuti prantslastega head suhted olid loonud.

Sõda ei alustatud suure kära ja trummipõristamisega. Salkkond valitud sõjamehi läks prantslaste asulasse ja laskis Chépartile teatada, et nad on tulnud maksma maksu, mida Chépart oli nõudnud kahekuise viivituse eest. Komandör võttis nad vastu pooleldi aetud habemega, sest ta ei olnud oma tualetti lõpetanud. Kui näiliselt rahulikud indiaanlased järsku tomahoogid haarasid, õnnestus tal esialgu majast aeda põgeneda, kus ta aga kohe maja piiravate natšede kätte sattus. Ta viidi pealikute kohtu ette, sest «Päike» pidas end liiga heaks, et sellise ilmselt alaväärtusliku kaabakaga üldse rääkida. Demonstreerimaks oma täit põlgust tema vastu, otsustasid pealikud, et Chépart on liiga vilets isiksus selleks, et mõni natše sõdur tema tapmisega võiks käsi määrida. Kutsuti kohale ühe väikese liitlassuguharu pealik, kes ülbe komandöri ühe nuiahoobiga surnuks lõi.

Natchezi garnisonist said natšed ühe päevaga jagu. Põgeneda õnnestus vaid vähestel ja needki ei jõudnud Orléans'i nii kiiresti, kui seda tegid natšede liitlased tšoktod. Kaks päeva pärast Chéparti tapmist oli tšoktode kanuud linna kindlustuste all. Kuberner Perier, kes Natchezi hävitamisest midagi ei teadnud, võttis tšoktode 600-mehelise väe kenasti vastu, aga keeldus ettevaatlikult neid kindlusse laskmast.

Tšoktod, kes ütlesid kubernerile, et nad on tulnud oma kuulsat punaste ja mustade sulgedega rahupiipu tooma, said teada, et

kuberner on nõus rääkima ainult pealikuga, keda võivad saata kuni 30 sõdalast. Perier' ettevaatlikkus lõi tšoktode plaani hetkeks segi. Nad saatsid osa mehi natšede juurde ja said kuulda, et ülestõusu oli alustatud kaks päeva enne kokkulepitud tähtaega. Nüüd jäi tšoktodele mulje, et liitlased on seda nimme teinud selleks, et sõjast suuremat saaki saada. Nad keelasid natšedel võetud vangide tapmise enne, kui selleks on saadud tšoktode nõukogu otsus. (Et sellise nõudmise tegelikust kaalust aru saada, peab arvestama, et tšoktode hõimu arv oli 16 000—19 000 natšede 3500 vastu!)

Mõne päeva pärast jõudsid Orléansi kindlusse esimesed põgenikud Natchezist. Perier oli ehmunud, ent ei kaotanud pead, vaid püüdis kohe tšoktode pealikuid prantslaste poolele meelitada, mis seekord hõlpsasti korda läks. Veebruaris 1729 jõudsid Natchezi forti 1600 tšokto sõdalast. Natšed, masendatud naabrite reetlikkusest, tõmbusid eemale.

Prantslased alustasid rahuläbirääkimisi ja neil õnnestus vangid tagasi saada. Tšoktode kaudu said natšed teada, et prantslaste rahuettepanek on vaid näiline ja et pikknugadel on kindel kavatsus neid lõplikult hävitada või minema ajada. Nad läksid öösel fordi juurest minema ja ründasid mõne päeva pärast Natchitoches'i. Pikk piiramine ei andnud tulemusi, sest neil oli vähe tulirelvi ja nad tõmbusid ühte oma viiest linnusest. Mõne kuu pärast oli Perier küllalt vägesid kogunud, et neid jälitama tulla.

Natšed kindlustusid Louisiana soodes, aga ei suutnud ühendatud jõududele vastu panna. Pärast korduvaid rünnakuid tuli neil põgeneda. 400 inimest alistus prantslastele, ja pooled neist, enamikus naised, müüdi Santo Domingosse orjadeks. Ülejäänud põgenesid tšoktode hõimurahva tšikasoode juurde, kes olid neid korduvalt aidanud. Tšikasood olid sel ajal oma idavärava inglise kaupmeestele avanud ja vilistasid prantslaste peale, kes natše põgenikke välja nõudsid.

Prantslased korraldasid tšikasoode maale vägeva sõjakäigu, et ka selle rahva paindumatut selgroogu murda, aga pidid häbiga tagasi tulema. Tšikasood olid inglastelt nii palju tulirelvi ostnud ja kaitsesid oma linnuseid sellise vahvuse ning oskusega, et piirajail tuli maha jätta üle saja surnu. Pidades ebavõrdset võitlust naabruses asuvate suguharudega, kelle seljataga seisid prantslased, pidasid tšikasood vastu ja ohustasid pidevalt prantslaste liikumist Mississippil, kuni inglased Louisiana alla neelasid. Prantslased nimetasid seda pikkade vaheaegadega võitlust tšoktode-tšikasoode sõjaks, aga nagu Kanadaski, olid mõlema suguharu selja taga kahe kuningriigi huvid.

Vahepeal sai Louisiana kuberneriks markii de Vaudreuil, kes tšikasoode hävitamise oma südameasjaks tegi. Ta tõi selleks appi liitlasi isegi Illinoisist ja Kanadast, aga tšikasood, kes nüüd võitlesid avalikult Inglise lipu all, jäid kindlalt oma maale püsima.

Prantslaste poliitika, mis nägi ette tšikasoode hävitamist ja tšoktode muutmist kohalikuks prantsuse eelpostiks inglaste vastu,

hakkas pikapeale tšoktodeski kahtlusi tekitama. Hõimu idapoolsetes külades tehti inglise kaupmeestele väravad lahti ja leiti peagi, et inglaste kaubad on paremad ja odavamad. Kuna läbi tšoktode maa läks hispaanlaste tee — niinimetatud *camino real* — Floridast Mehhikosse, said tšoktod endale varakult hobuseid, lehmi, sigu ja kanu, mida naabersuguharud 18. sajandi alul ei pidanud. Kokkupuuted kolme kultuuriga õpetasid neid juba varakult pikknugade kemplemise tagamõtetest aru saama. Nende poolehoidu prantslastele võib julgelt jesuiitide teeneks lugeda.

Tšikasoode sõja käigus langes tšoktode hõim kaheks — inglisesõbralikuks ja prantsusesõbralikuks. Sajandi 48. aastal jõudsid tšoktod kodusõjani.

Lahkhelide põhjustajaks olid «okla falaja» — pikkade inimeste — suguharu liikmed, kes taotlesid sõprust inglastega, ja «okla tannap» — teise poole inimesed — kes olid prantslastega seni hästi läbi saanud. Eriti huvitav on, et inglisesõbralik suguharu elas tükk maad prantslastele lähemal kui ta vastased. Kolmas, lõunapoolne suguharu, mis rääkis veidi erinevat murrakut, oli omakorda poolitunud ja riius. Sõda algas väikeste kokkupõrgetega ja paisus kiiresti tõsiseks vennatapmiseks. Mõlema poole kaotused olid suured. Läks tükk aega, enne kui hakati taipama, et üksteise hävitamine on valgetele kasuks, olgu nad kes tahes. Rahu tehti peamiselt prantslaste õhutusel ja selle hinnaga, et inglisemeelne pealik Suluš Homma ehk Punasaabas reeturlikult tapeti. Tema vend, kes selliste tingimustega rahul ei olnud, alustas kättemaksuretke ja, taibanud lennult, kuhu koer tegelikult on maetud, hävitas muu hulgas terve rea prantsuse asulaid.

Tema vastased ei unustanud samuti sugulasi tappes Inglise kaubapunkte põletamast ja sõda käis hooti edasi. Paraku oli prantslastel inglise kaupmeeste ja küttide vastu ka sõdureid välja panna ja nii õnnestus prantslaste pooldajail sajandi keskpaiku oma anglofiilidest vennad lõplikult maha suruda.

18. sajandi alul suutsid prantslased Kanada karusnahakauplemist veel enda kätes hoida. Nad käisid pidevalt Suurest järvistust lõunas ja Mississippi ülemjooksul elavate indiaanlaste juures, kes nendega meelsasti äri tegid. Küll kippusid aga peost libisema järvedest läänes, metsloomaderikkal alal elavad suguharud. Sealsed punanahad võtsid üha sagedamini ette pikki reise Inglise faktooriatesse, mis aina tiheneva reana juba 1668. aastast alates palistasid Hudsoni lahe lõunakaldaid. Nad sõudsid oma nahku pilgeni täis laotud kasetohust kanuudes piki jõgesid, ületasid järvi ja kandekohti, et siis Jamesi lahte suubuvail jõgedel allavett kanduda. Inglased vahetasid indiaanlastele nahku soodsamalt kui prantsuse kaupmehed. Kuna piir pärast rahulepingut oli põhjaaladel segaseks jäänud, laiendasid kavalad britlased oma faktooriate võrku nii kaugele kui võimalik. Paljude pealikutega sõlmitud viinamüügi keelamise lepingute suhtes pigistati silm kinni ja

korralike jootude, vanade püsside ning punaste nn. «Hudsoni lahe tekkide» eest läksid hindamatud karusnahakoormad Londoni ärimeestele, kes ei aimanudki, kui palju indiaanlastel nahku tegelikult oli. Kriid ja odžibved õmblesid endale kallitest kopranahkadest talirõivad ja viskasid need kevadel lihtsalt minema. Metsloomade rohkust Ameerika neitsilikel aladel on raske ette kujutada.

Inglaste ettevõtlikkus viis lõpuks selleni, et prantslastel tuli omakorda hakata läänealadele faktooriaid rajama, tõkestamaks indiaanlaste teed põhjakompanii inglaste juurde. Esimese katse selle raske ülesande lahendamiseks tegi Trois-Rivières'i kuberneri poeg Pierre Varenne de La Vérendrye.

Ta kogus kaksteist aastat nahku Saint-Maurice'i harujõgedel, kuni sealsed võimalused olid ammendatud. Kolinud põhja, Ülemjärve ja Nippigoni vahelisele maakitsusele, sai ta kuningliku patendi sealt läände laiuvate alade ekspluateerimiseks. Raha fortide ehitamiseks andsid Montreali ärimehed.

Sealsed paigad olid eriti rikkad. Just seal oli lekk, kust nahad inglastele voolasid. La Vérendrye hakkas energiliselt tööle ja ostis hoolega kokku ka indiaanlaste kantud talverõivaid, millest inglased alati ilma olid jäänud.

Aastail 1731—1732 ehitas ta Ülemjärvest läänes, Lake of the Woods'i ja Rainy järvede äärde vastavalt kaks forti — St. Charles'i ja St. Pierre'i. Need olid kriide maal.

Aasta pärast läksid La Vérendrye pojad ja onupoeg La Jemery kanuudel Winnipegi jõele ja avastasid samanimelise järve ja suure jõe, Rivière Rouge'i (Red River). Teel kuulsid nad veel kahest järvest, mis asuvat Winnipegist läänes.

Eurooplaste saabumine neile aladele kutsus esile indiaanihõimude vahelise hõõrumise ja maetud sõjakirveste väljakaevamise. Iga suguharu tahtis, et just nemad oleksid valgetega suurimad kaubasõbrad. Prantslased hakkasid toetama assiniboine, kes olid nahkade poolest rikkamad kui nende vaenlased, Minnesota siuud.

Ühes pisilahingus siuudega sai surma ka üks La Vérendrye poegadest. Kahe ellujäänuga alustas kaupmehest maadeuurija uut retke, et näha, kus lõpeb Assiniboini jõgi. Võtnud kaasa 50-liikmelise saatjaskonna, asus ta seekord jalgsi teele.

Jõele, Manitoba järve lähedale, ehitati fort ja pandi sellele nimeks La Reigne. Veidi puhanud, ruttas salk edasi ja, kasutades vanu indiaanlaste teeradu, jõuti peagi preeriasse, mis polnud küll uudiseks, aga avaldas metsahulkureile oma avarusega tohutut muljet. Nende ees oli Missouri. Jõe kõrgel kaldaplatool lösutasid mandanite kuppelonnid. Siin tervitati prantslasi sõbralike naeratustega. Tõenäoliselt olid nad esimesed, kes mandanite juurde lausa koju tulid.

1739. aastal uuris La Vérendrye noorem poeg Louis-Joseph Winnipegist väljavoolavat Nelsoni jõge. Vend Pierre'iga kolasid nad preeriajärvede Manitoba ja Winnipegosise kallastel, kuhu

polnud astunud ühegi valge jalg. Indiaanlaste Valgele jõele — praegusele Saskatchewani ülemjooksule — ehitasid nad Fort Bourboni.[1]

La Vérendrye'de perekonna tähtsust Kanada keskosa uurimisel on raske üle hinnata. Nad tegid kindlaks kõigi tähtsamate jõgede voolusuunad ja koostasid usutava kesk-Kanada kaardi. Nad olid avastanud maismaatee Ülem-Missourile, Saskatchewani jõe suudme (1749) ja Cedari ning Winnipegi järvede vahelised kärestikud.

1732. aastal otsustas käputäis Londoni filantroope asutada viimase kolmeteistkümnest Inglise kolooniast ja viia sinna elama võlavanglatest vabastatud vaesed, ent korraliku eluviisiga džentelmenid. Loodud osaühisus eesotsas Anthony A. Cooperi, Stephen Hales'i ja James Oglethorpe'iga pani suuri lootusi siidi-, oliivi- ja viinamarjakasvatusele, mis pidi Inglismaa vabastama Itaalia kaupmeeste sõltuvusest ja säästma riigile üle kahe ja poole miljoni naela aastas.

Uue koloonia piirideks seati põhjas Savannah' ja lõunas Altamaha jõgi. Vabastatud vangid jõudsid koos oma noobli pealikkonnaga Charlestoni ja sealt karoliinalaste eskordi saatel Port Royali. Pärast lühikest uurimisretke otsustati uue koloonia pealinn asutada Savannah' suudmesse. Kolooniale anti valitseva kuninga auks nimeks Georgia.

James Oglethorpe, kes ei olnud unustanud William Penni väärtuslikke kogemusi, otsis välja kohalike indiaanlaste pealiku Tomotšitši ja sai temalt formaalse nõusoleku maa kasutamiseks. Selle diplomaatilise tehingu õnneliku kordamineku võlgnes ta küll kohaliku kaupmehe segaverelisele naisele Mary Musgrove'ile, kes pealiku tema enda keeles nõusse meelitas.

Pealik, kes algul valgete ettevõtmisse suhtus teatava kahtlusega, tõi pikknugade saadikuile piisoninaha,[2] millele olid maalitud kotkapea ning -suled, ja pidas järgmise kõne: «Kotkas tähendab kiirust ja piison tähendab jõudu. Inglased on kiired nagu kotkad ja tugevad nagu piisonid. Nad lendavad siia üle suure vee nagu kotkas, ja nagu piisonile, ei suuda keegi neile vastu panna. Aga kotkasuled on pehmed ning tähendavad ka lahkust; piisoninahk katab inimest ja tähendab kaitset. Las see kink siis tuletab teile meelde, et te oleksite lahked ja kaitseksite meid.»

Oglethorpe pidas pika, liigutava vastukõne ja jagas laiali kuubi, särke, püssirohtu, kuule, piipe, tubakat, siidilinte ja — rummi. Punanahad, kes kuulusid kriikide suure hõimu eraldunud suguharukesse, olid kinkide üle rõõmsad ja lubasid valgeid asunikke kõigiti aidata.

---

[1] Saskatchewani jõe oli avastanud inglane H. Kelsey aastail 1690—1691.

[2] Ameerika piison, kellega valged esimest korda Mississippi-tagustes preeriates kokku puutusid, oli algselt levinud üle kontinendi. Kõnesoleval ajal oli see loom idas juba peaaegu välja surnud.

Järgmise aasta toit saadi, nagu juba traditsiooniks kujunenud, indiaanlaste maisist. Oglethorpe läks Inglismaale ja võttis kaasa Tomotšitši, tema naise Senauki, poja Tuanakouki ja Hillispilli — ühe suguharu väljapaistvaima sõjamehe. 1734. aastal seisis pealik Kensingtoni palees kuninga trooni ees napis purpurses ürbis ja, laskmata end häirida valgetes parukates õukondlaste sosinast ja muietest, pidas valgetele kõne:

«Täna näen ma majesteeti ja paljusid teie inimesi näostnäkku. Ma olen tulnud terve rahva nimel, keda hüütakse kriikideks, et uuendada juba ammu inglastega tehtud rahu. Ma olen siia tulnud oma vanul päevil, hoolimata sellest, et ma ei ela nii kaua, et sellest kasu saada; ma olen tulnud alam- ja ülem-kriikide nimel, et neile õpetataks inglaste tarkusi. Need siin on kotka suled, linnu suled, kes on kiirem kõigist ja kes lendab ümber meie rahvaste: need suled on meie maal rahu märgiks ja neid on kantud linnast linna. Me tõime nad siia, et jätta need teile, suur kuningas, igavesti kestva rahu märgiks. Oo, suur kuningas! Sõnad, mis sa mulle ütled, viin ma ausalt kõikide kriiki rahvaste kuningatele.»

George II kuulas kõnet, pea viltu, ja vastas:

«Mul on hea meel, et ma saan kinnitada oma austust rahvale, kelle hulgast te tulete. Ma olen ülimalt rõõmus tõotuste üle, mida te neilt olete toonud; ja ma võtan tänulikult vastu selle kingi kui tõendi nende heasoovlikkusest minu ja minu rahva vastu . . .»

Tomotšitši pöördus ka kuninganna poole ja sellega oli pidulik audients lõppenud. Hillispilli seisis võrdlemisi morni näoga, sest Oglethorpe oli hommikul maha laitnud ta mõtte ilmuda paleesse indiaani rõivais, palja ülakehaga ja sõjamaalingus. Sõjamehe poolt õigusega loodetud efekt jäi nüüd ära. Saadikud jäid Inglismaale neljaks kuuks ning lahkusid tohutute kingituste koormaga. Muu hulgas oli Tomotšitšile kingitud ka kulduur, mille tegelik mõte jäi talle alatiseks arusaamatuks.

Vahepeal saabunud kolonistide üha kasvav arv nõudis peagi kolooniate laiendamist ja Oglethorpe marssis lõunasse kompanii šoti sõdurite eesotsas, et kuulutada St. Johni jõgi inglise asumaade piiriks.

San Agustíni läkitatud saadikud, kes pidid hispaanlastele sellest sammust teatama, vangistati. Peagi saabus Havannast komisjon, kes saatis Georgia kubernerile ultimaatumi, milles nõuti inglise kolonistide lahkumist niihästi Georgiast kui ka poolest Carolinast.

Oglethorpe püüdis Inglismaale sõites sealt abi saada, ning pöörduski tagasi 600 sõduriga. Ka kriikid lubasid inglasi hispaanlaste-vastases sõjas abistada. Nad olid alles hiljuti koos tšikasoodega prantslased tagasi löönud ja olid täis enesekindlust. 1739. aastal kuulutas Inglismaa Hispaaniale sõja ja Oglethorpe suunas kõik saadaolevad väed järgmise aasta alul Floridasse. Ta piiras sisse San Agustíni fordi ja peagi saabusid reidile paar inglise

sõjalaeva. Fordi komandör Montiano irvitas inglaste ebatäpse kahuritule üle ega mõelnudki alla anda. Vastupidi — ta saatis fordist välja suure väesalga, kes marssis inglaste poolt rajatud fort Moosani ja tappis lühikeses lahingus suure osa seda kaitsnud šoti sõdureid.

Ühel päeval tulid Oglethorpe'i telki retkest liitlastena osa võtvad tšikasoo sõjamehed ja panid lauale hiljuti püütud hispaanlase pea. Tubli inglane, nii vapper kui ta ka oli, hakkas nende peale karjuma, nimetas neid sigadeks ja koerteks ning muudeks loomadeks ja käskis neil koos peaga kaduda.

Ta oli veel liiga vähe Ameerika kontinendil viibinud ja sellised lugupidamisavaldused, mis indiaani sõpradel olid kahtlemata prantslaste käest õpitud, viisid ta enesest välja.

Tšikasood olid ootamatust ja nende meelest tänamatust sõimust solvunud ja tõid omapoolse argumendina esile tõsiasja, et prantslased, olnuks see pea nendele toodud ja inglase õlgadelt võetud, oleksid selle eest vähemalt viisakalt tänanudki. Seepeale läksid nad üldises pahameeles laagrist minema, viies kaasa ka osa ülem-kriikidest, kes olid nendega solidaarsed.

1742. aastal saabus Havannast 32 laeva mitmetuhandelise Hispaania armeega. Kiiruga tsiviilelanikke ja indiaanlasi mobiliseerides õnnestus Oglethorpe'il neile umbes 800 mehega vastu astuda. Imekombel suutsid inglased suurema osa hispaanlaste väest hävitada. Lahing toimus soos, kriikide osavõtul, ja see õnnetu koht kannab siiani «Verise soo» nimetust.

Edaspidi hispaanlased Georgiasse ei tunginud. Rahu kriikidega püsis ja edasiste inglaste-prantslaste vaheliste sõdade jooksul kaitses võimas kriikide liit niihästi Carolinat kui ka nõrka ja väherahvastatud Georgiat läänest ja põhjast prantslaste ja tema liitlaste rünnakute vastu.

18. sajandi keskel lõpeb periood, mida võiks nimetada pisisõdade ja intensiivse misjonitöö perioodiks. 40-ndate aastatega alanud suurriikide võitlus, Ameerika iseseisvussõja pööris ja sellele järgnenud tung läände kustutas indiaanlaste tsiviliseerimise ja ristiusku pööramise idee ligemale sajaks aastaks.

Pax Iroquoia ja sõjad Ohio orus

1740 — Algab Austria pärilussõda. Liidus Baieri ja Preisimaaga kavatseb Prantsusmaa hõivata Austriale kuuluvaid Madalmaid. Austria liitlane Inglismaa suunab oma hoobid ka Prantsusmaa kolooniate vastu. Sõda lõpeb Aacheni rahuga 1748. aastal.

1741 — Aleuudid näevad esmakordselt valgeid. Beringi ja Tširikovi ekspeditsioon Alaskasse.

1749 — Prantslaste väljatõrjumiseks Ohio orust luuakse Virginias Ohio kompanii.

1755 — Rousseau kirjutab traktaadi «Arutlus inimeste ebavõrdsuse tekkimisest ja alustest». Ta idealiseerib looduslähedast ühiskonda, kaitseb rahva suveräänsuse ideed ja vabariiklikku korda.

1756 — Algab Seitsmeaastane sõda, mille käigus Prantsusmaa kaotab Inglismaale osa kolooniatest. Kanada hõivatakse Inglise vägede poolt.

1757 — Plassey lahing paneb aluse inglaste ülevõimule Indias.

1760 — Inglise kolooniate elanike koguarv on 1 695 000.

1765 — J. Hargreaves leiutab mitme pooliga ketrusmasina; neli aastat hiljem võtab J. Watt patendi aurumasinale. Alus tööstuslikule revolutsioonile on loodud.

1766 — A. W. Hupeli toimetusel ilmub esimene eestikeelne ajakiri «Lühhike öppetus . . .»

1769 — Hispaanlased asutavad San Diego — Kalifornia esimese linna.

«Esialgu tundsime me teid kui nõrka taime, mis tahtis kasvamiseks maad. Me andsime teile selle; ja pärast, kui me oleksime võinud teid jalge alla tallata, me kastsime ja kaitsesime teid; ja nüüd olete te kasvanud võimsaks puuks, mille latv ulatub pilvedesse ning mille oksad varjutavad kogu maa, samal ajal, kui meie, kes me olime metsa kõrgeks männiks, oleme jäänud kiduraks taimeks ja vajame teie kaitset.

Kui te kunagi siia tulite, hoidsite te meie põlvedest kinni ja hüüdsite meid isaks; me võtsime teid käekõrvale ja hüüdsime teid lasteks. Te olete meist suuremaks kasvanud ja me ei ulata teie

käest kinni võtma; aga me tahame hoida kinni teie põlvedest, et meid hüütaks teie lasteks.»

Sa-go-je-vata ehk Punakuub, senekade pealik.

«Ma olen nõus, et on olemas häid valgeid mehi, aga neid on halbade kõrval vähe; halvad on kõige tugevamad, sest nemad valitsevad. Nad teevad, mida tahavad. Nad orjastavad neid, kes pole nende värvi, on aga sellegipoolest loodud sama Suure Vaimu poolt, kes meid on loonud. Nad teeksid meist orjad, kui saaksid, aga et nad ei saa, tapavad nad meid! Nende sõnu ei või uskuda. Nad ei ole nagu indiaanlased, kes on ainult sõjas vaenlased ja rahu ajal sõbrad. Nad ütlevad indiaanlasele: «Mu sõber! Mu vend!» Nad võtavad ta käest kinni ja hävitavad ta samal hetkel. Ja nii saate teie, kristlikud indiaanlased, seda varsti omal nahal tunda. Pidage meeles! Täna olen ma teid hoiatanud selliste sõprade eest nagu nemad. Ma tunnen pikknuge — neid ei või uskuda.»

Delavaaride sõjapealik Patšgantšilhilas kõnes Moraavia misjoni indiaanlastele.

«Me soovime, et Pennsylvania ja Virginia hoiduksid meie Alleghany-taguste maade asustamisest. Me soovitame teil pigemini teie inimesi mägede sellelt küljelt tagasi kutsuda, muidu võib pahasti minna ja te hakkate meist halvasti mõtlema . . . Teie kaupmehed toovad nüüd vähe püssirohtu ja tina ning teisi väärt kaupu. Rumm hävitab meid. Me palume, et te takistaksite seaduse abiga selle nii suurtes kogustes sissetoomist kaupmeeste poolt. Kui viskikaupmehed tulevad, toovad nad 30 või 40 vaati, panevad need meie ette ja joodavad meid täis ja saavad endale kõik nahad, mis on mõeldud ausate kaupmeestega sõlmitud võlalepingute maksmiseks . . . Need alatud viskimüüjad, kui nad on juba indiaanlased täis jootnud, lasevad neil riided ka seljast maha müüa . . . Kui see jätkub, oleme me varsti pääsmatult hävinud.»

Skaruadi, oniida pealiku kõne nõupidamisel Carlisles, Pennsylvanias 1753. aastal.

Järjekordse suurriikide jõukatsumise eel oli *Pax Iroquoia* endiselt monoliitne ja hirmuäratav. Keegi ei olnud lugenud nende alatasa liikvel püsivaid sõdalasi või julgenud neid sõjalise jõuga murdma minna. Irokeesid olid oma jõu tipul ning nendega rääkima saadeti diplomaate.

Nende turvalisse liitu olid täieõiguslike liikmetena vastu võetud taskarorad ja sestpeale nimetati nende «riiki» juba Kuue Rahva Liiduks.

Kõigile oli selge, et prantslaste ja inglaste vahelise sõjalise kokkupõrke korral on nemad vihiks, mis ühe või teise kaalukausi alla vajutab. Kahjuks ei taibanud irokeesid ise, et tasakaalu kadumine neile saatuslikuks saab. Adopteeritud suguharude arvel muutus liit

nii võimsaks, et mõne kaitse all oleva suguharu maade ostmiseks pidid Inglise kolooniad või pigemini Inglise kuningas ootama liidu nõukogu otsust. Irokeesid, nähes alkoholi laastavat mõju, keelasid kolooniatel mitu korda viina müümise idapoolsetele suguharudele ja liidu liikmetelegi. Näis, et Mississippist idas ei olnud midagi, mis irokeeside liitu võinuks ohustada.

Prantslased ja inglasd püüdsid neid algul igati nõrgendada, meelitades neid jumala, raha, kaupade ja rummiga. Aga liit püsis. Püha kolmainu — misjonäri, kaupmehe ja sõduri hammas neile peale ei hakanud. Võib oletada, et hääletamisel oleksid nad andnud oma hääle inglaste poolt, aga üldse mitte sellepärast, nagu oleksid viimased prantslastest ausamad ja paremad. Nad eelistasid inglise kaupu ja said väga hästi aru, et nende geograafiline asend tulevasel lahinguväljal ei võimalda keerulisi poliitilisi mänge. Nad tunnetasid inglaste jõudu. Ametlikult laulatati nad Briti lõviga ka Utrechti lepingu läbi, kuigi see neid nende arvates eriti ei sidunud. Nad olid segatud pisisõdadesse, mis kahe riigi kindlaksmääramata piirialadel lakkamatult puhkesid, ent otsustasid jääda neutraalseks, kui puhkes Austria pärilussõda ehk kuningas George'i sõda, nagu seda Ameerikas nimetati.

Sõja puhkemisest said Prantsuse kolooniad teada enne kui Inglise alamad. Silmapilkselt meenus neile inglaste poolt anastatud Akaadia ehk Nova Scotia. Kibekiiresti mobiliseeriti jõud ja suunati need Annapolisesse, kus inglased olid jõudnud luua suurema kalurite asula ja kindluse ning sellesse paigutada mitte väga suure garnisoni. Teine, veel väiksem garnison asus Canso saarel. Kuna Cape Breton kuulus prantslastele, olid Inglise garnisonid nagu pähkel tangide vahel ja Cape Bretonilt laevadega saabunud 900 prantsuse sõdurit võtsid Canso saare ära ilma suurema lahinguta. Cape Bretoni kuberner Duquesnel, kes oli esimesest võidust hoogu sattunud, püüdis vallutada ka Annapolist ja Placentiat Newfoundlandil, kuid see tal ei õnnestunud.

End kogunud inglased otsustasid vastulöögi suunata Louisbourgile, mis oli kindlustuste poolest üks väljapaistvamaid maailmas. Linna ees oli 24 meetri laiune vallikraav, mille taga kõrgusid kuus bastioni 148 kahuriga. Kolmkümmend 28-naelast kahurit väikesel saarel sadamasuus valvasid sissesõitu, rääkimata lugematutest väikestest patareidest sadamas. Prantslased olid seda 25 aastat ehitanud ja fortifikatsioonide kogupikkus ulatus üle kolme kilomeetri.

Sellise kindluse vallutamine Uus-Inglismaa jõududega näis hullumeelsusena. Ainsaks lohutuseks oli asjaolu, et kuberner Duquesnel oli äsja surnud ning asendatud saamatu vana kindraliga. Ainus hea ohvitser, Canso vallutaja Duvivier, oli parajasti Prantsusmaal. Põgenenud ja vabastatud sõjavangid teadsid rääkida, et Prantsuse garnison on mässu äärel maksmata palkade ja vähese toidunormi tõttu.

Bostoni kuberneri projekt Louisbourgi vallutamiseks lükati

koloonia nõukogu poolt mitu korda tagasi. Kolmandal ägedal vaidluskoosolekul jäid kuberneri pooldajad ühe häälega võitjaks ainult seetõttu, et üks vastaspoole esindajaist murdis teel raekotta jala.

1745. aasta aprillis liikus Inglise kolooniate ühendatud laevastik täispurjes Louisbourgi alla. Kui nelisada meest teel maju põletades ühe prantsuse patareini jõudsid, olid sõdurid saarelt põgenenud. Inglased nägid vaeva kahuritega, mis olid umbe aetud, ja pärast pikka puurimist õnnestus neil kõiki torusid prantslaste vastu kasutada.

Prantsuse garnison, keda oli tabatud ootamatult, arvas, et nende kallale on tunginud terve Briti armee. Sellegipoolest ei olnud sellise kindluse vallutamine ilma elukutseliste sõduriteta naljaasi. Võitlus oli kestnud juba juunini ja vangidelt saadi teada, et Prantsuse laevastik on lähenemas. Otsustati alustada kombineeritud rünnakut. Sadamasse viidi üksteist laeva 40 kahuriga ja väed seati ümber kindluse võitlusvalmis. Abitu kuberner Duchambou, nähes sellist paraadlikku algust, saatis inglaste juhile Pepperellile kirja, milles palus teatada kapitulatsiooni tingimused. Pidades viimaseid vastuvõetavaks, laskis ta Inglise väed forti, kus need alles siis taipasid, mida selline kindlus endast kujutab. Inglise väejuhid veendusid peagi, et selline fort oleks ettenähtud suurusega garnisoni olemasolu korral praktiliselt niisama vallutamatu, nagu seda oli Gibraltar.

Uus-Inglismaa linnades korraldati ilutulestikke ja löödi kelli. Prantsuse kolooniad olid saanud ränga hoobi. Duvivier, kuulnud toimunust, pöördus koos laevastikuga tagasi Prantsusmaale ning teatas juhtunust valitsusele.

Prantslaste meelepaha oli nii suur, et otsustati vallutada mitte ainult Louisbourg, vaid terve inglaste käes olev rannik Floridast Maine'ini. Algasid tohutud ettevalmistused karistusekspeditsiooniks ja järgmisel suvel purjetas Atlandile tohutu, 41 liinilaevast ja väiksemast alusest koosnev eskaader 3000-mehelise armeega. Nad maabusid Nova Scotias, et ühineda kolonistide ja indiaanlastest liitlaste armeega.

Inglasteni olid juba võrdlemisi vara jõudnud luureandmed prantslaste ekspeditsioonikorpuse ettevalmistamisest ja eesmärkidest. Londonist saadetud tsirkulaarid nõudsid meeste lipu alla kutsumist, et inglise sõdurite saabumisel abivägi ees ootaks. Suurem osa mehi saadi põhjapoolsetest kolooniatest. Maryland ja Virginia saatsid kokku 400 meest 3300 jänki kõrvale, mis on ka arusaadav, sest Kanada oli neist esialgu kaugel.

Prantsuse laevade ilmumine tekitas esialgu paanikat. Aga laevad seisid reidil terve aasta ja tänu kestvatele kuulujuttudele peatsest rahust pöördus osa neist tagasi Prantsusmaale. Kui siis lõpuks tõelised rahuteated Ameerikasse jõudsid, selgus, et Inglismaa oli Louisbourgi ja terve Cape Bretoni saare prantslastele tagasi andnud.

Uue vältimatu kokkupõrke kohaks kahe suurriigi vahel oli

Ohio jõe org, mis kuulus tollal ainult indiaanlastele. Seal elasid seni rahulikult šoniid ja maiaamid; sinna olid tõmbunud delavaarid ja osa irokeesidest, kelle jahimaad kippusid põhjas tühjaks jääma. Sellel suurel maa-alal käisid juba ammu Virginia ja Pennsylvania karusnahakaupmehed ja pikknugade jalajälgi ei pandud imeks.

Prantslased, kes teatavasti laialdast uurimata maa-ala Alleghany mägedest läänes omaks pidasid, leidsid, et on viimane aeg see Prantsuse krooni seaduslikuks omandiks teha ja piiripostidega tähistada. Küllalt kompaktse Uus-Inglismaa ainuke eelpost lääne metsasel alal oli Oswego, samal ajal kui prantslased olid oma Mississippi-tee tähistanud rea misjonite ning sõjaliste eelpostidega, millest suurim oli Maumee, mis asendas Cadillaci poolt 1701. aastal ehitatud Fort Pontchartraini, hilisemat Detroiti. Kanada kuberner saatis metsadesse 300 meest eesotsas Bienville'iga, kes matsid oletatava piiri joonele prantsuskeelse tekstiga tinatahvleid. Kohates teel inglise kaupmehi, saatsid nad need ähvardustega tagasi. Ühele neist anti kiri, mille ta pidi viima Pennsylvania kubernerile. Kirjas hoiatati inglasi, et Prantsuse kuninga maal ringikolamine võib nende jaoks pahasti lõppeda. See juhtus 1749. aastal.

Samal aastal oli vast loodud Ohio kompanii saanud kuningas George II patendi poole miljoni aakri suuruse ala peale, mis võis asuda Kanawha ja Monongahela jõgede vahel või Ohio põhjakaldal. Kuningliku annetusega koos anti tingimus maa-ala asustada vähemalt saja perekonnaga ja jätta kümneks aastaks maksuvabaks. Ka Ohio kompanii saatis välja uurimisrühma, mis terve aasta jooksul harujõgesid uuris ja indiaanlastega lepinguid sõlmis. Kompanii ehitas praeguse Pittsburghi kohale tugeva fordi ja pani seega aluse oru koloniseerimisele inglaste poolt. Seega hakkasid mõlema maa kolonistid uuele alale valguma.

Ohio maiaamide suhted prantslastega ei olnud kõige paremad, sest võimsad idanaabrid, irokeesid, kes samuti prantslastega hästi läbi ei saanud, tegid orus poliitilist ilma ja inglise kaupmehedki olid nad varakult enda poolele meelitanud. Üks maiaamide pealikuid, Old Britain, nagu inglased teda uhkusega nimetasid, ehk prantslaste jaoks Demoiselle, oli lausa prantslaste nuhtluseks. Ta organiseeris vandenõusid lähedaste suguharudega ja kollitas prantsuse kaubavoore.

Et sellest tülikast mehest lahti saada ja kindlustada Kanada kolonistide juurdepääs orule, organiseerisid prantslased erilise ekspeditsiooni eesotsas Charles Langlade'iga, tuntud metsahulkuri ja rändurigа. Sõjaretkele meelitati 250 ottavat ja hulk odžibvesid, kes tõid kaasa ka terve laevastiku kergeid kasekoorest kanuusid.

Päevikestnud rännaku järel jõuti Old Britaini koduasula — Picawillany (nüüd Piqua) alla ja hiiliti ligi. Langlade'i märguande peale tormas ülekaalukas indiaanivägi külla.

Ootamatu kallaletung tekitas maiaamides esialgu segaduse ja vaenlastel õnnestus tappa 14 sõdalast, nende hulgas ka vana pea-

lik. Keegi inglise kaupmeestest, kes parajasti külas viibis, torgati noaga surnuks. Maiaamid kogusid end peagi ja lõid küll rünnaku tagasi, aga ottavadel õnnestus põgenedes kaasa vedada Old Britaini surnukeha.

Maiaamid nagu irokeesidki ei elanud sellisel kaskedemaal ning nende jalakakoorest rasked kanuud ei pääsenud Suurte järvede taga elavate odžibvede nooljatele sõiduriistadele lähedalegi. Öisel peatusel sõid tantsivad vaenlased vana pealiku keedetud maiseid jäänuseid.

See sündmus oli Ohio oru sõdade algusvileks. Prantslased saatsid 1500 meest piki St. Lawrence'i jõge Erie järveni, kus ehitati Fort Presque Isle (Erie), mis jäi edaspidi prantslaste peakorteriks. Sealt läks osa vägesid Alleghany harujõele French Creekile ja püstitas sinna teise kindluse, mis sai nimeks Le Boeuf. Sama harujõe suudmesse loodi kolmas Fort Venango (Franklin). Seega olid nad inglasi tublisti edestanud, sest peagi vallutati Ohio kompanii ainus fort Monongahela ääres ja nimetati Duquesne'iks.

Näis, et inglased jäävad Ohio oru vallutamisel rohkem pealtvaatajaks pooleks, sest nad olid jõudnud alles mõned perekonnad Youghioghenysse asustada ja olid nüüd mures nende edasise saatuse pärast.

Lõppude lõpuks olid Ohio oru saatuse pärast kõige rohkem mures pärisperemehed, kelle head jahialad kippusid käest libisema. Nende hulgas oli küllalt neid, kellel see oli juba teine kodumaa, millele valged kallale kippusid. Paljud suguharud pidasid palavikuliselt nõu ja saadikud jooksid ühe hõimu juurest teise juurde, et ühist seisukohta võtta. See ei olnud nii kerge, sest põhjapoolsetel aladel oli küllalt eirisid ja huroone, kes elasid seal irokeeside hävitusretkist pääsnuina ja olid ustavad Prantsuse kuningale. Lahkarvamisi oli ka seni erapooletute seas. Kuna aga prantslased end Old Britaini tapmisega olid määrinud, kaldus kaalukauss inglaste kasuks. See nad päästis.

1753. aastal saatis Kanada kuberner Duquesne 1200 meest Ohio orgu koloniseerima. Asunike rodu liikus alla piki Alleghany jõge fort Duquesne'i poole. Irokeeside, delavaaride, šoniide ja maiaamide viha hakkas üle keema. Nad valisid ühise pealiku ja saatsid selle fort Presque Isle'i, kus ta avaldas valju protesti nende rahvaste jahimaadele tungimise puhul. Kindluse komandant kuulas pika kõne vaikides ära ja tähendas lühidalt ning kuivalt, et kogu see maa kuulub Prantsuse kuningale ja prantslased kavatsevad sellel ka elama hakata.

Indiaani saadik, rahvuselt irokees, ei suutnud enam oma tundeid taltsutada, nagu indiaani kombed seda nõuavad, ja lahkus ruumist kõva häälega sajatades. Ta lubas sõjakirve kohe välja kaevata, kas või samas, kindluse õuel.

Samal ajal istus Benjamin Franklin, üks Ühendriikide idee algatajaid, Carlisles Pennsylvanias ja koostas lepingut, millele ülalmainitud suguharud koos mitmete veel idas virelevate hõimlaste esindajatega alla kirjutasid. Virginia oli jalul. Nüüd oli selle koloonia kord sõdima hakata. Siiski, enne püsside haaramist otsustas koloonia kuberner Dinwiddie teha veel ühe katse prantslaste jonnakuse murdmiseks.

Ta koostas ettevaatlikult ja väga valitud sõnadega kirja, milles paluti prantslasi inglise aladelt taganeda. Tegelikult ei olnud inglastel aimugi, et juba La Salle'i retke ajal oli terve Mississippi ja Alleghany'de vaheline maa Prantsuse krooni omandiks kuulutatud.

Dinwiddie valis noore ohvitseri George Washingtoni kulleriks ja saatis ta nelja kaaslasega Williamsburgist Fort Presque Isle'i, komandant Legardeur de St. Pierre juurde, kes oli ühtlasi lääneala de asekuberner.

Kahekümne kahe aastane Washington oli juba siis tuntud oma helge mõistuse poolest ja täitis koloonia armees kohustusi, mis normaalsetes tingimustes oleksid usaldatud kindralmajorile. Oli oktoober, ja retk läbi metsade, mis tollal inimestele hirmujudinaid tekitas, tikkus langema kõige hullemale aastaajale. Neil tuli ületada üle tuhande miili mägesid, jõgesid, soid ja tihedat aluspuistut.

Kahe nädalaga jõuti Will's Creeki, Potomaci ühe põhjapoolsema harujõeni. Sealt jõuti üheksa päevaga kahe jõe ühinemiskohale, mis Washingtonile meeldis kui hüva ehitusplats suurema fordi jaoks. Koha meelde jätnud, rändas ta kaaslastega edasi, vahepeal jõgede ületamisel märgunud riideid kuivatades.

Ootamatult sattusid saadikud indiaanlaste hulka, kes õnneks osutusid delavaarideks. Üks nende pealikuid nõustus neile juhiks hakkama ja viis nad läbi ränga lumesaju üle Alleghany teiste delavaaride juurde, kes kutsusid neid lühikesele nõupidamisele, kus veel kord tõotati inglaste poolt olla. Washington märkas, et samas laagris viibisid prantsuse kaupmehed. Mõned delavaarid saatsid inglased prantsuse Fort Venangoni ja kinkisid neile uued rõivad.

Prantsuse ohvitserid võtsid saadikud viisakalt vastu, ent ei salanud, miks nad seal viibivad. Nad olid tulnud Ohio orgu vallutama, olenemata sellest, kas see kellelegi meeldib või ei. Edasi Le Boeufi poole rännates läks ilm väga külmaks. Öise lõkke ääres ei andnud kaasavõetud tekidki sooja. Et süüa saada, tuli neil hirvi küttida, mis omakorda aega võttis. Washington võttis kursi Presque Isle'ile, kui teel Le Boeufist möödudes kuulis, et Prantsuse komandant seda parajasti inspekteerib.

St. Pierre võttis omakorda saadikud väga südamlikult vastu ja luges Dinwiddie' kirja hoolega läbi. Seejärel ütles ta Washingtonile, et ta on sõdur ja täidab oma valitsuse käske. Ta lisas, et tema ei ole vastutav ühegi Prantsuse kuningriigi sammu eest ega või ka midagi omapead otsustada. Aga mis puutub Virginia kuberneri, siis temale võib viia sõna, et St. Pierre ajab kohusetruult Ohio orust välja iga inglase ja teeb seda kindlalt seni, kuni temalt seda nõutakse.

Pärast lühikest peatust alustasid saadikud tagasiteed, mis ilmade tõttu oli kümme korda hullem kui tulek. Venangost alates läks väike seltskond lahku ja Washington koos kaaslase Gistiga püüdis otse läbi metsade lühemat teed leida. Minna tuli põlvini lumes ja nende nahkrõivad olid pidevalt jäätunud.

Alleghany jõe ületamisel parvega kukkus Washington jõkke ja pidi oma elu ujumisega päästma. Poolkülmununa kuivatasid nad end väikesel saarel, et hommikul teed jätkata. Nende üllatuseks oli öösel tekkinud jää nii tugev, et nad võisid jõe teise haru jala ületada. 1754. aasta jaanuaris jõudsid nad elu ja tervise juures Williamsburgi.

St. Pierre'i vastus kutsus Virginia koloonias esile tugeva vastukaja. Dinwiddie otsustas mehed püsside alla kutsuda ja prantslased väevõimuga Ohio orust välja lüüa. Lihtsad kolonistid, kelle jaoks Ohio org oli koos prantslastega peaaegu maailma lõpus, ei olnud kampaaniast eriti huvitatud ja tulid sõjaväkke ilmse vastumeelsusega.

Selle halvasti relvastatud ja tõrkuva miilitsaväe etteotsa määras Dinwiddie loomulikult George Washingtoni, kes kõige paremini teed tundis. Talle tehti ülesandeks vallutada Fort Duquesne — tume plekk inglaste eneseuhkusel — ja heisata seal Inglise lipp.

Great Meadowsi piirkonnas sattus kolonistide korratult liikuv meestesumm Prantsuse sõjaväepatrullile, keda kõige enne märkasid indiaani piilurid. Oletades suurema Prantsuse väeosa pealetungi, laskis Washington kiiruga kaevata kaevikud ja püstitada palktara. Provisoorne kindlus nimetati hiljem Fort Necessityks. Kuuldes, et tegemist on väikese sõdurite rühmaga, viis ta mehed lahingusse. Mõned irokeesid võtsid jäljed üles ja juhtisid miilitsa lagendikule, kus prantslased laagris olid. Lahing oli äge, aga lühike. Tapeti üheksa prantslast koos juhi Jumonville'iga ja võeti üle 20 vangi.

See alatu tapmine ei jäänud inglaste eneste teada. Peagi jõudis sõnum sellest Euroopasse, kusjuures prantslased rõhutasid, et Jumonville olevat läkitatud inglaste juurde rahumissiooni eesotsas. Dokumentaalseid tõendeid ei ole selle kohta leitud. Montrealist toodi Duquesne'i varuvägesid eesotsas Jumonville'i venna sieur de Villiers'ga.

Fort Necessitys liitus Washingtoniga väike indiaanlaste laager eesotsas pealik Pool-Kuningaga ja «kuninganna» Alequippaga. Nad asusid kolmekümne perekonnaga forti ja pakkusid 40 sõjamehe teeneid. Washington võttis pakkumise vastu, sest jutud prantsuse vägede saabumisest ulatusid juba temani. Hiljem selgus, et Pool-Kuningas oli prantslaste poolt ära ostetud ja 40 sõjameest pidid parajal hetkel inglastele selja tagant hoobi andma. Washington ajas nad minema ja võib-olla on see põhjuseks, miks ta edaspidi poliitikuna indiaanlasi ei usaldanud.

Duquesne'i komandant Contrecoeur saatis indiaani käskjalgadega laiali vampumvöid ja kirveid. Päheõpituna lisati järgmine üleskutse:

«Ja nüüd, mehed St. Louisist, mehed Lake of Two Mountainsist, huroonid, abnakid, irokeesid, nipissingid, algonkinid ja ottavad — ma ootan teid selle vampumvööga, et te liituksite Prantsuse kubernerist isa Onontioga[1] ja aitaksite meil mõrvareid karistada. Võtke see kirves ja koos sellega kaks vaati veini peoks.»

Delavaaridele, kes olid ammu inglastele truudusvande andnud, saatis ta läkituse, mis kutsus kogu hõimu Onontio truude lastena järgima teiste suguharude eeskuju.

1754. aasta juulis jõudis De Villiers kuuesaja sõduri ja terve hordi indiaanlastega Fort Necessity alla ning alustas lahingut. Päev oli pilves ja vihmane ning niiskus rikkus püssirohtu. Sellepärast tekkis aeg-ajalt käsikähmlusi ja lahing kestis vaheaegadega üle kümne tunni. Kui 30 inglast olid tapetud, pakkus De Villiers rahu. Inglased olid sunnitud pakkumise vastu võtma ja neil lubati koos relvadega fordist lahkuda. Pealtvaatavate indiaanlaste arvates oli see kohutav häbi.

Inglaste aeglus ja ilmne nõrkus kõigutasid tublisti ka nende liitlasi. Juba kuu aega varem, kui Franklin Albanys suguharude pealikud kokku kutsus, et nad kindla sõnaga lubaksid inglasi sõjas aidata, jätsid irokeeside saadikud äärmiselt kõhkleva mulje ning kirjutasid üsna vastumeelselt lepingule alla. Eriti nördinud olid mohookid, kelle endistel aladel nüüd prantsuse asunikud laiutasid. Inglased olid nende maid juba varem lõunast juurde näpistanud ning liidu nõupidamistel võtsid nad valgete suhtes üpris eitava hoiaku.

Samas leidus ometi mees, kes irokeesid inglaste leeri tagasi tõi. See mõneti ebatavaline isiksus oli sir William Johnson Mohawk Valleyst. Ta elas nagu inglise aadlik kunagi suures majas, mis oli laevaga Amsterdamist kohale veetud ja mille juures olid tallid ning põllud ja rodu sulaseid. Teistest kolonistidest erines ta vaid selle poolest, et tal puudusid igasugused eelarvamused indiaanlaste suhtes.

Ta oli pikemat aega irokeeside naaber olnud ja käis nende külades ringi nagu oma inimene: sõi nendega ühest potist, võttis osa nende tantsudest ja — mis indiaanlaste juures polnud saladuseks — viskas silma sünge vana pealiku Hendricku tütrele. Irokeeside suureks rõõmuks oli ta nõustunud tüdrukuga abielluma ja pulmad toimusid indiaani kommete kohaselt. See kõik oli olnud enne siinkohal kirjeldatud sündmusi.

See suur punapäine iirlane, kes armastas head elu ja veini ning kes uskus inimeste aususse ja õiglusse, hoolimata nende nahavärvist, jäi inglasi ja irokeese ühendavaks lüliks, mille tähtsus oli suurem, kui kolonistid tollal arvasid.

Johnsoni poolt korraldatud nõupidamisel ütles üks onondagade pealik:

[1] Onontio — Kanada kuberneri irokeesikeelne nimetus.

«Meie ei tea, mida teie, inglastest ja prantslastest kristlased tahate. Me oleme nii sisse mässitud teie tülidesse, aga meil pole enam jahimaidki. Kui me leiame puu otsast karu, ilmub kohe ka puu omanik, kes keelab meil tappa seda, millest me siiani elanud oleme. Me oleme vahel sellises segaduses, et me ei tea isegi, mida mõelda või öelda . . .»

Vana Hendrick pidas samuti kõne, mis tegi ta veel kuulsamaks, kui ta oli olnud (teda teati ka Inglismaal ammu nimepidi, sest oma kõnedega oli ta esinenud kuninganna Anne'i ees).

«Me uuendame ja hõõrume veelgi säravamaks keti, mis inglasi ja irokeese seob,» alustas ta pidulikult. «Te küsite, miks me oleme nii ükskõiksed. Vennad, põhjus on selles, et te pole kolme viimase aasta jooksul meist väljagi teinud. Te olete meid nii üle õla heitnud . . . (ta viskas oksakese üle õla, et asi piltlik oleks). Prantslased on samal ajal kavalad ja valvsad ning püüavad meid igati oma leeri meelitada. Kanada ja Virginia kubernerid kasutavad kõiki äärmusi meie maade pärast kakeldes ja see kaklus võib lõppeda meie lüüasaamisega. Vaadake oma maad, ja mida te näete? Teil ei ole forte. Isegi selles linnas ei ole forti. See on Kanadast sammu kaugusel ja prantslased võiksid tulla ning teid uksest välja visata. Teie tahate, et me räägiks südame põhjast, ja seda me ka teeme. Vaadake prantslasi! Nad on mehed. Nad teevad kõikjale kindlusi. Teie olete kui naised, paljad ja lagedad, ilma mingi varjualuseta . . .»

Hendricku pikk kõne kirjutati üles, trükiti ja seda arutati isegi Inglismaal. Kolooniate delegaadid, kes olid Albanys koos, kuulsid alasti tõtt. Benjamin Franklin soovitas kolooniad ühendada, aga siinkohal lõi Inglise kroon kartma, et kolooniate liit annab neile liiga suure jõu. Ei olnud saladus, et Ameerika kolooniates, eriti Uus-Inglismaal, esines käärimist ja mitmedki olid avaldanud arvamust, et kasulik oleks emamaast lahku lüüa. Inglismaa poolt seatud tööstuse ja kaubanduse piiramised koos maksukoormaga andsid end ammu tunda — emamaa suhtus kolooniatesse nagu kolooniatesse ikka; need olid lüpsilehma eest. Esilekerkinud kodanlikud demokraadid Adams, Warren ja Jefferson valmistasid ette pinda revolutsiooniks.

Inglismaa saatis kolooniate kaitsmiseks Ameerikasse tuhat punakuuelist sõdurit eesotsas kindral Braddockiga. See võrdlemisi andetu ja ülbe väejuht näitas oma agarust kõigepealt kaasmaalaste röövimisel. Kuna tal ei olnud oskusi sõjaväe majutamise ja varustamise alal, andis ta järjest korraldusi rekvireerimiseks ja muutus selliseks nuhtluseks, et rahvas teda avalikult lahkuda palus. Sellest peale pidas ta pennsilvaanlasi oma vaenlasteks. Washington, kes käitus ehtsa aristokraadina ja esindas kuningale ustavat Lõuna plantaatorite kildkonda, meeldis talle enam. Halvem oli see, et Euroopa strateegia ja taktikaga harjunud kindral ei teadnud midagi kohalikust võsasõjast ja indiaanlased ajasid teda oma distsiplineerimatusega lausa iiveldama. Ta hakkas neid algusest peale

rohkem vihkama kui prantslasi, kelle vastu ta ometi sõdima saadeti.

Saanud oma vägedele tublisti täiendust miilitsa näol, otsustas Braddock pärast nõupidamist kolooniate juhtidega haarata prantslaste väljatõrjumiseks Ohio orust kolm kindlustatud võtmepositsiooni. Kanadat otsustati mitte puudutada, sest otsest sõjakuulutamist riikide vahel ei olnud.

1755. aastal marssis Braddocki armee metsadesse, et vallutada Fort Duquesne. Uus-Inglismaa kuberner Shirley pidi vallutama Fort Niagara ja William Johnson, kes sai koloneli auastme, pidi mohookidega haarama Crown Pointi. Nova Scotia kuberneri Lawrence'i hooleks jäi selle koloonia puhastamine prantslastest.

20. juunil jõudis Braddock Monongahelani ja läks Turtle Creeki lähistel üle põhjakaldale. Kolonelleitnant Gage 350 mehega oli armee avangardiks. Indiaanlaste rada, mida mööda nad liikusid, oli sammulaiune ja kahelt poolt tiheda põõsastiku sisse kasvanud, nii et peale mõnede võsast kerkivate kaljude midagi näha ei olnud. Nii mõnigi miilitsavägede sõdur ütles, et paremat kohta indiaanlaste rünnakuks ei või naljalt leidagi. Washington hoiatas Braddockit korduvalt, et ta laseb oma mehed pikal ja kitsal teel liiga pikaks rongiks hargneda, aga Braddock ei uskunud, et indiaanlased võiksid julgeda sellisele sõdurite hulgale vastu astuda, ning marssis uhkelt edasi.

Ta arvas, et Fort Duquesne'i ees rivistatakse armee rünnakuks üles nagu Euroopas ja tal on võimalus lahingut mõnelt kõrgemalt kohalt juhtida.

Muidugi ei olnud prantslased nii lollid, et kindralit vabalt fordi alla lasta marssida. Duquesne'i ümbrusse oli varakult kogutud terve indiaanlaste vägi, mis koosnes abnakidest, huroonidest, misjonite nimetutest «palvetavatest punanahkadest», potavatomidest ja hulgast ristitud irokeesidest. Seal oli Langlade odžibvedega ja ottavad noore pealiku Pontiaci juhtimisel. Peale kindluse garnisoni täiendas seda tumedanahalist sulgedega kaunistatud armeed ainult 72 regulaarväelast lähedastest fortidest ja 146 kanadalast 36 appisaadetud ohvitseri juhtimisel. Kirjuilmelise sõjaväe juhtimise usaldasid prantslased kaptenite Beaujeu, Dumas' ja Ligonier' hooleks.

See oli Beaujeu, kes otsustas inglastele vastu minna. Indiaanlased kahtlesid esialgu asja mõttes ja hakkasid omapoolseid ettepanekuid tegema, aga üks pealikutest pidas rahustava kõne ja seletas täpsemalt, mida Beaujeu oli kavatsenud. Ettenähtud varitsus vastas indiaanlaste ettekujutusele sõjast ning nad asusid üksmeelselt teele.

Inglased ei olnud veel kuigi kaugele jõudnud, kui mitmesajahäälne sõjahüüd nad võpatama pani. Seni vaikne tihnik sülitas mõlemalt poolt tuld. Seni, kuni inglased hädaga varjuda jõudsid, tõmbusid ründajad tagasi ning jätsid punakuued oigavaid haavatuid siduma.

Inglaste avangardil ei läinud paremini. Neid oli asjatult kaugele

ette saadetud. Äkilises tulevahetuses langes küll ründajate kapten Beaujeu, kuid punakuued jätsid oma kaks kuuenaelast kahurit teele ja pagesid tagasi omade juurde. Teel käis jälle äge võitlus ning paanikasse sattunud inglased tulistasid nii ägedalt ja ettevaatamatult, et tabasid tihti oma sõdureidki.

Indiaanlased, kes olid varjunud kaljudel ja suuremate puudetaga, tulistasid küll kiiresti, aga rahulikult, tehes punakuubede ridades kohutavat laastamistööd. Braddock, ikka veel segaduses, püüdis mehi rivistada, selle asemel, et neid varjuma sundida. Tal õnnestus kahurid üles seada ja nüüd lendas metsa kuule, nii et oksad sadasid. Müra oli kohutav, aga tagajärgi ei mingisuguseid.

Washingtoni Põhja-Carolina miilitsaväed olid ainsad, kelle tegevusest mingit kasu oli. Mehed olid puude taha varjunud ja andsid täpselt tuld. Meeletult edasi-tagasi ratsutava Braddocki alt lasti maha viis hobust, aga ta ei mõelnudki loobuda oma rumalast sõjapidamisviisist ja meeste karreesse seadmisest. Mõlemad adjutandid olid surma saanud ja Washington oma hobusel jäi ainsaks käsundusohvitseriks. Ka temal tuli uue ratsu selga istuda. Kuub kuuest kohast läbi lastud, tegi ta kõik, et korraldada kaitstud taandumist. Inglastel ei olnud aimugi, et vastane on neist mitu korda nõrgem.

Lõpuks sai jonnakas Braddock raske kopsuhaava ja vajus teele. Washington tõmbas ta meeste abiga sadulasse ja jätkas taganemist. Tema miilitsaväest oli alles 30 meest ja need pani ta sõdurite korratut taganemist kaitsma. Lahinguväljale jäid kasutud kahurid, moonavankrid, haavatud ja kindrali isiklikud paberid.

Indiaanlased olid prantslastele toonud suure võidu. Tol päeval rippus ümber Fort Duquesne'i 853 skalpi. 75 protsenti inglaste armeest oli olematuks tehtud. Braddock suri nelja päeva pärast Fort Cumberlandis, kuhu väeriismed olid tõmbunud. Kolonel Dunbar, kes oli Braddocki lüüasaamisest täiesti masendatud ja paanikas, käskis hävitada kogu ülejäänud kahurväe ja põletada moonavankrid ning tagavarade laod ja jättis Fort Cumberlandi maha, et väed Philadelphiasse varjule viia.

Teine plaanis ettenähtud retk pidi algama Albanyst, ja kavas oli mahajäetud Oswego ning Fort Niagara vallutamine. Kuberner Shirley lootis Niagara vallutamisega lõigata läbi prantslaste varustusteed Ohiosse. Fort pidi olema suhteliselt nõrk ja kõigi oletuste kohaselt olid prantslaste põhiväed veel Ohio orus.

Väljaastumine oli veninud ja veninud, kuni teade Braddocki lüüasaamisest Albanyni ulatus. Shirley oli siis juba Mohawki jõge pidi Oswegoni jõudnud, aga oktoobritormid ei lubanud tal väikeste paatidega Ontariole sõuda. Indiaanlased, enamasti irokeesid, tüdinesid lõputust ootamisest ja läksid tagasi. Terve selle aja jooksul suutis Shirley Oswego fordi taastada, ja jätnud sinna 400-mehelise garnisoni, pöördus ta talve hakul tagasi Albanysse. Ta oli määratud Braddocki asemel Inglise vägede Ameerika korpuse ülemjuhatajaks.

Kolmas operatsioon, mida juhtis William Johnson, oli ette nähtud Crown Pointi vallutamiseks ja prantslaste minemakihutamiseks Champlaini järve piirkonnast. Sir Williami väed koosnesid irokeesidest ja Uus-Inglismaa farmeritest. Irokeesid, enamalt jaolt mohookide suguharust, ei olnud selles piirkonnas sõdimisest eriti huvitatud, sest prantslaste poolel sõdis küllalt palju nende sugulasi. Kui väekoondis liikuma hakkas, oli irokeese ainult 300. Sõjakäigust võttis osa ka pealik Hendrick, kes oli seitsmekümneseks saanud ja veidi tüse. Sõjast teadis ta sellegipoolest enam kui kõik valged kokku. Vaevaga end sadulasse vinnanud, vaatas ta teraval pilgul Johnsoni väge. «Tapmiseks liiga palju, võitlemiseks liiga vähe,» olid tema sõnad. Kui Johnson enne Crown Pointi väed kaheks tahtis jaotada, keelas Hendrick selle kategooriliselt.

Crown Pointi komandör Dieskau oli suurte võimetega professionaal, kelle seljataga oli rida võidetud lahinguid Euroopas. Aga indiaanlastega tuli tal esimest korda tegemist teha nagu Braddockilgi. Dieskau taipas küllalt hästi, et Duquesne'i õppetund võib anda talle võtme teise võidu saavutamiseks. Sellepärast talus ta punanahku, virila ilmega neist kaares mööda käies. Päevikusse kirjutas ta järgmised read:

«Nad ajavad meid hommikust õhtuni hulluks. Nad sõid ära viis härga ja sama palju sigu. Konjakivaadist ma ei räägigi. On tarvis ingli kannatust, et nende kuraditega asju ajada. Pealegi pean ma end sundima neile meeldima . . .» Need olidki põhjapoolsed irokeesid, keda jesuiitidel oli õnnestunud prantslaste leeri tõmmata.

Dieskau otsustas esimese löögi anda väljaspool forti, nagu seda oli teinud Duquesne'is Contrecoeur. Ta saatis varitsusele 200 sõdurit, 700 Kanada kütti ja 600 indiaanlast. Inglaste ehitatud Fort Lyman (hiljem Fort Edwards), mis asus Albanyst 45 miili kaugusel, oli selleks kohaks, kuhu Johnsoni mehed laagri üles olid löönud. Indiaani piilurid tegid kindlaks, et inglastel ei ole kahureid. Dieskau otsustas esialgu väikese fordi kahjutuks teha ja siis tungida Johnsoni laagri kallale. Mõte oli hea, sest edasi oleks lihtne olnud vallutada Albany ja anda sealt hoop Oswegost naasvale Shirleyle.

Johnson sai oma indiaanlaste kaudu teada Dieskau liikumisest ja saatis tuhat meest kahe tuhande mohooki toetusel kindlust kaitsma.

Dieskau oli järgmisel hommikul neli miili fordist eemal, teel, mis viis Hudsonilt George'i järvele. Aeglaselt edasi liikudes märkas ta Johnsoni abiväge, mis fordi poole marssis. Ta korraldas kiiresti varitsuse. Tema ilusa plaani ajasid nurja irokeesid, kes ei kavatsenudki oma sugulasi tapma hakata. Nad lasksid kuuldavale hoiatushüüde ning inglaste väes tekkis segadus. Sealsed irokeesid kargasid varju, kes kuhu sai.

Esimene prantslaste kogupauk niitis maha hulga mehi, sest see oli hästi sihitud. Sadulast kukkus Hendrick ja väeosa juhtiv kolo-

nel Williams. Leitnant Whitingil õnnestus paari käsklusega kord luua ja ta hakkas tulistades George'i järve poole taganema.

Johnson oma laagris kuulis tulistamist ja kiirustas Williamsile appi. Tema mehed said peidetud kahurid laskevalmis seada, kui prantslaste eest taganevad mehed vaateväljale ilmusid. Hooga pealetungivad prantslased ei teinud kahuritest väljagi, vaid alustasid korrapäraselt edasi liikudes ja pidevalt tulistades rünnakut. Tihedas rivis liikuvate valges mundris kolonnide tiibadel liikusid hüpeldes indiaanlased ja kanadalased.

Rünnaku esimeste paukude kõlades oli kõige ees seisev Johnson haavata saanud ja ta viidi oma telki. Inglasi jäi juhtima kindral Lyman. Ta hüüdis rünnakukäsu ja inglased tormasid prantslastele peale, saadetuna ulguvaist mohookidest. See põrgulik lühimaajooks lõi prantslaste rivi vankuma ja hetke pärast valgusid valged mundrid laiali. Algas meeleheitlik kähmlus, mille jooksul ei olnud võimalik püsse laadida. Mängus olid täägid, mõõgad ja tomahoogid.

Peaaegu kõik prantslased tapeti. Dieskau langes maha pärast kolmandat haava. Keegi Inglise vägedes võitlev prantslane söösstis teda vangi võtma. Dieskau, kes oli kaotanud mõõga, hakkas taskust kella tirima, et see vangiandmise tähisena mehele ulatada.

Prantslane, nähes, et vang meeleheitlikult kätt taskusse topib, arvas, et tal on seal püstol, ja tühjendas musketi ohvitserile rindu. Haavatud Dieskau viidi inglaste telki, kus ta peagi suri. Samas kõrval lamas tapetud Legardeur de St. Pierre, Presque Isle'i komandör.

See võit läks kalliks maksma, aga oli Inglise kolooniatele siiski pidupäevaks. Parlament nimetas Johnsoni baronetiks ja kinkis talle 5000 naela. Inglased ehitasid lähedusse William Henry fordi ja kindlustasid Fort Edwardsit.

Neljas operatsioon oli Nova Scotia taasvallutamine, mis oli usaldatud kuberner Lawrence'ile, kellele anti abiks briti laevad 3000 mehega. Võitlus selle käest kätte käinud vanima Prantsuse kolooniaga, kus elas 16 000 prantslast, kulges suhteliselt kergesti. Admiral Boscawen tuli toredale mõttele — terve prantsuse elanikkond kolooniast välja ajada.

Inglased mõtlesid plaani hoolsalt läbi ja lasksid rahvale kirikutes teatada, et nende maa ja koduloomad on sellest peale Inglise krooni omand ja neile tagatakse takistusteta lahkumine koos raha ja majatarvetega. Nii saadeti prantsuse koloniste laiali kõikidesse Inglise kolooniatesse, kus nad pidid elama inglise asunike valvsa silma all. Vanakeste, naiste ja laste saatel veeretasid prantslased oma armetuid kraamikoormaid sadamatesse, et Akaadiast igaveseks lahkuda. Paljud farmid pandi pärast lahkumist põlema.

1756. aastal kuulutasid suurriigid ametlikult sõja. Ameerikasse toodi suuri väekoondisi ja armeede etteotsa asusid uued mehed: Briti parlament nimetas Ameerika vägede ülemjuhatajaks Earl of Loudouni, kes siiski osutus ainult suureks jutumeheks. Ta

saabus mandrile juulis, veetis aega sõjaplaanide koostamisega ja ei teinud talveni midagi asjalikku. Prantslased seevastu astusid juba suvel välja uue ülemjuhataja, tõeliselt vapra ja kogenud markii Montcalmi juhtimisel ja vallutasid Oswego.

Inglased said hoobi allapoole vööd sealt, kust ei teatud midagi oodata. Lääne-Pennsylvanias hakkasid mässama delavaarid, kes ei olnud William Penni aegadest kordagi lepinguid rikkunud, olid aga ammu oma kodukohtadest minema aetud ja irokeeside kontrolli all. Inglased ei olnud täitnud ühtki lubadust, ja nüüd, näidates sellist nõrkust sõjas prantslaste vastu, seadsid nad seni ustavad delavaarid enda ja prantslaste vahele, kusjuures delavaaridele oli hästi teada, et neil pole prantsuse sõduritelt midagi head loota.

Mõne nädalaga tapsid delavaarid üle tuhande inglase. Pennsylvania tagamaadel kees täielik põrgu. Delavaaride sõdalased olid end kindlustanud 40 miili praegusest Pittsburghist kirdes asuvas Kittanningi asulas.

Ähmi täis inglased, kellele Prantsuse väed ähvardasid lausa nina peale astuda, olid sunnitud võitlusse astuma oma seniste liitlastega, et kindlustada tagalat. Delavaaride vastu saadeti kolonel Armstrong 300 vabatahtlikuga. Inglased ronisid kiirmarsi korras üle Alleghanyde ja piirasid Kittanningi sisse. Indiaanlaste õnnetuseks oli neil nagu alati püssirohupuudus. Nüüd olid nad selle ära kulutanud ja uut saada ei olnud kelleltki. Nad olid mõlemad sillad põletanud ning neil ei olnud midagi peale vaenlaste.

Armstrong ründas kindlustust keskpäeval ja surus delavaaride väljatungikatsed tulega maha. Järgnevas meeletus võitluses langes nii palju delavaare, et sellest suguharust kui mingist jõust ei olnud enam põhjust rääkida. Nende põgenikud palusid prantslastelt kaitset ning prantslased võtsidki nad vastu. Nendest päevadest alates olid delavaarid punakuubede vaenlased.

Vahepeal olid prantslased Champlaini järvest lõunasse Ticonderoga fordi ehitanud ja Crown Pointi tublisti kindlustanud. Neile võis ainult nalja teha Loudouni sõjakäik Louisbourgi alla, mis oli pigemini anekdoot kui vägede ülemjuhataja poolt planeeritud operatsioon.

Loudoun sõitis tugeva laevastikuga Cape Bretonile ja pani sõjaväe laagrit ehitama. Päev päeva kõrval drilliti sõdureid ja künti üles suur maalahmakas, et sellel igaks juhuks skorbuudi vastu sibulaid kasvatada. Vaene Loudoun ei jõudnud aga sibulate tõusmist ära oodata, sest talle toodi teade, et Louisbourgi sadamas seisev eskaader on ühe laeva võrra suurem kui inglaste oma, millega saarele kavatseti purjetada. Kuulnud seda uudist, käskis Loudoun terve armee uuesti laevadele laadida ja võttis kursi New Yorki. Omamata vähimatki aimu sellest, et Prantsuse laevastik on äärmiselt nõrk ja seisab Louisbourgi kaitsva fordi varjus, käskis ta Long Islandil ja Hudsoni suudmes kolossaalseid kaevikuid kaevata ja reduute ehitada, et Prantsuse laevastiku rünnakule vastu-

panu osutada. Prantslased ei mõelnudki New Yorki tulla ja merelahing ning dessant jäid ära. Mehed olid tööst nii väsinud, et nendega sõtta minna oleks olnud kuritegu.

Montcalm tõi samal ajal Ticonderoga uude forti 6000 prantsuse sõdurit ja kanadalast ning peaaegu 2000 indiaanlast. Kahurid toodi läbi metsade George'i järveni, kus nad paatidele laoti ja üle viidi. Inglastele ei tulnud pähegi, et prantslased nii võimatut teed mööda fordi alla võiksid marssida, ja nad ärkasid alles siis, kui Montcalmi väed Fort William Henry sisse olid piiranud.

Garnisonis oli kolonel Monro käsutuses 5000 punakuube. Ainult 14 miili eemal, Fort Edwardsis ja selle lähedal laagris veetsid aega veel 5700 Inglise regulaarväelast. Kindral Webb, kes neid tagavaravägesid käsutas, saatis Monrole käsu alla anda ja tahtis oma väed tagasi Albanysse viia.

Monro, kes oli kaugelt rohkem sõdur, kaitses Webbi käsust hoolimata forti kuus päeva. Seitsmendaks päevaks olid pooled kahurid lõhkenud, püssirohi otsas ja mehed surmväsinud. Kuna prantslased pakkusid soodsaid kapitulatsioonitingimusi, andis Monro raske südamega oma mõõga Montcalmile.

Püssirohust tahmaste nägudega ja närustes mundrites sõjavangidele anti võimalus eskordi saatel Fort Edwardsi taganeda. Teel aga jõudsid nendeni prantslaste poolt purju joodetud indiaanlased, kes olid esimese võidujoovastuse üle elanud ja iseseisvalt otsustanud ülejäänud inglased looja karja saata. Nad tormasid sõjavangidele kallale ja jõudsid tomahookidega neist 30 tappa. Montcalm ja eskordi ohvitserid on hiljem korduvalt kinnitanud, et neil ei olevat õnnestunud purjus metslasi pidurdada, aga on selge, et see massimõrv jääb musta plekina prantslaste südametunnistusele, sest Montcalm oleks kindlasti saanud vahele segada, kui oleks vaid soovinud.

Inglaste fort lõhuti laiali ja prantslased viisid kaasa suure sõjasaagi. Webb värises Fort Edwardsis ega riskinud sealt lahkudagi. Ta oli veendunud, et järjekord on temani jõudnud. Samal ajal lahkusid paanikasse sattunud elanikud Virginiast, Pennsylvaniast ja Marylandist, et Lõuna-Carolinas uut, rahulikumat elu otsida. Washington püüdis virgiinlasi veenda, et koloonia põhjapiirile 15-miilise vahemaaga forte ehitataks, aga need jäid tegemata, sest Loudouni poolt esitatud nõudmised sõjaliste ressursside täiendamiseks hakkasid kolonistide võimeid ületama.

Neil päevil näis kõigile, et miski ei suuda takistada Prantsuse vägesid kõiki 13 kolooniat vallutamast. Teades, et prantslaste raudne haare võib, alates Nouvel Orléansist ja Kanadast, sulguda inglaste taga Mississippil, ei saanud paljud inglise väejuhidki võitu tulevase krahhi eelaimdusest. 1757. aasta lõpul oli prantslastel kakskümmend korda suurem territoorium kui inglastel, ja Ohio orus inglise keelt enam ei kuulnudki.

Muidugi olid hirmujutud prantslaste vägevusest liialdatud. Inglismaa ja tema koloonlad olid võimelised kaugelt rohkemaks.

Puudus ainult organiseeriv käsi, ja see ilmuski William Pitti näol, kes kuulus Inglismaa tolleaegse valitsuse helgemate peade hulka. Kõigepealt eemaldas Pitt armee eesotsast Loudouni, kelle imbetsilne tegevus oli üheks inglaste lüüasaamise põhjuseks. Tema asemele määrati kindral Abercrombie ja viimase abiks lord Howe. Inglismaa andis relvi ja sõdureid rohkem, kui ta seda enne oli teinud, ja kolooniatele tehti ülesandeks neid toita ja riietada. 1758. aastal pöördus sõjaõnn järsult inglaste kasuks.

Väikesekasvulise ja äärmiselt külmaverelise brigaadikindrali Wolfe'i eestvõtmisel õnnestus süüdata prantsuse laevad Louisbourgi sadamas ja teha õnnestunud dessant, millest võttis osa ka hilisem kuulus meresõitja kapten Cook. Pärast pikka kahurituld andis varemeis Louisbourg alla. Selle kapitulatsiooniga läks Inglismaale sõjavangi 6000 sõdurit.

Kindral Abercrombie ründas vaalapaatidest laevastiku ja parvedele kinnitatud kahuritega Fort Ticonderogat, mille lähistel alanud lahingus sai surma lord Howe. Forti rünnati ühest küljest neli tundi järjest, aga sama hästi oleks võinud kahurist tulistada Mont Blanci. 4000 prantslast kaitsesid oma kindlust külma rahuga, ja nende keskel võis näha ühest kohast teise tormavat Montcalmi, kes, ise särgiväel, sõdureid julgustas. Sellist haavatute ja surnute hulka ei olnud edaspidi ka üheski revolutsioonilahingus. Inglaste kaotused ühe päeva jooksul olid 1916 meest!

Inglased tõmbusid Fort George'i ja saatsid kolm tuhat sõdurit Ontario äärde, praegusesse Kingstoni, kus seisis Fort Frontenac. Kahepäevase lahingu tulemusena võeti see prantslastelt ära. Kuna sinna olid koondatud Prantsuse armee toidutagavarad, oli hoop tõsine. Aasta oli vilets ja Kanadas oli viljasaak ikaldunud.

Sügisel läks Washington kindral Forbesi ja 9000 sõduriga juba tuttava Fort Duquesne'i poole, kus peaaegu kordus Braddocki veresaun. Hoolimata Washingtoni ettevaatlikkusest ning Forbesi kavatsusest prantslased ja indiaanlased fordist välja meelitada ja neid kahelt poolt rünnata, ennetasid neid indiaanlased, ja kannatamatu major Grant, kes osa väge kindluse lähedale viis, jäi ise indiaanlaste poolt seatud lõksu ning kaotas kolmandiku meestest.

Kuu aega hiljem olid nad ikka veel 50 miili Duquesne'ist eemal laagris ja kannatasid lumesaju ning külma käes. Washington otsustas forti rünnata. Kohale jõudes oli fort leekides. Prantslased olid paatides mööda Ohiot alla sõitnud ja fordi maha jätnud. Inglastel jäi üle Union Jack suitsevate varemete kohale vardasse tõmmata ja anda kohale uus nimi — Pittsburgh.

1759. aasta suveks oli Inglismaa sõja lõpetamiseks andnud 12 miljonit naela ja 50 000 sõdurit — raha ja armee, mida uus kontinent veel ei olnud näinud. Prantslaste sõjajõud olid kuus korda väiksemad ja auahne Pitt oli veendunud, et Kanada vallutatakse.

Uus vägede ülemjuhataja Amherst võttis ühegi pauguta

Ticonderoga ja Crown Pointi. Seega olid Champlaini järve äärsed alad inglaste käes. Mõlemast fordist põgenenud prantslased kindlustasid end Isle aux Noix's, Champlaini järve põhjakaldal. Inglaste vägedes teeniv Prantsuse päritoluga kindral Prideaux marssis Niagarasse, et sealne fort maatasa teha. Prantslased tõid osa sõdureid ära Detroiti, Le Boeufi, Erie' ja Venango fortidest, said kokku 1200 meest ja püüdsid Niagarat meeleheitlikult hoida. Kuna Prideaux sai mortiiri lõhkemisel surma, pidi edasist lahingut juhtima William Johnson, irokeeside sõber. Prantslased, kes nägid, et võitlus on lootusetu, andsid peagi alla, ja prantsuse sõjavangide hulk kasvas jälle kuue tuhande võrra. Kõige hullem oli aga ees.

Juunis purjetas Louisbourgist St. Lawrence'i jõesuudme poole Inglise flotill, milles oli üle neljakümne suurema laeva ja üle saja väikese purjeka. Kogu see laevastik jõudis takistusteta Quebeci alla. Linna, mis asus jõkkeulatuva poolsaare tipus, kaitses jõest tõusval Abrahami kõrgustikul paiknev kindlus, mida prantslased pidasid vähemalt jõe poolt vallutamatuks. Et kaitsta linna ja kõrgustikku põhjast, kust pääs kindluse juurde üle poolsaare teist külge uhtuva St. Charlesi jõesuu oli kõige tõenäolisem, paigutasid prantslased suure osa vägesid St. Lawrence'i jõe põhjakaldale.

8000 punakuube, kes laevadest välja valgusid, asetasid kahurid jõe lõunakaldale ja pommitasid all-linna peagi põlema. Montcalmil, kes juhtis linna kaitsmist, oli lippude all umbes 14 000 meest. Kui inglased olid õnnelikult pääsenud mööda jõge allasaadetud tuleparvedest ja plahvatuslaengutest, otsustati prantslasi rünnata põhjakaldalt, aga punakuubi, kes kindral Wolfe'iga eesotsas prantslaste kaevikute poole tormasid, võttis vastu nii täpne püssituli, et rünnakuhoog peagi vaibus. Tiivalt pealetungivad indiaanlased lõid inglaste rivi segi ja Wolfe'il tuli anda taganemiskäsk. Üle viiesaja punakuues sõduri jäi prantslaste kaevikute ette lebama.

Alles üheksa päeva hiljem, 6. septembril, otsustas sõjanõukogu rünnata kindlust jõe poolt. Luurajad avastasid järsul nõlval koha, kust sai üles ronida, ja öösel viisid lamedapõhjalised pargased teisele kaldale 1600 meest, kellel oli rangelt keelatud omavahel ainsatki sõna poetada. Kuuvalgel ronisid punakuued üles 75 meetri kõrgusest järsakust. Veidi allpool randus kergejalavägi. Prantsuse patrull, kes kuulis põõsaste raginat, tulistas huupi pimeduses ronivate kogude pihta, aga oli hilja. Mäeservale varjunud inglased tormasid korraga lagedale ja patrull põgenes. Esimestele järgnesid üha uued ja uued pargased ning koiduhahetuses oli kõrgustikul täies lahingukorras Inglise armee viis tuhat sõdurit ja üks kahur, mille nad olid uskumatute jõupingutustega kaljujärsakust üles sikutanud.

Kui Montcalmile hommikul teatati, et Inglise armee on selja

taga Abrahami kõrgustikul, ei uskunud ta algul oma kõrvu. Alles pilk üle bastionide veenis teda teate õigsuses.

«Nad on meie nõrga koha lõpuks üles leidnud,» ütles ta, «me peame nad kiiresti purustama.» Ta laskis umbes sama suure väekoondise suurima kiirusega põhjakaldalt üle St. Charlesi jõe tuua ja lahing algas.

Punakuued tulistasid kogupaukudega ja lähenesid prantslastele nii raudse järjekindlusega, et viimased kaotasid närvid. Kindral Wolfe, kes vägede eesotsas marssis, sai randmest ja küljest haavata, aga jätkas pealetungimist seni, kuni püssikuul teda rindu tabas. Ta tassiti kiiresti tahapoole ja lasti kutsuda kirurg. Kindral aga raputas pead ja tõusis püsti, et vaadata, kuidas lahing kulgeb. Nähes, et prantslased jooksevad, langes ta kokku, ja jõudnud krooniku sõnade kohaselt öelda, et sureb õnnelikult, lõppes sealsamas. Väikest kasvu inglaste sõjageeniust ei olnud enam.

Veidi hiljem sai Montcalm haavata, ja kui arst talle süngelt tunnistas, et ta kaua ei ela, vastas kindral: «Seda parem. Siis ma ei pea nägema Quebeci alistumist.» Ta elas veel kaks päeva, mille jooksul prantslased kindluses vihaselt vastu panid. 14. septembri hommikul, pärast Montcalmi surma, heiskas Quebec valge lipu.

Järgmisel kevadel tuli Montrealist De Lévis seitsme tuhande mehega, et Quebec tagasi võita. Inglaste poolt jäetud garnison kujutas endast poolt sellest väest. Kindral Murrayga eesotsas pidid punakuued uuesti Abrahami kõrgustikule ronima, sest prantslased lootsid neid lüüa täpselt sama taktikaga, mida nad ise sügisel olid kasutanud. See taktika oli vääramatu ja inglased pidid tagasi kindlusse põgenema, mis kohe sisse piirati. Nüüd olenes edasine ainult abivägede saabumisest. Need tulidki, aga ainult inglastele. De Lévis oli sunnitud oma kahurid kaldalt jõkke lükkama ja taganema.

Punakuubede väed marssisid nüüd igast küljest Montreali suunas. Murray lahkus Quebecist, et oma vägedega piiramisest osa võtta, ülejäänud Inglise korpused koos tuhande irokeesiga valge pealiku William Johnsoni juhtimisel saabusid Ontario järve poolt. Peaaegu samal kuupäeval, aasta pärast Quebeci alistumist, tõsteti Montrealis käed üles. Indiaanlaste Valge Isa Onontio oli alla andnud.

Indiaanlased, keda oli prantslaste poolel sõdimas palju rohkem, olid pettunud. Nad valgusid inglasi kartes kolgastesse laiali ja vaatasid kibedusega, kuidas valged nende maal laiutama hakkasid. Veel kurvem oli olukord teisel pool St. Lawrence'i jõge ja Erie' järve elavatel indiaanlastel, kes inglaste eest kunagi täie jõuga ei olnud sõdinud. Nad nägid väga hästi, kuidas võit prantslaste üle punakuubedele jõudu juurde andis. Nüüd pidid nad Ohio orgu kaitsma või lääne preeriatesse põgenema, kus nemad, puude kaitsva varjuga harjunud metsaelanikud, end kuivale tõstetud kaladena oleksid tundnud.

Uudised ja teated liikusid tollel punanahkade loojangut ennus-

taval perioodil äärmiselt aeglaselt. Läks nädalaid ja isegi kuid, enne kui mõni tähtis teade ühest fordist teise, mõnesaja miili kaugusel asuvasse metsadesse peidetud forti jõudis.

Mõned kuud pärast Quebeci langemist saadeti üks tuntud New Hampshire'i kütt ülemjuhataja Amhersti poolt Detroidi forti, et selle ja teiste läänepoolsete Prantsuse fortide alistumisdokumente vastu võtta.

Kütist käskjalg või saadik, major Robert Rogers sai eskordiks kakssada miilitsameest ja asus teele. Oli hiline sügis, ning kohal, kus praegu asub Cleveland, tuli meestel äärmiselt viletsa ilma tõttu laager üles lüüa.

Ilm paranes, aga enne kui mehed said edasi liikuda, ilmus laagrisse salkkond ottava indiaanlasi, kelle ees astus väärikal, aeglasel sammul keskmist kasvu, väga tugeva kehaehitusega ja äärmiselt tõmmu pealik. Ta küsis, kes valgetest on volitatud terve väesalga eest kostma, siirdus otse Rogersi telgi ette ja teatas võimukal toonil, et maa, millele valged on tunginud, kuuluvat temale ja tema suguharule, ning valgete sealviibimine ilma tema loata olevat kohalike õigusnõuete vastane. Pealik tahtis teada, mis on inglaste sealviibimise põhjuseks.

Major Rogers, kes oma kodukandi indiaanlasi hästi tundis, luges pealiku prantsuskeelsest kõnest ja meeste relvadest otsekohe välja nende kuuluvuse endiste Prantsuse alamate hulka. Sulgedega kaunistatud rüütlite hoiak oli nii julge ja enesekindel, nagu oleks samas metsatukas varjul terve valgetes mundrites armee kolme liiliaga kaunistatud lipu all.

Rogers seletas hästi ilukõneliselt, et sõda prantslaste ja inglaste vahel on lõppenud inglaste võiduga ja et niipea, kui ta väesalk jõuab Detroiti, annavad Prantsuse kindralid temale fordi võtmed. Ta avaldas alandlikult lootust, et pealik lubab tal selle rahumissiooni lõpuleviimiseks läbi oma maa marssida, ja et edaspidi elavad indiaanlased oma uute üürnikega rahus ja sõpruses.

Pealik palus ühe öö mõtlemiseks ja nõupidamiseks. Järgmisel hommikul ilmusid tõmmunäolised diplomaadid taas laagrisse ja teatasid, et nad on otsustanud inglastele lubada nende maale tulla, kui neil on rahumeelsed kavatsused, ja et nad hakkavad edaspidi inglastega rahus elama.

Pealiku sõnad olid siirad. Kui Rogers oma salgaga Detroidi lähistele jõudis, saatis pealik käskjala ette ja laskis põõsastest väljuda ligemale neljasajalisel varitsusväel, mis Rogersi hinnangu kohaselt oleks nad enne Detroiti jõudmist võinud vabalt hommikueineks alla neelata.

Samad indiaanlased olid tunnistajaks fordi alistumistseremooniale. Õieti taipamata valgete keerulist poliitikat, näisid kakssada inglast, kelle ees mitu korda suurem garnison relvad maha pani, neile olevustena, kes on arusaamatul kombel omandanud mingi võlujõu.

Tõmmu pealik, kes käed vaheliti kõike tähelepanelikult jälgis,

oli küllalt tark, et kõigest aru saada. Kanada trapperid olid talle asja seletanud ja tõotanud, et Prantsuse kuningas, kes ajutiselt puhkab, saadab varsti Kanadasse väe, mis pühib inglased tervelt mandrilt minema. Saatnud mõtliku pilguga lahkuvaid prantslasi, tegi ta käega viipe, ja tomahookide ning püssidega relvastatud sõdalased kadusid metsa sama vaikselt, kui olid sealt tulnud.

Nüüd teadsid inglased salapärase pealiku nime: see oli Pontiac. Mees, kes võttis indiaanlaste väejuhina osa kindral Braddocki vägede purustamisest kitsasteel.

Ta oli sündinud ottavade külas 1720. ja 1725. aasta vahel. Odžibvest ema ja ottavast isa lapsena oli ta tuttav mõlemale hõimule ja kuulus noorest peale vapraimate sõdalaste hulka. Ta oli päevade ja nädalate kaupa istunud ja mõtelnud oma rahva saatuse üle. Nähes valgete asunike pidevat edasitungimist, linnade kiiret kasvu ja kogu valet, mis sundis indiaanlasi üht ja teist keelt kõnelevate pikknugade eest vennaverd valama, jõudis ta arusaamisele, et kõikidel indiaanlastel, olenemata elukohast ja keelest, saab olla ainult üks eesmärk — liituda ning hävitada kõik valged; tappa nad viimseni ning ajada merre, tagasi sinna, kust nad olid tulnud. Et seda teha, tuli alustada inglastest. Ta oli kindel, et prantslased aitavad Inglise kolooniad purustada. Siis tuleb päev, mil ka nemad peavad kaduma.

Esimestel kokkupuudetel inglise kaupmeestega ilmnes mõtete õigsus. Inglased ei jaganud indiaanlastega oma püssirohtu. Nad keeldusid seda müümast. Nüüd oli selge, et inglastelt tuleb seda võtta väevõimuga. Pontiac ei olnud nii rumal, et kiirustada. Detroidi alistumisest oli möödunud tervelt kaks aastat, enne kui ta läkitas saadikud teiste suguharude juurde, et neile selgitada oma suuri plaane ja näha, kes saavad ta liitlasteks. Sõjaehteis ottavade sangarid ja pealikud käisid suguharust suguharusse kuni Mississippi alamjooksuni ja näitasid kõigile Pontiaci poolt kaasaantud punast tomahooki ning vampumvööd.

Saadikuid käis ka irokeeside juures, aga neid sidus leping William Johnsoniga, kellesse nad pimesi uskusid. Kuuest rahvast ühinesid vandenõuga ainult senekad, kes ei olnud inglastele mingit tõotust andnud.

Umbes samal ajal liikus Ohio orus keegi delavaar, kes jutlustas nagu uut usundit indiaanlaste üleolekut valgetest kolonistidest. Ta ei väsinud väitmast, et tuleb päev, mil indiaanlased ajavad pikknoad merre. See ei tähendavat midagi, et indiaanlastel püsse ei ole. Nende poolt on selle eest salapärane jõud, millesse tuleb uskuda. Valgeid teeb tugevaks nende usk, ja pruugib indiaanlastel ainult uskuda oma jõusse, kui valged taganevad nende ees nagu tuulest lükatud pilved. See delavaarist messias oli võibolla esimene, aga mitte viimane selletaoline prohvet.

Pontiac ei uskunud üleloomulike jõudude abisse, kui tegemist oli valgetega. Tema oli realist. Tema võimule alluvate ottavade, odžibvede ja potavatomide suguharudele tuli liitlasi paljude

algonkini keeli kõnelevate sugulashõimude, aga ka mõnede lõunanaabrite hulgast.

1763. aastal, kui sõda oli ametlikult lõppenud ja valged tegid Pariisis häbistava rahu, mis kõik Prantsuse kolooniad peale väikese lapikese Mississippil Inglise krooni omandiks muutis ja hispaanlasi Ida- ja Lääne-Floridast loobuma sundis, istusid ühel maiööl Ecorse'i jõe väikesel saarel koos liitunud suguharude saadikud ja pidasid sõjanõu.

Igale suguharule jäeti vallutada üks fort. Pärast kindluste langemist pidi järg tulema asulate kätte, kuni suurima indiaanisõja eesliin jõuab ookeanini.

Hoolimata rangest saladusest, milles sõjanõu peeti, ulatus teade kavatsetavast ülestõusust Fort Miami, hilisema Fort Wayne'i lipniku Holmesini. Hoiatajaks oli keegi rahumeelne indiaanlasest sõber. Kui Holmes teate major Gladwynile edasi andis, et viimane ülemjuhataja Amhersti sellest informeeriks, saatis Gladwyn küll Amherstile kirja, aga lisas samas, et kuulujutt on kõvasti liialdatud ja ümbrus täiesti rahulik.

Pontiac võttis enese hooleks Detroidi fordi, mille alistumist ta oli kord jälginud. See tugev puitpalissaadiga kindlus kandis nurgal suurt, kuuekandilist, astmeliselt ülespoole laienevat torni, milles olid laskeavad.

Ühel päeval tegi ta neljakümne mehega visiidi fordi ohvitseridele, et paar päeva enne kindlaksmääratud rünnakut jätta endast võimalikult rahumeelne mulje. Sõdalased tantsisid rahupiibutantsu ja lasksid silmadel ringi käia, et tutvuda kindluse siseehitusega. Õhtul pidas Pontiac pealikutega nõu ja tegi oma sõjaplaani teatavaks: ta läheb mõnekümne sõjamehega forti. Püssid viiakse kaasa sõbadesse peidetult. Ta ise peab tervituskõne, ja hetkel, mil fordi komandandile ulatatakse vampumvöö, haaravad kaasatulnud sõdalased püssid ning alustavad tapatalgut fordi sees. Ülejäänud sõjamehed, kes jalutavad fordi ümber kerkinud majade vahel ja peituvad võsas, jooksevad appi, vallutavad asula ning aitavad ka fordiga toime tulla.

Fordi palissaadi varjus oli ligemale sada majakest, mida eraldasid väga kitsad tänavad. Garnisonis oli 120 meest; umbes kolmandik sellest arvust eraisikud, kes oskasid relvi käsitseda. Lisaks oli jõel ankrus kaks kahuritega varustatud kuunarit.

7. mail läks Pontiac kuuekümne sõdalasega läbi fordi väravate, nagu oli seda varemgi teinud. Tunnimehed ei kortsutanud kulmugi, ehkki indiaanlased olid maalitud nägudega ja sulgedes. Tekkide ja nahksõbade all olid neil laetud püssid, vööl tomahoogid ja noad.

Juba esimesel hetkel märkas Pontiac, et fordis teda oodatakse. Terve garnison oli täies relvastuses palissaadil. Rahulikult seisvatel ohvitseridel olid mõõgad tupes ja igal neist kaks püstolit vööl.

Võib oletada, milline raev välkus pealiku silmis, kui ta end rahulikuks sundis, taibates, et vandenõu on reedetud.

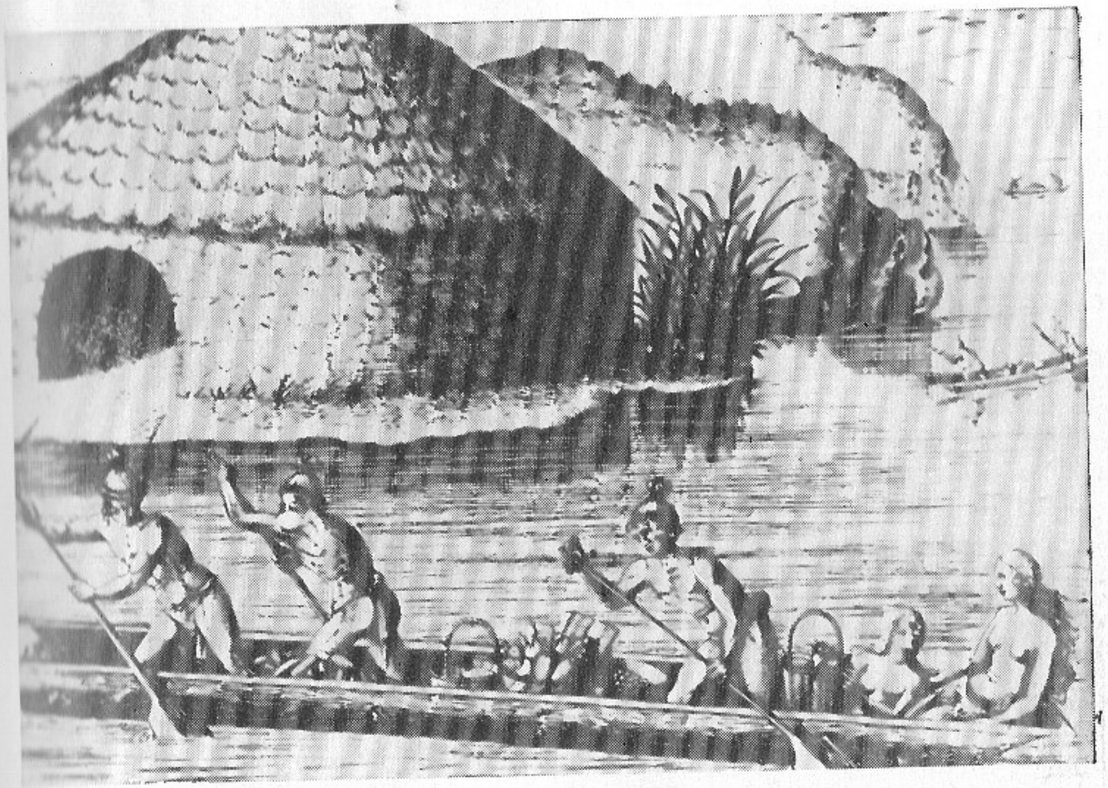

Florida indiaanlased. Th. de Bry gravüür. 1591

Virginia indiaanlaste pealik.
Th. de Bry gravüür, 1590

Hernando de Soto

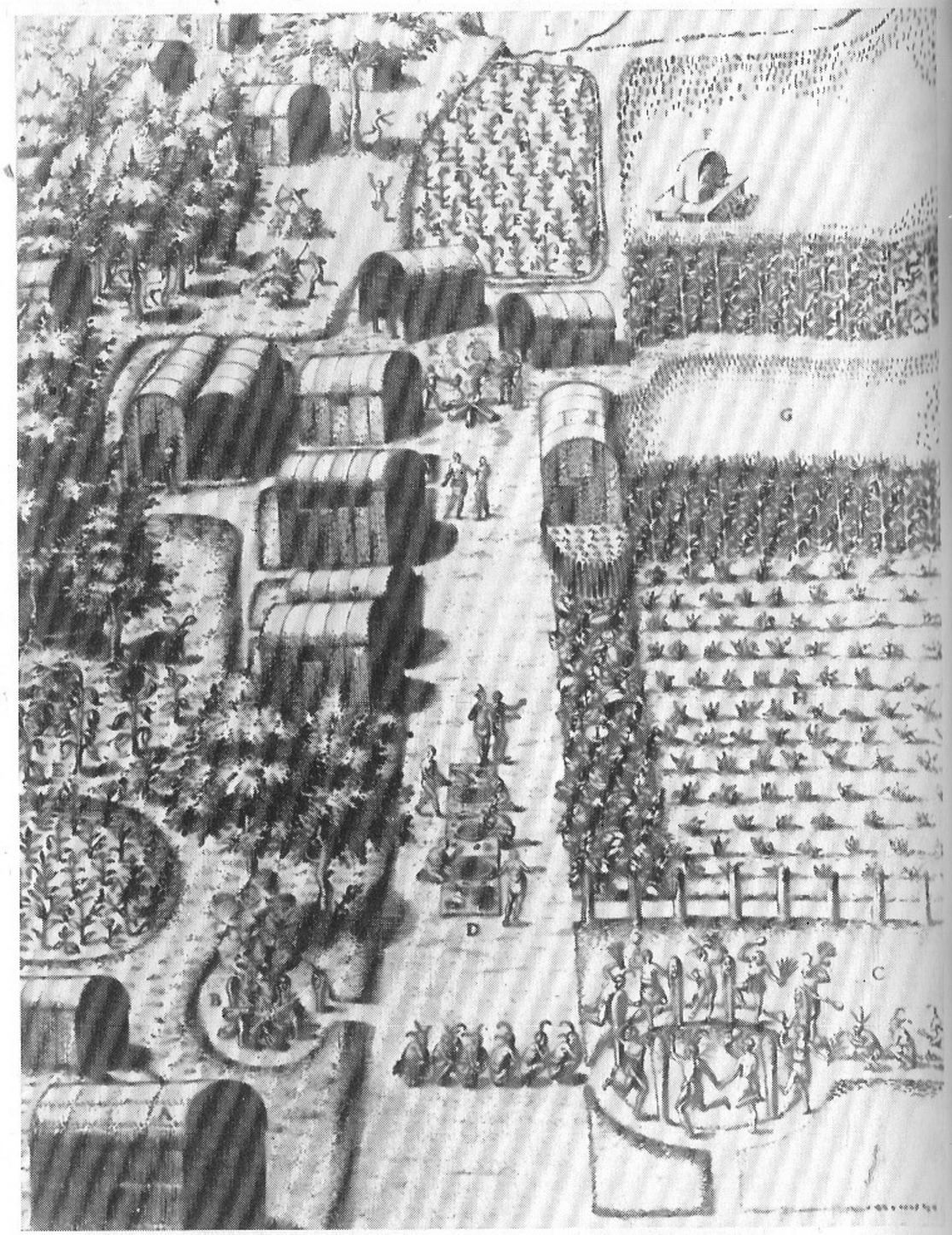

Virginia indiaanlaste küla. John White'i maali järgi de Bry. 1590

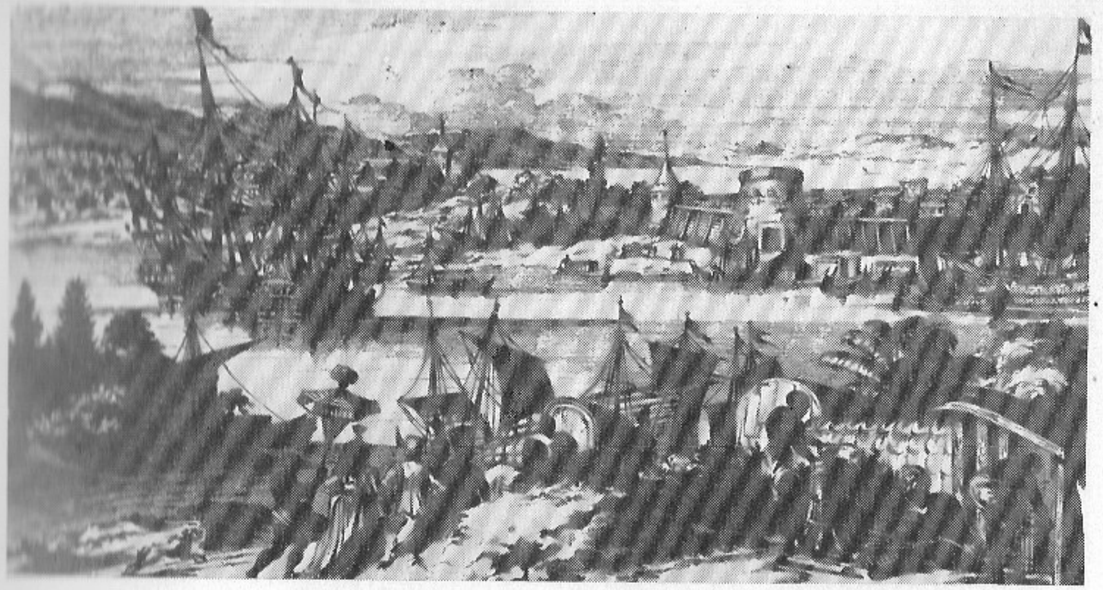

San Agustini fort 17. sajandi alul

John Smith ja Pocahontas ehk Matoaka

Virginia. Jamestown aastal 1607

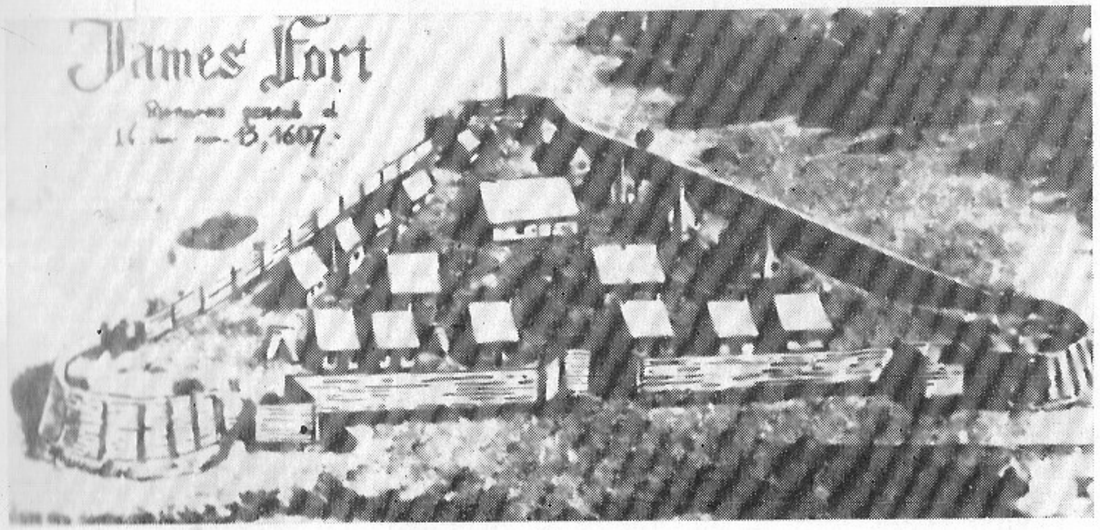

Jacques Cartier

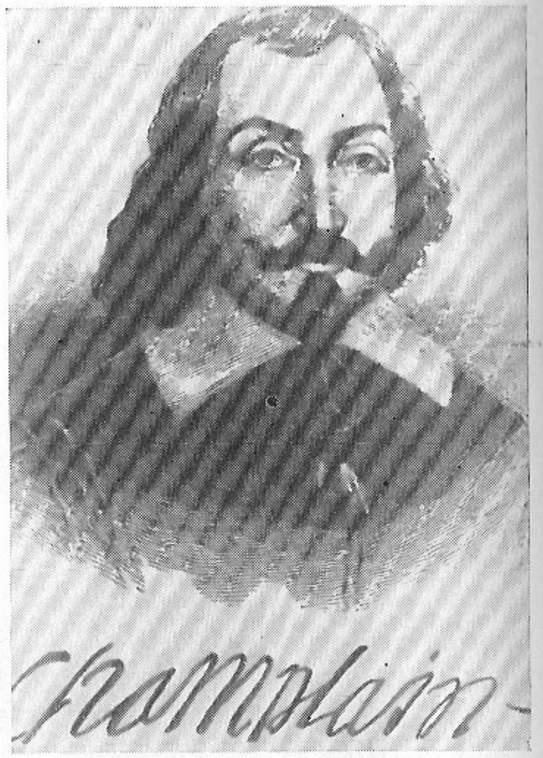

Samuel de Champlain

Huroonide kindlustatud asula

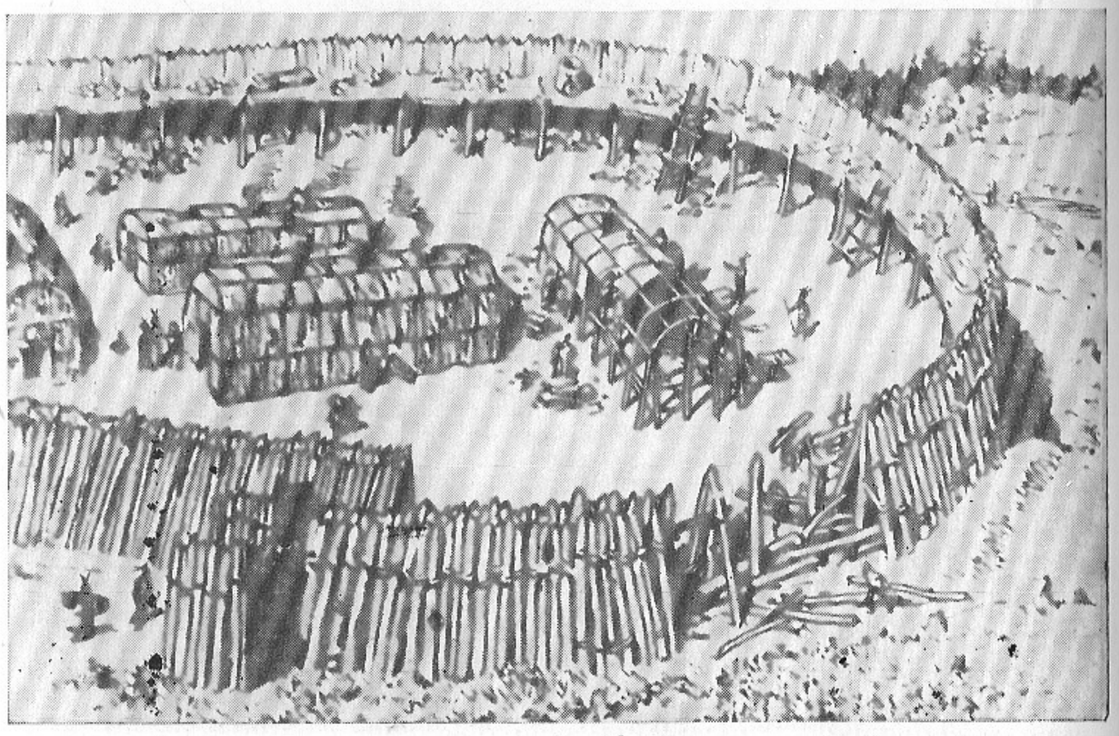

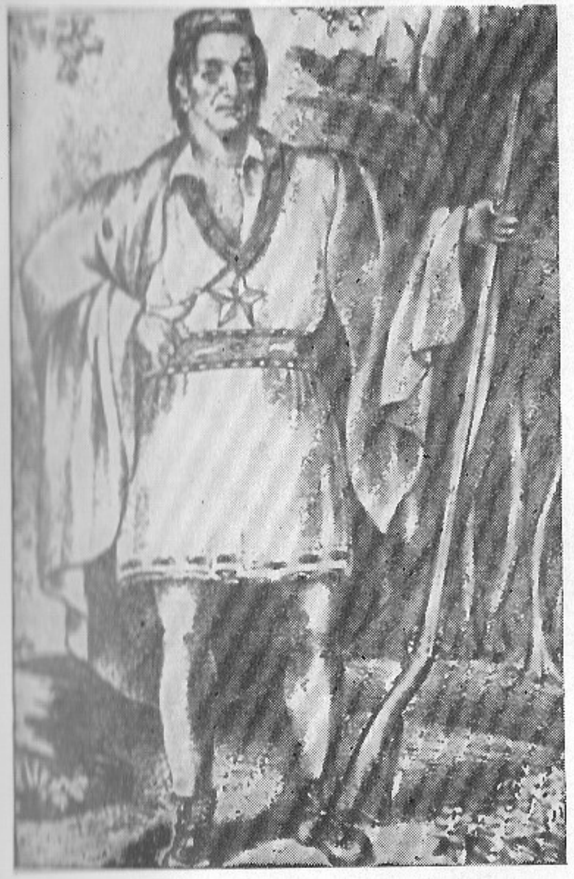

Metacomet — «Kuningas Philip»

Irokeeside pealik Sa-ga-jit-kva-piit-tou — Joseph Branti isa. Maalitud Inglismaal, külaskäigul kuninganna Anne'i juurde 1710. a.

Nieuuw Amsterdam (New York) 17. sajandil

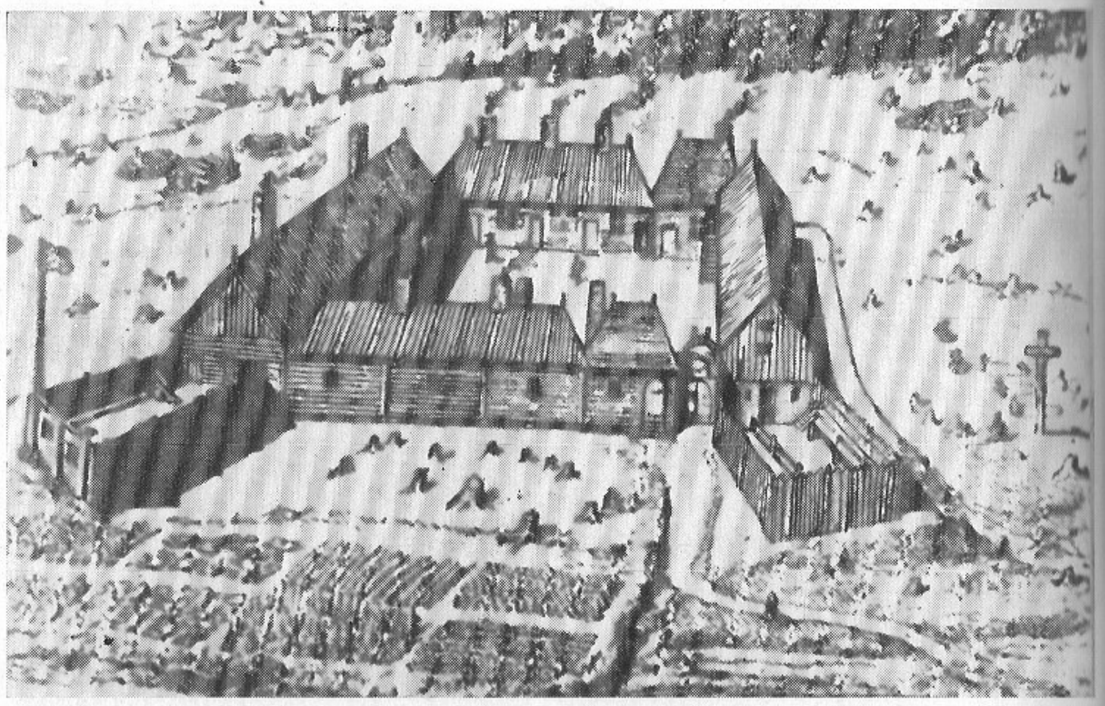

Port Royal — vanim asula Kanadas. Rekonstruktsioon

William Penn ostab indiaanlastelt maad. Kaasaegne maal

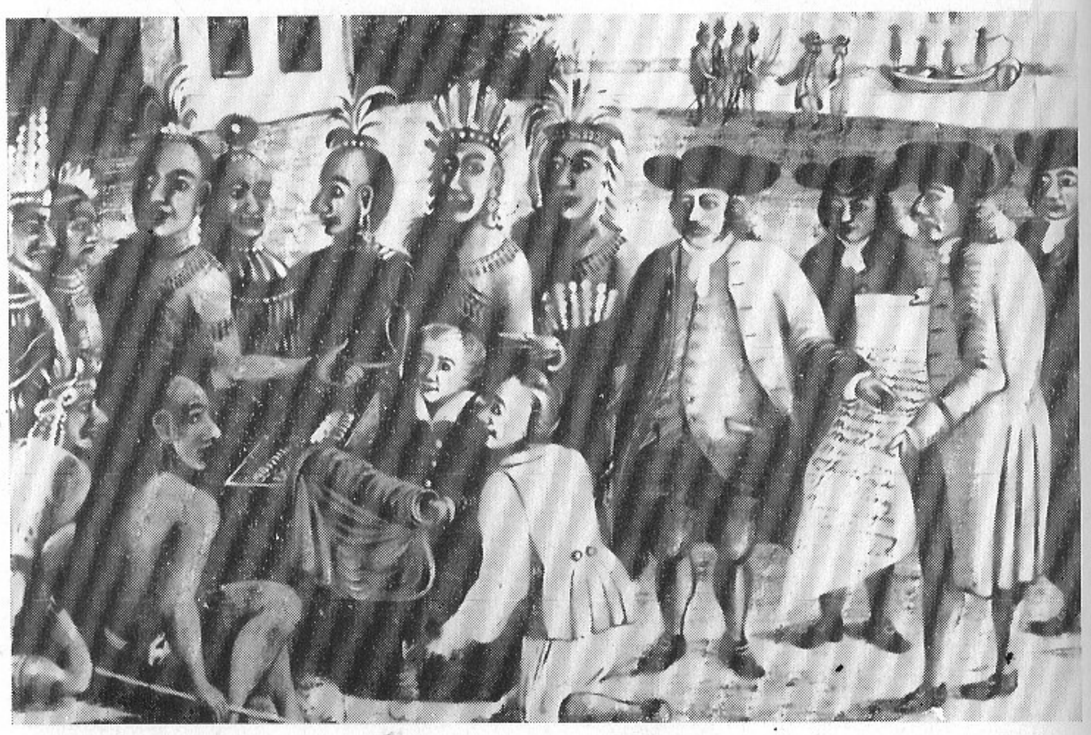

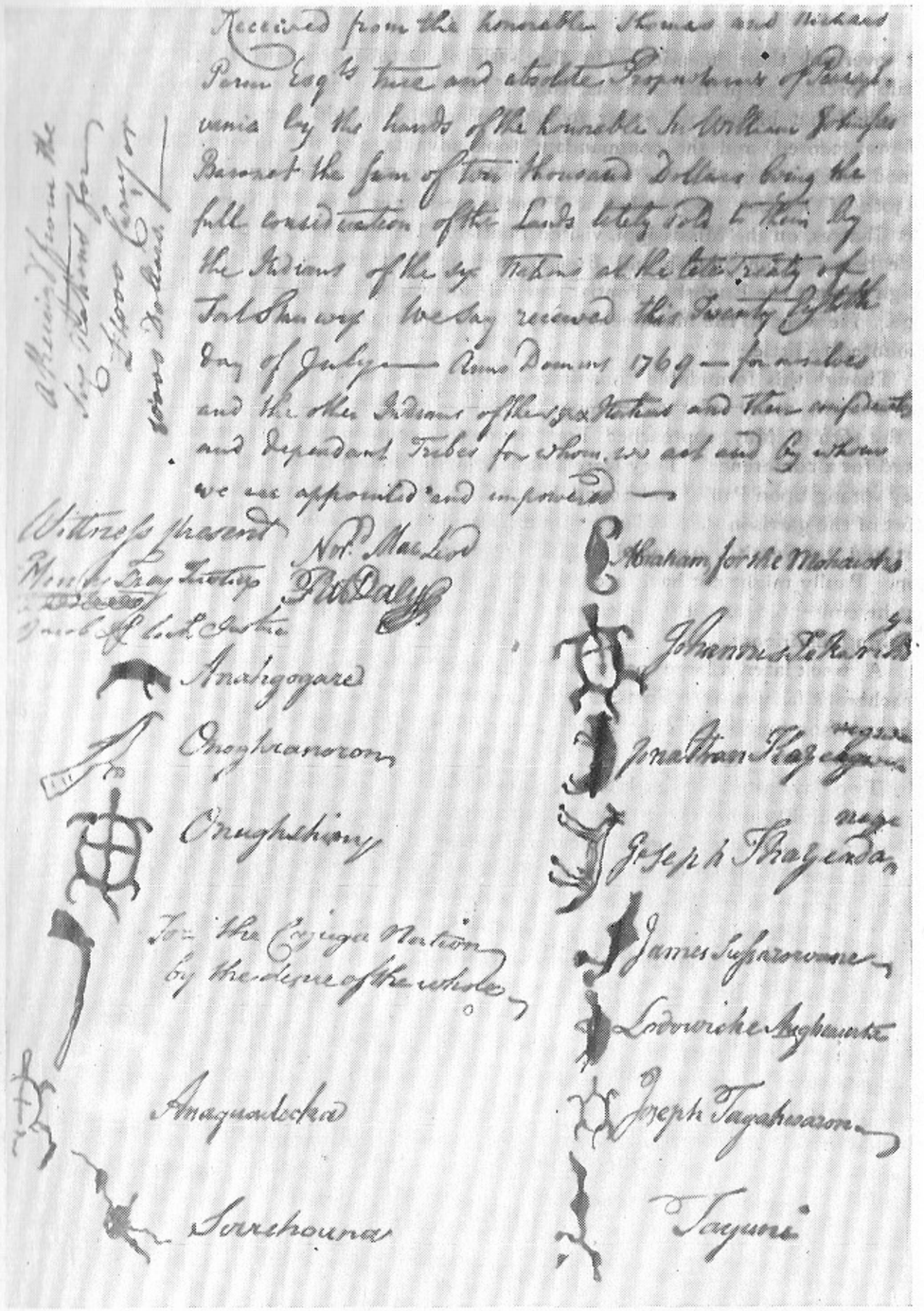

Üks irokeesidega sõlmitud lepinguid. Paremal, alt viies, Joseph Branti allkiri. Dokument on koostatud 1769. aastal

Thaiandanega ehk Joseph Brant — mohookide pealik. Romney maal

Kriikide pealik Tomotšitši vennapoja ja tootemlinnuga

Kepikesele kinnitatud skalp, rahupiip ja tomahoogid. Alt esimene preeria-indiaanlaste nui-tomahook, kolmas nn. piip-tomahook. Terastomahoogid saadi valgetelt kaupmeestelt

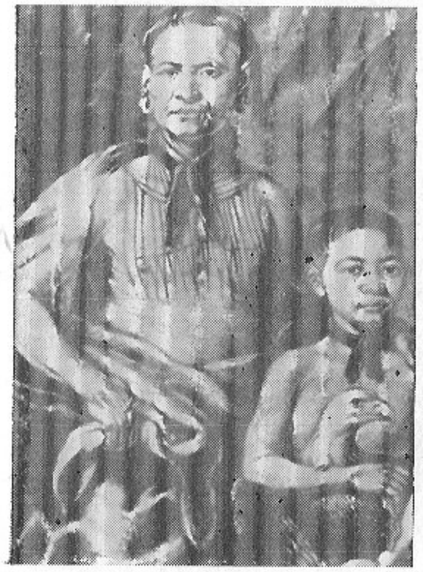

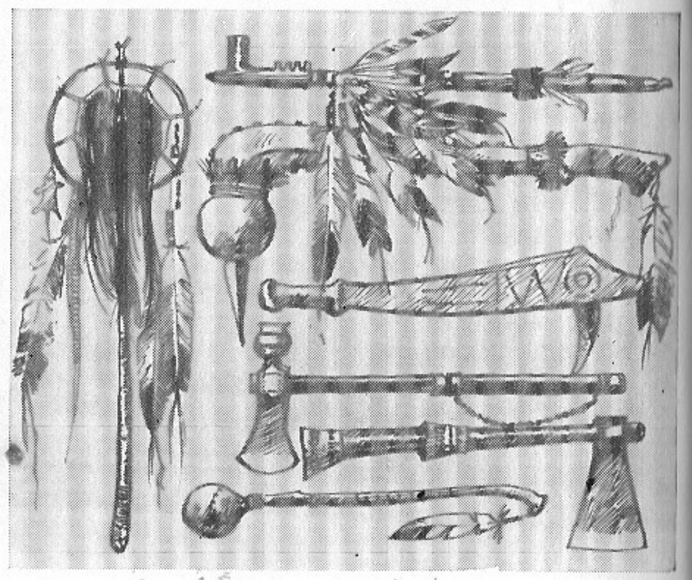

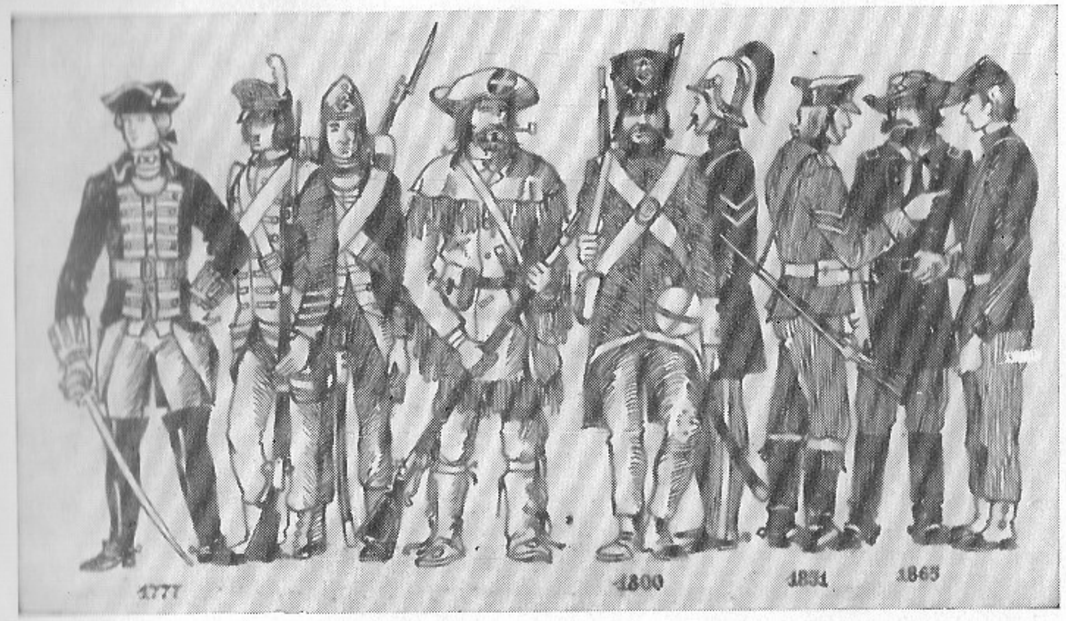

Ameerika Ühendriikide sõjaväevorme 19. saj. lõpuni. Vasakult neljas maakaitseväelane ehk miilitsamees

Meriwether Lewis

Punajakk — irokeeside juht ja oraator

Šoniide Tecumseh

Kriikide Kuusa Tastenagii

Seminolide Osceola

Alam-Kriikide William McIntosh

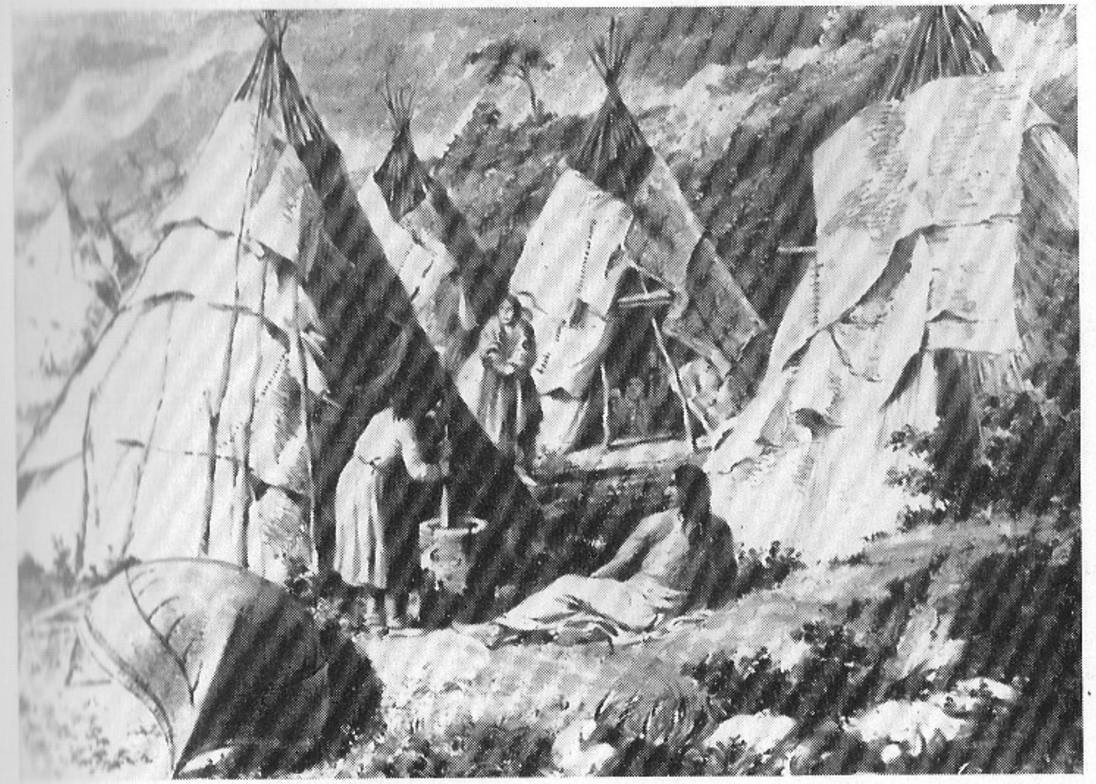

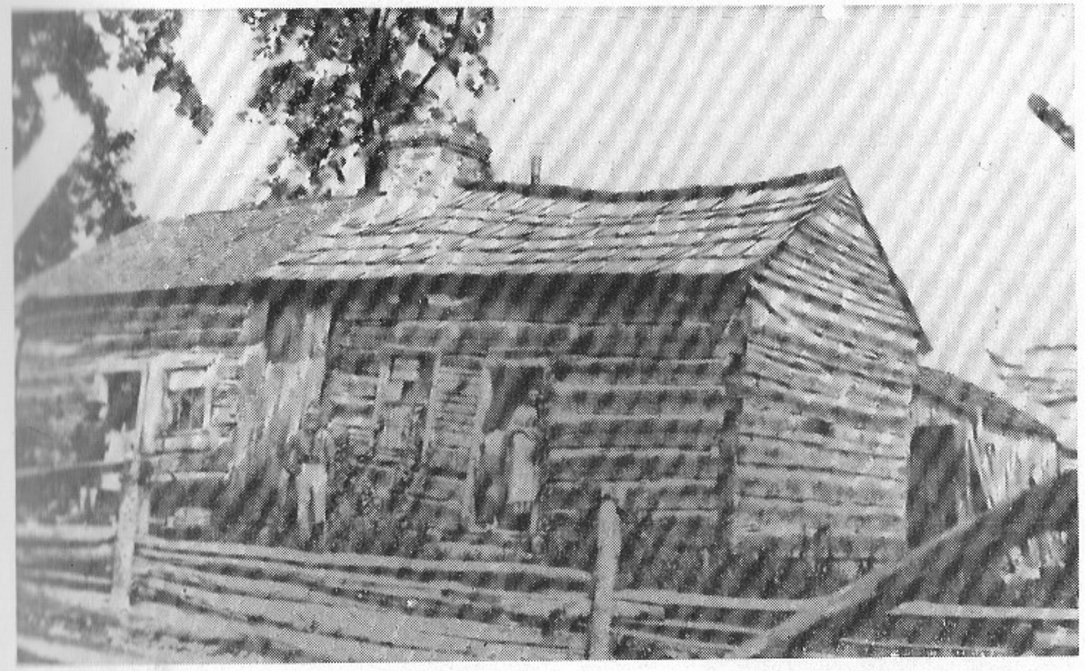

Algonkinite (Odžibvede?) laager kooniliste, kasetohust vigvamidega. P. Kane'i maal. 1845

Tüüpiline Kesk-Lääne asunikuelamu. A. Lincolni kodu Goose Nest Prairies, Illinoisis

«Pisarate rada» — tšerokiide küüditamine Oklahomasse. R. Lindneux' maal.

Sequoiah

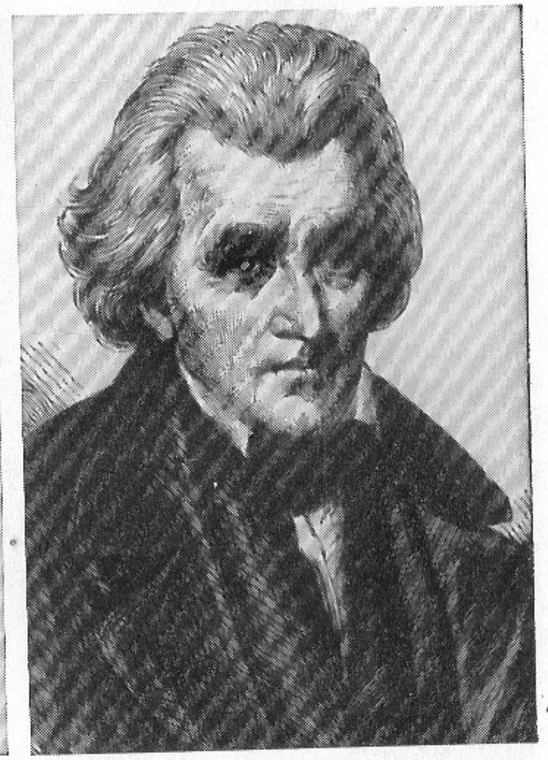

«Teravnuga» Andrew Jackson

Sookide Must Haugas

Mošulatabi ehk Kes-Läheb-Ja-Tapab — tšoktode pealik. G. Gatlin

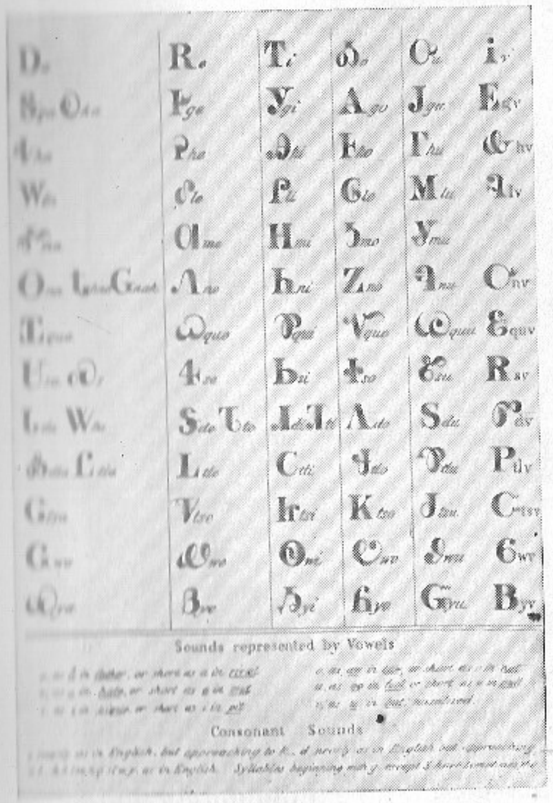

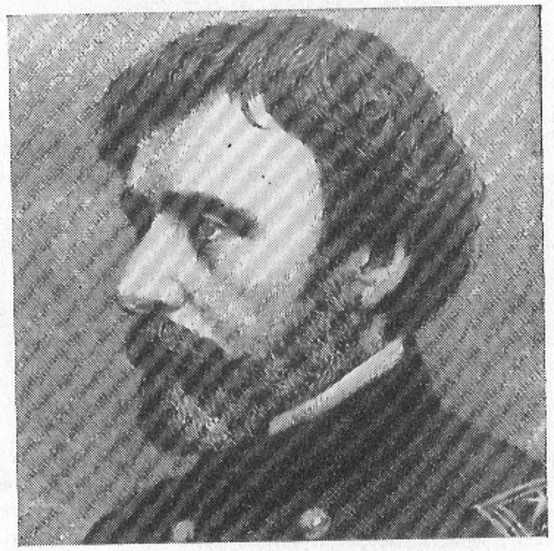

Tšerokii tähestik

John C Fremont

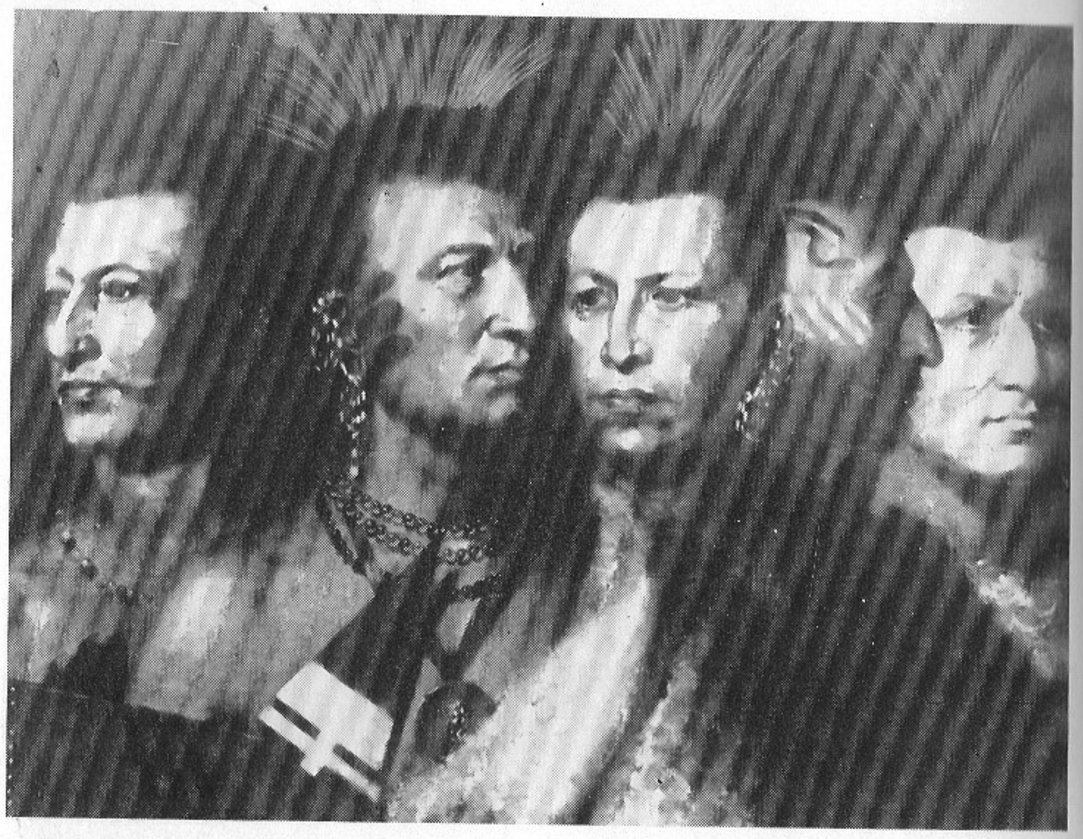

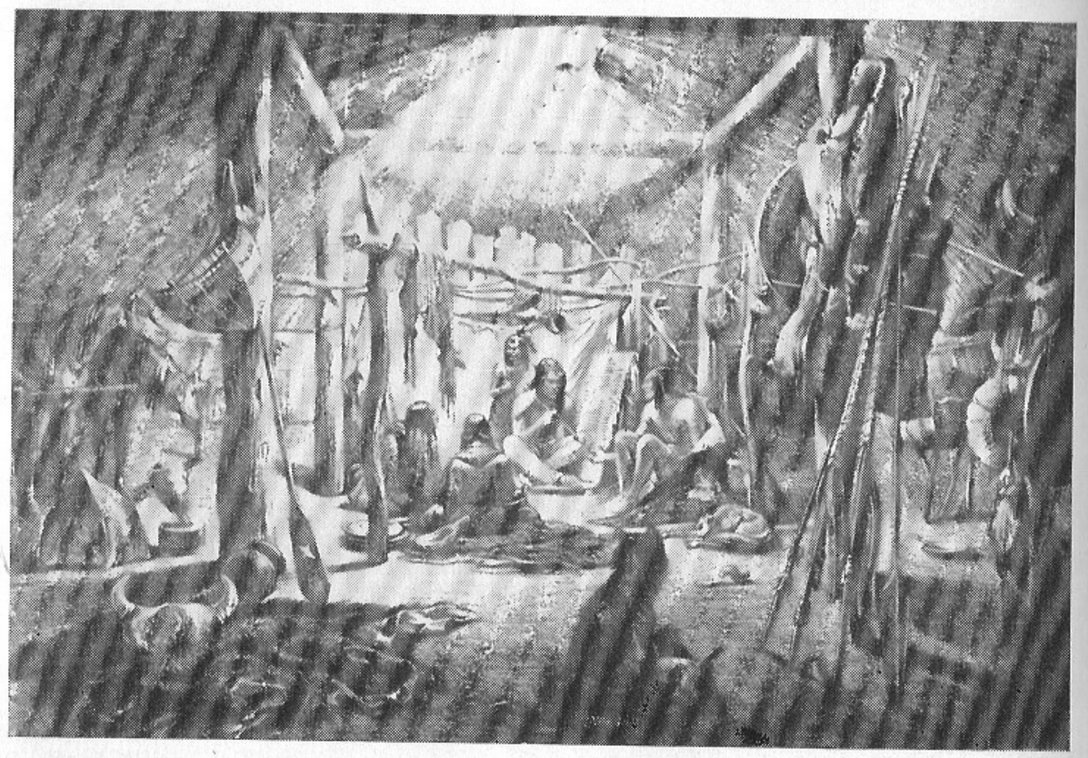

Idapreeriate elanikke — «Noor omaha, Sõjakotkas, Väike-Missouri ja poniid» — C. B. Kiŋgi maal. 1821

Mandanite maakojas. C. Bodmeri järgi, 1832—1834

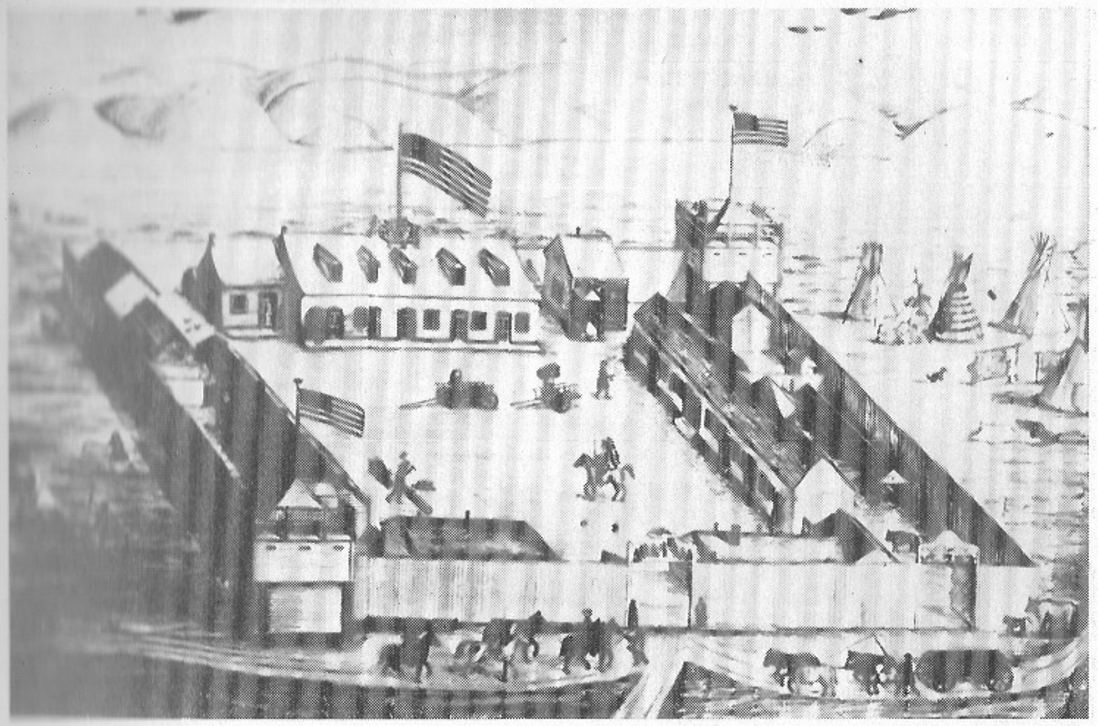

Fort Pierre Missouril. Dakotade kaubapunkt ca 1831—1835

Kes külvab tuult... Skalpeeritud valge kütt Ft. Dodge lähedal 1968

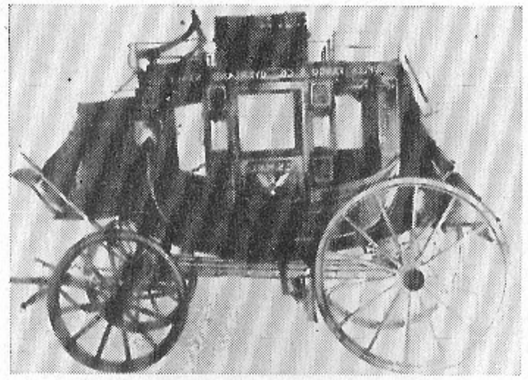

«Well Fargo & Co Overland Stage'i» transkontinentaalne postitõld

William F. Cody — «Buffalo Bill» poseerib fotograafile tsirkuseülikonnas

Piisoninahkade hunnikud Dodge City jaamas. Preeriaindiaanlased on toiduta jäetud

«Miks näen ma tänavatel nii palju oma vendi püssidega peos?» küsis ta kõige süütuma näoga, olles major Gladwyni juurde jõudnud.

«Neil oli käsk laskeharjutusteks valmis olla,» vastas major samuti hooletul toonil. Sõdalased juhiti valmisseatud nõupidamistoolide juurde ja nad võtsid istet. Major jälgis Pontiaci nagu kass hiirt, ja on täiesti usutav, et pealik kavatses siiski mässu alustamiseks märku anda, aga ühe järsuma viipe puhul, mida ta kõnet pidades tegi, andis Gladwyn väikese žestiga sõduritele käsu püssid vinnastada.

Püssikukkede lõginast oli Pontiacile küllalt. Ta vaatas ringi ja jätkas kõnet silmanähtavalt erutatuna. Lõpetanud lühikese sõnavõtu, ta istus, ja major vastas omapoolse kõnega, milles kutsus Pontiaci ja tema rahvast üles rahulikule koostööle. Kõne lõpul ei jätnud ta siiski rõhutamata, et indiaanlaste esimese vaenuliku akti puhul tabab süüdlasi karm karistus.

Indiaanlased lahkusid nõupidamiselt vaiksete ja süngetena. Peagi said nad teada, millise jämeda vea nad olid teinud.

Juba päevi olid indiaanlased fordi sepalt viile laenanud. Kui sepp hakkas huvi tundma, mida nii paljude viilidega tehakse, oli ta saanud põiklevaid vastuseid. Ühel päeval oli ühe asuniku naine käinud ottava külas ja märganud mitut meest, kes püssiraudu lühemaks viilisid. Ta rääkis sellest kodus mehele ja asjalugu taibanud sepp hoiatas kindluse komandanti.

Mõned allikad räägivad komandandi armukesest — indiaanitüdrukust, kes ristküsitlemisel olevat pärast mõningat kõhklemist rääkinud vandenõust selle vähese, mida ta teadis. Igatahes jäi inglastele teadmata vandenõu tohutu ulatus, sest peale Fort Detroidi ei võetud mujal mingeid abinõusid tarvitusele.

Pontiac tuli tagasi juba järgmisel päeval ja temaga koos ilmus fordi juurde võrdlemisi suur hulk värvitud sõdalasi. Ta tõi Gladwynile rahupiibu ja ütles, et halvad linnud on majorile tema arvates valet kõrva laulnud. Major naeratas hapult ja Pontiac sai aru, et pikknuge on võimatu kauem petta. Neil oli nägu, et teavad kõike.

Järgmisel hommikul oli Pontiac oma sõjameestega taas asula juures. Ta leidis, et väravad on suletud, ja tema pärimisele vastas tunnimees, et sisse minnes tuleb tal kaaslased värava taha jätta. Ootamatult heitsid indiaanlased maskeeringu kõrvale. Visanud sõbad õlgadelt, haarasid nad püssid ja jooksid sõjahüüete saatel laiali. Väljaspool palktara asuvad majad rüüstati kohe ja nende omanike skalbid võeti ehmunud sõdurite silme all.

Pontiaci käsul kolis ottavade küla fordist poolteist miili eemale, jõe teisele kaldale. Ottavadega liitunud odžibved tulid fordi alla ja, varjunud majade, kuuride, puude ja põõsaste taha, avasid kindlusele tule, mis kestis kuus tundi. Ühte majadegruppi, mille varjust indiaanlased eriti hästi tulistasid, lasti kahurist tules helepunaseks aetud raudkangidega. Kuivad ehitused võtsid tuld

ja põlesid varsti küünaldena. Õhtuks oli kindluses viis haavatut ja indiaanlased viisid öö katte all ära mõned liigjulged, kes olid lagedale joostes surma saanud.

Isegi siis arvas major Gladwyn, et ülestõusul on lokaalne iseloom. Ta ei suutnud aru saada, mis on indiaanlasi selleks ajendanud, ja pidas süüdlasteks ringihulkuvaid prantsuse kütte, kes olid pooleldi kodumaatud.

Ta tahtis ikka veel rahulepingut sõlmida ja saatis indiaanlaste juurde major Campbelli ja leitnant McDougalli. Vaevalt jõudsid need indiaanlasteni, kui neile kallale tungiti. Campbell võeti kinni ja teda hoiti vangis, kuni mõne nädala pärast üks vihane indiaanlane, kes tahtis kätte maksta oma onupoja surma eest, ta maha lõi. Leitnant McDougall pääses põgenema.

Indiaanlased jätkasid fordi piiramist. Peagi ilmusid Pontiaci laagrisse huroonid, kes omakorda piirajate ridasid täiendasid. Inglased olid fordi ümbert hävitanud kõik, mis võis piirajatele varju pakkuda.

Indiaanlased püüdsid süüdata kindluses asuvate majade katuseid. Metsatukast lendas pidevalt nooli, mille otsiku ümber olid mähitud põlevad vaigused kiud, ja kui otsik katusesse tungis, hakkas kuiv laast kergesti põlema. Kindluse kaitsjad olid ööd kui päevad valvel ja jälgisid majade katuseid, et tulenooltele õigel ajal vett läigatada. Kuna väikesed tulekahjud tekkisid korraga tosinas kohas, oli kaitsjatel tööd ülearu, ning kõik kannatasid magamatuse all.

Kindlus pidas juba pikka aega vastu ja toit oli rangelt normeeritud. Ka indiaanlaste söögipoolis oli otsakorral, sest nende arv oli kiiresti kasvanud. Situatsiooni kasutasid ära kanadalased, kes oskasid öö varjus üle jõe hiilida ja kindlusele toitu müüa.

Varsti pöördus samade kanadalaste poole Pontiac ja sundis neid indiaanlaste laagri jaoks toitu andma. Kui prantslased kaebama hakkasid, seletas ta neile, et peab sõda mitte ainult enese, vaid ka nende huvides, mis kohustab neid teatavateks pingutusteks. Ta jagas neile kasetohust võlapabereid, millele oli joonistatud tema isiklik tootem — kilpkonn. Kõik need «vekslid» tasuti hiljem ausalt.

Detroidi olukord muutus pikapeale ohtlikuks. Tõsi küll, esialgu suudeti piirajaid kahurilaskudega eemal hoida, aga aeg läks ja abi ei saabunud.

Gladwyn saatis hädaga ühe kuunaritest Erie' järvele, et kiirendada toiduainete ja abivägede saatmist. Ühel päeval teatas üks valvesõduritest rõõmukisaga, et abi on saabumas. Kindluses nähti tõesti paate, mille meeskond innukalt Detroidi poole aerutas. Piiratuid haaras juubeldus.

Pöörase rõõmutantsu jahutas koheselt ootamatu stseen, mis lavastus päris lähedale jõudnud paadi ninas. Hämmeldunud piiratud nägid, kuidas paadis seisev inglane, kes nende arvates tervituseks lehvitas, jalust maha tõmmati ja tema kõrvale kerkinud

sulgedega «madrus» ta kiiresti pingi alla toppis. Kui paadid veel lähemale jõudsid, nähti selgesti, et «abiväeks» olid enamikus indiaanlased, kes olid lootnud punakuubede maski all ootamatult kindlusesse hiilida. Nüüd oli selge, et toit, püssirohi ja relvad olid punanahkade saagiks langenud.

Kuidas see juhtus, selgus hiljem. Gladwyni saadetud kuunar oli varustusega laaditud paatidest kaugelt mööda läinud ja Erie' idaosa poole purjetanud. Paatide meeskonnad olid halba aimamata Detroidi jõesuudmes öiseks puhkuseks maale aerutanud, kus neid ootamatult tabas valvsate huroonide suur ja hästi relvastatud sõjasalk.

Vähem kui veerand tunniga oli tapetud ja vangistatud 60 punakuube ja ainult kaks paati alla poolesaja hirmust hullunud mehega sõudis meeleheitlikult Fort Niagara poole, et juhtumist teatada.

Huroonid sundisid vange surma ähvardusel Detroidi poole sõudma ja lootsid kerge vaevaga fordi tagauksest sisse pääseda.

Fort Niagarast saadeti seekord väga kiiresti abivägesid kuunaril, mis täieliku tuulevaikuse tõttu oli sunnitud Detroidi lähedal ankrusse jääma, et mitte indiaanlaste poolt hõivatud kaldale lähemale triivida. Pardale seati mitu tunnimeest, kes hoolsalt silmadega ööpimedust puurisid. Oli karta indiaanlaste rünnakut, sest ei olnud lootustki, et kuunarit poleks märgatud.

Kesköö kuulsid tunnimehed vaikseid aerusulpsatusi ja vulinat, mida tekitasid lähenevate kanuude keulad. Meeskond aeti tekile ja trombloonide ning musketite torud toetati reelingule. Huroonide kanuud libisesid laeva poole nii kiiresti, et mehed ei jõudnud sihtidagi. Kogupauk anti peaaegu lagipähe. Trombloonidest lendavad tina- ja rauatükid niitsid maha neliteist meest ja lõid kergete kasetohust paatide põhjadesse lugematuid auke. Indiaanlased, kel ei olnud aega ringigi pöörata, surusid aerud vette ja kadusid tagurpidi pimedusse sama kiiresti, kui olid tulnud.

Järgmisel hommikul ei olnud ikka veel tuult. Seekord ei tulnud ka indiaanlased, ja ülejärgmisel päeval õnnestus kuunaril fordi alla purjetada.

Pontiac püüdis laeva tuleparvede abiga põlema süüdata ja hoidis selleks kindlusest ülesvoolu hulka mehi, aga meeskond suutis parvede eest ära põigata. Vahepeal lahkus osa huroonidest ja potavatomidest, keda kestev piiramine oli tüüdanud.

29. juulil saabus pargasel täiendav abivägi, mida huroonide täpsuskütid kaugelt kaldalt arvuliselt vähendada püüdsid. Kindlusesse jõudsid siiski 265 meest.

Tulnukate pealik kapten Dalzell oskas major Gladwyni ettevaatlikku loomust sedavõrd mõjutada, et viimane nõustus riskantse väljatungiga, mille eesmärgiks oli indiaanlaste laagri ootamatu hävitamine.

31. juuli hommikul hiilisid fordist välja 250 meest ja võtsid suuna otse laagrile. Minna tuli läbi tiheda metsa. Sõduritel oli

tegemist, et tassida paari väikest kahurit, mida ettenägelik Dalzell arvas vaja minevat.

Seekord aitasid indiaanlasi jälle prantsuse kanadalased, kes punakuubede kavatsusest juba olid kuulnud. Pontiac paigutas laskurid iga puu ja põõsa taha, palistades tee kõige sobivama lõigu surmvaikselt lamavate värvitud sõdalastega.

Inglastel lasti mööduda ja märguanne kogupauguks anti siis, kui väeosa peakolonn oli jõudnud lagedal asuvale purdele. Tabav tuli niitis korraga maha ees marssiva piilurite kolonni. Sillakesel tekkis rüselus, ja tekkinud segadust kasutades tormasid indiaanlased tagasiteed sulgema.

Tihe kuulirahe hajutas punakuubede kolonni ja põgenevad mehed pidid oma skalpide eest käsitsivõitlusse astuma. Vihased ja väledad indiaanlased hüppasid neile kallale nagu puumad ja rabasid põgenejad jalust. Tääkide ja püssipäradega kohmakalt vehkivad punakuued võisid kibedalt kahetseda, et Inglise kroon neid kergete sõjakirvestega polnud varustanud. Kapten Dalzell, kes lamas teetolmus, ei saanud enam kunagi teada, kui kurvalt tema väljatung lõppes. Major Rogersil õnnestus hulga meestega ühte mahajäetud majja põgeneda. Nad oleksid sinna sisse põletatud, poleks salgal uljaspeadel õnnestunud taganedes kahurit kaasa tirida. Kui kõige väledamatel punakuubedel oli õnnestunud fordi kahurite laskeulatusse joosta, kogunes ähvardav indiaanlaste armee majakese ümber ja avas sellele tule.

Õhus vihisesid juba esimesed süütenooled, kui Rogersi kahur hakkas kartetšilaenguid sülitama. Tänu aukartusele, mida indiaanlased selle riista ees tundsid, saadi nende vibukütte ohutus kauguses hoida. Kahurit veeretades ja aeg-ajalt kõmmutades pääsesid piiratud mehed üle noatera forti, kus ahastav Gladwyn nad hoolega üle luges.

Indiaanlaste laagris rippus sel õhtul 59 skalpi.

Huroonid, kes piiramise algusest peale olid ilmutanud taltsutamatut huvi Tema Majesteedi laevastiku vastu, pidid ühel ööl tõepoolest kuunariomanikuks saama.

Varasemaist katseist tõsiseid järeldusi tehes viisid nad hääletu sõudmise kunsti sellise täiuseni, et neil õnnestus kolmesaja mehega üks järjekordsetest purjekatest sisse piirata ja osaliselt selle pardalegi ronida, kus ööpimeduse katte all selliseks lahinguks läks, et suur laev kõikus.

Tunnetades vastupanu mõttetust, hüüdis üks madrus üle lahingukära, et keegi läheks ja süütaks laeva püssirohutagavara. Keegi punanahkadest oskas küllalt inglise keelt, et meeleheitliku karje mõttest aru saada. Irokeesikeelne käsklus peatas hetkeliselt meeletu kähmluse ja hingetud meremehed kuulsid vettesöövstvate kehade sulpsatusi ning kiiresti eemalduvate ujujate hüüdeid. Kindlast surmast pääsenud madrused katsid vaibaga kapteni surnukeha ja hakkasid värisevate kätega haavatuid siduma.

Järgmist päästeekspeditsiooni, mis suurte jõududega fordi alla

jõudis, tabas sama saatus. Järve tuli matta 70 madrust, kelle kombekohaseks vettesängitamiseks polnud küllalt palju purjeriiet varutud. Inglased olid lausa meeleheitel.

Enamik indiaanlastest oli oktoobriks lootusetust piiramisest tüdinud. Mõned suguharud tegid Gladwyniga vaherahu; ainult ottavad jäid äraootavale seisukohale. Lähenevaks talveks oli vaja toiduvarusid hankida. Naiste ja laste huvides tuli sõda pooleli jätta. Oktoobris aga saabus Pontiaci juurde prantslaste saadik Mississippi äärest Fort Chartresist ja teatas, et prantslaste ning inglaste vahel sõlmitud rahu tingimused ei luba prantslastel indiaanlastele mingit edasist toetust anda. See oli Pontiacile viimaseks hoobiks. Ta taganes oma suguharuga Maumee ümbrusse ja jäi murelikult tulevikule mõtlema.

Ehkki Detroit jäi vallutamata, oli indiaanlastel rida õnnestunud operatsioone, mis oma ulatuselt isegi varjutasid pikaleveninud ja inglaste arvates kohaliku tähtsusega Detroiti piiramise.

Juba mais olid seitse (!) indiaanlast palunud sisselaskmist Fort Sanduskysse, mille ajutiseks komandandiks oli lipnik Paully. Ettekäändeks oli edasilükkamatu vajadus nõupidamiseks. Valinud pikaleveninud läbirääkimiste käigus paraja hetke, sidusid indiaanlased lipniku ootamatult kinni ja, tapnud vahisõdurid, lasksid kindlusse terve parve sõdalasi, kes tegutsesid sellise kiirusega, et keegi sõduritest ei jõudnud relvadeni. Punakuued tapeti armutult ja seotud Paully viidi laagrisse kaasa, et ta seal hiljem pidulikult maha lüüa. Õnnetu lipniku päästis ootamatult ühe vanaldase skvoo vahelesegamine. Tugevakondiline inglane hakkas talle millegipärast meeldima ja ta kasutas naistele lubatud vetoõigust, et punakuuelisele vaenlasele abieluettepanek teha. Asjalik inglane, keda enneaegne surm iseenesestmõistetavalt ei meelitanud, laskis end käekõrval õnneliku lese vigvamisse talutada.

Suguharu liikmed, kes dramaatilist stseeni huviga olid jälginud, läksid rahulolevalt laiali, ja noore lipniku, kes ei olnud juhtunust veel toibunud, viis lõplikult segadusse üks tema hiljutine vangistaja, kes talle õhtusöögiks või õieti pulmapeoks põdrakintsu ulatas.

Tänamatu inglane kasutas osutatud usaldust siiski kurjasti ja põgenes oma päästja juurest head aegagi ütlemata.

Nädal pärast Fort Sandusky vallutamist ja kohest mahapõletamist vallutasid potavatomid Fort St. Josephi, mida kaitsesid viisteist meest.

Fort Miami garnison andis alla ülekaalukale indiaanlaste väele tingimusel, et neid lubatakse relvadega lahkuda. Punakuued väljusid kindlusest ja neil ei kõverdatud juuksekarvagi. Kehvemad väljavaated olid Fort Ouatanoni kaitsjatel Wabashi jõe ääres, kes sunniti alistuma jõuga. Ainult mõnede juhuslikult kohalviibivate prantsuse kaupmeeste palvel jäeti nad ellu ning saadeti kisa ja irvitamise saatel minema.

Äärmiselt sportliku iseloomuga oli Fort Michilimackinaci üleandmine odžibvede meeskonnale.

4. juunil kutsusid naeratavad odžibved terve garnisoni kindluse ette rajatud väljakule jalgpalliga äravahetamiseni sarnast rahvuslikku mängu vaatama. Naiivsed inglased, kelle huvi sportlike mängude vastu on üldtuntud, valgusid avatud väravaist välja ja olid peagi hoogsast matškohtumisest nii unustusse viidud, et kaotasid igasuguse ettevaatuse. Pall lendas ühest väravast teise ja tormilised kiiduavaldused lõid sundimatu õhkkonna. Osa kindluses viibijaist jälgisid mängu katustel ja avatud aknail.

Korraga tõusis pall kõrgele üle peade ja lendas kaarega kindlusepoolse värava alla. Mõlemad meeskonnad tormasid ergutushüüete saatel pallile järele. Värava all tekkis üldine rüselemine, millesse kadusid kindluse komandant Etherington ja leitnant Lester. Jätnud palli kus seda ja teist, tormasid mängijad kindlusevärava poole.

Alles siis, kui värava läheduses tunglevad skvood oma sõbade alla peidetud püssid mängijatele pihku pistsid, said hämmastunud inglased aru, et kütkestava mängu tegelikud kaotajad on nemad. Väljakul seoti skvoode kaasabil rabelevaid vange, komandanti ja leitnant Lesterit kanti õlgadel laagri poole ning relvastamata garnison tõstis käed üles. Seitseteist punakuube, kes lootusetust seisust hoolimata olid püüdnud mängu võita, lamasid surnult kindluse õuel. Võitjaid premeeriti inglastelt rekvireeritud kaupadega ja ainsateks erapooletuteks pealtvaatajateks jäeti mõned hämmeldunud prantslased, kes fordis reisiväsimust puhkasid.

Meeleheitlikult vastu pidanud Fort Presque Isle'i alla kaevasid indiaanlased käigu niisuguse täpsusega, et sinna paigutatud püssirohutünnide plahvatus viis minema komandandi palkonni koos komandandiga. Suitsust lämbuvad sõdurid suutsid vaevaga järgnenud rünnakud tagasi lüüa, aga alistusid paari päeva pärast, kui indiaanlased olid lubanud, et neid ei tapeta ja lastakse lahkuda. Piirajad ei olnud sõnapidajad. Fordist väljunud punakuued, kes vaevalt jalul seisid, seoti ja viidi Pontiaci laagrisse, kust neil hiljem õnnestus Detroiti põgeneda.

Fort Le Boeuf süüdati nooltega ja ründajaid haaranud võidujoovastus oli nii suur, et nad ei näinudki, kuidas garnison fordi tagumisse valli kaevatud augu kaudu välja roomas. Pooled punakuubedest jõudsid Fort Pitti, pooled aga eksisid teelt ja surid nälga.

Fort Venango, mis asus Alleghany alamjooksul, põletati koos meeskonnaga. Fort Pitt, endine Duquesne, pidas vastu delavaaride rünnakule, kuni kuuldused selle ohtlikust olukorrast ulatusid Philadelphiasse. Kiiresti saadeti välja päästesalk Inglise armees teeniva Rootsi ohvitseri, kolonel Henry Bouquet' juhtimisel. Kolonel oli oma šotlastest koosneva väega jõudnud täpselt samale kohale, kus kaheksa aastat tagasi tapeti Braddock. Olles

oma eelkäijast targem, viis ta šotlased kaugelt ringi, teadmata, et varitsus oli ka seekord samasse paigutatud. Pettunud indiaanlased jõudsid talle Bushy Runis järele ja, hoolimata vilunud ning külmavereliselt võitlevate šotlaste kogupaukudest ja täägirünnakutest, leidsid paljud sõdurid samas haua. Võitlus paisus tohutuks segaduseks, kui šotlaste nelisada voorihobust perutama hakkasid. Punakuued püüdsid koonduda, ja pimeduse saabudes lakkas tulistamine.

Bouquet kirjutas lõkketule ääres ülemjuhatajale kirja ja teatas väljapääsmatust olukorrast, millesse ta oli sattunud. 60 langenu mainimine ei olnud kerge, aga kindrali lohutuseks avaldas ta kirja lõpus lootust, et järgmisel päeval tapetakse ka ülejäänud. Saatnud kulleri kirjaga teele, jäi ta ootama päikesetõusu. Nad olid veest ära lõigatud, mis tegi haavatute seisundi eriti raskeks.

Hommikul ründasid indiaanlased uuesti. Nad olid end nii osavalt peitnud, et šotlased ei saanud praktiliselt ühtegi tabavat lasku teha. Tihnikust ja kaljude vahelt lendavad kuulid niitsid lagedale jäänud mehi nii kindlalt, et Bouquet' arvates ei oleks tunni pärast olnud tema väeosas ühtegi ellujäänut.

Kasutades viimast ja üpris lootusetut võimalust, käskis kolonel lavastada näilise taganemise. Ta jättis väeosa külgkaitse paigale ja laskis kahel kergejalaväe kompaniil kiiresti läbi laagri keskpunkti tõmbuda. Seejärel koondusid tiivad ja liikusid taganejaid kattes neile järele. Valinud suuna, kust kostis kõige harvemaid laske, liikus taganev kolonn tiheda tulega teed puhastades metsa varju.

See kaval manööver päästis Bouquet' väeosa kindlast hävingust. Indiaanlased tulid peidupaikadest välja ja tormasid tiheda massina taganeva vaenlase kannule. Sel ajal kui kolonni saba ja pealetungivate indiaanlaste vahel kähmlus käis, saatis Bouquet kaks peatuma jäänud kompaniid tiibhaarangule. Nüüd oli suurem osa indiaanlasi sisse piiratud ja muutunud heaks märklauaks. Tihedasse punanahkade massi lastud kogupaugud niitsid hulga sõjamehi jalust ja ülejäänud põgenesid ringist välja ning kadusid.

Britlastel ei olnud põhjust võidurõõmutseda. Kaheksa ohvitseri ja 115 sõduri kaotuse hinnaga oli lahing nende kasuks lõppenud, ent seda ei saanud võiduks nimetada.

Kolooniates, kus rõõm prantslaste üle saavutatud võidust Ohio orus toimuvate lahingute tõelise tähenduse varjutas, hakati alles nüüd taipama, et kaugetes metsades toimub midagi enneolematut. Teated fortide langemisest sattusid järsku üldise tähelepanu keskpunkti. Midagi taolist ei olnud enne kuuldud. Indiaanlased, kes seni olid pidanud lokaalse iseloomuga röövsõdu, mille mahasurumiseks piisas mõnest tuhandest vabatahtlikust, olid vallutanud forte, takistanud laevade liiklust ja ähvardasid Detroiti maatasa teha!

Kui inglased lõpuks aru said, et Ohio org, mille pärast kaks suurriiki nii palju verd olid valanud, on märkamatult indiaanlaste

poolt tagasi vallutatud, tabas neid nagu halvatus, mis muutus järk-järgult paaniliseks hirmuks.

Niihästi Inglismaal kui ka kolooniates räägiti peatsest revolutsioonist. Inglise kroon hoidis sõjavägesid arveteõiendamiseks lojaalsuse minetanud asunikega. Kõigile oli selge, et vähimategi siserahutuste puhul toovad prantslased taas Ameerika rannikule oma sõjaväed, et võita tagasi häbematult röövitud Kanada ja pool Louisianat. Nende saabumist ootavad kannatamatult lugematud kütid, erusõdurid ja jesuiidid, kes istuvad vaikselt metsadesse peitunud suguharude vigvamides ja suitsetavad rahupiipu nuge ja tomahooke teritavate indiaanlastega. Ja nüüd mingi Pontiac, kes on alustanud enneolematut vabadusvõitlust ja laiutab Ohio orus!

Milliseid muremõtteid võis mõlgutada punakuubede suur pealik või kõnnumaade vallutamise ideed hellitav kuberner, meenutades inertset, kuid asjade käiku valvsalt jälgivat irokeeside liitu! Kas pole nad tänulikud Pontiacile, hiljutisele vaenlasele, kes kinkis neile tagasi käest libisevad jahialad? Kas pole muutnud meelt kolooniate piirimaadel liikuvad sõjakad šoniid? Mida sepitseb suur kriikide hõim? Kas ei või ta liituda tšerokiide ja tšikasoodega, et laastata lõunapoolsete kolooniate istandused ja vabastada mustade orjade armee, kes praeks oma isandaid meelsasti vardas?

Aga kui osutuvad õigeks prantsuse trapperite lood preeriates kappavatest dakootadest, poniidest, šaieenidest ja teistest metsikute nimedega suguharudest? Kas ei leidu kuskil veel üks Pontiac, kes toob nende ulguvad hordid üle Mississippi? Kas ei pühi üks punane Attila üle kolooniate, nagu seda tegid hunnid Euroopas; kas ei küpseta lõplikult äravihastatud punanahkne oma põdrakintsu New Yorgi või Philadelphia suitsevatel varemetel?

Esialgu ei teadnud inglased, et kõige hullem on praegu möödas. Nad ei teadnud, et Pontiaci tüdinenud sõdalased on pealikuga eesotsas tagasi tõmbunud ja neist ei ole fortide liini hoidjat. Nad ei aimanudki, et prantslaste valdusse jäänud Fort Chartres'i ettevaatlik diplomaadist komandant saadab vampumvöid ja rahupiipe kõigile Ohio suguharudele, paludes rahu jaluleseadmist. Tark prantslane aimas, et indiaanlaste üha laieneva vabadusvõitluse tagajärjeks oleks inglaste hoop Prantsuse fortide pihta. Liiga selgesti paistsid Pontiaci vandenõu traagelniidid, mille otsad viisid prantslaste juurde. Nii püüdis Prantsusmaa endiste liitlaste tuleviku hinnaga osta võimalust väheste säilinud alade hoidmiseks.

1765. aastal anti inglastele tagasi vangid ja Ohio suguharud kogunesid Oswegosse, et istuda nõupidamisel, mille William Johnson irokeeside vahetalitusel kokku kutsus. Pontiac tuli julgelt kohale ja kirjutas isiklikult alla rahulepingule, mille tingimused indiaanlasi esialgu rahuldasid.

Inglased aga ei suutnud unustada häbistavat lüüasaamist, mis oli organiseeritud sellise ettenägelikkuse ja haardega, millele polnud võrdset terves kolooniate sõdade ajaloos.

Tuttav major Robert Rogers, kes päästis Detroidi külje all end ja oma sõpru väikest kahurit veeretades, kirjutas juba 1766. aastal esimese indiaaniainelise näidendi «Ponteach». Oma hiljutist vaenlast kujutab ta selles õilsa, romantilise kangelasena.

Kolm aastat pärast Oswego lepingut mõrvati Pontiac East St. Louisis ühe inglaste poolt palgatud kaskaskia indiaanlase poolt. Mõrvarile anti kokkuleppes ettenähtud vaat veini ja lubadus suurema rahasumma saamiseks. Kui vein oli joodud ja palgamõrvar end kaineks maganud, ei olnud lubajaid kuskil.

Tuhane maa

1770 — 5. märtsil tulistavad Briti sõdurid Bostonis mässavat rahvahulka. Hakatakse avalikult rääkima sõjast kolooniate vastu.
1775 — Märtsis peab kodanlik-demokraatliku suuna juhte Patrick Henry Virginia saadikutele kuulsa kõne «Andke mulle vabadus või andke mulle surm!».
1776 — 4. juulil kuulutatakse välja Iseseisvuse Deklaratsioon. Kolooniad kuulutavad end 13 vaba osariigi ühenduseks ja alustavad iseseisvussõda. Ameerika kaaprid vallutavad 250 inglise laeva.
1778 — Louis XVI tunnistab ametlikult Ühendriike. Benjamin Franklin sõlmib Prantsusmaaga liidulepingu ja Prantsusmaa alustab Inglismaa vastu sõda.
1783 — 3. septembril kirjutatakse alla rahulepingule Inglismaa ja Ühendriikide vahel.
1789 — 14. juulil vallutatakse Bastille. Algab Suur Prantsuse revolutsioon. Ühendriikide presidendiks valitakse George Washington.
1790 — Venemaaga sõdiva Rootsi laevastik saab Tallinna all lüüa. Maal levivad talurahvarahutused. Hupel kirjutab: «Vabadikke ja nende lapsi vahetevahel müüakse või vahetatakse loomade või asjade vastu . . . Inimesed siin ei ole niigi kallid kui neegrid Ameerika kolooniates . . .»
1792—1796 võetakse Ühendriikide liitu Kentucky ja Tennessee osariik, 1803. aastal Ohio.
1796 — Läänes antakse kõik Briti fordid üle USA-le.
1799 — Napoleon Bonaparte saab esimese konsulina Prantsusmaa tegelikuks valitsejaks, 1804 keisriks.
1807 — 1. augustil sõidab Robert Fultoni ehitatud esimene aurulaev «Clermont» Hudsonile.

«Pöördudes ükskõik millise valge mehe poole, tahan ma, et ta ütleks, kas ma pole andnud talle liha, kui ta on näljane olnud; kui ta on tulnud alasti ja külmetades, kas pole ma teda katnud?

Viimase pika ja verise sõja jooksul jäi Logan tegevusetult oma onni ja jutlustas rahu. Minu armastus valgete vastu oli nii suur, et mu kaasmaalased näitasid mulle näpuga ja ütlesid: «Logan on valgete sõber.»

Ma olin mõelnud teiega kooselamisele, aga sellest ei tulnud midagi välja üheainsa mehe, kolonel Cressapi pärast, kes möödunud kevadel külmavereliselt ja põhjuseta tappis kõik Logani sugulased, säästmata mu naist ja lapsi.

Ühegi elava olevuse soontes ei voola mu verd. See kutsus mind üles kättemaksule. Ma olen seda teinud. Ma olen palju tapnud; ma olen oma kättemaksujanu kustutanud; oma kodumaa nimel naudin ma rahupaistet.

Aga ärge laske tekkida mõttel, et mu heaolu põhjuseks on hirm. Logan ei ole iialgi hirmu tundnud. Iialgi ei pöördu ta kandadel, et oma elu päästa. Kes leinaks Loganit? Mitte keegi.»

Kajugade pealiku Ta-ga-džute ehk Logani läkitus Camp Charlotte'i rahunõupidamisele.

«Mu süda on kivist. Ta on râske minu rahva kurbusest. Ta on külm teadmisest, et ükski leping ei hoia valgeid meie maadest eemal, ja kõva minu otsusest vastu panna nii kaua, kui ma elan ja hingan. Nüüd oleme me nõrgad ja paljud mu rahvast on hirmu täis. Aga kuulake mind: üks oks murdub, aga okste kimp on tugev. Ühel päeval haaran ma meie vennalikud suguharud kimbuks ja me võidame koos oma maad valgetelt tagasi.»

Šoniide pealik Veiapir-senua ehk Sinijakk Fort Greenvillis 1795. aastal.

«Meie arvates on see iseenesestmõistetav fakt, et kõik inimesed on loodud võrdsetena; et neile on nende Looja poolt antud vääramatud õigused — nende hulgas õigus elule, vabadusele ja isikliku õnne taotlemisele. Et neid õigusi kindlustada, loovad inimesed valitsusi, kes ammutavad oma õiglase jõu valitsetavate nõusolekust — et ükskõik, kus mingi valitsusvorm hakkab neid eesmärke ähvardama, on rahval õigus seda vormi muuta või ära keelata . . .»

Thomas Jefferson
(Ühendriikide Iseseisvuse Deklaratsioonist).

Kõigest hoolimata oli indiaanlaste usaldus Briti koloniaalvõimude ja eriti punakuubede vastu kaugelt suurem kui ameerika asunikkude vastu, kes olid kaotanud aukartuse Inglise seaduste ja inglaste poolt sõlmitud lepingute ees.

Kõik, mis indiaanlastele oli antud, tuli Briti kroonilt. Punakuued tulid ja läksid ning kõik teadsid, et nende kodu on Suure vee taga. Asunikega olid seotud vaid ebameeldivused.

Indiaanlasteni hakkasid jõudma ebamäärased kuuldused, et Suure vee äärsetes linnades on asunikud punakuubede käest võimu ära võtnud, Philadelphias kella löönud ja vabaduse nimel sõda alustanud. Ka olid nad kirjutanud Iseseisvuse Deklaratsiooni, kus ilusate sõnade hulgas olid järgmised read:

«. . . tema (s. t. Inglismaa — *O. V.*) on sundinud meie merel

vangistatud kaaskodanikke oma maa vastu relvi kandma; saama oma vendade ja sõprade timukaks või langema viimaste käe läbi. Ta on meie keskel siserahutusi õhutanud ja püüdnud meie piiriasukate kaela tuua halastamatuid indiaani metslasi, kelle sõjapidamisviisiks on kõikide ettejuhtuvate inimeste vahet tegemata tapmine, vaatamata vanusele, soole ja seisundile . . .»

Indiaanlastele oli selge, et ameeriklaste poolt neil midagi head loota ei ole. Sellepärast oli targem end Briti krooni kaitse alla anda. Muidugi leidus ka neid suguharusid, kes ei olnud sõdimisest huvitatud. Hoopis vähesed tõttasid kuningriigi vastu mässu tõstnud kolooniatele oma lojaalsust kuulutama.

Inglased ei saanud aru, et hästi relvastatud ja organiseeritud indiaanlased oleksid võinud vastsete Ühendriikide läänealad puhtaks pühkida ja armeele ning laevastikule idarannikul vabad käed jätta. Kolooniad ei taibanud samuti, millise jõu nad käest ära lasksid, ent nad ärkasid siiski varem, meenutades Irokeeside Liitu, mis oli Ühendriikide ja nüüd Kanadast pealetungivate punakuubede vahel. Üheks põhjuseks, miks ameeriklased äkki irokeese märkasid, olid sagenevad terroriaktid — rünnakud piiriküladele, mille taga võis aimata inglaste kätt.

Albanys klopsiti kiiruga kokku kongress, kuhu toodi ka irokeeside pealikud, et veenda neid vähemalt erapooletuks jääma. Pealikuilt saadi aus vastus:

«Olgu see siis Kuue Rahva otsuseks — sõjast mitte osa võtta, sest see on perekonnatüli. Tuleb istuda rahulikult ja vaadata, kuidas sõda lõpeb . . .»

Muidugi ei tulnud see vastus kõikide irokeeside nimel. Osa pealikuid istus samal ajal Montrealis ja pidas punakuubedega sõjanõu. Suurema osa irokeeside sümpaatia kuulus britlastele.

Selle, arvuliselt suurema Kuue Rahva Liidu põhifraktsiooni hulka kuulusid kindlasti sir William Johnsoni mohookid, keda nüüd juhtis Johnsoni südamesõber, noor, inglise koolis hariduse saanud pealik Thaiendanega ehk ristinimega Joseph Brant.

Inglise ohvitseride ja sulgedega ehitud mornide pealikute nõupidamine lõppes ühise otsusega — kolooniad tuleb poolitada. Kindralleitnant Burgoyne ehk «Gentleman Johnny» otsustas kohe sealt Albany peale marssida, ja lord Howe pidi suunduma sinna New Yorgist. Howe' armees oli peale inglise sõdurite 400 irokeesi. Neile anti karm käsk vastupanu korral säästa naisi, lapsi, rauku ja sõjavange. Burgoyne'il ei olnud lusti indiaanlasi keelata. Teekond läks läbi metsiku maastiku ja indiaanlasi käsutama määratud prantsuse aadlikul St. Luc de la Corne'il oli külluses indiaanisõdade kogemusi — ta teadis, kui raske on punanahkadele regulaarsõjaväe distsipliini peale suruda. Ta ise elas nende hulgas nagu indiaanlane, mistõttu Inglise ohvitserid teda kaardimängule ei kutsunud. Liikunud päevade kaupa ilma oluliste kokkupõrgeteta, oli väesalk sügavale vaenlase maale tunginud ja indiaanlased korraldasid igal soodsal juhul ulatuslikke rüüsteretki. 27. juulil 1777.

aastal juhtus aga midagi, mis tervele sõjakäigule tumeda pitseri vajutas. Välilaagrisse ilmus tõsine hurooni sõjamees valge naise skalbiga, mille küljes rippusid pikad mustad juuksed, ja küsis selle eest tasu. Inglased teatavasti ostsid skalpe rummi, helmeste ja relvade eest. Nende juuste omanikuks oli aga olnud kena 23-aastane Jane McCrae, kes oli kihlatud Burgoyne'i armeekontingendi leitnandi Jonesiga. Tüdruk oli lahkunud Albany kindlusest, et olla mõni aeg tuttava lesknaise juures. Mis seal tegelikult juhtus, jääbki teadmata. Samal hommikul tungisid majja neli hurooni sõdalast ja nõudsid, et naised tuleksid inglaste laagrisse. Tasane Jane läks indiaanlastega rahulikult kaasa, aga paks lesk ähvardas indiaanlastelt naha maha koorida ja kaevata oma vennale, Briti kindralile Simon Frazerile. Lesk viidi laagrisse, aga kaks indiaanlast olevat tüdrukust vangi pärast riidu läinud ja ta tapnud. Teise versiooni kohaselt olevat tüdruku tapnud indiaanlasi sihtinud valgete sõdurite kogupauk ja indiaanlane olevat ta kiiresti skalpeerinud, et lausa maas vedelevat raha mitte vaenlaste kätte jätta.

Leitnant Jones tahtis indiaanlase kohapeal tappa, aga Burgoyne määras talle surmanuhtluse, mis pidi hiljem ametlikult täide viidama, et edasist marodööritsemist pidurdada. Asjasse sekkus de la Corne, kes Burgoyne'ile kinnitas, et indiaanlase tapmise korral on järgmiseks hommikuks kõik punanahksed sõjamehed kadunud. Ümberringi olid vaenlased ja Howe'd ei olnud nähagi. Lõpuks laskis Burgoyne oletatava mõrvari vabaks.

Loo psühholoogiline efekt oli kohutav. Kuuldus mõrvast levis kolooniates ja isegi Inglismaal nagu kulutuli. Terve Inglismaa sõimas Burgoyne'i metslaseks ja Ameerika ajalehed, kus usinalt kirjeldati mõrva verdtarretavaid üksikasju, lisasid niigi iiveldamaajavale loole vägistamise, mis pidi süvendama vooruslike piiriasukate sügavat põlgust metslastega koos sõdivate inglaste vastu. Tapetud britlaste punastelt kuueselgadelt võis nüüd leida silte: «Jane McCrae eest!» Samad sõnad lõigati ka inglaste tapetud liitlaste paljastele pruunidele selgadele.

Umbes samal ajal tekkis Ameerika regulaararmee. Kõigile lipu alla kogunenuile lubati maad, mida oli külluses — 100 aakrit reamehele, 500 kolonelile. Lubatud päevapalk — 10 dollarit — jäi enamikul juhtudel saamata.

Inglaste vastu hakkasid marssima legendaarsed eriväeosad: «Cloveri marmorpead», «Hasletti Delaware'i sinikuued», «Morgani Virginia kütid», «Wayne'i kergejalavägi», «Kerge Hobuse Harry Lee ratsavägi» jt.

«Meie võitleme oma riigi eest,» ütlesid mundris sõdurid ja lisasid vabatahtlike miilitsavägede kohta: «Nemad aga oma kapsamaa eest.» Juhuslikes kaltsudes ja tihti lausa indiaanlaste rõivastes maakaitseväelased panid tihtipeale koti selga, kadusid koju ja vaatasid, et põld saaks küntud.

Aastal 1774 puhkes Ohio orus nn. Dunmore'i sõda, mis algas

sellest, et valgetelt varastati Wheelingi lähedal hobuseid. Salk asunikke, kes tõttasid vargaid püüdma, sattusid indiaanlaste grupile, kes parajasti inglise kaupmeestega rahulikult koos istusid. Paari püssilasuga tapeti kaks indiaanlast; teistel õnnestus jõugu eest põgeneda. Õhtu eel kohtasid asunikud veel üht indiaanlaste gruppi ja hakkasid hoiatamata kõmmutama. Ootamatusest segadusse sattunud indiaanlased, kes jälle kaht surnut põõsastesse lohistasid, kogusid end kohe ja avasid vastutule, mis nõudis ühe asuniku elu.

Kuna juhmid hobusteomanikud kohalikest indiaanlastest midagi ei teadnud, ei tulnud neil mõttessegi, et nende teol võib olla kaugeleulatuvaid tagajärgi. Kõik neli tapetud indiaanlast kuulusid šoniide hõimu, kes siiani sõdadest vähe osa olid võtnud ja elasid inglise võimudega rahujalal. Nende komme nõudis igasuguse mõrvari tingimusteta tapmist.

Asunike mõtlematu «karistusretk» kutsus välja šoniide massilise sõjakäigu. Jälle tormasid asunikud fortidesse varjule ja mahajäetud farmid põlesid tungaldena. Sõtta kisti ka mitmed teised suguharud, kel esialgu sündmustest aimugi polnud. Järjekordse «mässu» mahasurumiseks saadeti Ohio orgu kolonel Michael Cressap, kes erakordse julmusega tappis kõik ettejuhtuvad indiaanlased.

Yellow Creeki suudmes elas tollal kuulus kajuga pealik, kes oli saanud inglaste poolt nimeks Logan. Kuna ta oli irokeeside ja valgete hulgas tuntud oma rahumeelsete vaadete poolest, kutsuti teda tihti indiaanlaste ja asunike vahelisi pisitülisid lahendama ja tema saalomonlikud otsused rahuldasid alati mõlemaid pooli. Tuntud rahvamehena oli ta üks väheseid, kes valgeid üldse ei kartnud ja elas terve perekonnaga peaaegu nende hulgas.

Kolonel Cressap saabus Yellow Creeki parajasti siis, kui Loganit ei olnud kodus. Ümbruse asunike farmid olid tühjad ja asula ainsateks elanikeks oli Logani perekond — naine, lapsed ja veel mõned lähedased irokeesid, kes Logani juures peatusid.

Cressap tappis asja lähemalt uurimata terve perekonna ja süütas palkonni põlema.

Naasnud Logan oli enesest nii väljas, et unustas kõik sidemed, mis teda valgetega olid köitnud. Mõeldes ainult verisele kättemaksule, õhutas ta sõjale kõik läheduses elavad irokeesid, eriti kajugade külad. Kuna šoniid juba sõdisid, hoolitses Logan selle eest, et nendega liitusid aiovad ja delavaarid.

Sõda võttis kiiresti sellise ulatuse, et Virginia kuberner lord Dunmore saatis Ohio orgu veel täiendavalt kolm rügementi, kes Andrew Lewise juhtimisel peagi Blue Ridge läänekülje ronisid, et Ohio jõe põhjakaldal asuvaid indiaani külasid põletada.

Rügementide hoogsa marsi katkestas Logani poolt kokkukutsutud liitlasväg, väidetavalt 8000 sõdalast.[1] Juba esimeses lahingus

[1] See arv ei saa ühelgi juhul õige olla, kui seda võrrelda samal ajal piirkonnas elanud suguharude koguarvuga.

sai Lewis haavata. Tiheda püssitulega hoiti küll indiaanlased eemal, aga siis otsustasid neid juhtivad pealikud Logan, šoniide Maisitõlvik, Punane Kotkas ja Pakišinua lavastada näilise põgenemise.

Nad tõmbusid kiiresti tagasi ja ehitasid Kanawha juures puudest ning prahist ringkaitsevalli. Võidukad sõdurid tormasid sellele peaaegu otsa ja ei pääsenud lähedalt lastud kuulidest. Raske haava sai ka Lewise asemel ülemaks hakanud kolonel Fleming. Indiaanlased tormasid tomahookidega käsitsivõitlusse ja tõmbusid peagi tagasi, tassides haavatuid ja surnuid üle Ohio.

Kanawha lahingus langes umbes 75 sõdurit. 140 haavatu kandmine tegi edasiliikumise võimatuks.

Teiselt poolt ligines orule kuberner Dunmore'i sõjavägi, kelle liikumise tegid kergeks 100 indiaanlastelt võetud kanuud. Kuulnud veel teise väekoondise lähenemisest, kutsus Maisitõlvik suguharud nõupidamisele.

«Mis me nüüd teeme?» küsis ta ringis istuvatelt sõdalastelt. «Pikknoad tulevad kahelt poolt. Kas me läheme ja võitleme nendega? Kas me tapame oma naised ja lapsed ning laseme ennastki seejärel tappa?»

Keegi ei vastanud. Maisitõlvik lõi tomahoogi puusse ja ütles:

«Hüva, kui te ei taha sõdida, lähen ma ise ja teen rahu.»

Lewis, kes oli haavatutele laagri teinud, püüdis ületada Ohio jõge ja marssida lähema küla Sciotoni. Fort Pittist väljunud Dunmore, kes kartis, et sõda paisub liiga ulatuslikuks, kutsus Lewise tagasi ja saatis indiaanlastele sõnumi, et need läkitaksid oma saadikud tema laagrisse Camp Charlotte'i.

Maisitõlvik, kes indiaani pealikute delegatsiooni juhtis, polnud vähem tähelepanuväärne isiksus kui Pontiac. Üldiselt tuntud kui üks paremaid šoniide sõjamehi, oli ta alati rahu pooldanud ja valgetega rohkem lävinud, kui indiaanlased seda tavaliselt tegid. Teda huvitasid kõik valgete poolt leiutatud kavalad asjad — vankrid, kahurid, raamatud ja kellad, mille põhimõtteline olemus sai talle tänu sünnipärasele intelligentsile täiesti selgeks.

Inglise ohvitserid imetlesid ta tohutuid teadmisi loodealade topograafias. Kuigi kaartide joonistamise põhimõte oli ammuilma selge ja omane kõikidele indiaanlastele, leidis ta inglise kaartidelt alatasa vigu jõgede ühinemiskohtades ja tema poolt tehtud parandused staabikaartidel osutusid hiljem alati õigeteks. Ta oli korduvalt viibinud teisel pool Mississippit ja tundis hästi kolooniaid ja Kanadatki.

Kolonel Wilson kirjutas Camp Charlotte'i nõupidamistest järgmist:

«Kui Maisitõlvik tõusis, ei olnud tema juures põgusaltki märgata segadust või kohmetust. Ta rääkis puhtal, kõlaval häälel; kogelemata, kordamata ja kuidagi erilise rõhuga. Ta välimus, pöördudes kõnega Dunmore'i poole, oli kõrk ja majesteetlik, aga kuidagi üllas ning ligitõmbav. Ma olen kuulnud Virginia oraato-

reid Patrick Henryt ja Richard Henry Lee'd, aga ma ei ole seni kuulnud ühtki kõnelejat, kelle veenmisjõud oleks ületanud Maisitõlviku oma...»

Pärast Maisitõlviku pikka kõnet luges kolonel John Gibson ette Logani läkituse. Ta oli masendatud pealikuga kohtunud, aga viimane keeldus valgete juurde ilmumast.

Camp Charlotte'i ehk Chillicothe lepingu teksti ei ole siiani leitud. Valged pidid saama asustamiseks alad kuni Ohio jõe idakaldani ja indiaanlased lubasid tagastada kõik vangid. Hoolimata lepingust, hakkasid asunikud peagi üle jõe tungima. Šoniid, kelle sõda see oli olnud, andsid selle lepinguga inglastele käe ja võitlesid edasistes sõdades kolooniate vastu.

1777. aastal, Burgoyne'i retkede ajal, hakkasid kunagi Logani poolt ühendatud suguharud taas asunikega sõdima. Maisitõlvik, kes püüdis ameeriklaste kättemaksu šoniidelt kõrvale juhtida, otsustas omal käel ameerika sõduritega rääkida, et need koos asunikega asjatu verevalamise ärahoidmiseks orust tagasi tõmbuksid.

Ta võttis kaasa ühe sõbra, pealik Punase Kotka ja oma teismetes poja Elenipsiko ning rändas valge lipuga käes Ameerika Forti Point Pleasanti ette. Nad lasti sisse, kus Maisitõlvik pidas ohvitseridele pika kõne, hoiatades neid kaugelt tugevamate inglaste ja indiaanlaste ühendatud jõudude eest.

«Juba ainult šoniid,» ütles ta, «ujutavad teid pilvena üle. Minu vastuseis ei suuda seda ära hoida.»

Ohvitserid, kes temaga kõnelesid, olid meeldivalt üllatatud. Pealik näis siirana ja kõik, mida ta rääkis, oli tõsi. Fordi komandant, kapten Matthew Arbuckle, saatis käskjala Virginia kuberneri juurde, et too kindlusele abivägesid saadaks. Seletamatul põhjusel andis ta ohvitseridele käsu Maisitõlviku ja Punase Kotka ajutiseks kinnipidamiseks. Võib-olla lootis ta šoniide rünnaku puhul pantvange kindluse huvides ära kasutada. Maisitõlvik muretses aga poja pärast, kes üksi jõe teisele kaldale oli jäänud. Tal lubati poega hüüda ja kui Elenipsiko hõike peale võsast välja ilmus, lubati tal isa juurde forti tulla. Temaga koos tuli ka isa sõber.

Järgmisel päeval läksid kaks valget kütti fordist jahile. Kui nad saagiga tagasi tulid ja kanuud vette hakkasid lükkama, tulistas neid põõsastest üks varitsev indiaanlane. Üks küttidest vajus kokku, aga sõbral õnnestus ta kanuusse tõsta ja üle jõe põgeneda.

Silmapilk läks fordist välja salkkond mehi kapten Halliga eesotsas, et laskjat tabada. Muidugi arvati, et laskjaks võis olla keegi Maisitõlviku ja Elenipsiko sõpradest.

Kapten Hall, kes laskjast jälgegi ei leidnud, tuli üle jõe tagasi ja ühines fordist väljavalgunud maruvihase jõuguga, kes nõudsid kinnipeetavate pealikute tapmist. Meeste viha oli nii suur, et mõned ohvitserid, kes meeleheitlikult püüdsid fordi poole jooksvaid mehi takistada, lubati samas maha lasta.

Kindluse tõlgi naine, kes oli indiaanlaste käes vangis olnud, jooksis hingeldades onni juurde, kuhu pealikud elama pandi, ja käskis meestel peitu pugeda või põgeneda. Maisitõlvik ja Punane Kotkas kinnitasid nagu ühest suust, et nad on forti tulnud neljakesi ja et neil pole laskjaga mingit pistmist.

Samal ajal jõudis tasumishimust meeletu jõuk onni juurde. Jõugu eesotsas jooksis näost punetav kapten Arbuckle, kes püüdis küll jõu, küll asjatute käskluste ja ähvardustega mehi takistada.

Uksele lähemal seisev Elenipsiko sattus küll korraks ärevusse ja tegi liigutuse, nagu tahaks pageda, aga isa käskis tal rahulik olla ja pöördus sirgelt ukse poole, kust kostis üheksa pauku. Ta langes ainsagi oigeta silmili. Elenipsiko oli istunud toolile ja ei pilgutanud silmagi, kui kuulid teda tabasid. Punane Kotkas oli vahepeal hüpanud suurde kaminasse, et avara korstna kaudu põgeneda, aga ta lasti samas maha. Neljas indiaanlane tapeti aeglaselt ja metsikult.

Kui sõnum sellest sündmusest laiemale avalikkusele teatavaks sai, avaldasid isegi indiaanlaste vaenlased ja põlgajad jälestust nii alatu mõrva puhul. Eriti nördinud olid Inglise ohvitserid:

«Seda plekki ei pese Ameerika ajaloo lehekülgedelt terve ilus Ohio jõgigi,» kirjutati kroonikais.

Halva kuulsusega Burgoyne ja kolonel St. Leger 875 punakuue eesotsas otsustasid maatasa teha kõik ameeriklaste fordid Mohawki orus. St. Legeri väes oli rügement New Yorgi toorisid, nagu nimetati Inglise kroonile ustavaid koloniste, ja Burgoyne'i saatsid 1000 irokeesi Joseph Brantiga eesotsas, kes oli saanud Inglise armee koloneliks.

Ameeriklased jätsid Inglise armee ees maha Fort Ticonderoga ja kaotasid järgnenud lahingus ligemale tuhat meest. Burgoyne kogus oma väed Mohawki harujõe Wood Creeki juures seisva Fort Stanwixi[1] alla, mida kaitses 28-aastane kolonel Peter Gansevoort. Rahutult vaatasid miilitsameestest kaitsjad, keda oli veidi üle 700, metsast väljavoolavat punakuubede ja indiaanlaste väge. Kindluse alla saabunud St. Leger saatis Gansevoortile ultimaatumi:

«Andke alla ja teile saab osaks humaanne käitumine ning tähelepanu. Indiaanlased muutuvad üha rahutumaks... Vastasel korral lõpeb asi teile ja Mohawki oru rahvale saatuslikult.»

Saanud eitava vastuse, laskis St. Leger kaevata kaevikud ja avas kaheksast kergest suurtükist tule. Inglaste tulekuulid süütasid kindluse hooned, aga tuli suudeti kustutada. Ameeriklased vastasid oma 4-naelaste suurtükkide harvade laskudega, mis siiski takistasid inglasi otse ründamast.

Öösel saatis Gansevoort käskjala Fort Daytonisse abi järele. Mehel õnnestus kuidagi läbi vastase laagri hiilida, ja Daytonisse jõudnud, ajas ta une pealt üles 60-aastase saksa päritoluga kind-

[1] Fort Stanwix — praegune Rome, New Yorgi osariigis.

rali Nicholas Herkimeri, kes suutis hädaga 800 meest koguda ja hommikul teele asuda.

Irokeeside piilurid, kes kõikjal ringi luusisid, märkasid abiväge ja teatasid selle liikumisest Brantile. Jalamaid korraldati varitsus.

Kui Herkimeri väesalk kriiksuvaid härjavankreid tagant tõugates metsasesse S-kujulisse orgu jõudis, ei tulnud neile pähegi, et nad on lõksu sattunud. Oli 1777. aasta augusti lämmatavalt palav keskhommik.

Kaua liikumatult põõsastes istunud indiaanlased olid kannatamatud. Voori lõpp ei olnud veel oru suudmes varitsevaist irokeesidest möödunud, kui eestpoolt kaikus terav sõjahüüd. Järgnenud rünnak oli õudne. Herkimer kukkus kohe koos hobusega — kuul oli läbinud ta jala ja tapnud ka ratsu. Tagumine osa voorist jättis vankrid sinnapaika ja põgenes meeletus paanikas, indiaanlased kannul. Pääseda õnnestus vähestel ja metsa jäi kahe miili pikkune surnute rada.

Piiramisrõngasse jäänud jänkid kogusid end peagi ja kaitsesid haavatud Herkimeri metsas, kahekaupa puude taha varjunult. (See andis ühele võimaluse püssi laadida, kui teine sihtis).

Kuna kitsas kuristikus oli kokku 1500 meest, läks käsikähmluseks nugade, tomahookide ja püssipäradega.

Püssiragina peale kõmatas fordist kolm kahuripauku, ent võitluskäras neid ei kuuldudki.

Samas algas tugev äike ja torm. Hämaraks muutunud tihnikule lahises tihe paduvihm, mis muutis tulirelvad kasutuks. Peagi tuli päike välja ja Branti indiaanlased nägid, et varjunud sõdureid võib võita vaid liiga suurte kaotuste hinnaga. Tapetuid oli juba üle 500. Fordi poole tõmbudes kuulsid nad seal samuti püssilaske ja kohtasid varsti põgenevaid punakuubi.

Gansevoort, märganud indiaanlaste kadumist laagrist, saatis kindlusest ootamatult välja väesalga noore kolonel Willettiga eesotsas. See pühkis niisuguse hooga üle britlaste laagri, et punakuued ei suutnud vastupanu organiseerida. Tekkinud segaduses taganes Herkimer Fort Daytonisse, jõudes sinna samal ajal Willetti käskjalgadega, kes kiirustasid veel kaugemale abi tooma.

Peagi marssis sündmuskohale kindral Benedict Arnold 1200 vabatahtlikuga. St. Legeri juurde saadeti kinnipüütud inglise luuraja sõnumiga, et kindrali selja taga on suur ameeriklaste armee. Indiaanlased, kuuldes seda, sundisid St. Legeri taganema.

1777. aasta oktoobris alistus kindral Burgoyne, kelle indiaanlased olid maha jätnud, Saratogas Ameerika kindralile Gatesile. 5700 punakuube said sõjavangideks, kes viidi Bostonisse ja lasti Inglismaale tagasi. Ameerika armee võit Saratoga all näitas Euroopale, et mässavad kolooniad võivad oma vabadussõja võita.

Järgmisel suvel tulid uuele sõjakäigule Briti kolonelid Johnson ja Butler Fort Niagarast saadud 900 sõduri ja 500 senekaga, kes olid Herkimerile eelmisel aastal alla vandunud. Nad möödu-

sid kaarega Fort Stanwixist ja suundusid Pennsylvaniasse, Susquehanna-äärsesse Wyomingi orgu.

Kuna ameeriklastel seal ümbruses vägesid ei olnud, langesid külad ja linnakesed üksteise järel. Juhuslikult kodus viibiv Ameerika kolonel Zebulon Butler suutis koguda 300 meest ja poisikest ning varjuda Fort Fortys. Valinud paraja hetke, püüdsid nad välja tungida ja vaenlast ootamatult tabada. Valvsaid irokeese ei õnnestunud aga petta. Ühel päeval ründasid värvitud sõdalased neid tiibadelt, ja samas lagedal tapeti 227 isehakanud sõdurit. Butler ise sai käputäie meestega vaevalt põgenema, jätnud teel vangidena maha 60 meest. Punakuued ja indiaanlased kaotasid kumbki ainult ühe mehe ja põletasid orus veel tuhat eluaset.

Punakuubede eest põgenevad naised ja lapsed pääsesid rettu Fort Wyomingisse. Seda kaitsta tõotanud kolonel Dennison andis hirmuga alla, lootes, et inglased lasevad põgenikel lahkuda.

Sealsete indiaanlaste hulgas oli kurikuulus sõdiv skvoo, ülimalt julm Catharina Montour ehk Kuninganna Esther. Kolonistide läbi palju kannatanuna elas ta ainult kättemaksumõtteis ning oli ilmselt veidi arulage. Kuna samal retkel sai surma ta poeg, korraldas skvoo ühe suure kivi juures võikad peied — tema käsul pandi vangide ring näoli ümber kivi lamama ja süngelt leinalaulu lauldes lõi ta igal neist pea tomahoogiga puruks.[1]

George Washington, kuulnud Wyomingi tapatalgutest, algatas terve kampaania otseselt irokeeside Kuue Rahva Liidu vastu. Eriti tige oli ta onondagadele, kajugadele ja senekadele. Ta andis käsu vastikute mingode maale marssida ja nende linnad maatasa teha.

Käsu täidesaatmine usaldati mitte küll eriti targale, see-eest aga energilisele iirlasele, kindral John Sullivanile, kellele eraldati sõjakäiguks 4000 meest; nende hulgas kurikuulsad «Morgani Virginia kütid» 13 suurtükiga.

Pax Iroquoia vastu suunatud suur sõjakäik oli kolmesuunaline: Sullivan pidi liikuma piki Susquehannat, kindral James Clinton pidi võtma suuna läbi Mohawki oru Otsego järvele, ja kolonel David Brodheadi ülesanne oli kammida läbi Alleghany mäed.

Peagi põletas Sullivan maha irokeeside linna Chemungi. Kui kuuldused ameeriklaste tegudest levisid, ilmus kohale Branti mohookide 1000-pealine kaitsevägi, mida püüdsid toetada kolonelid Johnson ja Butler pooletuhande punakuuega.

Inglastel ei olnud ülevaadet Ameerika vägede suurusest, sest indiaanlastest piilurid ei asendanud veel head tagalaluuret. Branti

---

[1] Selles loos on paljugi selgusetut. Vangide hulgas oli 5-aastane Francis Slocum, keda ema 20 aastat mööda Kanadat otsis. Ta vennad leidsid ta täieliku irokeesina.

Kivi ise — «Bloody Rock» — on siiani säilinud. Selle juurest hauast on leitud ka purustatud pealuid, kuid lugu ise ei pruugi olla täpselt selline.

indiaanlaste kaela lendas kartetši ja šrapnellide rahe, mis sundis pealikut peagi taganema.

Nagu jutustab ühe New Jersey leitnandi päevik, «leidsid ameeriklased kaks surnud indiaanlast ja nülgisid neilt naha puusadest varvasteni, et sellest saapasääri teha. Üks paar lubati teha majorile ja teine mulle . . .»

Nii utilitaarset lähenemist sõjale indiaanlased ei tundnud.

Saabunud irokeeside küladesse (või linnadesse, nagu neid hüüti, sest seal oli tihti üle saja maja), pidid sõdurid tahes-tahtmata imestama. Irokeesid, kes olid küllalt kaua omaette elanud, olid valgetelt ka üht-teist õppinud. Külades oli palk- ja sõrestikhooneid, nendesse oli ehitatud kaminaid ning mõnedel olid klaasaknad, mis kõnnumaade valgetegi asunike maju ei kaunistanud.

Muidugi ei takistanud see ameeriklasi küladele tuld otsa panemast. Maatasa tehti üle 40 küla, elanikud koos naiste ja lastega tapeti, põllud ja vilja tagavarad põletati. Üldse hävis ligikaudse arvestuse kohaselt 160 000 bušselit [1] maisi, mis tõi indiaanlastele kaela tõsise nälja.

Kõige rohkem oli irokeesidel kahju suurtest õuna- ja aprikoosiaedadest, kus suureks kasvanud puud jäägitult maha raiuti.

Irokeesid olid nüüd nii marus, et kättesaadud karistussalklasi piinati, kuidas osati. Vangide tapmisest võtsid osa ka Inglise liitlased.

Kuna Brodhead ei jõudnud Sullivaniga kohtuda, jäi kavatsetud Detroidi vallutamine ära. Sinna ja Fort Niagarasse kogunesid kodutuks jäänud irokeesid, kes nüüdsest peale elasid ainult tasumismõtetest.

Irokeeside sõjad keesid Mohawki ja Ohio orus mitu aastat. Brant taples oma mohookide eesotsas Mohawki jõe ääres ja põletas vastutasuks nii palju valgete asulaid, kui aga suutis.

1778. aastal saadeti irokeesidega võitlema pikk, tugev, viikingitaoline punapea, George Rogers Clark, kelle vend paarkümmend aastat hiljem tundmatu Lääne uurijana kuulsaks sai.

Clarkil oli kindel kavatsus puhastada inglastest ja irokeesidest Ohio org, Indiana ja Illinois. Ta pidi heitma pilgu Michiganile ja Wisconsinile, mis olid tollal valgete jaoks hämaravõitu nurgad. Üheks põhiülesandeks oli vallutada Detroit, ent Clark taipas ülihästi, et enne tuleb jagu saada kolmest seda toetavast Inglise fordist — Fort Kaskaskiast samanimelise jõe ja Mississippi kohtumiskohal, Fort Cahokiast East St. Louisis, Illinoisis ja Fort Sackville'ist Vincennesis Wabashi jõe kaldal. Ümbruses elavaid, seni erapooletuks jäänud suguharusid püüdis ta ilmtingimata jänkide poole võita, raisates selleks päris palju aega ja raha.

Cahokia ja Sackville'i fordid vallutas Clark võrdlemisi kergesti. Kuna tal ei olnud väga palju sõdureid, ei saanud ta vallutatud fortidesse kuni abivägede saabumiseni jätta mainimisväärseid garnisone.

[1] s. o. ca 56 000 m³ (USA bušsel = 0,03524 m³).

Detroidi kuberner Hamilton, kuulnud Sackville'i langemisest, võttis kaasa 800 sõdurit ja tuli forti jänkide käest tagasi vallutama. Kui punakuued olid fordi all laagris, saatis Hamilton fordi komandandile kapten Helmile kirja, et see alistuks. Kapten saatis vastu veel pikema kirja, milles nõudis soodsaid alistumistingimusi. Inglased tõotasid, et garnison võib auga ja koos relvadega lahkuda, mispeale kindluseväravad avanesid ning välja marssis — kapten Helm ühe sõduriga.

Sackville ei jäänud inglastele kauaks. Henry Hamilton, kes nüüd fordis käsutas, käskis indiaanlastel kõik püütud ameeriklased forti tuua ja lubas nende eest korralikult maksta. Kuna ta oli juba indiaanlastelt saanud hüüdnimeks «juusteostja», tõid nood talle vanu skalpe, mis olid võib-olla Braddocki veresauna ajal inglaste peast kooritud. Et indiaanlasi mitte vihastada, maksis ta kõik toodud skalbid kinni.

Samal ajal kui Hamilton kindluses äritses, rändas Clark põlvini vees läbi jäiste soode, vedades püsse ja toiduaineid kanuudes. Vincennesi alla jõudnud, kasutas ta inglaste petmiseks indiaanlaste vana võtet — laskis oma vähestel vägedel nähtavale marssida ja saatis eesmised kompaniid kiiresti kolonni sappa, et marssivad väed suuremana näiksid.

Õhtul hajutas ta mehed ümber fordi ja laskis neil süüdata pettetulesid, mis viis Hamiltoni tõesti mõttele, et forti piirab vähemalt tuhat meest.

Hommikul avas Clark mehi lagedale toomata fordile püssitule. Ta vägedes oli tõesti häid Virginia laskureid, kes tabasid vaevata kahurimeeskondi ja tapsid isegi läbi laskeavade.

23. veebruaril 1779 andis Hamilton alla ja istus kuni sõja lõpuni Virginias vangis.

Kolades Ohio orus, sattus Clark Gnaddenhutteni külale, kus elasid moraavia vendade poolt ristiusku pööratud indiaanlased. Küsimata, kellega on tegemist, laskis Clark tappa kõik mehed, naised ja lapsed, kes ei olnud püüdnudki põgeneda. Paaris läheduses asuvas moraavlaste külas tapeti veel 90 indiaanlast.

Muidugi ei jäänud Clarki teod tasumata. Kuu hiljem tulid Kentuckysse indiaanlaste salgad, kokku kaugelt üle tuhande sõjamehe, ja oleksid terve Wheelingi linnakese hävitanud, kui keegi poleks toonud valeteate, et Clark on sinna teel. Farmerite kaitseks lõi legendaarne Kentucky kütt ja kõnnuasukas Daniel Boone suure miilitsaväe ja püüdis omakorda sõjateele asunud indiaanlasi tabada. Ta põrkus šoniidele, kes tapsid kiires lahingus enamiku Boone'i sõduritest.

Selle eest jõudis Clark põletada šoniide suurima linnuse Chillicothe Massie jõe ääres. Mõne nädala jooksul jäid šoniid ilma veel viiest külast.

Clarki mehed olid räbalais ja tegelikult elasidki marodööritt-

semisest indiaanlaste arvel. Ei Clark ega tema mehed polnud ammu oma sõduripalka näinud. Selles suhtes oli Kontinentaalkongress väga hooletu. Kui mehed lõpuks sõdimisest loobusid, oli idas nii palju uut toimunud, et kunagine kangelane unustati. Mõnikümmend aastat hiljem suri Clark täielikus vaesuses.

Kui inglased Ühendriikidega rahu tegid, jäid uue riigi territooriumil elavad indiaanlased liitlasteta. Suurem osa neist põgenes Kanadasse. Nii said inglaste käest uue elukoha mohookid ja kajugad, kes jäid Grand Riverisse Ontario provintsis. Šoniid kolisid Miami ülemjooksule ja aitasid kriike ja tšerokiisid nende võitluses ameeriklastega. 1789. aastal läks suur osa säilinud delavaare hispaanlaste kutsel Missourisse ja Arkansasesse.

Ameeriklastega ei olnud nad sõlminud lepinguid, mis oleksid valgeid asunikke kohustanud nende maad puutumatuna säilitama. Tõmbudes läände ja ehitades uusi külasid, teadsid nad ainult üht — nad alluvad valitsusele, mis oli ametlikult lubanud nad hävitada ja millelt peale vaenulikkuse ei olnud midagi loota. Eha oli neile juba saabumas.

Vastastikune viha ja vaen pidid peagi plahvatuse esile kutsuma. Indiaanlaste jõudude keskpunkt oli nihkunud Wabashi ja Miami jõgede äärde ja nende aladel käis lakkamatu piiriasukate sõda. Arvestatakse, et aastail 1783—1790 tapeti, haavati või vangistati seal ümbruses umbes 1500 meest, naist ja last. Umbes 2000 hobust aeti indiaani küladesse ja hävitati 50 000 dollari väärtuses kaupu ning kinnisvarasid.

Kui inglased jõudsid hispaanlastega kokkuleppele, et nad võivad Mississippi omavaheliseks piiriks teha ja seda kaupadeveoks koos kasutada, saatis Washington, keda ei tuntud erilise indiaanlaste poolehoidjana, järjekordse armee läände. Selle väekoondise tugipunktiks sai Fort Washington (Cincinnati) Ohio keskjooksul, marsikomandöriks aga kindral Josiah Harmar, kes tolle üleva momendini oli kuulus ainult joodikuna.

Ootamatu vaenlase ähvardav kohalviibimine puudutas otseselt Ohio ja Indiana maiaamisid, sinna tõmbunud šoniisid ja potavatomisid, kes suutsid olukorda selgitada ka Huroni idakaldal ning Michigani põhjaosas elavatele odžibvedele.

Kiiruga moodustatud liidus leidus koht ka ottavadele, vähestele delavaaridele ja senekadele, kes tulid kokku Presque Isle'i, et sõjanõu pidada. Liitlaste hingeks oli algusest peale maiaamide pealik Mitšikinikva ehk Väike Kilpkonn, kes oli Harmarist igal juhul intelligentsem. Šoniisid esindas pealik Sinijakk.

Washington ei olnud just küünik, aga ta ei suutnud mõista indiaanlaste tahtmisi. Kõneluses vabatahtlikult Ameerika armeesse astunud prantsuse aadliku Lafayette'iga ütles ta:

«Meie põhimõtteks asjaajamisel indiaani hõimudega on olnud ja saab edaspidigi olema õiglus; vähemalt sel perioodil, mil minul on tegemist selle valitsuse juhtimisega . . .»

26. septembril 1790. aastal marssis Harmari õiglusearmee läände. Armeel oli halb varustus, 2-dollarine päevapalk ja 1300 mehe peale ainult üks ratsakompanii kolme suurtükiga. Loomulikult ei kavatsenud Väike Kilpkonn selle suhteliselt värske elavjõuga lahingusse astuda, vaid taganes pidevalt, jättes maha külasid, toiduaineraase ja tarbeesemeid, et tekitada muljet paanilisest põgenemisest.

Seejärel, valinud soodsa momendi, lõi ta kergelt Harmari eelvägesid, mis sundis auahnet kindralit sõjahobust kannustama ja tervele põhiväele tubli hoo andma. Indiaanlased simuleerisid raskelt tormava sõjamasina ees pikema aja vältel meeleheitliku vastupanu osutamist, et ikka ja jälle põgeneda.

Kui selline sõda oli küllalt kestnud, et Harmari sõjamasinast viimast auru välja võtta, tungis Väike Kilpkonn kogu indiaanlaste peajõuga sõduritele välkkiirelt kallale. Hoop tuli nii ootamatult, et võidurõõmus kindral ei jõudnud midagi ette võtta. Kätega vehkides ja karjudes saatis ta adjutante keevasse võitlusse, ent lahing oli juba läbi. Indiaanlased kadusid nagu udu ja Harmaril oli nüüd aega surnuid loendada. Neid oli 183.

Mõnikümmend haavatut kanderaamidel, liikus ta ettevaatlikult tagasi ja, nähes, et teda ei jälitata, kirjutas valitsusele aruande, milles serveeris juhtunut võiduna. Washingtonil oli põhjust tema arvamuses kahelda ja Kongress tahtis Harmari kohtu alla anda.

Järgmisel aastal sai aga kindral St. Clair käsu sõjavägede ette-otsa astuda. Ta oli saanud Washingtonilt instruktsiooni säilitada Ühendriikidele iga potentsiaalne liitlane, ükskõik millise suguharu näol.

Samal ajal istus Kongressis Iseseisvuse Deklaratsiooni autor Thomas Jefferson, kelle kohta John Kennedy on öelnud, et kunagi pole Valgesse Majja kogunenud nii palju talente, kui siis, mil Jefferson seal üksi lõunat sõi. See mees, kes sai kümne aasta pärast presidendiks, oli filosoof, astronoom, arst, arhitekt, advokaat, hobusteratsastaja, diplomaat ja viiuldaja, kes rääkis kuut keelt ja õppis indiaanimurdeid, keelustas kirjanduse tsensuuri, nõudis tasuta algkooliharidust ja kehtestas Virginias (ning esmakordselt maailmas) usuvabaduse seaduse, mis lubas ka täielikku jumalasalgamist. Seda 18. sajandil ja Ameerikas, kus mõnes kolkaasulas jumalateotajail keel läbi torgati ja jumalateenistusest kõrvalehoidjaid karistati!

Sama Jefferson esines Kongressis kõnega, milles ta nõudis indiaanlaste võitlusvõime täielikku allasurumist, mis võimaldaks neid edaspidi mõõdukate kingitustega sõnakuulmises hoida — selle mehe jaoks uskumatult madal vaatevinkel! Õiglus ja iseseisvus ainult valgetele!

3. oktoobril läks St. Clair Fort Washingtonist Miami Village'i poole, et indiaanlaste külast ehitada kõikide inglaste ja punanahkade hirmuks uus fort.

Kahe tuhande pealine vägi, milles oli ainult 600 regulaararmeelast ja 200 daami, kes olid kirjas pesunaistena, jättis eemalt

vaadatuna imposantse mulje. Daamide auks tuleb tunnistada, et paljud neist lasksid püssist täpsemini kui mehed; kuna aga neil mõlkusid peas muudki mõtted kui indiaanlaste tagaajamine, meelitasid nad nii suure arvu mehi deserteeruma, et vägi kahanes kiiresti 1400-le.

St. Clair ehitaski kaks võrdlemisi nõrka forti ja nimetas need Jeffersoniks ning Hamiltoniks. Edasi marssides saabus päev, mil pealiskaudselt kindlustatud laager löödi üles Wabashi kaldale, umbes 50 miili Fort Wayne'ist, ja varustati ööseks mõne tunnimehega.

Öösel piiras Väike Kilpkonn laagri hiirvaikselt sisse ja ründas hommikupäikese esimeste kiirtega.

Kuna Kentuckyst pärit miilitsaväed ööbisid teisel pool jõge, tekitasid kohutava kisaga pealetungivad indiaanlased sellise paanika, et mehed aluspesus jõkke jooksid. Pealaagris oli paanika sama suur. St. Clair kihutas perutaval hobusel ringi ja püüdis vastupanu organiseerida; see oli tema õnn, et juhuslik kuul ta mütsikokardi ära viis — muidu oleksid šoniide täpsuskütid ta maha kõmmutanud. Miilits püüdis tääkidega ruumi teha, aga punanahkade ring tõmbus iga rünnaku kohal kummina tagasi.

Pärast kolmetunnist lahingut sai St. Clair aru, et neid päästab ainult põgenemine. Korratult igasse suunda tulistades taganesid mehed Fort Jeffersoni poole, segunedes teel moonavooride ja järelväega, kes ka juba uue suuna olid võtnud.

See oli üks suuremaid lüüasaamisi, mida valged indiaanisõdade ajaloos tunnevad. 200 Custeri ratsaniku tapmine 1876. aastal kõmises Euroopaski vastu; Väikese Kilpkonna võit on aga teenimatult maha maetud. St. Clairi ettevaatamatus ja rumalus maksis 900 sõduri ja 37 ohvitseri elu. See oli niisugune Ühendriikide armee alandamine, et terve riik oli šokeeritud!

Washington sai seekord tõsise hüsteeriahoo, mille vastu ta alati oli püüdnud võidelda. Ta käis karjudes mööda kabinetti ja sõimas St. Clairi kõige rängemate sõnadega.

«See neetud idioot on hullem kui mõrvar,» ei suutnud ta järgmiselgi päeval rahuneda. Ta ei saanud St. Clairi kui kõrgeimat ohvitseri tribunali alla anda. Esindajatekoda uuris kõiki asjaolusid ja veeretas süü distsiplineerimatuile ja kogenematuile sõdureile. Väejuhil tuli lihtsalt erru minna.

Kongressist kostis juba hääli, mis taunisid indiaanisõdu ja edasist maade vallutamist. Mõnedki nutikad pead ütlesid, et indiaanlastega jagelemine võiks tulla kõne alla siis, kui riigis valitseks raha ülekõllus. Harmari ja St. Clairi ekspeditsioonid olid hullupööra maksma läinud.

Sellegipoolest klopsisid sõjaväelised ringkonnad ühtse armee puudumisel kokku föderaalse miilitsaväe, mida nimetati leegioniks ja mis koosnes all-leegionidest, igaühes kaks jalaväepataljoni, kütipataljon, tragunirügement ja suurtükikompanii. See sõjavägi oli riietatud karusnahast mütsidesse ja kirevatesse mundri-

tesse. Tragunid pidid kandma tobedaid vaskkiivreid, mida kroonisid jõhvtutid ja mis päikese särades olid suurepäraseks märklauaks. Leegion jõi, mängis kaarte ja laiskles, kuni 1792. aastal selle ette-otsa asus mundri vääriliselt värvikas revolutsiooniväejuht «Hull» Anthony Wayne, kes oli isikliku vapruse najal kindralipagunid saanud. Wayne lõi väes raudse distsipliini ja kavatses kõik indiaanlased teise ilma saata.

Washington tegi siiski katset indiaanlaste liidu lepitamiseks ja kutsus suguharude esindajad Sanduskysse. 1793. aasta 31. juulil istus nõukogu täies koosseisus lepitud kohas ja esitas Ühendriikidele nõudmise, mille kohaselt Ohio jõgi jääks Ühendriikide ja liitunud suguharude piiriks, nagu seda nägi ette 1768. aasta Fort Stanwixi leping.

Sellega ei saanud sõjaväelased leppida. Indiaanlased lubasid oma maad edaspidigi kaitsta, ja kui võimalik, ka endised maad tagasi võita.

Kindral Wayne'il oli selle üle isegi hea meel. Ta ehitas St. Clairi lüüasaamise kohale Fort Recovery ja veidi kaugemale Fort Greenville'i, kus peatuda talvel.

Teda rünnati 1794. aasta juunis, et proovida uue sõjaväe võitlusvalmidust. Ründajate hulgas oli ka üks Briti ohvitser ja suurtükiväelased väikeste, St. Clairilt saadud kahuritega. Väikese Kilpkonna vägedes oli siis juba indiaanlasigi, kes suurtükiga oskasid ringi käia. Pärast lühikest piiramist taganesid indiaanlased oluliste kaotusteta metsadesse.

Nüüd valmistus Wayne suuremaks sõjaretkeks ja saatis oma 300 pakihobust Fort Recoverysse. Eskordiks oli major McMahoni 90 kütti ja 50 tragunit. Kui eskort juba Recoveryst edasi marssis, ründas ameeriklasi 1000-pealine indiaanlaste sõjavägi. McMahon ja tragunite kapten Taylor said kohe surma, aga laskmine oli forti kuulda ja tõsisesse heitlusse kistud sõduritele saabus appi leitnant 20 vabatahtlikuga. Taganedes tapeti veel kaks ohvitseri ja võeti vangi üks leitnant. Näis, et Wayne'i uus leegion on mõnekümne haavatu ja paarikümne tapetuga St. Clairi kuulsusrikkast armeest ainult veidi parem.

Forti rünnati veel paar korda, aga edutult. Wayne oli juba sõjakäigule asunud ja indiaanlaste leeris toimus mõndagi, mis otsustas edasise vastupanu käigu.

Nõupidamisel, kus oli arutlusel Wayne'i purustamine, võtsid sõna Väike Kilpkonn ja Sinijakk, kes ei pooldanud kindrali ründamist öises laagris. Näis, et Väike Kilpkonn oli üldse selle poolt, et uutel tingimustel rahu teha. Ta ütles:

«Me oleme juba kaks korda vaenlast löönud. Mõlemal korral on ta tulnud erinevate juhtidega eesotsas. Me ei või oodata, et meid tabaks samasugune õnn. Ameeriklasi juhib praegu pealik, kes kunagi ei maga. Öö ja päev on tema jaoks ühesugused. Kogu see aeg, mil ta on marssinud meie külade kallale, ei ole ma, hooli-

mata meie noorte sõjameeste valvsusest, teda kordagi üllatada suutnud. Mõelge hästi järele!»

Väikese Kilpkonna kõnet ei võetud siiski kuulda. Nooremad ja tulisemad pead hääletasid vana pealiku maha. Pole saladuseks, et tal leidus kadedaid vaenlasi, kes ei sallinud tema valgetelt pärit kombeid, mis olid muutunud harjumuseks juba nooruses, kui ta prantslaste linnades elas. Kadedust võis tekitada ka tema populaarsus, kuivõrd ta põlgus igasuguste metsluse avalduste vastu tegi tähelepanelikuks kaugemalt saabunud liitlasi.

Väikese Kilpkonna sõjapealiku koha päris Kalkunijalg — mitte eriti tark, aga hulljulge pealik, kes ilmekalt esindas võitnud erakonda. Koos Väikese Kilpkonnaga tõmbus tagasi ka Sinijakk.

Kalkunijalg viis 2000 indiaanlast otse kindluse peale, asetades kogu sõjakäigu edu ühele kaardile. Kui tagasi pöörduda oli juba liiga hilja, avastasid indiaanlased ja väega liitunud mõningad Kanada britid, et jänkide luurajad on ära varastanud õõnsaisse puutüvedesse peidetud suurtükid. Tormijooks kindlusele ebaõnnestus ja indiaanlastel oli tõsiseid kaotusi. Nad tõmbusid tagasi ja jäid varitsema hetke, mil «Hull» Wayne kindlusest välja tuleb. Ameeriklastele aga tuli vahepeal täienduseks 1400 tragunit — esmakordselt indiaanisõdade ajaloos mindi punanahkade vastu nii suure ratsaväega. Ligemale 3000-mehelise armee eesotsas liikus Wayne nüüd Fort Recoveryst Fort Miami peale, mis oli seni inglaste käes, ja ehitas teele veel ühe kindlustatud punkti — Fort Defiance'i. Teel ootavail indiaanlastel lõppes toit ja nad tegid saatusliku vea — läksid lahku. 1300 meest otsustasid Wayne'i oodata fordi lähistel, veendununa, et ta teel kedagi ei ründa.

Paigalejäänud 800-pealist indiaaniväge ründas Wayne ootamatult. Ta laskis ratsaväel indiaanlasi küljelt haarata ja saatis jalaväe aeglasel marsisammul indiaanlastele peale, kes midagi aimamata maisipõllule taganesid. Seal oli mõõkadega töötaval ratsaväel neid kerge puruks lüüa. Kalkunijalg näitas oma rahvale, kui vähe tähendab julgus, kui selle taga pole pead. Indiaanlaste vastupanu oli sellegipoolest fantastiline — nad pidasid põllul kaks tundi ratsaväega lahingut ja põgenesid alles siis, kui oli kadunud viimanegi lootus.

Vähe sellest, «Hull» Wayne oli saatnud Fort Miami komandörile ultimaatumi, milles viimast keelati põgenevaid indiaanlasi forti varjule võtmast. Käsust üleastumise korral lubas Wayne fordi maatasa teha ja selle garnisoni üles puua. Inglise ohvitser, kelle püksid püüli sõelusid, laskis värava sulgeda ja jättis lahingust väsinud ja haavatud indiaanlased ukse taha.

Kuna indiaanlased olid varitsuseks valinud koha, kus leidus rohkesti tuulemurdu, on sellele lahingule jäänudki nimeks «Langenud puude lahing» — *Battle of Fallen Timbers.*

«Hull» kindral põletas nüüd karistamatult maisipõlde ja indiaanikülasid. Demoraliseeritud pealikud, kes ei jõudnud Väikese Kilpkonna tagandamist küllalt kiruda, hakkasid otsima võimalust rahukokkuleppe sõlmimiseks. Ameerika pool määras kohtumiskohaks Fort Greenville'i, kuhu pealikud 1795. aastal kokku tulid. Indiaanlasi oli fordi väravate ees üle tuhande.

Rahu otsis ka Sinijakk. Tema juurde saadeti Fort Greenville'ist lipp, aga seda tooma saadetud pealikud areteeriti inglaste poolt. Greenville'i asemel kutsusid kuberner Simcoe ja kolonel McKee Sinijaki Maumee kärestikele, et saada kontakti indiaanlaste liidu pealikutega ja kutsuda nad inglastega Detroiti nõupidamisele.

Sinijakk tahtis kuulda, mis Briti ohvitseridel öelda on. Kolonel Simcoe palus kõiki indiaanlasi mõjutada, et nad jääksid Ühendriikidega sõjajalale ega raiskaks asjatult jõude.

«Lapsed, ma olen ikka veel arvamisel, et Ohio on teie õigusjärgne omand. Ma olen andnud Fort Miami komandandile käsu ameeriklasi tulistada, kus nad ka nähtavale ei ilmuks. Ma lähen Quebecisse ja räägin Suurele Meheele Onontiole ka teie muredest. Sealt antakse mu sõnad edasi teie isale, kuningale. Juba järgmisel kevadel saate teada, mida mina ja teie tegema peame . . .»

Simcoe keelitas indiaanlasi sõda kuni järgmise kevadeni lõpetama. Siis tulevat inglased ja andvat neile kõik maad tagasi.

Sinijakk läks siiski Greenville'i. Ta pidas end väärikalt ja tagasihoidlikult ülal ja vabandas, et ei ole Wayne'i enne kohanud. Ta ütles oma kõnes:

«Vend, kui me eelmisel talvel siia tulime, ei tahtnud me teid petta. Ma tahtsin täita seda, mida lubasin. Minu sooviks oli sõlmida püsiv rahu. Oletades, et sa oled avameelne, on minu soov sõlmida rahu ja minu piinlikkusetunne nii suur sellepärast, et mu rahvas ei ole sinu soovile vastu tulnud nii kiiresti, kui teie seda lootsite. Aga te ei pea selliste ebameeldivuste pärast julgust kaotama. Mõned meie pealikud ja sõjamehed on siin. Mõne päeva pärast tuleb neid veel. Teil ei maksaks oodata väga suurt hulka. Meie rahvas on sellest hoolimata hästi esindatud. Meie südamed on lahti ja pettuseta . . .»

Leping kirjutati Ameerika komisjoni poolt valmis ja ei sisaldanud indiaanlastele midagi rõõmustavat. Ühendriikidele anti terve tänapäeva Ohio osariik ja suur osa Indianast.

Nagu see tihti juhtub, kaotas Väike Kilpkonn oma rahva usalduse lõplikult. Ta oli veel paljude lepingute sõlmimise juures valgetele vahendajaks ja õhutas oma punaseid vendi rahulikule asjaajamisele. Võib-olla oli ta tõesti nii tark, et näha edasise võitluse asjatust. Lähematel aastatel polnud ka inglaste poolt midagi oodata, ning šoniide see osa, kes siiani põhja oli jäänud, tõmbus Kentucky tagamaadele, muutes selle «pimedaks ja veriseks maaks».

Väike Kilpkonn käis mööda Ühendriike ja kohtus paljude inimestega, kes on teda oma mälestustes maininud. Nende hulgas on prantsuse filosoof Volney ja revolutsioonist osa võtnud Poola

kangelane Kosciuszko. Üksikuna valgete hulgas elades suri ta podagrasse.

Käesoleva raamatu ülesannete hulka ei kuulu Ameerika vene kolooniate ajaloo tutvustamine, vaid üksnes nende olemasolu meenutamine. Kindlasti olid nad pinnuks silmas Hudsoni Lahe Kompaniile, mis nägi neis võistlejat.

Vääriks märkimist, et alates 1821. aastast oli vene kolooniatega seotud Balti aadlikust meresõitja Ferdinand Wrangel, kes tegi kindlaks, et Aasia ja Ameerika vahel ei ole mingit maakitsust. Teenides vene kolooniate ülemana ja kompanii direktorina, tegi ta palju Ameerika looderanniku kaardistamiseks.

Rossi koloonia Kalifornias hingitses vaevaliselt kaugelt tugevama Hispaania koloonia ääremaadel ja müüdi 1839. aastal šveitslasele Sutterile. 1848. aastal leiti seal kulda, mis põhjustas ennenägematu kullapalaviku ja ameeriklaste voolu läände. Kui 1867. aastal Ühendriigid 7 200 000 dollari eest Alaska ära ostsid ja ka sealt hiljem kulda leiti, võib julgelt öelda, et tõeline Eldoraado kuulus poole sajandi vältel Venemaale.

Venelaste avastused ei puudutanud möödunud sajandi algul vastseid Ühendriike, kes olid hõivatud oma territooriumi laiendamisega indiaanlaste ja teiste lähemate naabrite arvel.

1800. aastal tõmmati läbi Loodeterritooriumi joon, mis ulatus Suure Miami jõe suudmest Fort Recoveryni ja sealt Kanadani. Nii märgistatud ala sai kolm aastat hiljem Ohio osariigiks. Sellest läände jäävad alad, mis moodustavad praegu Indiana, Illinoisi ja Wisconsini osariigid koos lõiguga Michiganist, said nimeks Indiana territoorium, pealinnaga Vincennes'is. Kuberneritoolile istus seal kindral William Henry Harrison, kellest edaspidi tuleb palju juttu teha.

Pärast seda, kui Prantsusmaa 1802. aastal oli sõlminud rahu Inglismaa, Hispaania ja Hollandiga, hakkas Napoleon Bonaparte vaatama hispaanlastelt tagasisaadud Louisianale kui tulevase Prantsuse koloniaalimpeeriumi keskusele, mille ääremaaks jääksid Lääne-India saared.

Tollase Louisiana koosseisu kuulusid peale praeguse samanimelise osariigi veel Arkansas, Missouri, Nebraska, Minnesota, Iowa, Oklahoma, Dakotad, Montana, osa Kansasest, Wyoming ja Colorado.

Selle maalahmaka omanik oleks olnud Mississippi ja Mehhiko lahe peremees. Ta oleks kontrollinud Nouvel Orléans'i, mille kaudu voolas turule $^3/_8$ Ühendriikide kaupadest.

Thomas Jefferson, kes oli parajasti president, ei säästnud aega, et Pariisi saadiku kaudu maalida «väikesele korsiklasele» võimalikult kohutav pilt prantslaste sellise sammu võimalikest tagajärgedest. Ühendriigid ei säästaks jõudu ja sõjalisi vahendeid, et end nende tagamaadel laiutavale Prantsusmaale hoop anda. Igaks juhuks andis saadik mõista, et Ühendriigid võivad välja

astuda isegi Inglismaa liitlasena ja hävitada prantslaste laevastiku Atlandi ookeanil.

Napoleon taipas, et sellisel juhul Louisiana osutuks tõesti Prantsuse impeeriumi nõrgaks kohaks. Mida tugevamad on Ühendriigid, seda halvem Inglismaale, kes oli merel põhiliseks vaenlaseks. Kahe anglosakside riigi liit tähendaks kindlat kadu teistele Prantsuse kolooniatele, mis toovad kaugelt rohkem kasu kui tühi Põhja-Ameerika tagamaa, mille kaitsmine neelaks kogu Prantsuse sõjaväe.

30. aprillil 1803. aastal müüs Napoleon Louisiana 11 250 000 dollari eest Ühendriikidele. Uus omanik kohustus sealseile elanikele tasuma ka võlad, mida Prantsusmaa valitsus ei olnud seni tasunud. Neidki oli üle kolme miljoni dollari.

Selle ostuga avati veel üks Pandora laegas — tekkisid pikad ja lootusetud vaidlused Oregoni territooriumi üle, mis oli saanud kontinendi loodeosas üheks esimeseks koloniseerimisalaks. Emamaast eraldas seda kolgast kontinendi tundmatu keskosa või kohutavalt pikk laevasõit ümber Kap Hoorni. Selles mandriosas ei olnud piir reguleeritud ei Kanadaga ega vene kolooniatega ja tekitas arusaamatusi veel edaspidigi.

Teiselt poolt jätkusid vaidlused Hispaaniaga, mille kolooniate piir Louisianaga oli üpris hägune. Pidevad tülid Georgia ja Florida piiril jätsid hispaanlastele vähe lootusi selle poolsaare säilitamiseks.

Ühendriigid, kaardil alles hiljuti kitsas ja kõhn rannikuriba, olid hakanud haarmeid laiali ajama. Riik oli järsku nagu suur loom, kes, alles neelanud tohutu tüki oma saagist, valib silmi kissitades ja hambaid laksutades järgmist.

Raisakotkas, istunud saagile,
pöörab pea läände.

Indiaanlaste tähelepanekuist.

II osa

Röövitud kontinendil

Tecumseh

1810 — USA rahvaarv on 7 250 000.
1812 — Ühendriigid kuulutavad Suurbritanniale sõja. Louisiana saab osariigiks. Endise Louisiana territooriumi ülejäänud osa saab Missouri territooriumiks. 7. septembril algab Borodino lahing. Napoleon on põlevas Moskvas. Šveitslane Samuel Pauly võtab patendi metallpadruniga tagantlaetavale püssile.
1814 — Ühendriikide ja Suurbritannia vahel sõlmitakse rahuleping.
1815 — 18. juunil purustatakse Napoleoni väed Waterloo lahingus. Bourbonid tulevad tagasi Prantsuse troonile.

«Minu nooruspäevil olen ma neis preeriais näinud suuri piisonikarju ja igas metsatukas võis leida põtru; nüüd neid enam ei ole — nad on läinud järgi loojuvale päikesele. Sadade miilide ulatuses ei elanud ühtki valget meest, aga nüüd on kogu maal, siin ja seal, kaubaposte ja asunikke ning mõne aasta pärast tõuseb nende majade suits igast salust ja preeria kattub nende põldudega . . .

Punane mees peab oma noorusmailt lahkuma ja leidma kaugel läänes uue kodu. Valgete armeed on arvutud nagu mereliiva terad ja kõiki suguharusid, kes nendega sõdima hakkavad, ootab hukk.»

Šabonii — potavatomide rahupealik — oma kõnes Vinibeigo sõdalastele 1827. aastal.

«Olgu neetud see rass, kes on anastanud meie maa ja teinud meie sõjameestest naised. Meie isad oma haudades sajatavad meid kui orje ja argpükse. Ma kuulen neid praegugi läbi tuule ulgumise . . . Vägevate surnute hinged kaebavad. Nende pisarad langevad nutvast taevast. Las hukkub valge rass! Nad võtavad teie maa, rüvetavad teie naisi; nad tallavad teie surnute tuhas! Mööda nende verist rada tuleb nad ajada sinna, kust nad tulid.»

Šoniide Tecumseh 5000 indiaanlase nõupidamisel Takabatšiis, Tallapoosa jõel 1811. aastal.

Ühendriikidele lausa kingitusena antud Prantsuse Louisiana oli kõikide ameeriklaste jaoks, kaasa arvatud valitsus, sõjavägi ja

kartograafiateenistus, täiesti tundmatuks alaks, hoolimata sellest, et mandri piirjooned olid ammu tuntud ja esimesed ameerika asunikudki Vaikse ookeani rannikule kanna kinnitanud.

Kanada metsades kolasid karusnahakütid ja Hudsoni Lahe Kompanii kaupmehed juba ammu. Nad asutasid faktooriaid ja sõitsid kanuudes mööda jõgesid, nagu šotlane Alexander Mackenzie, kes Inglise nn. Loodekompanii huvides läbis esimesena terve Põhja-Ameerika mandri, rännates Athabasca järveni ja sealt piki jõge, mis sai hiljem tema nime, Põhja-Jäämereni ja Vaikse ookeanini. Ta reis kestis 1789. aastast 1793. aastani.

Hispaanlased, kelle asundustest Ühendriikidel suurt aimugi ei olnud, tundsid hästi Mississippist läänes laiuvaid preeriaid ja Kaljumägesid. Üksnes ameeriklased seisid endiselt Suure jõe idakaldal, piltlikult öeldes, näpp suus, ja uskusid kõige fantastilisemaid jutte, mida neile selle salapärase, lõpmatute kauguste sinises hägus terendava maa kohta räägiti. Kõige levinumaks osutus tollal legend, mille kohaselt mandri keskosas laiub Suur Ameerika kõrb — *Great American Desert.*

1804. aastal läksid uudishimust aetuna läände kaks mõneti vastuolulist meest — seikleja William Dunbar ja Philadelphiast pärit keemik dr. George Hunter.

Nad sõudsid üles piki Red Riverit, püüdes seda teha võimalikult ettevaatlikult, et neid ei märkaks indiaanlased või — mis veel hullem — Hispaania ratsapatrull, mis ümbruses varitses. Texas ei olnudki tollal nii vähe asustatud, kui arvatakse. Juba ammu läbis seda suurt ala Florida—Mehhiko tee, mille äärde tekkisid asulad, misjonid ja karjarantšod. Rammusasse rohtu kasvanud lagendikel ajasid *vaquero*'d — mehhiko ratsakarjused — pikasarveliste veiste karju.

Kaks uurijat sõudsid Wichitale ja tulid tagasi põrutava uudisega — sisemaal kasvab lopsakas rohi ja maa kõlbab põlluharimiseks. Suure kõrbe müüt lõi osaliselt kõikuma ja kõrb tuli paigutada kaugemale, mandri südamesse.

Tohutu tühjalt seisev maa-ala ei andnud rahu ka president Jeffersonile. Pidanud nõu armee esindajatega, saadeti veel samal aastal teele uurimisekspeditsioon, mis pidi sondeerima võimalusi mandrit läbiva ühendustee loomiseks, ilma et see puudutaks Hispaania valdusi. Ekspeditsioonil oli täiesti sõjaline iseloom ja selle etteotsa määrati kapten Meriwether Lewis, endine presidendi erasekretär, ja leitnant William Clark, kel olid veel Ohio orust pärinevad indiaanisõdade kogemused. Uurimisrühm koosnes 32 sõdurist ja 10 tsiviilisikust.

Vaatamata sellele, et valik langes nii ähvardavate kogemustega meestele, tuletas Jefferson korduvalt meelde, et avastatud tee edasine kasutamine sõltub suuresti sellest, kuidas ekspeditsiooni liikmed kohalike suguharudega läbi saavad. Neil kästi kõigiga head suhted luua ja relvi tarvitada vaid äärmise häda korral.

14. mail 1804 asus ekspeditsioon pargastele ja alustas teekonda mööda Missourit. Teel kohtuti tõepoolest mitmesuguste suguharudega, kellest mõned olid sama rõõmsalt üllatunud kui tainod Kolumbust kohates.

Meeste imestuseks leiti praeguse Põhja-Dakota piirides, suurtes muldonnides elavate mandanite küla lähedal väike kindlustatud kaubapunkt, mille olid rajanud prantsuse karusnahakütid. Selles elas paljusid indiaani keeli kõnelev trapper Charbonneau, kel oli mitu naist, nende hulgas noor ja ilus Sakadže-via, kelle kohalikud indiaanlased olid Kaljumägede jalamil elavate šošonide juurest vangina kaasa toonud.

Charbonneau oli nõus kaasa tulema, et naine saaks sugulasi külastada. Missouri ülemjooksul ja mägedes oli Sakadže-via asendamatuks teejuhiks ja tõlgiks, sest, läbinud pargastel 2500 miili, tuli uurimisgrupil veesõidukid kaldale lükata ja jätta nende juurde valvama suurem osa meeskonnast. Edasi mindi jala, kuni õnnestus kõigile hobused püüda.

Lewis ja Clark kohtusid klassikaliste preeriaindiaanlaste, dakootade ja absarokitega, keda hiljem siuudeks ja varesteks hakati nimetama. Nad olid kõik nii külalislahked, et ohvitserid ei suutnud oma päevikus neist kirjutades kuidagi ülivõrdeist loobuda. Tõsi küll — üks noor siuu sõdalane varastas neilt hobuse, tõi selle aga peagi tagasi ja intsident ei toonud uurijate ning siuude suhetesse mingeid muutusi. Pealegi tuli ameeriklastel tõdeda, et hobuse varastamine kuulus seal maal kangelastegude hulka, millel puudus kriminaalne kõrvalmaitse. Nii võis kohalikke kombeid tundmata teha kõigest nähtust vääraid järeldusi, nagu seda omakorda tegid sahaptinid, kes valgeid esmakordselt nägid. Nemad arvasid, et reisijate lühikesed juuksed tähendavad kindlalt leina, ja oletasid, et suurem ja parem osa sellest jõugust on siuude poolt tapetud. Segadust tekitas ka neeger, kes nendega kaasas oli. Teda peeti valgete meeste vapraimaks sõduriks, sest sahaptinite kangelased määrisid end tahmaga, kui neil sõjaretk õnnestus.

Kõike selgitada oli raske, sest vestlus sahaptinitega tõlgiti üle kuue keele.

Kui Sakadže-via lõpuks šošonide tipiisid nägi, hakkas ta kekslema ja sõrmeotsi imema, mis viis Clarki mõttele, et need tal valutavad. Ta ei teadnud, et nii väljendavad sealsed indiaanitüdrukud ülimat rõõmu.

Nad juhiti üle Kaljumägede, kust nad kanuus piki kiirevoolulist Columbiat Vaikse ookeanini kihutasid.

Järgmine talv veedeti Astorias, Oregonis ja tagasiteel jagati uurimisrühm kolme gruppi.

Üle mägede roninud, jõudsid nad taas ühe sahaptinite rühma juurde, kes oli õudusest tumm. Veel kaheksakümmend aastat hiljem jutustasid need indiaanlased, kuidas kalasilmadega mehed, näod karvased, neid ehmatanud olid.

Seal oleks neile ots peale tehtud, sest arvati, et must mees

kavatseb indiaanlased tappa. Neid päästis ainult vana naine Vatkuese, kes nende õnneks oli kunagi rannikuindiaanlaste poolt Prantsuse Kanadasse «orjaks» müüdud. Kanadalased aitasid naise tagasi; aga neegreid oli ta igatahes näinud. Nüüd palus ta pealikut, et see ameeriklastele halastaks. Nad olevat tõesti inimesed.

Jeffersoni palvet ei õnnestunud ekspeditsioonil päriselt täita: kui siksiikade sõdalased neilt mitu hobust ja püssi varastasid, laskis Lewis neist ühe maha. Teise tappis üks sõdur noaga. Juhtunust ärevil ja kättemaksu kartes kiirustasid maadeuurijad Missouri poole.

Ühendriikides peeti neid ammu surnuks ja Jeffersoni rõõm oli suur, kui ta mõlemaid ohvitsere kahe aasta pärast elusalt nägi. Lewis ulatas presidendile raporti, mis algas sõnadega:

«Kuuletudes Teie käsule, oleme läbinud Põhja-Ameerika kontinendi kuni Vaikse ookeanini ja uurinud maa sisemust piisavalt, kinnitamaks, et leidsime olemasolevaist sobivama ühendustee üle selle mandri . . .»

Ameerika hakkas aru saama, milliseid võimalusi tundmatu Louisiana endas võib peita.

Kannatamatud staabiohvitserid, jõudmata ära oodata Lewisi ja Clarki ekspeditsiooni tagasitulekut ja isegi selgitamata, mis neist saanud on, saatsid 1805. aasta augustis ühe seersandi, kaks kapralit ja 17 sõdurit uurima Mississippi ülemjooksu. Rühma juhtis Zebulon Pike, kes alustas oma edaspidi järjest huvitavamat tegevust sellega, et ostis või õigemini pettis jõe ülemjooksul elavatelt indiaanlastelt (need võisid olla kikapuud, sookid või foksid) välja 100 000 aakrit maad; seda kõike näruse 2000 dollari eest!

Pike ehitas Minnesotasse Little Fallsi juurde fordi ja laskis sinna sõdureid saata. Nüüd võis juba julgemalt ringi rännata. Maa-alad seal ümbruses kuulusid santii- ja jankton-dakootadele, kes sõdisid Ülemjärve-taguste odžibvedega.

Odžibved, kaotanud kanadalastele hulga maid, püüdsid liikuda läände, kus nad ajapikku omandasid preeriaindiaanlaste kultuuri. Loomulikult põrkusid nad kokku dakootadega ja olid neile esialgu ohtlikuks vastaseks, sest Kanada inglased olid neid vähemalt saja aasta jooksul varustanud tulirelvadega, mis tollal olid preeriates harulduseks.

Pike'i erilise huvi objektiks olid inglaste kaubapunktid, kus ameerika külalisi heasüdamlikult vastu võeti. Sõdurid kasutasid üksikute igavlevate kaupmeeste ja kompaniiagentide külalislahkust suure heameelega, ei unustanud aga lahkumisel märkimast, et inglaste tegevus on ebaseaduslik ning kuulub Ühendriikide poolt maksustamisele.

Kui rühm ringreisilt tagasi jõudis, leiti, et vastrajatud forti paigutatud sõdurid on andunud joomisele ja kaotanud igasuguse valvsuse. Kindluses käivast peost oli kutsutud osa võtma naabruses elavaid indiaanlasi, kes tõid sinna rõõmuga kaasa kõik olemasolevad nahatagavarad.

Taastanud fordis ettenähtud korra ja distsipliini, purjetas ohvitserist maadeavastaja tagasi St. Louisi. Viie kuuga oli ta rühm läbinud 5000 miili.

Aasta hiljem saatis armee Pike'i Mississippit pidi alla. Nüüd olid rühmas ka kirurg ja tõlk. Pike'i otseseks ülesandeks oli seekord Hispaania valduste piiriolude ja hispaanlaste aladel elavate indiaani suguharude meelsuse uurimine. Ta pidi tegema aruande maaressurssidest ja võimaluse korral ka maad kaitsvate vägede suurusest.

Kõmpides mööda Kansast, kirjutas ta aruande, et tegemist olevat lageda ja kasutu maaga. Republicani jõe ääres leidsid innukad uurijad korraga, et nad on sisse piiratud üpris sõjaka välimusega ratsanikest, kelle põetud päid ehtivad kotkasulgedega kaunistatud hõljuvad skalbiharjad ja maalitud näod tuletasid meelde hiljutisi Ohio sündmusi. Põhja pool nähtud ratsamehed sellist soengut ei kandnud. Need olid poniid, keda hispaanlased juba ammu olid Suure jõe taguste ameeriklaste eest hoiatanud. Nende napid rõivad olid kaunistatud okasseaokastest tikitud sätendava ornamendiga,[1] käsivartel helklesid läikima hõõrutud hõbevõrud, ja nad istusid hobustele laotatud hundi- ja puumanahkadel sellise kindlusega, nagu oleksid sinna kleepunud. Üldse nägid nad välja nii puhaste ja hästisöönutena, et kõhnad ja habemesse kasvanud ameeriklased tundsid end räbaldunud kerjustena, kes peavad peolt saabuvate rüütlite eest, müts peos, kõrvale astuma.

Rändurite tume oli üsna kehv, sest piikide ja tomahookidega relvastatud rüütlite mustadest silmadest võis välja lugeda kõike peale külalislahkuse. Tekkinud pineva olukorra katkestas üks tõmmudest ratsanikest, kelle karusnahkset mütsi kaunistava kahe piisonisarve vahelt algav sulgede rivi ulatus kandadeni. Ta ajas hobuse ameeriklaste ette ja küsis hispaania keeles, mida härrad otsivad. Kui Pike püüdis kaudselt seletada oma sealviibimise õilsaid eesmärke, katkestati teda poole jutu pealt ja soovitati tervel seltskonnal kiiresti lahkuda, vastasel korral lubati nad tappa.

Pike, kes teadis, et liigne agarus sellise soovi täitmisel võib tervest Suure jõe tagusest riigist ebasoovitava mulje jätta, püüdis ratsarüütleid omakorda hirmutada:

«Minu noored Ameerika Suure Isa sõdurid ei ole naised, et neid saab sõnadega tagasi ajada,» alustas ta võrdlemisi kindlalt. «Me müüme oma elu teie rahvale kalli hinnaga. Kui meid tapetakse, tulevad teised, võtavad meie luud kaasa ja maksavad teile kätte!»

Ta ei olnud veel lõpetanud, kui poniide tagant ratsutasid ringi keskele Hispaania tragunid. Ka nende mundrid olid laitmatult puhtad, hobuseriistad, nööbid ja mütsikokardid läikisid. Nüüd said uurijad teada, et neid oli jälgitud juba pikemat aega ja tragunite

[1] Enne klaashelmeste levimist värvisid indiaanlased taimevärvidega okasseaokkaid, tõmbasid need küünte vahel lamedaks ja tikkisid need kõõlusniidiga nahkrõivastele.

eskadron oli saadetud selleks, et neid ära ajada. Ameeriklased eskorditi jõeni ja paluti mitte enam tagasi tulla.

Pike ei võtnud seda kuulda, vaid otsis uue koha, kust tal õnnestus Kaljumägedeni jõuda. Retk oli kohutavalt raske ja, läbinud praeguse Colorado osariigi, suutsid nad vaevu Sangre Cristo mägedeni ronida ja need ületada. Apatšid neid ei puutunud.

Avastanud enese jaoks Rio Grande del Norte, oli Pike veendunud, et see on Red River. Nii vähe taibati tollal nende alade geograafiast. Et täita talle antud ülesande teine pool, läks Pike ühele Hispaania patrullile lausa nina alla ja laskis end rahulikult vangistada.

Hispaanlased andsid vangidele süüa ja viisid nad Santa Fésse.

Ameerika hulgustest huvitus koloonia kuberner isiklikult. Kuna ameeriklased esinesid tõsiste geograafiahuvilistena, otsustas kõrge ametnik pahanduste ärahoidmiseks nad maalt välja saata. Ta tegi seda viisakalt ja andis neile kaasa eskordi, mis pidi kaitsma uurijaid ja ka Hispaania valdusi liigse uurimise eest. Tal ei olnud aimugi, et tee läbi Texase, kust ta neid minna käskis, oli Pike'ile ülesande eeskujulikuks täitmiseks lausa vajalik.

Suur Ameerika Kõrb taganes teisele poole Colorado mägesid. Pike'i, Lewise ja Clarki retked olid need, mis julgustasid Lääne vallutajaid. Uks indiaanlaste edasiseks hävitamiseks oli avatud ning mõte idaaladel elavate suguharude ümberasustamisest tekkimas. Siiski oli üks mees, kes varjutas pikaks ajaks ameeriklaste perspektiivid.

Kunagi jutustas üks šoniide pealik naeratades, et tema rahvas ei olegi pärit Ameerikast, vaid on tulnud oma hõimu kilpkonnasuguharu eestvedamisel võõralt maalt. Kui nad tulid üle Haisva Vee ehk ookeani, läks vesi kahele poole laiali, et nad üle pääseksid. Nemad, tehtud Maailma Looja peast, on kõikide teiste indiaanlaste esivanemad.

Küllap võib siin peituda peegeldusi jesuiitide poolt ümberjutustatud piiblilegendist, mille emotsionaalsemad ja värvikamad detailid hästi meelde jäid ning ajapikku omastati, tõsi on aga see, et šoniid ei elanud vanasti seal, kus valged nendega hiljem kokku puutusid — nende keel, üks algonkini läänemurdeid, sarnaneb sookide ja rebaseindiaanlaste keelega, nood aga elasid Wisconsinis.

Nende edasine ajalugu on nii kirju, et seda on raske jälgida. Nagu mingid Uue Maailma mustlased on nad kõikjal, kus vähegi võimalik. 1600-ndate aastate algul sõdib John Smith nendega Susquehannal, hollandlaste arust elavad nad Delaware'i kaldail ja võtavad osa sealsest sõjast, Charlevoix' arvates on nad irokeeside liitlased, ning Penniga on nad Kensingtoni jalaka all lepingu sõlminud — selle pärgamentkoopiat võisid nad veel palju hilisematel lepingusõlmimistel näidata.

Kui puhkesid sõjad Georgias ja Florida piiril, olid ka šoniid asjasse segatud. Alati on neil tomahook peos olnud, nagu oleks

sõda midagi sellist, millest nad ei tohi eemale jääda. Kui 1681. aastal kolonistidel kohalike suguharudega kokkupõrkeid tekkis, tulid šoniid valgete poolele, ehkki nad olid olnud valgete kõige järjekindlamad vaenlased. Selle laialipillatult elava hõimu tosinast rühmast olid möödunud sajandivahetuseks säilinud ainult viis; needki Ohio ja Wabashi ümbruse sõdades tublisti nõrgenenud.

Tollele rahutule hõimule sai osaks au anda oma kontinendi põlisrahvastele üks silmapaistvamaist vabadusvõitluse juhtidest — Tecumseh. Võib-olla ei olnud ta suurim indiaanlane, nagu teda tituleeriti, sest seda tiitlit võiks õigusega kanda mõni teinegi, aga kahtlemata oli ta kõige ebatavalisem.

18. sajandi keskpaiku lahkus Floridas elavate šoniide laagrist grupp indiaanlasi, et rännata tagasi põhja, suguharude juurde, kust nad pärinesid. Nende hulgas olid nägus noorik Metoataski ehk Kilpkonn-Kes-Muneb-Liivasse ja õlakas noormees Pakišinua. Nad liikusid põhja aeglaselt ja ettevaatlikult, möödudes kaarega vaenulike suguharude ja nende läheduses elavate valgete küladest. Ilmad jahenesid ning neil kulus aega, et teel tapetud hirvede nahku töödelda ja neist talveks sobivaid rõivaid valmistada.

Kui nad Illinoisi jõudsid, oli talv. Nad rändasid Mississippi ja Wabashi vahel asuvasse Vana-Piquasse, mis oli tollal rahvarohke, püsttaraga ümbritsetud asula ja kaugel valgete käeulatusest. Praegu on seal lähedal Springfieldi linn.

Aeg möödus ja Pakišinuast sai tuntud šoniide sõjamees, kes peagi sõjapealikuks valiti. Kuna šoniid võtsid osa kõikidest suurematest kokkupõrgetest valgetega, kaasa arvatud Pontiaci ülestõus, tuli Pakišinual tihti kodust eemal viibida. Puutudes rahunõupidamistel kokku niihästi prantslaste kui inglastega, sai temast nagu paljudest teistest indiaanipealikutest küllalt nutikas poliitik, taipamaks valgete omavahelisi maajagamisi.

Kui 1763. aastal Inglise kuningas isiklikult keelas valgete asunike imbumise teisele poole Alleghany mägesid, hakkas Pakišinuast saama inglaste poolehoidja, nagu seda olid irokeesidki. Näis, et ainult Inglise kuningavõim võib säilitada Ohio oru indiaanlastele. (Muidugi tegi kuningas selle otsuse hädaga, kartes sõnakuulmatute kolooniate suurenemist ja võimupiiridest väljumist.)

See kaudne sümpaatia inglaste vastu kandus edasi ka ta poegadele ja edasised sõjad Virginia asunikega ainult süvendasid seda. Perekonnas oli juba kaks tublit poega ja üks tütar, kui sündis neljas, poeg, kellele pandi nimeks Tecumseh — Langev Täht [1]. See oli 1768. aastal, kui indiaanlased Fort Stanwixis oma maade piiriks nõudsid Ohio jõge.

Kuna isa oli tihti kuude kaupa sõjakäikudel, kasvatas Tecumseh'd tema vanim vend Tšiisiko. Poiss õppis vahet tegema tõe ja

[1] Tecumseh' õige, indiaanipärane nimekuju oleks Tekamtaa (Tecumthá). Kirjanduses juurdunud ortograafiaga nimi ja tõlge «hüppevalmis panter» on osutunud valeks. «Hüppevalmis Panter» või «Puuma-Kes-Tapab-Kindlalt» oli Tecumseh' poeg.

vale ning õigluse ja alatuse vahel. Tšiisiko õpetas nooremad vennad vibu laskma ja märkas peagi, et noorem neist on tublisti parem laskur. Hea kütt ja sõjamees sai sellegipoolest ka Sovasiikost. Nagu kõikidel indiaani poisikestel, möödus nende noorpõlv sõjamängudes ja jahikäikudel.

Peagi sündis perekonnas veel üks vend, Nehasiimo, ja lõpuks kaksikud vennad Lolivosiiko ja Kamskooko. Tecumseh oli seitsmeaastane, kui isa läks vastu kuberner Dunmore'i poolt Ohio orgu saadetud asunike väele ja langes Kanawha lahingus.

Murest murtud Metoataski võttis nooremad vennad ja läks lõunasse tšerokiide juurde, kus elasid ta kunagi Floridasse jäänud kilpkonnasuguharu ülejäänud liikmed.

Vanemate vendade eest hakkas hoolitsema õde Tekamapiis, kes oli abielus tubli sõdalase Vosigoboaga, kelle nimi — Seisa Kindlalt — rääkis ise juba tema eest. Vennad armastasid väga oma tundlikku ja head õde, kellel oli nupukuse tõttu suguharus suur autoriteet.

Mõned aastad pärast Kanawha lahingut, kus Tšiisiko isa kõrval võitles, võeti Tecumseh kaasa ka päris sõtta. Ta lahinguristsed olid Mad Riveril, praeguse Daytoni lähedal, kus šoniid võitlesid Kentucky küttidega, keda juhtis Benjamin Logan. Tšiisiko sai haavata ja Tecumseh põgenes enne teisi. Ta oli väga noor ja meeste naer läks talle südamesse. See põgenemine jäi talle viimaseks.

Oma teise sõjaretke ajal, rünnakul pargastele, mis Maysville'i all mööda Ohiot alla triivisid, oli Tecumseh 16-aastane. See oli üks neist pisilahinguist, milliseid oli tuhandeid ja mida kuskil ei mainita. Kõik valged said surma peale ühe, kes elusalt vangi langes. Ta otsustati tuua laagrisse ja põletada.

Kui leegid puu külge seotud meheni ulatusid ja too karjuma hakkas, vaatas noor sõdalane seda vaikides ja suuril silmil, sest midagi taolist polnud ta varem näinud. Mornid šonii sõjamehed vaatasid ümberringi samuti vaikides ja murelikult, sest nad ei olnud kindlad, et vaim, kes nende kuule juhib, sellise karjuva ohvriga rahul on. Kui kõik oli möödas, astus tulevane pealik lõkendava näoga meeste ette ja avaldas sellise kombe vastu nii energilist protesti, et osa sõjamehi loobuski edaspidi vangide põletamisest. Tecumseh astus hiljem veel korduvalt vangide kaitseks välja, mis ei üllatanud niivõrd teda tundvaid šoniisid kui just nende liitlasi. Humaansus selle sõna euroopalikus mõistes ei olnud veel tundeks, mis oleks võitnud kombeid, ja ka eurooplastele polnud humaansus just lipuks, mille all nad issanda viinamäe laiendamise nimel sõdisid.

1787. aastal oli Tecumseh ligi 20-aastane ja oma suguharus väljapaistev sõjamees, nagu isagi oli olnud. Leppinud kokku oma hõimu kispokota suguharuga, läksid vennad sõjakäigule valgete vastu, kes laiutasid Mississinaway ääres. Jätnud endast maha tuhahunnikud, siirdusid vennad väikese lähemate sõprade salgaga üle Mississippi, et küttida piisoneid. Nii kaugel ei olnud nad

veel käinud. Kohalike elanike käest saadi hobused ja õige pea sai Tecumseh'st sama hea ratsanik, kui seda olid preeriaelanikud. Ühel piisonijahil kukkus ta aga hobuselt ja murdis reieluu, mis nende jahiretke üheksa kuu pikkuseks venitas.

Talvitanud preeriaindiaanlaste tipiides, oli Tecumseh kevadeks niivõrd kosunud, et vennad otsustasid sõdivasse Ohio orgu tagasi minemise asemel siirduda lõunasse tšerokiide juurde, kuhu oli läinud nende ema.

Tšerokiidel, kes parajasti valgetega sõda pidasid, ei olnud midagi selle vastu, et uustulnukad neid aitavad. Peeti sõjanõu, et rünnata üht Apalatši mägede orgu püstitatud forti. Nõupidamisel võttis sõna Tšiisiko ja üllatas tšerokiisid sünge ennustusega. Ta ütles, et on otsustanud neid aidata, hoolimata sellest, et eelseisev sõjakäik jääb temale viimaseks. Ta oli näinud nägemuse ja teadis, et fordi piiramisel tabab teda kuul otsmikku. Ta keelas sõdalastel oma surnukeha laagrissetoomise ja matmise ning rõhutas, et ta viimseks sooviks on olla söödud metsloomade poolt.

Taoliste kaemustega harjunud indiaanlased ei olnud kuigi üllatunud, kui Tšiisiko fordi piiramisel kuuli pähe sai. See aga ei lohutanud ta venda ja veel vähem ema, kes varsti pärast seda suri.

Tecumseh alustas tagasiteed, mis venis pidevate kokkupõrgete tõttu jälle pikale. Tema väikest salka rünnati korduvalt, aga neil õnnestus pääseda tänu ülimale ettevaatlikkusele. Tennessee jõe lääres tungisid neile siiski kallale 30 hambuni relvastatud asunikku või miilitsat. Nüüd ei olnud põgenemisvõimalust ja käputäiel sõjameestel tuli käituda põhimõttel, et rünnak on parim kaitse.

Peale tormates neil vedas, sest ühtegi neist ei tabanud esimese kogupauguga lastud kuulid. Enne kui ameeriklased püsse jõudsid laadida, olid ründajad nende seas ja tomahoogid hakkasid välkuma. Nüüd põgenesid valged laiali, jättes teele kaks tapetut.

Edasi liiguti läbi Lääne-Virginia, ja väsinud mehed jõudsid kodumaile just veidi pärast seda, kui kindral Harmar Väikese Kilpkonna käest lüüa oli saanud.

St. Clairi vastu suunatud sõjakäikudest Tecumseh osa ei võtnud, aga väikese luuresalgaga liikus ta pidevalt Wabashi suudme ümbruses ja Kentucky lääneosas.

1792. aasta märtsis oli Kentuckys jälle hobuseid varastatud ja asunikud kogusid 36 meest, et jälgi pidi varaste laagrini jõuda. Arvestades tohutuid kaotusi, mida Ühendriikide armee alles oli kandnud, tuleb imetleda kõnnumaade elanike hulljulgust selliste karistusekspeditsioonide elluviimisel. Terve selle löögirusika juhiks ja vaimseks isaks oli Simon Kenton — tuntud skvotter, teejuht ja indiaanivõitleja.

Esimeste päevade saak oli vilets — nad tapsid ühe juhuslikult teelesattunud indiaanlase, kes oli küll hobusel, aga mitte nendelt võetul.

Mitte väga kaugel kättemaksuhimulistest asunikest hiilis ringi

Tecumseh' väike salk, kelle hulgas leidus kuulsaid šoniide sõdalasi, nagu Battise, Must Madu, Hunt ja Tšiskau. Omaette huvitav kuju oli päevitunud, tedretähniline Sinnamata ehk Suur Kala, Tecumseh' lähedane sõber, kelle nimi oli kunagi olnud Stephen Ruddall.

Ta oli šoniide poolt lapsendatud ameeriklane ja suurema osa oma kolmekümnest eluaastast nende hulgas elanud. Oma valgest nahast hoolimata pidas ta asunike tapmist täiesti õiglaseks tegevuseks ja ei häbenenud kanda juustes sulge.

Nad olid ühel õhtul laagrisse jäänud ja magasid kiiruga ehitatud puukoorest varjualustes, kui Kenton nende jäljed üles võttis või lõkkesuitsu haistis. Valged kättemaksjad otsustasid pimedust oodata. Asunikud hargnesid kolme gruppi ja kavatsesid laagrile läheneda eri suundadest, et siis märgusõna «Boone» [1] peale tulistama hakata.

Paraku jäi Kenton tublisti hiljaks ja indiaanlaste valvur kuulis meeste lähenemist enne, kui nood oma positsioonidele jõudsid. Ühe hüüde peale olid kõik jalul ja tormasid ettevaatuse mõttes sinnapoole, kust vaenlase lähenemist kuulda ei olnud. Kui nüüd Kenton samas «Boone!» hüüdis, oli indiaanlastele selge, et see on märgusõna, ja ühiselt «Boone!» karjudes segunesid vastaspooled käsikähmluses, sest püsse ei usaldanud keegi enam kasutada. Asunikud tunti riietusest ja suurem osa, kes ei jõudnud põgeneda, seoti kinni. Kaks ameeriklast leiti hommikul tapetuna. Kuna Tecumseh'l vangidega midagi teha polnud, viidi nad kaasa ja kihutati relvadeta minema.

Teatakse veel, et Tecumseh võttis osa lahingust Fort Recovery all 1794. aastal, kus indiaanlased suurtükke kasutasid, ja teisest lahingust Miami kärestikel sama aasta augustis. Samal aastal ja tõenäoliselt ühes nendest lahingutest sai surma ta vend Sovasiiko. Nüüd oli Tecumseh üks šoniide sõjapealikest ja tema nime tunti juba laiemalt.

Alates 1798. aastast elas Tecumseh külalisena Indiana White Riveri delavaaride juures ja esines kõnelejana mitmel nõupidamisel. Nii tuli ta 1803. aastal kuberner Tiffini palvel Chillicothesse, põlisesse šoniide asulasse, et lahendada farmer Thomas Herrodi tapmise asja. Farmer leiti oma maja juurest tapetuna ja loomulikult ajasid valged asunikud süü indiaanlaste kaela. Alles hiljem tekkis arvamus, et mõrvariks võis olla ka keegi valgetest.

Chillicothe ümbruses tekkis kohe paanika ja valged põgenesid ühele, indiaanlased teisele poole, sest kardeti uue sõja puhkemist. Kainemalt mõtlevate asunike ratsasalk saabus Tecumseh' juurde ja palus, et šoniid Greenville'i lepingust kinni peaksid.

Et valgeid rahustada, ratsutas Tecumseh Chillicothesse ja pidas seal kuberneri juuresolekul kõne, mis tõlgiti inglise keelde. Asunikud kuulasid teda surmvaikselt ja pidid tunnistama, et nii mõjuvat ja loogilist sõnavõttu polnud enamik neist indiaanlaselt oodanud. Lõplikult taltunutena läksid nad kodudesse tagasi ja rahu jäi püsima.

[1] Märgusõnaks oli legendaarse rajaleidja, Kentucky ühe esimese asustaja Daniel Boone'i nimi.

Neil aastatel sagenesid Tecumseh' kokkupuuted valgete ameeriklastega, aga erilist sõprusvahekorda tal nendega ei tekkinud. Keegi prantsuse tõlk, kes inglise keele kõrval täiesti vabalt šoniide murret kõneles, on kurtnud, et Tecumseh' kõnesid olevat olnud raske tõlkida, sest ta kasutas kõiki emakeele varjatud võimalusi ja nüansse, et viia oma mõtted kuulajateni diplomaatliku selguse, täpsuse ning vastupandamatu emotsionaalsusega. Ta oskas tundeid esile kutsuda ja kirgi õhutada. Kõik see, mida ta edaspidi korda saatis, oli võimalik vaid tänu erakordsetele oraatorivõimetele.

1805. aasta algul olid šoniide viis säilinud suguharu nii laiali pillutud, et üks neist — hatovekiilad Auglaize'i jõe linnustes — kutsus enda juurde elama kõiki ülejäänuid: tšilikotesid, kispokotasid, mekvatšakesid ja pikvaid. Viimaste hulka kuulusid ka Tecumseh ning tema vend Lolivosiiko.

Tecumseh lahkus väikese šoniide grupiga White Riverilt ning šoniid jäid Lolivosiiko nõuandel elama Greenville'i.

Lolivosiiko, kel oli kalduvusi müstitseerimiseks, sai peagi kuulsaks ennustajaks ja messiaks, kelle taolisi indiaanlaste hulgas ennegi oli leidunud. Eriti laia kõlapinna leiavad taolised mehed alati siis, kui nende rahval on kibe käes ja paistab, et reaalsemad vahendid olukorda muuta ei suuda.

Lolivosiiko oli olnud ühe oma rahva suurema imetegija Penagašeega surivoodil ja, pärinud viimase maalitud, tikitud ja sulgedega ehitud sõba, kuulutas ta end surnu järeltulijaks. Sellest hetkest peale tuli teda nimetada Tenskvatavaks, mis tähendab avatud ust. Kindlasti aitas tema kiirele tähelennule kaasa pealikust venna kuulsus. Tal puudus küll Tecumseh' terav ja kriitiline mõistus, aga seda korvas indiaanlastele uudne jutlustamislaad, väljamõeldud usutavandid ja fanaatiline usk iseenese võimetesse.

Tecumseh, kes ei uskunud pooli asjugi sellest, mida ta vend kokku rääkis, märkas kohe, et pimedam ja seega suurem osa rahvast haarab uuest prohvetist nagu õlekõrrest kinni, aga ei seganud esialgu vahele. Omavahelistes kõnelustes õnnestus tal vennale sisendada mõtteid, mis soodustasid tema enda plaanide elluviimist.

Tenskvatava rändas ringi ja rääkis, et Ameerika peab kuuluma tõelistele ameeriklastele — indiaanlastele. Ta väitis, et oma võimu on ta saanud otse Suurelt Vaimult ja see lubab tal parandada kõiki haigusi, manada tõbesid vaenlaste kaela ja peatada surma kätt võitlusväljal. Samas naeris ta välja arvutuid posijaid, kes püüavad Suurt Vaimu välja kutsuda trummi ja rohtude põletamisega.

Ta keelas indiaani naistel valgetega abiellumise, noortel valgete kommete omaksvõtmise ja valgetelt saadud riiete kandmise. Ta ütles, et kõik joodikud lähevad pärast surma pilvedesse, kus neil igavesti tuli suust välja tuleb. Nii ei tohi šoniid — väljavali-

tud väljavalitutest — tulevett juua, sest see teeb nad nõrgaks ja nad ei saa iial näha oma tulevikuriiki, mille keskuse ta loob sinna, kus Tippecanoe suubub Wabashi.

Kasutades venna äraolekut, läks fanaatiline prohvet oma võimuahnuses kaugemale, kui seda ükski prohvet oli teinud. Kõik uuest usust taganejad kuulutas ta indiaanlastevaheliste lahkhelide põhjustajateks ja reeturiteks. Ta ähvardas isegi pealikuid, kes valgetega läbi püüdsid saada, ja mõistis ketserid tulesurma.

Kõigepealt leidis ta neid delavaaride hulgas ja, kasutades indiaanlaste ebausklikkust, õnnestus tal nende seas verist kohtumõistmist alustada. Esmalt võeti käsile nõiad, kes võisid ta autoriteeti õõnestada.

Tenskvatava ette toodi kättpidi vana naine Koltos, kes oli tuntud nõiana, ja pärast pikka naeruväärset õigusemõistmist otsustati naist nii kaua tulega piinata, kuni ta oma võlused ära annab. Pärast kolmepäevast vintsutamist karjus vanaeit, et need on pojapoja käes, kes parajasti jahil viibis.

Vanaeide pojapoeg Tatepokoše toodi varsti seotult nõukogu ette, kus ta tunnistaski, et tema käes olnud hiljuti võlus, mille abil ta öösel Mississippini lendas ja tagasi tuli. Selle andnud ta aga vanaeidele tagasi. Kuna Koltos oli surnud, otsustati tappa ka pojapoeg.

Tatepokoše ehitas endale väärikalt tuleriida, kui oli veendunud, et tal ei õnnestu pääseda. Keegi noor sõdalane tappis ta tomahoogiga ja tema laip põletati.

Järgmisel päeval läks sama teed rauk Joseph ning Tatepokoše kristlasest onupoeg Billy Patterson, kes tuleriidal vaimulikke laule laulis.

Kui nõukogu mõistis surma ka Tatepokoše naise, astus rahva seast välja viimase 20-aastane vend ja viis ta nõupidamisringist välja. Kõik olid sellest julgusest jahmunud. Noormees pöördus tagasi ja karjus, näpuga Tenskvatavale osutades:

«See kurat on meie hulka tulnud ja tahab kogu meie rahva ära tappa! Võtke aru pähe!»

Tenskvatavale tuli selline pööre ootamatult ja ta vaatas vaikides ringi. Keegi ei liigutanud. Kui häbematu pühaduseteotaja paigale jäi ja suitsuna taevasse ei lennanud, hakkasid kõik korraga vaidlema ja tekkis üldine segadus. Põletamised lõpetati, hoolimata prohveti ähvardustest ja needmistest.

Lõpliku hoobi andis punanahksele inkvisiitorile Indiana territooriumi kuberneri William Henry Harrisoni saadik, kes peagi delavaaride külasse saabus ja kuberneri nimel kogu rahva kokku kutsus, et neile kuberneri arvamus teatavaks teha:

«Kes on see suur prohvet, kes julgeb Looja nimel rääkida?» ütles ta. «Vaadake teda! On ta targem või vooruslikum kui teie ise, et talle on antud õigus teid Jumala ukse juurde viia? Nõudke talt tõendit, mis näitaks, et ta on Jumala saadik. Kui Jumal on ta välja valinud, on ta andnud talle ka võime imesid teha. Kui ta

on prohvet, las paneb siis päikese seisma ja kuu teistpidi käima. Las paneb jõed tagurpidi voolama ja surnud haudadest tõusma.

Tema ütleb, et Suur Vaim on käskinud tal surmaga karistada neid, kes nõiuvad, ja et tema on seatud neid otsima. Kas siis kõu ja äike ei ole Suure Isa käes, et karistada neid, kes teda solvavad? Mu lapsed, ärge uskuge, et inimsoo Suur Looja on käskinud teid teie oma liha hävitada. Ma räägin teile seda seitsmeteistkümne tule[1] nimel . . .»

Kuna Harrison oli tuntud õiglase käitumise poolest, avaldas saadiku kõne sellist mõju, et prohvetil tuli jalga lasta. Ta läks maiaamide juurde, kes ta varsti minema saatsid, ent kikapuud uskusid teda rohkem, kui ta oma rahvas seda iialgi oli teinud. Šoniide pealikud olid vahepeal isegi Fort Wayne'is tema peale kaebamas käinud ja kurtsid, et prohvet tekitab asjatuid rahutusi.

Tecumseh, kes tagasi tuli ja vehna tegudest kuulis, sai vihaseks ja keelas igasuguse nõiajahi. Ta ei saanud aga vennal keelata jutlusi indiaanlaste üleolekust valgest rassist ja tulevase indiaani rahuriigi saabumisest. Vendade kuulsus kasvas.

Kui 1807. aastal Ühendriikide valitsuse volinik Wells kutsus vennad koos mõnede tähtsamate šoniide pealikutega Fort Wayne'i, et neile presidendi läkitust ette lugeda, sai kutse tooja, poolverd šonii Shane vastuseks, et Tecumseh' tuli põleb selles kohas, kus Suur Vaim seda on näidanud, ja kui president tahab šoniidele midagi teatada, peab ta ise tulema või oma kirja sinna saatma. Pealikud ootavad teda kuue päeva vältel.

Wells saatiski kirja šoniide külasse. Selles oli öeldud, et šoniide hõim peab lahkuma valgetele müüdud aladelt ja vastavalt Greenville'i lepingule mujale kolima. Kolimiseks lubas valitsus abi ja rahalist toetust.

Kui Shane oli kirja ette lugenud, tõusis Tecumseh püsti ja tõi kuuldavale oma otsuse:

«. . . Need maad on meie omad ja kellelgi pole õigust meid ära ajada. Suur Vaim on meile määranud koha, kus me oma tuled süütame, ja siia me jääme.

Mis puutub piiridesse, siis Suur Vaim ei tunnista piire ja neid ei pea tunnistama ka tema punane rahvas.» Edasi pöördus ta otseselt Shane'i poole:

«Kui mu Suurel Isal, seitsmeteistkümne tule presidendil on mulle veel midagi öelda, peab ta siia saatma väärikama saadiku. Kapten Wellsiga me enam asju ei aja.»

«Miks president ei saada siia mõnd väärikamat meest?» sekkus kõnelusse Tenskvatava. «Ma võin selle mehega rääkida. Ma võin tema ja enese vahele pimeduse tuua; ei, veel enam, ma võin päikese oma jalge ette panna, ja otsigu ta mõni valge, kes võiks sedasama teha!»

Nõupidamine lõppeski Tenskvatava kiitlemisega.

[1] Seitseteist tuld — väljend, mis pidi indiaanlastele sümboliseerima Ühendriike.

Kevadel tuli Fort Wayne'i teade, et vendade juures on käinud üle 1500 indiaanlase ja metsades käib ärev sagimine — tuuakse ja viiakse rahupiipe ning vahetatakse vampumvöid. Asunikelt ja kaupmeestelt saabus teateid, et piirialadel tegutsevat Briti agendid ja Greenville'i ning Wayne'i vahel elavad 700—800 indiaanlast olevat varustatud täiesti uute inglise püssidega.

Ohio kuberner Harrison saatis Thomas Worthingtoni ja Duncan McArthuri vendade juurde nõu pidama. Neid paluti viisakalt küsida, miks on Greenville'i aladel nii palju relvastatud indiaanlasi.

Kui saadikud Greenville'i jõudsid, võeti nad väga sõbralikult vastu. Vendade juurde olid kogunenud peale šoniide veel potavatomide, odžibvede, huroonide ja menominiide pealikud. Tõlgiks oli Suur Kala Stephen Ruddall.

Muude kõnede hulgas ütles üks huroon:

«Kui me ei suutnud meie vastu saadetud armeega (s. t. Ühendriikide armeega Fallen Timbersis — *O. V.*) hakkama saada, läksime Inglise forti pakku, aga inglased ütlesid meile, et nad ei saa meid sisse lasta — me olevat liiga maalitud. Siis me nägime, et inglased käituvad meiega reetlikult. Me näeme neid varsti jälle sõtta minemas. Meie ei tea, mille pärast nad sõdivad. Mina arvan, vennad, et ei maksa vahele segada...»

Saadikud jäid uskuma, et indiaanlased on Ühendriikidele lojaalsed, ja hakkasid ära sõitma. Nendega kaasa tulid Tecumseh, Sinijakk, huroon Ümarpea ehk Sti-ahta ja Panter. Nad jäid nädalaks Chillicothesse ja pidasid kuberneriga nõu.

Tecumseh pidas Harrisonile kolmetunnise kõne, milles luges peast ette kõik lepingud ja näitas samas, millist väärtust need on omanud. Ta rääkis kiiresti ja elavalt ning esitas omapoolseid nõudmisi käskival toonil. Ta lubas, et kui valged ei tungi lepinguga määratud aladele, ei hakka Wayne'i ja Greenville'i indiaanlased iialgi tomahooke välja kaevama.

Kuberner saatis juba kogutud miilitsa laiali.

Samal sügisel tapeti keegi Myers ja Urbana elanikud ajasid mõrva järjekordselt indiaanlaste süüks. Šoniide pealikud väitsid küll, et nendel ei ole mõrvaga midagi ühist, aga osa valgeid siiski põgenes ümbrusest ja hakkas häirekella lööma. Kohe otsustati Springfieldis uus nõupidamine korraldada. Sinna saabusid armeeohvitserid eesotsas kindral Whitemaniga ja kaks gruppi indiaanlasi eesotsas McPhersoni ja Tecumseh'ga.

Üks gruppidest jättis relvad Springfieldist mitme miili kaugusele, aga Tecumseh ilmus nõupidamisele relvis. Kui teda paluti relvad välja jätta, ütles ta, et tomahook on talle ühtlasi piibuks.[1] Üks pikk pensilvaanlasest ohvitser ulatas talle seda kuuldes räpase savipiibu. Tecumseh vaatas põlglikult piipu, siis andjat ja viskas piibu üle ohvitseri pea põõsasse.

---

[1] Piirialadel kaubeldi tollal tõesti inglise tomahookidega, mille õõnes vars lõppes silmaotsas ümaraks töödeldud piibukaha ja teisel pool kitsa teraga.

Istudes nõupidamisel täies relvis, kinnitasid šoniid veelkordselt, et nad ei kavatse sõdima hakata. Kolme päeva kestel, mis indiaanlased Springfieldis viibisid, korraldasid valged mitmesuguseid võistlusi, kus võitjaks jäi alati Tecumseh. Ta oli äärmiselt tugev ja osav.

Hoolimata nõupidamisest, saatis kuberner Harrison ikkagi Greenville'i kirja:

«Mu lapsed, nüüd on möödunud kaksteist aastat, kui tomahook, mille te tõstsite oma isa, Suurbritannia kuninga nimel, maeti Greenville'is suure sõjamehe Wayne'i juuresolekul... Kuningas võttis teid käekõrvale, kui te olite võimas suguharu: te hoidsite temast kõvasti kinni, oletades, et ta on teie sõber; aga tema viis teid teele, mis oli täis okkaid ja kibuvitsu, mis rebisid teie liha ja valasid teie verd. Teie jõud sai otsa ja te ei suutnud rohkem tema järel käia.

Kas ta seisis teie kõrval teie hädas; aitas ja lohutas teid? Ei, ta viis teid hädaohu sisse ning jättis teid maha... Suur Vaim avas teie silmad. Te kuulsite seitsmeteistkümne tule pealiku häält, kes rääkis rahusõnu.

Mu lapsed, ma olen kuulnud halbu uudiseid. Püha koht, kus süüdati suur nõupidamise tuli... See koht, kus Suur Vaim nägi oma punaseid ja valgeid lapsi end sõpruse ahelaga sidumas — see koht on saanud tumedate ja veriste nõupidamiste kohaks. Te olete sinna kutsunud hulga mehi kõige kaugematest suguharudest, et nad kuulaksid hullu, kes ei räägi Suure Vaimu sõnu, vaid kuradi ja Briti agentide sõnu... Asunikud loodavad, et te saadate need inimesed ära, ja kui nad tahavad, et see petis läheks nendega, nad võivad ta kaasa võtta. Laske tal järvede juurde minna; seal kuuleb ta britlasi selgemini.»

See kiri loeti Greenville'is ette, kui pealikud ei olnud kohal, ja sellele vastas prohvet:

«Isa, mul on väga kahju, et te kuulate halbade lindude laulu. Te süüdistate mind pidevate sidemete pidamises inglastega ning selles, et ma kutsun siia indiaanlasi kõige kaugemaist paigust, et nad kuulaksid hullu, kes ei räägi Suure Vaimu, vaid kuradi sõnu. Isa, ma salgan maha need süüdistused ja ütlen, et see ei ole tõsi. Ma ei ole iial britlastega rääkinud ja iial mingeid indiaanlasi sija kutsunud. Nad tulid siia ise Suure Vaimu sõnu kuulama.

Isa, ma soovin, et te ei kuulaks iialgi halbade lindude häält, ja te võite puhata kindlana, et kõige vähem soovime meie kutsuda esile rahutusi; me püüame pigem taolistele taotlustele vastu astuda, kui neid õhutada.»

Muidugi ei hajutanud see kiri kuberneri kahtlusi. Indiaanlaste kasvavat fanatismi ei saanud enam keegi maha suruda. Nende õnn oli nüüd Tecumseh' ja prohveti ideedes. Võttes arvesse kõike järgnevat, tuleb arvata, et vähemalt vennaksed oma poolehoidjatega ei olnud nõupidamistel kuigi siirad. Ameeriklasi rahustati vaid selleks, et aega võita. Ajalugu ei ole säilitanud otseseid tõendeid,

mis näitaksid vendade sidemeid inglastega, aga küllap oli tolleaegsetel kaebustel tõepõhi all. Kuivõrd levinud olid Tenskvatava ideed, näitab kõige paremini John Tanneri, lapsena Kentuckyst röövitud «indiaanlase» jutustus. Tanner elas kaugetel kõnnumaadel 30 aastat ja märgib muu hulgas šoniidelt toodud helmenööri, mis olevat olnud prohveti lihast. See tõmmati läbi peo, et prohveti kätt suruda. Helmenööriga koos liikus jutt suurest mehest, kellele on antud ülesanne tuua indiaanlastele täiesti uus elu ja anda neile tagasi röövitud maad. Prohvetisse uskujad viskasid ära oma võlustekotikesed, sest uus usk neid ei tunnistanud.

Greenville'i tuli nüüd nii palju palverändajaid, et teed olid neist tulvil. Harrison, kes hakkas peaaegu uskuma, et neil polegi halbu kavatsusi, laskis neile Fort Wayne'i ladudest süüa anda, sest ümbruses ei jätkunud ammu jahiloomi.

Prohvet ise ütles ühele valitsuse esindajale, kes sellisest külaliste arvust hämmastunud oli, et valged on alati kiitnud jumalasõna õpetamist; tema ainult seda tegevatki!

Harrison pidi tunnistama, et Tenskvatava on küllaltki andekas psühholoog ning imetlusväärselt kvalifitseeritud oma osa edukaks mängimiseks. Ta «usund» muutus aina puhtamaks ja selgemaks. Sellest oli nüüd kadunud igasugune vägivallataotlus, mis laseb selle taga otsida tema venna suunavat mõju.

Kui prohvet lõpuks kuberneri külastas ja teda saatvad indiaanlased viisakaid ettekäändeid otsides traditsiooniliselt pakutavast viskist loobusid, ei jõudnud Harrison imestada sellist pööret moraalse paremuse poole. Talle näis, et tõelise apostli välimusega prohvetit saab heal juhul riigi huvides ära kasutada. Vestluses kuberneriga seletas prohvet süütult, et tal pole teist sihti, kui tutvustada indiaanlastele kõiki neid häid põhimõtteid, mis on kirjas valgete Suures Raamatus ja mis on tema arvates valged nii tugevaks teinudki.

Selle peale ei olnud enam midagi öelda ja kuberner saatis vagamehed kinkidega Tippecanoe'sse, kuhu vennad olid vahepeal üle kolinud.

Vahepeal käis Tecumseh kaugetel piirimaadel ringi ja pidas kõnesid, mille sisust tsiviliseeritud maailm iialgi teada ei ole saanud. 1809. aasta aprillis kuulis Harrison, et odžibved, ottavad ja potavatomid astuvad vastu prohveti rahuõpetusele ja on otsustanud liituda, et tappa kõik elanikud Ohio suudme ja Cincinnati vahel. Vastavalt sõjaministeeriumi käsule formeeris ta miilitsast kaks kompaniid ja mehitas Fort Knoxi Vincennesi külje all. Kuna kõik muutus aina arusaamatumaks, laskis ta delavaaridele ja maiaamidele teatada, et nad ei laseks läbi ühtki ülalmainitud vaenulike indiaanlaste salka, nagu Greenville'i leping ette nägi. Uurides prohveti tegevust, ei teatatud talle midagi, mis viitaks vaenulikkusele. Siiski kirjutas kuberner sõjaministrile kirja:

«. . . ma pean tunnistama, et mu kahtlused tema süüs on pigem suurenenud kui vähenenud iga vestlusega, mis mul alates tema

külaskäigust temaga on olnud. Nüüd tunnistab ta liiga avalikult, et teda on meie vastu sõdima kutsutud. Seda olevat teinud britlased möödunud kevadel; tema teadvat fokside, sookide jt. kavatsustest . . . Hiljutine olukord on esile kutsutud Briti intriigide mõjul Suurbritannia ja Ühendriikide vahelise sõja ülesässitamiseks . . . Ma ei usu, et sõjakad ja hästi relvastatud potavatomide, ottavade, odžibvede, delavaaride ja maiaamide suguharud on nüüd või edaspidi segatud sellesse kombinatsiooni. Ja kuigi kikapuud, kelle sõjamehed on paremad kui ühelgi teisel suguharul, huroonide jäänused välja arvatud, on tublisti prohveti mõju all, olen ma veendunud, et nad ei ole tuttavad tema tegelike püüdlustega isegi siis, kui need on Ühendriikidele vaenulikud.»

Samal sügisel õnnestus Harrisonil osta suuri maid Wabashist idas ja Vincennesist lõunas. Müüjaiks olid maiaamid, delavaarid ja potavatomid.

1810. aastal sai Harrison autoriteetsetest allikatest teada, et prohvet ässitab tõesti indiaanlasi Ühendriikide vastu ja nood saavad inglastelt relvi. Ameerika kaupmehed kaebasid, et neilt ei osteta püssirohtu, mis viis järeldusele, et indiaanlastel on seda kuhjaga. Saadi teada, et prohveti liitlasteks on hakanud huroonid, kel oli siiani ümbruskonnale suur mõju. Huroonide käes oli hoiul Greenville'i lepingu originaal ja suur vampumvöö, mis sümboliseeris Ühendriikide vastu sõdinud suguharude liitu.

Umbes samal ajal hakkas Harrison kõiki pisifakte vaagides arusaamisele jõudma, et maalitud sõbaga apostli taga on hoopis suurem ja veel kavalam jõud Tecumseh.

Harrisoni külastas potavatomide pealik Vinnimak ja kinnitas, et Michigani-äärsed suguharud ei kavatse liituda konföderatsiooniga, mida loob Tecumseh ja millesse olevat tõmmatud isegi Mississippi-äärsed suguharud.[1] Tecumseh ei pidavat Harrisoni maaostu seaduslikuks, sest müüjatel ei olnud kõikide suguharude nõusolekut.

Samast ajast on säilinud Harrisoni teine kiri sõjaministrile:

«Küsimus, kas lubada indiaanlastel pidada seda maad ühisomandiks, on tihti ja laialt vaidlusi tekitanud niihästi minu kohtumistel Teie eelkäijaga kui ka hiljutisel vestlusel Presidendiga.

Lepingud, mida ma möödunud suvel sõlmisin, põhinesid indiaanlastele nii soodsail põhimõtteil, kui minu isiklik arvamus ja valitsus seda iganes lubavad . . .

Ma tean, et mr. Jeffersoni arvamus selles küsimuses läheb nii kaugele, et Ühendriikide kui primaarse maaomaniku nõudmisi kõikide väljasurnud ja põhjakäinud suguharude maadele võiks laiendada. Seda printsiipi jälgides on ainult maiaamide rahvusel õigus pretendeerida kõigile ostmata maadele Ohiost Illinoisi ja Mississippi jõgedeni . . .»

Samas kirjutas ta kirja ka prohvetile, õieti mõeldes rohkem

[1] Alles hiljem selgus, et Mississippi-äärsetes suguharudes oli Tecumseh'l vähe pooldajaid.

viimase selja taga seisvale Tecumseh'le. Iseenesest mõistetavalt loobus ta täiesti naiivsest ja odavaid metafoore ning võrdlusi pakkuvast stiilist, mis halvasti jäljendas indiaanlaste poeetilist retoorikat ja mis valitsusasutusteni levinud kinnisidee kohaselt pidi olema punanahkadele arusaadavam:

«William Henry Harrison, kuberner
ja Indiana territooriumi vägede
ülemjuhataja šoniide pealikule ja
Tippecanoe'sse kogunenud indiaanlastele:

Hoolimata sündsusetutest sõnadest, mida te minu vastu olete kasutanud, tahan ma teie silmi teie tõelistele huvidele avada. Hoolimata sellest, mida halvad valged on teile rääkinud, ei ole ma teie isiklik vaenlane... Ärge petke iseennast. Ärge arvake, et kõik liidetud indiaanirahvad suudavad Ühendriikide jõule vastu panna... Meie sinikuubi on rohkem, kui te jõuate lugeda; ärge arvake, et punakuued teid kaitsta jõuavad. Nad ei mõtlegi meiega sõda alustada. Kui nad seda teevad, näete paari kuu pärast meie lippe kõikidel Kanada fortidel...»

Tecumseh viibis kohal, kui kiri tõlgiti. Ta lubas vennaga järele mõelda ja paari nädala pärast vastata. Jäänud omavahele, leidsid pealikud, et ei ole praktilist kasu Ühendriikidega rahus elada, kui valitsus ei tunnusta põhimõtet, et maa on kõikide indiaanlaste ühisomand, ja jätkab läänes asulate rajamist.

«Ühendriigid on võtnud suu täis ja seletavad meile, et see maatükk on delavaaride ja see maiaamide oma,» ütles Tecumseh. «Suur Vaim on tahtnud selle maa meile kõigile anda. Nad ütlevad, et meil ei ole asja Wabashi äärde, et see maa kuulub teistele suguharudele. Aga meid käskis Suur Vaim siia tulla ja siia me jääme.»

9. augustil läks Tecumseh 400 hambuni relvastatud sõdalasega mööda Wabashi jõge alla Wincennesi poole. On säilinud kapten Floydi kiri, kes nägi Fort Knoxis, kuidas nad möödusid:

«...Minu viimasest kirjast siiani ei ole midagi uudist; kui mitte see, et shawanoe indiaanlased on tulnud. Nad möödusid siit garnisonist, mis on kolm miili Vincennesist ülevalpool, mineval pühapäeval kaheksakümne kanuuga. Nad olid kõige hirmsamal kombel maalitud. Ma uurisin nende kanuusid ja leidsin, et need on sõjaks hästi ette valmistatud, kui neid peaks rünnatama.

Nende juhiks oli prohveti vend, kes on võib-olla kõige ilusam mees, keda ma kunagi näinud olen — oma kuus jalga pikk, sirge, peenejoonelise näoga ja üldse kartmatu ja julge sell. Kuberner peab nendega homme hommikul nõu. Ta käskis meid kohal olla.»

Kuberneri maja portikusel seisid peale Harrisoni veel ülemkohtunik ja mõned armeeohvitserid. Samas oli seersant 12 sõduriga ja hulk pealtvaatajaid.

Tecumseh saabus kohale väga täpselt. Tal oli kaasas 40 sõdurit; ülejäänud olid laagris jõe kaldal. Ta peatus kuberneri majast 30—40 meetri kaugusel, nagu oodates, et kuberner tema juurde

tuleks. Indiaanlaste juurde saadeti tõlk, kes pidi nad lähemale kutsuma, aga pealik keeldus. Ta näitas läheduses seisvatele suurtele puudele ja tegi ettepaneku korraldada nõupidamine puude all. Kuberneril polnud selle vastu midagi ja toolid viidi puude alla. Pealik vabandas ja ütles, et indiaanlased tahavad istuda oma ema süles, ning ta saatjad laskusid rohule.

Kuna Tecumseh oli ise tulnud, palus kuberner teda öelda, mis teda selleks sundis, ja pealik võttis sõna:

«Ma olen šonii. Mu esiisad olid sõjamehed ja nende poeg on sõjamees. Ainult neilt saan ma oma elujõu, suguharult ei võta ma midagi. Oma õnne sepistan ma ise; ja oo! Kui ma suudaksin teha oma rahva ja maa sama õnnelikuks, kui ma ise olen, mõeldes Vaimule, kes juhib maailmaruumi, ei tuleks ma kuberner Harrisoni juurde paluma, et ta rebiks katki lepingu[1] ja lõhuks piirikivid, vaid ütleksin talle: «Sir, teil on vabadus enda maale tagasi pöörduda.»

Mu sisetunne, mis ühendab mind möödunud aegadega, ütleb mulle, et kunagi, alles õige hiljuti ei olnud sellel mandril ühtegi valget meest; et siis kuulus see kõik Suurele Vaimule, kes pani indiaanlased seda hoidma, sellel rändama, rõõmustama selle viljade üle ja katma seda sama rassiga; rassiga, kes oli kunagi õnnelik, on nüüd aga õnnetuks tehtud valge rahva poolt, kes pole kunagi küllastunud, vaid alati täitmatu.

Tee, ainus õige tee selle alatuse takistamiseks ja lõpetamiseks punaste inimeste poolt, on nõuda ühist ja võrdset õigust maale, nagu see oli kunagi ammu ja peab olema nüüdki; sest see pole ialgi olnud jaotatud, vaid kuulub kõigile, et igaüks seda kasutada saaks. Et ühelgi osanikul ei oleks õigust seda müüa isegi omavahel, rääkimata võõrastest, kes tahavad kõike ja ei lepi vähesega. Valgel rahval ei ole õigust võtta maad indiaanlastelt, sest eelkõige oli see indiaanlaste oma; see oli nende omandus... Ühes paigas ei saa olla kahte rahvastikku. Üks välistab kõik teised. Jahipidamise ja reisimise puhul ei ole see nii, sest sama maa teenib paljusid... Aga laager on püsiv... Maa kuulub sellele, kes istub esimesena oma tekile või nahkadele, mis ta on maapinnale laotanud ja enne, kui tema on lahkunud, ei ole kellelgi sellele kohale õigust.»

Kõne oli pikk ja Tecumseh vihjas selles veel Greenville'i lepingu harrisonlikule tõlgendusele ja Fort Wayne'i lepingule. Tecumseh julges öelda, et ta oli kavatsenud maad müünud pealikud tappa. Rahupealikud, kes otsustavad suguharu siseasju, ei tohiks maid müüa, ja nüüdsest alates jääb see sõjapealikute hooleks. Ta ütles, et edaspidi valgeid indiaanlaste maadele ei lubata.

Harrison ei suutnud pooltki nii veenvat kõnet kokku seada. Ta polnud ka advokaat, vaid arstiteaduskonnast sõjaväkke karanu.

Ta vastas, et indiaanlased ei ole üks rahvus, et ühist maad

[1] Siinkohal on mõeldud 1809. aasta maaostu, mis lepiti kokku Tecumseh' teadmata.

omada. Wabashi-äärsete maade omanikud olevat maiaamid, keda valged tulles eest leidsid. Šoniid tulid ju teadupärast Georgiast, kust kriikid nad ära ajasid. Olevat naeruväärne mõelda, et punased mehed moodustavad ühe rahvuse, kui nad üksteisega pidevalt on sõdinud. Kui Suur Vaim neid üheks rahvuseks pidas, miks pani ta nad siis erinevaid keeli rääkima?

Tõlk pingutas kõvasti, et kõne algonkini keelde tõlkida. Ta ei jõudnud veel lõpetada, kui pealik püsti kargas.

Kuberneril jäi üle ainult imestada mehe võimsaid žeste, aga ta ei saanud sõnakestki aru, mida Tecumseh rääkis. Ta pööras pilgu Vinnimakile, kes hoidis kramplikult püstolit, kuid selliselt, et indiaanlased seda ei märganud. Kuberneri kõrval istuv kindral Gibson sosistas üle õla leitnant Jenningsile, et too valvemeeskonna sinna kutsuks. «Need poisid kavatsevad halba,» jõudis ta vaevalt lõpetada, kui indiaanlased haarasid tomahoogid ja kargasid püsti, silmad Harrisonil.

Ka Harrison tõusis ja haaras mõõga. Kapten Floyd pigistas peos pistoda ja Vinnimak tõmbas püstoli kuke vinna. Valgeid oli rohkem kui indiaanlasi, aga nad olid relvitud.

Kõik see toimus vaikuses. Kohale jooksnud sõdurid võtsid laskeasendi ja kuberneri maja uksele ilmus reverand Winans, püss käes, et tolle perekonda kaitsta.

Kuna kõik seisid nagu kujud, küsis Harrison tõlgilt, mis oli juhtunud. Too seletas, et Tecumseh olevat Harrisoni valelikuks ja petiseks sõimanud.

«Ütle talle siis, et ta on ise halb indiaanlane — ta tuli siia nõupidamisele kaitse all ja haaras relva. Ütle talle, et ta võib kohe lahkuda!»

Indiaanlased läksid jõe äärde, aga jäid paigale. Linnas oli tollal tuhande elaniku ümber ja naiste ning laste kaitseks kutsuti sinna veelgi sõdureid ja miilitsaid.

Järgmisel päeval teatas Tecumseh, et tahab uut kohtumist. Ta peab rääkima, et nad ei kavatsenud midagi halba. Harrisoni nõudeks jäi, et sõdurid jäävad nõupidamise juurde.

Seekord käitus pealik rahulikult ja väärikalt. Ta vabandas, et oli ägestunud, aga tõotas tema jaoks kehtivaid piire säilitada. Järjekorras võtsid sõna huroonid, kikapuud, potavatomid, ottavad ja vinibeigod. Kõik nad tunnistasid, et nende liit šoniidega jääb püsima. Nende arust oli Tecumseh'l õigus. Nõupidamine ei andnud midagi uut.

Järgmisel hommikul külastas Harrison indiaanlaste laagrit. Tal oli kaasas ainult tõlk. Tecumseh püüdis teda nüüd veenda, et ta sunniks presidenti ostetud maad tagastama. Kui Ühendriigid ei ostaks tulevikus üheltki suguharult maad, ütles ta, oleksid šoniid oma liitlastega alati presidendi sõbrad ja aitaksid teda igas sõjas. Vastasel korral on indiaanlased sunnitud Briti võimude abi paluma.

Harrison lubas ta soovi presidendile edasi anda, teades isegi, et sellel ei ole mõtet.

«Hüva, kui suur pealik seda küsimust otsustab, tuleb loota, et Suur Vaim talle mõistuse pähe paneb, et ta maast loobuks,» ütles Tecumseh. «Tõsi küll, ta on nii kaugel, et sõda teda ei puuduta. Ta võib istuda oma linnas ja juua veini samal ajal, kui meie sinuga selle asja sõdides ära lahendame.»

Tecumseh lubas kasutada enda ja venna kogu mõju selleks, et indiaanlased teeksid lõpu metsikule sõjapidamisviisile, kus kannatasid naised, lapsed ja vangid. Ta pidas oma sõna surmani.

Harrisonil tuli peagi näha vinibeigo pealikuid, kes kaebasid, et nende külades otsustavad iga asja üle sõjamehed. Neilt on võim võetud. Prohvet olevat saatnud vampumvööd isegi Mississippi taha.

Talv möödus üldises ärevuses. 1811. aasta kevadel, kui Harrison saatis Wabashit mööda üles paadi soolaga, võttis prohvet selle ära ja saatis kubernerile kirja, milles kurtis, et tal on 2000 inimest toita; soola pole ta aga kaks aastat saanud. Harrison ehmus, sest tal polnud pooltki nii palju mehi võtta. Ta nõudis Pittsburghist sõjaväge ja kirjutas ministeeriumile, et teda lubataks indiaanlaste esimese väljaastumise puhul sõda alustada.

Siis tuli Tecumseh'lt kaebus, et indiaanlasi koheldakse kõikjal halvasti. Ühes linnas oli tapetud põhjusetult kaks indiaanlast. Vincennesis tappis itaalia kõrtsmik ühe süütu mehe. Tõsi küll, delavaar Valge Kalkun oli ühte majja sisse murdnud, aga teda ei anta valgetele enne välja, kui mõrvarid on karistuse saanud. Vahepeal mõistsid delavaarid Valge Kalkuni tema teo eest surma.

Tecumseh ja Harrison vahetasid pikki kirju.

Harrisoni kiri sõjaministrile:

«Kapten Wilson, ohvitser, kelle ma saatsin Prohveti linna, pöördus tagasi möödunud pühapäeval. Ta võeti hästi vastu ja Tecumseh kohtles teda erilise sõbralikkusega . . .

Tecumseh on endale eeskujuks võtnud Pontiaci ja ma olen veendunud, et teda võib suurepäraselt võrrelda selle kaugeleulatuva kuulsusega sõjamehega . . . On võimatu valida paremat positsiooni kui temal: see on just nii kaugel, et sealt toimuvat ei saa jälgida, ent küllalt lähedal, et meid rünnata. Kõrgveega ja vee madalseisuga kulub nende kergetel kanuudel kakskümmend neli tundi, et siia jõuda. Sama palju kulub aega ratsahobustel . . . Tema seljataga on maa, mida on vähe uuritud, mis on täis võsa ja soid ning järvi, kuhu meie ratsavägi ei saa tungida ja kus me jalavägi liiguks aeglaselt ja pingutustega.»

27. juulil tuli Tecumseh 300 sõdalase ja 30 skvooga Vincennesi. Skvoodel olid kaasas ka lapsed. Arutati mõrvade küsimust. Kui Harrison talle jälle ette heitis, et ta on liitnud rea põhjasuguharusid oma kurikavatsusliku rahvaste ühendusega, ütles Tecumseh, et sellepärast ei pruugi veel kohe sõdima hakata. Valged ameeriklased liitsid ka oma vabariigid, aga ükski indiaanlane ei

ole seda neile ette heitnud. Suur pealik ütles, et ta kavatseb minna lõunasse ja liita ka sealsed suguharud oma konföderatsiooniga.

Paar päeva hiljem läkski Tecumseh rändama. Ta matkas üle tuhande miili ja püüdis kõikjal indiaani hõime šoniide liiduga siduda, lubades neile inglaste toetust. Ta jõudis isegi Floridasse.

Leppinud kokku seminolidega, jagas ta neile punaste pulkade kimpe. Nad pidid iga päev ühe pulga ära viskama, ja kui järg tuleb viimase pulga kätte, pidi saabuma Inglise laev, mis toob neile relvi ja laskemoona.

Alabamas õhutas ta lõuna-kriike seminolidega ühinema. Kriikide linn-kindluses Takabatšiis korraldatud nõupidamisel pidas ta kirgliku kõne, et kriike Ühendriikide vastu üles kihutada. Ta jagas sealgi punaseid kepikesi, aga ei olnud veendunud, et kriikid nõusse jäid. Nüüd pöördus ta kriikide pealiku Suure Sõdalase poole:

«Su veri on valge. Sa kuulasid mu kõnet, võtsid kepikesed, vampumvöö ja kirve, aga sa ei mõtle sõjale. Ma tean, miks: sa ei usu, et mind saatis Suur Vaim. Ma lahkun täna Takabatšiist ja lähen otse Detroiti. Kui ma olen sinna jõudnud, löön jalaga vastu maad ja teie onnid Takabatšiis varisevad põrmu!»

Kriikid vaatasid talle kahtlevalt järele, kui ta sealt lahkus. Aeg möödus ja midagi ei juhtunud. Ühel päeval kostis maa-alune mürin, mis raputas linnakese onne nii, et mõnigi neist pudenes. Kriikid hakkasid hirmuga relvi valmis seadma.

See oli ajaloos kuulsaks saanud New Madridi maavärin, mis raputas Mississippi kaldaid. Kõiges selles ei oleks midagi imelikku, aga Tecumseh jõudis tõesti sel päeval Detroiti. See on fakt.

Vahepeal oli Tenskvatava tohutu rumalusega hakkama saanud. Harrison, kelle käsutuses oli Ühendriikide 4. jalaväerügement eesotsas kolonel Boydiga ja kompanii miilitsavägesid, sai presidendilt loa omal käel tegutsemiseks, kui selleks tekib vajadus. Et indiaanlaste võimalikku, või nagu Harrison nüüd uskus, peatset kallaletungi ennetada, sõitis ta mööda Wabashi jõge Terre-Haute'ini ja ehitas meestega sinna fordi, mis sai tema nime. Sealt viis ta oma väed Montezumani, et marssida Tippecanoe' suudmesse, prohveti linna.

Kikapuudele, potavatomidele ja vinibeigodele saatis Harrison sõnumid, et need ei segaks end prohveti asjadesse. Ta oli veendunud, et ka maiaamid jäävad rahulikuks. Ilmselt oli tal kavatsus vangistada prohvet kui kõige kurja juur. Maiaamide pealikud, keda sõnumeid saadeti viima, ei tulnud tagasi. Ühel ööl lasti maha rügemendi tunnimees ja Harrison pidas seda kindlaks tõendiks, et sõda on alanud.

Mõlema poole närvid olid viimseni üles kruvitud, ja kuna presidendi sooviks oli olnud, et vägivalda tarvitataks vaid viimse häda sunnil, saatis kuberner välja luurajad, kes pidid uurima, kas prohvet lõpuks nõustub Ühendriikide ettepanekuga ja saadab

Tippecanoe'sse kogutud väed laiali. Delegatsiooni taheti teel piiramisrõngasse võtta ja Harrison kiirustas oma vägedega kohale, kartes kõige hullemat.

Samas ilmusid lagedale prohveti otsesed saadikud, kes tõid rahuettepaneku. See rahustas kiirmarsist väsinud mehi ja umbes kolmveerand miili prohveti linnast löödi laager üles. See oli kõrgem koht, millel kasvas tammemets, ja läänest piiratud Burneti jõekesega. Idapoolsed mäenõlvad langesid soistunud lammile, kus kasvas kõrge rohi.

Kõik magasid riietes, püssid teki all. 7. novembril, kell neli hommikul, kui Harrison parajasti saapaid jalga tõmbas, rünnati ootamatult laagri üht tiiba. Indiaanlased tulid hirvesõrgadest käristite saatel. Sõdurid moodustasid karree ja algas lahing, mis läks eriti ägedaks, kui sõdurid omakorda ründama asusid. Harrison märkas, et indiaanlased olid kuidagi eriti julged ja surmapõlglikud. Viimaks taganesid ründajad aeglaselt sohu ja kadusid.

Prohvet, kes venna äraolekul oli kavatsenud oma võimu näidata ja kujutas ette, kui tähtsaks ta saab pärast võitu Harrisoni üle, oli oma võimeid kõvasti üle hinnanud. Ta ei olnud mingi sõjamees ega strateeg. Kogu lahingu vältel oli ta kaugemal ja korraldas lauldes vaid talle endale arusaadavaid riitusi.

Ta oli sõjameestele, keda võis olla 800 hinge ümber, öelnud, et lööb valgeid pimedusega ja nende kuulid ei taba kedagi. Indiaanlaste surmapõlguse põhjuseks oli lapselik usk oma vägevasse arbujasse. Nende kaotused ei ole teada, aga nad ei julgenud Tippecanoe'sse tagasi minna.

Üks vinibeigodest läks pärast lahingut üpris kössivajunud prohveti juurde ja sõimas teda kõva häälega valelikuks. Indiaanlaste hulgas oli neidki, kes tahtsid Tenskvatavat kinni siduda ja tappa. Sel päeval sai temast eikeegi.

Harrison ei saanud seda hiljem Tippecanoe lahinguks nimetatud taplust võiduks lugeda. Tal oli matta 60 surnut. Tagasitee oli külma ja nälja tee, sest peale 128 haavatud sõduri tuli kanderaamidel tassida suurt osa haavatud indiaanlastest, keda Harrison ei täinud külma kätte surema jätta. Küll põikas ta Tippecanoe'sse ja põletas selle koos toidutagavaradega.

Tecumseh tuli lõunast üle Missouri ja jõudis Tippecanoe'sse paar päeva pärast selle põletamist. Kogutud toit ja relvad olid kadunud. Kogu tema vandenõu oli kokku varisenud. Ta tiris venna juukseidpidi väheste pealtvaatajate ette ja lubas ta maha lüüa.

Talveks saabus rahu. Väike Kilpkonn kirjutas Harrisonile, et prohvet on täiesti maha jäetud. Tecumseh oli läinud Kanadasse inglaste juurde.

18. juunil 1812. aastal kirjutas president Madison alla dokumendile, mis algas nii:

«Käesolevaga on otsustatud alustada ja samaga ka kuulutada sõda Suurbritannia Ühendatud Kuningriigi, Iirimaa ja nende sõlt-

laste ning Ühendriikide ja selle territooriumide vahel; ja et Ühendriikide president on volitatud kasutama kõiki Ühendriikide maa- ja merevägesid, et siin öeldu tegelikusse viia . . .»

Ühendriigid kuulutasid oma formaalselt esimese sõja, olles selleks ise äärmiselt halvasti ette valmistatud. Ameerika vägedes oli ainult 6000 meest, needki välja õpetamata. Esimeste päevadega loodeti täiendavalt mobiliseerida veel 25 000, aga see ei läinud nii lihtsalt. Uus-Inglismaa rahvastik oli sõja vastu. Baltimore'is anti välja sõjavastane lendleht ja hakati mässama. Mässu mahasurumisel oli surmasaanuid ja rahustamist juhatanud kindral Richard H. Lee sai vigastusi, millest ta enam ei paranenud. Suurem osa vabatahtlikke tuli Virginiast ja Pennsylvaniast.

See-eest viskusid britlased sõtta ameeriklastest veidi väiksema, aga korraliku armee ja hästirelvastatud laevastikuga, milles üldse oli üle tuhande sõjalaeva. Seetõttu kaldus sõja raskuspunkt rannikule.

Juba suvel sai Ühendriikide põhjaarmee, mis saadeti Kanada piiridele, hoobi hoobi järel.

Brownstownis pidasid konverentsi indiaanlased, kes ei kavatsenud kahe riigi vahelisse sõtta sekkuda. Kui konverentsile kutsuti ka Tecumseh, keeldus too kategooriliselt ja ütles, et ta on oma isa, kuninga poolt ja laseb pigem oma konte päikeses pleekida, kui sellisest nõupidamisest osa võtab.

Juulis marssis kindral William Hull kahe tuhande mehega Detroidist üle jõe Maldeni poole, et okupeerida osa Kanadast.

Teel kuulis ta, et inglased ja indiaanlased on vallutanud Fort Mackinaci, ühe tugevaima kindlustuse Michigani territooriumil. Ühtlasi saabusid teated, et Ohio kuberner Meigs on saatnud major Brushi täiendavate vägede ja moonavooridega teele, ja et Tecumseh kogub indiaanlasi ning tahab voori vallutada. Nüüd ei jäänud Hullil muud üle, kui osa vägesid major Van Horni juhtimisel voorile vastu saata.

Sõnum osutuski õigeks, aga Tecumseh ei olnud nii rumal, et oodata abivägede ja Van Horni kohtumist; ta ründas esmalt Horni ja lõi selle põgenema. Indiaanlaste kätte sattusid Hulli ettekanded sõjaministrile, mis nüüd inglaste kätte toimetati. Alles seejärel tapeti 200-meheline eelvägi ja põletati Hullile määratud toit. Hulli ühendusteed oli seega ära lõigatud. Tecumseh oli ise saanud kerge haava.

Vahepeal oli Hullile vastu saadetud Briti Kanada vägede ülemjuhataja kindral Brock, kelle eest tal tuli ülepeakaela Detroiti tagasi pageda.

Tema Majesteedi kindralil ei olnud indiaanlaste suhtes mingeid eelarvamusi. Ta suhtus neisse teatava huviga ja nägi Tecumseh's endaga võrdset sõjageeniust. Ta ülendas pealiku ametlikult Briti vägede brigaadikindraliks.

Nüüd oli Detroidi all 700 briti sõdurit ja 600 indiaanlast. Kindlust kaitses Ohio vabatahtlike 7. rügement ja suur osa Michigani miilitsavägesid.

Ignoreerides oma staabi nõuandeid, küsis Brock Tecumseh'lt, mida too kindluse vallutamiseks ette võtaks. Tecumseh ütles hetkegi mõtlemata, et kindlust tuleb rünnata otsekohe, enne kui Hull end koguda jõuab.

Tecumseh teadis, et Hull pidi saama abiväge ja et ta oli järjekordselt teinud lolluse: saatnud kolonelid Cassi ja McArthuri neljasaja mehega neile vastu. Muidugi võis Hull arvata, et kindluse piiramise korral on selja tagant ründavatest kolonelidest palju abi. Aga seda vaid siis, kui nad tagasi jõuavad.

Jutuajamine toimus Fort Maldenis ja Tecumseh otsustas oma indiaanlastega kohe üle jõe minna, et Hulli abivägede tee ära lõigata. Nende dessanti katsid Fort Maldeni kahurid. Indiaanlased halvasid kergete atakkidega abiväge ja pidasid Cassi ja McArthurit tagasiteel tõepoolest kinni. Jätnud osa indiaanlastest ameeriklastega kassi-hiirt mängima, tuli Tecumseh Detroidi alla tagasi ja korraldas seal juba tuntud paraadi, näidates oma väheseid indiaanlasi kord siin, kord seal ümber fordi liikumas, nii et Hullile, kes punanahku tõsiselt kartis, jäi mulje, et neid on seal juba tuhandeid. Ka inglased liikusid fordi suunas.

Brock saatis kindlusesse ultimaatumi, milles lubas allaandmise puhul garanteerida täieliku puutumatuse. Vananev Hull lõi sedavõrd kõhklema, et kindluse ohvitserid otsustasid ta areteerida. Seda otsust ei saadud täide viia ainult Cassi ja McArthuri puudumise tõttu. Sõdurid olid võitlusvalmis ja kahurite süütevardad põlesid. Siis tõusis Detroidi kohale valge lipp ja Hull laskis inglaste saatkonna forti, kus need nõudsid mitte ainult fordi, vaid ka ülejäänud Hullile alluvate vägede alistumist. Terve Michigani territoorium anti üle Briti kroonile.

Brock küsis Tecumseh'lt, kas tal on vangide kohta pretensioone ja palus ameeriklasi inimlikult kohelda.

«Ei, ma põlgan neid niivõrd, et ei taha nendega tegeldagi,» vastas Tecumseh ja andis karmi käsu vange mitte puutuda. Indiaanlased ei kõverdanud vangidel juuksekarvagi ja 2500 meest viidi valvurite saatel Kanadasse. Kindral Hulli päästis hiljem mahalaskmisest president Madisoni armuandmiskäsk. Ta vahetati välja ja saadeti tribunali alla.

Brocki huvitasid edasised operatsioonid ja ta pidas Tecumseh'ga pikalt nõu. Et asi selgem oleks, võttis pealik tüki jalakakoort ja joonistas sellele jahinoaga hea kaardi. Brock vaatas ta tegevust järjest süveneva huvi ja imestusega. Kui Tecumseh töö lõpetas, võttis kindral oma särbi ja pani selle talle kaela. Sellega oli mõista antud, et ta peab pealikut kui väejuhti endaga samaväärseks.

Järgmisel päeval märkas Brock, et Tecumseh' särp oli mundrilt kadunud. Ta küsis ettevaatlikult, miks see särav lint pealikule ei meeldinud? «Ma ei saa sellist aumärki kanda,» vastas pealik

tallé silma vaadates. «Siin on vanem ja veel parem sõjamees . . .» — ta oli särbi huroonide pealiku Ümarpea õlale asetanud.

15. augustil ründasid kohalikud indiaanlased, kes olid kõik britlaste poole üle läinud, Michigani järve läänekaldale Šikaguusse[1] ehitatud forti, mille ameeriklased olid ristinud oma vägede ülemjuhataja Henry Dearborni järgi Fort Dearborniks. 70-liikmelisest garnisonist ei pääsenud keegi põgenema — nad kas tapeti või vangistati. Samal ajal võidutses idas Tecumseh' 1500-meheline indiaanivägi, mis võttis ära ühe Ameerika fordi teise järel.

Talvise kampaania ajal sai surma Tecumseh' sõber kindral Brock ja tema asemele määrati Briti vägede ülemjuhatajaks kolonel Henry Proctor — paks, ülbe ja kõrk mees, kes sisimas põlgas indiaanlasi. Ameeriklaste vastu puudus tal samuti igasugune lugupidamine ja jaanuaris puhkenud Raisini jõe lahingus vaatas ta rahuldusega, kuidas indiaanlased vangid maha lõid. See sündmus ulatus Tecumseh' kõrvu ja määras aegsasti nende omavahelise suhtumise. Ameeriklased saatsid loodearmeed juhtima pealiku vana tuttava, kindral Harrisoni, kes pärast võitu prohveti üle sai endale hüüdnimeks «Vana Tippecanoe». Nad olid nüüd auastmelt Tecumseh'ga võrdsed.

Proctor andis käsu, et Tecumseh ühendaks oma väed tema poolt toodutega. Nii lisati 1500 indiaanlasele 522 punakuube ja 461 Kanada miilitsat, mis oli Proctori arvates küllaldane, et rünnata Fort Meigsi, mille Harrison oli just ehitanud kunagisele «Langenud puude lahingu» kohale.

See uus fort oli tugeva palissaadi ja kaitsekaevikutega ning tema ümbermõõt oli 1800 meetrit. Selle kaitsmiseks läks aga vaja vähemalt 2000 meest. Sellesse forti paigutas Harrison suurema osa toiduainete- ja laskemoonavarudest.

Et luure teatas inglaste ja indiaanlaste liikumisest Meigsi suunas, saatis Harrison sinna kolonel Balli 200 tragunit ja tõi ise 300 meest Auglaize'i ja St. Mary fortidest. Kuid sellest oli ikka vähe. Harrison teadis, et teel on kindral Clay Smithi abiväed, aga tõenäoliselt ei olnud neil põhjust kiirustada. Seepärast saatis ta ühe hästi teed tundva kõnnuasuka koos veel ühe valge ja ühe delavaariga Smithile vastu, et teda kiirustada. Nood jõudsid kindralini, kui viimane Greenville'i lähedal oma 1200 Kentucky kütiga vaevaliselt edasi liikus.

Samas jõudsid fordi lähedale kahuripaadid ja avasid tule ameeriklaste patareidele, mis olid jõe kaldaisse kaevatud. Ameerika kahurite tule all hakati laevadelt maha veeretatud kahureid üles seadma. Proctor ja Tecumseh olid oma vägedega pärale jõudnud ja osa indiaanlasi läks fordist lõunas üle jõe.

1. mai hommikuks olid inglaste patareid valmis. Kentucky

[1] Šikaguu (hiljem Chicago) võib tähendada «kohta, kus elab skunks» või «kohta, kus kasvab skunksirohi ehk metssibul».

poisid olid vahepeal aga kindlusesse tohutu põiktranšee kaevanud ja sellest väljavisatud mullavall võttis igasuguse otsesihtimise võimaluse — pärast kahepäevast pommitamist ei olnud kumbki pool olulist viga saanud. Tecumseh nõudis Proctorilt kohest tormijooksu, aga kindral keeldus ja ütles, et ta eelistab piiramist. Siin selgus šoniide pealikule ja indiaanlasest kindralile, et saatus on ta seekord lolliga kokku juhtinud.

Clay Smith tõi lahingusse 1200 Kentucky vabatahtlikku ja Proctori piiramisest sai üks segasemaid lahinguid, mis seal maal oli peetud. Nähes, et punakuued on hädas, ruttasid vihased ameeriklased kolonel Dudley juhtimisel kindlusest välja ja tungisid kallale briti patareidele. Äge käsitsivõitlus käis iga kahuri pärast ja punakuued taganesid oma kaevikuist. Hoolimata Harrisoni poolt saadetud adjutandi keelust tormasid ameeriklased põgenevatele inglastele järele. Seda märkas Tecumseh ja viis osa mehi lahingust tagasi patareide juurde ning lõikas seega ameeriklaste tagasitee ära. Enne kui võidujoovastuses ameeriklased arugi said, tormasid indiaanlased nende sekka, hajutasid nad meeleheitlikult võitlevateks rühmadeks, mis omakorda lagunesid, kuni väljal oli üksainus maadlevate meeste mass, kus iga Kentucky lõvi kohta tuli paarkolm indiaanlast. Suurem osa ameeriklastest seoti kiiresti, mõned, nagu peasüüdlane Dudley ise, jäid purustatud peaga samasse vedelema. Proctor, kes püüdis asjatult Smithi meestest jagu saada, andis oma vägedele taganemiskäsu, millele indiaanlased olid sunnitud hambaid kokku surudes kuuletuma.

Väga suur osa neist olid Proctori peale nii vihased, et lahkusid samas ja hakkasid koju minema. Tecumseh püüdis neid asjatult keelitada. Nad olid saanud küll 500 skalpi, aga kõik nad oleksid hea meelega näinud fordi langemist, mis oleks tähendanud veel üht sammu nende kodumaa vabastamise suunas.

Nii kaua, kui Tecumseh indiaanlastega nõu pidas, viis Proctor 150 vangi Fort Miamisse ja tahtis seal korraldada samasuguse tapatalgu nagu Raisini jõel. Oma silma all laskis ta indiaanlastel tomahookidega tappa 20 meest. Seotud vangid, keda ootas sama saatus ja kes kinnihoituna järjekorras rabelesid, olid õudusest hullumas.

Korraga kostis üle õue šoniikeelne hüüe, mis pani kõik võpatama. Väravast lendas sisse Tecumseh' hobune, üleni vahus. Üks pealiku sõpradest oli sünge hukkamise eel ratsa Tecumseh'le vastu kihutanud ja nad olid fordi poole sellist karjääri sõitnud, nagu ratsude jalad vähegi võtsid.

Tecumseh hüppas kihutava hobuse seljast kahele indiaanlasele, kes parajasti järjekordset ohvrit tappa tahtsid, kallale, haaras ühel kõrist, teisel rinnust ja virutas nad vastu maad. Välkkiirelt haaras ta verise tapariista ja lõhestas mõlemal kolbad, enne kui nad tõusta suutsid. Kaks kinnihoidjat ei jõudnud veel reageeridagi, kui ka nemad purustatud peadega maha varisesid.

Tecumseh oli nagu meeletu. Ta kiskus tupest noa ja vehkis mõlema relvaga taganevate indiaanlaste näo ees. Ta peaaegu nuttis.

«Mis saab mu indiaanlastest?» karjus ta inglise keeles ja otsis silmadega Proctorit. Märganud teda samas seismas, läks ta pikkade sammudega taganeva Proctori juurde ja jõllitas talle näkku:

«Miks te ei takistanud seda mõrtsukatööd?!»

«Sir,» vastas Proctor kogeldes, «teie indiaanlased ei lase end käsutada . . .»

«Kasi siit minema!» möirgas punanahkne kindral. «Sa ei kõlba väepealikuks! Mine ja pane endale seelik selga!»

Ta tahtis veel midagi öelda, ei leidnud aga ärritusest sõnu.

«Mina võidan, et inimesi säästa, sina selleks, et neid mõrvata!» pahvatas ta lõpuks. Ta läks vangide juurde, vaatas nende rida ja lõikas neljal šoniil läbi rihmad, millega nad olid seotud.

«Võite minna,» ütles ta neile. «Minge! Ja viige oma pealikutele tervisi!»

Proctor läks Fort Maldenisse ja kohtas seal tohutut indiaanlaste väge, mis oli teel Tecumseh' juurde. Nad olid kuulnud ta võitudest ning olid vaimustuses. Nüüd oli britlastel 5000-meheline lisajõud; piisav igasuguse lahingu alustamiseks. Tecumseh ei mõelnudki Fort Meigsi alt lahkuda, vaid läks tagasi. 20. juulil tulid Briti paadid jälle fordi alla. Tecumseh läks 800 mehega üle jõe, ja Clay Smith, kelle Harrison oli jätnud forti kamandama, et ise Kentuckyst abivägesid koguda, arvas naiivselt, et indiaanlased kavatsevad rünnata Fort Winchesterit. Kuus päeva hiljem kostis Sandusky teelt kisa ja püssiraginat. Fort Meigsis arvati, et Harrisoni abivägedele on kallale tungitud. Smith ei julgenud appi tormata. See päästiski ta elu. Peagi selgus, et see oli pettelahing. Oleksid ameeriklased kindlusest väljunud, oleks Tecumseh nad kahe indiaaniväe vahele meelitanud ja kindlasti purustanud.

Proctor läks vahepeal Fort Stephensoni vallutama. Nad sõitsid laevadel ümber Marbleheadi Sandusky Baysse ja sealt samanimelist jõge pidi praeguse Fremontini, kus see kindlus seisis. Tecumseh oli samal ajal soos teed valvamas, et abiväe saabumisel see hävitada.

Fort Stephensoni garnisonis oli 160 meest, ja nende käsutaja major George Groghan polnud veel 22-aastanegi. Proctor ilmus fordi ette ja, lehvitades valget lippu, hüüdis toonil, nagu seisaks ta ees seersant, et noormees kohe kindlusest välja tuleks, muidu võtab ta fordi ära ja laseb indiaanlastel kõik seesolijad surnuks lüüa.

Groghan vastas, et ta annab alla küll, aga siis ei ole enam kedagi, kellele tomahoogiga lõppu teha.

Pärast korralikku kahuritule ettevalmistust läksid britlased rünnakule. Groghanil oli ainult üks kahur, mille ta peitis hoolikalt kindluse valli alla jooksva pika ja sügava kraavi otsa, õigesti oletades, et inglased ründavad piki kraavi, kuhu ei ulatunud läbi

palissaadi tulistavate sõdurite kuulid. Kahur oli pilgeni laetud tinakuulikeste ja rauatükkidega.

Kui inglased ja nende liitlased karjudes kraavi tormasid, süütas kahur oma laadungi neile vastu ja tappis hulga ründajaid. Teisele pealetungijate lainele jõuti samuti pauk anda. Kui Proctor nüüd indiaanlasi veel kord kraavi kihutas, hakkasid need vastu. Fordist lendas rahena püssikuule, ja Proctor, nähes, et piiramine võib venida, tõmbas oma 3000 sõjameest eemale ning marssis minema. Oli selge, et ta kartis Harrisoni abiväge.

Neil tuli nüüd Tecumseh'ga Kanada piiri äärde kolida.

Kevadel olid ameeriklased Ontario järvele terve flotilli ehitanud. See paiknes St. Lawrence'i väljavoolukoha lähedal Sackett's Harboris ja ootas võimalust, et jänkide sõdureid üle järve viia.

Aprilli lõpul, samal ajal, kui Proctor ja Tecumseh Fort Meigsi alla jõudsid, purjetas kindral Dearborn üle Ontario, et vallutada York (praegu Toronto), mis oli Briti läänefortide varustus- ja jaotuspunktiks.

Ameeriklaste dessant jõudis kaldale inglaste tule all. Meile tuttav kindral Zebulon Pike juhtis rünnakut kaitseehitustele ja neil õnnestus punakuued kaevikuist välja lüüa. Kaks reduuti olid juba võetud ning käis kibe lahing, kui lendas õhku püssirohutagavara. Plahvatuse tagajärjel oli surnuid ja haavatuid ligi 200. Kindral Pike'i tabas suur kivi. Ta viidi laevale, kus peagi suri. Fort andis alla, aga enamik Briti vägedest põgenes.

Laevastik purjetas edasi Niagarasse ja ootas kommodoor Chauncey täiendvägesid. Kui need saabusid, vallutati Fort George, mille garnisonil jälle õnnestus põgeneda.

Vahepeal olid Briti admiral Yeo ning kindral Provost rünnanud Sackett's Harborit, kus löödud lahing nõudis mõlemal poolel ligi 300 mehe elu. Nii käis sõda Suure järvistu kallastel vahelduva eduga ja sellele ei paistnud lõppu tulevat. Vaevalt selles invaliidist kindral Dearborngi süüdi oli, aga ta kutsuti tagasi ja tema asemele määrati ülemjuhatajaks kindral Wilkinson, kes tahtis endale nime teha Montreali vallutajana.

Ekspeditsiooni ettevalmistamine võttis kolm kuud, mille jooksul ka inglased ei maganud. Nad kindlustasid kõik võimalikud kohad St. Lawrence'i kallastel, ja kui novembri alul Ameerika flotill jõesuust sisse sõitis, pidid nad osa mehi kaldale saatma, et need vallutaks üksteise järele flotilli kaldalt ähvardavad reduudid.

Terve sõjaretk takerdus maavägede tegevuse taha ja peagi selgus, et operatsioon on ameeriklastele liiga raske.

Inglased olid oma laevastikuga endiste kolooniate rannikul ja pommitasid linnu. Chesapeake'i lahes hävitas admiral Cockburn üksteise järel Frenchtowni, Havre-de-Grace'i, Fredericktowni, Georgetowni ja teised linnad, mille eest ta ülendati viitseadmiraliks. See oli tema, kes hiljem Napoleoni St. Helenale viis.

Nähes britlaste kaotusi ja Proctori totraid ning tagajärjetuid

sõjakäike, tahtis Tecumseh tagasi tõmbuda. Ottavade, huroonide ja šoniide ühisel nõupidamisel ütles ta avalikult, et indiaanlastel ei ole palju loota. Valgete abi, mida nad suure suuga olid lubanud, osutus nõrgaks.

«Nad käituvad meiega nagu jahimees koeraga. Meid saadetakse jooksuga igale poole vaenlast otsima ja meie oleme need, kes peksa saavad,» lõpetas ta kõne. Aga odžibvede ja santii-siuude pealikud, keda ta ise oli liitu kutsunud, palusid teda jääda.

Proctor oli niivõrd ebasoosingusse langenud ja kartis oma koha pärast, et ta ei julgenud Tecumseh'ga isegi vaielda. Ta oli nõus sõda jätkama ka indiaanlase juhtimisel, keda ta kadestas ja vihkas. Kui inglaste pihku sattus vangina Ameerika kapten Le Croix, peitis Proctor ta ühele laevale, et see kapteni koos teiste vangidega Montreali viiks. Le Croix oli üks väheseid valgeid, keda Tecumseh oli tundnud ja usaldanud, ning Proctorile oli nende tutvus silma jäänud.

Kindral Tecumseh, kes sõpra vangide hulgast enam ei leidnud, laskis kutsuda Proctori ja küsis, kas ta ei tea midagi Ameerika kaptenist.

«Ma tahan, et sa tõtt räägiksid,» ütles ta rõhuga. «Kui ma kord avastan, et sa oled valelik, lähen ma koos oma indiaanlastega minema.»

Proctor pidi tunnistama, et vang on laeval. Tecumseh' käsul kapten vabastati ja saadeti tagasi.

Kui Ameerika kommodoor Perry maabus oma laevadega Fort Maldeni ees, oli Tecumseh Detroidi jõel, Bois Blanc'i saarel. Indiaanlased olid üpris masendatud, kui nad jälle suurt ameeriklaste väge nägid maale marssimas. Tecumseh lohutas neid, et küllap inglased nad varsti puruks peksavad. Inglased aga ei mõelnudki end ameerika kahurite tule alla seada. Tecumseh läks Briti kommodoor Barclay juurde ja ütles:

«Mõne päeva eest sa hooplesid, et valitsed kogu Suure järvistu üle. Miks sa välja ei sõida ja ameeriklastega lahingut ei alusta? Vaata sinna, nad ootavad sind ja tahavad sinuga jõudu proovida. Sa pead laevastiku sinna saatma ja saadadki. Sa lähed ja sõdid nendega!» Ta läks tagasi indiaanlaste juurde ja rääkis neile, et inglaste laevad ei ole veel valmis. See lohutas neid vähe.

Kui laevastik lõpuks välja purjetas ja Maldeni all lahinguks läks, vaatasid indiaanlased kaldalt, kuidas laevade pardaluukidest punaseid leeke välgatas, kuidas lõbusad suitsupilvekesed õhku tõusid ja lõpuks kogu laevastiku halli vinasse matsid.

Pärast lahingut ütles Proctor indiaanlastele: «Minu laevastik võitis ameeriklasi, aga nüüd pean ma oma katkiseid laevu Put-in-Bays parandama. Teil tuleb niikaua oodata.»

Inglased tõmbusid Maldenist tagasi ja Tecumseh sai väga hästi aru, milles asi on. Proctor oli jälle vea teinud. Oleks ta hiljuti Kanada kaldale tulnud Harrisoni kohe rünnanud, oleksid

ameeriklased kindlasti lüüa saanud. Ta ootas jälle ära Ameerika abivägede saabumise ja laskis end minema kihutada.

Tecumseh saatis Proctorile pika kirja, milles oli palve jätta taganemisel indiaanlastele relvi ja laskemoona, et nad saaksid oma maad kaitsta. Kindralil oli aga kõvasti tegemist, et üldse minema saada. Ta pagas langes koos kirjaga ameeriklaste kätte, ning Tecumseh ei saanud püssirohuivagi.

Enne lahkumist ütles Proctor indiaanlastele, et nad võivad oma naised ja lapsed teisele poole Rouge'i jõge McGeesse viia, kus neile antakse talveks rõivaid ja tekke ning kus nad saaksid süüa. Kui naised sinna rändasid, ei oodanud neid seal keegi.

Britlased olid taganenud Sandwichi, ja ameeriklased hakkasid neile järele jõudma. Indiaanlased olid otsustanud Harrisoni pealetungivatele vägedele lahingu anda ja jäid paigale. Peagi saadeti Proctor väejuhatuse poolt neile appi.

Piki maakitsust, mis eraldab Huroni ja Erie' järvi, voolab Thamesi jõgi. Selle vasakul kaldal, praeguse Chathami kohal, valis Tecumseh lahinguks sobiva koha. Seal voolas sügav jõgi Thamesisse ja takistas Harrisoni vägede kiiret liikumist. Paremal oli Thames ja vasakult kaitses muidu lagedat kohta võsane soo. Proctor mõtles aga ümber ja läks oma vägedega ette, jättes indiaanlased kaugele maha. Tecumseh jõudis neile järele Moraavia külade juures. Seal ühel väljal peatas ta Proctori ja ütles, et indiaanlased ei kavatse taganeda. Ta otsustas lahingu samal väljal vastu võtta. See oli 5. oktoobril 1813. aastal.

«Sõjavennad!» pöördus ta indiaanlaste poole. «Me alustame nüüd lahingut, millest me enam elusalt tagasi ei tule. Ka mina jään siia väljale . . .»

Indiaanlased paigutati Proctori väeosade tiibadele, sohu. Tecumseh võttis mõõgapandla lahti ja andis mõõga ühe indiaanlase kätte ning käskis selle lahingust välja viia.

«Kui mu poeg saab kuulsaks sõjameheks ja oskab mõõka kasutada, anna see talle.» Siis võttis ta seljast Briti punase kindralimundri ja viskas selle maha. Seejärel, tõmmanud selga hirvenahkse ornamentidega jahisärgi, läks ta soo poole ja kadus juba kollaseks tõmbunud põõsaste ja punaste vahtrate lõõsas.

Vahepeal olid pealetungivad Ameerika kindralid Harrison ja Shelby kahurite kaitse all Tecumseh' meeste poolt lõhutud silla parandanud ja 2700-meheline vägi lähenes ähvardava kiirusega. Britlased, keda polnud tuhandetki, vaatasid hirmu ja lootusega indiaanlastele, keda Tecumseh' väes oli ligi poolteist tuhat.

Kui rünnakrivis marssivad ameeriklased laial rindel peale tungisid, kostis britlaste vasaku tiiva taga soost indiaanlaste sõjakisa. Harrison oli ainult nelikümmend indiaanlast kaarega sinna saatnud, et paanikat tekitada. Inglased lõi see kohe verest välja, sest neil ei olnud aega uurida, kui palju karjujaid oli. Neil oli tunne, et nad on tangide vahele võetud, ja tiivalt pealekihutavad Ameerika tragunid lõid nende väed lõplikult segi. Argpükslik

Proctor 40 traguniga põgenes lahinguväljalt. Ülejäänud tragunid võitlesid, nagu suutsid, aga enamik punakuubedest andis end vangi.

Samal ajal andsid indiaanlased Kentucky küttidele tublisti peksa. Mõlemad pooled võitlesid soos elu ja surma peale veel siis, kui inglased olid ammu alla andnud. Ameerika tragunid püüdsid omasid aidata, aga hobustest ei olnud soos palju abi. Tulistamine jäi üha harvemaks ja lõpuks saabus lahinguväljale vaikus. Thamesi lahing, üks sõja tähtsamatest lahingutest oli ootamatult kiiresti lõppenud. Mehed tõid Harrisoni juurde raskesti haavatud kolonel Richard M. Johnsoni, kes oli käsutanud Kentucky kütte.

Kui surnud soost välja toodi, loetleti nende hulgas 18 surnud punakuube. Ameeriklaste kaotused olid veidi suuremad ka haavatute osas, keda võis olla 30—40 ümber. Tapetud indiaanlasi oli üle poolesaja ja nende hulgas olid Tecumseh't truult saatnud õemees Vasigoboa ning pealik Tecumseh ise.

Tecumseh oli surnud, aga keegi ei tea, kuhu ta maeti.

Aastaid hiljem räägiti, et ta olevat langenud esimeste kogupaukude ajal. Pärast lahingut olevat ta skalpeeritud ja nülitud, et tema nahast lõigatud habemenoa teritamise rihmu suveniiridena müüa.

Veidi hiljem, kui kired vaibusid, hakkasid mõned mehed ta elulugu kirjutama ja siis selgus, et ükski inimene ei olnud nõus pead andma, et ta tema surnukeha nägi. Räägiti, et üks pikk pealik haavas kolonel Johnsonit ja tahtis ta tomahoogiga tappa, haavatu olevat aga jõudnud püstoli talle rindu tühjendada.

Sookide kuulsa pealiku Musta Hauka seletusest on selgunud niipalju, et too nägi teda lahingu alul kukkuvat. Ta taganes koos teiste indiaanlastega ega tea rohkem midagi.

Üks pikk indiaanlane, kelle pea oli püssipäraga purustatud, lamas kõrvuti väga uhkeis rõivais ja sulgedega ehitud potavatomiga, kes oli tõesti osaliselt nülitud. Harrison ise, kes Tecumseh't tundis, vahetas teistkordsel vaatamisel, kui potavatom oli rõivaist paljaks röövitud, mõlemad indiaanlased ära.

Ilmselt on kõige õigem ja ilusam šoniide legend, kes räägivad, et Tecumseh surnukeha võtsid kaasa ta sõbrad ja matsid ta metsa, mitte kaugele lahinguväljast.

Kui lahingust naasvad haavatud tõid teate Tecumseh' surmast ka tema naisele Mamatele, oli viimane nii masendatud, et ei suutnudki kaotusest toibuda. Ta suri peagi ja Tecumseh' õde Tekamapiis läks pealiku poja Pagešašenuaga — Puumaga—Kes—Tapab—Kindlalt — Quebeci, et ta üles kasvatada.[1]

Kõikidest põlatud prohvet Tenskvatava rändas teisele poole Mississippit ja suri 1834. aastal.

Šoniid olid jälle laiali. Osa neist, kes olid Missourisse põgenenud, kolasid Kansases ja Texases, kuni valged nad minema kihutasid. Neile järgnesid pidevalt sõdides kõik Ohio šoniide suguharud, peale ühe, mis elas koos senekadega.

Üks nende kuulsamaid pealikuid, Must Kabi, kes oli osa võtnud kõikidest šoniide võitlustest alates Braddocki varitsusest kuni Greenville'i lepinguni, oli hoidunud Tecumseh'ga liitumast. Ta oli elutark ja ei uskunud indiaanlaste võidusse. Tema arust oli kavalam ameeriklastega heades suhetes püsida.

1813. aasta talvel külastas ta Ameerika kindrali Tupperi laagrit ning istus parajasti ohvitseride ja kindralitega kolde ees, kui kõlas ootamatu lask. Must Kabi varises pingilt. Kui ohvitserid välja tormasid, ei olnud seal kedagi. Mõrvar oli pealikut tulistanud läbi väikese laskeava, mis oli raiutud palkseinasse; see pidi olema üks laagris olevaist valgetest, sest indiaanlasi läheduses ei elanud.

Kuul oli libisenud põseluul ja peatunud kaelas. Imekombel vanamees siiski paranes, aga kaotas lõplikult usalduse ameeriklaste vastu. Ka tema rahvas rändas lõunasse. Kui loodi Indiaaniterritoorium, tulid oma sugulaste juurde ka enamik Tecumseh' poolehoidjaid, kes seni olid elanud Briti Kanadas.

Nende unustamatu pealiku ja Ühendatud Kuningriigi brigaadikindrali vabadussõda maksis Ühendriikidele 5 miljonit dollarit ja 20 000 sõduri elu. Tecumseh ei surnud asjatult. Tema käigud lõunasse olid otseseks ajendiks uutele sõdadele. Ta oli kriikidesse istutanud vihkamise ja tema nimi oli nüüd ülestõusu sümboliks. Kriikidele pöörduski nüüd valitsuse verdennustav tähelepanu.

---

[1] Mõnede andmete kohaselt oli pealiku poeg tollal 17-aastane ja võitles isaga koos. Pärast lahingut olevat Inglise prints-regent talle mõõga kinkinud.

Punane Kotkas sõdib Teravnoaga

1816—1820 — Osariikide föderatsiooni võetakse vastu Indiana, Mississippi, Illinois, Maine ja Alabama. Missouri territoorium nimetatakse Arkansaseks. Samadel aastatel kaotatakse Eesti- ja Liivimaal pärisorjus. Sünnivad Friedrich Engels ja Karl Marx. Ladina-Ameerikas keeb võitlus Hispaania koloniaalvõimu vastu.

1821 — Hispaania loovutab Ühendriikidele Florida poolsaare. «Missouri kompromiss» — Missouri saab osariigi õigused koos loaga orjapidamiseks. Põhjaosariikide survel keelatakse orjapidamine põhja pool 36° 30′ põhjalaiust. Mehhiko saab iseseisvaks. Eestis hakkab ilmuma O. W. Masingu «Marahwa Näddala-Leht». Napoleon sureb St. Helenal.

1823 — James Fennimore Cooper avaldab «Nahksuka juttude» esimese raamatu.

1824 — Ühendriikide sõjaministeeriumi juurde asutatakse Indiaaniamet.

1825 — Georgia Esindajatekoda võtab vastu resolutsiooni, mis on sammuks Ühendriikide lõhenemise poole; selles ennustatakse lõunaosariikide liitumist ja võimalikku sõda põhjaosariikidega. Nagu Rooma, Sparta ja Ateena tõotavad nad jääda igavesti orjapidajaiks. Peterburis toimub dekabristide ülestõus.

1827 — Narva Kalevivabrikus seatakse üles esimene aurumasin Eestis.

«Vennad! Ma olen meie Suurelt Isalt palju kõnesid kuulnud. Kui ta esimest korda üle Suure vee tuli, oli ta vaid mehike... Hästi väike. Ta jalad olid pikast paadisistumisest kanged ja ta palus veidi maad, et lõket teha... Aga kui valge mees oli end indiaanlaste tule ääres soojendanud ja end nende pakutud toidust täis õginud, sai ta väga suureks. Ta astus ühe sammuga üle mägede ja ta jalad katsid kõik preeriad ning orud. Ta haaras oma kätega idapoolsest ja läänepoolsest merest ja toetas pea kuule. Siis sai ta meie Suureks Isaks. Ta armastas oma punaseid lapsi ja ütles: «Minge pisut kaugemale, muidu ma võin teid ära tallata...»

Vennad! Ma olen väga palju Suure Isa jutte kuulanud, aga alati on need alanud sõnadega: «Mine veidi kaugemale, sa oled mul ees.»»

Kriikide üle saja aasta vanune pealik Täpiline
Madu kõnes kindral Andrew Jacksonile 1829. aastal.

«Mu vennad! Minu rahva legendides on lugu pealikust, kes, juhtides oma rahva jäänuseid, läks üle suure jõe ja, löönud oma koja postiga vastu maad, hüüdis: «Ala-ba-ma!» Meie keeles tähendab see, et «Siin võime puhata». Aga ta ei näinud tulevikku ette. Tuli valge mees. Pealikul ja tema rahval ei olnud seal puhkamiseks kohta. Nad aeti minema. Pimedas soos aeti nad mudasse ning tapeti. See sõna, mida ta nii õnnetult ütles, on andnud nime ühele valgete meeste osariigile. Nende tähtede all, mis meie kohal naeratavad, ei ole kohta, kuhu indiaanlane võiks astuda ja ohata: «Ala-ba-ma.» Võib-olla Vakanda kingib meile sellise koha. Aga näib, et see on teises ilmas, kus tema elab.»

Ke-ta-a-hi (Kotkatiiva) mõtisklustest.

Alabamas, Georgias ja Põhja-Floridas — praegustes osariikides, mis võtavad enda alla enamiku Ühendriikide kaguosast ida pool Mississippit ja lõuna pool 38-ndat põhjalaiuskraadi, mis moodustab paljude osariikide põhjapiirina nagu vöö üle terve mandri — elasid laialipillatud suguharud, kellele oli samuti saatusest ette määratud sattuda ajaloo lehekülgedele. Need olid kriikid [1], keda jagatakse lõuna- ja põhjaharuks.

Konkistadooride Ponce de Leóni ja De Soto kullajanu oli andnud neile võimaluse kohtuda valgete pikknugadega veel siis, kui tervel mandril teati meretaguste habemike olemasolust vähe või mitte midagi. Nad ei vastanud kuigivõrd tavalisele kujutlusele indiaanlasest, kes kannab peas tingimata sulgi ja käib ringi okaste ja helmestega kaunistatud ja narmastatud nahkrõivais. Kummagi jala otsa torgatud säärised võisid nendeni ulatuda põhjast ja leida kandmist vaid talvise jahedusega, siis, kui kogu rahvas end hirvenahksetesse sõbadesse mässis. Soojematel aastaaegadel lubas kliima sel rahval käia peaaegu alasti, välja arvatud vööpõll meestel ja ümber keha mässitud lühike seelikutaoline nahklapp naistel.

Vanadelt gravüüridelt võib leida tõendeid selle kohta, et nad end tätoveerisid ja kaunistasid suletutikestega, kuivatatud lindude ja pärlmutrisest lubikojast saetud plaadikestega.

Nemad need olidki, kes olid barbaarsete vallutajatena hävitanud ja samas absorbeerinud maundideehitajate kultuuri, mille traditsioonid neis hääbusid. Ei ole ju kindlaks tehtav, kuivõrd

[1] Kriikideks nimetasid inglased põhjapoolsetes «linnades» elavaid maskogiisid Ocmulgee lisajõe Ocheese Creeki järgi.

nende keeles võis säilida maundideehitajate keele elemente, aga suguharud, kellest on jutt, rääkisid kõik üksteisele arusaadavaid maskogii murdeid.

Juba mainitud natšed Mississippi ääres rääkisid sama keele kõige vanemat ja kaugemat murret, millest teistel ei olnud võimalik arugi saada.

Suure kriikide hõimu põhituumiku moodustasid tõelised kriikid ehk maskogiid neile lähedaste hitšitide, guaalede, jamasiide ja teiste suguharudega.

Põhjast piirasid kriike irokeeside sugulaskeelt rääkivad tšerokiid, kelle eluolu tublisti sarnanes põhja-kriikide omaga, ja väikesed, väljasuremise äärele jõudnud siuu keeli kõnelevad suguharud, kellest mainimisväärsed oleksid katoobad.

Kõik kriikid elasid ühisest keelest, usundist ja kommetest hoolimata eraldi külades või «linnades», mis lõuna pool olid väga suured ja kindlustamata. Nende majad, puust ja koorest tugevad ehitised, olid kas roo- või õlgkatustega. Iga sellise suguharulinna juhiks oli valitav, aga suure võimuga pealik ehk *miko*, kellele allusid sõjapealikud. Sõda oli kriikidele väga tähtis. «See on peamine asi, millega me tegeleme,» ütlesid nad ise valgetele.

Nagu teisedki indiaanlased, ei pidanud nad suuri vallutussõdu, vaid piirdusid väikeste retkedega, hinnates nendega kaasnevat riski kõige tähtsamaks. Suuri külasid rünnati ka siis väikese sõjasalgaga, kui rünnatavate arvu oleks võidud kergesti ületada. «Me ei tahagi võita,» seletasid nad õhinal valgetele, kes ei saanud nende imelikkudest, mitte kunagi lõppevatest sõdadest aru. «Kui me võidaksime, oleks võiduga sõda otsas ja rikutud. Inimesed muutuksid laisaks ja ainult sööksid.»

Kui inglased sundisid tšerokiisid mingi suguharuga rahu sõlmima, kurtsid need tõsiselt, et sellisel juhul tuleb neil kuskil mujal sõda alustada, mis olevat hulga tülikam ja mille tagajärgi olevat palju raskem ette näha. Neil oli oma väike, tore ja harjunud sõda, ja nad ei saanud aru, miks valged neilt selle tahavad võtta. Nad ei sega ju kedagi elamast, ei võta ära oma vastaste varandust ja maad, vaid lihtsalt põletavad mõned onnid, tapavad natuke ja tulevad auga tagasi. Lõppude lõpuks on ju ka vastastel sõda vaja!

Kui iga Ameerika hõimu kohta on midagi huvitavat rääkida, siis kriikidel oli selleks külade (või nagu kohalikud inglased ütlesid, linnade) jaotus «valgeteks» ja «punasteks». Arvatakse, et selle kombe tõid endaga keelelt veidi erinevad päris-maskogiid, kes sattusid nagu juhtide osasse ja nimetasid end «valgeteks», muide veel enne valgete tulekut. Linnad, kus elasid suures enamuses valged maskogiid, olid seega «valged linnad». «Punased» suguharud olid uhked, kui said endale *miko* ehk rahupealiku valida «valgete» hulgast. «Punased» pidid leppima sõjapealiku kohaga. Kuna rahupealikud olid enamasti «valged», oskasid nad leida omapärase väljapääsu. Kui mõni piinamisele mõistetud vang

või põgenev sõjamees suutis pääseda «valgesse» linna, oli ta pääsenud nagu keskaegne talumees, kelle «linnaõhk vabaks tegi», või tagaaetav, keda ei tohtinud kirikus kunagi kinni võtta. Kõik see sarnanes populaarse lastemänguga «Uka, uka, mina prii!».

17. ja 18. sajandil, kui valged kriike oma sõdadesse kiskusid ja inglased neist nagu irokeesidestki endale kilbi tegid, ühinesid kriikid võimsaks konföderatsiooniks, mille ainsaks puuduseks olid ebakindlad suhted suurte sugulashõimude — tšoktode, tšikasoode ja seminolidega (viimaseid nimetati ka alam- ehk lõunakriikideks). Kui nad kõik oleksid ühinenud ja liitunud tšerokiidega, oleks kogu Põhja-Ameerika kaguosa ajalugu võib-olla teise ilme võtnud.

Inglased moodustasid nendega liidu ja oskasid ka tšerokiide ning tšikasoodega asju ajada, samal ajal kui prantslased võitsid tšoktode sümpaatia. Seminolide suhted hispaanlastega olid head, aga nad ei saanud iialgi liitlasteks.

18. sajandi lõpuks oli kriikide elulaad tublisti muutunud. Pidevad suhted valgetega muutsid nende rõivastust, mis oli nüüd maaliline segu euroopa ja indiaani rõivastusest, elamuid, mis võtsid sama ilme nagu kolonistide palkonnid, ja kõige lõpuks hakkasid nad ka neegerorje ostma, käitudes nendega, tõsi küll, palju humaansemalt kui valged.

Kriikide hulka segunes küllalt palju valgeid, isegi šoti aadlike järglasi, kes olid kunagi naitunud indiaanlannadega. Georgia ja Carolina kolooniad olid üpris naistevaesed ja mõnedki džentelmenid olid sunnitud abielluma «leedidega», keda valitsuse käsul Londoni agulikõrtsidest kinni püüti ja Ameerikasse asumisele saadeti. Pole midagi imestada, et mõni romantilisem aadlimees eelistas mõnd kaugelt vooruslikumat pealikutütart. Niisiis sattusid kriikide hulka McIntoshid, McDonaldid, Rossid, Ridge'id jt. Neegrisegaverelised ei olnud ka haruldused, eriti seminolide hulgas.

Nagu kord juba öeldud, ei hoolinud Briti kroon kolooniate olulisest laiendamisest, vaid püüdis neid isegi piirata. Inglaste maaostutehingud kriikidega olid püsivad ja Briti valitsuse poolt kaitstud. Kuivõrd ausad nad olid, on iseküsimus.

Revolutsiooni ja iseseisvussõja ajal olid kriikid truult krooni poolt ja said seetõttu ameeriklaste käest peksa. Vaevalt olid inglased kadunud, kui nende maale hakkas tulvaveena valguma skvottereid ja plantaatoreid, kes tihti kriikide maa luba küsimata ja relva jõul ära võtsid. Ühendriikide valitsus oli küll kriikide juurde saatnud oma voliniku, südamliku ja targa kolonel Benjamin Hawkinsi, kes püüdis kõigest väest indiaanlaste ja valgete petiste vahel puhvrit mängida, et punanahad mässama ei hakkaks. See ei õnnestunud aga kuigi hästi ja kriikide hulgas algasid rahutused.

See oli samal ajal, kui Tecumseh lõunas käis. 1811. aasta oktoobris toimunud Takabatšii suurel nõupidamisel viibis kriikide

suur pealik Punane Kotkas, kes oli alles hiljuti kandnud William Weathersfordi nime.[1]

Selle kummalise mehe päritolu oli pikk ja keeruline. Ta vanavanaisa oli prantslane, kes abiellus kriiki naisega. See oli veel neil aegadel, kui indiaani tüdrukud tulid metsast valgete küladesse ja jalutasid päris paljalt tänavail, narrides vagameestest dženteimene ja šokeerides vähest naisperet.

Õnnelikul abielupaaril sündis tütar: Ilus Sehoy, nagu teda hüüti. Ta ei olnud vist veel päris täisealinegi, kui üks punakuubede kapten temasse armus ja temaga indiaanlaste kombel prooviabiellu astus. Väikese asula elanike silmis ei olnud selles midagi taunitavat, aga peagi pidi kapten veenduma, et Savannah' ohvitseride ja nende armukeste, veel enam Inglismaa seltskonna jaoks, kuhu ta varsti pidi tagasi minema, oli Sehoy veidi harimatu. Sehoyl ei olnud õieti midagi selle vastu, kui kapten ta lahkumisel ühele šoti sõdurist sõbrale edasi kinkis.

Šotlane McGillivray see-eest viis oma perekonna nimme kodumaale, et seal kauni ja eksootilise daamiga uhkeldada. Muidugi polnud tal võimalust seda teha lähemast külakõrtsist kaugemal. Sehoy lapsi, poeg Alexanderit ja tema poolõde, tõmbas endine soe ja kuiv kodumaa. Nad läksid tagasi Ameerikasse ja lähenesid indiaanlasest vanaema rahvale. Poiss kasvas üles kriikide hulgas. Lõpuks sai temast hõimupealik, kes algul võitles kolonelina inglaste ridades, pärast revolutsiooni teenis aga mõnd aega tsiviilametnikuna hispaanlaste juures. Võib-olla oli ta seotud kriikide ülestõusuga, mis pärast inglaste lahkumist puhkes Lõuna-Georgias. Aga võib-olla ei olnud ka, sest veidi hiljem sai temast tuntud plantaatori ja kindrali Andrew Jacksoni sekretär. Kui kriikide ülestõus maha suruti, oli McGillivray Washingtonis ja kirjutas alla lepingule, millega anti ära osa kriikide maid. Selle eest sai ta Ühendriikide brigaadikindraliks, nagu Tecumseh inglaste juures. Ta suri 1793. aastal rikka mehena.

Sehoy tütar abiellus samuti šotlase, kaupmehe Charles Weathersfordiga, kes oli kriikidele täiesti oma inimene. Nende kaks last, William ja John, olid erinevate iseloomudega. Mõlemas voolas vaid kaheksandik indiaani verd.

Elav, realistlikult mõtlev John, kellele ei pakkunud huvi isa kolkakaupmehe ameti jätkamine, läks valgete linnadesse ja kadus seal halli massi. Väga tundlik ja mõtteerk unistaja William, kes aimas oma emapoolset hõimu ähvardavat hävingut, otsustas end ohverdada kriikide tuleviku nimel. Ta loobus kõigest, mis ühendas teda valgetega, ja istus tubli sõjamehena ja targa peana varsti kriikide nõupidamislõkke ääres. Temast sai pealik Punane Kotkas.

Tecumseh' kõne pani ta sügavalt mõtlema. Kui ka kõik indiaanlased ühineksid, oleks valgete merreajamine siiski võimatu,

[1] Weathersford esineb mõnedes teostes Weatherfordi kujul.

arvas ta eneses. Ta tundis valget rahvast liiga hästi ja teadis, et neid tuleb Euroopast juurde nagu rohutirtse põllule. Küll oleks aga võimalik valgetele näidata, et kõikide indiaanlaste maid ei saa ära võtta. Oleks võimalik luua suur kriikide riik, nagu valged loovad oma osariike. Nähes, et kriikid oskavad kodumaad relvaga kaitsta, jätavad valged võib-olla edasised katsed ja teevad kriikidega rahu. Nad jääksid oma maale igaveseks elama, kartmata, et neil asunike survel tuleks jälle lääne poole tõmbuda.

Kriikid olid aga valgete elulaadiga palju rohkem rahul kui põhjarahvad. Neil puudus selline ühtekuuluvustunnegi, nagu oli põhjarahvail. Hoolimata sõjakusest olid maskogii hõimud palju elavama loomuga ja lõbusamad oma põhjapoolsetest rassikaaslastest.

Seda märkasid paljud prantslased, kes nendega tutvusid. On ju indiaanlastelgi oma rahvuslik eripära nagu Euroopa rahvastel. Viimastega võrreldes võiks öelda, et kriikid olid väikesed ameerika prantslased.

Tecumseh' kõne pani tegutsema ainult neljandiku Takabatšii nõupidamisel osalenud kriike. See neljandik luges hoolega šoniide pealiku poolt antud punaseid tikke, ja kui saabus Päev, läks nende vägi liikvele. Tõsi küll, mis vägi see oli? Umbes 350 sõjameest rahva kohta, kelle arv oli tollal 24 000. Muidugi said need isehakanud valgete käest peksa. Aga sõjakirves oli välja kaevatud ja kriikid ei saanud enam taganeda. Nagu vastuseks lüüasaamisele võttis ohjad enda kätte Punane Kotkas ja kogus oma väkke üle tuhande mehe. Ta käis üle alade, mille ta onu oli oma käega, aga rahva nõusolekut küsimata valgetele müünud. Ei ole võimatu, et Alexander McGillivray osa saadud rahast oma tasku pani, sest brigaadikindraliks ülendamisel ja surres oli ta väga rikas mees. Nüüd maksid valged maa hinna verega kinni. Põlevate farmide rodu, mis tähistas Punase Kotka teed, lõppes asuniku Sam Mimsi kindlustatud palkmaja juures, kuhu olid põgenenud ligi 500 kohalikku farmerit ja plantaatorit koos orjadega. Mõned neist meestest olid ise poolverd-kriikid, aga oma indiaani sugulastest täiesti võõrdunud.

Üks selline poolverd indiaanlane, major Beasley, viis sinna varjule ligi 70 miilitsameest, keda tal oli õnnestunud koguda.

1813. aasta 30. augusti ennelõunal märkasid farmi peitunud plantaatorite orjad farmi ümber lagendikul midagi liikumas. Nad tõstsid kisa ja nende rahutus kasvas paanikaks. Beasley, kes ümbrust uuris, ei märganud midagi ja laskis neegritele härjapiitsa anda.

Siiski oli neegritel õigus. Punase Kotka kriikid, relvastatud enamuses ainult vibude ja nooltega, olid rohtu peitunud ja roomasid vaikselt nagu maod farmi poole. Nad olid juba päris lähedal, kui Punane Kotkas märkas läbi palavast päikesest köetud ja virvendava õhu, et farmi piirava palktara värav on avatud.

Kõik kogenud indiaanivõitlejad teadsid tollal ülihästi, et nee-

tud punanahad armastavad rünnata väga varastel hommikutundidel, kui vaenlased rahulikult magavad. Seetõttu ei tulnud kellelegi pähe, et indiaanlased võiksid rünnata vastu keskpäeva. Oleksid kriikid sõjakisaga üles tõusnud ja farmi poole jooksnud, oleks jõutud värav sulgeda ja isegi relvad haarata. Vastupidi tavadele tõusid indiaanlased aga vaikselt rohust ja tormasid peaaegu hääletult avatud väravast sisse. Kui nad õuel juba põgenikke nottisid, põles tulenooltega süüdatud palkehitis nagu küünal. Sinna peitunud väest ei õnnestunud ühelgi põgeneda: poolvalge pealik ei suutnud kähmluses metsistunud kriike pidurdada ja kõik valged tapeti.

See sündmus leidis vastukaja terves Ameerikas. Riik oli oma jõud koondanud võitluseks inglaste ja ülestõusnud põhjasuguharude vastu, ning taoline hoop selja tagant küttis kired üles. Leidus hulganisti vabatahtlikke, kes pakkusid end «indukate» vastu võitlema.

Eriti tigedad olid Tennessee elanikud, kes olid kriikidega vaenujalal eelmise sajandi lõpu sõdadest peale. Riigikassast korjati kriikide hävitamiseks 300 000 dollarit. Kogu operatsioon usaldati kindral Andrew Jacksonile ehk «Vanale Hikkoripuule», nagu teda nimetati.

Jackson oli hiljuti duelli pidanud ja lamas Nashville'is haigevoodis, kui talle toodi teade Mimsi «kindluse» vallutamisest. Ta ei olnud Harrisoni taoline mees, kes pidas indiaanlastega sõdimist oma kohuseks, võis aga samal ajal neid mõista ja austadagi. Kindral Jacksonile, hikkoripuust peaga mehele, indiaanlased ei meeldinud. Ta ei võinud neist kuuldagi, sest tema arvates olid nad kõik metslased, inglaste sabarakud ja räpased koerad. Nähes, et tal avaneb võimalus odavalt autasusid ja kuulsust teenida, tõusis ta voodist ja laskis oma käe kaela siduda. Veel enne, kui talle hobune toodi, andis ta 500 tragunile käsu vägede ees otsekohe Alabamasse traavida ning seadis samal päeval lahingukorda ligi 3000-mehelise ratsa- ja jalaväe. Käsi sidemega kaelas, ratsutas ta Nashville'i elanike hurraa-hüüete saatel linnast välja lõunasse. Tal oli kavatsus hävitada kõigepealt kriikid ja seejärel arvukad Hispaania ning vähesed Inglise fordid Floridas.

Luurajad tegid peagi kindlaks, et Punane Kotkas on end kindlustanud kriikide linnas Tallassahatchees Alabamas (praegune Jacksonville [1]).

Kui Jacksoni väed pärast kiirmarssi higistel hobustel linna alla jõudsid, tuli Jacksonil veenduda, et kriike ei pühi Ühendriikide kaardilt ühe käetõmbega.

Punane Kotkas ei olnud Tallassahatchees, vaid Talladegas, 30 miili eemal, ning linna kaitsvad indiaanlased tundsid pealikust puudust. Tugev püssituli sundis neid peagi majadest varju otsima, sest palkehitused pakkusid enam kaitset. 275-kilomeetrise kiirmarsi järel väsinud ameeriklased nägid vaeva iga onni pärast, ent sundisid indiaanlased põgenema.

[1] Piedmonti lähedal Ida-Alabamas.

«Me lasksime neid maha nagu koeri,» ütles Jackson hiljem oma ettekandes.

Valgete kaotused olid tühised, aga kriike sai surma üle 180. Hävitanud linna, seadis Jackson väed marsikorda, liikudes kiiresti Talladega poole. Nad ei olnud Nashville'ist ju kuigi kaugel, aga Jacksonil ei olnud sealt lahkudes aega moonavankritele mõelda. Nüüd kippus ta kiirmarss tõelise näljamarsi ilmet võtma. Söömata sõdurid, eriti miilitsamehed, kelle lepinguaeg oli ammu läbi, oleksid meeleldi jooksu pistnud, aga karmuse poolest tuntud Jackson, kes higist leemendades sadulas koogutas, magamata ja käsi kaelas, hoidis püssi hobuse kaelal ning lubas oma käega iga desertööri maha lasta. Ehkki keegi selles ei kahelnud, leidus küllalt julgeid, kes otsustasid kindrali laskeosavuse proovile panna.

Talladegast põgenes 700 kriiki eesotsas Punase Kotkaga, kellel ei õnnestunud nii suurt väesalka kokku seada, et kindraliga rinda pista. Kaasmaalaste ükskõiksus ajas ta meeleheitele. 290 tapetud indiaanlast oli tema jaoks liiga suur kaotus. Indiaanlased liikusid ettevaatlikult läbi soode ja lehtpuumetsade ning püüdsid kõikjalt liitlasi otsida.

Jackson liikus oma näljase väega ringi ja jahtis indiaanlasi nagu marutõbiseid koeri. Nii ütles ta vähemalt ise. Ta ei andnud neile ööl ega päeval rahu. Tublisti muret tegi talle ta oma sõjavägi, mis oli kaunis kokku kuivanud. Miilits oli viimseni kadunud. Vahepeal oli see hulkuv väekoondis vaid 500-meheline, ja Tennessee kuberner käskis neil tagasi pöörduda.

Jonnakas Jackson oli aga otsustanud kriikidele surmahoobi anda ja nende valge pealiku oma käega oksa tõmmata. Varsti sai ta täienduseks 800 meest. Ta jätkas oma verist sõjakäiku, mille talv meestele eriti talumatuks muutis. Kevadtalveks olid Ühendriigid kõik vabad komandörid Alabamasse saatnud. Kindral Clairborne oli jõudnud põletada kriikide linna Ekonotšaka, mis oli Punase Kotka kodukoht. Ta oli pidanud samas peatuva pealikuga ägeda lahingu ja põgenevad kriikid sisse piiranud. Suur osa tema ratsaväest jälitas hobusel põgenevat pealikut, kes neid mööda metsi ja jõekaldaid kihutades oma pakkujooksnud rahvast eemale meelitas. Kord oli paistnud, et neil õnnestub ülestõusu juht tõesti kätte saada, sest tal ei olnud teda piirava ratsaväe käest mingit pääsu — edasise põgenemistee tõkestas kõrgete kaljuste kallastega jõgi. Neil tuli aga seekordki pettuda, sest hämmastunud tragunite silma all andis pealik oma hobusele kerge laksu, lendas koos ratsuga jõkke ning kadus teisel kaldal tihnikusse.

Kuu hiljem oli Clairborne'i traguniväest järel kuuskümmend meest; kriikid nottisid ameeriklasi, kus aga said. Nende vaiksed ootamatud rünnakud ja kiired taandumised ei sobinud käimalükatud sõjamasina rütmiga. Teadmata kriikide löögisuundi ja asu-

kohta, tuli sõduritel asjatult pikki maid marssida ja talveniiskeis metsaalustes surmahirmuga segatud unetuid öid mööda saata.

Jackson oli võimetust vihast hullumas. Ta lõi vägedes sellise põrguliku distsipliini, mille üle ohvitseridki kurtma hakkasid. See kõhn, kongusninaline, pikajuukseline ning kuidagi hapult nukrailmeline kindral oli alles 46-aastane ja sõduritega võrreldes väga hea tervisega. Ta vaatas kokkukutsutud miilitsaid, kelle rõivad talle algusest peale ei meeldinud, ja saatis nad minema. Nende vabatahtlike ebasõjaväeline käitumine oli teda algusest peale häirinud. Tõeline inimene, eriti veel see, kes sõdimisega tegeles, pidi olema mundris ja võimalikult vähe rääkima. Ta muutus ka ise päev-päevalt sõnakehvemaks ja mõtlikumaks.

Ühel päeval, kui üks noor 17-aastane sõdur, märg ja väsimusest meeleheitel, oma ohvitserile vastu hakkas, käskis ta poisi pikema jututa maha lasta.

Märtsi lõpul tõi luure teateid, et indiaanlased on kogunenud hästi kindlustatud linnusesse Horseshoe Bendis, Tallapoosa jõe käärus. See oligi koht, kus nad olid talvitanud ja teinud oma sööstrünnakuid, jätmata väiksemaidki jälgi.

Jackson pööras väed järjekordsele rännakule. Vastumeelselt marssivad sõdurid oleksid hea meelega ennast soojendanud kevadpäikeses, aga keegi ei julgenud iitsatadagi, kui kindral nad jälle kaelani jõkke ajas. Sinikuued olid enda vettekastmisega parajasti ametis, kui nooled vihisema hakkasid. Need, kes vees olid, ei teadnud, kuhu pöörata, ja ega nad kuigi kiiresti liikuda poleks saanudki. Kaldalolijad püüdsid varjuda ja märjad tragunid pugesid hobuste varju ning hakkasid sadulate külge kinnitatud püsse lahti tirima.

Indiaanlased kadusid taas ja sõduritel tuli päev lõpetada hauakaevamisega ja koorilauludega.

Oli 27. jaanuar 1814. Horseshoe Bend oli juba siinsamas ja Jackson andis käsu rünnakule minna. Ta ei unustanud lisamast, et iga taganeja lastakse hoiatuseta maha. Kui sõdurid tormasid metsast lagedale poolsaarele, kuhu kindlus oli ehitatud, andsid indiaanlased palktara tagant nii täpselt tuld, et esimesed read niideti nagu kuulipildujast. Linnuses oli 900 sõjameest kuni 300 naise ja lapsega. Nad olid otsustanud viimseni vastu panna.

Jackson, nähes kohutavat laastamistööd, kutsus mehed tagasi. Tal puudus ettekujutus, kui palju võib kindluse kaitsjatel tulirelvi olla.

Linnusele avati äge kahurituli. Ohvitseride pettumuseks ei teinud väikeste kuuenaelaste kahurite kuulid palktarale midagi. See oli nii kõrge, et kaitses otsesihtimise eest ka maju. Indiaani täpsuskütid nokkisid ära iga sõduri, kes end varjata ei osanud. Mõnedel sõduritel õnnestus kalda varjus lähemale roomata ja vastu tulistada, aga sellest oli vähe kasu. Mitu rünnakut, mida püüti kahuritulega katta, nurjusid.

Nüüd pidi Jackson hädaga indiaanlaste võtet kasutama. Ta

käskis sõduritel vibudest tulenooli lasta ja lõpuks õnnestus kindluses majad põlema panna. Siis anti käsk üldisekks rünnakuks. Muidugi ei suutnud indiaanlased oma väheste relvadega sellisele laviinile midagi teha. Sõdurid tungisid linnusesse, kui oli juba pime. Põlevate majade valgel võitlesid kriikid tomahookidega ja nugadega nii, nagu seda teevad vaid surmalemääratud. Jackson vaatas lahingut ja oli hämmastunud vastupanu visadusest.

Osa kriike ronis siiski üle palissaadi ja püüdis ujudes põgeneda. Püüti päästa ka naisi ja lapsi, aga mitu korda suurema sõduriteväe püssilasud kustutasid ligi kahesaja põgeniku elud. Kui indiaanlasi enam ei olnud, loeti langenud üle. Linnuses lebasid 557 kriiki sõjamehe laibad. Enamik neist hoidis vibu või tomahooki. Vähesed püssid korjati kokku ja napp naistest-lastest koosnev, hirmust värisevate vangide rühm viidi laagrisse, mis löödi üles samal poolsaarel. Punast Kotkast laipade hulgas ei olnud. Nagu hiljem selgus, oli ta abivägesid toomas.

Keegi ei tea siiani, millised olid Punase Kotka motiivid, kui ta paar päeva pärast ülalkirjeldatud lahingut Jacksoni peakorterisse jalutas. Ta pidi aimama, et verejanuline kindral talle armu ei anna. Samuti on raske mõista selliste hoolimatute hikkoripuust sõjahobuste psühholoogiat, nagu seda oli Jackson. Kahtlemata ei uskunud kindral oma silmi, kui Punane Kotkas ta telki astus ja seisma jäi. Terve laager oli vaadanud üksisilmi relvitu indiaani mehe saabumist. Kõik teadsid, et kriikide pealik on pigemini valge kui indiaanlane, aga keegi ei oodanud, et ta nii jultunud võib olla.

Nüüd oli tabamatu pealik ise puuri astunud. Ilmselt jättis ta ohvitseridele sügava mulje, sest Jacksoni adjutant John Reid on seda silmapilku kirjeldanud:

«Weathersford oli barbarite maailmas suurim. Tal olid mehelikud tunded, ta hinge kangelaslikkus oli vastavuses intellektiga, mis teeb inimesest juhi. Te kõik olete lugenud tema kõnet kindral Jacksonile, aga te ei ole näinud tema ilmet ja žeste, milles oli tagasihoidlikkus ja samal ajal kindlus . . .»

On kuidagi iseloomulik, et tolleaegsed ameeriklased, on nad prantslased, britid või jänkid, ei säästa värve, iseloomustades indiaani pealikuid ja sõjamehi, kes muutuvad neile sümpaatseks siis, kui nad viimases hädas tomahoogi lauale panevad või hoopis surnud on. Punase Kotka iseloomustus on seda huvitavam, sest ei võinud ju Reid unustada, et tegemist oli oma rahva reetnud valgega; võib-olla suurimaga «barbarite hulgas», aga mitte barbariga. Reid on Punase Kotka kõne jäädvustanud: «Ma olen Teie meelevallas,» ütles ta. «Tehke minuga, mida tahate. Ma olen valgetele nii palju halba teinud, kui oskasin. Ma olen nendega sõdinud, ja vapralt sõdinud. Oli aeg, mil mul leidus võimalusi; nüüd pole mul mingit võimalust; isegi lootused on otsas. Kunagi võisin ma oma sõjamehi õhutada, aga surnuid ei õhuta. Nad ei kuule mind enam. Nende kondid on Tallassahatchees, Talladegas, Emuk-

fos, Tohopekas. Kui mul oli võiduvõimalusi, ei otsinud ma lepitust, aga mu sõjamehed on läinud ja nüüd vajan ma rahu oma rahvale ja endale.»

Jackson muutus ootamatult üllameelseks ja andestavaks. Võib-olla oli see eneseimetlus või võime ette näha õilsale sõjamehele osaks saavat populaarsust; või siis peegeldusid tema käitumises loendamatud pretsedendid — ajaloo lehekülgedel muutuvad ju kõige nürimalt julmad Marsi preestridki mõõga üleandmisel härdalt suuremeelseks. Igatahes oli Jacksoni vastus enneolematu:

«Te ei ole minu meelevallas. Ma olen teid käskinud siia ahelais tuua, kuid te tulite ise. Te näete mu laagrit ja armeed. Te teate, miks ma siin olen . . . Ma säästaksin hea meelega teid ja teie rahvast, kuid te ei palu isegi armu. Kui te leiate, et teile on parem otsida rahuldust lahingus, minge tagasi ja juhtige oma sõjamehi.»

«Ma mõtlen minevikule sügava kurbusega ja tahaksin ära hoida veel suuremaid õnnetusi,» vastas Punane Kotkas. «Kui ma oleksin jäetud vastamisi Georgia armeega, oleksin ma ühel pool jõge maisi kasvatanud ja teisel pool nendega sõdinud. Aga teie rahvas on minu rahva hävitanud. Te olete vapper mees ja ma loodan Teie suuremeelsusele. Te ei esita selliseid tingimusi, nagu neid esitatakse võidetuile, vaid selliseid, millega võidetud rahule jäävad. Millised need ka ei oleks, oleks hullumeelsus nende vastu võidelda. Nende vastu mu rahvas ei saa ja ta ei taha ka ohverdada oma maa viimaseid poegi. Te olete öelnud, kuhu meie rahvas võiks minna, et rahus ja vaikuses elada. See on hea ettepanek ja mu rahvas peab seda kuulda saama. Nad kuulevad seda.»

Jackson kallas pudelist kaks klaasi täis ja nad jõid selle peale, et Jackson aitab naisi ja lapsi, kui Punane Kotkas lakkab sõdimast. Seepeale keeras pealik aeglaselt ringi ja läks sõdurite pilkude saatel laagrist välja ning kadus.[1]

Aprillis oli Jackson tagasi kodus Tennessees ja kriikide sõda möödas. Ühendriikide valitsus aga ei olnud nii suuremeelne kui «Vana Hikkoripuu», keda kõik indiaanlased nüüd «Teravnoaks» hüüdsid.

Kriikidega tehti uus leping — üpris häbiväärne dokument, mis võttis suurema osa nende territooriumist, kes sõjast osa olid võtnud, ega jätnud midagi alles ka neile, kes olid lojaalseks jäänud. Hiljem andis Jackson lepingu kohta küllalt lonkava seletuse, et selle põhimõtteks olnud valge asunikkonna barjääri loomine ümber iidsete istandusalade. Pärast rahulepingu sõlmimist tuli «Teravnuga» uuesti Horseshoe Bendi, kutsus kokku närused ja näljased kriikid, kes ta oma sõna kohaselt sõid sõjaväehobuste suu

[1] Weathersford elas hiljem valgete hulgas ühes Alabama istanduses ja suri 9. märtsil 1824. aastal.

kõrvalt pudenenud kaera, ja pöördus nende poole uhke hüüdlausega: «Minu sõbrad ja vennad!»

Ta selgitas kriikidele sõjameheliku selguse ja otsekohesusega, et kuna sõda maksis Ühendriikidele nii ja nii palju, peavad nad 23 000 000 aakrit (s. o. $^3/_5$ Alabamast ja $^1/_5$ Georgiast) ära andma. Kaks pealikut, Suur Sõjamees ja Šelokta, palusid teda, et ta otsust muudaks, aga ta keeldus järsult.

«Te kas kirjutate sellele dokumendile alla või olete Ühendriikide vaenlased!» ütles ta neile karmilt. Kriikid kirjutasid lepingule vaikides alla.

Nii oli kustutatud teinegi võimalus «indiaanlaste riigi» loomiseks. Ei olnud ka mingit lootust, et valged hakkavad oma punanahkseid vendi inimesteks pidama, nendega kõrvuti elama, vastastikku tunnustades teineteise kombeid ja kultuuri, nagu olid lootnud Carolina konstitutsiooni loojad, eluvõõrad unistajad lord Shaftesbury ja John Locke.

Põhjas kestis sõda edasi, kuigi suur osa indiaani liitlasi oli britlastele selja pööranud. 1814. aastal olid inglased veendunud, et Ühendriikide vallutamine niihästi Kanada kaudu kui ka merelt on võimatu. Sama võimatuna näis Ühendriikidele Kanada vallutamine, sest võit Napoleoni üle Euroopas lubas inglastel Kanada vägesid tublisti täiendada. Üks laevatäis Inglise Napoleoni-sõdade veterane, 5000 meest, maabus Chesapeake'i lahes ja marssis nii kiiresti Washingtoni, et Ühendriikide valitsus ei jõudnud midagi olulist kaitseks ette võtta. Inglased rüüstasid pealinna ja panid selle põlema. Tohutus tulekahjus hävisid presidendi elamu, ministeeriumid, arhiivid, raamatukogud ja eramajad.

Raske oli ka põhjapiiri rahustada. Prairie du Chieni piirkonnas, Wisconsini jõe alamjooksul, olid odžibved ja vinibeigod ameeriklaste vastu nii vaenulikud, et piirkonda otsustati saata sõjavägi. Kakssada meest, kes St. Louisist Wisconsini suudmesse saadeti, püüdsid sinna forti ehitada ja olid seda juba lõpetamas, kui kuussada kanadalast ja indiaanlast nad sisse piirasid ja alistuma sundisid. Parem ei olnud ka kolonel Groghani saatus, kes saadeti 600 mehega Fort Macinaci vallutama. Inglased ja indiaanlased kaitsesid seda nii vapralt, et jänkidel tuli häbiga tagasi tulla.

Lõplikult löödud ei olnud ka kõik kriikide hõimud. Kui Briti laevad Hispaania võimude loal Pensacola lahte ilmusid ja punakuued Pensacola fortidesse majutati, oli ameeriklastele selge, et britlased kavatsevad hõivata Mississippi suudme. Septembri keskpaiku püüdsid inglaste laevad vallutada Fort Bowerit Mobile'i lahe suudmes. Punakuubi toetasid maa poolt 200 kriiki, kes ei suutnud küll midagi erilist korda saata, näitasid aga selgelt oma rahva suhtumist Ameerika Ühendriikidesse.

Andrew Jackson, kes oli kriikide sõja kangelasena saanud kindralmajori aukraadi ja edelaosa sõjaväeringkonna ülema tiitli, marssis kahe tuhande Tennessee miilitsa ja hulga tšokto sõjameestega Mobile'i alla, et fort inglaste haardest päästa.

Ta jõudis vaevalt inglased laevadele tagasi ajada ja Pensacola fordid alistada, kui teda kutsuti kiiresti New Orleansi, sest britlaste laevad olid abiväge saanud ja valmistusid Mississippi suudmes Louisianat vallutama.

Olukord oli tõsine. Laevastik, mis karistamatult oli Washingtoni põletanud, saabus Mehhiko lahte ja ühines Inglismaalt saabunud abivägedega. Terve operatsioon oli hästi ette valmistatud ja seda pidi juhtima kindral Pakenham, Wellingtoni hertsogi naisevend. Neil olid kaasas tsiviilametnikud ja isegi trükikodade sisustused, mis näitas, et nad olid otsustanud kanna kõvasti Mississippile kinnitada. New Orleans kubises endistest lojalistidest või Inglise kuningavõimu pooldajaist. Seepärast oli kiiruga linna jõudnud Jackson sunnitud kehtestama sõjaseaduse ja tsiviilvõimud laiali saatma.

Linna kaitseks rakendati kõik jõud. Isegi neegerorjadele anti püssid, et nad oma peremehi kaitseksid.

Inglise flotill saabus linna alla 14. detsembril, hoolimata väikese Ameerika laevastiku ägedast vastupanust. 28. detsembril olid Inglise väed mõnesaja meetri kaugusel linna ette rajatud kaevikute liinist. Nad ehitasid ajutisi barrikaade ladudest saadud suhkru- ja siirupitünnidest, mis Ameerika kahurikuulidest raksatades lõhkesid, punakuubi suhkru ja kleepuva vedelikuga üle pritsides. See enneolematult magus sõda kestis pool kuud, kuni Jackson sai oma 3000 mehele lisaks veel 3000 Kentucky miilitsameest, kes olid tuntud oma pikkade püsside ja ületamatu laskeosavuse poolest.

8. jaanuaril 1815. aastal alustasid britlased üldist pealetungi. Punakuubede väed, keda võis olla üle seitsme ja poole tuhande, marssisid linnale peale mõlemalt poolt nagu paraadil, šoti kaardiväelaste torupillide ja trummide saatel. Ameeriklased võtsid nad vastu kartetšilaengute ja tiheda püssitulega — kentukilased olid kahes reas nii, et tagumine mees laadis pidevalt kahte püssi. Nende eeliseks olid muidugi kaevikud ja rindvallid, mis inglastel puudusid. Seda tuld ei suutnud britlased kannatada ja pärast Pakenhami langemist pidid nad tagasi tõmbuma. Pooletunnises lahingus kaotati 1734 meest haavatute ja vangilangenutena. Surmasaanuid oli 850 ümber. Ameeriklasi sai surma ainult kolmteist. Varsti pärast lahingut saadi teada, et rahuleping oli juba enne alla kirjutatud.

Kindralmajor Jackson ei olnud kaotanud midagi oma karmusest ja pimedast kohusetundest. Kuigi temanigi olid jõudnud teated rahust, käskis ta täide viia kuuele juba mitme kuu eest deserteeruda püüdnud miilitsamehele langetatud surmaotsuse. Mehed olid pärast kolmekuulist leppelist teenistust lahkuda püüdnud, oletades, et neil on selleks õigus.

Kui Louisiana linnavalitsuse liige ajalehes Jacksonile etteheiteid tegi, laskis kindral ta areteerida ja kohtu alla anda. Muidugi jõustus kohtuniku soovil kuulus Habeas Corpuse seadus ja vang

vabastati. Nüüd tiriti kongi kohtunik. Paraku areteeriti pärast seda ka «Vana Hikkoripuu» ise ja talle mõisteti kohtu solvamise eest tuhat dollarit trahvi. Istungil leidus massiliselt vilistajaid, kes lõpuks kindrali kätel välja kandsid. New Orleansi sündmused ja kriikide tapmine häälestasid aga Ühendriikide elanikkonna liberaalsema ja eesrindlikuma osa Jacksoni vastu. Ta oli kangelane määritud mundris.

1816. aastal tegid Ühendriikidega uue lepingu pideva surve all kannatavad tšoktod, tšikasood ja tšerokiid. Lepingus oli ette nähtud uute suurte maa-alade loovutamine Ühendriikidele. Esimest korda võis ajakirjanduses kuulda nõrku hääli petetud indiaanlaste kaitseks. Enamasti olid need kristlikku inimarmastust jutlustavate filantroopide hääled, mida Jacksoni-taolised sõjaratsudest Rahvuse Loojad tähelegi ei pannud. Kristlus oli ju head tõotav, aga tuleb meeles pidada, et kõik mustad orjad olid ka kristlased, mis ei teinud neid veel vabadeks.

Umbes samal ajal loodi muide siiski Ühendriikide Koloniseerimisühing, mis võib hiljutistes kolooniates kaunis veidrana kõlada. See ühing valis Aafrika rannikul sobiva koha vabastatud neegerorjade ümberasustamiseks nende vanale kodumaale, mille nad olid juba unustanud. Aafrikas loodi Libeeria Vabariik ja selle pealinn sai tollase presidendi Monroe auks nimeks Monroovia. Indiaanlastele ei tikkunud keegi vabariiki looma. Leiti, et neil on läänes elamiseks ruumi küll.

Pole midagi imestada, et osa tšerokiidest, kellele valged isegi midagi omavalitsuse taolist olid lubanud, lahkusid kohtadest, kus nad varem olid elanud ja ühinesid lõuna-kriikidest seminolidega. Lahkujad olid hõimu leppimatutest kihtidest, kes põlgasid kõike valgete ja nende elulaadiga seotut. Nad olid juba sajandi esimestest aastatest peale vaadanud viltu misjonitööle, mida nende hulgas tegema hakati.

Mis puutub seminolidesse, siis enne 1775. aastat ei olnud keegi sellise suguharu olemasolust kuulnudki. Kui ühelt indiaanlaselt küsiti, kas sõna «seminole» tähendab laialt levinud arvamuse kohaselt tõesti põgenikku või jooksikut, vastas vana mees tõsiselt: «Ei,» ja tegi viipe metsa poole. «Hirv on se-mi-no-lii; jaaguar on se-mi-no-lii. See tähendab «metsik». Es-te se-mi-no-lii — see on metsik rahvas.» Maskogii keele tundjad arvavad, et see sõna on tublisti moonutatud kujul tuletatud hispaaniakeelsest sõnast «cimarrón», mis kriikidele oli raske hääldada, aga tähendaski «metsik» või «jooksik».

Selle metsarahva tuumiku moodustasid hitšitid ja okoniid, kelle ümber juba 18. sajandi keskpaiku koondusid paljude Florida suguharude riismed, kes olid põgenenud hispaania orjakauplejate eest. Nende hulgas elasid ka ülem-kriikid, kes pärast Jacksoni puhastustööd ja kalki lepingut karjadena Floridasse suundusid, tõstes uue hõimu arvu viie tuhande piiridesse.

Hispaania relvadega tekitasid nad nüüd poolsaare piirimaadel

aastast aastasse pahandusi ja pisisõdu, kuni inglaste rünnakust kurnatud Ühendriigid pärast rahulepingut aega said jälle Floridaga tegelda. See Hispaania koloonia oli ameeriklastele juba ammu pinnuks silmas ja läbirääkimistel selle ostmiseks pikk ajalugu seljataga. Nüüd saatis sõjaminister John C. Calhoun «Vanale Hikkoripuule» käsu «võtta tarvitusele abinõud» Georgia lõunapiiri elanike kaitseks, mis sinikuubede keeles tähendas kohalike indiaanlaste äraajamist. President Monroe lisas sellele 26. detsembril 1817. aastal saadetud kirjale hoolikalt sõnastatud ja tagasihoidliku, kuid Jacksonile hästi arusaadava loa võtta Florida hispaanlastelt väevõimuga.

Jackson rikkus põhiseadust, värvates ise vabatahtlikke ja määrates mehi ilma presidendi või Kongressi otsese loa ja sanktsioonita ohvitserikohtadele. Niiviisi lisas ta antud 800 sõdurile veel 900 meest ja sundis ka ülem-kriike oma väkke astuma, kus neist sai terve brigaad ülimalt ebausaldatavaid liitlasi. Väed rännakukorda seadnud, hüppas ta harjunud liigutusega sadulasse ja alustas temale ainuomast kiirmarssi. Toidumoonavankrid jäid pidevalt maha peakolonnist ja juhuslikult teele jäävaid farme kasutati sundkorras kasarmuteks, mille tõttu pidevalt pahandusi tekkis.

Kuigi ei ole õnnestunud leida valitsuse otsest käsku, näis tema armee tulusaks kõrvaltegevuseks olevat põgenenud neegerorjade tagaajamine. Pärast 1808. aastal kehtestatud keeldu orje juurde vedada ja nendega sadamates kaubelda, olid orjad muutunud salakaubaks ning nende püüdmine oli kõrge hinna tõttu väga kasulik.

Washingtonis mõeldi vahepeal Ühendriikide armeele uus, praktiline munder välja. Munder oli sini-hall ja selle juurde kuulus nahktšaako[1] suure kuldse kotkaga. Sõjaministeeriumi hallipäiste disainerite «õnnestunumaks» leiduseks olid laiad valged rihmad, mis rinnal ristusid. Sellega oli kõiki võsasõdu harrastavaid vaenlasi, eriti indiaanlasi, hästi meeles peetud — hämaras moodustasid need loodusega ühtesulava halli mundri taustal ideaalse märklaua.

Varsti olid väed Appalachicola jõe ääres ja tallasid oma eelkäijate verist rada — 1816. aasta suvel olid ameerika sõdurid mereväe abiga rünnanud põgenenud neegrite poolt mehitatud forti, kus elas kolmsada musta perekonda, kes olid otsustanud oma vabadust tõsiselt kaitsta. Paraku sattus üks laevalt lastud kahurikuul fordi püssirohukeldrisse. Pärast suitsu hajumist leiti poolsada inimest, kes kõlbasid istandustesse tagasiviimiseks. Nende arvu vähendati veel ellujäänud juhtide arvel, kes üles poodi.

1818. aastal tegutsesid Jacksoni väed territooriumil, mis juriidiliselt kuulus Hispaaniale. Nad vallutasid St. Marki fordi, kus

[1] Kõrge, silindrikujuline või ülalt veidi laienev nokaga müts Euroopa sõjavägedes. Pärineb Ungarist.

oli Hispaania garnison. Ühelt Ameerika laevalt anti neile üle kaks pettusega tabatud seminoli pealikut, keda süüdistati mingite ameeriklaste tapmises. Teravnuga laskis nad ilma eelneva uurimiseta puua.

Jätnud St. Marki tugeva garnisoni, ruttas kindral Suwanee külasse, kust lootis leida tuntuks saanud seminolide pealiku Boleki, kellele ameeriklased olid andnud põlastava hüüdnime Billy Bowlegs ehk Kõverjalgne Billy, toetudes tema nime kõlalisele sarnasusele mainitud epiteediga. Küla leiti, aga Bolek oli ameeriklaste lähenemisest teadlik — naised ja lapsed olid ohutusse kohta saadetud ning pärast nõrka vastupanu kadusid indiaanlased läbipääsmatusse võssa.

Tagasiteel leidsid Jacksoni mehed kaks inglast, kes rahulikult indiaanlaste hulgas olid elanud. Üks neist, endine Briti ohvitser Robert C. Ambrister, oli sõjaväest aastaks duelli pärast tagandatud, ja tema sõber Peter B. Cook oli lihtsalt eksootikaarmastaja, kes ei kavatsenudki uute punanahksete sõprade juurest lahkuda. Sõbrad olid indiaanlasi aidanud, kuidas oskasid.

Mõlemad inglased vangistati ja viidi tagasi St. Marki, kus nad kiiresti moodustatud tribunali ette seati. Samasse toodi ka enam kui seitsmekümneaastane indiaanikaupmees, šotlane Alexander Arbuthnot, kelle ainsaks süüks oli, et ta armastas indiaanlasi ja leidis, et niihästi Inglismaa kui Ühendriikide valitsus on neile kõvasti liiga teinud. Ta ei salanudki, et laskis Bolekile teatada ameeriklaste kavatsustest.

Tribunal mõistis Arbuthnoti poomise läbi ja inglased mahalaskmise läbi surma. Kohus vaatas küll mõnede ohvitseride palvel inglaste süüasja uuesti läbi ja leidis, et neile aitab viiekümnest hoobist härjapiitsaga ja aastasest vangistusest, aga Jackson pani armuandmispalve kõrvale ning inglased lasti kindluses maha. Vana kaupmees rippus sel ajal juba võllas.

Londonis tõusis kindralmajor Jacksoni teost kohutav pahameeletorm; Suurbritannia aga ei võtnud midagi ette, et nõuda süüdlase karistamist. Karistamatu kindral piiras kolm päeva Pensacola Hispaania garnisoni ja tõmbas seejärel fordis «tähed ja triibud» masti, tallates rahulikult ka rahvusvahelisel õigusel, sest ta kuulutas veerandi Florida territooriumist Ühendriikide omandiks. Tema oli töö teinud, aga Ühendriikide diplomaatidel tuli Hispaanias sõdima hakata. Hispaania kroon tahtis forte tagasi ja nõudis Jacksoni kohest karistamist.

President Monroe oli valmis Hispaania nõudmisi täitma, et Euroopas ei tekiks riigile halba mainet, aga riigisekretär ja tulevane president John Quincy Adams rääkis kindrali Kongressis puhtaks. Sellegipoolest kutsuti Jackson Kongressi, kus alustati raevukat vaidlust Florida pärast. Telgitagustele mõjutustele alludes jättis Kongress Jacksoni mõrvade eest karistamata ja andis välja vastava seaduse, mis pidi edaspidi garanteerima, et säärased asjad ei korduks. Küsimust sellest, kas keelata ka võõra ter-

ritooriumi annekteerimine ilma Kongressi loata, üles ei võetud. Mõnikord on valitsuste ettenägelikkus geniaalne.

Senati komiteel oli küll eriarvamus Jacksoni tegevuse kohta, ent maa-ahnitsejate ja maatute ebajumal, kellelt veel palju loodeti, pääses vaid kerge ehmatusega.

Kui nüüd Hispaania kuningas 5 miljoni dollari eest Florida Ühendriikidele loovutas nagu väikesed poisid loovutavad suurematele jäätise, kerkis valitsuse ette peagi formaalne küsimus: kas kõik selle suure poolsaare aakrid indiaanlastelt ära osta või indiaanlased lihtsalt maha lüüa, et keegi ei saaks edaspidi tõestada omanike olemasolu. Selle küsimuse kerkimise ajaks oli Jackson juba Valges Majas ja seega asi otsustatud.

Pahandusi oli föderaalvalitsusel Georgia osariigiga, mis nõudis hüvitust selle eest, et temalt võeti õigus Mississippi territooriumile, mis tahtis osariigiks saada. Valitsus püüdis vastutasuks osta lojaalsete ülemkriikide maad.

Kriikid ei tahtnud aga kodumaast enam jalatäitki loovutada. Nende nõukogu otsustas tappa kõik pealikud, kes omapead maad müüvad. Sellest hoolimata õnnestus Georgia valitsuskomisjonil korraldada separaatläbirääkimised mõnede pealikutega Indian-Springsis ja osta neilt suur lahmakas maad.

Pealikud, kes sellise sammu astusid, ei uskunud, et nõukogu otsust tõsiselt võetakse. Kriikide liit oli ammu lagunenud ja hõimusidemed tolleks ajaks lõtvunud. Tehingu sooritanud ei jõudnud aga koju saabudes enam imestadagi, sest nad tapeti otsekohe. Üllatus ainult Georgia kuberner George M. Troup, kes aimas, et maamõõtjate kohalesaabumisel võib neidki pealikute saatus tabada. Tema laual oli leping, mis lubas kriike föderaalvalitsuse nõusolekul jääda nendele aladele 1826. aasta lõpuni. Kuna oli alles 1825. aasta, tekkis Georgial föderaalvõimudega tüli, kus ei unustatud Washingtoni meestele meelde tuletamast nende eitavat suhtumist ausasse orjapidamisse ja sellega seostuvat lõunaosariikide nöökimist.

Troupi õhutusel hakkas terve Georgia valitsus avalikult arutama Ühendriikidest väljaastumist. Föderaalvalitsuse poolt saadeti Georgiasse korda looma kindral Gaines. Sellegipoolest saatis Troup kriikide maale relvastatud maamõõtjad.

Kriikid, kel ei olnud vähimatki tahtmist uut sõda alustada, kirjutasid kaebuse presidendile. Kuna tegemist oli tühise indiaanihõimuga, kasutas president äraproovitud poliitikat — küsimus anti Kongressi, kus see lõpuks vaidlustesse ja ülem- ning alamkomisjonide otsustesse ära kadus. Indiaanlastelt võeti «ostetud» maa ära. Rahaahnete pealikute mahalöödud juhist McIntoshist sai kooliõpikute «hea indiaanlane», kes läks oma reetlike ja verejanuliste suguvendade pärast märtrisurma.

Must Haugas ja preeriapõllud

1829 — Augustis hakkab regulaarselt tööle esimene raudteeliin Delaware'i ja Hudsoni kanali vahel. Sellele järgnevad Ohio—Baltimore'i, Albany—Schenectady ja Charleston—Hamburgi liinid.

1830 — Pariisis puhkeb Juulirevolutsioon. Venemaa edumeelsed ringkonnad tervitavad Bourbonide kukutamist. Nikolai I on hädas ülestõusuga Vene-Poolas. Andrew Jackson, Ühendriikide president, annab välja määruse, mille alusel tšerokiid, kriikid, tšoktod ja tšikasood peavad minema teisele poole Mississippit. John Smith asutab mormoonide sekti.

1831 — Inglise teadlane Charles Darwin alustab viieaastast reisi purjekal «Beagle». Michael Faraday leiutab alalisvoolugeneraatori. Virginias puhkeb Nat Turneri ülestõus — suurim orjamäss Ühendriikide ajaloos.

«Meil on alati küllus valitsenud. Meie lapsed ei karjunud nälja pärast ja meie rahvas ei tundnud puudust . . . Rock Riveri kärestikud andsid meile palju toredaid kalu, ja kuna maa oli väga viljakas, ei ikaldunud meie maisi-, oa-, kõrvitsa- ja melonisaagid kunagi . . . Meie küla seisis siin üle saja aasta ja kogu selle aja jooksul olime vaieldamatud Mississippi oru peremehed . . . Meie küla oli tervislikus kohas ja kogu maal polnud teist niisugust head kohta ega paremaid jahimaid kui need, mis meie valduses.

Kui tollal oleks meie külla tulnud ennustaja ja rääkinud meile kõigest, mis on siin nüüd juhtunud, poleks meist keegi seda uskunud.»

Ma-ka-tei-mi-ši-kia-kijak ehk
Must Haugas, sookide ja fokside pealik.

«Vend! Minu rahvas ja mina ise oleme tulnud sinu kätt suruma. Meil on tulnud aeg lahkuda. Me ei lähe rõõmuga minema siit maalt, kus me oleme nii kaua elanud.

Me mäletame veel kaua neid paljusid kuid ja päikesepaistelisi päevi, mis me siin oleme veetnud. Suur Vaim on meile naeratanud ja meid rõõmustanud. Aga me olime nõus minema.

Me läheme maale, mida vähe tunneme. Meie uus kodu on teel loojuva päikese juurde, Suure jõe taga. Me ehitame oma vigvamid teisele maale ja loodame, et Suur Vaim meile seal nagu siingi naeratab.

Inimesed, kellele me need maad jätame, ei saa öelda, et Keokuk ja tema rahvas on kunagi nende vastu tomahoogi haaranud. Me oleme alati teiega rahus elamise poolt, ja teie olete meie vastu lahked olnud. Me ütleme teile puhtast südamest hüvasti. Naeratagu teile Suur Vaim sellel maal, ja meile seal, kuhu me läheme. Me mõtleme teie peale ja teie peate meie peale mõtlema. Kui te meile külla tulete, jagame teiega oma liha ja ütleme teineteisele rõõmuga tervitusi.»

Keokuki, sookide pealiku jumalagajätukõne valgetele.

Pärast Tecumseh' ülestõusu ja 1812. aasta sõja lõppu hakkasid asunikud Illinoisi ja Wisconsini viljakatele aladele rändama. Fort Dearborni kohal lehvivate tähtede ja triipude alla tekkis Chicago asula, mis oli peale St. Louisi põhiliseks läänevärav aks ja kasvas sajandi keskel ligemale 30 000 elanikuga linnaks.

Juba 1816. aastal veeres ainuüksi ühel Pennsylvania maanteel kuusteist tuhat riidest kattega härjavankrit, täis maanäljaseid inimesi, lääne poole. Samal aastal oli mööda Mississippit ka aurik ülesvett tossutanud ja asunike lasti Ohiol, Louisville'is maha laadinud. Pennsylvanias suitsesid rauavaltsimisvabrikute ja terasesulatusahjude korstnad. Kõikjal kaikusid kirve- ja haamrilöögid. Unustati Fallen Timbers, Tippecanoe ja Detroidi kindlus ning Ohio orus ei kõlanud enam indiaanlaste trummid ja sõjalaulud.

Logisevatel härjavankritel tukkusid naised ja lapsed, kveekerid, puritaanid ja iiri katoliiklased. Teedel võis kuulda saksa-, inglise- ja rootsikeelset vandumist ning palveid. Euroopast saabus üha uusi ja uusi purjekaid valgete inimestega, kes lootsid isiklikule maatükile, mis oli alles soe indiaanlaste laagritulest. Möödas olid need ajad, mil inglise sunnitöölised eelistasid Ameerikasse saatmisele poomist. Nüüd anti riigi maad hinnaga kaks dollarit aaker ja Vanast Maailmast põgenesid kõik rõhutud, vihatud ja tagaaetud; nende hulgas ka paljud neist, keda ühel või teisel põhjusel trellid ootasid.

Tulipalavatel ja külmadel, vihmastel päevadel põlesid vaevalt sissetallatud teede ääres laagrituled ja tihti sulasid kevadistest hangedest välja saapad, katlad ja inimluud. Arad ei hakanud läände minemagi ja nõrgad surid teel.

Jõudnud oma väljavalitud unistustemaale, ehitasid asunikud kiikuva kisklaudadest põrandaga palkonnid, mille saviga määritud pragudest talvine tuisk sisse puhus, kündsid maad ja panid sügisel kesise maisisaagi tündritesse, et talveks hirveliha juurde leiba võtta oleks. Jahiloomad aga kadusid nagu sulav lumi kevadise päikese käes. Indiaanlastele oli neid jätkunud, aga mustmil-

jon mehi, kes oma kesised dollarid nahkade müügiga teenisid, pidid peagi püssi varna riputama. John Brown, kes aastas vabalt kolmsada hirve sisse oli soolanud, pidi peagi leppima maisikaraskiga, mida naine pajas küpsetas ja mis oli nii kõva, et sellega võis neljakümne jardi pealt tollise laua katki visata.

Nende halvasti pargitud hirvenahkadesse riietatud meeste toiduks said mais ja oad. Maisijahu ja piimaga toideti sülelapsi ja lihaga või kalaga keedetud maisiputru — sakotašši — sõid kõik, kes kaela kandsid, kuni surmani. Lehmade pidamine ei andnud tulu — need surid seal kandis mingisse tõppe.

Varsti oli asunike palkonne täis kogu Illinoisi jõe kallas ja Sangamoni jõe org, mida indiaanlased hüüdsid «maaks, kus on palju süüa». Nüüd veeresid härjavankrid Chicagost läände ja jõudsid Mississippisse suubuva viljaka Rock Riveri orgu.

Sadu aastaid olid neis paigus elanud sookid, nendega ühist murret rääkivate fokside ja kikapuude sugulased. Koos olid nad kunagi idast tulnud, võitnud illinoidelt oma Rock Riveri maad, püstitanud sinna koorega kaetud vigvamid ning rajanud maisi-, oa- ja kõrvitsapõllud. Koos olid nad sõdinud ka odžibvede vastu, kellele ei meeldinud nende jahiretked Põhja-Wisconsini mägimetsadesse.

Igal sügisel, kui metsad punaseks värvusid, olid nad pidanud tänupidu, tantsinud ja laulnud oma Ma-nii-dole kiidulaule selle eest, et too neile nii ohtra maisisaagi oli andnud ja et Rock Riveris jälle palju kalu ja nende pühal maal nii palju hirvi oli olnud.

Püha oli see maa sellepärast, et sinna mulda olid sängitatud nende esivanemad. Nüüd istusid nad seal preeriarohu kamara all, sõbadesse mässitud, püssid, tulused ja katlad süles; hinged rändamas loojuva päikese, igavese tantsu, laulu ja rõõmu maale.

Sookide õnnetused algasid 1804. aastal, mil nad müüsid osa oma maid Loode-Illinoisis. Need said nüüd Washingtoni Suure Isa omandiks. Sookidele jäi mälestuseks ainult kolletanud paberileht, mida hoiti hirvenahast kotis koos püha piibu ja muude tähtsate, valgele inimesele mittemidagiütlevate pisiasjadega. Ajapikku kippus ununema, et valgete kõnelev paber rääkis tähtajatust maadekasutamisest, mis võib kesta maamõõtjate tulekuni.

Maamõõtjad tulidki, tõmbasid paberile kriipse, ja neid saatvad sünged valged mehed, kes olid riietatud nagu indiaanlased, kandsid karusnahksete mütside küljes pesukaru saba ega lahkunud hetkekski pikkadest Kentucky püssidest, ütlesid sookidele, et nad võtku oma asjad ja koligu üle Suure jõe, kuhu Valge Isa neile uue maa on andnud.

Pealik Keokuk laskis rahval võtta hobused, laadida nendele kogu kraami koos naiste ja lastega, ja viis oma hõimu Mississippi teisele kaldale.

Nende sugulased olid juba lahkunud. Kikapuud elasid nüüd Illinoisi ääremaadel ja foksid Iowas. Nüüd lõid sookid oma vigvamid üles Mississippi teisel kaldal.

Osa vigvame jäi aga Rock Riverile. Pealik Must Haugas oma poolehoidjatega keeldus uuele maale minemast ja jäi ootama, mida Valge Isa temaga ette võtab. Talle ei olnud valgete paber algusest peale meeldinud, sest sellele olid oma märgi joonistanud ainult kaks pealikut, kes selleks St. Louisi kutsuti ja purju joodeti.

Must Haugas oli elu jooksul palju näinud. Ta oli näinud prantslasi ja hispaanlaste julmust nende kaubapunktis St. Louisis. Aga ta oli kuulnud ka hispaania kaupmeeste jutte valgete ameeriklaste tegudest, kes olid oma kolmeteistkümnest lõkkest teinud terve tulekahju, mis ähvardas neelata ka sookide Püha Maa.

Kui inglased ameeriklastega sõdisid, oli Must Haugas oma poni võtnud ja läinud teisi indiaanlasi aitama. Ta oli kuulanud Tecumseh' kõnesid ja need olid meeldinud talle. Ta oli mõelnud, et kui ta aitab inglastel võita, peavad sookid oma maad tagasi saama. Tema sõdalased aitasid punakuubi Fort Meigsis, Fort Stephensonis ja lõpuks Thamesi lahingus, kus Tecumseh surma sai.

Sookide sõjapealik oli näinud ka seda, kuidas ameeriklased hispaanlaste käest St. Louisi ära võtsid. Inglastele ei saanud enam loota ja kindral Harrison isiklikult oli käinud sookide ja foksidega leppimas ja andnud neile andeks osavõtu punakuubede ja Tecumseh' sõjast. Aga maade tagasiandmisest kindral ei rääkinud. Nüüd oli maade kaitsmine Musta Hauka asi. Ta oli juba veendunud, et jääb oma pooldajatega Rock Riverile ja elab kas või valgetega kõrvuti, kui 1830. aasta kevadel talvitamast naasnud sookid leidsid oma põldudel eest valged asunikud, kes olid ametis uudismaa tegemisega. Nad olid ehitanud endale onnid ja tundsid end nagu kodus. Vähe sellest, nad olid üles kündnud indiaanlaste hauaplatsidki, kus puhkasid ka Musta Hauka vanemad.

Must Haugas oli lubanud Harrisonile, et ta ei tõsta kirvest ameeriklaste vastu, ja nad olid lahkunud sõbraliku käeviipega. Nüüd ei osanud Must Haugas muud teha, kui oma vihast rahvast rahustada. Nad asusid elama valgetest kaugemale, ja Must Haugas võttis ette pika ratsateekonna Fort Maldenisse Kanada piirile, et punakuubedelt küsida, mida nad peaksid tegema. Ta ratsutas kaugelt mööda asunike palkonnide suitsevatest korstnatest, möödus kaarega Michigani lõunatipust ja Fort Dearbornist, mida ümbritses Chicago linn, ning ületas lõpuks St. Clairi jõe Maldeni fordi väravate ees.

Punakuubede pealik rääkis temaga väga sõbralikult ja ütles, et oma maade kaitsmiseks tuleb sookidel sõdida. Inglased selleks aga abi ei saa anda, sest siis peab kuningas Ühendriikidega jälle sõdima hakkama. Sõjapealik ratsutas Kanadast tagasi üpris mõtlikuna. Vähemalt varjupaika leiab ta punakuubede juures alati, peaks ta sõda ka kaotusega lõppema. Kui õnnestuks liita kõik sookid, kikapuud, foksid ja siuud, võiks maad tagasi võita ja neid nii kaua kaitsta, kuni lõpuks täitub kõikide indiaanlaste

unistus, millest oli rääkinud Tecumseh — luuakse indiaanlaste riik Kanadast Mehhikoni ja peatatakse ameeriklased Suure jõe ääres. Hüva, las elavad maal, mille nad on pettuse ja sõjaga saanud! Musta Haugast ei peteta!

Järgmisel aastal läksid sookid tagasi Rock Riverile ja leidsid, et valgeid on veel juurde tulnud. Nad lõid oma vigvamid üles, torkisid keppidega maasse augud ja istutasid maisi maha. Siis läks Must Haugas valgete juurde ja käskis neil lahkuda sookide vanadelt põldudelt ja hauaplatsidelt.

Ehmunud asunikud saatsid Illinoisi kuberneri John Reynoldsi juurde saadiku ja too rääkis kõigest sündinust: ähvardavatest indiaanlastest, hullust pealikust, kes käsib asunikke Ühendriikide maa pealt ära kolida, ja tõenäolisest sõjast, mis kohe järgneb. Saadik maalis nii paksudes värvides pildi, et kuberner käskis silmapilk saata asunike kaitseks 700 miilitsameest.

Mööda Mississippit tossutas Rock Riveri suudmesse aurik ja peatus kahurilasu kaugusel indiaanlaste vigvamidest. Kindral Gaines, kes sõduritega laeval oli, saatis indiaanlastele käsu, et need end viibimata koristaksid. Nähes sõdureid, hakkas umbes kolmandik indiaanlastest rahulikult asju pakkima ja neid hobustega jõe äärde viima, et üle sõita. Ülejäänud aga keeldusid minemast. Must Haugas tuli külast ja nõudis kindral Gainesi.

«Ma olen sook,» ütles ta kindralile, kui see ta vastu võttis. «Ma olen sõjamees, nagu oli mu isagi. Küsige noorematelt meestelt, kes on minuga lahingutes olnud, ja nad ütlevad teile, kes on Must Haugas. Kiskuge pealegi mu rahvas sõtta; siis te alles näete, kes on Must Haugas!»

Kindralil ei olnud mingit tahtmist sõda alustada. Ta pidas läbirääkimisi nii kaua, kuni saabusid miilitsamehed. Ta kinnitas sookidele, et neil tuleb minna üle jõe, kui nad ei taha pidevaid ebameeldivusi. Elab ju suurem osa sooke teisel pool Suurt jõge ega kurda millegi üle. Ta lubas indiaanlastele, et nad võivad sel aastal tulla ja oma maisi ära koristada. Järgmisel aastal aga külvaku mais ilusasti uutele maadele.

Esialgu ei jäänud sookidel muud üle, kui rahulikult lahkuda. Kindral sõitis tagasi ja kandis kubernerile ette, et tüli oli naeruväärne ja lokaalse iseloomuga. Kahjuks ei ulatunud kubernerini teated sündmustest, mis Rock Riveril hargnema hakkasid.

Sügisel tulid sookid oma vilja koristama ja olid ülimalt imestunud, kui valged asunikud nad püssitorude ette seadsid. Kohalikud mehed olid kindrali kiirest saabumisest julgust saanud ja nüüd jätkus neil alatust indiaanlasi nende eneste istutatud maisi ja ubade juurest minema kihutada. Sookid ei osanud esialgu muud teha, kui öösel kanuudega üle jõe sõita ja oma põldudelt vähehaaval talvemoona varastada. Nad saatsid mööda näljase ja kurva talve ning arutasid lõkketulede juures, mida edasi teha.

Must Haugas veenas kõiki, et valged tuleb ära ajada. Keokuki poolt nõusse räägitud, ammu maadest loobunud suguharuliikmed

keeldusid sõjast osa võtmast. Mustale Haukale saabus rahutu elu — ta ratsutas mööda fokside, vinibeigode, potavatomide ja kikapuude laagreid ja kutsus neid sõtta. Isegi maskutensid, väike algonkini keelt rääkiv suguharuke, kes elas kord preeria-potavatomide juures, kord kikapuude tiiva all, jäid mõtlema ja lubasid Haugast abistada. Sellesse äärmiselt nõrka ja kõhklevasse liitu õnnestus pealikul meelitada ka Minnesota siuud, kes olid hakanud tundma asunike survet. Varem olid nad sookide ja foksidega tihti vastamisi sõdinud.

Must Haugas oli kevadel 65-aastaseks saanud, ent oli ikka veel tubli sõjamees. Ta põetud pea ja harjana püstjas skalbilokk hakkasid kergelt hõbedast tooni võtma, aga ta pikk keha oli veel sirge ja nõtke ning üksteisest eemalseisvate tumedate silmade külm pilk võis julgemailgi piiriasukail värinaid seljale ajada. Ta käis nüüd oma vanas piisoninahkses sõbas, millele oli maalitud veripunane käsi — märk tema esimesest kangelasteost, mil ta 15-aastase poisina oli tapnud täiskasvanud sõjamehe ja ta skalbi vööle riputanud. Skalbilokki rõhtsalt kinnitatud kotkasulg tuletas nüüd sookidele meelde, et nende pealik on mees, kes viib oma tahtmised täide.

Ühel 1832. aasta aprillihommikul, kui preerias olid puhkenud väikesed punased õiekesed ja Mississippi kaldad kollendasid võililledest, maalis Must Haugas oma näole punased ja valged triibud ning hüppas ratsule. Temaga olid tõeliselt liitunud ainult foksid. Neid tuli viiesajale sookile appi umbes saja ümber. Noored ja kärsitud sõdalased olid juba põletanud farme Rock Islandil ja kepikeste otsa kinnitati esimesed skalbid.

Sõjapealik ei olnud kavatsenudki kohe verd valama hakata. Ta oli lootnud, et tema maalitud sõdalased, kellest enamik oli hobustel, jätavad oma lehvivate sulgede, püsside ja tomahookidega asunikele nii sügava mulje, et need lihtsalt põgenevad.

Kui ta vägi huilates Rock Riveri asunduse juurde jõudis, piirdus ta esialgu sellega, et karjus ehmunult põgenevatele asunikele: «Me tulime maisi istutama! Maad ei müüda!»

«Heia-aa-hei!» karjusid sõdalased farmide vahel kihutades. «Maad ei müüda!»

Mõnes kohas võtsid neid vastu kuulid. Vasekarva sõdalased kukkusid sadulast või rippusid hobuste kaeltel, tulised tinatükid rinnus. Org tühjenes samal päeval. Sookid ja foksid sidusid haavatuid ja olid esialgu rahul, et põllud nii kergesti kätte saadi. Sõjakirves oli välja kaevatud.

Läbi kõrgekskasvanud härjarohu kihutas üleni mudane ratsanik New Salemisse ja tõi peotäie kuberneri käskkirju, mis kutsusid sõtta Rock Riveril ülestõusnud indiaanlaste vastu, kes olid reetlikult tunginud rahulike asunike kallale, tallates jalge alla lepingud ja lubadused. Meeletult kihutavad räbaldunud põgenikud jõudsid paari päeva pärast Chicagosse ja piirilinna elanikud tormasid paanilises hirmus asju pakkima. Linnast hakkasid välja

voorima suurte ratastega Conestoga vankrid, täis hirmunud nägudega kodanikke. Terves Põhja-Illinoisis tekitas iga öine hüüe või linnu karje asunikes õudusjudinaid. Magada julgeti ainult kordamööda ja valvurid pigistasid avatud akende all istudes peos püssipärasid.

Õige pea reageeris ka Washington. President Jackson, kel oli kindlasti kahju, et ta ei saanud ise sadulasse ronida, saatis Illinoisi vägesid, mida juhtisid nimekad komandörid Albert Sidney Johnston, Zachary Taylor ja Winfield Scott. Neile oli abiks Kentucky legendaarse küti Daniel Boone'i poeg. Tervelt 1800-mehelist ratsaväge, milles oli ainult 400 regulaarväelast, juhtis kindral Henry Atkinson.

Kui see vägi ükskord Rock Riverile jõudis, saatis Must Haugas neile sõna, et nad ei kavatse sõdida. Nad ei olevat üldse sõdima hakanudki, vaid ajasid ainult ära asunikud, kes olid rüvetanud nende esivanemate haudu ja röövinud sadade aastate jooksul haritud põllud. Ta laskis öelda, et kui valged tahavad sõda, peavad nad seda ise alustama.

Lootus läbirääkimisteks kadus, kui preeriasse ilmus 270 eelsalga ratsanikku, kes puhusid sarve ja asusid ootavaid indiaanlasi märgates kohe rünnakule. Must Haugas rebis valgetelt võetud linast suure riidetüki ja sidus selle kepi otsa. Valge lipuga käes läks ta julgelt ründavale ratsaväele vastu. Tormavad hobused tegid pealiku ümber ringi ja ohvitser tõstis käe, et parlamentääriga rääkida. Must Haugas tunti ära. Ta hakkas rääkima ja oli oma kõnet juba lõpetamas, kui ohvitser käskis ta siduda ja rihma otsa sadula külge kinnitada. Sõjavägi marssis edasi. Indiaanlased olid kadunud.

«Mu mõistus on mulle öelnud, et maad ei müüda,» oli Must Haugas oma sõduritele rääkinud. «Suur Vaim andis selle oma lastele, et nad maa peal elaksid. Nii kaua, kui nad sellel elavad ja seda harivad, on neil ka maale õigus. Müüa ei saa midagi peale asjade, mida on hõlbus kaasas kanda.»

Nüüd oli ta sedasama tahtnud ohvitserile öelda, et see mõistaks indiaanlaste soovi ja tegude õiglust. Ta oli olnud rumal ja ta pidi seetõttu sadula kõrval sõrkima, käed seotud nagu neegerorjal.

«Ma-nii-do, Ma-nii-do!» hüüdis ta mõttes. Veri tuksles ta meelekõhtades ja ta teadis, et Suur Vaim on hakanud rääkima. Kohe hakkab voolama veri ja ta häbi pestakse sellega igaveseks. Ta ei teadnud, et sõduritega koos ratsutab neile indiaanlastest veel suurem vaenlane. Puhketunnil märkas ta, et osa sõdureid jäeti edasi minnes samasse pikali, kuhu nad sadulast ronides olid heitnud. Atkinsoni vägedes oli puhkenud aasia koolera. Juba aurikul oli osa Buffalost toodud mehi haigestunud ja teel oli osa ratsaväelasi haiguse eest metsa põgenenud.

Pärast metsatukka jõudmist tabas eelsalka ränk püssituli. Ootamatu kallaletung lõi sinikuubede väe nii segi, et igasugune

vastupanu kaotas mõtte. Sõdurid ei näinud laskjaid, püüdsid taltsutada meeletult tormavaid hobuseid, lendasid sadulaist või tulistasid mõttetult tihnikusse. Ohvitserid karjusid käsklusi ja haavatud vähkresid hobuste kapjade vahel. Tekkinud segaduses õnnestus Mustal Haukal põgeneda. Indiaanlased ei lasknud aga sõdureil end koguda, vaid kihutasid rünnakule. Nüüd taganes sõdurite vägi korratuses ja huupi üle õla tulistades.

Kui tublisti peksa saanud eelvägi järgnevate miilitsate juurde taganes, kandus paanika neilegi üle. Niigi tõbiste meeste hulgast oli kaotatud nii suur protsent, et Atkinson andis tervele armeele taganemiskäsu. Vähesed metsajooksnud jäid maha. Winfield Scott võttis osa armeest oma juhtimise alla ja püüdis indiaanlasi jälitada. New Salemi lähedal astus vabatahtlike väkke ka noor Abraham Lincoln. Samas moodustati Glarys Grove'i Poiste Vabatahtlik Ratsabrigaad, mille 1. rügemendi üht kompaniid valiti juhtima tulevane president.

Tolleaegse miilitsaväe distsipliinist annab kõige parema pildi see, et värske kapten Lincolni esimese sõjaväelise käskluse peale keegi ei liigutanud ja üks hääl vastas: «Keri põrgu!» Ometi olid just need kohalikud mehed tõelisteks sõdijateks, ja see regulaararmee ohvitseride meelest «raske kamp» võttis enda peale kõige ohtlikumad lõigud.

Must Haugas ilmus alati sealt, kust teda ei oodatud, ja lõi vägedesse valusaid tühikuid. Indiaanlaste hulk oli kord väike, kord suur; kord ilmusid nad horisondile, et sealt salapäraselt jälle kaduda, kui väsinud ratsavägi neile järele kihutas; kord tõusid rohust otse sõdurite ees ja külgedel ning nokkisid täpsete laskudega hulga sinikuubi sadulast. Sookide lemmikvõte oli valeradade sisseratsutamine, mis viis sinikuubi juhtivad siuu luurajadki eksiteele ja põhjustas päevi kestvaid tagajärjetuid retki tühja preeriasse. Sookide poolt oli see lihtsalt osav taganemine. Nad hajutasid kindrali vägesid, kuidas said, ning andsid taas koondudes väikestele väeosadele raskeid hoope.

Ühel päeval avastasid Lincolni mehed ohvitseride moona hulgas viskivaadikese ja jõid selle öösel tühjaks. Hommikul ei saanud tuikuvaid mehi kuidagi maast lahti ega rivisse. Nende õnneks ei rünnatud neid. Õnnetu kapten kandis tribunali otsuse kohaselt kaks päeva puumõõka.

Lincolnist sai korralik kapten ja mehed said peagi tunda, et noorel ohvitseril on raske käsi. Ühel pärastlõunal tuli miilitsameeste laagrisse vana indiaanlane. Terve laager jooksis tema ümber kokku. Nad olid indiaanlastega sõdima tulnud ja nüüd oli üks neist siinsamas, käepärast. Kohe otsiti nöör ja küllap oleks vanal mehel täbarasti läinud, kui noor kapten poleks meeste sekka tormanud ja indiaanlast kaitsnud.

«Seda te ei tee, mehed,» ütles ta märatsevale jõugule, kes püssilukke lõksutas. «Meie ei ole need, kes ta tapavad!»

Üks meestest sõimas teda argpüksiks, aga kaptenil oli indiaanlase ees seistes nii otsustav ilme, et jõuk taltus. Indiaanlasel oli, nagu hiljem selgus, sõja puhuks välja antud pass, mis lubas tal liikuda ülestõusust haaratud piirkonnas.

Sangamoni maakonna vabatahtlikud olid 1600-mehelise täiendava armee osaks, aga nende kokkadel olid tihti katlad tühjad ning mudas ja uduvihmas marssivad sõdurid hakkasid mässama. Üks kompanii keeldus üle Wisconsini piiri minemast. Must Haugas oli põhja poole taganenud ja isegi tema jäljed olid kadunud. Kolonel Zachary Taylor pidas tõrkujatele pika epistli ja ütles, et temal on käsk Illinoisi piir ületada ja jätkata Musta Hauka salkade jälitamist Wisconsinis.

Sõda jätkus. Pärast harvu kokkupõrkeid vaenlasega matsid sõdurid vähehaaval miilitsaid ja sinikuubi, kel peale selle, et nad kõik surnud olid, leidus veel üks ühine tunnus: väike, dollarisuurune verine laik pealael — koht, kust sookid endale skalbi olid lõiganud. Armee oli surmani tüdinud. Must Haugas ei teadnudki, et valged olid ta mitu korda sisse piiranud, aga armee poolt palgatud siuu ja vinibeigo luurajad ja jäljekütid olid sõdurid valeradadele juhatanud, seega nagu tasudes oma suguharude võlga pealikule, kelle nad olid tema hädas hüljanud.

1. augustil tulid Musta Hauka sõjamehed koos kogu sõjaretke kaasa teinud naiste ja lastega välja Mississippi lagedale kaldale. Samas oli Bad Axe'i jõe suue. Sookid, kes tahtsid üle Suure jõe põgeneda, leidsid eest lõksu: Mississippil manööverdas kahuritega relvastatud aurik «Warrior».

Must Haugas otsustas õnne proovida ja saatis salga mehi valgete lippudega teisele kaldale, kus nad pidid katsuma kapteniga kokkuleppele jõuda. Nad oleksid nõus olnud relvadeta üle jõe minema. Pealikul oli lõputust sõjast villand. Varsti oleks Valge Isa saatnud Wisconsini kallastele kõik oma laevad ja sõdurid, ning see oleks olnud sookide lõpp. Pooletuhande mehega ei saa riigi vastu sõdida. Nii suure armee eest ei ole võimalik isegi põgeneda.

Atkinson oli laagri üles löönud kõigest 10 miili kaugusel. Lõkked põlesid ja karvased mehed laulsid lorilaule, nende hulgas küllap ka populaarset Illinoisi laulukest Aadamast ja Eevast, mis lõppes salmiga:

Ja naine ükskord võeti välja
nii mehe külje seest.
Ta sestap hoitud olgu näljast
ja iga häda eest.

«Warriori» kapten pidas sookide valget lippu pettuseks ja saatis nende poole kaikuva kartetšilaengu, mis nad jalust niitis.

Siis märkas Must Haugas, et aurik sõidab teisele kaldale ja madrused hakkavad kiiruga puid ja hagu raiuma. «Warriori» katlad sõid puid ning aurikul läks hulk aega, enne kui ta süda

jälle rütmiliselt tuksuma hakkas. Nüüd otsustasid indiaanlased laeva vallutada ja jäid ootama, millal see jälle puid sööma läheb. See oleks neil ehk õnnestunudki, aga hommikul ründasid neid ootamatult Atkinsoni sõdurid. Lahing oli meeleheitlik ja sõdureid tuli aina juurde.

Nagu nimme ajasid nad taga naisi ja lapsi, kes püüdsid roogu ja võsasse põgeneda. Mehed, kes seetõttu ei saanud kiiresti taganeda, püüdsid sõdureid eemale meelitada ja nende tähelepanu naistelt ära tõmmata. See oli asjatu ja lahingu ohvritena langenud olidki enamikus naised, keda sõdalased enam kaitsta ei suutnud. Lõpuks õnnestus indiaanlastel siiski põgeneda.

Bad Axe'i lahingus jätsid elu 200 indiaanlast. Surnud sinikuubi oli kümme korda vähem. Heitlus oli kestnud terve päeva, ja ööpimeduse katte all jõudsid põgenikud vinibeigode külla Prairie la Crossis. Ka Must Haugas oli elus, ent nii närustes rõivastes, et ei saanud edasi liikuda. Vinibeigode skvood õmblesid talle uued rõivad imepehmeks töödeldud ja peaaegu valgest nahast, aga siis ei olnud tal nendega enam kuhugi minna. Ühel hommikul tõid vinibeigodest armeeluurajad Prairie du Chieni sõdurite salga eesotsas kindral Streetiga. Pealik pani uued rõivad selga ja laskis oma käed raudu panna. Samas vangistati ta kaks poega.

Ahelatesse pandud indiaanlasi saatis mõne sõduri eesotsas leitnant Jefferson Davis, tulevane lõunaosariikide president. Ta viis nad aurikule «Winnebago», mis peagi otsad andis ja masinate müdisedes St. Louisi poole sõitis. Vangid viidi kaldale ja paigutati Fort Armstrongi, kus neid kindral Scott juba ees ootas. Ta oli hämmastunud, kui oodatud rabelevate ja hambaid kiristavate mässujuhtide asemel toodi tuppa kolm vaikset ja kõhnunud indiaanlast. Must Haugas oli nüüd vana ja väsinud. Kindral Atkinsonile kirjutas ta vanglas järgmised sõnad:

«Valgele Koprale, kes juhtis Ameerika armeed . . .
. . . Ma olen nüüd selle rahva pime liige, kes vanasti kiitis ja austas mu otsuseid. Tee kuulsusele on raske ja seda varjutavad paljud sünged tunnid. Saatku Suur Vaim Sinu teele valgust, et Sa ei peaks iialgi tundma sellist alandust nagu Ameerika valitsus mind on sundinud tundma. Seda soovin Sulle mina, kes oli kunagi sünnimaa metsades niisama uhke ja julge nagu Sina.»
10. kuul 1833.

Must Haugas.

Valitsus ei osanud Musta Haukaga midagi ette võtta. Teda ei saanud kohtu alla anda kui kodanikku ja ta oli lihtsalt armee vang. Lõpuks otsustas president Jackson lasta ta Washingtoni tuua, et teda näha.

Ühel hommikul seisid nad presidendi kabinetis, nagu Teravnuga kunagi Weathersfordiga vastamisi oli seisnud. Punane pea-

lik ja valge pealik, mõlemad ühevanused. Nad seisid vaikides ja vaatasid teineteist. Lõpuks ütles Must Haugas:

«Mina — olen — mees — ja sina — oled — mees.» Ta rääkis inglise keelt aeglaselt ja sõnu valides. «Meie ei mõelnudki valgeid võita. Neil oli liiga palju maju ja liiga palju mehi. Ma võtsin sõjakirve omalt poolt selleks, et maksta kahju eest, mis meile on tehtud. Kui ma oleksin seda kauem talunud, oleks mu rahvas öelnud: Must Kotkas on naine. Ta on liiga vana, et olla pealik. Ta ei ole sook. Need tunded sundisid mind tõstma sõjakirve. Ma ei räägi rohkem. Sa tead kõike. Keokuk oli kord siin. Sa viisid teda kättpidi, kui ta tahtis koju minna. Sa olid hea. Must Haugas loodab, et me võime ka siit koju tagasi minna nagu Keokuk.»

Jackson ei teadnud, mida Musta Haukaga teha. Ta käskis pealiku ära viia ja Fort Monroe's kongi pista. Vahepeal kasutas valitsus juhust ja ostis sookidelt, foksidelt ja vinibeigodelt 10 600 000 aakrit maad. Selle eest lubati suguharudele 30 aasta jooksul tagastada maa hind rahas, 20 000 dollarit igal aastal. Neile anti reservatsioon Iowa jõel.

Aasta hiljem lasti Must Haugas vabaks, aga teda ei viidud koju. Ameeriklastele tuli tuju viia vana pealik itta ja näidata teda rahvale. Tema sõda oli ajalehtedes suurt sensatsiooni teinud ja teda tunti kui üht verisemat valgete sõdurpoiste mõrvarit. Rahvas suurtes linnades, kes veel aasta eest nõudis tema pead teibas näitamiseks, karjus nüüd hurraa, kui pikka auväärse hoiakuga vana pealikut nägi. Sensatsioonihimulistele linnameestele oli ta hämarate kõnnumaade ja peaaegu ajalukku läinud indiaanisõdade sümboliks. Ta oli Philip, Pontiac ja Tecumseh ühes isikus. Mingile kirjamehele dikteeris ta oma «Autobiograafia», milles kaitses visalt oma sõja motiive.

Pealikut tassiti ühelt banketilt teisele. Teda sõidutati rongiga ja kalessiga ning vana mees unustas selles kirjus karussellis raevu, mis aastase vangistuse jooksul ta südamesse oli kogunenud. Ta istus lugematute küünalde valgel tärgeldatud laudlina ja hõbenõude taga ning vaimustas New Yorgi daame oma sundimatu käitumise ja laitmatute lauakommetega — ta jäljendas valgete džentelmenide käitumist ületamatu osavusega.

Ühel dineel, saanud naise jaoks paari hinnalisi topaaskõrvarõngaid, pidas ta, klaas peos, lauakõne, pöördudes peoperemehe kui kinkija poole:

«Vend, me armastame rääkida. Me saame sõbraks. Meile meeldivad valged inimesed. Nad on lahked ja me ei unusta seda. Teie nõukogu on tore. Me võtame sellest osa. Teie väärtusliku kingituse viin ma oma naisele. See meeldib mulle väga. Me saame alatisteks sõpradeks!»

Ta viidi ka vanadele võitlustandritele. Valgete sõdurite kaitse all mindi läbi Green Bay, kus elasid sookide vaenlased odžibved, Fort Armstrongi ja sealt edasi Iowa reservatsiooni, kus ta vend

oli endiselt pealikuks. Siitpeale elas Must Haugas seal vaikselt ja kannatas ilmse depressiooni all.

1837. aastal käis ta Washingtonis koos 35 pealikuga, kes müüsid Ühendriikide valitsusele veel 26 500 000 aakrit indiaanlaste maad. Aakri hinnaks oli 3 senti! Nüüd olid tal kaasas ka naine ja poeg, aga see ei teinud teda rõõmsamaks. Ta ei öelnud maade müümise juures ühtki sõna ja näis, nagu ei taipakski ta tragöödia olemust. Või oli ta nii ükskõikne? 4. juuli banketil istus ta valgete hulgas ja võttis korraga sõna:

«Suur Vaim on rõõmus, et ma täna siin olen. Maa on meie ema ja meid lubatakse teda vaadata. Mõned lumed tagasi võitlesin ma valgete meestega. Võib-olla polnud mul õigus ja parem unustame selle. Ma armastan oma külasid ja maisivälju Rock Riveril. See on ilus maa. Mina võitlesin selle pärast, aga nüüd on see teie oma. Hoidke seda nii, nagu seda hoidsid sookid! Kunagi olin ma sõjamees, aga nüüd olen ma vaene. Keokuk on süüdi selles, mis minust on saanud, aga ma ei süüdista teda. Ma armastan Mississippit vaadata. Ma olen seda jõge lapsest peale vaadanud. Mulle meeldib see ilus jõgi. Mu kodu on alati selle kallastel olnud. Tänan teid sõpruse eest. Ma ei ütle enam midagi.»

Kolm kuud hiljem, 3. oktoobril 1837. aastal Must Haugas suri. Aasta hiljem teotasid ta hauda valged vandaalid, kes raiusid ta laibal pea ära ja püüdsid seda õudset reliikviat koos teiste kehaosadega laadapalaganis näidata.

Musta Hauka sõda oli lõppaktiks indiaanisõdadele, mis olid keenud Mississippist idas asuvatel põhjaaladel «Mayfloweri» saabumisest alates. «Irokeeside Rahu» ja šoniide suur liit olid juba ajalugu. Ühtset algonkini keelt rääkivad suguharud, kes olid nimetatud alade pärisperemeesteks mäletamatutest aegadest, olid nüüd üle Suure jõe aetud ja kujutasid endast vaid kunagiste vägevate rahvaste riismeid, kes kuskil asu ei leidnud. Eranditeks võib lugeda vaid Ülemjärve taha tõmbunud odžibvesid, kelle käsutuses olid veel tükiks ajaks Kanada preeriad, ja menominiisid, kel õnnestus jääda oma kodukoha viletsaile ääremaile. Sajandi keskpaiku müüsid nende pealikud Oškoš ja Kešena ära suurema osa Wisconsini aladest, kus oli kasvanud nende ja odžibvede põhitoidus metsriis ehk manomen [1], millest nad nimegi said.

Rikas oli nende Viisitšosek — «maa, kus on hea elada» — ja valgete asunike käsi pidi seal hästi käima.

Musta Hauka sõja peategelased foksid ja sookid elasid Iowas suhteliselt lühikest aega, sest nende tragöödia kordus. 1842. aastal tulid sookide juurde sinikuued ja maamõõtjad ning ostsid lubaduste ja ähvardustega ära suure osa nende preeriatest. Vastutasuks anti võrdlemisi vilets maatükk Kansases, kuhu valgete

[1] Metsriis (*Zizania aquatica*) on soistel, üleujutatud aladel ja lammidel kasvav metsik taim, mis annab võrdlemisi hea seemnesaagi. Indiaanlased korjasid seda, teri kanuusse ropsides. Prantslased nimetasid tundmatut teravilja «hulluks kaeraks» — *folle avoine* — ja menominiisid sama nimega.

vankrid esialgu veel ei veerenud. Foksid, kes olid põhiliste maamüüjate, sookide pealikute peale pahased, lõpetasid liitlastega suhted ja kolisid tagasi Iowasse, kus leidsid sobiva maatüki, mille valitsus neile kõva raha eest ka müüs. Sellel loodud reservatsioonis hingitsevad nende järeltulijad praegugi. Sookid löödi Kansasest minema kohe pärast kodusõda, kui selle osariigini ulatus raudtee, mis tõi sinna uusi asunikke ja viis sealt Chicago tapamajade toitmiseks tuhandete kaupa Texase veiseid. Üle sõnnikuste veiseradade, hoidudes kaugemale tolmupilvedes sörkivatest karjadest ja neid saatvatest huilutavatest kauboidest, rändasid Musta Kotka rahva riismed Oklahomasse, kõikide indiaanlaste «tõotatud maale», mille president Teravnuga nende jaoks oli jätnud.

Sookide lähedased sugulased kikapuud, kelle jaoks Illinois oli juba teiseks kodukohaks ja kes Musta Hauka sõja ajal püüdsid end Suure jõe kaldal sisse seada, said peagi tunda valgete vastupandamatut survet, mis nad kõigepealt üle jõe Missourisse tõukas. Ei jõudnud nad seal veel elama hakatagi, kui neid juba Kansasesse aeti. Tuntud sõjamehed, keda veel Tecumseh' ajal kardeti ja arvestati, olid nüüd maamõõtjate, asunike ja ametnike tõugatakäsutada, mis neile kuidagi hinge ei mahtunud. Leplikum osa neist püüdis jagada Kansases elavate šoniide, delavaaride ja potavatomite saatust, mis viimased varsti Oklahomasse viis. Väiksem osa koos potavatomidest mõttekaaslastega võttis ette seninähtamatu rännaku: sajandi keskpaiku haarasid nad naised ja lapsed käekõrvale ning rändasid Mehhikosse — nii kaugele vihatud ameeriklastest, kui vähegi võimalik. Saanud mehhiko võimudelt elamisloa, ostsid nad maad ja istutasid sinna maisi — ainsa rohelise taime, mis uut sügavsinise taeva, palava päikese ja kaktusi kasvatavate mägedega kodu Suurte järvede äärde jäänud isade maaga ühendas.

Neil võttis aega, enne kui nad harjusid Chihuahua punaste vendade harjumatu keele ja kommetega, pikasarveliste pullide ja mullikatega, laiaääreliste sombreerodega, hobustega ja lassodega, mis edaspidi moodustasid suure ja vältimatu osa nende elust. Nii elavad nende järeltulijad Santa Rosas tänini.

Illinoid, nende oma keeli «inimesed», kes andsid nime ka koduosariigile, said teenimatult kurva saatuse osaliseks nende hõimust pärit sõjamehe tõttu, kes inglaste ässitusel oli tapnud suure Pontiaci. See õnnetu, joomisele andunud renegaat tõmbas neile kõikide sugulashõimude viha. Illinoide arvukatest harudest ei pääsenud ükski põhjanaabrite hoopidest. Nende tollest hetkest neetud rahvas oli lindprii. Kui vähegi aega üle jäi, püüti illinoide juurde kättemaksuretki korraldada. Kunagi suured suguharud — kaskaskiad, peooriad, mitšigamead, kahookiad ja teised — said 1800. aastaks käputäieks kerjusteks, keda oli kokku vahest 150. Nad püüdsid end peita prantslaste juurde, kes neid mõne aja varjasid. Edaspidi katsusid nad elada teistest eraldi

Kansases, kuni Väikese Kilpkonna maiaamid neile halastasid ja nad 1867. aastal endaga Oklahoma-retkele kaasa võtsid. Sellest alates tuntakse neid seal «väikese peooriate grupi» nime all. Vähesed maiaamid, kes laialipillatult Indianasse jäid, kaotasid oma rahvuspära ja said hiljem osariigi kodanikeks.

Ainus siuu keelt kõnelev hõim, kes nende keskel Wisconsinis rahulikult oli elanud, olid vinibeigod, kelle vanaks asukohaks peeti Green Bay lõunakallast kuni Winnebago järveni. Musta Hauka sõja ajal võis neid leida juba Mississippi äärest, kus nad samal aastal maad riigile müüsid. Nad kolisid Iowa jõe äärde, sugulashõimudele lähemale, ja sealt 1846. aastal santii-siuude juurde Minnesotasse. Sellega olid nad aga suure vea teinud — kui 1862. aastal santiide pealik Väike Vares Yellow Medicine'i ääres sõda alustas ja ta rahvas aasta hiljem Missouri äärde surema viidi, karjusid osariigi valged elanikud, et tahavad ka vinibeigodest lahti saada. Polnud ju santiid indiaanisõdades silma paistnud, aga vinibeigode endine kuulsus tuli neile nüüd kahjuks. Ära ootamata, millal nad kõik ahelates laevale pannakse, lahkusid vinibeigod oma elukohtadest ja otsisid peavarju samakeelse omaaha suguharu juures Nebraskas. Nüüd olid nad täiesti hajutatud — osa vaevles haiguste käes santiide reservatsioonis Crow Creekis, osa otsis vaevalist äraelamist Wisconsini ääremaadel.

Ühendriigid olid Mississippini jõudnud veriste indiaanisõdade hinnaga, aga Suur jõgi ei jäänud valgetele ameeriklastele piiriks nende edasitungil Läände, nagu üle jõe aetud suguharud olid lootnud. Teisel pool jõge laiusid erakordselt viljakad preeriad, mis lausa kutsusid sahatera maasse lükkama. Kui tõmmata joon Montana osariigi idaosast läbi Lõuna-Dakota pealinna Pierre'i ja sealt poolviltu läbi Nebraska Oklahoma Cityni, saame sellest idas alad, kus sademete rohkus ületab 500 mm. Sellest läänes asuvad niinimetatud kõrgpreeriad kannatavad tihti põua all ega paku põllunduseks püsivaid võimalusi.

Juba 14. sajandil olid neile niiskeile, viljakaile aladele kolinud rahvad, kes oma põhitoiduse said maisipõldudelt. Nad elasid sellel paljudest Mississippi harujõgedest lõhestatud maal suguharude ja suguharurühmade kaupa, ja nende külad, mis asetsesid tavaliselt jõekaldail, ei olnud tihedalt grupeeritud ega kindlustatud, nagu seda olid mandri kaguosa ja idapoolsete metsa-alade indiaanlaste «linnad». Neist läänes laiuvad preeriad, kus rändasid tohutud piisonite karjad, olid algselt inimtühjad, ja niihästi Kaljumägedes elavad korilased ja kütid kui ka idapreeriate põlluharijad käisid piiritu rohuookeani ääremaadel vaid jahiretkedel.

Enamik neist põlluharijaist rääkis siuu keeli ja nende esivanemate päritolu valmistab siiani peavalu teadlastele, kes uurivad Põhja-Ameerika rahvaste varasemat ajalugu ja rändeid. Kas on siuud kunagiste salapäraste maundideehitajate ühed järglased või

nende barbaarsed võitjad, jääb esialgu lahtiseks. Ei ole kindel, kas väikesed ja tähtsusetud siuu keeli kõnelevad suguharud, kes elasid Carolinas, ja alibamud Mehhiko lahe kaldal olid väljarändajad põhjast või siuu hõimude iidset teed tähistavad jäänukid. Paljudel juhtudel kasutasid need preeriatesse elama asunud suguharud pikki, puust õõnestatud venesid ja ehitasid kumera katusega ning kõrgete püstloodis seintega onne, mis olid kaetud kas koore, roost mattide või piisoninahkadega. Osa neist elas ümmarguse põhiplaaniga kuplitaolistes muldonnides.

Mississippile lähemad suguharud jagunesid veidi erinevaid degiia ja tšivere murdeid rääkivaiks gruppideks. Degiiad olid kunagi elanud Ohio jõe orus, Wabashi suudme lähedal, kust sõjakad maiaamid, potavatomid ning võib-olla irokeesidki nad ära olid ajanud. See ei saanud olla kes teab kui ammu, sest Ohio suudmes olid nendega kohtunud prantslased Marquette ning La Salle. Küllap oli nende minemaajamise põhjuseks idapoolsete suguharude läände pürgimine; need põgenesid ju omakorda järjest kaugemale tungivate kolonistide eest.

Preeriates tundsid need suguharud end suhteliselt julgelt, sest üksikult võttes olid nad küllalt arvukad, et kaitsta end naabrite juhuslike sõjaretkede eest, valged aga polnud nende jaoks esialgu veel vallutajad, vaid pigem abi vajavad rändurid, kes tulid ja läksid, vahetades külluses saadaolevaid nahku ennenähtamatute esemete vastu, mis lausa meelitasid kauplema. Algul olid nende juurde tulnud prantslased, kes kandsid kas samasuguseid narmalisi rõivaid ja lilledega mokassiine nagu nende põhjapoolsed sugulased või kummalisi lehvivaid tumedaid hõlste ning helmekeesid ristikesega, mis oli nende vägeva jumala ja tema otsatult hea ema märgiks. Need täiesti kahjutud prantslased olid vastupidi indiaanlastele pea keskelt paljaks ajanud ja skalbiloki kõrvade ümber jätnud. Kui neist polnudki kauplejaid, siis lõbustasid nad punaseid vendi huvitavate lugudega paksust raamatust, mille kõnelevad märgid olid joonistatud valgete meeste imeõhukesele, Suure vee taguste kaskede koorele. Ka oli nende kõrisev keel kõlalt kaugelt sarnane siuude keelele.

Kui prantslased olid minema aetud, tuli leppida karedavõitu, aga laulva häälega punakuubedega, kes samuti kaubitseda armastasid. Nad tulid Suure jõeni ja ei toppinud oma nina ei Missouri harul Osage'il elavate oseidžide, Minnesota ja Lõuna-Dakota omaahade, Niobrara jõe ponkade ega Kansase suudmel elavate koode ehk kansade küladesse.

Siis kadusid ka punakuued ja nende asemel hakkasid indiaanlastega kauplema ameerika inglased, kes punakuubi ei sallinud. Neid saatis Suurele jõele nende Valge Isa, kes oskas valmistada suuri suitsevaid kanuusid, mis sõitsid vees ratastel nagu kaupmeeste härjavankrid ja hirmutasid indiaanlaste hobuseid. Ameeriklased tõid kaasa töölisi, kes ehitasid preeriasse kindlused, kus hakkas lehvima nende järjest suureneva tähtedearvu ja seitsme

punase triibuga lipp. Nemad ei rääkinud jutte ega kaubelnud ainult nahkadega. Nad tahtsid kõlisevate, sõjakotka pildiga hõbemüntide eest tükkide kaupa rohelist preeriat, et lüüa sinna vaiad, ehitada onnid ja külvata maha oma kummaline, rohtu meenutav vili, mille nad lumivalgeks jahuks jahvatasid, et sellest tehtud putru uuesti tulel kuivatada.

Kõigest sellest said indiaanlased aru, sest ka nemad olid põllupidajad. Ka valged ameeriklased tahtsid süüa ja neil ei olnud midagi selle vastu, kui nad oma põllud lääne poole Mississippit tegid. Preeria oli nii suur, et sinna mahtusid niihästi indiaanlased kui valged.

Tšivered, kes olid õnnetute vinibeigode kauged sugulased ja ammu teisel pool Mississippit elasid, ei näinud samuti valgete tulekus midagi halba. Missuurid, üks nende suguharusid, kohtusid valgetega juba väga ammu, ja et nad teel aiovasid maha jättes suure mudase preeriajõe suudmesse olid kolinud, panid valged jõelegi nende nime. Tšiverede murdes tähendas *mis-suu-ri* puust õõnestatud venet. Minnesota dakootade keeles tähendas *ajuuhva* «unist» — selle nime panid ameeriklased jõele, mille kaldail elasid missuuride vennad aiovad. Nende vahel, Platte'i alamjooksul elasid aga otod, kes end ise tševeredeks nimetasid. Neil oli isegi hea meel, et nende maale tulid valged, kes andsid neile nahkade eest püsse, millega end suurepäraselt kaitsta sai. 1798. aastal olid nende maale tunginud sookide ja fokside sõjamehed, kes kõik olid relvastatud püssidega. Need lilledega tikitud mokassiinides ja riidest särkides sõdalased valasid palju verd ja käskisid missuuridel kaugemale kolida, ähvardades neil naha üle kõrvade tõmmata, kui nad ameeriklasi oma jõele elama lubavad. Püssimeeste jäljed ei olnud veel jõudnud jahtuda, kui läänest tulid maruhoona oseidžid ning missuuridest üle ratsutasid. See hobustel elav ja magav rahvas oli riius kõikide naabritega ega kartnud kedagi. Nende põldudest hoidusid eemale isegi komantšid ja tiiton-dakootad, kes läänepreeriatest omale lausa sõjamänguväljaku olid teinud.

Veel hullemaks muutus lugu, kui sookid oma suure sõjamehe Musta Haukaga uuesti tulid ja aiovad Platte'ini tõrjusid. Aiovade maale tuli sookide pealik Keokuk, kes pärast Musta Hauka retke küll kõigiga rahu tegi, kelle rahva pärast aga aiovad kunagi tagasi ei julgenud tulla. Läks veel üksteist aastat, enne kui ameeriklased aiovadele ja otodele rääkisid, et Must Haugas on julgenud Valgele Isale sõja kuulutada. Vinibeigod, kes sõja järel Minnesotasse tulid, rääkisid, kui kurvalt sookide pealiku sõda lõppes. See oli õppetunniks kõikidele rahvastele, kes Mississippist läänes põldu harisid.

Veel kaugemal läänes elas põlluharijate ja piisoniküttide elu mitu hõimu. Missouri kõrgetel kallastel elasid kolmeteistkümnes, osalt mullast rindvallidega kaitstud külas väga heledanahalised mandanid, kes ka vinibeigodega sarnast siuu keelt rääkisid ja juba 1738. aastal olid prantslastega kauplema hakanud. Nende naab-

riteks olid hidatsad, keda mandanite poolt pandud nimega ka minitariideks hüüti. See tähendas lihtsalt «üle vee kolinud». Ise teadsid nad kindlasti, et on Missouri kaldale rännanud kaugel idas asuva järve äärest, mille nimegi keegi enam ei mäletanud.

Hidatsad ja mandanid olid suurekasvulised ja tugevad ning elasid pooleldi maasse kaevatud, mätaste ja saviga kaetud kuppelonnides, kus katuse kandelatid toetusid neljale tugevale sambale, mille vahel laes oli lõkkesuitsu ärajuhtimiseks ümmargune ava. Need onnid olid nii suured, et talvel hoiti neis parimaid ratsahobuseid, koeri ja küttetagavara, ning suurimasse neist võis lisaks kõigele loetletule koguneda kuni sada inimest.

Kuna neil piisonijahi ja põllunduse kõrvalt aega üle jäi, olid nende rõivad äärmiselt peene töötlusega, ohtralt värviliste okasseaokastest põimitud ja läbitikitud ornamendiribadega ja maalingutega kaunistatud. Oma lahkukammitud pikki juukseid kaunistasid nad peente luust torukestega ja idast toodud helmestega, jättes laubale kulmudeni ulatuva kitsa tuka, nii iseloomuliku paljudele siuu keeli rääkivatele suguharudele.

Võib oletada, et just nendelt on pärit preeriaindiaanlastele iseloomulik kotkasulgede kui aumärkide kogumise kultus ja sarvedega kaunistatud peakatted taharippuva naharibaga, mille külge ridamisi kinnitusid mässitud rootsuga suled.

Kõik need viljakate alade põlluharijad ei rääkinud siiski siuu keeli. Nende lähedal ja väga sarnast elu elasid kaks kadokeelset rahvast, kelle rännuteekond põhja algab kaugelt Oklahomast ja Texasest, kus nad kunagi olid pärisperemeesteks. Neile lõunapoolseile põllumaaks sobivaile aladele olid jäänud samakeelsed vitšitad, kellega oli tutvunud juba Coronado ja kes misjonäri Juan de Padilla käest olid õppinud piiblisalme ning paljude koduloomade-lindude pidamist. Ürgsete põlluharijatena olid nad kasvatanud maisi juba tuhande aasta jooksul, mis oli küllaldane selle loendamatute sortide aretamiseks. Kui vitšitad ja kriikid oskasid kasvatada pikavarrelist maisi, mis vajas küpsemiseks pikemat suve, olid põhjapoolsed põllumehed aretanud mitu madalat sorti, mis küpsesid vabalt ka Kanadas. Tänapäeval näevad agronoomid vaeva nende hingusele läinud imeliste sortide taasaretamisega. Vitšitad elasid rohuga kaetud ümmargustes onnides nagu paljud Mississippi alamjooksul asunud rahvad. Neist kunagi lahku löönud suurem rahvagrupp, sooritanud pika retke Nebraskasse, asus elama Platte'i ja Kansase jõe harudele. Need olid poniid, kes aja jooksul hargnesid neljaks suguharuks, jäädes kauaks kõrvale valgete maadeuurijate teedest. Kuna nad elasid võõras keskkonnas, õppisid nad end hästi kaitsma, ning ei võtnud kuigi sõbralikult vastu esimesi kaupmehigi, kes nende juurde jõudsid. Valgetega paremaid suhteid looma sundisid neid just sõjakad dakootad, kelle rünnakud nende maisitagavaradele ja hobusekarjadele neid järjest tihedamini tabasid.

Poniide ühest harust, skididest, on eraldunud suur grupp, kes

nimetas end tstarahideks ja sai tuntuks arikarade suguharuna. Arikarad rändasid hidatsadest ja mandanitest kaugemale põhja, Cheyenne'i jõe äärde, ja hakkasid 1770. aastail elavalt prantslastega kauplema. Nad olid nii head põlluharijad, et preeriaindiaanlased kasutasid oma viipekeeles nende tähistamiseks käeliigutust, mis meenutas maisi peenekshõõrumist (maisi jahvatati siis kahe lameda kivi vahel). Kui prantslased neid tundma õppisid ja hiljem Oklahomas sama keelt rääkivaid vitšitasid kohtasid, hakkasid nad viimaseid mustadeks poniideks hüüdma. Arikarad aga said teise nimetuse dakootadelt, kelle arvates nad olid lihtsalt *ua-zi-jaa-ta pa-da-niin* — põhjaponiid.

Niihästi poniid kui ka arikarad võtsid osa materiaalset kultuuri üle siuu põllupidajatelt ja hakkasid elama samasugustes maakodades.[1] Arikarad lähenesid ajapikku mandanitele ja hidatsadele, nii et nende vahel oli välimuse järgi raske vahet teha, kui mitte arvestada kado rahvaste väiksemat kasvu.

Kõikide mainitud maisikasvatajate kultuur oli juba ammu ühtlaselt välja arenenud, kui preeriate elu pööras pea peale hobuste ilmumine. Muidugi ei toimunud see üleöö, vaid kujutas endast algul pikaldast, siis aga tormiliselt arenevat protsessi. Ratsudele roninud põlluharijad võtsid uue looma omaks ja hakkasid teda meeleldi piisonijahil ning sõjas kasutama. Samas leidus aga rahvaid, kelle ellu uus neljajalgne tõi suuremaid muudatusi kui veduri leiutamine eurooplastele.

Seni vaikselt platoodel elanud kaiuusid ja šošonid, kes õppisid varakult hobuseid kasvatama, tulid preeriatesse ja hakkasid seal ringi ratsutama. Hidatsadest eraldunud vareseindiaanlased ehk õigemini «linnurahvas» — absarokid — unustasid hobustel piisonijahile tormates muldonnid, maisi ja savipottide valmistamise ning ronisid veel haruharva oma ponidelt pikemaks ajaks maha. Šošonidest eraldusid komantšid ja rändasid lõunasse, lähemale hispaanlaste rantšodele, kust võis hankida üha uusi ja uusi hobuseid. Araapahod, kes elasid vaikselt koos šaieenidega Minnesota läänepiiril ja vahest harva oma kesist põllupidamist jalgsi piisonijahiga korvata püüdsid, liikusid hobustel Black Hillsi ja ajasid sealt minema kaioved, kel ratsutamine veel päris selge ei olnud. Minnesota tiiton-dakootad, kes kogu aeg olid odžibvede käest kolki saanud, olid ülimalt rõõmsad, kui kogusid nii palju hobuseid, et püssidega varustatud vaenlaste eest lippama panna. Ei läinud palju aega, kui neist said juba preeriate hirmutised, kelle sõdalased tolmu üles keerutades nagu tatarlased kõigile järgimööda peale langesid. «Imepärane suur koer» oli neist rahva teinud. Kuidas nad koerast hobuse tegid, selgub kohe, kui võrrelda sõna «šanka» (koer) sõnaga «tašanka» (hobune). Seni lohisteid vedanud koerad suutsid nüüd, keel väljas, peremeestele vaevalt järele joosta.

Tohutul maalahmakal ringi lendavad ja näiliselt tabamatud preeriaindiaanlased, üdini kütid ja sõdijad, tõid oma algul eklektilise, aga järjest rohkem ühtlustuva ja areneva kultuuriga kaasa täiesti uue suhtumise sõjasse. Nende sõjal puudus irokeeside ja kriikide sõja peaaegu kultuslik iseloom. Enamikul juhtudel ei rünnatud laagreid, ei rünnatud isegi jahil viibivaid vaenlasi, vaid kutsuti keegi sõdima, nagu oleks tegemist spordivõistlusega. Muidugi leidus ränki erandeid, aga enamikul juhtudel oli see nii. Paljud sõjakesed said alguse hobusevargusest, mida peeti kangelasteoks.

Preeriarüütlid leppisid vahel pealikute kahevõitlusega, et pärast külluslikku peoga sõjakirves maha matta ja siis kohe jälle üles kaevata. Nende sõjad paistavad kõrvaltvaatajaile kokkupõrgete ja leppimiste kaootilise jadana, mis ei toonud kaasa mingit meile mõistetavat piiride laiendamist või märgatavat teiste arvel rikastumist. Et aga paiksed põlluharijad sõdade all kannatasid, on vaieldamatu. Mõnede hõimude vahel valitses igavene vaen.

Suguharud, kelle jõud röövrüütlitest üle ei käinud, lähenesid valgetele ja nägid meelsasti päästvate fortide liini edasiliikumist ning tihenemist. Peagi leidsid valged sissetungijad, kes algul sõbralikke indiaanlasi kilbina ja puhvrina kasutasid, et mõistlikum on nad Indiaani territooriumile evakueerida. Liikuvat piiri suutis kaitsta sinikuubede ratsavägi.

---

[1] On arvamusi, et kadokeelsed rahvad tõid põllunduse Missourini ja isegi kuplitaolised maakojad on nende kultuuri tunnuseks. Lõunapoolsed kadod maakodasid siiski ei tunne, küll ehitavad neid suhteliselt hiljuti põhjast lõunasse rännanud navahod.

Seminolid ja pisarate rada

1834 — Ühendriigid loovad praeguse Oklahoma alal Indiaaniterritooriumi. Sindis alustab ligi 700 töölisega tööd Eesti suurim kalevivabrik.

1835 — 16. detsembril algab New Yorgis suur tulekahju, mis hävitab 17 kvartalit. Texases hakkavad ameerika asunikud Mehhiko võimude vastu mässama.

1836 — Ameerika relvasepp Samuel Colt võtab patendi 8,5 mm kaliibriga revolvrile «Texas». Arkansas saab osariigi õigused. Texas kuulutatakse vabariigiks.

1837 — Michigan saab osariigi õigused. Kanadas puhkeb mäss inglise koloniaalvõimude vastu. Ühendriikides on finantspaanika.

1841 — Eestis puhkeb «Pühajärve sõda». Paarsada nuiadega relvastatud talupoega lähevad mõisa vallutama.

1842 — Kirjutatakse alla Webster—Ashburtoni lepingule, millega kinnitatakse praegu kehtiv Kanada piir kuni Kaljumägedeni. Oregoni territooriumi põhjapiir jääb lahtiseks. John C. Frémont uurib trapperi ja teejuhi Kit Carsoniga Kaug-Läänt. Nad tulevad Los Angelesist Santa Fésse ja sealt läbi preeriate St. Louisi.

1843 — Jaan Sommer, kirjanikunimega Suve Jaan, kirjutab jutustuse «Luige Laos». 24. detsembril sünnib Vändras Lydia Koidula.

1844 — 29. mail saadab Samuel Morse Baltimore'ist Washingtoni maailma esimese telegrammi James K. Polki valimisest USA presidendiks.

«Teil on relvad ja meil on samuti relvad. Teil on püssirohtu ja tina, ka meil pole sellest puudust. Teie mehed hakkavad sõdima, ja meie mehed hakkavad sõdima. Nad sõdivad, kuni viimse seminoli veri niisutab meie jahimaade tolmu.»

Osceola, seminolide sõjamees ja juht,
kindral Wiley Thompsonile.

Elu Ühendriikide tagamaadel oli noil aastail tublisti elavnenud. Indiaanisõjad ei ähvardanud enam kedagi ja suguharudelt

ostetud vabadele maadele voolas Euroopast kirju väljarändajate mass, kes alles nädalaid tagasi olid tööd otsides hulkunud ühe vabrikuukse tagant teise taha, osa võtnud masinate purustamisest, üliõpilasrahutustest ja monarhiavastastest ülestõusudest. Kõik nad olid kuulnud ülesharimata maadest, mis ulatusid silmapiirist silmapiirini ja mida müüdi 1 dollar 25 senti aaker. Kümne aasta jooksul, alates 1831. aastast, tõid laevad Ühendriikide sadamatesse 600 000 emigranti; neli korda rohkem kui eelnenud kümnel aastal.

Nad leidsid tööd vabrikutes ja farmides, raudteede ehitusel ja kanalite kaevamisel. Tehnika vallutas Ühendriigid kiiresti. Vedurid tossutasid Baltimore—Ohio liinil ja teistel uutel liinidel, mis katsid kiiresti idaosariikide kaardi nagu ämblikuvõrguga. Mississippil ja teistel jõgedel liikusid suured ratasaurikud ning põldudele toodi esimesi McCormicki ja Hussey niidumasinaid, mis peagi tõrjusid vikatiga inimese maastikupildist välja.

Veidi aeglasemalt veeres elu lõunas. Vanad tubaka- ja riisistandused olid andnud maad puuvillapõldudele. Connecticut, New York, Suurbritannia ja Prantsusmaa nõudsid iga aastaga rohkem puuvilla, et see riideks kududa ja müüa maha maailma turgudel. Põhja-Carolinast Arkansaseni, maadel, mis olid kunagi kuulunud kriikidele, tšoktodele ja tšikasoodele, kasvas nüüd «valge kuld». Puuvillapõõsas kurnas maad ja istandused nihkusid kiiresti läände, jättes rikutud, viletsa maa vaesemate valgete farmidele. Virginia puuvillasaagid langesid, Mississippi omad aga tõusid aasta-aastalt. Maa ekspluateerimine oli röövellik ja pime. Pole ime, et vaene valge farmer, kes kutsus oma põllule vaimulikku, et see jumalalt paremat saaki paluks, pidi kuulma pühamehe otsust: «Põld ei vaja palveid, see vajab sõnnikut.»

Puuvillapõld vajas järjest rohkem orje. Orjade hinnad tõusid koos puuvillahindadega ja orjadega kauplemine oli tulus äri. Ühest laevatäiest orjadest, kes olid topitud vaevalt meetri kõrgusesse ruumi kahe teki vahel, võis kergesti saada 10 miljonit dollarit. Suured orjalaevad mahutasid vabalt 300—400 orja.

«Lõunamaises kliimas ületab orjade töö produktiivsus vaba töö mitmekordselt,» deklareeris üks orjuse apologeete Dew. «See on loodusseadus, et inimene peab teist orjama; samuti, nagu üks loom murrab teist. Ja orjapidamise leiutamise patt ei lasu meie hingel. Mis puutub väitesse, et orjus on kristlusevastane, siis ei leia me parimagi tahtmise juures Vanast või Uuest Testamendist midagi, mis näitaks, et Issand on orjapidamise vastu. Jumal ei kutsu kedagi mässule, ta ei õnnista rahulolematuid, vaid käseb olla alandlik ja sõnakuulelik . . .»

Ajad, mil orjadele piiblit loeti, hakkasid mööduma. Kõiki neegreid, kes enne päikesetõusu või pärast loojangut jumalapalumiseks kokku tulid, ootas 20 piitsahoopi. Põhja-Carolinas võidi valget, kes neegrile piibli kinkis, karistada 20 000 dollarise trahviga. Louisianas karistati isikut, kes neegreile lugemist või kir-

jutamist õpetas, aastase vangistusega. Lõuna-Carolinas ja Georgias pidi iga valge inimene, kes nägi rohkem kui seitset neegrit koos istumas või ilma valge saatjata teel käimas, nad piitsahoopidega laiali ajama.

Lõuna oli maa, kus ei olnud tunda maailma arengut. Ka seal sõitsid laevad ja puuvilla pakkisid aurupressid, aga puudesaludes seisvate klassitsistlike portikustega härrastemajade ja uniste väikelinnade kohal lasus feodalismi vari. Taaselustati ajalukku läinud orjanduskord ja oldi valmis seda iga hinna eest kaitsma.

Lõuna linnakestes võis tol ajal näha arvukate kuulutuste kõrval, kus pakuti müüa või taheti osta neegreid, ka kuulutusi, mis lubasid ohtrat vaevatasu põgenenud orjade kinnipidajale. Siin teatas Alabama plantaator: «Ära on jooksnud ori Alfred, hele mulatipoiss, 18 aastat vana, head kasvu, siniste silmadega, heledate linakarva juustega, tedretähnilise näoga; püüab tõenäoliselt esineda vaba inimesena.»

Teine alabamalane otsib oma «neegrit»: «Sada dollarit isikule, kes toob tagasi heledanahalise mulatist orja nimega Sam. Heledad liivakarva juuksed, sinised silmad ja punetav jume; on niivõrd hele, et võib põgenemisel teeselda vaba valget.»

Põgenikke oli palju. Osa neist püüti kinni ja piitsutati teiste hirmutamiseks surnuks. Ühendriikides oli vähe kohti, kuhu ori oleks võinud põgeneda. Orje toodi laevaga tagasi isegi New Yorgist ja mujalt põhjaosariikidest, mis siis juba avalikult taunisid riigis levinud orjapidamist.

Ometi oli Lõunas koht, kuhu ori võis minna ja kust esialgu ei olnud lootust teda leida. See pelgupaik oli Florida. Sealsed igihaljad subtroopilised tihnikud ja sood pakkusid põgenenud neegreile head varjupaika. Aga juba sirutasid valged käe ka Florida järele. Jälle olid neil põiki ees indiaanlased. Need olid seminolid, kes elutsesid poolsaare vesiste džunglite ja küpressisoode vahel. See kunagiste kriikide haru oli loobunud tugevatest, suurtest majadest, milles nad varem elasid, ja nende jõukad külad koosnesid Florida endistele elanikele iseloomulikest tšikiidest — lahtistest postidele tõstetud varjualustest, mille katus oli kas pilliroost või kohaliku madala palmi lehtedest. Tšikiide põrandad olid maast kõrgel, et vältida kokkupuuteid juhuslike roomajatega ja kaitsta omanikke sagedate orkaanide tulvavee eest. Endistest põllupidajatest olid nad muutunud kalastajateks ja küttideks. Nende juurde kogunesidki nüüd põgenenud neegrid ja segunesid aegapidi indiaanlastega. Esialgu näis, et keegi ei suuda neid enam leida.

Kindlasti ulatus ka Floridasse kurjaennustav teade «Teravnoa» Jacksoni seadusest, mis nägi ette lõunaosariikide indiaanlaste ümberasustamise Oklahomasse. Osa seminole, kes olid pärast Florida müümist elanud valgeile ligipääsetavail aladel ja valgete kultuurist tugevasti mõjutatud, olidki 1832. aastaks kriikidega koos sinna küüditatud.

Kui nüüd samal aastal püüti väheste tihnikust väljas käivate seminolidega Payne's Landingi lepingut sõlmida, said seminolid aru, et lugu on paha. Leping nägi ette kõikide Florida indiaanlaste ümberasustamise Oklahomasse. Neile lubati maksta sularahas 15 400 dollarit ja anda igale väljarändajale villane särk või tekk. Halvem oli punkt, kus Floridaga külgnevate Alabama ja Georgia osariikide orjapidajad nõudsid indiaanlastelt kõikide põgenenud neegerorjade väljaandmist. President Jackson, kes oli ise plantaator, tundis kahtlemata vaestele nõudjatele kaasa, aga tema arvamus ei ühtinud seminolide omaga, kel oli inimõigustest ühene arusaamine. Vanasti, kui seminolid sõdisid Jacksoniga, olid verekoertega orjapüüdjad kindraliga kaasa tulnud. Seminolid sõdisid nende kui sissetungijatega, ja hispaanlased olid Ühendriikidelt nõudnud seminolide õiguste puutumatust. Ühendriikide valitsused olid aga seminolide õiguste suhtes täiesti ükskõiksed olnud ja Jacksoni valitsus ei tahtnud mingitest õigustest üldse kuulda. Selle asemel istusid valged targutajad Kongressis ja arutasid, kas ei saaks Florida seminole varastena juriidiliselt vastutusele võtta. On see ju indiaanlase poolt vargus, kui ta neegri — valge mehe omandi ära võtab?

Washingtonis anti välja veel seadus, mille kohaselt Indiaaniterritooriumile, Oklahomasse saab edaspidi ümber asuda vaid indiaanlane. Ka seadusliku orjaga, sest neidki oli paljudel. Põgenenud neegrid ja ilmsed neegri-segaverelised tuleb seminolide hulgast välja noppida ja taas istandustesse müüa, kui nende õiget omanikku ei õnnestu kindlaks teha. Seminolidele tähendas see paljude perekondade lahutamist — nende jaoks mõeldamatut kuritegu, mis aga valgete arvates oli tavaline ja isegi vajalik.

Juba ammu olid selle terava küsimuse üles tõstnud põhjaosariikide kirikuvõimud, kes leidsid, et ristitud ja laulatatud neegerorjadest abielupaaride ja nende laste eraldi müümine on jämedas vastuolus ristiusu eetikaga. Vastavaid proteste olid tõstnud ka anglikaani kirikupead Inglismaal ja samuti katoliiklased. Nende suud pidi sulgema Georgia osariigi kirikunõukogu otsus, mis oli formuleeritud järgmiselt:

«Selline lahutamine isikute puhul, nagu seda on orjad, vastab tsiviilseadusandluses surmale ja nii vaatab sellele ka Jumal.» Nad ei nägevat selles midagi imelikku ega taunitavat, kui lahutatud abikaasad uues kohas taas abielluvad, nagu seda lesedki teha võivad. Selle saalomonliku otsusega oli asi paika pandud ja protesteerijad võisid jälle südamerahus magada.

Mõned seminolide pealikud kirjutasid siiski lepingule alla ja järgmisel aastal leiti veel paar, kes arvasid, et esialgu on kindlam lojaalsust demonstreerida. Indiaanlased hakkasid kergesti ligipääsetavatest kohtadest poolsaare sisemusse tõmbuma. Kuna valitsusele oli formaalselt vajalik kõikide seminolide nõusolek, sunniti ka teisi pealikuid lepingule alla kirjutama. See pidi jõustuma kolme aasta pärast.

1835. aastal tuli koos teistega metsast välja tugev seminoli sõdalane nimega Osceola. Kui indiaanlased olid puude alla istunud, pidas Indiaaniameti volinik kindral Wiley Thompson neile lühikese seletuskõne ja luges ette lepingu teksti. Seejärel pidid pealikud ükshaaval paberile märgi tegema, et näidata nõusolekut lahkumiseks. Osceola, kes oli küll saavutanud oma suguharus juhtiva positsiooni, ei olnud pealik. Ta tõusis aga esimesena, möödus pikkade sammudega kindrali selja taga seisvatest sõduritest ja pöördus tema poole lühikese vihase kõnega, mis oli ilmseks sõjakuulutuseks. Oma sõnade kinnituseks tõmbas ta vöölt noa ja lõi selle lepingusse.

Sõdurid astusid vahele ja pärast tigedat sõnelemist sõdalane vangistati ja pandi raudu. Taibates, et seminolidel võib tema teo pärast täbarasti minna, hakkas ta oma ägedust vabandama ja palus täielikku meelemuutust teeseldes end vabastada, et saaks oma rahvast eelseisvaks rännakuks ette valmistada. Kartusest, et vahejuhtum võib seminolide lõplikku ja ühist otsust negatiivses suunas mõjustada, lasti Osceola ahelatest vabaks ja ta läks nõupidamiselt minema.

Vaevalt jõudnud indiaanlaste peidetud elupaikadesse, hakkas Osceola energiliselt vastupanuliikumist organiseerima. Tal õnnestus suhteliselt kergesti mõttekaasalasi leida, sest lepingu tingimused puudutasid valusalt seminolide eneseuhkust. Võitlusvalmis sõdalasi sai kokku tuhat, mis oli küllalt suur arv, sest koos naiste ja lastega elas poolsaare südames kokku vahest neli tuhat indiaanlast. Segavereliste ja neegrite arv ei ole täpselt teada, aga see ei saanud suur olla. Seminolid teatasid valgetele, et on otsustanud esivanemate maale jääda.

Oli suvi ja seminolide nõiad otsisid kauget ja peidetud lagendikku, kus korraldada kriikide ürgset uusaastatseremooniat, mis pidi toimuma päikese jõudmisel suvisesse kõrgpunkti — ajal, mil valmib roheline maisitõlvik.

Mehed ehitasid lagendikule suure *tšoko tlako* — maja, kus nad pidid tantsu ettevalmistamisel ja vaheaegadel istuma ja kuhu lähedale naisi, hoolimata nende suurest võimust suguharus, üldse ei lastud.

Nagu tavaliselt, ei lasknud seminolid end ähvardavast ohust segada, sest Rohelise Maisi Tants oli liiga tähtis, et seda edasi lükata või ära jätta — nüüd olenes sellest järgmise aasta sõjaõnn. Kaks päeva mängisid nad palli ja tantsisid õhtuti alligaatoritantsu. Kolmandal päeval sõid suurde majja kogunenud sõjamehed ära terve härja, et öösel alustada 30-tunnist paastu.

Järgmine päev, mis tava kohaselt pidi olema üldrahvalik kohtupäev, jäeti suureks nõupidamiseks. Nüüd ei olnud aega pisitülide lahendamiseks. Uus aasta pidi algama sõjaga ja selle hea korraldamiek olenes sellest, kui hästi kõik oma kohuseid teadsid. Nad laotasid välja võlustekotikesed, mis aasta otsa olid hoolikalt peidetud, ja pidasid pikalt aru seminolide ülempealiku Mikanopiga.

Kogu nõupidamine toimus suguharu võlustekoti all, mis suurima pühimusena rippus pika varda otsas. Lõpuks olid seminolid otsusele jõudnud.

Hakkas hämarduma. Nõid valis nõupidamisväljaku idaserval sobiva koha ning süütas seal püha tulekivi ja -rauaga suure lõkke, millele asetati katel. Kuni keskööni kestis laulmine ja tantsimine; siis võttis nõid katla tulelt ja kõik mehed jõid ahnete sõõmudega «musta jooki»[1], et end saabuvaks uueks aastaks puhastada. Seejärel purustasid naised kõik savinõud ja pidulikult süüdati uus tuli. Kilpkonnaluust kõristite saatel alustati püha Rohelise Maisi Tantsu, mis kestis hommikuni. Seminolide uus aasta oli saabunud, ja see ning mitmed järgnevad aastad pidid sattuma ajaloo lehekülgedele.

Juba järgmistel päevadel läksid seminolide salgad teele. Osceola oli saanud sõjapealikuks ja näitas pikknugadele, et kriikide vana sõjapidamisoskus ei olnud veel kadunud. Ta oli oma väed paraja suurusega rühmadeks jaganud ja need ründasid nüüd sinikuubi, kus aga said. Tapnud sõdureid ja põletanud maju, mida valged olid jõudnud seminolide maadele ehitada, kadusid nad sama vaikselt, nagu olid tulnud, läbipääsmatutesse soodesse. Ühendriikide armee tõi Floridasse kummipaate — praeguste kummipaatide eelkäijaid, et asendada nendega raskeid puitpontoone, millega sõdurid püüdsid soiste kallastega jõgesid ületada. Paadid aga läksid kergesti ümber ja neist tuli peagi loobuda.

Indiaanlased olid Mikanopile teinud ülesandeks peita naised ja lapsed nii sügavale soode keskele, kui võimalik. Kõikjale asetatud piilurite valvepostid pidid aegsasti teatama sinikuubede lähenemisest. Sõdureid lasti nädalate ja kuude kaupa soid kammida, aga peale mahajäetud tuleasemete, madude ja alligaatorite ei leidnud nad midagi.

Valgetel oli ikka veel sama 1835. aasta ja nad ei olnud seminolidega ühtki lahingut löönud. Võsast kõlanud lasud ja ootamatult lennanud nooled olid nende ridu tublisti harvendanud. Aga sõjaministeeriumis oldi optimistlikud. Ei saanud ju käputäis indiaanlasi kitsal poolsaarel uut sookide sõda alustada!

Detsembris saatis Fort Dranesi peitunud kindral Clinch äreva teate, et teda võib ähvardada piiramine ja seega varustusteedest äralõikamine, mis tervet garnisoni näljaga ähvardab. Fort Dranes asus Florida sisemaal ja teed sinna olid viletsad. Et päästa Clinchi garnison võimalikust õnnetusest, saadeti Tampa lahe äärsest Fort Brooke'ist Clinchile appi 112 sinikuube, keda kamandas major Francis L. Dade. Ta salk lahkus meeste suureks pahameeleks fordist jõululaupäeval, mil ülejäänud garnison jäi rõõmsalt pühi pidama. Kaasa veeti ka üht kahurit ja laskemoonavankrit.

[1] «Must jook» on paljudele maskogii hõimudele vahendiks, mille abil nad end pühadeks toiminguteks «puhastavad» — nimelt kutsub see mürgiste taimede, põhiliselt ussijuure (*Eryngium synchaetum*) ja teatud paju (*Salix amphibia*) ekstrakt esile kohese krampliku oksehoo.

Operatsiooni hea kordamineku eest olid seekord hoolitsenud mõlemad pooled — major oli teejuhiks ja spiooniks kaasa võtnud neegerorja Luizi, kes oli seminolide juurest toodud ja tundis suurepäraselt nende elukohti ning kohalikke teid. Luiz omakorda oli neegerorjade kaudu seminolidele teate saatnud, et major sinikuubedega on teele asunud, ning täpse marsruudigi reetnud.

28. detsembril ootasid teeäärses palmivõsas sõdurite saabumist Osceola 180 sõjameest. Ilm oli vilu ja kõhutavad indiaanlased olid paksult tekkidesse mähkunud. Samal põhjusel olid sõdurid oma sinelid, millel ikka veel ilutsesid valged ristrihmad, kõvasti kinni nööpinud. Juba algul peab märkima, et indiaanlased olid relvastatud pikkade ja täpsete püssidega, samal ajal kui sõjaväes kasutati vananenud sileraudseid musketeid, mille täpsus jättis soovida.

Kui nüüd sinikuubede kolonn logiseva vankri ja kahuriga parajale laskekaugusele jõudis, andsid indiaanlased ilma eelneva sõjakisata tragunitele nii hävitava kogupaugu, et pooled mehed eesotsas major Dade'iga lendasid sadulast. Ülejäänud hüppasid hobustelt, et vastu tulistada; aga ei saanud sinelite alt nii kiiresti padruneid kätte.

Kuna indiaanlaste arv ja paigutus ei olnud teada, püüdsid sõdurid puude taha varjuda ja neil õnnestus seminolide suunas kolm kartetši lasta. Indiaanlased taganesid näiliselt ja mehed kasutasid aega, et kiirestiraiutud puudest madal kaitsevall ehitada. Nad ei olnud veel ehitamisega kuigi kaugele jõudnud, kui seminolid neid hoopis teiselt poolt ründasid ja enamiku tapsid. Kahel haavatul õnnestus siiski hobusteta põgeneda; nad komberdasid nii kiiresti kui suutsid fordi poole tagasi.

Pärast indiaanlaste lahkumist tuli kohale salk neegreid, kes samas Withlacoochee järve ääres olid lahingu lõppu oodanud. Nad tapsid ka need haavatud, kel oli õnnestunud surnut teeselda ja kes nüüd olid liigutama hakanud. Seminolid olid relvad ja laskemoona konfiskeerinud, ning neegrid viisid ära kõik ülejäänu, mis vajalikuks võis osutuda.

Osceola jõudis veel samal päeval Fort Kingi juurde Ocklawaha jõel ja käskis oma sõjameestel fordile lähemale roomata. Fordist 180 meetri kaugusele oli ehitatud maja, kus kindral Wiley Thompson parajasti ohvitseridega lõunat sõi. Seminolid roomasid läbi rohu majale lähedale, ja, tõusnud rohust, tulistasid aknasse. Viis sööjat said samas surma, nende hulgas ka Thompson, kes oli saanud otsese korralduse seminolide mahasurumiseks ja minemaküüditamiseks. Neli ohvitseri põgenesid ja neil õnnestus fordi väravast elusalt sisse pääseda. Enne kui sõdurid välja jõudsid joosta, skalpeerisid seminolid oma ohvrid ja kadusid igihaljasse rohelusse.

Indiaanlased läksid tagasi peidetud küladesse ja asusid end järjekordselt puhastama. Kriikide nagu paljude teiste indiaani hõimude poolt peetakse mõrva kõige hirmsamaks kuriteoks, mille eest tasutakse ainult surmaga. Sõtta minnes sooritasid sõjamehed

alati riitusi, mis mõnevõrra vabastasid retkest osavõtjad vastutusest, aga kuna igaüks kartis uskumuspärast mõrvari saatust, — hulluksminemist, tuli neil suitsetada nõia antud püha tubakat ja kuulata ära taiad, mis nad taas puhtaks tegid. Sel õhtul istusid nad väikestes nahaga kaetud telgikestes ja higistasid kange leili käes[1], et seejärel puhata väsitavast sõjakäigust.

Nüüd korraldasid ameeriklased Floridasse rea suuri kättemaksuretki, millel ei olnud aga vähimaidki tagajärgi, arvestamata ainsat avalikku lahingut Withlacoochee jõel asuva fordi all, kus seminolid kaotasid mõned mehed ja Osceola sai haavata. Samas tapeti 63 sinikuube. Sõda võttis järjest suurema ulatuse. Seminolid hiilisid juba Georgiasse ja Alabamasse ning põletasid seal terveid külasid.

Sõjaministeerium andis kindral Gainesile käsu seminolide sõda kiiresti lõpetada ja New Orleansis hakata kähku vägesid formeerima. Need paigutati aurikule, mis üle Mehhiko lahe kiirustas ja 1836. aasta veebruaris Tampa lahest Alafia jõele sõitis. Paljud mehed nägid nii soist ja nende arust õudset kohta esmakordselt, olgugi, et Mississippi alamjooksu kaldaid ei palistanud kaugeltki mitte inglise pargimaastik. Veest tõusvate jämedate puude oksad, millel rippusid pikad hispaania habesambliku tordid ja orhideed, ulatusid jõgede kohal kokku ja üle pea ulatuva rohuga kaetud liivaleeted vaheldusid peaaegu lagedate soodega. Ameeriklasi hakati väikeste rünnakutega tülitama juba enne Fort Kingi jõudmist, millest Gaines tegi vägede peakorteri.

Nagu eelmistest kättemaksuretkedest, ei olnud ka Gainesi oma arust hästi korraldatud ekspeditsioonidest mingit kasu. Seminolid ründasid neid siin ja seal, kadusid välkkiirelt ning nende jäljed kustutas vesi.

Sügisel saatis Jacksoni sõjaminister Floridasse 1812. aasta sõja veterani, kindral Winfield Scotti, kel õnnestus kinni võtta umbes 400 seminoli; suuremalt osalt naisi ja lapsi küladest, mis olid esimestena lepingule alla kirjutanud ja õieti ootasidki ärasõitu. Need indiaanlased elasid igati kättesaadavas kohas ega olnud sõjast osa võtnud.

Kindral Scott ei suutnud Floridas midagi muud korda saata. Ta vägedel tuli soodes kannatada raskeid kaotusi ja alligaatoritel olid pidupäevad. President Jackson, kes millegipärast Scotti vihkas, taotles tema tagasikutsumist ja sõjaministeeriumi vastukäivate otsuste ning bürokraatia aegluse tõttu jäi Scott ilma suuremast osast talle määratud moonast. See süvendas ta vägede niigi õnnetut olukorda sedavõrd, et nad olid sunnitud fortidesse kaitseseisukorda jääma.

---

[1] Ameerika indiaanlased nagu soome-ugrilased ja muud Aasia rahvadki tunnevad leilisauna kui tervistavat ja puhastavat vahendit. Leilivõtmiseks ehitatakse väike nahkadega kaetud telk, kus tules kuumaks aetud kividele vett visatakse. Ürgne tava on toodud vist juba nende iidse rände ajal üle Beringi väina asendanud maakitsuse.

Kui teade sellest Washingtoni jõudis, paisus skandaal nii suureks, et Scott kutsuti pealinna aru andma. Nüüd oli sõjaministeeriumil peksupoiss käepärast ja kindral valati poriga üle, mis ühtlasi lõpetas tema Florida-karjääri.

Alles nüüd ilmusid ajalehtedes kokkuvõtlikud andmed armee võimetusest ja terve rahvas sattus hämmeldusse. Ühendriikide armee ei saa jagu tuhandest indiaanlasest! Rasked kaotused Floridas! Tecumseh' ülestõus kordub! Ajalehtedes hakkasid ilmuma asjakohased humoreskid ning enamik uusi anekdoote oli sihitud armee juhtkonna pihta. Räägiti, et sõjaministeerium ja valitsus evakueeruvad Kanadasse, et lõunaosariikide ja Floridasse viidud vägede kaitseks tuuakse sinna Texase nuhtlus — komantšid jne.

Armees hakati Floridat tõsiselt kartma. Raske oli leida väejuhti, kes oleks tahtnud tundmatutes soodes oma karjäärile lõpu teha. Pärast pikka vaidlemist ja valimist saatis valitsus Floridasse kindralkortermeister Th. Sidney Jesupi ja andis tema käsutusse 8000 sõdurit, keda pidid lahingusse viima võimekatena tuntud kolonelid William S. Harney ja Zachary Taylor. Tohutu sinikuubede vägi jõudis Floridasse 1837. aasta jaanuaris ja Jesup otsustas kasutada hoopis teist taktikat. Ta kutsus seminolide pealikud rahuläbirääkimistele.

Mais tuli Fort Mellonisse Monroe järve äärde üle 3000 indiaanlase eesotsas Osceolaga ja läbirääkimised algasid. Armeel oli Tampas varuks 24 laeva, millega seminolid Mississippile sõidutada. Jesup oli võtnud nõuks nad ootamatult vangistada ja tingimusteta ning ahelais Oklahomasse saata.

Jesup hõõrus aga vara käsi. Teated laevadest jõudsid Osceolani ja enne, kui keegi aru sai, olid kõik seminolid kadunud. See oli toimunud öösel, nii et tunnimehedki ei märganud nende lahkumist.

Kolonel Tayloril olid jälle oma plaanid. Ta oli kaasa toonud verekoeri, millega istandustes jahiti põgenenud orje. Nüüd püüdis ta sinikuubede eesotsas indiaanlasi koertega leida, aga tal kulus hulk aega, enne kui ta arusaamisele jõudis, et vette jälgi ei jää. Koerad osutusid kasutuks, kadusid ära ja soodes sumpav armee sai malaaria. Sellele moraalselt laastavale tõvele lisandusid suvel veel kollapalavik ja kõhutõbi ning suur osa sõdureid deserteerus.

Jesup oli meeleheitel. Tal oli palavast Floridast kõrini. Vappekülmahoogude vaheajal istus ta maha ja kirjutas sõjaministrile raporti, milles palus errulaskmist. Teda soodesse saatnud Jackson oli juba erus ja uus president Van Buren keeldus palvet rahuldamast. Kongressis sõimati saamatut kindralit avalikult ja näis, et temagi karjäär jääb poolsaare soodesse.

Sõjaministrilt saabus siiski kiri, milles teatati, et ministeerium on otsustanud Ohio orus mobiliseerida 700 indiaanlast, keda saaks kasutada võsasõjas. See teade tegi kindrali õige murelikuks. Indiaanlased olid just need, keda tal kõige vähem tarvis oli. Ta polnud neist kunagi vaimustuses olnud, ja kui nüüd septembris tõepoolest 1000 süngeilmelist punanahka hanereas forti sammusid, oli juba miili kauguselt näha, et neil ei ole plaaniski oma vendi tapma hakata. Piisanuks nad korraks sohu lasta ja sõjaväel tulnuks tuhande seminoli asemel kahe tuhandega võidelda.

Jesup leidis, et tema lips on läbi. Karjäär oli ilmses hädaohus ning edasine sõjapidamine oleks tähendanud tribunali alla sattumist. Viimases hädas tuli Jesupile päästev mõte.

Talle oli selge, et sõda ei saagi lõppeda, nii kaua kui Osceola viibib vabaduses. Sellepärast tuli leida sobiv ettekääne tema veelkordseks väljakutsumiseks, ning mis võis olla sellele aastaid sõdivale rahvale meelepärasem, kui rahu neile soodsatel tingimustel.

Jesup saatis Osceolale sõna, et Ühendriikide sõjavägi on saanud käsu indiaanlased rahule jätta ja tema, kindral Jesup ootab seminolide delegatsiooni, kellega alustada rahuläbirääkimisi. Fordi masti tõmmati valge lipp ja peagi saabusid metsast 75 seminoli sõdalast, nende hulgas ka Osceola ise.

Läbirääkimised algasid Jesupi enda sõnavõtuga, mis ei olnud pikk, sest enne kui indiaanlased reetmisest aru said, olid neile suunatud sõdurite tääkidega püssid. Kõik sõjamehed areteeriti ja pandi kohe raudu. Seminolid olid sündinust nii masendatud, et ei leidnud sõnu oma tunnete väljendamiseks. Nad lihtsalt vaikisid.

Jesup pidi rõõmust ogaraks minema. Ta saatis kohe Washingtoni teate, et Osceola on vangistatud ja peagi viiakse seminolid Oklahomasse. Vange lubati vaadata ka ajakirjanduse esindajail, kel nagu alati kujunes sündmuse kohta eriarvamus: samasugune nagu Ohiost toodud indiaanlastel, kes kaotasid kindrali ja valgete armee vastu viimase lugupidamise.

Aplausi asemel kostis Washingtonist süüdistus jämedas sõjareeglite rikkumises. Ajalehtedes aga sõimati kindralit rahvuse häbiplekiks ja näotuks reeturiks. Siiski, umbkaudu aimates sõjaministeeriumi varjatud rõõmu, ei usaldanud Jesup vange vabastada, vaid saatis nad poolsaare idakaldale ja sealt põhja, Charlestoni, Fort Moultrie'sse. Vanglas sai Osceolast vaikiv ja rõhutud mees, kes isegi kaaslastega vähe rääkis. Külmas ja niiskes kongis haigestus ta peagi ja suri juba kolme kuu pärast.

Vangid, kes toodi hiljem tagasi Floridasse, St. Agustine'is asuvasse vanasse hispaania kivikastelli, mida nimetati endiselt San Marcose kindluseks, tegid nagu seiklusromaanides voodilinadest köie, laskusid sedamööda aknast vallikraavi äärele ja põgenesid. 20 põgenenud seminoli hulgas olid Koakuutši ehk Metskass ja tema sõber Talmas Hadžo, kes tagasijõudnutena alustasid uusi sõjakäike. Nüüd muutusid seminolid eriti julmaks, ja Jesup, kes oli täiesti pea kaotanud, lasti erru. Tema asemel võttis juhtimise üle kolonel Zachary Taylor, kel nagu kindralitelgi ei puudunud oma *nom de guerre* — «Vana tahumatu ja tubli».

«Vana tahumatu ja tubli» Taylor oli häbematult sarnane

«Vana Hikkoripuu» Jacksoniga. Ta oli pikk ja kõhn, jämeda käitumise ja kesise mõistusega. Teda peeti sündinud sõduriks. Kui lisada, et ka temast sai edaspidi president, on sarnasus Jacksoniga hämmastav.

Sõda oli täies hoos. Seminolid olid kuskil Florida keskel ja korraldasid sealt kõikjale rüüsteretki. Poolsaarel ei leidunud ühtki valget, kes oleks võinud väljaspool fortide kaitsvaid seinu end julgena tunda.

Taylor kogus plaanitsetud ekspeditsiooni jaoks 1000-mehelise väesalga ja läks 1837. aasta novembris sellega teele Okeechobee järve suunas. Tal oli kaasas 80 vankrist koosnev moonavoor, mis takistas kiiret liikumist. Alles jõulupühade hommikul avastati 25 km kaugusel Kissimmeest seminolide laager, mida aega viitmata rünnati.

Tunniajalise tulevahetuse jooksul taganesid seminolid eesotsas pealik Alligaatoriga sohu. Kui sõdurite vägi neile püsse pea kohal hoides järele sumas, kõlas tihnikust kogupauk. See ei tapnud küll palju mehi, ent raskesti haavatuid oli lahingu lõpuks 111. Sõdurid püüdsid varjuda puude taha ja vastu pidada. Taylor organiseeris samal ajal palavikulise kiirusega tiibrünnakut, et indiaanlasi küljelt ja tagant üllatada.

Seminolid olid aga ammu kadunud, ja Taylori metsakammijad, kes samuti vööni soos sumpasid, pidid lõpuks veel oma meeste käest pihta saama. Lahing oli läbi. Sinikuued korjasid veest 28 surnud kaaslast, kes olid sügavalt porisse vajunud, ning tõmbusid kiiresti tagasi. Paaril rünnakul, mis järgnevail päevadel korraldati, selgus veel üks viga, mille Taylor oli teinud: sinikuubi aeti taga verekoertega, keda ammu kadunuiks ja indiaanlaste poolt tapetuiks peeti.

Alles hiljem saadi teada, et neegreid püüdma õpetatud koerad olid indiaanlaste vastu väga sõbralikud. Nad võeti kinni ning õpetati peagi sõdureid jahtima, mida nad ka meelsasti tegid.

Kui Taylorilt aru päriti, mida ta nii pika aja jooksul on saavutanud, pidi kindral tunnistama, et tal ei ole vange ega tea ta ka vastase kaotusi. Ühegi lahingu lõppedes ei leitud indiaanlaste laipu, sest taganejad võtsid need alati kaasa.

Kuna õnnetu sissekukkumine koertega oli samuti avalikuks tulnud, kutsuti Taylor Floridast ära. Tema järglaseks saatuslikule ametikohale määrati kindral McComb, kes organiseeris Floridasse nii palju vägesid, et nende toitmine hakkas valitsusele tõsist peavalu valmistama. McCombi sõjakäikudest võtsid osa Ühendriikide merevägi ja kohati isegi kaubalaevade madrused.

Vahel tundus neile, et poolsaarele ei ole jäänud enam ainustki indiaanlast. Pikema aja vältel ei toimunud kallaletunge ja patrullid ei suutnud avastada ühtegi värskelt kasutatud laagrikohta.

Kuna McCombile oli antud korraldus rahu sõlmimiseks, niipea kui selleks võimalus avaneb, oli ta üpris ärritatud, kui terve sõttatiritud armee ei suutnud leida isegi mõnda vana indiaanlast,

keda oleks võinud saadikuna kasutada. Sõda olekski peaaegu lõpetatud, kui indiaanlased poleks taas edukalt kallale tunginud patrullsalkadele. Tundus, et indiaanlastel on puudus laskemoonast — korraldatud varitsustel tapeti sõdurid tihti nooltega, kusjuures jäeti maha nende relvad, laskemoon oli aga alati ära võetud.

Nüüd, kui sõjas osales peaaegu kogu Ühendriikide vaba regulaarvägi, jäid tagajärjed veel kesisemaks, kui nad varem olid olnud. Terve rahva naeruks kutsuti kindral McComb Floridast tagasi.

Lõputu võsasõja eelviimane kindral W. R. Armistead alustas sellega, et tõi kohe Oklahomast 14 seminolide pealikut, kes olid ammu uude elukohta viidud ja seal enam-vähem kohanenud. Neil ei olnud mingit isiklikku vajadust oma hõimu viimase vaba rahvakillu ärakutsumiseks ja nad läksid võrdlemisi vastumeelselt soodesse, et peitupugenuid välja kutsuda. Kui nad lõpuks kindrali juurde tagasi tulid, teatasid nad, et soodes ei ole ühtegi inimest, kes tahaks rahu teha, veel vähem Oklahomasse minna. Nad ei saavat pikknugade pealikut millegagi aidata ja sellepärast oleks parem, kui nad tagasi saadetaks. Seda tehtigi. Sõda püsis nullpunktis ja osa vägesid viidi ära. Washingtonist ei saadetud pikka aega uusi kindraleid, ehkki seal püsis visalt arvamus, et lõpptulemus oleneb tingimata õigest väejuhist. Sõjaministeerium oli sunnitud tunnistama pankrotti. Et keegi üldse Florida vägesid juhiks, määrati nende etteotsa pidevalt sealsetes garnisonides teeninud kindral William J. Worth, kes pidas edasist võsasõda mõttetuks.

Ta oleks kahtlemata häid näpunäiteid saanud «Vanalt Tippecanoe'lt» Harrisonilt, kes kinnitati presidendiks 4. märtsil 1841. aastal, aga eakas indiaanivõitleja suri täpselt kuu aja pärast ja Worthil tuli uus taktika ise välja mõelda.

Ta otsis hoolega ja põletas suvel salajasi viljapõlde ning panipaiku. Ühtlasi püüdis ta aimata indiaanlaste asukohti ja surus nad paikadesse, kus ei leidunud jahiloomi ega isegi jõgesid, kust kala püüda.

Kas oli ta valinud õige taktika või olid seminolid tüdinenud, aga kevadtalvel hakkasid nad metsadest välja tulema. Nad tulid väikeste gruppidena, tihti ka ükshaaval; pikemat aega kodutud ja näljased, nagu nad olid, ei olnud nad siiski kaotanud uhkust. Nende riided olid täiesti räbaldunud, relvadeks olid vähesed vibud ja nooled, noad ning puust nuiad. Püssid kui kasutud riistad olid kas peidetud või ära visatud. Neid vaadates ei saanud kindral ega tema arvukad ohvitserid aru, kust võtsid need armetud hinged selle üliinimliku vastupidavuse, mis oli Ühendriikide armeed takistanud neid võitmast kuus aastat kestnud lootusetus sõjas.

Riik oli sõja peale kulutanud 20 miljonit dollarit. Nende vastu olid võidelnud 30 000 sõdurit, 50 000 vabatahtlikku ning pool laevastikku. Lõhutud oli sadu vankreid ja Ühendriikide sõjavägi oli kaotanud tapetutena 1466 sõdurit ja 215 ohvitseri — arvud, mis

sunnivad veel praegugi, pärast Vietnami sündmusi, inimesi pead raputama.

Nüüd laaditi need 4000 õnnetut laevadele ja viidi Oklahomasse. Keegi ei teadnud, kui palju neid võis veel soodesse jääda.

Osaliselt selgus see alles 14 aasta pärast, kui väheste poolsaarele jäänud seminolide saatus polnud valgetele enam nii tähtis. Tuntud ja kardetud vana pealik Bolek, kes oli üks mahajäänutest, elas oma pisikeses külakeses rahulikku elu ja haris põldu. 1855. aastal peatus küla lähedal kamp armee maamõõtjaid, kes otsustasid vana indiaanlase arvel nalja teha. Huumor seisnes selles, et nad tõmbasid vana Billy Bowlegsi aias maast välja kõik juurviljad ja raiusid maha ta banaaniistanduse. Kui elatanud pealik tuli nende laagrisse protesteerima ja kahjutasu nõudma, oli naeru palju. Mehed olid tahtnud näha, kuidas vana punanahk uut seminolide sõda alustab. Nad tõukasid ta jalust maha ja irvitasid tema raevu üle. Nende arvates oli see süütu ja ohutu nali, sest seminolid olid ammu Mississippi taga ning indiaanlane nende arust liiga nõder tõsise vastupanu osutamiseks.

Kui seltskond oli end küllalt lõbustanud, lasksid nad tal minna. Vana Bolek aga käis läbi kõik peidetud külakesed ja tõstis jalule kogu järelejäänud seminolide rahva. Käputäie meestega ründas ta veel samal ööl sõdurite laagrit ning haavas raskelt leitnandist rühmakomandöri ja veel mitut meest.

Sündmuse tagajärjeks oli niinimetatud Billy Bowlegsi sõda, mis kestis kaks aastat, nõudes mõlemalt poolelt langenuid ja põletatud elamuid, sest sõtta kisti põhiliselt valge asunikkond.

Lõpuks pakkus valitsus raha eest rahu. Billyle maksti 6500, alampealikule 1000 ja igale sõdalasele 500 dollarit. 100 dollarit anti igale naisele ja lapsele. Siis viis valitsuse volinik kõik 164 indiaanlast teiste juurde Oklahomasse.

Nüüd teatakse, et Floridasse jäi veel 150 seminoli, kes elasid soode keskel esivanemate elu ega ilmunud avalikult välja enne II maailmasõda, mil nende arv oli kasvanud ligi tuhandeni.

Kui nende juurde ilmusid peale ajakirjanike ja etnograafide ka värbamiskomisjoni liikmed, keeldusid nad astumast Ühendriikide armeesse. Ei olnud ka juriidilist alust nende sundimiseks, sest nad ei olnud ju Ühendriikide kodanikud, vaid iseseisev rahvas. Nemad olid ainukesed, keda ei suudetudki võita. Vähe sellest: nad ei ole siiani Ühendriikidega rahulepingut sõlminud!

Samal ajal, kui puhkes seminolide sõda, juhtus mujalgi palju erutavat, mis uue rahvuse tähelepanu esialgu indiaanlastelt ära tõmbas.

Kaug-Lääne asustamine algas Mississippi tagustel põhjaaladel, kus valitsesid 1811. aastal New Yorgi karusnahamiljonäri Astori asutatud Oregoni Vaikse Ookeani Karusnahakompanii ja tema rivaal, Kaljumägede Kompanii, kes ostsid valitsuselt tuhandete aakrite viisi maad. Üha kasvavas tempos jätkus asustamine ka

Missouris ja hiljem Arkansases, maadel, mille kohta noor prantslane De Toqueville kirjutas:

«Peale muu on Mississippi-äärne tasandik kõige paremaks elukohaks, mis Jumal iial inimesele on andnud; sellest hoolimata on see maa veel siiani tühi kõnd . . .»

Sellele kõnnumaale rändasid nüüd lainetena üha uued ja uued härjavankrite voorid. Kui varased asunikud olid hoidunud jõgede ja metsade lähedusse, hakkasid uued tulnukad kohanema lageda preeriaga, kus kasvas metsikute hobuste kõrgune rohi. Sodbusterite [1] mätasonnidest paistis kaugemale ainult katus.

Preeriaindiaanlaste pahameeleks tapsid kutsumata külalised tuhandete viisi piisoneid, et müüa nende nahku hea raha eest New Orleansi ja St. Louisi turgudel.

30. juunil 1834 võttis Jacksoni valitsus vastu seaduse «Kaubanduse ja suhtlemise reguleerimiseks indiaani suguharudega ning rahu säilitamiseks piirialadel».

Uue seaduse alusel kuulusid kõik alad lääne pool Mississippit, välja arvatud Missouri ja Louisiana osariigi ning Arkansase territoorium, indiaanlastele. Neil aladel oli keelatud eriloata kauplemine ja maade ostmine eravaldusteks föderaalvalitsuse sanktsioonita. Vastutus iga valge inimese tegevuse eest pandi Ühendriikide armeele, kes pidi ühtlasi valvama, et indiaanlaste aladele, kaasa arvatud Oklahoma Indiaaniterritoorium, ei pääseks kuritegelike kalduvustega ja salaja viskiga kauplevad isikud. Armee kontrollile allutati ka relvade ja laskemoona müük.

Muidugi ei säilinud kehtestatud piir kuigi kaua. Tuhandete loata riigimaadele kolinud skvotterite valdused seadustati ja indiaanlaste piir nihkus vägisi üle keelatud 95. meridiaani.

Armee oli ametis uute toetuspunktide ehitamisega. Nii kerkisid Fort Snelling Mississippil, Fort Atkinson ja Fort Leavenworth Missouril, Fort Gibson ja Fort Smith Arkansases, Fort Towson Red Riveril ning Fort Jesup Louisianas.

Suur Texas, vanade hispaania kaartide Teyas ja Tejas, oli ikka veel Mehhiko territoorium. Ühendriigid olid küll püüdnud seda Louisiana ostu päevil Prantsusmaale kuuluva territooriumina käsitada, ning kui 1821. aastal Mehhiko piir Sabine'i jõele nihutati, olid ameerika asunikud juba sellest läänes esimese suurema koloonia loonud ja kohalike mehhiko võimude julgustusel seda igati laiendanud. Sellel avaral ja tühjal maal jätkus ruumi niihästi ameeriklastest kui ka mehhiklastest karjapidajatele, kes soolatud liha ja nahad laevadega New Orleansi vedasid. Mehhiko valitsus soodustas ameerika asunike tegevust ja pigistas silma kinni, kui üha uued ja uued asunikud Texasesse kolisid. Kentuckys jäid sajad onnid tühjaks, sest väikesel ostetud maalapil hingitsevaid farmereid meelitasid suuremad lahmakad, mida mehhiklased võileivahinna eest lahkelt pakkusid.

[1] Sodbuster — preeriaasunik, kelle ainsaks kättesaadavaks ehitusmaterjaliks olid mättad.

Tennessees, kus jõukad plantaatorid tohututele puuvillapõldudele ruumi tegemaks vaeseid maaomanikke lausa jõuga välja surusid, oli neil päevil tavaline, et hüttide ustele ilmusid kriidiga kirjutatud sõnad: «Läksin Texasesse.»

Lõunaosariikide tukkuvates linnades, kus elanikke piinasid tuberkuloos, malaaria ja kollapalavik, mis epideemiate puhkedes nõudis kümneid tuhandeid elusid, ja kus ligastes hoovides haisesid sealaudad, pühkisid kuue aasta vältel 20 000 inimest tolmu jalgadelt ja sõitsid üle Mississippi, et rikastuda liha, nahkade, hobuste ja muuladega, mida järjest rohkem vajasid lõunaosariikide plantaatorid ja tööstusliku Põhja kaootiliselt kasvav rahvastik.

Muidugi jäid ettevõtlikele avantüristidele jalgu indiaanlased, kellest nagu alati püüti kiiresti lahti saada. Esimese hoobi olid vastu võtnud kado hõimud, kellest de Soto ja de Vaca kroonikatesse jäid vaid põgusad märkmed. Võitluseks sõjakate idanaabrite ja hiljem ratsa ringikolavate komantšide ja eriti oseidžide vastu moodustasid nemadki midagi liitude taolist, mis olid tekkinud juba 17. ja 18. sajandi vahetusel, kui prantslased La Salle ja Bienville nendega tutvusid.

Neist esimesena kadus natšitotšede liit, mis koosnes neljast suguharust, kes elasid praeguse Louisiana osariigi loodeosas. Nad said prantslastega võrdlemisi hästi läbi. 1702. aastal, kui nende vili ikaldus, läksid nad Rosaliasse, mis oli tollal ainus prantslaste asundus Mississippi suudmes ja palusid toiduaineid. Nende sõber Louis Juchereau de St. Denis oli sunnitud nad väikese akolapissa suguharu juurde saatma, kus nad elasid üle kümne aasta.

Hiljem tõi sama prantslane nad kodumaale tagasi ja elas nende hulgas populaarse valge pealikuna aastakümneid. Tänu St. Denis'ile ja tema pojale olid natšitotšed prantslaste liitlasteks sõjas natšede vastu. 18. sajandi lõpul olid nad oma maad märkamatult prantslastele andnud ja nendega täiesti segunenud. Väike osa leidis ulualust kadohadatšode ja hasinaide juures.

Hasinaide liit asus Texases, Nechesi ja Trinity jõgede vahel, alal, kus tapeti La Salle. Nad olid juba 18. sajandi alul pooleldi ristiusulised; igatahes piisavalt, et leplike hispaania munkade juures palvel käia. Nad olid Hispaania alamad ja hoidusid prantslastest eemale.

Kadohadatšod, kelle kahinniote suguharu sõdis «Tula provintsis» de Sotoga, olid tõelistele kadodele nimeandjaiks. Arvatavasti oli alles La Salle järgmine valge, keda neil õnnestus kohata. Nad elasid Kirde-Texases ja Arkansase edelanurgas Red Riveri kallastel, olles prantslastele heaks kilbiks oseidžide vastu. Hoolimata viimaste sagedastest kallaletungidest, andsid kadohadatšod mõneks ajaks peavarju valgete eest lõunasse põgenenud kvapoodele, kes Red Riveri üleujutusest hirmutatuna peagi Oklahomasse asusid. 1835. aastal sõlmisid Ühendriigid kadohadatšode liiduga lepingu, mis sundis neid üle Sabine'i Mehhiko Texasesse kolima.

Nad liitusid hasinaidega ja sellest peale on neid lihtsalt kadodeks nimetatud.

Texase rannikualadel Vermillioni lahest Galvestoni laheni elasid oma naabrite tšitimatšadega sarnast tunika keelt rääkivad atakapad, keda hispaanlased tirisid sõjakäikudele Inglise Mississippi-fortide vastu. Hiljem jäid atakapad osalt Hispaania, osalt Prantsuse valdustele, müüsid oma maid ja elasid lõpuks Colorado jõel Texase rannikul, kus tekkis varane ameeriklaste asundus. Juba 1805. aastast alates ei teata sellest ligi 2000-hingelisest suguharust midagi. 1908. aastal leiti paar inimest, kes kinnitasid, et nad põlvnevad atakapadest. Nende kaudu õnnestus kindlaks määrata keelerühm, kuhu nad olid kuulunud.

Texase ameerika asunikke kahel käel vastu võtnud Mehhiko valitsus ei aimanudki, et saeb oksa, millel istub. Peagi levisid vööramaiste kolonistide hulgas meeleolud, mis ei tõotanud kohalikele võimudele midagi head. Ägedad ameeriklased täristasid relvi ja lubasid Mehhiko valitsuse vähemalt Texases kukutada. Mõned tagasihoidlikud ameerika ajaloolased on ilmses piinlikkustundes mässumeeleolude tekkimist seletanud «Mehhiko valitsuse saamatu ja imbetsiilse poliitikaga», aga tasub vaid meenutada, et rahulolematute eesotsas olid sellised mehed nagu endine Kongressi liige ja Tennessee kuberner kindral Sam Houston, ekstsentriline Davy Crockett — samuti tennesseelane ja endine Kongressi liige, vennad James ja Rezin Bowie, hiljem sõjaväelased ja Ühendriikide armee kurikuulsa noa — *Bowie knife*'i — leiutajad, ning tulevane lõunaosariiklaste väejuht Albert Sidney Johnston.

Mehhiklased olid juba 1829. aastal kulme kergitanud, kui hikkoripuust president neile Texase eest 55 miljonit pakkus. Nüüd olid nad veendunud, et kogu lavastatava mässu niidid viivad Washingtoni, vana kindrali sahtlisse, mille sisu Kongressile ei näidatud.

Kohalike mehhiko rantšeerode enamik ei julgenud näppugi liigutada, kui ameeriklased mehhiko sõdurite pihta paugutama hakkasid. Texase asunikkonnas oli tuhandeid kõrilõikajaid, keda teisel pool Mississippit ammu taga otsiti. Need püstolite ja püssidega relvastatud ratsamehed said nüüd võimaluse rahvuskangelase loorberite kandmiseks, ja nad tapsid mehhiko «rasvanägusid», kus aga said. Muidugi maeti neist pooled, saapad jalas, musta mulda, mis lehmadele nii head rohtu kasvatas. Ega mehhiko sõduridki memmepojad olnud.

Kui Texase konvent 1836. aasta 2. märtsil Rio Grandeni ulatuva suure maalahmaka iseseisvaks vabariigiks kuulutas ja mustpunase, üksiku valge tähega lipu masti tõmbas, oli Mehhiko vabariigi president Santa Ana sadulas ja ratsutas oma vägede eesotsas üle Rio Grande. Mõni päev hiljem jõudsid ta ratsamehed San Antoniosse, väikesesse põletamata tellistest-*adobedest*-maja-

dega linnakesse, mille keskväljaku ääres kõrgus vähemalt sajaaastane Alamoks hüütav misjonimaja.

Siia kivihoonesse oli kogunenud veidi vähem kui kakssada ameeriklast, kes «rasvanägusid» alahinnates lootsid teha sellest vastupandamatu kindluse.

Selles rotilõksus viibisid ka kolonelid Bowie, Travis ning Crockett, kes olid sinna vedanud tohutu hulga relvi ja laskemoona. Veel enne Mehhiko vägede sissemarssimist oli Travis linnaelanikke kaitsele kutsunud, aga tema hääl jäi hüüdjaks hääleks kõrbes.

Mehhiko ratsaväelased marssisid väljakule orkestri saatel, mundrid säramas. Alamosse kindlustunuid paluti alla anda. Vastuseks kärgatas ameeriklaste kogupauk ja kuulus Alamo kaitsmine algas. Pärast mitmepäevast tulevahetust saatis Santa Ana mehed rünnakule. Maja seinte vastu liibudes püüdsid mehhiklased redeleid akende juurde seada, aga sisseronimine ei õnnestunud tõelise marutule tõttu, mis aknad ligipääsmatuks muutis.

Surmväsinud ja habetunud ameeriklased pidasid vastu üle nädala. Mehhiko täpsuskütid suutsid siiski nende arvu iga päev vähendada, kuni neid jäi vaid tosina ümber. Alles siis upitati vabariigi närudeks lastud lipu asemel katusele valge plagu.

Santa Ana, kes lubas neile eelnevalt elu, ei suutnud mehi vihaste mehhiklaste käest päästa. Viimased ellujäänud selles mõttetus vastupanus lasti mässajatena maha.

Järgmise kuu jooksul ajas Santa Ana üha taganeva Sam Houstoni ratsaväe San Jacintoni. Ta oli kerges võidus nii kindel, et laskis tagaajamisel hasarti sattunud ratsaväel laiali kihutada. Seekord olid ameeriklased ta aga lõksu püüdnud. Pahaaimamatu president piirati koos väheste saatjatega sisse ja Mehhiko ratsaväe üksikud salgad löödi puruks. Houston sundis presidenti alla kirjutama lepingule, mis tunnistas Texase iseseisvust.

Enesestmõistetavalt ei saanud Mehhiko valitsus presidendi omavolilist sammu kinnitada. Algas pidev piirisõda. Uue Texase vabariigi president Houston palus vastuvõtmist Ühendriikide rüppe, aga Washingtonis presidenditoolile asunud Van Buren lükkas teksaslaste ettepaneku tagasi, kartes järgnevat sõda Mehhikoga. Küsimust arutati palavalt Kongressis, kus Texase liitmise vastu astusid põhjaosariiklased eesotsas presidendikandidaat Henry Clayga, sest see lisanuks olemasolevaile lõunaosariikidele tohutu territooriumi, kus orjapidamine olnuks Lõuna ja Põhja vahelise vana kokkuleppe alusel lubatud.

Juba seminolide sõja ajal ostis armee väikeste partiide kaupa Colti trummelsüsteemiga ja padrunipesale kinnitatava kapsliga relvi. 50 Colti 8-lasulist püssi prooviti ära Florida indiaanlaste nahal päris sealse sõja algul. Esimene revolvrimudel leidis ostjaid kõigepealt Texases, ja endine kütt Sam H. Walker, kes oli uutest relvadest ülimalt huvitatud, tellis 1839. aastal esialgu üksi võitlema jäetud ühetähelise lipuga vabariigile uue partii täiustatud .44 kaliibrilist [1] mudelit «Baby».

Algul kandsid teksaslased neid vöö vahel nagu vanasti püstoleid, peagi aga leidsid, et uus riist on kergemini kättesaadav reiel rippuvast lahtisest kabuurist, mis muutus varsti Metsiku Lääne rõivaste tähtsaimaks manuseks.

Ameeriklased, kel olid nüüd Texase asustamiseks vabad käed, hakkasid peagi tundma preeriaindiaanlaste karistavat kätt, kes ei suutnud rahulikult pealt vaadata, kuidas nende rammusad piisonikarjamaad tükkhaaval jultunud revolvrikangelastega täitusid.

Teksaslaste hirmuks ja nuhtluseks olid komantšid, keda kõik Texases elavad suguharud ammu kartsid. Kunagi põhjast lõunapreeriatesse ratsutanud komantšid rändasid ringi Colorados, Kansases ja Põhja-Texases, sõdides algul hispaanlaste, pärastpoole aga mehhiklaste ja preeriaapatšidega, kes püüdsid neid kogu jõudu kokku võttes enda põlismaadelt kaugemale peletada. Colorados lõid nad lahinguid araapahode ja lõunašaieenidega ning hiljem Arkansase ülemjooksul kaiovedega, kes samuti lõunasse olid rännanud. Pikapeale said neist neljast aga liitlased; kes hoidsid enda valduses suurt maa-ala, kuhu ükski valge ei julgenud nina pista.

Nende lahus rändavad suguharugrupid võisid liitudes moodustada tohutu väe, millele 1830. aastail polnud ei ameeriklastel ega mehhiklastel midagi vastu panna. Mehhiko ratsaväerügemendid püüdsid selle *comancheria* saabudes võimalikult kiiresti jalga lasta ja usaldasid neid vaadata ainult läbi kindluste laskeavade. Nii ei leidnud nad kunagi sobivat võimalust metsikute ratsanike käest küsida, kuidas neid tuleks nimetada. Alles 1943. aastal selgitati välja, et mõistatuslik nimetus «komantš» tähendab Colorado juutede keeles «vaenlast» [2]. Juutedele olid komantšideks ka šaieenid, araapahod ja kaioved.

Ameeriklased, kes tutvusid preeriaindiaanlastega Missouri ümbruses, tundsid komantše paduukade nime all. Neist Platte'i harudel elavaist röövleist jutustasid neile siuu keeli rääkivad indiaanlased, kes mõistsid selle sõna all «madu».

Preeriaalade kiiresti tekkinud keeltepaabelis kujunes ainsa suhtlemisvõimalusena välja viipekeel, mida pidid õppima ka kõik valged, kes punanahkadega soovisid kaubelda. See keel soodustas massilisi valejäreldusi, mis nüüd vaid naeru esile kutsuvad. Mägedest preeriasse küttima tulnud põhja-šošonid said endale madude ja maorahva nimetuse mao liikumist jäljendava žesti tõttu, mil-

[1] Ameerika kaliibrit tähistatakse punktiga arvu ees, mis näitab, mitu korda mahub sajandik inglise tollist (2,54 cm) rauaõõne diameetrisse. Seega on cal $.44 \frac{2,54}{100} \times 44 = 11$ mm.

[2] *Komantši* võib olla juutede keeles 'vaenlane' või 'võõras', aga tähendab hopide keeles ka skalbilokki.

lega neid iseloomustasid lähemad naabrid, kes pidasid tegelikult silmas mingit erilist liigutust, mida šošonid pidid tegema rohust katuseid punudes. Peagi elasid šošonid juba piisoninahksetes tipiides ja unustasid oma vanad katused igaveseks.

Kuna komantšid ja šošonid põlvnesid ühistest esivanematest, kleepus komantšidelegi külge mao märk. Et nende ja šošonite vahe selge oleks, tehti märk sama käega vastassuunas, vasakult paremale, mis pidi tähendama «tagasiroomavaid madusid».

Paremini ei vedanud ka dakootadel, kelle tähistamiseks libistati käeserva üle kõri, mis oli ehmunud valgete jaoks väga ühemõttelise tähendusega; indiaanlaste arvates oli aga ülihästi mõistetav, et tegemist on «kaelakeerahvaga», sest inimese tapmiseks kõri läbilõikamine oli neile võõras.

Nüüd siis ratsutasid «tagasiroomavad maod» mööda Texast ja püüdsid kõik ettejäävad valged nende habemega jumala juurde tagasi saata. 1836. aastal, kui ameeriklased alles Mehhiko sõjaväega lahinguid lõid, teatas P. Chouteau, kes oli oseidžide volinikuks määratud, et *comancherias*'s on vabalt 4500 ratsameest — küllalt, et üksteist nottivad valged minema peksta ja Texas komantšide vabariigiks kuulutada. Pärast mässu said aga ameeriklased Texase põhjaosas piisavalt aega indiaanlastega tegelema hakata.

Texase läänepreeriate tõelised omanikud, lipani ja hikarilja apatšid, kes elasid eemal oma Arizona ja New-Mexico sugulastest, olid komantšide kallaletungide läbi nii palju kannatanud, et ei suutnud nende survele ilma valgete abita vastu panna. Sõltumatud hikariljad, kes olid 18. sajandil orjapüüdjate süü läbi ka hispaanlastega vaenujalal, taganesid mägede poole, ning püüdsid ameeriklasi sõjakalt eemal hoida. Nende elukoht oli Lõuna-Coloradost Llano Estacadoni ja sealt veel edasi lõuna poole nihkunud.

Lipanid, kes olid valitsenud kogu Texase kõrgpreeria-aladel, said juba 18. sajandi keskpaiku tunda komantšide hävitavaid lööke. Nad lähenesid hispaanlastele, kes ehitasid nende jaoks 1757. aastal San Saba misjoni, mille komantšid peagi koos selles elavate munkadega maha põletasid. Visad usuvennad ei jätnud jonni ja tegid neli-viis aastat hiljem lahti veel kahe apatši misjoni — San Lorenzo ja Candelaria — uksed, et tagakiusatuil oleks võimalik taevalt abi paluda. Abi asemel tulid aga jälle komantšid ja põletasid mõlemad misjonid tuhaks.

Uute ameeriklastest asunikega püüdsid lipanid kohe rahu teha ja hästi läbi saada, et leida neilt kaitset. Nad võtsid ameeriklaste poolel osa mitmest tõrjeretkest, aga valgeid tuli pidevalt juurde ning pärast mitmeid komantšide tapatalguid suunasid rüüsteretkede vastu organiseeritud vabatahtlikud maakaitseväelased, nn. *Texas Rangers*, oma võimetu viha süütute lipanite vastu, määrides nende kaela rea süütamisi ja tapmisi, millest lipanid iial osa ei

olnud võtnud. Need pinnapealselt ristiusulised punanahad, kes ei teadnud halba oodata, said oma nahal tunda, mida Samuel Colt nende jaoks oli leiutanud. Valgetel korravalvuritel õnnestus tappa suur osa niigi väikesearvulisest suguharust ja ellujäänud põgenesid paanikas üle Rio Grande Coahuilasse, kust nende vähesed järeltulijad alles 1905. aastal meskaleero-apatšide reservatsiooni toodi.

Hikariljad, kes suutsid vastu pidada 1854. aastani, peksti laialt Ühendriikide ratsaväe poolt, sest reindžerite jõud neile peale ei hakanud.

Oklahoma Indiaaniterritooriumile — vitšitade põlisalale ja sõdivate preeriaindiaanlaste külje alla — rändasid kokku indiaanlased Ühendriikide sellest osast, kus neile enam ruumi ei olnud. Eriti omapäraseks kujunes kriikide, tšikasoode, tšoktode, tšerokiide ja seminolide saatus, keda Ühendriigid ametlikult «viieks tsiviliseeritud rahvaks» nimetasid. Jõudmata jälgida kõigi viie rahva edasist käekäiku, milles pealegi pole suuri põhimõttelisi erinevusi, valime neist tšoktod kui valge tsivilisatsiooni kõige markantsemad järgijad ja vaatame, mis nendest sai.

Me nägime tšoktosid inglaste ja prantslaste vahelise võitluse käigus, mis nendegi ühtsuse lõhestas ja enneolematult verise kodusõja esile kutsus. Umbes sel ajal püüdsid prantslased neile peale suruda ristiusku ja avasid kaks misjonit. Esialgsed katsed ei olnud kuigi julgustavad, sest paljud ristitud tšoktod pöördusid peagi jesuiitide poole palvega end kiiresti ristimisest vabastada. Nende tähelepanekute põhjal olevat kõikidest ristitud meestest jahiõnn ära pööranud.

Ei saa öelda, et tšoktode eneste usund olnuks kuigi arenenud. Pühade traditsioonidega maund — Nanih Vaya — ei pruukinud vanasti üldse neile kuuluda. Nõrga mälestusena mingitest ürgsetest aegadest säilisid lauludes päikese- ja tulekummardamise motiivid, mis ei omanud aga enam suuremat mõtet.

Nõidu oli tšoktodel ohtralt ja nende peamiseks ülesandeks oli vihmasadude esilemanamine. Kui nad vahel vihjasid mõnele suguharuliikmele, kes neile ei meeldinud, võidi viimane koguni tappa.

Muidugi uskusid tšoktod headesse ja halbadesse vaimudesse, aga nad ei püüdnudki neid paluda või neile ohvreid tuua. Vähesed riitused võtsid sellel hõimul pigem rahvapidude kui pühade talituste ilme.

Küll aga loobusid tšoktod väga visalt veidratest matusekommetest, mis olid naaberrahvastele võõrad. Kuna inimese hing pidi pikemaks ajaks surnukehasse jääma, toodi koolnu ka kaugetelt retkedelt koju ja tõsteti onni lähedusse püstitatud kõrgele lavatsile, kus ta nahkade ja puukoorelatakate all mitu kuud seisis. Samas tehti lõket ja leinajad nutsid lavatsi all, hoolimata lehast, mille kätte mõnedki minestasid.

Lagunenud korjuse puhastasid erilised pikkade küüntega pühad naised, keda tunti kindlast tätoveeringust. Kondinokkijad andsid puhastatud luud ja kolju omastele, kes need punaseks värvitult pisikese puukoorest kastikesega «kondimajja» viisid. Lavats jäänustega põletati ja küla juurde ehitatud «kondimaja» täissaamise puhul maeti kastikesed maha.

Surnute nime nimetamise või isegi kaudse mainimise keeld tegi meeldivalt lihtsaks pärandijagamise, mis on eurooplaste hulgas alati paksu verd ja pahandusi sünnitanud. Surnute maisest varandusest võtsid pühalikus vaikuses kõik soovijad enesele vajaliku ja kui keegi millestki ilma jäi, läks ta minema. Edaspidi ei olnud tal luba juhtunust rääkida.

Üldse püüdsid tšoktod oma nime võimalikult vähe suhu võtta. Naisele oli tema mehe nimi tabuks. Kavalad tšokto skvood leidsid olukorrast väljapääsu, kutsudes abikaasat lapse nime kaudu, näiteks «Okla-vona isaks».

Tagasihoidlikud, aga vaprad tšokto naised ei näinud laste kasvatamisega palju vaeva, sest ringilippavate jõnglastega tegelesid kõik külaelanikud, mis välistas väära kasvatuse üksikute pedagoogiliste anneteta vanemate poolt.

Kui poisid pärast vaikides ärakannatatud head nahatäit meeste hulka vastu võeti ja headeks sõjameesteks said, lisati nende nimele austav sõna *homma* — «punane» — või järelliide *abi*, mis tähendas tapjat. Ähvardavast kõlast hoolimata peeti tšoktode hulgas sõjast pühitsemata tapmist raskeks kuriteoks.

Tšoktosid ei saagi pidada sõjakaks rahvaks. Nad võitlesid end kaitstes tõeliste lõvidena ja sõjast võtsid naisedki osa, aga vangidega käituti naabritest leebemini ning neid ei piinatud.

Omavaheliste tülide puhul käitusid tšoktod erakordselt taktitundeliselt ja järeleandlikult, sest tüli paisudes tuli vastane tingimata kahevõitlusele kutsuda, mis võrdus enesetapmisega, sest kui võitlusest keelduja muutus suguharus põlatud lindpriiks, siis võitja tapeti teiste suguharuliikmete poolt kui mõrvar. See ei tähenda veel, et kahevõitlusi ei peetud. Neid juhtus, ja tavaliselt võttis võitja karistuse silmi pilgutamata vastu.

Tšoktodest rääkides tasub mainida nende lemmikajaviidet ja omavaheliste sõdade maandajat *ištaboli*'t — pallimängu, kus lõi välja selline hasart, mida Brasiilia jalgpallihaigedki ei oskaks ette kujutada.

Kui nädalaid varem väljakuulutatud suguharude- või küladevaheline võistlus algas, kogunesid paarisajameetrise mänguväljaku äärde vanad auväärsed sõdalased, kes pidid olema kohtunikeks. Lühikeses, lihtsast nahast seelikujupis ja heidest ning udusulgedest väikeses sõbas naised, kes samasse kogunesid, ei jäänud alati pealtvaatajaiks, vaid heitsid oma sõbad ja napid pähklitest ja luujupikestest ehted ült, et mängust osa võtta. Nad olevat vahel meestest pareminigi mänginud.

Siis jooksid väljakule ainult vööpõlledes ning koomiliste püstakate kiududest sabadega ja poolte eraldamiseks üleni värvitud võistkonnad. Mängivate poolte arv oli võrdne, aga mitte piiratud; palli võisid taga ajada sajad mängijad. Mõlemas käes paraja pikkusega, lusikat meenutava nahast punutud reketiga lõppev kepp, püüdsid mängijad väikest nahkpalli vastase kõrge lattidest värava posti pihta lüüa.

Lendava palli järele tormates moodustasid võistkonnad paksu tolmupilvi tõstvaid keeriseid ja tõelisi inimkuhje, mis taas lagunedes jätsid väljakule murtud luudega mängijaid. Tihti esines ka surmajuhtumeid.

Erutusest hüplevate pealtvaatajate ergutuskisa ja vastaste pilkamiseks mõeldud kalkunihääled tekitasid mulje tõelisest sõjast.

Tšoktode suhteliselt usutühi, aga see-eest sotsiaalselt rikas elu näis hiljem olevat üheks põhjuseks, miks nad osutusid teistest hõimudest praktilisemateks ja edasipüüdlikumateks.

Kui tšoktod pärast Seitsmeaastast sõda Inglismaale üle anti, leidsid kavalad britid, et neid uhkeid ja prantsusmeelseid indiaanlasi tuleks pisut õpetada.

Esialgu jagati neile küll kinke, sest punakuubedel ei olnud tahtmist 6000 tšokto sõdalase püsside märklauaks saada. Ega kriikidki inglaste pailapsed olnud, ja kui inglise kuberner tšokto pealikud 1765. aastal Mobile'i kutsus, et hõimu idapiiride suhtes kokku leppida ja keelata valgete elamaasumine nende aladele, tungisid kriikid kadedusest tšoktode laagrile kallale ja põhjustasid 6-aastase hõimudevahelise sõja, mida inglased kumbagi poolt aitamata meelsasti pealt vaatasid.

Tšoktod, kes juba üpris hästi taipasid valgete poliitika peidetud tagamõtteid, ei usaldanud inglasi iialgi sedavõrd kui prantslasi. Kuna Pariisi leping oli Louisianast Hispaania valduse teinud, said tšoktod omale Suure jõe teisel kaldal uued naabrid, kellega suheldi Alam-Mississippi kaubandusliku esperanto, nn. *moila* ehk *móbile* kaudu, mis oli nime saanud küll ühe Alabamas elanud suguharu järgi, baseerus aga põhiliselt tšoktode ja tšikasoode murdel, kuhu oli põimunud prantsuse, inglise ja hispaania sõnu. Näib, et just sellest keelest on imbsõnana ameeriklaste pruuki tulnud «Okey» — omapärane «aamen», millega kinnitati tehingu õigsust ja lõplikkust.

Ameerika revolutsiooni keerisest tulid tšoktod puhtamalt välja kui kriikid, kes inglaste õhutusel ameeriklastega sõdisid ja vahepeal Ühendriikidele truudusevande andnud tšikasoode kallale tungisid. Suur osa tšokto sõdalasi teenis Ühendriikide vägedes luurajatena, ja üldiselt püüdsid küllalt arukad tšoktod kahe uue veskikivi — Hispaania ja Ühendriikide vahel paindlikku poliitikat ajada.

1786. aastal tehti Ühendriikide ja tšoktode vahel Hopewelli leping, mis tõotas püsivat rahu ja sõprust, määras idapiiri ning lubas asutada Ühendriikide kaubapunkte tšoktode maale.

1792. aastal ehitasid hispaanlased Mississippi harujõe Yazoo

suudmesse uue fordi, mis sai algul nimeks Nogales. Seal sõlmisid nad omakorda «viie tsiviliseeritud suguharuga» lepingu, mis lubas indiaanlasi kaitsta, kui ameeriklased nende maid tahavad anastada. Tšoktod said palumata 2000 peeso väärtuses kaupu ja kindlus nimetati pidulikult uue liidu auks Fort Confederationiks. Hispaania kuberner parun de Carondelet teatas oma ülemustele, et ta on kindlustanud Hispaaniale tšoktode usalduse ning Chicasaway ja Yazoo jõgede vahel asuva maa, mis on pidevalt olnud ameeriklaste kadeduse objektiks.

Louisiana maaostuga algas lepingute sõlmimise ahelreaktsioon. Tšoktode maad kahanesid tohutute lahmakate kaupa. Mississippi osariik, mida nad seni olid tšikasoodega poolitanud, hakkas nende ümber ahenema: 1801. aastal kaotati Suure jõe alamjooks kuni Pearl Riverini, 1805. aastaks kogu mereäärne ala Natchezi laiuseni, 1816 osa Alabamast kuni samanimelise jõeni, mida nad olid oma kontrolli all hoidnud, ja 1820. aastal veel suur osa Mississippi kaldast peaaegu poole osariigi laiuses.

Kui 1801. aastal said tšoktod 2000 dollarit ja iga meessoost hõimuliikme kohta kaks komplekti sepatööriistu, siis ülejäänud lepingutega said pealikud tublisti rohkem kingitusi ja nende käsutusse läks kogu hõimule määratud raha. Ühtlasi lõppesid Louisiana ostuga suurriikide intriigid tšoktode maa ümber.

Selleks ajaks olid tšoktod tublisti arenenud ja ei sõdinud enam. Suurt osa tolles arengus mängisid indiaanlannadega abiellunud energilised valged ja nende poolverd lapsed — inglase ja tšokto poeg John Pitchlynn, prantsuse kanadalased Louis ja Michel Le Flore'id, kes elasid tšoktode hulgas sajandivahetusel ja kelle pojad said hõimus suurteks reformistideks. Häid suhteid aitas hoida ka Föderaalkongressi poolt juba Washingtoni ajal antud seadus, mis keelas jahi ja loata kauplemise ning üldse viibimise tšoktode aladel. Keelust üleastujaid ootas vangla.

Seega oli tšoktodel vedanud. Nende ala seisis puutumatuna nagu väike riik, ja õnneks leidus valitsuse volinikke, kes selle puutumatust nii agaralt kaitsesid, et isegi kindral Jacksonil keelati tšoktode alal viibimine, kui ta oma väega Pensacola lahe äärde marssis. «Vana Hikkoripuu» lubas voliniku koos majaga põlema panna; hoidus aga targu eemale, sest talle ei oleks meeldinud tülli minna üksmeelsete punanahkadega, keda võis selles riigikeses olla 19 000 ümber.

Üpris tõenäoliselt oleks tšoktode ja tšikasoode osavõtt 1812. aasta sõjast inglaste poolel ja kriikide liitlastena tervet Ühendriikide ajalugu tublisti korrigeerinud. Nende otsus Tecumseh't mitte aidata oli vist nende ajaloos kõige traagilisem.

Tšoktodele avaldasid suurimat mõju kaks ringkonnapealikut, Apakšannatabi ja Pušmataha, kes püüdsid säilitada sõprust Ühendriikidega. Neid peeti peaaegu riigiametnikeks ja nad said aastas 650 dollarit palka. Nii polnud nende arvamused ja otsused kuigi omakasupüüdmatud.

Tecumseh'le võisid tšoktod näida pigemini punanahksete valgetena, kui nad tulid oma sepikodadest ja puuvillapõldudelt teda kuulama.

Pealik Mošalatabi linnas Molašas, mis asus Okla Tannapi ringkonnas, peeti üks suurimaid konverentse tšoktode ajaloos. Tohutusse ringi kogunenud rahvahulga keskel pidas Tecumseh sütitava kõne. Ta leidis küllaldaselt poolehoidjaid. Poolt ja vastu kõnelesid mitmed sõjamehed, aga lõpuks sõna võtnud Pušmataha ütles selgelt, et nad on otsustanud Ühendriikide sõpradeks jääda ja šonii peab oma 30 sõjamehega tšoktode maalt lahkuma, kui ta ei taha, et nad ta tapavad.

Tšoktode eskordi saatel läks Tecumseh kriikide juurde, kuhu pärast saabus ainult 30 tšokto sõdalast, kes olid otsustanud teda aidata.

Tšoktod saatsid kriikide sõtta ja lausa Ühendriikide armeesse mitusada sõjameest, kes võtsid osa Clairborne'i, Gainesi ja Jacksoni retkedest. Neid oli ka Horseshoe Bendis, kus purustati Punase Kotka väed. Kolm aastat hiljem kutsusid nad endale tšerokiide eeskujul misjonärid. 1820. aastaks oli neil juba mitu misjonit ja kooli. Viimaste arv kasvas kiiresti, ja tšoktod viisid lapsed vägisi koolipinki, kus nad nagu nende valge kaasmaalane Tom Sawyergi sugugi istuda ei tahtnud.

Cyrus Byington tõlkis segavereliste abiga maskogii keelde suure osa piiblist ja koostas tšoktode keele grammatika ja sõnastiku. Keegi kolonel Menton Johnson, kes oli baptist, avas Kentuckys tšokto poistele vaimuliku akadeemia.

Huvitav on jälgida, kuidas nad võtsid vastu valgete kriminaalkoodeksi. Juhuslikud mõrvarid tulid ise ja vabatahtlikult kohtumaja ette, et neid maha lastaks. Tollases Ameerikas tavaks kujunenud surmanuhtlust — poomist — nad ei tunnistanud, uskudes, et see takistab surnu hingel temale määratud kohta jõuda. Erinevalt valgetest õnnestus neil keelustada ja muuta karistatavaks alkoholimüük ja -tarbimine. Alles hispaanlaste ajal oli ette tulnud kohutavaid joominguid, mille tagajärjel mõnedki surid.

Tšoktodele oli suureks hoobiks, kui Ühendriigid nad 1820.—1830. aastate vahel üle Mississippi ajasid. Nad vahetasid oma viimase suure maatüki viletsa Arkansase preeria vastu, mis oli nende imestuseks juba valgeid asunikke täis. Et viga parandada, läksid Mošalatabi, Pušmataha ja Apakšannatabi segavereliste pealike McCurtaini, David Folsomi ning Pitchlynniga 1824. aastal Washingtoni.

Teel Kentuckys juhtus õnnetus, mis nõudis Apakšannatabi elu. Pušmataha suri mingisse haigusse kohe pärast Washingtoni jõudmist ja maeti Kongressi surnuaiale pompoosse monumendi alla. Ellujäänud saadikud nõustusid tingimustega, et leping jõustub 1825. aastal ja et neil tuleb kolida praeguse Oklahoma territooriumile, lausa vastu Arkansase piiri. Tšoktode hõim pidi oma viimase maalahmaka eest saama 16 aasta jooksul 6000 dollarit aas-

tas ja edaspidi igavesti 6320 dollarit aastas. Komisjoni liikmed jätsid ütlemata, et neil on lootusi igavikku tublisti piirata.

Kuna indiaanlased ei kiirustanud vanast elukohast lahkumisega, andis Mississippi osariik 1830. aastal neile kodanikuõigused, keelustades seejuures vanglakaristuse ähvardusel igasuguse pealikumängimise ja suguharu kommete täitmise.

Nii tuli tšoktodel kibedasti kahetseda, et nad Tecumseh' asemel valgeid olid usaldanud.

Jackson, saanud presidendiks, oli andnud välja seaduse, mis nägi ette kõikide «tsiviliseeritud suguharude» evakueerimise pealetungiva progressi eest. Tal ei olnud selle vastu midagi, et ta truud liitlased oma kodumaalt ära viiakse.

Viimase maa-ala üleandmiseks korraldati 27. septembril 1830. aastal Dancing Rabbit Creekis lepingule allakirjutamise tseremoonia. Lepingus oli öeldud, et «Ühendriikide valitsus võtab enda kanda ligemale 20 000 tšokto kõik kolimiskulud, muretseb transpordivahendid ja kindlustab neile jurisdiktsiooni ja valitsemise kõikide isikute ja omandi üle, mis on nende piiridest läänes; nii ei saa ükski osariik või territoorium iialgi õigust anda seadusi tšoktode punase rahva valitsusele ja nende järeltulijaile. Ükski osariik või territoorium ei saa iialgi tükki tšoktode maast . . .».

Tšoktode küüditamine toimus 1831. aastast 1833. aastani. Kuna selleks aastaaegu ei valitud, olid ümberasustatute kannatused uskumatud. Neil tuli rännata 350 miili täiesti inimtühjal maal, kus olid üleujutatud jõed, sood ja silmapiirini ulatuvad roostikud just nagu oleks koht, kus laev nad maha pani, kõige sobivam tee nende tulevasele kodumaale. Palju elusid nõudis lumetorm, mis möllas nende retke ajal 1831. aasta talvel. Mahajäänud ootajaid niitis vahepeal valgetega Mississippi osariiki jõudnud kooleraepideemia.

Ühel kohtumisel valitsusekomisjoniga ütles üks ringkonnapealikke, Le Flore'i järglane George W. Harkins:

«Mees (Andrew Jackson — *O. V.*), kes ütles, et ta lööb vaia maasse ja tõmbab meie ümber joone, millest iialgi üle ei astuta, oli esimene, kes teatas, et ta ei suuda joont valvata. Ta tõmbas vaia maast ja pühkis joone ära . . . Meie praeguse kodumaast lahkurebimise pimeduse ja õuduste keskel rõõmustab meid lootus, et nüüdsest peale jõuame oma igavesele kodumaale. Ainult kõige alatuma reetmise abil saab seda maad meie käest võtta, ning me võime elada vabana . . .»

Tennessee ja Põhja-Carolina piiril, Apalatšide jalamil ja kõrgmäestikus elasid irokeeside sugulased tšerokiid, kellest on seni ainult põgusalt juttu olnud.

Need «pärisinimesed», ani-jan-viiad, nagu nad end ise nimetasid, paiknesid võrdlemisi tihedalt. Nende linnad sarnanesid irokeeside omadega, nagu sarnanes kogu nende elugi «viie rahva» organiseeritusega ning püüdega iseseisvusele ja sõltumatusele. Ometi oli nende kultuuris jooni, mis lähendasid neid ka lõunanaabritele, kriikidele ja tšikasoodele. Pooled tšerokiid olid head põlluharijad, kes kasvatasid maisi ja aedvilju, pooled aga tegelesid peaasjalikult küttimisega.

Tänu oma aukartustäratavale arvule, mis umbkaudsete andmete kohaselt võis olla 22 000 piires, ei pruukinud neil ühtki naaberrahvast liiga tõsiselt võtta, ja veel hulk aega pärast valgete kolonistide saabumist elasid nad rahulikult oma mägedes ja pidasid pisisõdu, nagu komme nõudis. Alles Virginia tagamaade asustamisel tulid ka nende juurde kaupmehed, ning Carolina koloniseerimise ajal süvenes kontakt inglastega veelgi, aga ei ületanud viisaka kaubavahetuse piire. Tšerokiid jälgisid tähelepanelikult kolonistide tegevust ja ümberringi keevaid indiaanisõdu ning otsustasid esialgu säilitada uhke isoleerituse, mis ei takistanud neid rühmiti osa võtmast kaugematest sõjakäikudest. Ringikolavad sõdalased täitsid suurepäraselt ajalehe aset, sest nende kaudu voolasid teated kõigest toimuvast otse tšerokiide poliitilise elu keskusesse Etowah'sse, mis täitis pealinna aset.

1738. aastal jõudsid valgete kaudu nendeni rõuged, mis niitsid maha poole rahvastikust ja jäid veel sajaks aastaks kõneaineks.

Siis tuli 1755. aasta, mil inglased esmakordselt nende maad tahtsid. Kuna tasu oli tšerokiide arvates meelitav, anti Carolina kubernerile Glennile suur tükk mägismaad, kus kasvasid jämedad tammed ja vahtrad läbisegi tulbipuude ja loorberitega. Sinna ehitasid punakuued Fort Loudouni, mis pidi inglasi prantslaste ja nende võimalike liitlaste rünnakute eest kaitsma. Pärast Braddocki lüüasaamist põgenes Virginiasse ja Carolinasse tublisti rahvast, kes kartsid rohkem indiaanlasi kui prantslasi.

Neli aastat hiljem tõmbasid Ohio oru sündmuste tõttu kõikjal indiaanlaste mässe ja vandenõusid ootavad inglased endale ise õnnetuse kaela. Carolina kuberner Littleton nõudis tšerokiidelt kahe pealiku ja paari sõjamehe väljaandmist, et need seadusele vastavalt hukata. Süüdistatavad olid tapnud ühe valge mehe, kes oli hobusevarguse eest kaks tšerokiid maha lasknud.

Kuberneri nõudmine oli ennekuulmatu, sest tšerokiid olid harjunud ise oma kurjategijate üle kohut mõistma, kui nad üldse süüdi olid, nagu antud juhul. Kui tšerokiid nõudmisele ei vastanud, tahtis kuberner, et kõik 24 hõimupealikut tema juurde aru andma tuleks. Indiaanlaste jonnakas vaikimine oli tema arust kindel tunnusmärk vandenõu olemasolust. Kuberneri käitumine kihutaski tšerokiid inglaste vastu sõtta, mis kestis kaks aastat ja läks inglastele palju maksma, sest tšerokiide mitu tuhat sõjameest jõudsid Lääne-Carolinast tühja maa teha. Littletonile appi saadetud punakuubede vägi peksti laiali ja 1760. aasta augusti alul hävitati Fort Loudoun koos garnisoniga.

Nüüd pidid inglased juba prestiiži pärast tohutu väe koguma ja Apalatšidesse marssima.

Indiaanlastest teejuhtide abiga õnnestus neil maha põletada 14 tšerokiide linnust. Kolonel James Grant, kes põletamisi juhatas, oli Littletonist kaugelt arukam ja taipas, et isegi tema vägedest ei jätku tšerokiidega sõdimiseks, kui nood end koguvad ja kõik korraga punakuubede kallale tormavad. Sellepärast võttis ta hea meelega vastu tšerokii pealikute rahuettepaneku.

1773. aastal, revolutsiooni eelõhtul, kui mohookideks riietatud ja maalitud nägudega bostonlased sadamas teekaste vette tühjendasid,[1] müüsid tšerokiid Georgia kolooniale suure tüki selle osariigi praegusest põhjaosast. Kuna tšerokiid, nagu enamik ameerika kolonistidega kokku puutunud hõime, eelistasid punakuubi, jäid nad inglaste poolele; ja kui viimased ameeriklaste poolt minema aeti, ei osanud nad mõne aja vältel midagi ette võtta. Pealikud Attakullakulla ehk Väike Puusepp ja Okonostota, kes olid Georgia osariiki suurendanud, lootsid sealsete elanike abile, kui seda peaks poliitilise olukorra tasakaalustamiseks vaja minema. Tšerokiidele saabusid segased ajad.

1800. aastal kutsusid nad mägedesse misjonärid ja avasid rea koole. Nad uurisid hoolega kõiki valgete tööriistu ja õppisid kiiresti ära nende käsitsemise. Kuna 1791. aastal Ühendriikidega sõlmitud leping neid kaitses ja neil polnud kavatsustki sõdu alustada, ei pääsenud valged nende maale. Nii ei teadnud keegi aimata, milline enneolematu protsess tammemetsadega kaetud mägedes käimas on. 1802. aastal reorganiseerisid tšerokiid hõimu vana halduskorra ja kehtestasid konstitutsiooni, mis oli Ühendriikide põhiseaduse indiaanlaste poolt kohandatud variant.

Umbes 1810. aastal istus ühes palkonnis 50-aastane tšerokii Sequoyah (Sik-uo-ji) ehk ristinimega George Guess ning uuris hoolega tšerokii-keelset aabitsat, mille ladina tähtedega ja kaudse, inglise keelele omase ortograafiaga teksti ükski indiaanlane korralikult lugema ei õppinud. Sequoyah ei olnud iialgi koolis käinud, aga ta oli koolide läheduses kolanud ja laste raamatuid uurinud. Kooliõpetuse sisuks oli tollal lastele inglise keele õpetamine, mis kuidagi ei tahtnud laabuda. Misjonärid olid veendunud, et irokeesi murdeid on üksikute ladina tähtedega võimatu kirjutada, ning loobunud asjatust tööst.

Sequoyah sai hästi aru, millised võimalused avaks lastele emakeelne kool ja kirjandus, ning ta asus lahendama ülesannet, mida peeti lahendamatuks. Ta uuris misjonäridelt saadud kreeka tähestikku ja tuli järeldusele, et tähestik ei peagi tingimata sarnanema inglaste poolt kasutatavaga. Nüüd hakkas ta uurima irokeesi keele häälikuühendeid ja püüdis neist igale uue märgi leiu-

[1] See 16. detsembril toimunud sündmus, nn. Bostoni teejoomine, mis toimus protestiks tee ja muude kaupade maksustamise vastu, oli üheks tõukeks Iseseisvussõja puhkemisele. Sellele järgnenud Bostoni sadama sulgemine kutsus esile uusi rahutusi.

tada. Ta oli oma tööga kuude kaupa nii ametis, et ei märganudki, kui viltu temale vaadatakse.

Ühel päeval tulid ta onni juurde usklikud kaasmaalased ja ütlesid, et tema nõidumine võib tšerokiide rahvale jumala viha kaela tuua. Nad olid omas valgustatuses nii enesekindlad ja uskusid nii tõemeeli misjonäride sõnu, kes pidevalt vanade suguharu manatarkade kahjulikule tegevusele vihjasid, et süütasid pühas vihas onni põlema. Kogu Sequoyah' töö hävis tules.

Nii võib tsivilisatsioon hävitada tekkiva kultuuri niisama hästi, nagu ta seda teeb vanaga. Sequoyah lahkus solvunult tšerokiide maalt ja asus Arkansasesse põgenenud hõimukaaslaste juurde, kel mägedes käimalükatud progressimasinast aimugi ei olnud.

1821. aastal ilmus ta tagasi, kaasas emakeelne läkitus Arkansase hõimlastelt. Möödunud aastate jooksul oli kodumaal paljugi muutunud, ning kooliõpilased uurisid huviga oma rahva uut kirja. Selles oli nüüd üle paarikümne ladina ja 115 väljamõeldud kirjamärki. Selguse, lihtsuse ja loogika poolest ületas see kõik senised tähestikud, sest irokeesikeelsed pikad sõnad, mida pilk ei suutnud korraga haarata, oli uues silpkirjas hoopis lühikeseks muutunud. Leiutis osutus geniaalseks! Tšerokiide lapsed õppisid joonelt lugema ja kirjutama. Kuuldus imest levis kiiresti ja algul kõhklevad täiskasvanud veendusid peagi, et ka nemad on võimelised lugema õppima. Mõne aja pärast kahandas Sequoyah märkide arvu 85-ni.

See, mis edasi juhtus, oli fantastiline. Korraga tahtsid kõik lugema ja kirjutama õppida. Vanad sõjamehed, eidekesed, noored emad ja põllumehed istusid ja uurisid töövaheaegadel üha uuesti ja uuesti tähestikku, küsisid üksteiselt nõu, ja mõne kuu pärast oli terve tšerokii hõim kirjaoskajaks saanud. See meeldis neile nii, et paljud noormehed võtsid jalad selga ja rändasid kaugetesse linnadesse ainult selleks, et sealt kallimale kiri saata. Nende arvates oli nii kaugelt koju lendavatel sõnadel eriline võlujõud. Sõnad, mis seni samas surid, olid saanud tiivad ja neid võis igal ajal ellu äratada, kui nad vaid Sequoyah' märkidega paberile pandi.

Tähestiku tegid omale ka kriikid ja peagi tõlgiti piibel mõlemasse keelde. Tšerokiide Seadusandlik Kogu annetas Sequoyah'le hõbemedali ja ostis trükikojasisustuse.[1] Seadusi, kuulutusi ja õpikuid võis nüüd trükkida. Tšerokiid hakkasid välja andma ajalehte ja tõlkisid uudiseid ameerika lehtedest. Kui avar võis neile tunduda see uus maailm! Aastaga olid nad jõudnud ette ka oma valgetest naabritest, kes enamikus ei olnud piiblit kättegi võtnud. Georgia osariigi valge elanikkonna kirjaoskajate protsent oli üsna madal.

1830. aastal oli tšerokiide territooriumi ümber juba tihe ring

[1] Sequoyah' läks 1843. aastal Mehhikosse ja suri San Fernandos. Talle on Washingtonis Franklini ja Lincolni mälestussammaste kõrvale monument püstitatud. Hiljem nimetas loodusteadlane Charles Kingsley Kalifornia mammutipuu tema auks sekvoiaks.

asunikke, kes ihusid hammast niihästi maale kui ka ebatavaliselt rikaste indiaanlaste varandusele. See oli just siis, kui kuulujutud tšerokiide imelisest maismaasaarest jõudsid lõunaosariikide senaatorite kaudu Kongressini.

Keegi süüdistas valitsust, et see laseb lausa nina all kasvada omavalitsuslikul vabariigil, mil pole midagi ühist Ühendriikidega. Leidus sõnavõtjaid, kes süüdistasid Kongressi mässumeelsete pesa otseses mahitamises. Ainult president Jackson oli rahulik. Kongress oli välja andnud määruse, mis pidi teisele poole Mississippit viima ka tšerokiid. Eriti visalt nõudis maade konfiskeerimist Georgia osariik, hoolimata ülemkohtunik John Marshalli ja mõne teise kongressiliikme vastuseisust.

Viivitused olid seoses tšerokiide Seadusandliku Kogu meeleheitliku võitlusega, kes ründas valitsust palvekirjade ja petitsioonidega. Skandaali sekkus ka ajakirjandus, kus ilmus küllalt palju artikleid valitsuse alatu käitumise kohta täiesti tsiviliseeritud ja ohutu rahvakilluga, kellele tuleks anda kodanikuõigused. Nüüd tõusis päris kisa. Võib-olla anda kodanikuõigused ka neegreile? Ja üldse punanahkadele? Samas oli pretsedent Mississippi näol, kes oli tšoktod küll kodanikeks kuulutanud, aga seda alles siis, kui oli kindel, et nende enamus osariigist lahkub.

Viimase hoobi andis kullaleid Dahlonegas, Georgias, kus elasid idatšerokiid. Nüüd oli nende maad kiiresti vaja! 1835. aasta New Echota lepinguga müüsid idatšerokiid («olid nõus müüma», kirjutatakse hiljem raamatuis!) oma alad ja läksid nördinult Oklahomasse.

Asjast huvitatud kongresmenide survel ülejäänud tšerokiidega enam lepingut ei tehtud. Nad olid lubamatult kauaks oma aladele jäänud ja seega seaduserikkujad!

Sõjaministeerium saatis tšerokiide juurde sõjaväe. Kuna maaalal oli palju hõimule kuuluvaid kinnisvarasid, nõudsid tšerokiid nende väljamaksmist. Neile lubati, et föderaalvalitsus hüvitab kahju, kui nad on jõudnud Oklahoma pinnale. Veel püsis indiaanlastes lootus, et valitsus teeb neile erandi; et neile halastatakse.

Järgnevast operatsioonist on kirjanduses üllatavalt vähe andmeid. Vist pidasid seda ülimalt jõhkrat ja alatut akti endale häbiks ka selle organiseerijad. Võimatu on leida ühegi sõjavägesid juhatanud ohvitseri või kindrali nime peale Winfield Scotti, samas kui kõikide indiaanisõdade või «mässude» ajalugu kirendab kangelaslikest kaptenitest ja kapralitestki.

Sõdurid hakkasid tšerokiisid vägisi majadest välja tirima. Teiste hirmutamiseks ja tagantkiirustamiseks löödi paljudele tõrkujatele ja seletusenõudjatele tääk kõhtu. Põgenejaid tulistati. Naised ja lapsed kiiluti vähestele vankritele ja pikk jalgsiteekond algas. See on retk, mida tasub põgusaltki kaarti vaadates ette kujutada. Linnulennult on tšerokiide elukohast Oklahoma kirdenurka, kuhu nad paigutati, 1000 kilomeetrit.

Ei saa märkimata jätta, milline noos oli rekvireerimiskomisjonile pihku jäänud: peale 40 000 ruutmiili rikka ja hoolitsetud maa võis valgetele «pärandustombu» jagajatele jääda üle 22 000 veise, üle 7600 hobuse, 46 000 siga, 2500 lammast, üle 2500 voki, 172 vankrit, 2942 atra, 10 saeveskit, 31 jahuveskit, 62 sepikoda, 8 puuvillamasinat ja 18 koolimaja pluss veel paarkümmend sõidukõlblikku lotja ning miilide viisi korralikke teid. Philadelphia arhitektilt tellitud projekti järgi ehitatud kahekordne tellistest «valitsushoone» jäi samuti tühjaks.

Võib arvata, et saadud varandust oli rohkemgi, sest ülaltoodud andmed olid tšerokiide küüditamise ajaks juba üle kümne aasta vanad.

Muidugi kees nüüd üles veel suurem pahameeletorm, mida õhutasid ka tšerokiidega kaasa läinud misjonärid. Valitsusel ei olnud muud teha, kui välja koukida kahtlase väärtusega leping 29. detsembrist 1835, millega tšerokiid müüsid oma maa 5 miljoni dollari eest ja kohustusid kahe aasta jooksul Indiaaniterritooriumile kolima. Lepingule oli teadmata kust korjatud 500 tšerokii allkirjad.

Petitsioonist, millega 15 665 tšerokiid palusid endale elamiseks õige väikest ala, et nad ei peaks tundmatule maale rändama, vaikiti targu.

Talvisel teekonnal suri külma ja haiguste kätte iga neljas indiaanlane: suuremalt osalt jälle naised ja lapsed. Tee äärde jäi vedelema tääkidega läbitorgatud ja mahalastud mehi, kes olid püüdnud põgeneda.

Seda unustamatut rännakut, millega tšerokiide elus pöörati uus lehekülg ja millega lõppes suurepärane, täiesti omaalgatuslik eksperiment, mis näitas, kui kiiresti ja kõrgele võib mõne aastakümnega tõusta «barbaarne» rahvas — seda valgete meeste südametunnistust igavesti piinama jäävat teekonda nimetavad tšerokiid nuna-da-at-sani — «rada, kus me nutsime» (tõlgitud ka «pisarate rada»).

1843. aasta kevadsuvel, kui kiiresti sulanud lumevaip oli lugematute niredena üle kallaste tungivatesse jõgedesse kadunud ja rohetav preeria kattus kireva lillevaibaga, peatusid Laramie mägedevahelisse orgu peidetud šaieenide telklaagri kütid Platte'i jõe äärsel mäeveerul. Peatanud hobused, jäid nad liikumatult sadulasse, ja üle lagendiku pilvi tõukavas värskes tuulevinus värelesid ainult juustesse pistetud kotkasuled.

Vaade, mis neile avanes, oli seninähtamatu. Piki Platte'i kallast kulgeval Oregoni suurteel, kus veel mustasid lumest välja sulanud läinudaastaste vankrite jäljed, liikus Fort Laramie poolt põhja peaaegu silmapiirini ulatuv lõuendkatetega vankrite voor. Tuul kandis indiaanlasteni võõraid lõhnu, vankritelgede kriginat ja pikki palmitsetud härjapiitsu plaksutavate ajajate kiledaid hüüatusi ning vandumist.

Šaieenid, kes ei olnud sellist killavoori iial enne näinud, ei võinudki teada, et kaugel teisel pool Jõgede Isa on alanud «Ore-

goni palavik», et valged karvanäod jätavad jälle maha oma kodud värvimata laudvoodriga majakeste kuhilais, mida nad linnadeks nimetavad, ja sõidavad kriiksuvates vankrites tuhandeid miile, et taamal sinetavate Kaljumägede taga, Oregoni rohelistel aasadel uusi majakesi ehitada.

Alles nüüd pääsesid šaieenidel sõnad suust. Pärast lühikest vaidlust tõmbasid nad oma lapiliste ponide alalõua ümber seotud nahkrihma ja kihutasid nõlvast alla, voorile vastu.

Neid ei olnud rohkem kui ühel käel sõrmi, aga nähes nende lehviva lakaga ponisid, mis nagu veerevad kivikesed allamäge tormasid, peatasid habetunud mehed voori, tõmbasid püssid sadulate külge kinnitatud tupedest ja jäid vaikides ootama.

Kui vööni punastesse tekkidesse mähitud ja palja ülakehaga ratsanikud nii lähedale jõudsid, et silm eraldas nende hüplevaid patse ja õlavartele seotud kirjutest helmestest võrukesi, nägid voori kaitsvad mehed, et punanahad on relvastatud vaid seljal rippuvate vibudega ja ei püüagi neid haarata.

Šaieenid tõstsid juba kaugelt käed, et mõista anda, kui rahumeelne on nende saabumine.

Killavoorist ratsutasid ette kaks segaverelist teejuhti ja peatusid viisakal kaugusel sulgedega ehitud ponidest. Šaieenidest vanima, hallipäise, kõhna ja kühmus küti laulev jutt, mida saatsid viipekeele ilmekad žestid, oli maiaamidest põlvnevaile teejuhtidele kuidagi arusaadav — selles leidus nii palju tuttavaid sõnu.

Siin nad siis nüüd kohtusid. Kaks maailma — täiesti vabad ja uhkelt, peremehelikult käituvad preeriarüütlid, kelles valgete tulek ei tekitanud veel halbu aimusi, ja nende kauged sugulased, kes olid juba leppinud eluga ümbritseva ühiskonna alamal astmel, millest veel madalamal olid vaid neegerorjad.

Šaieenid ei olnud saabunud selleks, et valgetelt midagi osta, nagu see voori teel tihti oli juhtunud. Neid huvitas, kuhu nii paljud inimesed korraga lähevad, mida nad teha kavatsevad ja kas neid teisele poole Jõgede Isa veel jäi? Või jätsid nad kõik oma sooja jääga kaetud suitsuaukudega laudkastid ja rändavad nüüd teisele poole Suuresarveliste Kitsede Mägesid, et sealtkaudu üle Suure vee edasi sõita?

Nad tulid lähemale; nii lähedale, et vankrikatete alt piiluvad sitskleitides naised, kes oma uudishimulikke sinisilmseid põngerjaid kartlikult rinnale surusid, võisid selgelt näha nende tumedaid pilusilmi ja terveid murdjahambaid, mida nad naeratades kõigile näitasid.

Nad võtsid suuremeelsete peremeeste enesestmõistetavusega vastu neile pakutud pisikingid — taskunoad, helmekotikesed ja tulerauad —, ning andnud märku, et voor võib edasi liikuda, tuiskasid paigast, nii et mullatükid lendasid. Võttes oma ponidest viimase, tegid nad demonstratiivse ringi ümber pika voori esimeste vankrite ja kadusid siis lõunapäikese kiirtesse, kuhu oli

jäänud Fort Laramie — pikknugade esimene kaubapunkt nii kauges läänes.

Oregoni tõttavad väljarändajad võisid õnnelikud olla, et nad ei sõitnud Santa Fé suurteel, kus püsside ja piikidega komantšid juba ammu külalistele ei naeratanud.

Küllap said neist logisevate «preeriakuunarite» madrustest noodsamad oregonlased, kes paar aastat hiljem, püss peos, Kanada poole vehklesid ja nagu nende valgete kraedega kaasmaalased Kongressiski üksmeelselt karjusid: «Viiskümmend neli nelikümmend või sõda! Kas terve Oregon või mitte midagi!»[1]

Eikellegimaa Oregon sai peagi Kanadaga piiri, mis karjujaid pidi rahuldama. Lõunapiir Kaliforniaga, kauge Mehhiko põhjapoolseima ääremaaga, oli aga täiesti lahtine. Kaliforniasse vabalt sisse lipsanud jänkid olid seal kodunenud ja plaanitsesid samasugust riigipööret nagu Texases. Neil puudus aga oma Sam Houston, kes asja käsile oleks võtnud. Teksaslased otsustati vahepeal uniooni vastu võtta tänu uuele tennesseelasest presidendile Polkile ja tema pooldajaile, kes kirjutasid seaduseelnõule alla juba kolm päeva enne president Tyleri lahkumist Valgest Majast. Teksaslaste tänu asepresident Dallasele paistab tänaseni silma, kui heita pilk Texase kaardile. Selle vabariigi lipu üksi igavlev täht liitus nüüd alatiseks lõbusa tähtede ja triipude seltskonnaga. Mr. Polk võis paar päeva hiljem oma lipule veel ühe tähe maalida — see pidi sümboliseerima Oklahomasse jõudnud seminolidelt võetud Floridat.

Kunagine sõjaminister Calhoun, kes vahepeal riigisekretäriks oli saanud, ei suutnud indiaanlastele andestada häbistavat seminolide sõda. Rõõmsalt tõmbas ta Texase kaardi lauale lahti ja hakkas uurima, kuidas sealsetest punanahkadest lahti saada. Ta oli küllalt nutikas, taipamaks, et võimalusi selleks on — seal polnud ju tihnikuid, kus paar tuhat indiaanlast võiksid kuus aastat sõdida terve armeega. Meeldivalt lage oli see uus suurim osariik!

Küllalt ettevaatlik, et mitte alustada komantšidest, laskis ta 1844. aastal Sabine'i jõelt minema kihutada õnnetud šoniid ja nende juurde põgenenud tšerokiid, kes uskusid, et nad on peaaegu maailma äärele jõudnud ja võivad alla kukkuda, kui ameeriklased neid veel lääne poole peaksid ajama. Ähvardavast ohust päästis neid sinikuueliste tragunite ja Texase maakaitseväe saabumine, mis tähistas valitsuse uut poliitikat indiaanlastega suhtlemises. Vastupidi juba tõbise «Vana Hikkoripuu» püüdlustele hakati indiaanlasi nüüd läänest itta ajama. Šoniid tšerokiidega olid ühest vähestest, kes said nii üht kui teistpidi rännaku kaasa teha. Lõppeatus oli Oklahomas.

Kõigi kõnesolnud aastate vältel ratsutas mööda preeriaid lihtsalt ja veidi indiaanipäraselt rõivastatud noormees, kelle pakihobu-

[1] Kuna Kanada piir poolitas väga ebamääraselt praegust Oregoni osariiki, hakkasid ameeriklased nõudma piiri nihutamist 54°40′ põhjalaiusele. «Fifty four forty or fight!» oli loosungiks.

sele olid kinnitatud salapärased kastid. Ta ei kartnud põrmugi indiaanlasi ega kannustanud hobust, kui sulgedega ratsanikud silmapiirile ilmusid.

Siin ja seal teda tunti või teati, ja kui ta mõnes võõras laagris talle omaste rahulike liigutustega hobuselt sadula võttis, olid teated tema tulekust enamasti juba varem kohale jõudnud. Ta ei ostnud nahku.

Kord tulnud, jäi ta tavaliselt kauemaks ja pakkus oma kummalise tegevusega laagrirahvale aastateks kõneainet. Tantsudel, jahikäikudel ja rännakutel võttis ta ponihobuselt värvid ja kandilise lõuenditüki ning maalis sellele kõik täpselt nii, nagu nägi.

Indiaanlasi ei üllatanud, et ta pilte maalis — nad olid ise samuti kanged piltide maalijad ja nende telgid olid vahest suitsuauguni hobuseid, piisoneid ja kirjuid sõjamehi täis maalitud, aga neid rabas see, kui hästi ta seda teha oskas. Teised valged mehed, keda nad näinud olid, ei osanud maalida. Nad kas ostsid nahku või tegid paberile keerulisi märke ja kolasid näiliselt ühegi põhjuseta preeriates.

Tundmatul pilditegijal pidi olema vägev nõidus, mis ta kätt nii hästi juhtis.

Omapärane rännumees oli George Catlin, tänu kellele saab tänapäevalgi pilku heita Kadunud Maailmale.

Kunagi, Wyomingi veresauna ajal, võeti Wilkes Barre'is, Pennsylvanias oniidade poolt vangi asunik Catlini noor naine. Kodukohas teda enam ei nähtud. Küll tuli valgete hulka tagasi ta poeg Onogongvei — «Suur Sõdalane», keda hakkasid huvitama pildid ja see, kuidas neid tehakse. 20-aastaselt läks ta Philadelphiasse ja õppis päris hästi joonistama.

Kord märkas ta Charles W. Peale'i kunstigaleriis portreid sulgehteis Lääne pealikutest, kes olid hiljaaegu külastanud presidenti. See oli 1822. aasta talvel. See seik andis talle idee luua uus muuseum maalide ja esemetega, mis tutvustaks ameeriklastele nende punaste vendade kultuuri. Ta ei mallanud oodata, millal nii rikkaks saab, et suudab selleks hoone ehitada. Veendununa, et tõelise indiaanlaste elu nägemine värvilistel piltidel toimekaid jänkisid sedavõrd võlub, et valitsus ise talle muuseumi jaoks maja ehitab, korjas ta väikese teeraha kokku ja siirdus 1830. aastal St. Louisi, mis oli tollal väravaks Läände. Ta rändas pilte maalides aastaid ringi ja kui ta lõpuks aukartustäratava hulga pilte, esemeid ja hoolega tehtud kirjeldusi Atlandi kallastele vedas, tuli tal kaasmaalastes siiski pettuda. Tema juhuslikes ruumides tolmuv «Wild West Show» ei huvitanud kedagi. Indiaanlased?! Milleks? Alles saadi neist siin lahti; Floridas lõikavad nad meie tublidel poistel juukseid koos peanahaga, ja nüüd tahab üks veidrik nende rämpsu kalli raha eest riigile müüa!

Kaotanud lootuse, et valitsus ta galerii ära ostab, sõitis Catlin 1839. aastal Londonisse, kus ta pildikogu esialgu mõningast huvi äratas. Oli ju Inglismaal, mis ulatuslikest kolooniatest parajasti

maksimaalset kasumit välja pumpas, alanud kuninganna Victoria pikk õnnistatud ajastu. Romantika oli moes ja igavlevad jalutajad külastasid õhinal sümpaatse jänki galeriid. Kentuki Lõvi jutud hakkasid moodi minema ja daamid vestlesid meeleldi mister Catliniga, kel oli õnnestunud sellise pildikoormaga elusalt ja juustega peas kurjade metslaste küüsist põgeneda.

1855. aastal sai Catlin esialgsest edust julgust ja otsustas teoks teha ammuse unistuse — külastada apatše. Et nende juurde pääseda, purjetas ta laeval ümber Lõuna-Ameerika ja läks Kalifornia kaudu Arizonassse, et töötada gileno-apatšide külas. Ta kolas nende tagasihoidlikes onnides nagu omasugune ja vaatas huviga, kuidas paljad ratsanikud tihedalt asetatud väikestesse liivahunnikutesse tema lõbustamiseks täielt galopilt nooli lasksid. Kavatsedes Londonis taolise oskusega furoori teha, harjutas ta seda oma sõprade naeruks tükk aega, oli aga sunnitud loobuma — iial ei jõudnud ta järgmist noolt võtta, kui märklauad juba seljataga olid.

Londonisse tagasi jõudnud, leidis ta oma galerii pankroti äärelt. Ta oli enne ärasõitu Kongressi korduvalt kirjadega pommitanud, aga alati leidis kodumaa põhjuse, miks galeriid osta ei saanud.

Onneks leidus üks Inglismaal rändav vedurivabrikant Harrison, kes kogu tema kraami ära ostis. See jäi nüüd kauaks niiskesse vabrikukeldrisse hallitama.

Catlin asus uut kollektsiooni looma. Ta oli juba 74-aastane, kui 1870. aastal New Yorgis avati uus näitus — «Catlin's Indian Cartoons».

1846. aastal organiseeriti Ühendriikides 17 aastat tagasi surnud keemikust filantroobi James Smithsoni poolemiljonilise pärandkapitaliga fond ja instituut, mis siiani toetab muuseume ja uurimisasutusi. Selle instituudi helgemad pead hakkasid indiaanlaste vastu huvi tundma. Etnograafia õitseaeg oli ees.

Paraku ei ostnud ka uued metseenid näitust, millele indiaanlaste sõber oma elu viimased aastad oli pühendanud.[1] 1872. aastal suri Catlin masendatuna, unustatuna ja vaesena.

Tollal teadis juba terve maailm austria kunstnikku Karl Bodmerit, kes tuntud ränduri ja uurija Wiedi printsi Maximilianiga Missouri ümbruse suguharusid külastas. Peaaegu ühel ajal Catliniga — 1832 kuni 1834 — külastasid nad mandaneid. Oli ka viimane aeg, sest kolm aastat hiljem oli see rahvas peaaegu välja surnud.

---

[1] *Smithsonian Institution* sai originaalgalerii omanikuks, kui Harrison selle 1879. aastal rahvale kinkis. Teise kollektsiooni deponeeris üks Catlini tütreist 1909. a. Ameerika Loodusteaduste Muuseumile (*Museum of Natural History*), kust 1959. aastal Kennedy galerii selle osaliselt ära ostis. Hindamatu pildimaterjal on nüüd uurijate käsutuses. Kogu inventarinimestik koosneb 936 leheküljest!

Tšoktode vaikne sõda

1845 — Texas ja Florida võetakse osariikidena Uniooni liikmeks.
1846 — Teravnenud olukord Oregonis lahendatakse Inglismaaga rahulikul teel. Kanada—USA piir jääb kõikjal Läänes kokkulepitud 49. paralleelile. Iowa saab osariigi õigused. Algab sõda Mehhikoga. Mormoonid rändavad Utah'sse.
1848 — Sõda Mehhikoga lõpeb. K. Marx ja F. Engels avaldavad «Kommunistliku Partei Manifesti». Eestis ilmub trükist F. R. Kreutzwaldi «Ma-ilm ja mõnda . . .»
Pariisis, Viinis ja Berliinis on rahvas barrikaadidel — Euroopat on haaranud revolutsioonikeeris.
1850 — Kalifornia saab osariigi õigused. Luuakse Utah' territoorium. Ilmub Nathaniel Hawthorne'i «Erepunane täht».
1851 — Francis Parkman kirjutab oma esimese uurimuse — «Pontiaci vandenõu».
1852 — Lajos Kossuth tuleb Ühendriikidesse, et paluda abi Ungari ülestõusnuile. Ühendriigid väidavad, et nende põhiseadus ei luba sekkuda tülidesse teisel pool ookeani. Harriet Beecher Stowe «Onu Tomi onnike» saab ajastu bestselleriks.
1854 — Inglismaa ja Prantsusmaa sekkuvad Vene-Türgi sõtta. Algavad Sevastoopoli rasked päevad. Inglise laevastik blokeerib Eesti sadamaid. Kansases algab kohalik sõda orjapidajate ja nende vastaste vahel.
1855 — Ilmuvad Whitmani «Rohulehed» ja Longfellow «Laul Haiavatast».
1857—58 — Mormoonid ründavad Ühendriikide armeed, sest neile keelatakse mitmenaisepidamine. Benjamin T. Henry konstrueerib uue metallpadruni ja sobitab selle oma torumagasiniga püssile, mida laetakse kangitaolise päästikukaitse varal. Püss saab esiisaks Winchesteri süsteemi karabiinidele. Minnesota saab osariigi õigused. Indias möllab suur ülestõus. J. V. Jannsen hakkab välja andma «Perno Postimeest». Juunis 1858 puhkeb Mahtra sõda.
1858 — Atlandi ookeani põhja lastakse mandreid ühendav telegraafikaabel.

1859 — John Browni rünnak Harpers Ferryle. Ilmub Darwini «Liikide tekkimine».
1860 — Abraham Lincolni valimisel presidendiks eralduvad lõunaosariigid omaette konföderatsiooniks.
1861 — 12. aprillil avavad konföderaadid tule Fort Sumterile. Algavad Põhja-Ameerika kodusõda ja preeriaindiaanlaste sõjad. Välisriikide interventsioon Mehhikos. Venemaal kaotatakse pärisorjus.
1862 — Jõustub nn. Homestead Act, mille alusel iga perekonnapea võib saada USA lääneosas 160 aakrit tasuta maad. Eestis ilmub «Kalevipoja» rahvaväljaanne.
1864—1866 — Nevada saab osariigi õigused. 9. aprillil 1865 lõpeb kodusõda, nädal hiljem tapetakse Lincoln. Ilmub Dostojevski «Kuritöö ja karistus».

* *

Ameerika rahvale

«. . . Ma palun teilt õigluse nimel, et meid rahule jäetaks. Palun seda endale ja oma haavatud rahvale. Laske meid olla. — Me ei tee teile kurja, me tahaksime puhata. Usk õiglusesse laseb meil loota, et meile teistkordselt liiga ei tehta . . . Sõbrad, mu sidemed sünnimaaga on tugevad. Nüüd on need sidemed katki rebitud ja me peame minema nagu hulkurid võõrale maale! Ma pean lahkuma ning ma palun, et te meid soojade tunnetega meelde tuletate, ja kui rõhujate käsi meie poole sirutub, loodan ma, et Ühendriikide igast nurgast, üle mägede ja orgude kajab hüüd — pidage!»

Austusega Teie George W. Harkins.

(Tšoktode ringkonnapealiku artikkel väljasaatmise kohta, mis ilmus ajakirjanduses 1832. a. talvel.)

«Jumal lõi inimesed suurteks ja väikesteks, nõrkadeks ja tugevateks . . . Siis tuli Samuel Colt ja tegi nad võrdseks.»

Jänkide nali.

Texases olid teksaslased ja mehhiklased, gringod ja chicanod [1]. Kui Samuel Colt tegi neist kõigist ameeriklased, ei saanud nad ometi päris võrdseteks.

Nüüd tahtsid ka Kalifornia gringod võrrandi — X võrdub gringod miinus mehhiklased — kuidagi nii lahendada, et tundmatu osutuks Kaliforniaks. Nad olid endale ka Sam Houstoni taolise eestvedaja leidnud. See polnud keegi muu kui Metsiku Lääne uurija ja geograaf John Frémont — kolonel ja tuntud küti, kauboi ja indiaanlastega kaubitseja Kit Carsoni sõber.

Kui Texase vastuvõtmine Uniooni 4. juulil 1845 mõlemapoolselt kinnitati, oli selge, et Mehhiko seda nii ei jäta. Liiga suur oli tükk, mis ära võeti, ja teksaslased üritasid oma osariiki Mehhiko

[1] Gringo — põhja-ameeriklaste hüüdnimi Mehhikos. Chicano — indiaanisegaverd mehhiklaste hüüdnimi.

arvel veelgi suurendada — polnud ju Mehhiko—Texase piir põhimõtteliselt kokku lepitud. Administratiivselt oli Texas olnud Coahuila osariigi loomulikuks jätkuks, ja kui teksaslased 1836. aastal vabariigi välja kuulutasid, kujutasid nad ette, et osa Coahuilat Rio Grandest idas jääb neile. Mehhiklased aga pidasid Nuecesi jõge kindlaks piiriks, millest Ühendriigid üle ei astu.

Texast saadeti kaitsma kindral Zachary Taylor, «Vana tahumatu ja tubli», kes maabus Corpus Christis Nuecesi suudmes ja kogus sinna 1846. aasta alguseks neli-viis tuhat meest. Märtsis marssis ta sealt Rio Grandele, Matamorose linna alla ja hakkas teisele poole jõge kiiresti forti ehitama.

Tal ei tulnud sõda kaua oodata, sest kindral Arias tuli juba aprillis üle Rio Grande ja piiras sisse ameeriklaste tragunikompanii. Kui viimastest juba 16 maha lasti, andsid ameeriklased alla.

Taylor märkas kohe, et mehhiklased on nõuks võtnud end tõsiselt kaitsta. Esialgu oli ta lootnud neid hirmutada ja, arvestades kunagist Santa Ana lüüasaamist, kaldus arvama, et Mehhiko sõjaväge võib nii-öelda mütsiga lüüa. Luure tõi aga teateid suurtest ratsaväeüksustest, mis on juba Rio Grande ületanud. Tayloril oli hirm, et seljataha jäetud Point Isabeli fordi garnison annab alla. See võimaldaks Ariase vägedel ameeriklased ära lõigata ja Rio Grande ning Mehhiko lahe vahelises kotis purustada. Ta jättis uude forti 300 meest ja kiirustas Point Isabeli kaitsma.

Arias, kes istus Matamoroses, oli veendunud, et Taylor põgenes põhja, ja ei teinud katsetki teda taga ajada. Ta veeretas jõe äärde hulga kahureid ja avas ameeriklaste fordile lakkamatu tule.

Tayloril, kes varsti Mehhiko lahe äärest ära tuli, oli nüüd pikemaks ajaks moona kaasa võetud. Ka oli ta vahepeal täiendavaid vägesid saanud. Teel tuli tal lüüa kaks lahingut, enne kui pidevast pommitamisest lõhutud fort kergemalt võis hingata.

Nüüd hakkas Ühendriikide valitsus energilisemalt tegutsema. President pöördus Kongressi poole ja teatas, et pahad mehhiklased on üle piiri tulnud ning tapavad halastamatult vaeseid ameerika sõdurpoisse. Kindlasti tundis ta salajast heameelt, sest Ühendriikide seisukohalt olid mehhiklased neile üle piiri kallale tunginud. Nemad olid agressorid. Et Mehhiko Taylorit piririkkujaks pidas, ei huvitanud eriti kedagi. Ühendriigid otsustasid koguda 50 000-mehelise armee ja paisata see läände.

Vägede ülemjuhatajaks sai kindral Winfield Scott, kes mõtles välja plaani Mehhiko karistamiseks ja vallutamiseks. Ta jagas sõjaväe kolmeks armeeks, millest esimene Zachary Taylori juhtimisel pidi okupeerima Rio Grande äärsed alad; teine eesotsas kindral Kearnyga marssima üle preeriate Santa Fésse, New Mexicosse ja Kaliforniasse, et need Mehhikolt üldse ära võtta; ta ise pidi suunduma Mehhiko lahe kaldalt maa südamesse, et sõnakuulmatu riik põlvili suruda.

California ameeriklased, kuulnud puhkenud sõjast, palusid parajasti seal viibivat Frémonti, et too neid oma lipu alla võtaks. Nad olid juba paar korda proovinud ülestõusuks põhjust leida — varastasid kindral José Castro hobustekarja ja võtsid kinni väljapaistva Mehhiko patrioodi Mariano Vallejo ning hoidsid teda šveitslase Sutteri farm-kindluses vahi all. Mehhiklastel oli ju ammu selge, kuhu gringod sihivad, ja nad püüdsid kuni sõja puhkemiseni ulatuslikumaid rahutusi ära hoida, nähtavasti lootes, et pealinnast abi saadetakse.

Frémont kogus hämmastava kiirusega nii suure sõjaväe, et julges ammu enne Ühendriikide vägede saabumist välja astuda. Ühtlasi selgus, et tema kui maadeuurija valimine vägede etteotsa oli ülimalt ettenägelik samm. Nagu nõiaväel leidis Frémont üles väikesed Mehhiko garnisonid ja andis hoope provintsi nõrkadele kohtadele, kuni jänkid 17. augustil San Franciscos California vabariigi lipu heiskasid.

Kindral Kearny, kes pärast pikka ja väsitavat marssi «vallutas» Santa Fé ning seega ka New Mexico, kus polnud kedagi vastu hakkamas, võttis suuna Kaliforniale. Nad olid Santa Fést ainult 300 miili lääne pool, kui laagrisse ratsutas Kit Carson ning tõi sõnumi, et California on vallutatud.

Kearny saatis oma neljasajast (!) tragunist 150 Mehhiko piirile teiste kindralite käsutusse ja jätkas teekonda Kaliforniasse. Seal oli juhtunud teinegi ime: San Francisco lähedale, Vaikse ookeani kaldal asuva Monterey linnakese alla oli purjetanud Ühendriikide laevastik kommodoor Sloati juhtimisel ja linna hõivanud. Kommodoor Stocton oli samal kombel vallutanud San Diego.

Kindral Kearny, üllatunud sõja nii soodsast kulgemisest, tõmbas californialaste lipu mastist ja laskis sinna riputada Ühendriikide triibulise. Arvestades poliitilist olukorda, ei olnud mingit vajadust vahepealse vabariigi väljakuulutamiseks, mis Ühendriikide käed juriidiliselt puhtaks jätaks. Kui California ametlikult vallutasid Ühendriikide väed, siis olgu ka lipp vastav!

Koos mereväelastega võeti ära Los Angeles, mis alistus vastupanuta. Sügiseks oli kogu provints vallutatud.

Mõne nädala pärast alustasid mehhiklased ülestõusu, aga nad taganesid peagi San Gabrieli juurde ja alistusid lõplikult. Nii oli California, mõnestki Euroopa riigist suurem territoorium, vallutatud mõnesaja mehega.

Lõunas aga sõdis Mehhiko vabariik kogu jõudu kokku võttes vallutajatega. Valitsus oli kutsunud vägede etteotsa Santa Ana, kes pärast Texase sündmusi elas Kuubal emigratsioonis.

Sõda muutus järjest ulatuslikumaks ja verisemaks. Kindral Scott oli võtnud Kesk-Mehhikos sõdimiseks tunduva osa põhjaarmeede meestest ja Taylori koos kindral Wooliga hädaohtu jätnud. Nende suunas liikus Santa Ana 20 000-meheline armee, mille vastu ameeriklastel oli välja panna ainult 4800.

Nende ebavõrdsete vägede kohtumisel Saltillo lähedal, Buena Vistas, puhkes sõja veriseim lahing. Ameeriklaste võit sai aluseks

üha kiirenevale pealetungile, mis lõppes Mexico Citys. 2. veebruaril 1848 kirjutati alla Guadalupe Hidalgo rahulepingule, mis kinnitas Ühendriikide—Mehhiko piiri. Selle lepinguga said Ühendriigid mitte ainult Texase, vaid ka Kalifornia, Arizona ja New Mexico võrra rikkamaks. Indiaanlaste ümber oli nüüd ring sulgunud.

Kui Ühendriigid kustutasid Mehhiko valitsuse võlad Ameerika kodanikele ja maksid maade eest mehhiklastele 15 miljonit dollarit, sunniti mehhiklasi ühtlasi nõustuma tingimusega, et Ühendriikide piirikaitseväed ei takista indiaanlaste retki Mehhiko territooriumile.

Apatšid olid ju veel vabad ja neil ei pruukinud karta hoope selja tagant, sest nad asusid teise suurriigi territooriumil. Ameeriklastel läks veel aega, enne kui nad Arizona ja New Mexico aladele püsiva asustuse lõid.

Seda ajavahemikku kasutasid apatšid ootamatuiks rünnakuiks Mehhiko küladele ja linnadele. Nad maksid kätte kogu kurja — röövimised, tapmised ja naiste-laste orjaks viimise, mida nad olid pidanud Mehhiko ääremaadele pagenud jätiste ja röövlite läbi kannatama.

Samal ajal, kui Ühendriikide saadikud kohtusid Guadalupe Hidalgos Mehhiko Kongressiga, ehitas keegi James Marshall kaaslase Weimeriga Kalifornias vesiveskit. Seistes jalgupidi veskiratta alt läbivoolavas Sacramento madalas harujões, märkas Marshall kaaslase varvaste juures läikivat metallitükki ja võttis selle üles. Vask see ei saanud olla, sest nad polnud veski ehitamisel vaske kasutanud.

Õhtul keetsid nad tükikest huviga tuhaleelises, et vaadata, kas see tuhmub. Kui nad selle kõrvitsaseemne-suuruse mügara pajast välja otsisid, oli see sama läikiv kui enne.

Järgmisel päeval pesid mehed jões puukaussidega liiva ja said veel peotäie suuremaid ja väiksemaid mügaraid. Siis saduldas Marshall hobuse ja ratsutas lähimasse linna, kus oli kullasseppi.

Šveitsi päritoluga kolonel Sutter, Fort Sutteri komandant, kellele veski ja lähedased maa-alad kuulusid, magas õiglase und, kui õues kostis hobusekapjade plagin ja kannuste kõlin. Prõmmiti uksele. Kolonel avas ja laskis sisse näost valge Marshalli, kes ei suutnud muud, kui karjuda: «Kuld! See on kuld!»

Oleks olnud parem neile ja kõigile, kes ümbruses elasid, kui nad oleksid osanud vaikida. Marshall palkas indiaanlasi abiks ja pesi lühikese ajaga nii palju kulda välja, et sai rikkaks meheks. Sutteril ei olnud aga aega kulda pesta. Püüdes kõigest jõust minema ajada hullunud inimesi, kes röökides ja kakeldes karjadena tema maatükile, aeda ja õue trügisid, kaotas ta viimasegi jõu ja lootuse. Ta müüs oma kodukoha odavalt Marshallile ja kulutas hiljem kogu raha lõpmatutele kohtuprotsessidele, et saada maa eest tasu ka neilt, kes pärast Marshalli lahkumist edasi kaevasid. On teada, et mõlemad mehed surid vaestena, aga teade kullaleiukohast levis kiiresti kogu mandril.

Üle preeriate hakkasid rändama üha uued ja uued vankrivoorid läbisegi igasugustest inimkihtidest pärinevate ratsanike ja päris paljasjalgsetega. Kullapalavik oli meeled nii kuumaks kütnud, et mõnel minejal polnud aega end pikaks reisiks ette valmistada, rääkimata hobuste ja vankrite ostmisest, mis enamikule üle jõu käis. Mindi ka jala.

Kui Sutter paar aastat hiljem oma kodu oleks näinud, poleks ta seda kohta ära tundnud. Puud olid tuletegemiseks maha raiutud ja maa oli kõikjal üles kaevatud — algul kullaotsijate ja teistkordselt hauakaevajate poolt. Tulistamised olid muutunud tavaliseks. Tapeti röövimise eesmärgil ja purjus peaga — sest kui kullaotsijad said juhuse läbi veidi rikkamaks, olid arvutuil kõrtsidel selles piirkonnas pidevad sissetulekud. Ka tee Kaliforniasse oli Mississippist alates haudadega palistatud. Komantšide rünnakud väljarändajaile Santa Fé suurteel ei olnudki nii sagedad ja ohvriterohked, kui siiani on räägitud. Suurema osa ohvritest nõudsid koolera ja tüüfus.

Kalifornia ja Oregoni elanikkond oli tohutult kasvanud. Ajavahemikul 1843—1857 rändas üksnes Kaliforniasse 350 000 inimest. Uus Eldoraado oli aga tolleaegsele inimesele idapoolsetest osariikidest kaugem kui London. Kullapalaviku ajal viisid posti Kaliforniasse ümber Kap Hoorni sõitvad laevad. Jõukamatest seltskonnakihtidest reisijad eelistasid läbi preeriate ratsutamisele samuti laevasõitu.

1850. aastal tegi Missouris paikneva Independence'i elanik Sam Woodson mormoonidega lepingu, mis kohustas teda Salt Lake Citysse posti vedama. Ta sõitis ratsa, pakihobuste ja muuladega, kasutades selleks Oregoni suurteed, mis viis Fort Laramiest piki Põhja-Platte'i ja Sweetwateri jõgede kaldaid Wind Riveri mäeaheliku lõunaossa, kus oli kergesti ülepääsetav kuru — niinimetatud South Pass. Selle tee — 1200 miili — läbis ta ühe kuuga. Sama teed kasutasid põhiliselt ka Kaliforniasse rändajad.

Paari aasta pärast loodi kompaniid, mis võtsid endale posti ja reisijate vedamise suurerattaliste kergete postitõldadega. Nende ees oli mitu paari hobuseid, keda fortide külje alla ehitatud postijaamades vahetati. Ühe kuulsaima kompanii — *Wells Fargo & Co* — postitõld jõudis Kansas Cityst Salt Lake Citysse 18 päevaga.

Et tagada reisijaile ja postivedajaile täielik julgeolek, tuli pöörduda preeriaindiaanlaste poole. 1851. aastal kutsuti Fort Laramiesse paljude suguharude pealikud, kes kohtusid Ühendriikide valitsuse esindajatega. Kohale olid saabunud kõigepealt need, kelle maid läbis Oregoni suurtee. Tähtsaimaks peeti kokkulepet dakootade ja šaieenidega, kes kogu aeg neis paigus rändasid. Kohal olid veel araapahod ja šošonid. Viimased valitsesid South Passi. Poniidega ei olnud probleeme, sest nad olid tollal valgetesõbralikuks muutunud. Suguharude esindajad tõotasid reisijad ka edaspidi rahule jätta, kui nende maale ei lubata asunikke. Selle

nimel andsid nad isegi loa teeäärsete fortide ja postijaamade ehitamiseks.

Valitsusel oli lepingu sõlmimiseks tõsiseid põhjusi. Kõigepealt loodeti näha komantšide esindajaid, kes nüüd kaiovedega liidus olid ja teksaslastele endiselt peavalu valmistasid. Nende pärast käis liiklus Santa Fé ja kogu Ühendriikide ida- ning edelaosa vahel ratsaväeeskortide saatel, mis indiaanlasi veel enam ärritas. Sõdurid lausa meelitasid noori sulgedeahneid komantše sõtta ja kangelastegusid tegema. Komantšid ei olnud aga mõrvarid. Neil aastatel rändasid piki Santa Fé teed ka üksikud inimesed, isegi jala, isegi perekonniti, ja jõudsid elusalt ning tervelt üle preeriate.

Teiseks — sagenenud oli pisikokkupõrgete arv, mis ei lõppenud ohvriteta. Ühelt poolt põhjustasid neid skvotterid, kes ei hoolinud valitsuse lepingutest ja rajasid oma onnid rahulikult indiaani suguharude alale. Kui nad siis enda omandit püssiga pidid kaitsma ja kaotajaks jäid, nõudis «ülekohtust» nördinud üldsus ikkagi sõjaväe kohaletoomist. Ka olid preeriaaladel ringiluusivad kurjategijate jõugud, petised, joodikud ja muu tsivilisatsiooniga kaasnev saast paljude pisisõdade põhjuseks.

Segadusi võisid põhjustada ka üliagarad ohvitserid ja sõdurid, kellele idas oli pähe tuubitud indiaanisõdade õudusi ja kel polnud indiaanlastega suhtlemisel kogemusi. Üks selline juhus oli Fort Laramies 1854. aasta hilissuvel.

Kevadel oli forti saabunud noor, äsja West Pointi akadeemia lõpetanud ohvitser J. L. Grattan, kes püüdis kõikjal silma paista.

Fordi tara taga olid laagris mõned väljarändajate perekonnad, et hobuseid puhata lasta. Nad olid juba kaua teel olnud ning puhata tahtsid kaasavõetud veisedki. Palaval pärastlõunal avastas keegi vanem väljarändajast naine, et üks söömajäetud lehmadest on kadunud. Muidugi hakati süüdistama fordi külje alla laagrisse jäänud indiaanlasi. Kisa paisus nii suureks, et ulatus ohvitseride kõrvu.

Kontrollimisel selgus, et indiaanlased olid lehmi näinud ja et nood olid söödava rohu otsingul kaugele läinud — päike oli jõudnud preeria peaaegu kollaseks kõrvetada.

Ohvitserid olid veendunud, et ehmunud indiaanlastel pole lehmaga mingit pistmist. Pole ju lehm kana, mille võib kohe ära süüa.

Asi oleks niisama jäänudki, aga peagi kihutasid forti dakoota ratsanikud ning teatasid, et dakootade kahest laagrist, mis olid juba pikemat aega Platte'i kaldal seisnud, on üks pahandusega hakkama saanud: paar noort kütti olid nooltega tapnud valgete väikese piisoni ja selle tükeldatuna hobustel laagrisse viinud.

Fordi komandant otsustas rühma sõdureid saata asjaolusid uurima ja määras nende ülemaks leitnant Grattani, aimamata, et teeb sellega vea.

Grattan, kes leidis paraja juhuse enda võimekuse demonstreerimiseks, võttis kaasa mõned ratsamehed, suure vankritäie jalaväge ja kaks väikest kahurit, ning kihutas sinnapoole, kuhu dakootade hobused olid tolmupilve jätnud. Vaevalt miili kaugusel paistsid väikesed telkideringid, kus sõdureid juba ärevusega oodati.

Tegelikult olid pealikud ise käskjalad forti saatnud, et pahandust ennetada ja lehm kui fordi omandus kinni maksta.

Grattani «operatsioon» laagri külje all tegi indiaanlastele hirmu. Kõigi reeglite kohaselt sihtis leitnant kahurid laagrile ja läks ülejäänud sõdurite ning tõlgiga kurjategijaid areteerima.

Kui pealikud oma tavalisel moel asja pikalt-laialt seletada tahtsid, käratas Grattan vanameestele, et nad lõuad peaksid ja noormehed kohe sõdurite kätte annaksid, kes nad forti konvoeerivad.

Vanad pealikud ei olnud harjunud, et nendega karjutakse. Tõlk raiskas jutuga aega ja vaidlus paisus kärarikkaks. Grattani käsul võtsid sõdurid püssid palge ja suunasid indiaanlastele. Fordis kuuldi ainult pauke. Ühtki sõdurit, kes oleks võinud toimunust täpsemalt rääkida, ellu ei jäänud. Kui ohvitserid fordist kohale jõudsid, olid laagripaigal ainult praht ja sõdurite laibad. Indiaanlastel püsse ei olnud. Grattani laip oli nooli täis tikitud ja nägi välja nagu okassiga.

Kogu sündmus rekonstrueeriti ühe indiaanivoliniku jutu järgi, kes oli seda indiaanlastelt kuulnud. Nood kinnitasid, et pealikutel oli kindel kavatsus lehm kinni maksta ja nad polevat aru saanud, miks pikknugade pealik neid tulistada tahtis.

Grattani veresaun, kus kindlasti indiaanlasigi surma sai, oli üheks põhjuseks, miks sel sügisel mitmele voorile kallale tungiti. Järgmisel, 1855. aasta suvel läks kolonel Harney Fort Kearny'st, Platte'i lõunakaldalt, suure sinikuubede väega preeriatesse «sõdima ja jumala nimel mitte rahulepinguid tegema», nagu ta ise ütles. Ka põhjapreeriates algasid indiaanisõjad.

Teksaslased olid usinamad ja tõestasid kujukalt, et uus luud põhib hästi. Noor osariik oli Brazose jõele reservatsiooni loonud ja ajas sinna kõikjalt indiaanlasi kokku, küsimata, kas nad olid kunagi valgete vastu sõjakirvest tõstnud või mitte. Kadohadatšode, hasinaide, tonkavade ja teiste lõunapoolsete suguharude riismed, kes viletsas reservatsioonis rahulikult maisi kasvatasid ja oma rahvast kuidagi toita püüdsid, olid väga üllatunud, kui tigedad maakaitseväelased nende laagris käisid, läbiotsimisi tegid ja ähvardasid.

Nad said alles aastate pärast teada, et neid kahtlustati valgete rantšodele kallaletungimises. Nad tegevat seda koos komantšidega, või iseseisvalt nii, et kahtlus viimastele langeb.

Ega keegi tõtt õigupoolest teada tahtnudki. Nagu valged seda alati olid teinud, ei pidanud nad ka nüüd indiaanlaste kombel nõu ega arutanud, kuidas tõde teada saada. Valgete tõde kadus alati relvadega vehkivate meeste lärmisse ja ähvardustesse. Nende eestvedajaiks ei olnud kunagi kõige targemad, vaid need, kel midagi vaja

oli. Vahest oli kellelgi lihtsalt verd vaja. Seekord oli valgeil õigusemõistjail ja rahvatasujail Brazose-äärset maad vaja. Kui 1859. aastal pärast mõningaid komantšide rünnakuid jälle pahaendeliste nägudega ja hambuni relvastatud meeste jõuk Brazosele tuli, lohisesid paari reservatsioonist väljaspoole küttima läinud indiaanlase laibad neil lassode otsas järel. Nüüd ajasid nad onnid ümber ja panid need põlema. Indiaanlastele on valitsus Oklahomas territooriumi andnud, ja kasigu nad Brazose ümbrusest, enne kui hilja! Kadode minemaajamine oli nii jõhker, et mõnedki mehed pidid oma perekondade kaitseks välja astuma. Need lasti maha.

Hasinaid, kes endiste kadohadatšode õnnetusest kuulsid, põgenesid, enne kui valged sinna jõudsid. Oklahomas tuli neil kaua ringi kolada, kuni volinikud nad vitšitade juurde paika panid.

Tšoktode maatükk Oklahomas, mis asus Canadiani ja Red Riveri vahel, jagati kolmeks piirkonnaks — Okla-Falaiaks ehk Apakšannatabiks, Mošalatabiks ja Pušmatahaks.

Tšoktod seadsid end varsti uuel maal sisse ja hakkasid aegapidi kosuma. Kuna pealik Greenwood Le Flore oli oma Nešoba grupiga, mis koosnes mõnest tuhandest inimesest, poolsalaja Mississippisse jäänud, valiti tema asemel Apakšannatabi piirkonna pealikuks G. W. Harkins, keda aga USA võimud ei tahtnud tunnistada ja kes asendati hiljem Thomas Le Flore'iga. Varsti (1835) suri ka vana pealik Mošalatabi ja temanimelise piirkonna pealikuks sai Joseph Kincaid, kes oli varem tema abiks. Pušmataha piirkonnas valitses pealik Nitaketši.

Rahvas, kes ei olnud veel toibunud väljasaatmise hoobist, elas kiiruga ehitatud onnides ja langes järjest süvenevasse apaatiasse, millega kaasnes aja jooksul tekkinud tsivilisatsioonikooriku lagunemine.

Helgemad pead leidsid, et tegutseda tuleb kiiresti ja otsustavalt. Nende õnneks olid tšoktod tugeva ühiskondliku vaistu ja kollektiivsustundega. Pealikute üleskutsed äratasid nad tardumusest ja peagi tassisid tuhanded käed korvidega mulda, välkusid labidad ja tümisesid tampimisnuiad — tšoktode maa kattus korralike maanteede võrguga. Umbes miili kaugusel Fort Towsonist kerkis tšoktode Doaksville, mis jäi kauaks Indiaaniterritooriumi suurimaks linnaks. 1832. aastal oli seal juba postkontor, sest taheti kontakti Mississippisse jäänud sugulastega, kellele osariigi võimud peagi eraldasid väikese reservatsiooni Philadelphia külje all, Neshoba Countys.

50 kilomeetri kaugusel Doaksville'ist kujunes välja kaubanduskeskus Boggy Depot, kust mööda Boggy jõge sai pargastel kergesti Red Riverile ja sealt edasi Mississippile. Linnakesed asusid teedel, kust suundusid läbi Texasesse ja hiljem Kaliforniasse siirduvad emigrandid. Tšoktod, kes olid ammu osavad sepad ja lausa naudinguga seda tööd tegid, avasid teede ääres sepikojad,

kus rautati möödujate hobuseid. Nii rautasid nad hobuseid ka neile, kes läksid ära võtma nende punaste vendade maad, kelle rautamata ponid siis veel häirimatult preeriarohtu tallasid.

Tšoktod avasid linnakestes poed, kauplesid turgudel ja majutasid valgeid rändajaid korralikult ehitatud võõrastemajadesse, kus neil tuli aga leppida tšoktode maal valitseva kuiva seadusega.

1848. aastal asutasid indiaanlased ajalehe «Choctaw Telegraph» ja kaks aastat hiljem teise — «Choctaw Intelligencer».

Kui terve maailm rääkis Iirimaa «kartulinälja» ohvritest, tõid indiaanlased vabatahtlikult kokku 710 dollarit, et abistada vaeseid ookeanitaguseid nälgijaid. Ise nad enam nälga ei tundnud. Nende maisipõllud ja oaaiad andsid rohket saaki ja suurema osa sellest võisid nad koos lugematute veistega aurikutele laadida. Karjakasvatamine sai nende uueks majandusharuks. Kuna mõned tšoktodest olid valgete eeskujul neegerorje soetanud, kasutasid nad musta tööjõu abi puuvillapõldude loomisel, mis saagirohkeil aastail andsid suure osa üldisest sissetulekust. 1840-ndail aastail oli jõukal tšoktol Robert M. Jonesil isiklik ratasaurik.

Laupäeviti ja pühapäeviti tulid elatanud indiaanlased palvemajade juurde ja, istudes tekkidel puude varjus, õppisid arvutamise ja lugemise algeid. Peale algkoolide avati 1844. aastal Doaksville'i lähedal keskkool, millel oli uhke nimi — Spencer Academy. Kaks aastat hiljem avati veel kaks keskkooli — Armstrongis ja New Hope'is, kust hakati paremaid õpilasi Ühendriikide kolledžitesse saatma. Nii näitasid peagi paljud punanahad, kui neilt küsiti, kus nende vanem poeg on, ebamääraselt ida poole ja vastasid: «Õpib valgete koolis, seal, Ühendriikides.»

Kolledžihariduse omandanud noored tšoktod kasutati ära hõimu võimuorganites, mis olid loodud Ühendriikide eeskujul. Keskkoolide arv kasvas ja jäi pidama üheksal, kus sajandi keskpaiku õppis kokku veidi alla tuhande lapse.

Nagu tšerokiidki, näitasid tšoktod oma üleolekut valgetest hoolsa õppimisega. Tomahoogid olid maetud ja võitlus käis aabitsatega. Enne kui uus, Oklahomas sündinud põlvkond jõudis üles kasvada, olid kõik tšoktod juba kirjaoskajad, mida jällegi ei saa öelda nende valgete Texase naabrite kohta, kes õppisid küll maastmadalast revolvrit käsitsema, aga suhtusid raamatutarkusesse üleolevalt.

Erinevalt tšerokiidest puudusid tšoktode maskogii murdes keerulised kurguhäälikud ja nad võisid vabalt ladina tähti kasutada. Lugemisvara oli algul küll kesine ja tõsiselt «ärkamisaegne» — tõlgitud oli Uus Testament ja osa Vanast Testamendist, valik kirikulaule, moraalijutlusi ning rida esimeste ristitud ja tõsiuskliku indiaanlaste sentimentaalseid elulugusid, Westminsteri katekismus ning taolist «ilukirjandust», nagu «Patused vihase Jumala käes» ja «Pääsmine usu läbi ning teised lugemistükid».

Juba 1837. aastaks oli tšoktokeelset kirjavara 576 000 lehe-

külge. Peale ülalmainitu anti enne ajalehtede ilmumist välja igaaastast «Tšokto almanahhi», kus olid kalender, hindade kursitabelid, statistika, asjalikke nõuandeid jne. Kõik kirjavara oli trükitud tšerokiide trükikojas, enne ja pärast nende «pisarate rada». Trükikoja juures võis tollal veel näha Sequoiah't, kes ikka veel oma tähestikku lühendada püüdis.

Samas trükikojas laoti ka tšoktode konstitutsioon ja seaduste koodeks.

Suurem osa vanematest tahtsid, et lapsed õpiksid inglise keelt. Oli tavaline, et nad tulid koolimajade juurde, kus nende järglased enamasti vabas õhus õppisid, istusid tekkidesse mähitult avara «koolitoa» piiril, kuulasid hoolega õppetundi ja suitsetasid, noogutades nõusolevalt pead õpetaja eriti väljapaistvate mõtteterade puhul.

Tšoktod ehitasid valgete eeskujul ka kirikuid. Pühapäevahommikuil pakkus huvitavat vaatepilti, kui indiaanlased, osalt ülikonnas ja valge kraega, osalt nahkades, mokassiinides või visalt kaduva kombe kohaselt paljalt, põlles ja tekisse mähitult, ratsa ja vedruvankritel kohale sõitsid.

Pealik Mošalatabi keelas oma eluajal, just pärast küüditamist, vähemalt temale alluvas piirkonnas valgete misjonitöö. Ta kirjutas isegi president Jacksonile, et nad on 12 aastat asjatult raha raisanud valgete misjonäride ülalpidamisele, aga misjonikoolid ei ole andnud ühtegi õpilast, kes korralikult lugeda ja kirjutada oskaks, rääkimata arvutamisest ja muudest teadustest, mida seal ei õpetatagi. Nemad eelistavat endaasutatud koole, millest neile piisab.

Mošalatabi piirkond, Lower Towns, muutus üldse «konservatiivide», paganluse pooldajate kantsiks. Nad keelasid ameerika misjonäridel vangistamise ähvardusel üle piirkonna raja tulemise. Alles pärast jonnaka pealiku surma julgesid misjonärid sinna metodistide palvemaja ehitada, ja kodusõja aastaiks olid ka sealsed elanikud enamuses kristlased. Aegapidi tekkis neis tahtmine ka alkoholiga tutvust teha, ja üle oma territooriumi piiride valgete linnades käies pöörasid paljud kõrtsidesse.

Indiaanlastest naaberhõimudega olid tšoktodel üldiselt sõbralikud suhted ja neilt saadi palju abi. Kuna esines juhtumeid, kus tšoktodesse ja teistesse «valgetesse» indiaanlastesse ülima põlgusega suhtuvad oseidžid ja komantšid neid ründasid, palusid tšoktod, et Fort Coffeesse ja Fort Towsonisse taas paigutataks föderaalväed. Nad olid nüüd sõdimisest nii võõrdunud, et jätsid selle mundrimeeste hooleks. See oli küll päris algul. 1835. aastal kutsuti kõige kurjemate preeriaindiaanlaste pealikud Camp Holmesi ja tehti oseidžide, komantšide ja vitšitadega rahu.

Ametlikult tehti rahuleping ka tšikasoodega ning hiljem saabunud seminolidega. Kehtestati hõimudevaheline seadus kurjategijate väljaandmise kohta.

Tšoktod olid need, kes kirjutasid Kongressile petitsioone

indiaanlaste osariigi loomise sihiga. Nad oleksid leppinud ka korralise territooriumiga, sest Indiaaniterritooriumil, nagu seda 1834. aastast nimetati, ei olnud juriidiliselt territooriumi õigusi. Nende palveile seada sisse indiaanlasest kuberneri ametikoht ja lubada nende esindajad Kongressi, vastati vaikimisega. Tunnetades oma ebakindlat staatust, otsustasid pealikud end kaitsta esialgu sellega, et ähvardasid tappa igaühe, kes valgeile maad müüb. Maa oli hõimude ja suguharude ühisomand.

Ka tšikasood tulid lepingu alusel tšoktode maale. 1837. aastal maksid nad tšoktodele selle õiguse eest 530 000 dollarit. Nende maatükk asus tšoktodest läänes ja lõppes 98. meridiaaniga. Maa tšikasoodest idas, nn. Leased District, oli müüdud 800 000 dollari eest föderaalvõimudele juba enne tšikasoode tulekut, ja valitsus paigutas sinna üha uusi kodukohtadest äraaetud suguharusid.

Tšoktode omavalitsuse keskuseks oli nende piirkondade keskel, Kiamichi jõe kaldal asuv Tuskahoma. Sinna ehitasid nad suure palkidest «kapitooliumi», mida hüüti nende endise kodumaa püha maundi järgi «Nanih Vayaks».

Konstitutsiooni kohaselt oli seadusandlik võim usaldatud Peanõukogule [1]. 1857. aastal kaotati piirkonnapealikute ametikohad ja asendati need kuberneriga. Selline tsentraliseeritud võim siiski tšoktodele ei meeldinud. Suguharudevahelise hõõrumise tulemusena kehtestati 1860. aastal uus konstitutsioon ja taastati piirkonnapealikute ametid. Piirkonnapealikud ja -kohtud allusid siiski ülempealikule, kelle pitseril oli tšoktode riigivapp — vibu ja ristiasetatud nooled, tomahook ning rahupiip. Valitsuses olid esindatud ka tšikasood.

Konstitutsioon nägi ühtlasi ette, et iga valge, kes abiellub indiaanlannaga, allub tšoktode seadusandlusele või saadetakse maalt välja. Enne abiellumist usutleti pruuti ja uuriti põhjalikult, mida mees endast kujutab. Kui piirkonnakohus otsustas, et valge ei ole küllalt väärikas, joob või on ilmselt musta minevikuga, ei antud talle üldse abiellumisluba.

Sajandi keskpaiku kandsid tšoktod inglise nimesid ja kasutasid oma mitmest sõnast koosnevaid indiaanipäraseid nimesid ükskõnes kitsamas ringis suhtlemisel. Pretsedenditu «vaikne sõda» hariduse ja arengu nimel oli tšoktodele andnud autonoomia.

1860-ndate aastate algul tegi tšoktodele hirmu uus vabariiklaste partei, mis oli kujunenud sajandi keskpaiku Põhja tööstuskodanluse ja farmerluse liiduna. See küll orjusevastane organisatsioon, mis tõstis esile ka Abraham Lincolni, nõudis kõigi läänepoolsete alade avamist ja sealsete maade andmist asunikele. Vabariikliku Partei kõnemehed rääkisid avalikult Indiaaniterritooriumi kaotamisest.

---

[1] Peanõukogu (*General Council*) koosnes 40 liikmest. 1843. aastal tehti nõukogus kaks koda. Neist Senatisse valiti igast piirkonnast 2 aastaks 4 inimest. Esindajatekojas olid 1 aastaks valitud liikmed vastavalt piirkondade elanike arvule.

Kui 1861. aastal puhkes kodusõda, jättis Washingtoni valitsus indiaanlased unarusse, ja konföderaadid hakkasid neid aktiivselt enda poole meelitama, mis ülalmainitud ähvardusi arvestades õnnestuski.

Sõja hakul sõitsid tšoktode delegaadid Washingtoni, et uurida, kas föderaalvalitsus kindlustab nende rahad, või tuleb need välja võtta ja lõunaosariikide pankadesse paigutada. Ühisel koosolekul otsustasid tšoktod, et toetavad lõunaosariike. Föderaalvõimud olid need, kes tšoktod välja olid saatnud ja nüüd taas nende maade äravõtmist sepitsesid. Samal ajal oli Mississippi osariik iseseisvalt otsustanud anda loa Nešoba grupi paigalejäämiseks. (Neist olid selleks ajaks küll paljud Oklahomasse tulnud, aga paljas lubaminegi oli tšoktode hõimule midagi enamat kui põhjaosariiklaste ähvardused).

Tšoktode imestuseks ründasid neid kõigepealt värvatud ja relvastatud põhjasuguharud, kes elasid Arkansase taga. Vastuseks moodustasid tšoktod maakaitseväe ja hakkasid õppusi korraldama. 10. juunil 1862 kuulutas tšoktode hõim end vabaks ja iseseisvaks ning saatis lõunaosariiklaste presidendi Jefferson Davise juurde delegatsiooni, et sõlmida liiduleping.

12. juulil võttis Konföderatsiooni erikomisjon eesotsas Albert Pike'iga üle kõik Ühendriikide kohustused ja võlad tšoktode vastu ning lubas neile sõltumatuse ja lõunaosariikide kaitse. Tšoktod andsid Lõuna armeele koos tšikasoodega kolm rügementi sõdureid, kelle etteotsa asus Tandy Walker.

Moodustatud väeosad — nn. Teine indiaanibrigaad — võitlesid peamiselt Arkansases ja Missouris, mille lõunaosas talvitas konföderaatide kindral Price.

Veebruaris tungisid Missourisse kindralite Curtisi ja Sigeli väed, sundides Price'i taganema Arkansasesse ja Indiaaniterritooriumi piirile.

Isegi seal ei tundnud konföderaadid end julgetena ja tõttasid Bostoni mägede poole, et ühineda Texase maakaitseväelase McCullochi ja kindral Van Dorniga, kelle juurde toodigi 2000 indiaanlast. Nüüd olid väed küllalt suured, et asuda vasturünnakule.

Põhilöögi võttis vastu kindral Sigeli diviis, mis pidi äärepealt rõngasse sattuma. Diviisi koosseisu kuuluvad sinikuued, enamasti sakslased, pidasid visalt vastu kuni kindral Davise saabumiseni. See konföderaatide presidendi nimekaim suutis päästa kolonel Osterhausi väeosa, mis juba survele järele andis.

Järgmisel päeval otsustasid rünnata sinikuued, aga nende hallis mundris vastased olid peitunud metsaste mägede järskudele nõlvadele. Seal pidasid kindral Sigeli väed kaks tundi lahingut, mis osutus mõlemale poolele üpris kaotusterohkeks. Kuna konföderaatide kahuripatareid sunniti vaikima, kaldus sõjaõnn unionistide poolele, kes võisid end lahingu võitjaiks pidada.

9. märtsil saatis Van Dorn sinikuubede juurde parlamentäärid

ja palus vaherahu, et surnuid matta. Curtis andiski selleks loa, aga süüdistas lõunaosariiklasi unionistide skalpeerimises ja laipade teotamises, millega olevat hakkama saanud indiaanlastest sõdurid. Van Dorn saatis vaenlaste staapi kirja ja kinnitas selles, et tegemist on ränga eksitusega, kuna võitlevad hõimud on ammu tsiviliseeritud. Tšoktod, tšikasood ja tšerokiid avaldasid samuti jänkide laimu vastu protesti. Van Dorni kirjas süüdistati just sakslasi jõhkruses ja laipade teotamises. Lõpuks selgus, et sõjapidamisreegleid olid rikkunud mõlemate poolte valged sõdurid.

Indiaanlased suutsid oma au päästa.

Edaspidi viibisid indiaanibrigaadi sõdurid Oklahomas laagris, kuni Uniooni sinikuued viimastel sõja-aastatel nende territooriumi okupeerisid.

Enne sinikuubede saabumist levitati indiaanlaste hulgas Abraham Lincolni amnestiaproklamatsiooni, milles oli öeldud, et neil tuleb valida «rahu ja armuandmise või hävitamise vahel». Osa rahvast hakkas kalduma põhjaosariiklaste poole. Tšerokiid langesid hoopistükkis kaheks vaenulikuks leeriks, mis ei suutnud hiljem naljalt leppidagi. Indiaanlaste maal oli palju valgeid põgenikke, kes süüa tahtsid, põllud olid söötis ja nälg hakkas võimust võtma.

1864. aastal nõudsid tšoktod Unioonilt omavalitsuse säilitamist *de jure*, mille peale Washington teatas, et *de facto* on tšoktod ja tšikasood mässajad ja punkt. Kansase valge elanikkond hõõrus juba käsi ja saatis valitsusele palvekirju, et indiaanlaste maa antaks asunikele.

Miljonid vabastatud neegrid, kellest osa teenis sõduritena põhjaosariikide vägedes, ootasid oma «muula ja neljakümmet aakrit», mida valitsus oli neile pärast sõja lõppemist lubanud.

1865. aastal, kui kindral Lee Appomattoxi all kindral Grantile mõõga ulatas ja põhjaosariiklased võitu pühitsesid, tulid indiaanlased Camp Napoleonisse suurele nõupidamisele. 14 suguharu 24 esindajat otsustasid luua kõikide hõimude kaitseks ühisrinde [1], et võidelda oma viimase kodumaa, Indiaaniterritooriumi eest. See oli veel sõja ajal, sest tšoktodele lõppes sõda ametlikult alles 19. juunil, kui pealik Pitchlynn rahvusväeosade eesotsas formaalselt alistus kindral F. I. Herroni komisjonile. Ühes tšoktode suuremas linnas Chahta Tamahas istuti jälle nõukogulõkke äärde, kuhu Ühendriikide esindajad olid palunud peale «viie tsiviliseeritud rahvuse» ka oseidžide, kadode, komantšide ja araapahode esindajad. Sellest nõupidamisest oli aga veel vähe ja septembris kutsuti kokku uus. Mõrvatud Abraham Lincolni asemel presidendiks saanud Andrew Johnsoni valitsus saatis sinna Sõjaministeeriumi Indiaaniameti ülema D. N. Cooley, kes asus nõupidamist juhtima.

Cooleyl oli indiaanlaste jaoks häid uudiseid. Ühendriigid taht-

[1] «Solemn league of peace and friendship» — «Rahu ja sõpruse püha liit».

vat Indiaaniterritooriumi jaoks luua ühise konsolideeritud valitsuse ja keelata kategooriliselt sinna valgete asumise.

Tšoktode poolt võttis sõna Pattons ja palus, et ka neegreile ei jagataks tšoktode maad. Indiaaniameti ülem nõudis juba varem valmiskirjutatud lepingus tšoktodelt 1/3 maast föderaalvõimude käsutusse, et need võiksid sinna paigutada Kansase ja teiste alade indiaanlasi, mille vastu tšoktodel põhimõtteliselt midagi ei olnud. Küll pidid aga nende aladel maad saama ka vabastatud orjad; see otsus olevat valitsuse poolt juba kinnitatud.

Tšoktod sellele lepingule alla ei kirjutanud, ning Cooleyl ei jäänud üle muud, kui istuda vedruvankrile ja sõita mitusada miili «Missouri, Kansase ja Texase raudtee» lõppjaama ning sealt edasi Washingtoni.

Alles talvel võisid alata uued läbirääkimised, mis ei vabastanud tšoktosid küll neegritele maa andmise kohusest, aga tõid neile eraldatava maa eest 300 000-dollarilise rahasumma, mida Ühendriigid eelmisel nõupidamisel olid keeldunud maksmast. Ühtlasi oli lepingusse lisatud punkt, mille alusel indiaanlased pidid lubama kahe raudteeliini ehitamist läbi nende territooriumi.

Lõpuks saavutati kokkulepe. Tšoktodel ei olnud raudtee vastu midagi ja 10 000 indiaanlast võtsid nad samuti vastu. Leppida tuli föderaalkohtute asutamisega, mis ei tohtinud end aga segada suguharude seadusandlusse. Sõjaeelse abiraha andmine pidi jätkuma, aga seni lõplikult tasumata summad Mississippisse jäänud maade ja kinnisvarade eest, mis tookord lahkumisel pühalikult tõotati välja maksta, kuulutati nüüd ebaseaduslikuks, sest Ühendriikide valitsus oli vahepeal kardinaalselt muutunud ja ei kavatsenud tasuda lõunaosariiklaste võlgu. Jacksoni poolt lubatud igavik oligi lõppenud!

Ühendriikide Senat kinnitas lepingu ja president Johnson kirjutas sellele 10. juulil 1866. a. alla. Ei tohi unustada, et leping keelas valgetele ükskõik mis ettekäändel Indiaaniterritooriumile asumise. Erand tehti ainult föderaalvõimudele ja valitsuse ametnikele. Tšoktod võisid esialgu kergemini hingata; nende vaikne sõda oma uue maa eest oli lõppenud suhteliselt väikeste kaotustega.

Hallkuubede ja sinikuubede kärarikas ja verine tüli, mis maksis neile üle poole miljoni mehe elu, jättes maha miljon vigast ja töövõimetut, tõi kaasa põhimõtteliselt uue sõjapidamisviisi, mida sai Esimeses maailmasõjas edukalt rakendada. See andis inimkonnale vintsoontega suurtükid ja püssid, võimsad lõhkeained, purjedeta soomuslaevad, meremiinid ja automaattulirelvad. Osa sellest leiutiste galeriist kõlbas suurepäraselt Lääne vallutamiseks, ja sinna sõjast ülejäänud tehnika suunatigi.

Sadulatsivilisatsioon ja riik riigis

1867 — Nebraska saab osariigi õigused. Lõpeb välisinterventsioon Mehhikos. Ilmub Marxi «Kapitali» I köide.

1868 — Eesti- ja Liivimaa talupõegi haarab ümberasumisliikumine.

1869 — Indiaaniameti ülemaks saab irokees, seneka Donehogawa (Ely Samuel Parker).

1870 — Tartus asutatakse esimene Eesti Põllumeeste Selts. Algab Saksa—Prantsuse sõda. Sünnib Lenin.

1871 — 18. märtsist 28. maini kestab Pariisi Kommuun.

1875 — Kaioved ja komantšid alistuvad Fort Sillis.

1876 — 24. juunil hävitavad šaieenid ja dakootad USA armee 211-mehelise ratsarügemendi eesotsas kindral Custeriga. Philadelphias on I internatsionaali viimane konverents.

1881 — Märtsis langeb atentaadi ohvrina tsaar Aleksander II. 2. juulil tulistatakse Baltimore'i raudteejaamas Ühendriikide presidenti James A. Garfieldi. Algab Aafrika imperialistlik jaotamine.

1882 — Surevad C. R. Jakobson ja F. R. Kreutzwald.

1886 — 1. mail algab Ühendriikides massiline streik 8-tunnise tööpäeva nimel. Chicagos tulistab politsei töölisi. Kolonel Nelson A. Miles vangistab viimsed võitlevad apatšid eesotsas pealik Geronimoga. New Yorgis avatakse Vabadussammas. Sureb L. Koidula.

1889 — Põhja-Dakota, Lõuna-Dakota, Montana ja Washington saavad osariigi õigused.

1890 — Idaho ja Wyoming saavad osariikideks. 15. detsembril tapetakse dakootade pealik Istuv Sõnn. 29. detsembril toimub massimõrv Wounded Knees.

1894 — Indiaaniamet viiakse üle Siseministeeriumi alluvusse.

1896 — Utah saab osariigi õigused.

1905 — Venemaal algab revolutsioon. 16. oktoobril tapetakse Tallinna Uuel turul 90 töölisdemonstranti.

1912 — New Mexico ja Arizona saavad osariigi õigused.

«... Teiseks vastumeelsust tekitavaks asjaks olid püksid, mis ei olnud kooskõlas meie arusaamadega tervishoiust. Meie kehad

olid harjunud pidevate päikesevannide, õhu ja vihmaga, ja nahapoorid, see arenenud hingamisorgan, lämmatati raskest higiimavast riidest pükstega. Kõike mainitut aitas eriti vastikuks teha kõige hullem lämmataja — punane villane pesu. Kõvade kraede, tärgeldatud rinnaesisega särkide ja kõvakaabude kohta ei saa ka ühtegi kiidusõna öelda, ning rasked kriuksuvad nahksaapad olid tõelisteks piinajateks, mida me talusime ainult sellepärast, et neid kandes tundusime endale «hästiriietatutena».

Kui palju on irvitatud meie rahvuslikku riietust, aga kas saab meie rõivatükke võrreldagi ülimalt lollaka terasribilise korseti ja tohutu seelikualuse puhvpadjandiga tagumikul, mida meie tüdrukud pidid paari aasta pärast koolis kandma?

. . . Seda laadi põhjused sundisid indiaanlasi ka taskurätti vihkama, ja nad leidsid, et selle valge mehe tualetteseme kasutamine on ebaviisakas. Indiaanlased, eelkõige värskes õhus elav rahvas, ei kasutanud taskurätte; nad olid külma vastu karastatud nagu metsloomad ja nende ninad ei tilkunud nagu valgetel.

Indiaanlasi on päästnud nende visa vaim, nende kiindumus indiaani elulaadi, indiaanlaslikku mõtlemisse ja tavadesse — see on neid pusti hoidnud ja hoiab edaspidigi. Paljud indiaanlased on leidnud isikliku pääsetee «sõbasse tagasipugemises». Indiaanlase vaip või piisoninahkne sõba on tõeline ameeriklase riietus . . .

Panna inimene võltsi rõivastusse — tähendab kurvastada ta hinge ja teha ta naeruväärseks.

Minu palve Ameerika indiaanlastele oleks — jääge oma suguharu rõivaste juurde.»

Pealik Luther Seisva Karu autobiograafiast «Täpilise Kotka Maa».

«Kansas Cityst läänes ei ole seadust; Dodge'ist läänes pole isegi jumalat.»

Kaasaegne ütlus.

«Rääkides Indiaaniterritooriumist, peaks teile meenuma minu märkus, et see asutati 1834. aastal eesmärgiga seada see koduks erinevatele suguharudele, mis asustati ümber teisele poole Mississippit. Viiskümmend aastat tagasi oli see palju suurem kui tänapäeval. Ei ole kahtlust, et saabub aeg, kunas see täielikult kaob, sest ameerika rass peab varem või hiljem maamunalt kaduma.»

Edward S. Ellis noorsoole mõeldud suures «Ameerika ajaloos», New York, 1900. a.

Pärast kodusõda leidsid koju tagasi pöörduvad teksaslastest konföderaadid eest tohutusuured metsikud veistekarjad. Need mehhiko tõugu pikasarvelised tõprad, kellele sõjapäevil ei jätkunud hoolitsejaid, paljunesid geomeetrilises progressioonis ja kippusid preeriad lagedaks sööma. Siin oli ripakil tohutu varandus isegi neile, kel polnud isiklikku karjarantšot, sest märkimata

veiseid, keda ühe laialijooksnud karjade omaniku Mavericki järgi hakatigi «maverickideks» hüüdma, leidus tuhandete kaupa.

Kes pidi nad tünnidesse ajama ja soolama? Kahtlane, kas põhjaosariikide jänkid oleksid söönud vintsket soolaliha, mis vanasti kõlbas ainult orjadele? Isegi tünne ei olnud sellises koguses võtta. Vanematel meestel olid veel hästi meeles kullapalaviku päevad, mil teksaslased ajasid karju mööda Rio Grandet üle Colorado ja Wyomingi Kaliforniasse — teekond, mis võttis kaks aastat! Ka oli veel elavalt meeles 1852. aasta, kui Illinoisi mehed Ponting ja Malone ostsid Texasest pikasarvelisi veiseid ja püüdsid need elusalt põhja viia, võttes abiks mehhiko *vaquero*'sid. Kuidas indiaanlased neid kimbutasid! Nad olid karja parvedega St. Louisi all üle jõe viinud ja sinna maha jätnud, sest loomadest olid järel vaid luukered. Maksnud kohapeal nende söötmise eest, läksid mehed koju ja tulid aasta pärast karjale järele. Nad olid alles Muncie's, Ohios vaguneid saanud, mis nende pikksarved New Yorki vedasid. Sellegipoolest oli veise hind teel kasvanud kahest dollarist seitsmeteistkümneni pea kohta!

Teksaslane Gay Borden tuli hiilgavale mõttele ehitada suured rataspurjekad, millega veiseid üle preeriate vedada. Raske oli valmistada küllalt vastupidavaid rattaid, aga proovisõit läks hästi. Kuna tõelisel preeriakuunaril ei olnud pidureid, lõppes kiire reis Mehhiko lahes, kus leidur koos paari sõbraga ära pidi uppuma, sest «laev» ei olnud kuigi veekindel.

Jätnud purjekate idee, leiutas Borden lihabiskviidid, lootes neid müüa armeele ja väljarändajatele, kes kuude viisi preeriates viibisid. Varsti oli Galvestonis vabrik valmis. Liha keedeti pudiks, segati jahuga ja küpsetati. Armee aga keeldus biskviite ostmast ja preeriarändurid eelistasid värsket piisoniliha või soolapekki. Borden sõitis pettunult New Yorki ja leiutas peagi piimapulbri, mis ta jõukaks meheks tegi.

Teksaslased püüdsid lihakeresid säilitada soolvee surumisega soontesse ja katsusid niimoodi prepareeritud liha laevaga põhja viia, aga sellised «konservid» haisesid peagi ja need tuli üle parda visata. Nüüd vaatasid suurima osariigi elanikud nõutult, kuidas nende raha mõttetult rohumaadel uitab. Põhjast tuli erutavaid uudiseid lihahindade tõusu kohta. Chicagos oli Philip Danforth Armour saanud rikkaks sealiha müümisega Uniooni armeele. Sinna olid tulnud veel Michael Cudahy ja Gustavus F. Swift, kes tahtsid linnast teha maailma lihatööstuse keskuse, sest plekk-konservipurgid olid juba leiutatud.

Nõututel karjakuningatel ei olnud muud väljapääsu, kui katsetada veelkordselt karjade ajamist piirkondadesse, kus liha vajati. Esimese julge katse tegi Charles Goodnight, kes oli juba enne kodusõda raha kokku ajanud ning müünud veiseid Ühendriikide armeele ja Louisiana laevameestele. Nüüd oli kuulda, et armee ostab hulgana loomi Bosque Redondosse koondatud navahodele, kes selles jumalast mahajäetud reservatsioonis nälgisid. Ka oli

liha vaja Colorados kerkivate kaevanduslinnade ja New Mexico järjest paisuvale elanikkonnale. Kalifornia vajas liha. Pärast paari edukat katset pani see teksaslane aluse Goodnight-Lovingi karjarajale, millel nii mõnedki loomad sattusid komantšide või apatšide praevardasse.

Goodnighti sõber Loving ja ühekäeline Bill Wilson, kes neil aastail järjekordse karjaga teel olid, said omal nahal tunda tolle kandi peremeeste kätt. Nad ratsutasid Goodnighti hästirelvastatud kauboidest eemale ja sattusid komantšide sõjasalgale. Jätnud hobused kus seda ja teist, õnnestus neil kindlustuda ühe jõe kaljusel kaldal. Jälitajad roomasid põõsastes nii lähedale, kui said ja, jäädes ise tabamatuks, kiusasid päikese käes kõhutavaid põgenikke, püüdes nooli suure kaarega üle kaitsvate kivide lasta. Tüdinud sellest mängust, loopisid nad õnnetuid lehmapoisse suurte kividega, nii et nende elu muutus päris kibedaks.

Kui ameeriklased olid juba janust nõrkemas, hakkasid indiaanlased neid hüüdma, ja nende viletsat inglise keelt vaevu mõistes arvas Loving, et neile pakutakse allaandmist. Ta püüdis end ühe suurema kivi tagant välja upitada, et karjujaid vaadata, sai aga samas kaks kuuli, millest üks purustas randme, teine aga jäi pidama küljes. Kuna haavad ei olnud rasked, lubas Loving kaljul vastu pidada ja saatis Wilsoni öösel abi otsima. Hoolimata indiaanlaste valvsusest, õnnestus tollel end kaljult alla libistada ja mudas roomates põgeneda.

Ta uitas Goodnighti mehi otsides kaks päeva ringi ja jõudis lõpuks karjaajajate laagrisse. Ratsasalk, mis sealt kohe appi ruttas, ei leidnud kaljul ega ümbruses ühtegi hingelist. Veendununa, et haavatu kas suri või võeti vangi, liikusid nad karjaga edasi Fort Sumnerisse, kus Loving neid juba ootas. Ta oli kaljul kolm päeva vastu pidanud ja neljandal ööl imekombel Wilsoniga sama teed kaudu põgenenud. Preerias leidnud ta kaks mehhiklast ühe saksa emigrandiga, kelle hobustel jõuti forti enne karja saabumist.

Mõne päeva pärast amputeeris sõjaväevelsker ta gangreenis käe, ei suutnud meest aga päästa veremürgitusest, millesse too peagi suri. Laip viidi õlinõudest kiiruga valmistatud sargas tagasi Texasesse.

See ja hullemadki lood ei suutnud rahaahneid teksaslasi hirmutada. Nendeni jõudis kuuldus, et lehm, kelle võib Texases saada mõne dollariga, maksab Chicagos juba 40 dollarit! 1865. aasta jõululaupäeval oli selles tapamajade linnas, kus kohtusid üheksa raudteed, avatud *Chicago Union Stock Yards* — karjaaed, mis mahutas tuhandeid ja tuhandeid loomi. Raudtee valmimist ei jõutud ära oodata. Tuli midagi ette võtta ja võetigi. Kõik teadsid, et lähim raudteejaam asub Missouris, Sedalias. Karjad tuleb maksku mis maksab sinna viia!

Varsti olid möögivad sõralised Fort Worthis, kust algas õnnetu Sedalia karjatee. See viis mööda Dantonist ja Shermanist Red Riveri äärde, kus leidus sobiv koole. Teisel pool jõge aga laius

Indiaaniterritoorium. Teksaslased püüdsid valida võimalikult lühikese tee Boggy Depot'st Fort Gibsonini Arkansase jõel, aga see läks neile ikkagi kalliks maksma — tšoktod ja kriikid, kelle alasid karjad läbisid, olid väga häiritud, ning et mitte sattuda vastuollu föderaalvõimudega, tuli teksaslastel neile tolli maksta — 10 centi loomalt. Kui ajajad olid jõudnud üle kolme hõimu alade, kippus tollisumma küllalt suureks kasvama.

Kõige hullem oli aga ees. Missouris leidsid nad eest nii tiheda asustuse, et suurte karjade farmide vahelt läbiajamisega oli lausa häda. Kellelegi ei meeldinud, et veised põlde ja aiamaid tallavad. Kohati tuli karjade läbilaskmiseks lõhkuda aedugi. Kohalikud farmerid kartsid nn. hispaania või teksase palavikku — veiste nakkushaigust, mis nende loomadele võis kanduda. Kui mitmed karjad Sedaliasse jõudsid ja kauboid ning mehhiko vaquerod kõrtsidesse läksid, algasid sedamaid ka kaklused. Linnaelanikud protesteerisid niihästi kareda olemisega lehmakarjuste kui ka karjade vastu. Teksaslased tõrjuti Sedaliast Baxter Springi, millest sai esimene nn. *cowtown* — «veiselinn». Esimesed suured karjaajud lõppesid läbikukkumisega. Trahvid ja tollid olid suured, suuremad kui keegi oli arvanud; ja kaupmehed olid loomi enne rongi paigutamist tublisti näljutanud, et hindu alla lüüa.

Mõned mehed loobusid esialgu Chicagost ja raudteedest ning püüdsid leida uut turgu.

Kullaotsijad, kes olid Kaliforniaga lõpetanud, leidsid juba kodusõja ajal kulda Clearwateris Snake Riveri ääres. Kuni 1862. aastani otsiti seda ka Nevadas ja Idahos, kus Boise'i ümbruses tekkisid kaevanduslinnad Owyhee, Ruby City ja Silver City. Peagi avastas kulda Montanas leitnant John Mullan. Columbia jõe ülemjooksult läks ta Missouri harujõe, kullarikka Grasshopper Creeki kaldaile, ja varsti kerkis sinna kergete laudehitustega linnake Bannock. Aasta hiljem avastasid Bill Fairweather ja Henry Edgar ülirikka leiukoha Madisoni ja Stinking Riveri vahel. Sõna tõsises mõttes nädala-paariga kerkis ka sinna Virginia City kiriku, kõrtside ning poodidega. Nagu nõiaväel tõusid läheduses Montana City, Jefferson City, Diamond City, Confederate Gulch ja Bozeman. Kordus sama, mis Kalifornia puhul — loodeosariikidesse rändasid jälle tuhanded õnneotsijad. Läbi Wyomingi viis vana Oregoni suurtee küljest hargnev Bozemani suurtee, millele jäid nüüd peatuma teksaslaste pilgud.

Kullakaevajad olid juurteta ja rahutu rahvas, kel polnud aega loomapidamise ja maisikasvatusega tegelda. Sellepärast arvasid veisekuningad õieti, et neil seal põhjas peaks nälg varuks olema. Esimese karja põhja ajas Nelson Story 1866. aastal. Ta jõudis läbi Oklahoma lääneosa õnnelikult Platte'ini ja sealt edasi Fort Laramieni, kus üllatunud ohvitserid pead vangutades karja vaatasid ja soovitasid viia loomad kas Coloradosse või Utah'sse. Nad mis liigub Bozemani suurteel.
hoiatasid, et sõjateele asunud šaieenid ja dakootad tulistavad kõike,

Kõhnad ja habetunud teksaslased, endised lõunaosariikide sõdurid, vaatasid põlastavalt sinikuubi ja saatsid nad kuradile. «Hii! Hii!» karjudes ajasid nad loomad liikvele ja need venisid Bozemani teel Montana poole.

Ohvitseridel oli tõsi taga. Mitte kaugel Laramiest tungis neile kallale šaieenide või dakootade salk, kellega lahingut lüües suurem osa ajajaist indiaanlaste laagrini jõudis. Seekord vedas neil tänu colt-revolvritele, mille vastu vähesed indiaanlased oma viletsate püssidega ei saanud. Saadi kätte ka osa karjast, mida juba mägedesse aeti.

Teed tundmata püüdsid nad mööduda Bighorni mäeahelikust piki idanõlva, kus neid kohtasid Fort Phil Kearny sõdurid eesotsas kolonel H. B. Carringtoniga, kes soovitas teksaslastele jätta see mõte, kui neile elu armas. Jonnakad lõunamaalased aga ei hoolinud manitsusest ning ajasid karja edasi.

Ei möödunudki palju aega, kui Punase Pilve dakootad tapsid tuntud Fettermani lahingus suure osa Carringtoni sõdureist. Yellowstone'i lähedal ründasid teksaslasi jälle kaks korda järjest dakootad, kes olid valgete rändamisest tüdinud. Üks kauboi tuli samasse matta. Enne jõule jõudsid kevadel teeleasunud mehed karjaga õnnelikult Montanasse. Õnnelikult sellepärast, et seal oli äsja hakatud karjakasvatusega tegelema ja aasta lõpul Bozemani tee suleti.

Vahepeal olid Texase karjapidajad püüdnud nuputada, kuidas vältida tülikat loomade Missourisse ajamist. Illinoisi kokkuostja Joseph McCoy oli kohalikest meestest nutikam. Taibanud, et karjadele on vaja täiesti vaba rada kuni laadimisjaamani, uuris ta ehitatavat Kansas City—Denveri raudteed, Junctioni jaama ja maakaarte ning siirdus St. Louisi, Missouri ja Kansase Transkontinentaalse Raudteekompanii kontorisse, et nõutada luba Junctionist veistelaadimisjaama tegemiseks. Muidugi saadeti ta minema. Võrdselt vaenulikult suhtusid ta püüdlustesse ka Solomon City ning Salinase elanikud Kansases, kuhu ta tagasi tuli. Lõpuks jäi ta silm peatuma Abilene'i jaamal, kus olid ka telegraafikontor, pood ja paar majakest. Siin oli jõgi ja hea rohumaa. Samas lähedal paiknes Fort Riley, mis võis kaitsta karja indiaanlaste rünnakute eest.

McCoy ehitas jaama juurde karjaaiad ja läks Texasesse ajajaid otsima. Ühe esimestest karjadest, mis seal vagunitesse laaditi, tõid kellegi kolonel Wheeleri kauboid, kes ei julgenud indiaanlaste pärast Kalifornia poole minna ja müüsid sarvilised tagasiteel hea meelega maha. Kohapeal toideti loomi terve suve ja teekonnast kosunud veised aeti vagunitesse alles sügisel. Samal aastal saatis McCoy Chicagosse üle 36 000 veise. Parima tee nende ajamiseks leidis šoti-tšerokii segaverd kaupmees Jesse Chisholm. Tee tähistati McCoy kulul suurte mullahunnikutega ja edaspidi nimetati seda Chisholmi karjateeks. Õieti oleks ta pidanud kandma Musta Kopra tee nime, sest sama rada pidi viis delavaarist armee-

luuraja Must Kobras Indiaaniterritooriumilt välja kodusõja käigus lõksujäänud Uniooni koloneli Emroy.

Naiivne oleks mõelda, et põhjaosariikides kõik vaimustusse sattusid, kui Texase odav kari tapamajadesse jõudis. Põhja veisefarmerid algatasid paljast vihast lõunaosariiklaste vastu kuulujutte ja maksid ajalehtedele suuri summasid, et nood teksasepalavikku kandvate veiste kohta hirmu- ja õudusejutte kirjutaksid. Texase veiseliha ei kõlbavat söögiks ega müügiks. Algaski pressipaanika. Anti välja seaduseelnõu, mis pidi keelustama lõuna veiste sisseveo Chicagosse.

Kõik need vahendid ei aidanud. 1867. aastal müüdi Abilene'is 160 000 veist, järgmisel aastal 300 000. Karjatee oli kulunud ja sarnanes kuivanud jõega. Abilene'is oli juba 10 restorani, mis pakkusid kaugelt saabujaile ka peavarju, 10 *saloon*'i või kõrtsi, 5 suurt kaubamaja ja 4 hotelli. Tänavail sagisid tolmupilvedes inimesed ja veised, laudkõnniteedel aeti habet, ja üha uusi, aina pikenevaid majaderidu täitis värske vaigulõhn. Kontorites maksti veiseajajaile pakkide viisi dollareid ja kõrtsides palgati tööle üha uusi kauboisid.

Kes nad siis olid, need kauboid, «hobuseooperite» kangelased, kes ei kao tänapäevani kinoekraanidelt? Selle omapärase pikkade karjaajude ajastu hakatuses olid nad oma ametit veel halvasti tundvad algajad — Texasest pärit vaesem element, kellele ei leidunud pärast suure sõja lõppu tööd ega teenistust, nagu paljudele põhjaski. Demobiliseerunud sõdurid haarasid meelsasti kinni korralikku raha tõotavast, aga raskest tööst ja ratsutasid veisekarjade järel veel aastaid vihmakindlas hallis konföderaatide sinelis, mis oli ka teki eest. Ametit õppisid need mehed mehhiko *vaquero*'delt — veisekarjustelt, kes olid oma ala virtuoosid. Neilt õpiti kandma kõrge kontsaga saapaid ja kitsaid, liibuvaid pükse, mis aga erinevalt mehhiklastest sõduri kombel saapasäärtesse topiti. Paljud vastsed «lehmapoisid» tulid Goodnight—Lovingi karjateelt tagasi okaspõõsaste ja kaktuste tõttu närunenud jalavarjudega — asjaolu, mis sundis neid kasutusele võtma tugevast juhtnahast sääriseid — *chapparera*'sid, mis teksaslaste kõnepruugis muutusid *chaps*'ideks.

Mehhiko frandid, kelle ideaaliks oli sarnaneda tõelise kastiillase või andaluuslasega, nagu seda taotlesid jõukate rantšoomanike ja *haciendado*'de eputistest pojad, kandsid madalapõhjalist, sirgete äärtega sombreerot, et erineda tavalistest lehmakarjustest. Texase kauboid, kes omakorda mehhiklasi jäljendasid, olid kaugelt äratuntavad seetõttu, et nemadki oma pehmete viltkaabude põhjad madalaks vajutasid.

Aegapidi kujunes lehmakarjustest omaette rahvatõug, olid nad siis mestiitsid, ameeriklased, neegrid või kes tahes. Nagu kogu maailma meremehi, ühendasid neidki oma, teistele surelikele raskestimõistetav erikeel — «lingo» [1] —, mis kirendas väänatud his-

[1] Lingo — hisp. sõnast *lengua* — «keel».

paaniakeelseist sõnadest, oma lood, laulud ja töövõtted. Kui vabakarjapidamine otsaga põhjapreeriatesse ulatus, võis üks kauboi teise riietuse ja tööstiili järgi vabalt öelda, kust too pärit on.

Nende väljaspool endisi Mehhiko provintse elavate ameeriklaste jaoks veidi metsikute ja veidralt mehhikopäraste meeste töö ei olnud kerge. Nad pidid igasuguse ilmaga väljas olema, et hoida koos hulkuvaid karju, võidelda «pikalassomeestega» — karjavarastega — ja paraku vahel ka indiaanlastega.

Kevadel korraldati mehhiklaste eeskujul *rodeo* ehk *roundup* — karjade kokkuajamine, mis oli päris raske ülesanne. Metsikult elavad pikasarvelised lehmad olid tigedad ja püüdsid vasikaid kaitsta. Et viimased lahtistel karjamaadel segi ei läheks, pandi pikavarrelised märkimisrauad lõkkesse ja alustati põhitöö — vasikate ja mullikate märgistamisega. Selleks oli igal kauboil eriväljaõppega hobune, kellelt nõuti, et ta oleks võimeline pooledollarisel mündil järsult ümber pöörama, alluks ainult põlvedega juhtimisele ja ajaks sadulasarvele kinnitatud lasso tõmmet tundes jalad tugevasti vastu.

Laveerides tigedate, mõrisevate loomade vahel, tiriti vasikad lasso otsas karjast välja ja visati hooga külili, et teised mehed saaks kähku tulise märkraua kintsule vajutada. Suuremate mullikate ja suurte pullide püüdmiseks vajati kaht lassomeest, et sarviloopivat looma mõlemate hobustest eemal hoida.

Väljavalitud veised aeti eraldi karja ja läkski lahti kuid kestev aju. Liikuvast karjast tükk maad eespool sõitis köögivankril kokk, kes oli ühtlasi arst, veterinaar, habemeajaja ning hauakaevaja. Kui ta liiga palju ette jõudis, juhtus, et talle enesele tuli haud kaevata, kuhu ta maeti koos teda tabanud komantši noolega. Harilikult polnud ta ühegi loetletud tööala meister ning söögipeatusel tuli tal kuulata sõimu, mis käis niihästi tema kui ka valmistatud toidu pihta. Vanad kauboid ütlevad, et neil konservidevaeseil päevil olevat menüü olnud vaheldusrikas — oad soolapekiga, soolapekk ubadega, oad eraldi ja soolapekk eraldi; juurde anti pidevalt vedelikku, mis oli ainult siis õigesti valmistatud, kui kaht naela kohvi keedeti kahes gallonis vees kaks tundi. Saadud joogi kõlblikkust olevat proovitud hobuserauaga, mis ei tohtinud läbi vahu põhja vajuda.

Ööseks pani kokk laterna majakaks, et vahetuvad valvurid, kes vaikselt lauldes ümber karja ratsutasid, oskaksid magavaid kaaslasi leida. Häda neile, kui äike lähenes ja lehmade sarvede otsas hakkasid elektriseeritud õhus põlema «rebasesilmad» — sinised tulukesed. Niigi ärevuses kari võis esimese välgusähvatuse peale jooksu pista ja öösel oli seda võimatu peatada. Nõnda hukkusid tuhanded loomad jõgedes ja kaljujärsakuil.

Tõprad võisid ka päeval ülimas üksmeeles kiini joosta — piisas vaid äikesest, võõrast häälest või tundmatu metslooma lähenemisest. Tormates olid nad kõige vastu kurdid; ei peatanud neid revolvrilasud ega hüüded. Ainus võimalus oli hobusel ette ratsutada ning püüda karja juhtlehm kaarega kõrvale ja tagasi pöörata. Sellisel juhul moodustasid tuhanded veised tolmupilvedesse mattuva keerise, mis pikkamööda rahunes. Kui karja ette ratsutava hobuse jalg aga koopaorava urgu sattus ja ratsu mehega üle pea lendas, ei jäänud temast praktiliselt midagi järele, enamasti vaid vööpannal ja revolver. Paljud kauboid uppusid koos hobustega jõgede ületamisel, sest veised tormasid teisel kaldal vette tagasi. Teinekord ei läinud nad aga üldse vette, ning meestel oli higistamist sobiva koolme otsimisega.

Kui kõik läks hästi, liikus kari rahulikult edasi, ees kaks ratsanikku, kes nagu teenäitajad juhtloomi ajasid, nende taga mehed, kes kogu karjale suuna andsid ja seda laialivalgumise eest hoidsid, ning kõige taga algajad, kes pidid hoolitsema mahajäävate loomade eest või need isegi maha laskma. Nende viimaste kohta öeldi naljatamisi, et nad pruugivad vähem toitu, sest tolmust, mida nad, hoolimata suu ette seotud kaelarättidest, pidevalt neelasid, piisavat äraelamiseks küll ja küll.

Võib ette kujutada, kui rõõmsad need tolmused ja higised mehed olid, kui linna karjaaiad paistma hakkasid. Aju San Antoniost Abilene'ini kestis kolm kuud! Kuna teel oli viskijoomine rangelt keelatud, tüürisid kauboid nagu pärast pikka reisi maale saanud meremehed kõrtside poole. Kui meeskonnavanem — *caporal* ehk *trail-boss* — veised soodsalt maha müüs, maksti palk peo peale. Mehed ostsid endale uued rõivad ja kasutasid kõiki võimalusi lõbutsemiseks. Väljend «punased laternad» on pärit just Ameerika «veiselinnadest» ning igas neist ulatus *saloon*'ide kirju rivi piki peatänavat kuni kalmistu väravani.

1871. aastaks jäi Abilene saabuvate veiste jaoks kaugeks. Atchison—Topeka—Santa Fé raudteeharu jõudis lähemale ja uueks laadimisjaamaks sai Newton. Hoopis kuulsam oli aga samal aastal kasutusele võetud Ellsworth Denveri raudteeharul, kuhu kolisid kõik Abilene'i «soliidsemad» asutused eesotsas Lou Gore'i 100-toalise hotelliga.

Paar kuud pärast esimeste karjade saabumist ehitati sinna ka vangla. Ellsworth olevat olnud Lääne esimene linn, kus leidus paeplaatidest kõnnitee, mis ulatunud Thompsoni kõrtsi ühest nurgast teiseni. 1873. aastal sai veiselinnaks Arkansase-äärne Wichita. Et uuele laadimisplatsile reklaami teha, lasksid veisekauplejad karjateede äärde maalida silte: «Kõik teed viivad Wichitasse!»

Reklaamist hoolimata jäi seegi linn kitsaks, sest veiseid tuli aina enam. Ellsworthist läände, Fort Haysi külje alla kasvas Hays City ning lõpuks kõikide *cowtown*'ide kuningas Dodge City.

Kui raudtee 1872. aastal Fort Dodge'ini jõudis, oli linn juba olemas: suure poe, tantsusaali ja kuue kõrtsiga. Läheduses haisesid tohutud piisonikontide virnad. Transkontinentaalne keskraudtee oli piisonite rännuteed pooleks lõiganud ja nüüd ootas neid hukkumine. Need loomad olid sajandeid indiaanlasi toitnud ja kat-

nud, näitamata vähimaidki vähenemise jälgi. Kui nahkade hinnad maailmaturul tõusid ja raudteed preeriateni ulatusid, leidsid kohalikud kütid, et piisonitega saab head äri teha. Neid sai korraga palju lasta, ja mis peaasi — nad ei maksnud midagi. Lehmadel oli ju soliidne hind.

Piisonite massilise tapmisega alustati tegelikult juba varem. Kuulus trapper Buffalo Bill oli piisonilihaga varustanud niihästi sõdureid kui raudtee-ehitajaid. Talle maksti head kuupalka ja 17 kuuga tappis ta 4280 piisonit. Nüüd tulid aga nahakütid, kes tulistasid karju kolmjalalt, nagu tükitööd tehes. Rekordiomanikuks peeti Tom Nixonit, kes tappis 40 minutiga 120 looma. Nülgijad töötasid nii, et ei jõudnud õhtul klaasigi tõsta. Nahad soolati ja saadeti rongidel itta, kus neist vorbiti masinarihmu, kohvreid ja saapataldu. Laias laastus võis enne tapatalguid preeriates rännata neli ja pool miljonit piisonit. Nelja aastaga tehti nii põhjalik töö, et 1875. aastaks neid praktiliselt enam ei eksisteerinud. Sellega võeti ka preeriaindiaanlastelt eksisteerimise võimalus.

Nii massiline loomade hävitamine masendas isegi Buffalo Billi. Ta töötas mõni aeg armeeluurajana ehk skaudina ja ostis 1877. aastal poniide valge pealiku, luurajate ülema Frank Northiga kahasse ühe Nebraska rantšo. Karjapidamisega jändamiseks puudus tal aga soon, ning edaspidi tunti teda grandioosse palagani «Buffalo Billi Metsiku Lääne Show» omanikuna. Ta palkas sinna indiaanlasi, lassovirtuoose ja laskureid ning korraldas nendega ida suurlinnades ja Euroopaski menukaid etendusi.

Kui piisonikütid Dodge'ist lahkusid või õigemini minema peksti, sai sellest Metsiku Lääne pealinn. Lahingud nahaküttide ja kauboide vahel lõppesid viimaste kasuks, kes olid ka tõesti maruvihased. Nende osariik oli algatanud isegi seaduseelnõu piisonijahi keelustamiseks, sest preeriaindiaanlased valasid oma viha jahiloomade tapmise pärast kauboide kaela.

Lisaks hakkasid piisonikütid veel karjavarasteks, mis tõigi tüli majja. Pärast punanahkade reservatsioonidesse paigutamist alustati tulutoova veisekasvatusega ka põhjapreeriates, ja indiaanlaste asemel kolasid nüüd kõikjal karjavaraste jõugud, kes võltsisid põletusmärke või nülgisid nahkade saamiseks salaja tapetud veiseid. Kui siis kauboid sattusid vankrimeestele, kelle koorem koosnes lehmanahkadest, oli kohe selge, kellega on tegemist. Seal maal ei hakatud sadade miilide tagant kohtumaja ja advokaate otsima, vaid mõisteti omakohut — korraldati avalik poomine või «lipsudega peoõhtu», nagu kauboid seda nimetasid. Mõnedes piirkondades palkasid rantšoomanikud tööle «karjapolitseid» või hakkasid ise vigilantideks — ratsasalklasteks, kel olid prokuröri ja kohtuniku õigused.

Kõrtsis kohtudes arutati pikalt-laialt, kus jälle mõni tuntud hüüd- või hellitusnime kandev «pikalassomees» endale otsa oli leidnud või millist puud ta kaunistas. Päris Dodge City külje all võisid saabuvad kauboid näha ridamisi paplitele riputatud vargaid, kelle nimedki olid välja selgitamata — nende rinnal ilutsesid üksnes numbritega sildid.

Mitmed asjast huvitatud on kirja pannud kõik vähegi suuremad kaklused, kus kasutati tulirelvi, ning tulemuseks on võrdlemisi kõhnad raamatud. Igas linnas oli tollal paar ajalehte, kus meeleldi jäädvustati ka palju tähtsusetumaid sündmusi, kui seda on tapmine. Kui lugeda aga kokku aja jooksul linastunud vesternite revolvripaugud ja jagada need Lääne linnade elanike koguarvuga, tuleks iga inimese kohta vähemalt kümme pauku, mis jätnuks Metsiku Lääne praktiliselt inimtühjaks.

Teksaslased kandsid revolvrit, nagu mehed kannavad lipsu või käekella. Kansases oli aga linnades relvaga käimine üldse keelatud ja igas teksaslases nähti kohe mõrvarit. Kahe revolvriga ilukauboid kuuluvad varasemasse ajastusse ja tänapäeva filmidesse, sest neid kahte vajati siis, kui kuuelasulisse kolti tulid rohi ja kuulid eest toppida ning tuleavadele tongid suruda. Metallpadrunite ajastul aitas kauboile ühest revolvrist ning sedagi kasutas ta enamasti veiste ergutamiseks. Enesekaitserelvana eelistati Winchesteri karabiini, millesse mahtusid samad revolvripadrunid.

Ohtralt olevat leidunud mehi, kes seda riista käsitsesid sama osavalt kui kolti, mille vanade mudelite kohta räägitakse, et need ei lasknud iialgi sinna, kuhu sihiti, eriti siis, kui märk oli üle paarikümne sammu eemal. Koldi tõhusus seisnes vaid kiires tules.

Päris ohutut elu Läänes siiski ei elatud. Kauboid kelkisid, et õige mees sureb, saapad jalas, ning iga linnakese juurde kuulus kindlalt Boot Hilli nimeline kalmistu, mis samas kipub andma tunnistust eelneva jutu paikapidamatusest. Et kirikukellad kinni ei roostetaks, selle eest hoolitses teatud kiht inimesi, kes elavad nüüd legendides ja lauludes. Paljud bandiidid tulid teadmata kust ja saadeti šeriffide ja nende abide, marssalite poolt samuti teadmatusse. Muidu oleks see kolgas vaevalt nii kuulsaks saanud. Paugutajate, valemängijate, muidu lullilööjate ja vahujoojate koloriitsel foonil pole igapäevast rasket tööd tegevad tavalised inimesed lihtsalt silma paistnud. Rida juhuslikult valitud intsidente annavad suurepärase pildi sadulatsivilisatsiooni argipäevast.

Abilene, 1870:

«Kuna Mr. McCoy on korduvalt keelanud linnas revolvritega jalutamise, teksaslased pole seda aga kuulda võtnud ning kasutavad endiselt kõrtsisilte märklaudadeks, pandi esimese marssalina ametisse Mr. Thomas J. Smith, palgaga 150 $ kuus, pluss 2 $ iga tabatud varga ja kurjategija eest.

Mr. Smith ehk Bear River Tom, nagu sõbrad teda hüüavad, on suur hallide vuntsidega mees, kes armastab halle hobuseid. Ta töötas varem New Yorgis politseinikuna ja paistis silma tänavail hulkuvate jõukude likvideerijana. Wyomingi kullaväljadel surus ta maha Bear Riveri massilöömingu.

Täna hommikul, pärast öösel lõhutud vangla inspekteerimist,

kohtas Mr. Smith teksaslast Big Hanki ja palus, et ta lahtiselt rippuva relva kontorisse hoiule annaks. Teksaslane keeldus kategooriliselt ning Mr. Smith oli sunnitud teda lööma. Pärast revolvri konfiskeerimist saadeti Big Hank linnast välja.»

Abilene, 1870:

«Täna ilmus peatänavale keegi Wyomingi Jack ja ähvardas linnakodanike kuuldes Mr. Smithiga arveid õiendada. Jutt oli eilsest intsidendist Big Hankiga, kes on Jacki sõber. Tuleb lisada, et kauboi oli relvastatud kahe revolvriga. Kohanud marssalit, püüdis ta viimasega tüli norida, aga sai kaks hoopi näkku. Mr. Smith võttis temalt relvad ja lõi seejuures meest ühe revolvriga vastu pead.»

Abilene, 1871:

«Eile jõudis meieni teade, et kõikide poolt lugupeetud marssal Mr. Thomas J. Smith on meie hulgast lahkunud. Kuuldavasti tappis marssali linna lähedal elav farmer tühise piiritüli lahendamisel. Mõrv sooritati kirvega. Mõrvari isikut ja asjaolusid uuritakse.»

1871. aastal sai Abilene'i marssaliks Wild Bill Hickok, kes teatas, et kauboid võivad kanda relvi, kus iganes tahavad. See legendaarne mees õlgadeni ulatuvate punaste juustega oli artistlik laskur, kes sai võrdselt kuulsaks oma püssi kandva kummalise kallima Calamity Jane'iga. Mees kandis laial, hõbedaga kaunistatud mehhiko vööl kahte elegantset, vandlist pidemetega kolti ja teenis palgalisa pokkerimänguga linna nooblimas baaris «Alamo», mille seinu kaunistasid renessanss-stiilis aktid. See oli ühtlasi ainuke koht, kus jookidele lisati saepurus säilitatud jääd.

Newton, 1872:

«Meie marssal Mike McCluskie, kes möödunud nädalal toimunud tulevahetuses tappis tundmatu mehe, viibis eile õhtul Perry Tuttle'i tantsulokaalis ning võttis osa kaardimängust lugupeetud linnakodanike seltskonnas. Saali uksele ilmus Texase kodanik Hugh Anderson ning karjus, et on tulnud sõbra eest kätte maksma. Marssal tõusis, et jultunud meest taltsutada, Anderson aga haaras vandudes revolvri, mis kutsus esile vastastikuse kiire tulevahetuse. Surmasaanuid on üheksa; nende hulka kuulub ka marssal.»

Wichita, 1874:

«Marssal Wyatt Earp, endine postitõllajuht Arizonast, ajas linnast välja tuntud Texase loomakasvataja ja tõuaretaja Abel Pierce'i, hüüdnimega Šanghai Pierce. Too oli restoranis kõva häälega karjunud. Mr. Pierce, solvunud marssali käitumisest, saatis linna 20 kauboid, et need marssali läbi kolgiksid. Tubli mr. Earp võttis neilt kõigilt revolvrid ja määras neile 100 dollarit trahvi. Täna trahviti mr. Pierce'i taas 2000 dollariga, sest ta oli, jalutuskepp käes, jälle linna ilmunud.»

Abel Pierce, kes ristas kohalikke veiseid india seebudega ja aretas ameerika brahmani tõugu lihaveise, eputas suurte mehhiko

kannustega ning ütles, et ta olevat nagu šanghai võitluskukk. Veel oma eluajal püstitas ta iseendale kuue meetri kõrguse pronksmälestussamba, mis pärast ta surma viidi rantšo õuelt hauale.

1880-ndate aastatega hakkas kauboide ajastu lõppema. Kõhnu ja metsikuid teksase pikasarvelisi hakkasid asendama brahmanid, durhamid ja herefordid, kes kaalusid palju ning poleks iial vastu pidanud pikkadele ajudele. Üle preeriate jooksid mitmed raudteeliinid ja karjaajamised olid kaotanud mõtte.

Veisekasvatuse keskpunkt nihkus Texase põhjanurka Panhandle'isse, kus tekkisid väikeste kuningriikide taolised erarantšod, ning Montanasse ja Wyomingisse, kuhu neil aastail ulatus Transkontinentaalne põhjaraudtee.

Juba 1874. aastal patenteeris J. F. Glidden okastraadi, mis kergendas lehmakarjuste tööd. 1884. aastal sulgesid tšoktod karjatee läbi Indiaaniterritooriumi okastraataedadega, ja kauboidest said tavalised rantšosulased, kes harva pikemaid reise ette võtsid.

Lääne ratsanikele oli selle vaevalt paarkümmend aastat kestnud epohhi lõpp niisama traagiline, kui purjelaevade kadumine samast ajastust pärit meremeestele. Igavlevad kauboid tagusid aiaposte maasse, tapsid revolvrist kärbseid, lamasid talviti tööta sulastemajades ja laulsid sentimentaalseid laulukesi:

Mu matusteks Läänes üks nurgake leidke,
kus päikest ja õhku ja maad.
Lehmasõnniku alla mu haudki peitke,
las koiotid mind leinavad.
Las hobused tallavad üle mu keha,
ainult üht ma palun teid kaeda:
et keegi teist iial ei võtaks teha
mu hauale ümber aeda . . .

Kadusid kullaotsijad ja kärarikkad «veiselinnad», ning sellest ei oleks mõtet rääkidagi, kui see sadulas laialikantud tsivilisatsioon ei oleks olnud preeriaindiaanlaste allakäigu otseseks põhjustajaks ja samal ajal edaspidiseks leivaandjaks: paljudes reservatsioonides hakkasid indiaanlased karja kasvatama.

Hoolimata pealesurutud majanduslikest raskustest, õnnestus see neil ülihästi. Võib-olla asendas uus sadulat nõudev elukutse neile kunagisi piisonijahte.

Indiaaniterritooriumil oli rahvas pärast kodusõda näljas. Tšerokiide sõjaväebrigaad, mis ootas laialisaatmist, paigutati tšoktode maale, ja nii olid neil lisaks oma rahvale veel 6000 suud toita. Osa vabastatud orjadest oli tööpuuduses bandedesse koondunud ja tegeles karjavarguse ning röövimisega. Texase lihabuum tekitas Missouri elanikes kadedust ja sealgi leidus ettevõtlikke «ärimehi», kes palkasid relvastatud jõuke tšoktode karju üle piiri ajama, et

neid hea raha eest loomakauplejaile müüa. Pahandusi ja tapmisi oli nii sagedasti, et tšoktod moodustasid vigilantide komitee.

Indiaanlaste salgad ratsutasid, püss põiki sadulal, mööda preeriat ja kihutasid röövlibandesid laiali. Kättesaadud karjavargad viidi kas kohtu ette või poodi esimese ettejuhtuva puu otsa, nagu kauboidki tegid. Kohtunikud pigistasid sel puhul silma kinni. Maakaitseväe liialdatud agarus viis selleni, et valgete ajalehtedes hakkasid ilmuma teated tšoktode ebaseaduslikust tegevusest. Indiaanlased pidid terroriseerima vabastatud neegreid ja valgeid kodanikke. Valitsus saatis komisjoni asja uurima, ning viimane kehtestas omakorda Indiaaniterritooriumil sõjaseaduse — nii palju oli sinna kogunenud lindpriisid ja bandiite.

Tegelikult said indiaanlased ja neegrid suhteliselt hästi läbi, hoolimata segasest juriidilisest staatusest, mida neegrid veel 20 aastat pidid kannatama. Nad said küll igaüks 40 aakrit maad, aga indiaanlased ei lubanud neid sisse rännata suuremal arvul, kui leping ette nägi. Tšoktod tõmbasid rahvusgruppide vahele selge joone ja ei segunenud musta rahvaga nagu paljud teised suguharud. Nad aitasid neegreil koole ehitada, aga neiski valitses valgetelt õpitud segregatsioon.

Peagi lõppes sõjajärgne majanduslik depressioon ja vahekorrad Ühendriikide valitsusega võtsid selge ilme. Tšoktode majanduslik progress jätkus. Nad lülitusid täielikult ümbritsevasse kapitalistlikku tootmisse ja unustasid üha enam indiaanlastele nii omase saagi ja kasumi jaotamise põhimõtte. Valgete sadulatsivilisatsioon ja hundimoraal, mis neid ümbritsesid, ei võtnud küll nii ebardlikke piirjooni, kui oli harjutud nägema väljaspool Indiaaniterritooriumi, aga varandusliku diferentseerumise protsess käis. Samas lähedal istusid nukralt oma hüttides ja lapitud presendist tipiides preeriaindiaanlased, säilitasid visalt vana sugukondlikku struktuuri ja püüdsid end kuidagi lahti rebida apaatiast, mis oli neile nüüd pidevaks iseloomujooneks saanud. Kodumaa kaotamise šokk oli liiga tugev.

Mõned tšoktod said vägagi rikkaks. Wilson N. Jones, kes alustas väikese farmiga alles 1849. aastal, omamata vähimatki kapitali, oli sajandi lõpukümneiks 17 600-aakrise traataiastatud maalahmaka omanik. Indiaani kauboid hoolitsesid 5000-päise veisekarja ja 75 ratsahobuse eest. Osa maid oli puuvilla all ning põldudel töötasid valged ja mustad töölised, kellega sõlmiti 5- ja 10-aastasi lepinguid. Samasuguste suurfarmide omanikke oli teisigi. Tekkinud uusrikaste klassi kuulus üle 200 perekonna. Need indiaanlased olid saanud hariduse idaosariikide kolledžites, nad rääkisid korrektset inglise keelt, lugesid Cooperit, Chateaubriand'i, Poed ja Balzaci ning mängisid õhtuti klaverit. Nende suurtes rantšotüüpi elamutes valitses lohakas külalislahkus — säilinud komme toita kõiki, kes peost suhu elasid. Tollal Läänes tavakssaanud viis istuda kutset ootamata võõra söögilaua äärde

võttis tänu indiaanlaslikule suuremeelsusele lausa organiseeritud heategevuse ilme.

Keskmiselt oli Indiaaniterritooriumi «tsiviliseeritud» rahvastel perekonna peale 4—5 poni, 6—8 lehma, 10—20 siga ja aastane viljasaak ligi 100 bušselit. Teid parandati pidevalt ja neid kasutasid põhiliselt valged väljarändajad, kellelt kogutud maksude arvel parandati ja ehitati sildu. 1902. aastaks kuulus tšoktodele üksnes raudteid 780 miili.

1883. aastal asutasid rikkamad tšoktod *Choctaw Oil and Refining Company*, mis pidi saadava nafta arvel andma rahvale 5 protsenti tuludest. Paraku tuli puuraukudest ainult gaasi. 1895. aastal saadi seaduse toetusel rahvuslik omandiõigus söekaevandustele. Spetsialiste ja kaevureid toodi väljastpoolt ning indiaanlased varustasid kaevandusi ainult tugipropsidega. Neil aastail oli rahvatulu ca 5 miljonit dollarit aastas.

Vaesemad indiaanlased teenisid raha preeriaheina müümisega. Seda viidi tšoktode maalt igal suvel välja 50 000 tonni.

Valged kaupmehed püüdsid leida kõikvõimalikke ettekäändeid, et neid lastaks Indiaaniterritooriumile kauplema. Lubade eest tuli kõvasti maksta. Tuleb tõdeda, et juhtimisaparaadi juurde pääsenuil hakkas pea varsti ringi käima. Valimistel kasutati onupojapoliitikat ja kergendati rahakotte nagu piiritagusteski osariikides. Korruptsiooni tõttu muutusid valimised kohati nii palavateks, et indiaani ratsapolitsei ei suutnud korda pidada ja tuli kasutada föderaalvägede abi. Kui valimiskampaania käigus paar kandidaati tapeti, võis öelda, et tsivilisatsioon oli end sealgi maksma pannud.

Sajandi lõpuks oli ka hariduselu endiselt kõrgemal tasandil kui Läänes tavaliselt. 189 kooli töötasid täie hooga. Neist seitse olid internaatidega, kus võisid elada kolkalapsed. Ida ülikoolides õppis keskmiselt 40 üliõpilast. Ilmunud ajalehti on raskem kokku arvata: «Atoka Independent», «Lehigh News», «Indian Champion», «Oklahoma Star», «Choctaw Herald» jt. jäid tiraažilt alla tähtsaimale — «Indian Citizen'ile».

Kui 1890. aasta jõululehed tõid teateid Wounded Knee veresaunast, vangutasid mõnedki tšoktod pead: «Vaesed metslased,» ütlesid nad, «seda oli arvata, et nad hästi ei lõpeta.»

Ligemale kolmesaja mehe, naise ja lapse tapmisega ei surutud dakootasid veel põlvili. Üldise indiaanisõja ähvardus püsis. Aastavahetusel saabusid kolonel Forsythi staapi andmed, et Pine Ridge'is põleb koolimaja. 1800 siuud olid sadulas ja seitsmes ratsavägi tundis end vägagi viletsalt.

Nad käsutati lahingusse, millest võttis osa umbes neljandik indiaanlaste väest, aga kolonel Forsyth tõmbas sinikuued ettevaatuse mõttes tagasi. Sellega päästis ta niihästi iseenda kui ka kogu ratsaväe elud, sest indiaanlastel oli tõesti kavatsus nad sisse piirata ja teha kolonelist teine Custer.

Sõjaväel ei olnud mässu ulatusest ülevaadet. Esialgu arvati,

et lojaalseks on jäänud vaid mõned šaieenidest indiaanipolitseinikud ning ponii luurajad. Mägedel põlesid signaallõkked, ning öösiti saabus indiaanlaste salku isegi Kanadast. Liikusid kuulujutud, et mässuga, mida juhivad Väike Haav ja Kaks Lööki, on ühinenud ka Punane Pilv. Ameerika Hobu olevat esialgu äraootaval seisukohal. Kindral Milesil oli käsutada veidi üle seitsme ratsarügemendi, mida ta pidas liiga väikeseks jõuks nii ulatusliku ülestõusu mahasurumisel.

Kibeda külmaga kõhuni lumes sumavad ratsapatrullid pidasid väheste ohvritega lõppevaid pisilahinguid. Indiaani luurajad rääkisid dakootade plaanist tappa valged 4. jaanuari ööl, ning ohvitserid lasksid sõdureid külmunud maasse kaevikuid kaevata. Määratud kuupäev saabus, aga hommikuks ei olnud indiaanlastest kippu ega kõppu.

22. jalaväebrigaadi leitnant Casey, kes oli olnud šaieeni luurajate ülemaks, lahkus 7. jaanuaril laagrist, et uurida kindral Brooke'i käsul olukorda White Clay Creekis, kus mitu päeva tantsiti Vaimude Tantsu. Brooke andis leitnandile kaasa ühe šaieeni ja keelas rangelt indiaanlaste laagrile lähenemise. Muidugi märkasid neid oglaalade piilurid ning ratsutasid omadele teatama, et läheneb pikknugade ohvitser.

Samal päeval oli dakootade laagris prantsuse mestiits Jack Richards, kelle perekond oli dakootade käes pantvangis. Punane Pilv saatis Richardsi kiiresti teele, et ta ohvitseri hoiataks. Pealikud ei suutvat tantsust ekstaasi sattunud sõdalasi peatada, ja kui sinikuuele on elu armas, kihutagu tagasi, nii kuidas hobu võtab. Richardsile järgnes üks brülee ratsanik ja veel keegi oglaaladest.

Jõudnud ohvitseri ja tema indiaanlasest saatjani, ütles Richards Punase Pilve sõnad edasi. Ka oglaala ratsutas päris ligi ja hoiatas poolel häälel šaieeni kaasasõitnud brülee Palju Hobuseid eest. Ta rääkis siuu keeles ja Casey ei saanud esialgu hoiatusest aru. Brülee hobune tantsiskles eemal lumes.

Vaevalt jõudis Casey hobuse ümber pöörata ja kappama hakata, kui brülee lõksutas Winchesteri päästikukaitset ja tõstis püssi puusale. Oglaala suutis veel viimasel hetkel püssiraua ette ratsutada ja relva kõrvale rebida. Ta anus, et brülee ohvitseri ellu jätaks. Too sööstis aga eemale ja kihutas monotoonset sõjalaulu ümisedes põgenejatele järele. Richards ja oglaala hakkasid karjuma ja Casey peatas hobuse. Samal hetkel tõstis brülee püssi palge ning tulistas. Kuul tabas Casey't pähe ja ta varises aeglaselt sadulast.

Richards kihutas šaieeniga Brooke'i staapi juhtunust teatama. Vahepeal tõi Punane Pilv Casey surnukeha ustavate sõdalaste vahel laagrisse ja käskis valvata, et vihased mehed ei püüaks laipa skalpeerida.

Casey anti Punase Pilve meeste poolt üle leitnant Gettyle, kes 9. ratsaväe tugeva üksusega laagri juurde ratsutas. Brüleed, hankpapad ja janktonaid süüdistasid Punast Pilve arguses ja reetlikkuses ning lubasid tappa ta vähesed oglaalad, peaksid nad vaid allaandmisele mõtlema.

Vana pealik oli aga otsusekindel. Ta lahkus oma perekonna ja kahekümne oglaalaga laagrist. Teda, poolpimedat ja viletsat, talutas läbi tuisu noorem tütar. Ülestõusnud tulistasid neile rohkem moepärast järele, sest kellelgi ei olnud tõsist kavatsust kuulsat pealikut tappa.

Pine Ridge'i läheduses oli laagris üle 5000 indiaanlase, keda vanemad pealikud püüdsid mõistusele tuua. Noored Vaimude Tantsu pooldajad olid nõuks võtnud valgetega sõdima hakata ja tahtsid viimse hingetõmbeni vastu pidada, Kindral Miles oli nad peaaegu sisse piiranud, ikka veel teadmata, kui palju indiaanlasi tegelikult on.

9. jaanuaril peeti laagris sõjanõu. Ilm oli külm ja säravate tähtede all põles suur lõke. Väike Haav ja Suur Tee pidasid pikki kõnesid ning kutsusid üles alistumisele. Paari miili pikkune laager asus looklevas jäärakus. Paljudel perekondadel ei olnud tipiisid ning nad elasid kaldaisse uuristatud ja männiokstega varjatud koopakestes, mis naisi ja lapsi külma ning lõikava tuule ja pakase eest vaevalt kaitsesid.

Miles, kelle sõdurid olid peaaegu jääraku servadele jõudnud, oli ikka veel äraootaval seisukohal. Tema imestuseks elasid indiaanlased rahulikku elu ega teinud katsetki sõdureid rünnata. Wounded Knee veresaun oli ajakirjanduse kaudu rahvani ulatunud, ning Sõjaministeeriumil oli tegemist, et juhtunut õigustada. Milesil oli instruktsioon veriste kokkupõrgete ärahoidmiseks ja ta ei julgenud omapoolset rünnakukäsku anda.

Jääraku servadel seisid kolm kolmetollist Hotchkissi kiirlaskekahurit ja kaks Gatlingi kuulipildujat. Teisel pool jäärakut lähenes kindral Carri 6. ratsavägi ning Brooke'i 2. jalaväebrigaad.

Indiaanlased liikusid aeglaselt volinikkonna poole. Nad võtsid tipiisid maha ja panid need õhtul jälle üles. Lumesinises ööpimeduses hõõgusid tipiid oru põhjas nagu hiina laternad.

11. jaanuaril nägid kapten Dougherty tunnimehed selgelt indiaanlaste luurajaid, kes ilmusid mäeveerule. Veidi hiljem tõusid seljandikule dakoota ratsanikud; küllalt lähedale selleks, et lasta paista eredat sõjamaalingut, mis kattis nende palesid. Milesi juurde saadeti ratsakäskjalad ning isegi sõjaväearstid käsutati kaevikutesse, mis pika liinina jääraku suuet valvasid.

Indiaanlasi näis aina juurde saabuvat. Sõdurite segadust suurendasid kaugemalt jäärakust kostvad lasud, millele järgnes vaikus. Esialgu ei saadud aru, kas algas lahing või õiendavad indiaanlased isekeskis arveid. Milesi mehed nägid jäärakuservadelt üllatusega, et indiaanlased on osa hobustest maha lasknud. Indiaanlaste hulka ratsutas toredas riietuses pikk mees, kelle peaehte kotkasulgedega sabad olid seotud poni laudjale. Ohvitserid ei suutnud ka binokli varal selgeks teha, millise pealikuga on tegemist.

Nagu nõiaväel kerkisid orgu jälle tipiid ning saabus õhtune vaikus.

15. jaanuaril lasus orul paks udu, mis hajus alles pärast lõunat, ja nüüd võisid sõdurid näha, et laager on liikuma hakanud. Pika rongkäigu ees ratsutasid sõdalased mitmekümne kaupa kokku seotud hobustega. Nende järel tulid vankrid ja lohistid tipiide ning majakraamiga, millel istusid naised-lapsed. Kogu protsessioon oli mitme miili pikkune. Kõik liikusid vaikselt ja sõduriteni kostis ainult hobustele kaela seotud kellade helin. Alles nüüd märgati, et oru nõlvadel saadavad killavoori relvastatud jalamehed, nagu kaitstes seda kallaletungi vastu.

Sõdurid olid jahmunud, nähes, kui palju neid tegelikult on. Mitme tuhande relvastatud indiaanlase marss pani ka ohvitserid närveerima. Siin oli koos kolmandik dakoota hõimust.

Etterutanud pealikud teatasid alistumisest. Indiaanlased ladusid vähesed viletsad püssid riita. Sõjaväelased olid kindlad, et paremad relvad on hoolikalt peidetud. Neid välja nõuda siiski ei juletud.

Kindral Miles ohkas kergendatult ja avaldas päevakäsus kõikidele vägedele kiitust. Kolonel Forsyth, Wounded Knee veresauna autor, võeti siiski ametikohalt maha ja Miles andis ta sõjakohtu alla. Sõjaminister Proctori korraldusel tühistati kuu aja pärast Milesi süüdistus ja Forsyth sai käsu taas rügemendi etteotsa asuda.

Brülee Palju Hobuseid areteeriti leitnant Casey tapmise eest ning toimetati Sioux Fallsi kohtusse. Kohus oli rahvast tulvil ja protsessi valgustati ulatuslikult ajalehtedeski.

Ühendriikide ülemkohus, kes asja läbi vaatas, langetas oma otsuse ning vabastas indiaanlase süüdistusest:

«Vastavalt tunnistustele nähtub, et leitnant Casey sai surma sõjaolukorras, mis oli tekkinud ühelt poolt Ühendriikide armee ja teiselt poolt indiaanlaste vägede vahel No Wateri ümbruses . . . Me ei saa mööda minna faktist, et leitnant tapeti sõjalise aktsiooni vältel vaenlase leeri kuuluva isiku poolt, mis ühtlasi välistab mõrva võimaluse. Leitnant Casey sai surma teenistuskohuste täitmisel . . . Oleks leitnant tapnud indiaanlasi, poleks teda mingil juhul kohtu ette toodud . . . Seega ei peeta tema tapjat süüdlaseks.»

Preeriaindiaanlased olid maha surutud ja võitjad võisid endale lubada suuremeelseid otsuseid. Ühiskondlikku arvamust tuli arvestada. See ei olnud enam üksmeelne. Indiaanlastega võitlemiseks tuli nüüd kasutada vähem silmatorkavaid ja enamasti poliitilisi vahendeid.

Dakootade «Seitse lõket» — suguharude liit, mis koosnes lõpuks veidi üle paarikümnest tuhandest hingest — jäi nõutuna Pine Ridge'i, Rosebudi ja Standing Rocki reservatsioonidesse. Teine kunagi võimas hõim siksiikad ehk mustjalad, kelle jahimaad ulatusid Montanast Kanada preeriateni, elas tagasitõmbunult

Ühendriikide ja Inglise valitsuse poolt määratud reservatsioonides mõlemal pool piiri. Veel praegu kuulub ametlikult neile 1855. aastal eraldatud maa-ala Missouri, Musselshelli jõe ja Mariase vahel, mis oleks piisav isegi piisonite kasvatamiseks ning küttimiseks, kui poleks leitud kavalaid administratiivseid riukaid ulatuslike maalahmakate väljapetmiseks algul ajutise ja hiljem alatise kasutamise nime all. Pärast piisonite tapmist ootasid siksiikad asjatult pikisilmi suviste karjade saabumist, kuni üha süvenev näljahäda neist veerandi hauda viis.

Hoopis halvasti läks Missouri kõrgete kallaste valitsejail mandaneil ja hidatsadel, kellest lahtisaamiseks müüdi neile rõugehaigete sõdurite tekke. Levinud jutt sellest, et nad nakatunud kaupu vedaval laeval, mille meeskonnast kaks rõugeid põdesid, ei vasta ilmselt tõele. Hoolimata võimsast kehaehitusest puudus neil nagu indiaanlastel üldse vastupanuvõime Euroopast toodud haigustele. Hidatsade paarituhandelisest suguharust jäi juba 1837. aastal järele väike külatäis, rohkem kui poolteisest tuhandest mandanist aga 63 täiskasvanut ja 65 last, kes varsti segunesid teiste rahvastega. Mandanid lakkasid hõimuna praktiliselt eksisteerimast; siiani elavad mõnisada inimest kannavad seda nime tinglikult. Rõugetest pääsnutele loodi väike reservatsioon Fort Bertholdis, nende endise elukoha külje all, kuhu viidi ka arikarade riismed. Nüüd võtsid need kolm suguharu nii vähe ruumi, et ei jäänud enam kellelegi jalgu.

Poniid, kes olid dakootade ründeretkist räsitud ja väsinud, andsid valgetele käe ja nende hulgast oli saadud põhiline osa teejuhte ning luurajaid, kes kättemaksuks aitasid sinikuubi kõigi preeriasuguharude vastu. Nende ainsaiks liitlasiks olid absarokid, kel oli samuti dakootadega kana kitkuda. Poniid ratsutasid ringi triibulise lipu all oma valge Pa-Ni-Le-Šari — «ponide kapteni ja pealiku» Frank Northiga. Nende jupphaaval müüdud ja kitsaks jäänud reservatsioon Nebraskas võeti pärast preeriasõdu selge pettuse teel ära ja nemadki vahetasid Oklahomas piisoniliha riigi pajuki vastu, mis oli tänutäheks pingutuste eest sama suur kui nende endistel vaenlastel.

1890. aastal sai ka tšoktodele selgeks, et Ühendriigid võtavad neilt poliitilise võimu. Kongressis leidus üha enam poliitikuid, kes rääkisid hääle kähedaks, tungides kallale hõimudele, kes Indiaaniterritooriumil peremehetsevad ja valgete seadustele vilistavad. Muidugi kannatasid õnnetud punanahad naftaallikate pärast, mida õlikuningad sügelevi käsi eemalt vaatasid. 1886. aastal esines Kongressis Indiaaniameti ülem isiklikult ja ütles, et territooriumi suguharudega sõlmitud lepingud tuleks tühistada ning pühkida nende peadest see «ülimalt ebaameerikalik ja absurdne idee eraldi rahvusest meie keskel . . . Need punanahad,» ütles ta, «loovad riigi riigis ning nõuavad veel, et Ühendriigid peavad neid kõige kurja eest kaitsma . . .» Ta soovitas maa indiaani

perekondadele eravaldustena välja jagada ja ülejääk *Homestead Act*'i alusel valgeile asunikele anda.

Hoolimata sellest, kuidas ja kui palju keegi indiaanlastest maad kasutas, ei olnud Indiaaniterritooriumil isiklikku maad omavaid inimesi. Ka kõige rikkama klassi maa kuulus ikkagi suguharule ja oli seega ühisomand. Poliitikutel tuli kõvasti higistada, leiutamaks seadust, mis võimaldaks edasist maaderöövimist. 1893. aastal moodustati nn. Dawesi komisjon, mille otseseks ülesandeks oli maade jagamine eravaldusteks.[1] Komisjon alustas tööd Muskogees ja leidis eest sellise vastuseisu, et hakati kartma üldist mässu.

Tšoktode nõukogu saatis president Clevelandile kirja:

«Me ei suuda sundida end uskuma, et selline suur, võimas ja kristlik rahvus eesotsas Ühendriikide valitsusega teeb end terve tsiviliseeritud maailma ees lolliks, ignoreerides siiani mõlemapoolselt ja pühalikult peetud lepinguid, mis on sõlmitud nõrga ja sõltuvusse seatud rahvaga; ja teeb seda, hoolimata õiglusest ja võrdsuspõhimõtetest, lihtsalt seetõttu, et ta on arvulises ülekaalus ning tugevam . . .»

Cleveland ei vastanud midagi konkreetset. Ta oli otsustanud murda suguharude jõu ilma suurema skandaalita, vaiksete ja venivate läbirääkimiste teel.

23. jaanuaril 1896 korraldati Tuskahomas järjekordselt suurem koosolek, kus osa indiaanlasi tegi ettepaneku majutada tšoktode maa-alale veel teisi suguharusid, näiteks huroone, et valgeile tiheduse tõttu ruumi ei jääks. See mõte lükati aga teiste, idealistide poolt tagasi, kes ei uskunud, et valitsusel õnnestub maadejagamise plaani ellu viia. Presidendile kirjutati veel üks palvekiri:

«Me esindame 65 000-hingelist kainet, töökat, isemajandavat ja jumalakartlikku rahvast . . . Kes tulid metsikule maale jõu sunnil ja kes on teinud sellest haritud maa. Me oleme rahvas, kes on ehitanud kirikud ja koolid ja kohtud. Nüüd pöördume suure ja kõikvõimsa rahva poole, kelle käes on lõplikult kogu meie tulevik . . . Apelleerides rahva tunnetele, kelle rahvuslikus elus ja ajaloos me oleme teeninud väärika ja austava koha . . .»

Niihästi kriikide kui tšoktode seas algas liikumine, mille juhid tahtsid maa üldse ära müüa, et saadud rahaga osta uut Mehhikos või Lõuna-Ameerikas. Dawesi komisjon aga võttis suguharudelt omandiõiguse juba järgmisel aastal ja maade jagamine jätkus.[2] Oli selgem kui selge, et valitsus teeb Indiaaniterritooriumist osariigi. Jagamisel saadud vabadele maatükkidele tulid valged kolonistid ja peagi tühistati viinamüügi keeld, millele tšoktod nii uhked olid. Nende protestidest ei hoolinud enam keegi. Kongress otsustas juba varem Indiaaniterritooriumist lõigatud alad, millel

[1] Dawesi seaduseelnõu selleks oli juba aastast 1887.

[2] Töö oli nii keeruline, et veel 1933. aastal jäi tšoktodele ja tšikasoodele 2 525 209 aakrit jagamata alasid.

osa indiaanlasi valgetega läbisegi elas, nüüd territooriumiga liita ja anda sellele osariigi staatus. 1907. aastal võeti Oklahoma osariigina Ühendriikide koosseisu. Tšoktod, tšikasood, kriikid, seminolid ja tšerokiid — ainsad indiaanlased, kes ei sõltunud föderaalvalitsuse toetusest — olid oma iseseisvuse kaotanud.

Ka hopid, savimajade rahvas, jõudis valgete tsivilisatsiooni saabumise ära oodata. Pealik Loloma, kelle nimi tähendas Palju Ilusaid Värve, andis valgetele õiguse mennoniitide kiriku ehitamiseks, sest see usulahk ei tunnistanud sõdu, laskis avada kooli ja kaubapunkti, ning tema rahvas jagunes kahte — valgetevaenulikku ja leplikku leeri. Kooliõpetaja Kampmayer ajas mööda Oraibi tänavaid põgenevaid lapsi taga ja paugutas revolvrit, et neid peatada. Vanameelsed vanemad hakkasid oma lapsi nende meelest hullu õpetaja eest peitma, ning nende «kasvatamiseks» toodi voliniku käsul pueblosse neegersõduritest föderaalväed. 19 lapsevanemat saadeti kaheksaks kuuks trellide taha. Nende valgeid vendi, kelle lapsed hulkusid rahulikult Chicago ja New Yorgi tänavatel ega näinud koolist undki, ei areteerinud keegi. 1898. aastal said hopid valgetelt veel ühe kingituse — rõuged, mis aitasid nii palju indiaanlasi teise ilma, et neid jäi pärast epideemia lõppemist ellu vaid 1832.

Hullem kui rõuged oli aga Massachusettsi senaator Dawes, kes oli öelnud Oklahoma tšerokiide kohta järgmist:

«Selles hõimus ei ole ühtki vaest ja hõim ei võlgne kellelegi dollaritki . . . Siiski on nende valitsemissüsteemis ilmne viga. Nad on jõudnud nii kaugele seetõttu, et nende maa on ühisomand . . . Neil puudub eraomanditunne, mis on tsivilisatsiooni aluseks. Kui nende rahvas nõustub maa jagamisega üksikisikute vahel nõnda, et igaüks harib oma põllulappi, ei ole nende edasijõudmine nii kiire.»

Dawesi komisjon andis hopidele tsivilisatsiooni alused kätte. Nende 138 miljonist aakrist jäi neile 52 miljonit. 86 miljonit aakrit said endale hangeldajad, advokaadid ja poliitikud, kes võtsid vanemate käest lapsed päris ära ja saatsid nad paljaksaetud peadega internaatkoolidesse, kus neile keelati emakeele rääkimine.

Niisiis jäi indiaanlastele väga vähe tollest suurest mandrist, millele juhtusid kolima just anglosaksi puritaanid, kes mingil juhul ei taha tunnistada, et Jumal lõi k õ i k inimesed oma näo järgi. Nemad seadsid ise oma näo järgi ka indiaanlastele kuulunud maa, mis oli kord tõesti ilus olnud. Nendele jäetud väikesel lapil peavad indiaanlased nüüd edasi võitlema; selle raamatu lõpp ei tähenda veel lõppu nende võitlusele.

«. . . Kui meie õigused on mõtte kaotanud; kui on mõeldamatu, et meie ühiskond on valge ühiskonnaga seotud lepingute kaudu, millele kirjutasid alla mõlemalt poolt lugupeetud inimesed kunagi

ammu enne seda, kui praegune valitsus need väärtusetute paberitükkidena lõhki rebis, siis oleme ka meie rahvana mõtte kaotanud. Me ei saa ega või sellega nõustuda. Me teame, et nii kaua, kuni me võitleme oma õiguste eest, oleme me elus. Meie alistumine on ühtlasi meie surm.»

Harold Cardinal,
krii indiaanlaste eestvõitleja.

Andmeid raamatus käsitletud suguharude kohta

Märkus: Rõhk sõnades on rõhumärgile järgneval silbil; rõhku esimesel silbil pole märgitud. Arvud seletuse lõpul viitavad lehekülgedele. Lühendid: sh. — suguharu; ü-a. — üldarv; nim. — nimetus; kõn. — kõnelev, kõnelevad; k. — keel; dial. — dialekt; osar. — osariik; täh. — tähendab.

Ab'nakid (Abnaki) — Algonkini keelt kõn. sh. Maine'i osar. lääneosas. Nim. täh. «ida-, koidupoolsed». Sh. piirid laialivalguvad. Nim. on laiendatud penobskotidele ja isegi Kanada mikmakitele. Üks grupp, sokokid, on kirjanduses tihti eraldi sh-na. Ka pemokidid olid abnakid. Hiljem tõmbusid Kanadasse. Ü-a. 1600. a. (koos penobskotidega) — 3000; 1924. a. — 280 (penobskotid jäid Maine'i osar.); 1930. a. — 301.

Ab'sarokid (Absaroke, Crow), ka vareseindiaanlased [1].

Ai'ovad (Iowa) — Siuu keele tšivere alagrupi dial. kõnelev sh. Iowa, Kansase ja Minnesota osar. Oma nim. *pahodja* — «tolmuninad». 1760. a. ü-a. ca 1100—2000; 1930. a. — 154.

Ala'bamad, ka alibamud vt. Florida sh-d.

Al'gonkinid (Algonkin, Algonquin) — on andnud nimetuse suurele makroalgonkini keelkonnale. Dial. lähedane odžibvedele. Mikmakitelt saadud nim. täh. kohta, «kus ahinguga angerjaid lüüakse». 11 gruppi. Liitusid ottavadega, praegu euroopastunult Ottawa jõel, Kanadas. Ü-a. 1600. a. — 6000; 1900. a. — 1536.

Apala'tšiid (Apalachee) vt. Kriikid.

A'rikarad (Aricara, Aricaree) — Platte'i jõe-äärsetest poniidest eraldunud hõim Ülem-Missouril. 1780. a. — 3000; 1937. a. — 616.

A'patšid (Apache) — hõim Ühendriikide edelaosas.

As'siniboinid (Assiniboine, Stone Indians, Stoneboilers) — Jankto-

---

[1] Nimistus puuduvad paljude preeriaindiaanlaste ja Kaug-Lääne suguharude andmed. Osaliselt võib neid saada raamatust «Mata mu süda Wounded Knees», Tallinn 1975. Samuti puuduvad osaliselt andmed suguharude kohta, keda on tekstis pikemalt käsitletud.

naisiuudele lähedast dial. kõn. sh-d Montanast Minnesotani. Nim. said kuumade kividega keetmise kombest, mis preeriais mujalgi tavaline. Eraldunud janktonaidest, ent siuudele hiljem vaenulikud. Tavaliselt liidus kriidega. Ü-a. 1780. a. — 10 000; 1836. a. suri neist 4000 rõugetesse. 1904. a. Kanadas — 1371; 1937. a. USA-s 2232.

A'raapahód (Arapaho) — väga liikuv preeriaindiaanlaste sh. Oklahomast Montanani.

Ata'kapad (Atakapa, Skunnemoke) — oletatavasti Tunika k. kõn. sh. Louisianas ja Texases. 1650. a. — ca 1500; 1805. a. oli neil üks küla, edasi assimileerusid. 1908. a. leiti paar keeleoskajat.

Da'kootad (Dakota, Sioux) — Preeriahõim Wyomingist Minnesotani.

Dela'vaarid (Delaware) — said nime Virginia kuberneri lord De la Ware'i järgi. Algonkini k. dial. kõn. sh. paljude gruppidega New Jerseys, Long Islandi lääneosas ja Ida-Pennsylvanias. Oma nim. *lenni-lenapi* — «tõelised inimesed». Olid kaua irokeeside kontrolli all, siis huroonide juures Ohio orus. Hiljem Missouris, Texases ja Oklahomas, osalt Wisconsinis ja Kanadas. Ü-a. 1600. a. — ca 8000; 1910. a. — 1600.

Eirid (Erie, Cat Nation) — Irokeesi keelt kõnelev sh. Ohio osar. põhjaosas ja Loode-Pennsylvanias. Nim. moonutatud kujul *enrišei'st*, mis täh. «pikksaba» ehk puuma, mis oli ühtlasi nende sümboliks. Oma nim. *gäkvä-ga'ono*. Peale sõdu irokeesidega sulasid viimaste hulka. Ü-a. enne sõdu ca 14 000 või ainult 4000. Vt. ka neutraalsed.

Florida suguharud — Rida suuri sh-sid, kes kõn. maskogii k. kaugeid dial-e ja olid ühtse kultuuriga. Neist tuntuimad olid timukuad, kaluusad, aisid, tekestad, tšatotid ja guaaled (Timucua, Calusa, Ais, Tequesta, Chatot, Guale), kes olid 18. sajandiks peaaegu välja surnud. Inglaste survel liikusid Floridasse paljud alam-kriikide sh-d — hitšitid, alibamud, okoniid, koasatid ja jamasiid (Hitchiti, Alibamu, Oconee, Coasati, Yamasee), kes said ühtse nime — seminolid.

Foksid, rebaseindiaanlased (Fox) — sookidele ja kikapuudele lähedane algonkini k. dial. kõn. sh. Wisconsinis ja Iowas. Ü-a. kuni 1850. a. — 1500; 1923. a. — 354.

Guaaled (Gualed) — vt. Florida sh-d.

Hasi'naid — vt. Kadod.

Hi'datsad (Hidatsa) — siuu k. sõn. sh-d Põhja-Dakotas, Missouri kaldal. Nim. tuleneb nende küla järgi. 1780. a. oli ü-a. 2500; 1937. a. — 731.

Hu'roonid (Huron, Wyandot; l. — ü'roon, via(n)'doo; inglise k-s ka uaiandot) — *Hure* täh. prantsuse k-s «metssea-» või «harjaspead» (Prantsusmaal «talumatsi» taoline sõimunimi). (Huroonide juuksed olid pügatud ja pealaele jäetud kõrge, harjataoline skalbilokk. Viandoo on moonutatud irokeesi k-s «poolsaarerahvas».) Oma nim. *hatindiasoiten*. Irokeesi k. kõn. sh.

vanimate aladega St. Lawrence'i jõe kaldail. Ristiusustati osalt juba 1615. a. 1748. aastast suurem osa Indianas, 1842. aastast Oklahomas. Ü-a. 17. saj. ca 20 000—30 000; 1937. a. Oklahomas — 783 ja Kanadas ca 400.

Illinoid (Illinois) — odžibvedele lähedast algonkini dial. kõn. hõim samanimelises osar-is. Nim. täh. «rahvas». Sugulassh-de arv 12; neist mainitakse tihti eraldi sh-dena kahookiaid, kaskaskiaid, mitšigameasid, peooriaid ja tamaroasid (Cahokia, Michigamea, Kaskaskia, Peoria, Tamaroa). Ü-a. 1600. a. — 8000; 1937. a. Oklahoma peooriate nime all — 370.

Iro'keesid (Iroquois; l. iro'kuaa või irokvoi); ka mingid, mingod ehk makvad (delavaaride k.) — samanimelist keelt kõn. sh-d New Yorgi osariigis. Nim. tuleneb prantslaste poolt moonutatud algonkinikeelsest sõnast *irinakhoiv* mis täh. «tõelised maod». Oma nim. *onguenonsionii* — «me oleme pikast majast». Pärast sõdu said asundusi New Yorgi osariigis, Ohios ja Kansases. Neist mohookid ja kajuugad elavad ka Kanadas, Ontario provintsis. Väike kogukond New Yorgis on spetsialiseerunud kõrgehitiste rajamisele. Ü-a. 1677. a. — 16 000; 1930. a. — 6866.

Jama'siid — vt. Florida sh-d.

Jumad (Yuma, Club Indians) — Hoka k. kõn. sh-d Arizonas, Colorado jõe alamjooksul. Põlluharijad, ainsad kellega hispaanlased ei suhelnud ja keda nad ei tundnud. Kasutasid sõjas erilist nuia, mille käepideme all oli torkamiseks teravik. Ka ainsad, kes tundsid põletusmatust. Ü-a. 19 saj. alul 3000; 1937. a. — 848.

Jutšid — vt. Kriikid.

Kadod (Caddo) — Rea liitunud sh-de üldnimetus samanimelisest k-grupist. Põlised alad olid Louisianas, Texases ja Oklahomas, kus nende vi'tšiita sh-st väga ammu eraldusid poniid. Texases moodustasid liidud 12 sh-st koosnevad hasinaid ja kadohadatšod, keda oli 6 gruppi (neist kahinnioid peeti eraldi sh-ks). Louisianas oli natšitotšede 4 sh. liit. Ü-a. poniisid arvestamata 1700. a. — ca 8000; 1937. a. — 970.

Kadoha'datšod — vt. Kadod.

Ka'juusid (cayuse) — šapvailuti k. kõn. sh. Oregonis. Elasid koos *nez percé*'dega ehk sahaptinitega ja olid tuntud heade hobusekasvatajatena nagu nende naabrid paluusidki (Palouse). Ü-a. 1700. a. — 600; 1937. a. — 370.

Ka'juugad (Cayuga) — irokeeside liidu sh.

Ka'luusad — vt. Florida sh-d.

Kanar'siid — vt. Long Islandi sh-d.

Kansad (Kansa, Kaw) — siuu k. degiia alagrupi dial. kõn. sh. Kansases ja Nebraskas. Oma nim. *hutanga*. Ü-a. 1780. a. — 3000; 1937. a. — 515.

Kas'kaskiad — vt. Illinoid.

Ka'toobad — vt. Siuud Virginias.

Kikapuud (Kickapoo) — algonkini k. sookide ja foksidega sarnast dial. kõn. sh. Wisconsinis ja Illinoisis. Nim. fraasist *kiuegapo* — «kord siin, kord seal». Ü-a. 1825. a. — 2200; 1905. a. — Mehhikos 400, Oklahomas ja Kansases 500.

Ko'mantšid (Comanche, Padoucah) — Preeriasuguharu Texasest Nebraskani.

Kriid (Cree, prants. k. Kristinaux, I. — kristi'noo) — on selle moondunud nimetuse saanud omakeelsest nim-st *kenistenoag* — «esimesed inimesed». Algonkini hõim Kanadas, peamiselt Saskatchewanis. Lõunaharu elas preerias. Ajalugu seotud Hudsoni lahe kompaniiga. Elatuvad tänaseni küttimisest ja on tublisti põhja poole kolinud. Ü-a. 1600. a. — 20 000; 1945. a. — 10 000.

Kriikid (Creek, Muskogee) — maskogii keelerühmale nime andnud hõimutuumiku ümber kogunenud liitlassuguharud. Oma nim. *isti maskoki italva* — «tseremoniaalse keskuse ümber kogunenud maskogii rahvas». Osa kriike kõneles teistele maskogiidele arusaamatuid koasati ja hitšiti dial. Jagunesid alamkriikideks (vt. Florida sh-d) ja ülem-kriikideks — jutšid, tavasad, pavasad, pakvotid, koasatid ja taskogiid (Yuchi, Tavasa, Pavasa, Paquote, Coasati, Tuscogee). Nendele tuleks lisada apatšiid, kes võiksid kuuluda alam-kriikide hulka. Liikuvuse tõttu on ü-a. ebatäpne: 1832. a. ca 17 930 kriiki nende «linnades»; 1932. a. — 11 952.

Kva'pood (Quapaw) — siuu k. degiia alagrupi dial. kõn. sh. Keelelt sarnane kansadele ja oseidžidele. Ü-a. 1750. a. — 1400; 1930. a. — 222.

Lenni-le'napid — vt. Delavaarid.

Long Islandi suguharud — Rida algonkini k. dial. kõn. pisish-sid. Neist delavaaride hõimu kuuluvad mansiid, unamid, navasinkid, raritanid, hakensakid, tappanid, kanarsiid, esopused ja minisinkid (Munsee, Unami, Navasink, Raritan, Hackensack, Tappan, Canarsee, Esopus, Minisink). Neist lahus elasid vappingerid (Wappinger) — matabesekid, vekvesgikid, manhattanid ehk retšgavavaned (Mattabesec, Wecquaesgeek, Manhattan, Rechgawawane). Long Islandi ida- ja keskosas elasid montaukid ehk šinnekokid (Montauk, Shinnecock). Osa neist elab euroopastunud väikegruppidena vanades elukohtades. Ü-a. ei ole teada.

Mahikanid (Mahican) — vanasti ka Mohican (mohikaanlased). Algonkini k. «r» dial. kõn. sh-d New Yorgi osar., Hudsoni jõe ülemjooksul. Nim. tuletatud omak. sõnast *mana-hegan* — «hunt». Sh. hakkas lagunema 1721. aastal, osa läks delavaaride hulka, osa šoniide ja eriti oniidade juurde. Tänini Ohios. Ü-a. 1600. a. — 3000; 1930. a. — 813.

Mai'aamid (Miami) — algonkini k. dial. kõn. sh-d Indianas. Nim. tuleneb odžibvekeelsest sõnast *omomig* — «poolsaarerahvas». Hõim koosnes 5 sh-st; neist piankišood ja vead (Piankishaw, Wea) olid eriti iseseisvad sh-d. 1867. a. läksid Oklahomasse, v. a. mešingomesiad (meshingomesia), kes jäid Indianasse. Ü-a. 1650. a. — 4500; 1937. a. Oklahomas 287 ja Indianas ca 125.

Mandanid (Mandan) — siuu k. kõn. sh-d Missouri ülemjooksul, hidatsade naabruses. Nim. tuletatud dakoota sõnast *mauatani* — «muldonn». Ü-a. 1780. a. — 3600; 1937. a. — 345.

Masko'giid (Muskogee) — vt. kriikid ja Florida sh-d.

Massa'tšuusetid (Massachusett) — algonkini k. «n» dial. kõn. sh-d Massachusetts Bay piirkonnas. Kõik 6 sh. on väga lähedased narragansetitele ja vampanoegidele. Ü-a. 1600. a. — ca 3000; tänapäeval üksikute peredena samas. (Vt. Uus-Inglismaa sh-d).

Matša'pangad (Machapunga) — vt. taskaroorad.

Me'nominiid (Menominee, White Indians) — algonkini k. dial. kõn. sh. Väga lähedane kriidele. Elavad tänapäevani vanadel aladel, reservatsioonis Wolf Riveril, Wisconsini osar. Ü-a. 1650. a. — 3000; 1961. a. — 3270.

Mis'suurid (Missouri) — siuu k. tšivere dial. kõn. sh. Missouri osar. Grand Riveri suudmes. Ühinesid hiljem otode ja aiovadega. Ü-a. 1780. a. — 1000; 1906. a. — 13; (hiljem ei ole otodest eraldatavad).

Moheganid (mohegan, Uncas' Indians) — vt. Uus-Inglismaa algonkinid.

Mo'hookid (Mohawk) — vt. irokeesid.

Montan'jeed (Montagnais-naskapi) — algonkini k. kõn. sh-d Kanada idaosas, St. Lawrence'i jõe põhjakaldalt põhja suunas. Elavad tänini samas, tegelevad küttimisega. Nim. *naskapi* omistavad oma põhjasuguharudele; oma nim. *ne-e-no-il-no* — «head, eeskujulikud inimesed». Keel vähe erinev kriide omast. Ü-a. 1812. a. ca. 1500; tänapäeval kaudselt 2000.

Nantikokid (Nanticoke, Nantikoke, Toeg, Doeg) — algonkini k. kõn. delavaaride sugulashõim Marylandis ja L.-Delaware'is. 10 sh. Olid sõjakad, ent 1748. a. läksid irokeeside kaitse alla. Osa neist ühines Ohio delavaaridega. Ca 1000 elab tänini segaverelistena New Yorgi ja Marylandi osar.

Narra'gansetid — vt. Uus-Inglismaa algonkinid.

Natšed (Natchez, Sunset Indians) — maskogii k. kaugeimat dial. kõn. sh. Mississippi osar-s. samanimelise jõe kaldal. Nim. pärineb tšerokiidelt. Oma nim. *theloel* nende linna järgi. Lähedased samakeelse taensa naabersh-ga. Hiljem kriikide ja tšerokiide hulgas. Viimne keeleoskaja suri 1890. a. Ü-a. 1650. a. — ca 4500.

Natši'totšed (Nachitoche) — vt. Kadod.

Navahod (Navaho) — apatšidele lähedane sh. New Mexicos ja Arizonas.

Neutraalsed (neutrals, neutral nation) — eiridega lähedane irokeesi k. kõn., mitte eriti kokkuhoidev sh. 28 «linnas» Kanada Ontario provintsi lõunaosas, hiljem Kirde-Ohios. Nende grupi *ongmiara* järgi nimetati Niagara juga. Uurimata sh. Ü-a. oli 1600. aastatel 800—1000. Nende kaitse all oli iseseisev venroh-

rononide 1000—2000-hingeline sugulassh., mille liikmed jagasid nende saatust.
Nipissingid — vanem nim. navasinkidele või minisinkidele. Vt. Long Islandi sh-d.
Nipmakid — vt. Uus-Inglismaa algonkinid.
Notoveid (Nottaway) — Irokeesi k. taskaroorade dial. lähedast murret kõn. sh. Virginias. Nim. tuletatud algonkinik. sõnast *nakhoiv* — «rästikud». Oma nim. *tšeroenhaka* — «jõeharu». Suguharu struktuur säilis 1825. aastani, mil seda juhtis naispealik. Ü-a. 1600. a. — 1500; tänapäeval assimileerunud.
Od'žibved (Ojibway, Ojibwa, Chippewa, Saulteaux) — algonkini k. tüüpmurret kõn. hõim Minnesotast Huroni järve põhjakaldani, hiljem Ülemjärve ääres. Nim. täh. «Küpsetatud (kõrvetatud) ja krimpsus» — vihje kroogitud mokassiinidele. Oma nim. *a-ni-ši-na-bi* — «esimesed inimesed». Koosnes ca 10 sh-st. Elavad Kanadas laialipillutult ja osa preeriasuguharudest on USA reservatsioonides. Ü-a. 1650. a. — 35 000; tänapäeval ca 45 000.
Okoniid — vt. Florida sh-d.
O'maahad (Omaha) — siuu k. degiia dial. kõn. sh. Nebraskas. 1855. a-st väikeses reservatsioonis vanadel aladel. Ü-a. — 1780. a. — 2800; 1932. a. — 1684.
O'niidad (oneida) — vt. irokeesid.
Onon'dagad (onondaga) — vt. irokeesid.
O'seidžid (osage) — siuu k. degiia dial. kõn. sh. Missouris ja Arkansases. Nim. tuleneb ühe grupi — uazažede nimest. Ü-a. — 1780. a. — 6200; 1937. a. — 3649.
Otod (Oto) — siuu k. tšivere dial. nimigrupp. Oma nim. *tšivere*. Paikse eluviisiga preeriaindiaanlased Nebraskas. Ü-a. 1870. a. — 900; 1937. a. — koos missuuridega 756.
Ot'tavad (Ottawa) — algonkini k. odžibve dial. kõn. sh-d samanimelise jõe ääres Kanadas. Nim. tuleneb sõnast «kauplema». 1680. a. ühinesid huroonidega; hiljem Wisconsinis ja Detroiti ümbruses. Tänapäeval Michiganis ja Kansases. Arvuliselt rasked loendada, sest olid alati teiste sh-de hulgas. 1930. a. oli neid USA-s 1745.
Pekvotid — vt. Uus-Inglismaa algonkinid.
Pemokidid — vt. Abnakid.
Penobskotid — vt. Abnakid.
Pensa'koolad (Pensacola) — maskogii k. tšokto dial. lähedast keelt kõn. sh. Nim. täh. «juusteinimesed». 1725. a. oli neid 40 meest; hiljem sulasid tšoktode hulka.
Pohatanid (Powhatan) — algonkini dial-e kõn. sh-de liit Virginias Potomaci jõest Jamesi jõeni, Marylandis ja Albemarle Soundis. Nim. täh. «kosed voolavas vees». 6 sh. pealik Pohatan ühendas 24 sh. liiduks. 1540. a. hävitasid Hispaania misjoni; 1722. a-ni sõdisid irokeesidega. Vanadel aladel säilinud pisigruppidena tšikahominid, pomankid, mataponid, pohatanid ja potomakid (Chickahominy, Pamunkey, Mattapony, Potomac). 1600. a.

ü-a. — 3000; 1930. a. registreerisid end indiaanlastena vaid 203.
Poniid (Pawnee) — paikne preeriasuguharu Nebraskas.
Ponkad (Ponca) — paikne preeriasuguharu Nebraskas.
Potava'tomid (Potawatomie, Fire Nation) — algonkini k. odžibve dial. kõn. sh. Michiganis ja Illinoisis. Nim. täh. «inimesed tuleaseme kohalt». Ü-a. — 1650. a. — 4000; 1937. a. USA-s 4133, Kanadas 300.
Pueblod (Pueblo) — erinevaid keeli kõn., ühtse kultuuriga sh-d Arizonas ja New Mexicos.
Raritanid — vt. Long Islandi sh-d.
Sa'haptinid (Nez Percé, Sahaptin) — platoosh. Idahos.
Saske'hannokid (Susquehannoc, White Minqua, Conestoga) — irokeesi k. kõn. sh. Pennsylvanias ja Marylandis, New Yorgi osar. samanimelisel jõel. Oma nim. *atra-kve-ronnon* — «päikesepoolsed». Pärast sõdu irokeesidega, alates 1676. a. elasid viimaste kaitse all. Hiljem läksid tagasi kodumaale ja 1763. a. tapeti nende 20-liikmeline jääk valgete poolt kättemaksuks Ohio oru sündmuste eest. Nende hulgas elas ca 800 meesliikmega honniasontide sugulassh., keda kaelasrippuva musta embleemi tõttu nimetati Black Minqua — must minkva. Viimased sulasid senekade hulka.
Seminolid — vt. Florida sh-d.
Senekad (Seneca) — vt. irokeesid.
Sik'siikad (Siksika, Blackfoot), ka mustjalgsed — preeriash. Kaljumägede jalamil Kanadas ja Montanas.
Siuud Virginias ja Carolinas — siuu k. kõn. väikesh. Uurimata ja hävinud. Neist tuntuimad olid katoobad (catawba), kes liitusid valgetega ja surid haigustesse ning joomisse. Ü-a. — 1600. a. — 5000; 1930. a. — 166. Mainitavad oleks veel saponiid ehk monassikapanod, manahoakid ja tutelod (Saponi, Monassicapano, Manahoac, Tutelo), kelle ü-a. oli kokku 600—700, okaniitšid ja monakanid (Occaneeche, Monacan), kelle ü-a. ei ületanud 1300, nahissanid, koriid ja pamlikod (Nahyssan, Coree, Pamlico), kellest pole jälgi, ning vokkonid (Woccon), kes segunesid katoobadega. Nende kaitse all elanud tšerood (cheraw) olid ilmselt irokeesikeelsed.
Sokokid (Sococ) — tundmatu sh. arhailine nim.
Sookid (Sauk, Sac, Sak) — algonkini k. dial. kõn. sh. Wisconsinis, Illinoisis ja hiljem Kansases.
Šai'eenid (Cheyenne) — rändav preeriash. Colorados ja L.-Dakotas.
Šo'niid (Shawnee, Massawomee, Shawanoe (-neu); prants. k. Chaouanon) — samanimelist algonkini k. dial. kõn. hõim, kelle väikesh-d olid liikuvad ja laialipillutud. Ü-a. 1650. a. — 3000; tänapäeval Oklahomas ca 1000.
So'šonid (Shoshone, Snake Indians) — juuto-asteegi k.-rühma üht dial. kõn. sh. Neist lääne-š. elasid Lääne-Idahos, Newadas ja Utah's; põhja-š., nende hulgas nn. bannokid käisid juba

1690-ndail aastail preerias küttimas. Üldiselt tüüpilised platookultuuri kandjad. Ü-a. 1845. a. — 4500; 1937. a. — 4851.

Sunjid (zuñi) — üks puebloindiaanlaste sh. New Mexicos.

Tappanid — vt. Long Islandi sh-d.

Taska'roorad (Tuscarora) — irokeesikeelne sh. P.-Carolinas. Nim. tuleneb omak. sõnast *ska-ru-ren* — «kanepikorjajad». Ameeriklaste liitlased inglaste vastu. Peale liitumist irokeesidega kolisid Kanadasse; osalt USA-s. Nende algonkinik. kaitsealune sh. — matšapangad jäid elama Mattamuskeeti järve äärde ja on nüüd hävinud. Ü-a. 1600. a. — 5000; 1910. a. — 800.

Ti'mukuad — vt. Florida sh-d.

To'eegid — vt. Nantikokid.

Tonkauad (Tonkawa) — väike sh-de rühmitus Texases. Kõn. makroalgonkini isoleeritud dial., kui uskuda üht paljudest määratlustest. Olid hispaanlastele ammu tuntud ja sõjakad, mistõttu nad kiiresti hävitati. 1870-ndail aastail võtsid Oklahomas veiseajajailt tolli, millest elatusidki. Ü-a. 1600. a. — 1700; 1937. a. — 61.

Tšerokiid (Cherokee) — irokeesi k. kaugeimat dial. kõn. sh. Nim. tuleneb kriikide sõnast *tsiloki* — «teist keelt rääkiv». Peale küüditamist Oklahomasse jäi neid põgenikena kodumägedesse, kus nad 1842. a. kaupmees W. H. Thomase eestkostel said elamisloa. 1930. a. oli neid seal 1963. Ü-a. samal aastal 47 201.

Tši'kasoo (Chicasaw) — maskogiikeelne sh. Ü-a. 1600. a. — 8000; 1923. a. — 11 000, neist puhtaverelisi ca 4700.

Tšiti'matšad (Chitimacha) — maskogiikeelne, teiste sh-dega segunenud sh. Louisianas.

Tšoktod (Choctaw) — maskogiikeelne sh. Ü-a. 14 000—15 000 (18.—19. saj. keskmine). Tänapäeval Oklahomas ca 18 000, Mississippi osar-s ca 2000.

Uus-Inglismaa algonkinid — hulk erinevaid algonkini k. dial. kõn. sh-id, kohati teoreetiliste piirjoontega. Neist tuntumad on «hävitajad» — pekvotid (Pequot), keda hollandlased tundsid sickenamedena. (Rhode Islandil ja Connecticuti rannikul), kust narragansetid nad välja tõrjusid. Suur osa neist viidi Lääne-Indiasse orjadeks. Ü-a. 1600. a. — 2200; 1910. a. — 66. «Idapoolne rahvas» — vampanoagid (Wampanoag, Massasoit, Pocanoket), elasid Massachusettsis, Rhode Islandil ja Martha's Vineyardil. Nende hulka kuuluvad tingimisi nantaketid ja sakonnetid (Nantucket, Saconnet). Arv ca sama pekvotitega. Tänapäeval elab samas 400—500 vampanoagi. Hävinud on nende väike sugulassh. — nipmakid (Nipmuc).

Rhode Islandil elasid ka narragansetid — «väikese maa rahvas», kelle suguharu 1000 meest hävisid Philipi soolahingus. Neid on säilinud ca 100 hinge ümber. «Hundid» ehk moheganid Connecticutist olid eraldunud mahikanidest ammu enne «mohikaanlase» nim. tekkimist. Veel hiljuti ei tehtud nende vahel vahet. Nende, pärast sõdu säilinud tugevaima sh. liikmed segunesid hiljem teiste sh-dega ja säilisid puhtaina vaid ühes «linnas», Moheganis. Ü-a. 1600. a. — 2000; 1910. a. — 22.

Vam'panoag — vt. Uus-Inglismaa algonkinid.

Vappingerid — vt. Long Islandi sh-d.

Vini'beigod (Winnebago, Stinkers, Bay Indians) — siuu k. tšivere dial. kõn. sh. Sookide poolt antud põlastav nim. täh. «haisvad», «musta vee inimesed». Oma nim. *hotkangaara* — «suure keele rahvas». Ü-a. 1650. a. — 3800; 1910. a. — 1446.

Vi'tšiitad (wichita) — vt. Kadod.

Kasutatud kirjandus

Marx, K. Kapital, Tallinn 1962.
Engels, F. Perekonna, eraomanduse ja riigi tekkimine, Tallinn 1958.
Baldwin, Leland D. The Story of the Americas. The Discovery, Settlement and Development... New York, Simon & Schuster, 1943.
Brown, Dee. Trail Driving Days. New York, Charles Scribner's Sons, 1952.
Brown, Mark H. and Felton W. R. Before the Barbed Wire. New York, Henry Holt and Co.
Capron, Louis. Florida's «Wild» Indians, the Seminole. Descendants of Warriors... «National Geographic», nr. 12, 1956.
Catlin, George. Letters and Notes on the Manners, Customs and Conditions of the North American Indians. Minneapolis, 1965.
Cronau, Rudolf. Amerika. Die Geschichte seiner Entdeckung... usw. Bd. I, II, Leipzig, Abel und Müller, 1892.
Debo, Angie. The Rise and Fall of the Choctaw Republic. Norman, University of Oklahoma Press, 1961.
Deloria, Vine. Custer Died for Your Sins. An Indian Manifesto. 8. New York, Avon Books, 1969.
Drake, Benjamin. The Life of Tecumseh. Cincinnati, 1841. (Reprinted by Arno Press, 1969).
Ellis, Edward S. The Youth's History of the United States. Vol. I, II. New York, Peter Fenelon Collier & Son, 1900.
Farb, Peter. Man's Rise to Civilization as Shown by the Indians of North America from Primeval Times to the Coming of Industrial States. New York, Dutton, 1968.
Hamilton, Edward P. The French and Indian Wars. New York, Mainstream of America Series, 1962.
McLuhan, T. C. Touch the Earth. A Self-portrait of Indian Existence. New York, Pocket Books, 1972.
McMaster, John B. A History of the People of the United States. Vol. 1—8, New York and London, 1918.
Parkman, Francis. France and England in North America. London, Faber and Faber, 1956.
Prucha, Francis P. American Indian Policy in the Formative Years. (Trade and Intercourse Acts 1790—1834).
Sandburg, Carl. Abraham Lincoln. The Prairie Years. Cornwall, Harcourt, Brace and Co, 1926.
Simkins, Francis B. and Roland, Charles P. A. History of the South. New York, Alfred A. Knopf, 1972.
Sonnichsen, Charles I. Cowboys and Cattle Kings. Life on the Range. 1951.
Steckmesser, Kent L. The Western Hero in History and Legend. Norman, University of Oklahoma Press, 1965.
Swanton, John R. The Indian Tribes of North America. Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology. Bulletin No 145, Washington, 1953.
Wade, Herbert T. A Brief History of the Colonial Wars in America from 1607—1775. New York, Society of Colonial Wars, 1948.

Waitz, Theodor. Die Indianer Nordamerikas. Eine Studie. Leipzig, Fr. Fleischer, 1865 (Fotomechanischer Neudruck, Zentralantiquariat der DDR, Leipzig, 1975).
Waters, Frank. Book of the Hopi. New York, Ballantine Books, 1973.
Wertenbaker, Thomas J. The First Americans 1607—1690. New York, Macmillan, 1927.
Аверкиева Ю. П. Индейцы Северной Америки. От родового общества к классовому. М., «Наука», 1974.
Иванов Р. Ф. Гражданская война 1861—1865 гг. Основные проблемы истории США в американской историографии 1861—1918 гг. М., «Наука», 1974.
Лас Касас, Бартоломе де. История Индий. Л., «Наука», 1968.
—— Народы Америки. Т. I—II под общ. ред. С. П. Толстова. М., Изд. Академии Наук СССР, 1959.
Тишков В. А. Страна кленового листа. Начало истории. М., «Наука», 1977.

Isikunimede ja aineregister, nimede ligikaudne hääldamine

Abercrombie, Ralf, kindral [äber-krombi] — 123
Adams, John Quincy, president 1825—1829 — 209
Akaadia, Kanadas — 51
Alamo, vt. Texase ülestõus
Apakšannatabi, tšoktode pealik — 252—253
«Aprikoosisõda» — 72
Armistead, W. R., kindral [-sted] — 241
Armour, Philip Danforth, konservitööstur [aa(r)mor] — 281
Atkinson, Henry, kindral [ät-] — 217—220
Avilés, Pedro Menéndez de, konkistadoor — 35
Ayllon, Lucas Vásquez de, konkistadoor [ail'jon] — 15, 30

Bacon, Nathaniel, Jamestowni mässaja ['beikon] — 79
Berkeley, William, kuberner [böö(r)kli] — 50, 77—79
Bienville, Jean Baptiste de le Moyne [bien'vill] — 99, 111
Billy Bowlegs, vt. Bolek
Bimini, legendaarne maa — 12
Bodmer, Karl, kunstnik — 263
Boggy Depot, tšoktode linn [depou] — 272, 283
Bolek, seminoli pealik — 209, 242
Boone, Daniel, kolonistide juht [buun] — 149, 217
Borden, Gay, leidur [boo(r)den] — 281
Bozemani suurtee [bouzmän] — 283—284
Bowie, Rezin ja James [boui] — 245
Braddock, Edward, kindral [brädok] — 116
Brant, Joseph, mohookide pealik — 140, 145, 148
Brazose reservatsioon — 271—272
Brock, Isaac, kindral — 184—186
Brulé, Étienne, kütt ja rändur [brü'lee] — 52
Buffalo Bill vt. Cody, W. F. [bafalou]
Burgoyne, John, kindralleitnant [böö(r)goin] — 140, 141, 144, 145—146
Butler, Zebulon, kolonel [batler] — 147

Cabot, Sebastian ja Giovanni [käbot] — 11
Cadillac, Antoine de la Mothe [kadi'jakk] — 111
Calhoun, John C., sõjaminister [käl'huun] — 208, 261
Camp Holmes'i leping tšoktodega — 274
Camp Napoleoni leping tšoktodega — 277
Carolina rajamine — 95—97, 225, 255
Carrington, Henry b., kolonel [kärington] — 284
Carson, Kit, trapper [k-] — 230, 265
Cartier, Jacques [kar'tjee] — 18—21
Catlin, George, kunstnik [kätlin] — 261—263
Cavendish, Thomas [kävendiš] — 39
Chahta Tamaha leping [tšaata] — 277
Champlain, Samuel de, kuberner [šam'plään] — 50—52, 82
Charles II — 72
Charlevoix, Pierre François Xavier de [šarlö'vuaa] — 99, 166

Chicago — 186, 214, 216, 223, 282—283, 284, 285
Chillicothe, šoniide linn [tšilikothi] — 149, 170, 174
— (Camp Charlotte'i) leping — 143—144
Chisholmi karjatee [tšisomi] — 284
Chouteau, Pierre [šu'too] — 248
Church, Benjamin [tšöötš] — 74—76, 94
Cíbola 7 linna [sii-] — 17, 22, 23, 27, 28
Clark, George Rogers, major — 148—150
Clark, William — 162—164
Clay, Henry, poliitik [klei] — 246
Cleveland, Grover, president 1885—1889; 1893—1897 [kliivländ] — 298
Cockburn, George, admiral [kokbern] — 189
Cody, William Frederick, piisonikütt [koudi] — 288
Coligny, Caspar de [kolin'jii] — 34, 35
Colt Samuel, leidur — 230, 246, 265
Coronado, Francisco Vásquez de, konkistadoor — 24—27, 227
Carondelet, Francisco de, kuberner [karon'delee] — 252
Cortez, Hernán de, konkistadoor — 15, 22
Crockett, Davy — 245—246

Dallas, George M., asepresident Polk'i valitsuses [däll-] — 261
Dancing Rabbit Creek'i leping — 254
Davis, Jefferson, konföderaatide president 1861—1865 [deivis] — 220, 276
Dawes, Henry L., senaator [dooz] — 298—299
Dawes'i seadus ja komisjon — 298
Dearborn, Henry, kindral [dier-] — 186
De la Warr, Thomas West; (ka: la Ware) kuberner [delauea(r)] — — 48, 80
Diaz, Melchior — 24
Dinwiddie, Robert, kuberner [din'uidi] — 113, 114
Doaksville, tšoktode linn — 272
Drake, Francis, sir [dreik] — 38
Dudley, Joseph, kuberner [dadli] — 93
Dunmore, John Murray, kuberner [dan'moo(r)] — 141, 142

Du Quesne, Abraham, kuberner [dü'kenn] — 112

Eerik Punane (Eirikr Raudi), viiking — 10
Eiriksson, Leifr, viiking — 10, 11
Elizabeth I — 9, 37, 38
Eliot, John, misjonär — 64, 73
Espejo, Antonio de, konkistadoor [es'pehho] — 27
Etowah, maund [eto'vaa] — 29
— tšerokiide linn — 255

Fallen Timbers'i lahing [fooln] — 154, 174, 186
Felipe II, kuningas — 9
Florida koloonia rajamine — 12, 14—15, 16, 27, 34, 162
— müümine — 157, 194, 200, 208—210, 232
Forsyth, James W., kolonel [fo'sait] — 293, 296
Fort Armstrong — 220, 221
— Auglaize [o'gleez] — 186
— Bourbon [bur'boon] — 104
— Bower [bouer] — 205
— Brooke [bruk] — 235
— Cahokia [ka'hookia] — 148
— Carolina — 35—37
— Chartres [šaartr] — 133, 136
— Christina [kris-] — 66
— Crèvecoeur — 82
— Crown Point [kraun] — 117, 119, 124
— Cumberland [kambe(r)-] — 118
— Dayton [deitn] — 145—146
— Dearborne [die(r)bo(r)n] — 186, 214
— Defiance [di'faians] — 154
— Detroit — 111, 126, 128, 148—149, 155, 184—185
— Dranes [dreinz] — 235
— Duquesne [dü'kesn] — 112, 114, 117, 118, 123, 134
— Edwards — 119, 120, 122
— Erie [iöri] — 111
— Forty — 147
— Frontenac [-'nakk] — 123
— George [džoodž] — 123, 189
— Greenville [griinvill] — 153, 155, 171, 174—175, 176
— Hamilton [häm-] — 152
— Harrison [häri-] — 182
— Jefferson [džef-] — 152
— Kaskaskia — 148
— King — 236—237
— Knox [noks] — 176, 178
— Laramie [lärami] — 259, 269—271, 283

Fort Laramie' leping 1851
— La Reigne [la'renj] — 103
— Le Boeuf [lö'böff] — 112, 113, 134
— Loudoun [laudn] — 255
— Lyman [laimän] — 119
— Macinac [mäkinäk] — 184, 205
— Malden [moolden] — 184—185, 188, 190, 214
— Maumee [momii] — 111
— Meigs — 184, 186—189
— Miami [maia-] — 128, 133, 154, 155, 187
— Michilimacinac [mitšili-] — 134
— Mobile — 205
— Nassau — 53, 54
— Natchez [-'tšee] — 99—100
— Necessity [ne'sessiti] — 114
— Niagara [nai'ägara] — 117, 118, 124
— Nogales — 252
— Oranje [oranž] — 53, 63, 71, 72
— Oswego [os'viigou] — 118
— Ouatanon [uata'noon] — 133
— Phil Kearny [fil'köö(r)ni] — 284
— Pitt — 134, 143
— Point Pleasant — 144
— Pontchartrain [ponšart'rään] — 111
— Presque Isle [pres'kill] — 112, 113
— Recovery [ri'kaveri] — 153—154, 156, 170
— Sackville [säk-] — 148
— Sandusky [sändaski] — 133
— San Marcos — 239
— Sant Croix [sän'kruaa] — 51
— Sant Louis [san luii] — 83, 165
— Sant Mark — 208—209
— Saint Mary — 186
— Stanwix [stän-] — 145
— Stephenson [stiivn-] — 188
— Sutter [sate(r)] — 268
— Ticonderoga [-'rouga] — 121, 122, 123, 124, 145
— Towson [tauzn] — 243, 272, 274
— Venango [vi'nängou] — 112, 134
— Washington — 150—151
— Wayne [uein] — 128, 152, 173—174, 179
— William Henry — 120
— Winchester — 188
— Wyoming [uai'ouming] — 147
Franklin, Benjamin [fränk-] — 112, 138
Frémont, John C., Lääne uurija [fremont] — 230, 265, 267
Frobisher, Martin, meresõitja — 37
Frontenac, Louis de Buade de, kuberner [-'nakk] — 82

Gaines, Edmund P., kindral [geinz] — 210, 215, 237
Gates, Thomas, kuberner [geits] — 47
Georgia 104—106, 197—205, 210, 233, 237, 258
Gnaddenhutten, hernhuutlaste küla — 149
Goodnight, Charles, «veisekuningas» — 281—282
Goodnight-Lovingi karjatee — 281—282, 285
Gourgues, Dominique de [gurg] — 37
Grattan, J. L. («Grattani veresaun» Laramie's) [grätn] — 270—271
Greenville'i leping [griin-] — 155, 173, 176—177, 179
Grenville, Richard [grenvill] — 39
Guadalupe Hidalgo leping 1848 — 268

Harkins, George W., tšoktode pealik — 254, 265, 272
Harney, William S., kolonel [haa(r)ni] — 238, 271
Harrison, William Henry, kuberner, president 1841 — 156, 172—192, 200, 214, 241
Hancock, taskaroorade pealik — 95
Hendrick (Tijanooga), irokeeside pealik — 115, 116, 119
Herkimer, Nicholas, kolonel — 146
Hollandi kolooniad — 52—54, 62—72
Hopewelli leping — 251
Horseshoe Bendi lahing [hoosšuu] — 202—203
Houston, Sam, kindral [hjuuston] — 245—246
Hudson, Henry, meresõitja [hadson] — 52—53
Hudsoni lahe kompanii vt. kompaniid.
Hull, William, kindral [hall] — 184—185

Indiaaniterritoorium — 223, 230, 243, 249, 272—278, 283, 285, 291—293, 297—299

Irokeeside liit — 51, 60—63, 70—71, 82, 89, 96, 108, 127, 140, 147—148

Jackson, Andrew, kindral, president 1829—1837 — 195, 198, 200—210, 211, 217, 220—221, 232—233, 237, 243, 252, 254, 261
James I — 55
Jamestown, koloonia rajamine — 39—40, 43—50
Jefferson, Thomas, president 1801—1809 — 139, 151, 156, 162, 177
Jesuiidid — 51, 70—71, 93, 99, 102, 249
Jesup, Thomas Sidney, kindral [džesöp] — 238—239
Johnson, William, sir, kindral — 115, 119, 125, 146—147
Johnston, Albert Sidney, kindral — 217, 245
Jolliet, Louis, Kanada uurija [žol'jee] — 82

Kalifornia avastamine — 22
— kullapalavik — 268—269
— ülestõus — 266—267
Kalkunijalg, maiaamide pealik — 154
Kanada kolooniate rajamine — 18—21, 50—52, 102—104, 112—125
Kanawha lahing [kanooua] — 143, 168
Karl V — 9, 13, 17
Karlsefni, Thorfinn, viiking [tuur-] — 11
Kearney, Philip, kindral [köö(r)ni] — 267
Kelsey, Henry, Kanada uurija — 104
Keokuk, sookide pealik — 212—215, 221, 226
Kieft, Willem, kuberner — 67—69
Kincaid, Joseph, tšoktode pealik [-keid] — 272
Kompaniid
Hollandi—India- — 41, 52, 54, 59
Hudsoni lahe- — 58, 162
Kaljumägede Karusnaha- — 242
Kanada- — 51
Kanada Loode- — 162
Londoni- — 43
Plymouthi- — [plimöth] — 43, 54, 55
Prantsuse India- — 99
Oregoni Vaikse Ookeani- — 242
Uus-Prantsusmaa- — 52
Virginia—Ohio- — 111
Kullaleiukohad — 283, 258, 268, 283
Kuningas Philip, vampanoegide pealik — 73—77
Kuningas Pohatan, pohatanide pealik — 45—46, 48—49

La Salle, René Robert Cavelier, sieur de, Mississippi uurija (la'sall) — 82—84, 225, 244
Law, John, Louisiana finantsafääri algataja — 98—99
Le Flore, Greenwood, tšoktode pealik [löfloor] — 252, 272
Le Moyne, Simon [lömoin] — 70
León, Juan Ponce de, konkistadoor — 12, 13, 195
Lewis, Meriwether, Lääne uurija [luuis] — 162—164
Lincoln, Abraham, president 1860—1865 — 218, 265, 275, 277
Locke, John, filosoof [-okk] — 205
Logan, kajugade pealik — 139, 142
Long Islandi asustamine — 66
Loudoun, John Campbell, Briti vägede ülemjuhataja — 120
Louis XIV — 82, 87, 98
Louis XVI — 138
Louisburgi piiramine [luuisbö(r)g] — 109—110, 121—123
Louisiana finantsafäär [luuziäna] — 98—99
— rajamine — 83, 84, 100—102
— müümine 156—157, 161, 251, 252

Madison, James, president 1809—1817 — 185
Maisitõlvik, šoniide pealik — 143, 144—145
Marquette, Jacques, Mississippi uurija — 82, 225
Massasoit, vampanoegide pealik — 56, 73
Mather, Cotton [mäther] — 91—92, 93
Maundsville'i maund — 29
Maximilian, Wiedi prints — 263
«Mayflower'i» reis — 55
Mc Arthur, Arthur, kindral — 185
Mc Gilliwray, Alexander, kriikide pealik [ma'gilivrei] — 198—199
Mc Intosh, kriikide pealik [mäk-] — 210
Mehhiko sõda — 264, 265—268
— piir — 268
Mendoza, Diego Hurtado de — 22
Metacomet vt. Kuningas Philip
Miles, Nelson A., kindral [mails] — 279, 294—296
Minuit, Peter, kuberner — 54
Monroe, James, president 1817—1825 [rou] — 208, 209

Montcalm, Louis Joseph, markii de, feldmarssal [mon'kälm] — 121, 122, 124—125
Mošalatabi, tšoktode pealik — 253
Must Haugas, sookide pealik — 192, 211—222, 226
Must Kabi, šoniide pealik — 193

Nanih Vaya, maund, tšoktode keskus — 249, 275
Napoleon I Bonaparte — 138, 156—157, 161, 189, 194, 205
Narváez, Pánphilo (ka Pāphilo) de, konkistadoor — 15—17, 28
New Echota leping — 258
New Orleansi rajamine — 84, 99, 101, 156
— piiramine — 205—207
New Yorgi rajamine — 72
Nicolet, Jean, Kanada uurija [niko'lee] — 41, 81
Nieeuw-Amsterdam — 54, 68, 71—72

Oglethorpe, James, Georgia rajaja [ogl-] — 104—106
Old Britain, maiaamide pealik [britn] — 111—112
Oñate, Juan de, St. Fé rajaja [onjate] — 27
Opetšankanu, pohatanide pealik — 47, 49—50
Oregoni piiritüli — 230, 261
— rajamine — 157, 260, 269
— suurtee (Great Western Road) — 259, 269
Osceola, seminolide juht [oss-] — 230, 234—239
Oswego leping — 136

Pakenham, Edward, kindral [päknam] — 206
Pekvotite sõda — 64—65
Penn, William, kveekerite juht — 79—81
Pennsylvania koloonia — 79—81, 90, 121
Philadelphia rajamine — 81
Phips, William, kuberner [fips] — 91, 93
Pike, Zebulon, Lääne uurija [paik] — 164—166, 189
Pineda, Alonzo Alvarez de — 13
Pitchlynn, John, tšoktode pealik — 252—253, 277
Pitt, William — 123
Plymouth'i koloonia rajamine [plimöth] — 54—57, 73—75
Pocahontas — 45, 48
Polk, James K., president 1845—1849 [pouk] — 230, 261
Pontiac, ottavade pealik — 127—137, 223
Postitõllad — 269—270
Preeriaindiaanlased — 224—229, 243—249, 259—261, 263, 269—272, 284, 293—297
Proctor, Henry, kolonel — 186—192
Punakuub, senekade pealik — 88, 108
Punane Kotkas vt. Weathersford, W.
Pušmataha, tšoktode pealik — 252—253

Quebeci vallutamine — 124—125
Quexos, Pedro de, kapten [kehhos, vanasti kešos] — 14, 30

Raleigh, Walter, sir [rooli] — 36, 38, 39, 40
Rasle, Sebastian, misjonär [rasl] — 94
Raudteed:
Atchison, Topeka ja St. Fe — 287
Delaware—Hudsoni kanal — 211
Missouri, Kansas ja Texas — 278
Transkontin. Liidu-(Union Pacific) — 284
Transkontin. Kesk-(Central Pacific) — 284
Transkontin. Põhja-(Northern Pacific) — 291
Rhode Islandi koloonia — 57, 74—75
Ribault, Jean [riboo] — 35—37
Richelieu, kardinal [rišeljöö] — 52
Roanoke saar vt. Jamestowni koloonia rajamine
Roberval, Jean Francoise de la Roque, sire de, Kanada koloonia asutaja [rober'vall] — 20, 21
Rolfe, John — 48
Rootsi koloonia — 58, 66, 80
Rosalia, Pr. Louisiana esimene linn — 84

Saint (St.) Clair, Arthur, kindral [sänt'klea(r)] — 151—153, 169
Saint (St.) Pierre, Legardeur de [sään piäär] — 113, 120
Sakadže-via vt. Lewis, M.
Salemi nõiaprotsessid — 91—92
Santa Fé rajamine — 27
— vallutamine — 166, 267
— suurtee — 261
Santa Ana, Antonio Lopez de, Mehhiko president 1833—1835; 1841—1844 ja 1847, Diktaator 1853—1855. — 245—246, 266—267

Sant Agustín (St. Augustine) — 35, 37, 38, 239
Sassacus, pekvotite pealik — 65
Scott, Winfield, kindral — 217, 237—238, 258, 266
Sequoia (Sequoyah, George Guess ehk Gist) — 256—257, 274
Shaftesbury, Anthon Ashley Cooper [šäftsberi] — 58, 205
Shirley, William, kuberner [šöö(r)li] — 117, 118
Sinijakk, šoniide pealik — 139, 150, 153, 155
Smith, Clay, kindral — 186—188
Smith, John, kapten — 43—47, 54, 166
Smithsoni instituut (Smithsonian Institution) — 263
Soto, Hernán (Hernando) de, konkistadoor — 27—33, 195
Stadakonna, huroonide küla — 20, 21, 51
Standish, Miles, kapten — 55
Stuyvesant, Peter, kuberner — 66, 69, 71, 72
Suluš-Homma, tšoktode pealik — 102
Sutter, John A. kolonel [satte(r)] — 156, 268—269

Zinzendorff, Nicolaus Ludvig, krahv, hernhuutluse rajaja — 93

Ta'doussac, kaubapunkt — 51
Tamenend, delavaaride pealik — 80, 81
Taskaluusa, tšoktode pealik — 31
Taylor, Zachary, kindral; president 1849 [zeköri] — 217—219, 238—240, 266—267
Tecumseh, šoniide pealik [tekamse] — 161, 167—193, 197, 214—215, 252—253
Tenskva'tava, šoniide prohvet — 168—192
Texase koloniseerimine — 243—249, 261, 271—272
— ülestõus ja vabariik — 245—246, 265
— karjakasvatus — 244, 280—291
Thamesi lahing — 191—192
Thompson, Wiley, kolonel — 230, 234—236
Tippecanoe, šoniide linn [tipe'kanuu] — 178, 182—183
Tomotšitši, kriikide pealik — 104—105
Toronto — 189
Trois Riviéres [truaarivjee] — 103
Troup, George M., kuberner — 210
Tšoktode kirjandus — 273—274, 293
Tuskahoma, tšoktode linn [taska-] — 275, 298
Tyler, John, president 1841—1845 [taile(r)] — 261

Vaca, Álvar Núñez Cabeza de, konkistadoor — 17, 18
Vana Piqua, šoniide linnus [pikva] — 167
Van Buren, Martin, president 1837—1841 [bjuurn] — 238, 246
Vaudreuil, Louis-Philippe de Rigaud, kuberner [vod'röi] — 94, 101
«Veiselinnad» — 282—283, 287—291
Vérendrye, Pierre Varenne de la, Kanada uurija [verandrii] — 103
— Pierre ja Louis-Joseph, eelmise pojad — 103—104
Verrazano, Giovanni (Jean Vérassen, Juan Florin), korsaar — 14, 18
«Viis tsiviliseeritud rahvast» — 249, 273, 275, 277, 293
Villagnon, Nicolao Durentio, Pr. Brasiilia koloonia rajaja [vilanjoon] — 34
Virginia koloonia — 38—40, 43—50, 77, 255
Vohansonakuk, pohatanide pealik — 41
Väike Kilpkonn, maiaamide pealik — 150—156, 169, 224

Wayne, «Mad» Anthony, kindral [uein] — 153—155, 175
Washington, George, president 1789—1797 — 113, 114, 118, 123, 147, 150
Washington, John, kolonel — 78
Weathersford, William, kriikide pealik [uethersfood] — 198—204
Webster-Ashburtoni leping vt. Oregon.
Wilkinson, James, kindral — 189
William III — 81
Williams, Roger — 57, 63—64
Winslow, Josiah, kuberner [uinslou] — 75
Wolfe, James, brigaadikindral [vulf] — 123—125
Worth, William J., kindral [uörth] — 241
Wrangel, Ferdinand von, Vene meresõitja — 156

Ühendriikide—Kanada piir — 261

Sisukord

I osa. TOMAHOOKIDE AEG

Pikknugade saabumine 9
Suitsud rannikul 41
Tomahoogid kaevatakse välja 58
Indiaanlased, piibel ja püssid 87
Pax Iroquoia ja sõjad Ohio orus 107
Tuhane maa 138

II osa. RÖÖVITUD KONTINENDIL

Tecumseh 161
Punane Kotkas sõdib Teravnoaga 194
Must Haugas ja preeriapõllud 211
Seminolid ja pisarate rada 230
Tšoktode vaikne sõda 264
Sadulatsivilisatsioon ja riik riigis 279
Andmeid raamatus käsitletud suguharude kohta 301
Kasutatud kirjandus 310
Isikunimede- ja aineregister, nimede ligikaudne hääldamine 313

82 **Volmer, O.**
Tomahookide aeg. — Tln.: Eesti Raamat, 1980. — 320 lk.,
1 pg. ill.

Põhja-Ameerika indiaanlaste saatuse probleemid on olnud läbi aegade lähedased paljudele inimestele. Käesolevas raamatus antakse ülevaade selle maailmajao anastamisest, räägitakse indiaanisuguharude kangelaslikust võitlusest oma maa ja õiguste eest.

V $\frac{10601-589}{M\ 901(16)-80}$ 57—80 0506000000

Омар Вольмер. ВРЕМЯ ТОМАГАВКОВ. На эстонском языке. Художник-оформитель Омар Вольмер. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja E. Ingar. Kunstiline toimetaja S. Stern. Tehniline toimetaja E. Ainla. Korrektorid L. Golberg ja E. Gutman. ИБ № 1047. Laduda antud 17. 04. 80. Trükkida antud 24. 11. 80. MB-09936. Formaat 60×90 1/16. Sügavtrükipaber. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 20+1 (kleebised). Arvestuspoognaid 22,88. Trükiarv 50 000. Tellimus nr. 1715. Hind 90 kop. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. H. Heidemanni nim. trükikoda, 202400, Tartu, Ülikooli 17/19. III.

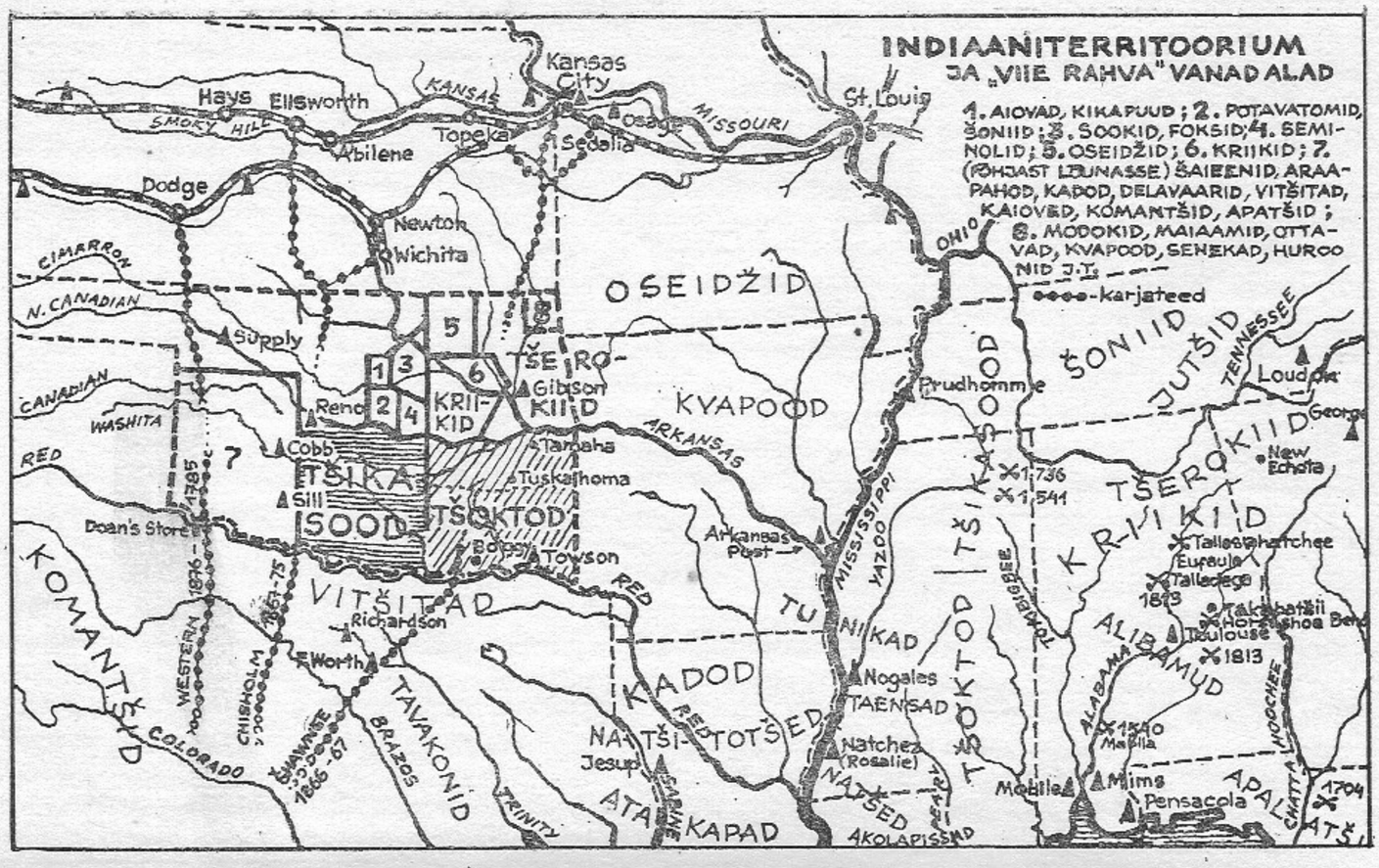
INDIAANITERRITOORIUM
JA „VIIE RAHVA" VANAD ALAD
1. AIOVAD, KIKAPUUD; 2. POTAVATOMID, ŠONIID; 3. SOOKID, FOKSID; 4. SEMINOLID; 5. OSEIDŽID; 6. KRIIKID; 7. (PÕHJAST LÕUNASSE) ŠAIEENID, ARAAPAHOD, KADOD, DELAVAARID, VITŠITAD, KAIOVED, KOMANTŠID, APATŠID; 8. MODOKID, MAIAAMID, OTTAVAD, KVAPOOD, SENEKAD, HUROONID J.T.
karjateed
Kansas City
Hays
Ellsworth
Abilene
Topeka
Sedalia
Osage
St. Louis
Dodge
Newton
Wichita
Supply
Reno
Cobb
Sill
Doan's Store
Gibson
Tamaha
Tuskahoma
Boggy
Towson
Richardson
Worth
Nogales
Natchez (Rosalie)
Jesup
Prudhomme
Loudon
New Echota
Talladega
Mobile
Mims
Pensacola
OSEIDŽID
KVAPOOD
ŠONIID
JUTŠID
TŠEROKIID
KRIIKID
ALIBAMUD
APALATŠI
KOMANTŠID
VITŠITAD
KADOD
TAVAKONID
TUNIKAD
TAENSAD
NATŠITOTŠED
ATAKAPAD
NATSED
AKOLAPISSID
TŠIKASOOD
TŠOKTOD
TŠIKA-SOOD
KRII-KID
OREGON TERR. KUNI 1846 ING. ÜHISVALDUS JA USA
PIIR. 1819
NEW MEXICO (MEHHIKO KUNI 1848)
PR. LOUISIANA 1800-1803
PR. KUNI 1763
TEXAS (MEHHIKO KUNI 1845)
INGL. KUNI 1818
PIIR 1818
Indiaani-territoorium 1834-1907
San Diego
Laredo
Charleston
San Agustin 1818-21
Tampa laht
Montreal
Quebec
Boston
New York
Philadelphia
Washington
Jamestown
Prantsuse valdused
USA-Kanada piir
Hispaania ja Mehhiko alad ja piirid
Inglise 13 koloniat 1775
Hispaania Florida osa, USA valdus a. 1810-1813
Aastaarvud tähistavad piirikokkuleppeid
USA VALDUSTE KASVAMINE 1775-1848